

ШАЙХ
МУҲАММАД СОДИҚ,
МУҲАММАД ЮСУФ

Пафсири Ҳилол

ТУЗАТИЛГАН ВА ҚЎШИМЧА ҚИЛИНГАН

ИККИНЧИ НАШР

4 жуз

Аллоҳ таолонинг каломи тафсири борасидаги ушбу камтарона уринишни қиблагоҳим Мұхаммад Юсуф ҳожи ва онажоним Собира хоним Тилакберди қизи раҳматуллоҳи алайҳимоларга бағишлийман. Ҳаққ таолодан уларни мағфират айлаб, жойларини жаннатдан қилишини тилаб дуолар қиласынан. Мұхтарам ўқувчилардан ота-онамиз ҳақларига дуолар умисидаман.

Муаллиф.

Ш и о р и м и з:

Аҳли сунна ва жамоа мазҳаби асосида пок ақийда ва мусаффо Исломга интилиш, Қуръон ва суннатни ўрганиб амал қилиш, исломий маърифат таратиш, салафи солиҳ — улуғ мужтаҳидларга эргашиш, кенгбагирлик ва биродарлик рухини тарқатиш.

Дийний саводсизликни тутатиш, ихтилоф ва фирқачиликка барҳам бериш, мутаассиблик ва бидъат-хурофотларни йўқотиш.

سُورَةُ الْحَجَّ

ҲАЖ СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 78 оятдан иборат.

Ушбу сураи карима ҳам, ўзга маданий суралар каби, шариат ҳукмлари ҳақида сўз юритади. Шу билан бирга, унда маккий сураларга хос хусусиятлар ҳам яққол кўзга ташланади. Иймон, тавҳид, таҳдид, огоҳлантириш, қайта тирилиш, мукофот ва жазо масалалири муолажа қилинади.

Сураи карима Иброҳим алайхиссалом Байтуллоҳни қуриб бўлиб, ҳажга даъват қилганларининг хабарини бергани учун ҳам «Ҳаж» деб аталган. Айни чокда, ҳаж ибодатига оид масалалар ҳам баён қилинади.

Бу сурада Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккаи Мукаррамадан Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилганларидан кейин жорий этилган шаръий ҳукмлар ҳақида сўз кетади. Жумладан, иймон-эътиқодни, дину диёнатни ҳимоя қилиб душманлар билан урушиш, Аллоҳнинг йўлида жиҳодга чиқиш каби масалаларга тўхталади.

«Ҳаж» сурасининг аввалида қиёмат қоим бўлишидан олдин рўй берадиган қаттиқ зилзила қалбларни ларзага солиши, ақлларни бошдан учирини, инсоннинг хаёлини паришон қилиши, ҳатто, эмизикли аёллар болаларини ҳам унугиб юборишлари, ҳомиладорлар ҳомиласини ташлаб қўйиши ва бошқа ҳолатлар ажойиб услубда тасвирланади.

Сўнгра, қайта тирилиш, савол-жавоб, жазо ва мукофот ҳақида сўз кетади. Ким яхшилик қилган бўлса, яхшилика эришиши, ёмонлик қилган бўлса, ёмонликка етишиши баён этилади.

Шунингдек, сурада қиёмат манзаралари ҳам чизилади. Яхши кишиларнинг жаннати наъиймдаги, ёмон кишиларнинг эса, дўзахи жаҳиймдаги ҳолатлари васф этилади.

Ундан кейин, урушга изн берилишининг ҳикматлари баён қилинади. Зулм ва түғён туфайли вайронага айланган шаҳар-қишлоқлар ҳақида сўз боради. Сабр қилганларнинг оқибати гўзал бўлиши уқтирилади.

Суранинг охирида эса, мушрикларнинг бут-санамларга ибодат қилишлари нотўғри экани, улар ҳаммаси тўпланиб, битта пашша

ҳам ярата олмасликлари таъкидланади. Ва ниҳоят, мўминларга нидо йўланиб, Роббиларига ибодат қилишга, Аллоҳнинг йўлида жиҳодга чиқишига, ақийда йўлида курашишига чақирилади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ

 يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلَّةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ

1. Эй одамлар! Роббингиздан қўрқинг! Албатта, соат (қиёмат) зилзиласи улкан нарсадир.

Ушбу ояти қаримадаги хитоб барча одамларга қаратилгандир. Оятда ҳамма одамларни Аллоҳ, таолодан қўрқишига, тақво қилишига чақириқ аксини топгандир. Агар Аллоҳдан қўрқмайдиганлар бўлсалар, билиб қўйсинарлар:

«Албатта, соат (қиёмат) зилзиласи улкан нарсадир».

Яъни, қиёмат бошланганидан дарак берувчи зилзила жуда даҳшатли, хавфли ҳодисадир. Ана ўшанда иймонсизлар, Аллоҳга тақво қилмаганлар нима бўлишини кўрадилар.

يَوْمَ تَرُونَهَا تَذَهَّلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتٍ حَمِيلٍ
حَمِيلٌ هَاوَتَّى النَّاسَ سُكَّرَى وَمَا هُمْ بِسُكَّرٍ وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ

2. Уни кўрадиган кунингизда, ҳар бир эмизуви ўзи эмизаётган нарсасини унутар. Ҳар бир ҳомиладор ҳомиласини ташлар. Одамларни маст ҳолда кўрарсан. Ҳолбуки, улар маст эмас. Лекин Аллоҳнинг азоби шиддатлидир.

Яъни, Қиёмат зилзиласи рўй берган кунда:

«Ҳар бир эмизуви ўзи эмизаётган нарсасини унутар».

Маълумки, она ўзи эмизаётган боласига жуда боғлиқ бўлади. Ухлаб қолган онани момақалдироқ үйфота олмаслиги мумкин, лекин боласининг инграши дарҳол үйфотади. Эмизуви она ҳамма нарсани унутса, унутади, аммо боласини унутмайди. Лекин қиёмат зилзиласи шу қадар даҳшатлики, ҳатто эмизуви аёл ҳам боласини

унутади. Битта-иккитаси эмас, ҳаммаси, ҳар бир эмизикли аёл эми-задиган боласини унутиб қўяди.

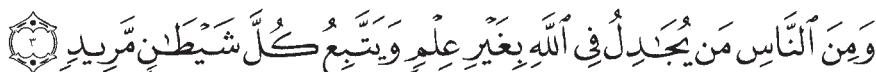
«Ҳар бир ҳомиладор ҳомиласини ташлар.»

Бу ҳам ўша зилзиланинг даҳшатидан рўй беради. Ҳомиладор ҳомиласини ташлаб қўйиши учун ниҳоятда қаттиқ қўрқиши керак. Ўшандоқ қўрқув қиёмат зилзиласидан бўлади. Ўша вақтда:

«Одамларни маст ҳолда қўрарсан. Ҳолбуки, улар маст эмас.»

Бу ҳолат ҳам ўша зилзиланинг фоятда даҳшатли эканига далолат қиласди. Қаттиқ қўрққан одамлар ҳеч нарса ичмасдан туриб ҳам, эс-ҳушларини йўқотиб, худди маст одамларга ўхшаб қолишади. Чунки:

«Аллоҳнинг азоби шиддатлидир».

3. Одамлардан Аллоҳ ҳақида билмасдан тортишганлари ва бебош шайтонга эргашганлари ҳам бор.

Шундай даҳшатларнинг хабари келиб туриб ҳам, Аллоҳ таоло ҳақида тортишиш энг катта гумроҳлик. Унинг борлиги, бирлиги, қудрати ёки сифатлари ҳақида тортишиш энг катта жоҳиллик. Бунинг устига, «**бilmasdan**» тортишиш жоҳиллик устига жоҳиллик-дир. Бундай тортишувга журъат қилган одам бебош шайтонга эргашган бўлади. Шайтонга эргашганларнинг оқибати эса, маълум.

4. Унга битилганки, албатта, унга ким дўст бўлса, шубҳасиз, уни адаштирур ва дўзах азобига «ҳидоят» қилур.

Шайтон пешонасига битилган – ёзиб қўйилган тақдир шу. Ундан бирор яхшилик чиқмайди. Шайтонга:

«...ким дўст бўлса, шубҳасиз, уни адаштирур ва дўзах азобига «ҳидоят» қилур».

Шайтон ўз ифвоси ва васвасаси билан ўзига яқин бўлганларни ҳидоят йўлидан адаштиради. Шу адаштириши билан уни дўзахга томон йўллаб қўяди.

Кишиларнинг Аллоҳ ҳақида билмасдан тортишилари натижасида фисқ-фасодлар ҳам келиб чиқади. Жумладан, кейинги оятда ўлгандан кейин қайта тирилишга ишонмайдиганларнинг, у ҳақида шак-шубҳа қиладиганларнинг бузук тушунчалари муолажа этилади:

يَتَأْمِنُهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَبِّ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخْلَقَةٍ وَغَيْرِ مُخْلَقَةٍ لِتَبَيَّنَ لَكُمْ وَنَقْرٌ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمٍّ ثُمَّ نَخْرِجُكُمْ طَفَلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّ كُمْ وَمِنْ كُمْ مَنْ يُؤْفَ وَمِنْ كُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلًا يَعْلَمُ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ أَهْتَرَتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٌ

5. Эй, одамлар! Агар қайта тирилиш ҳақида шубҳа қиласиган бўлсангиз, бас, Биз сизга баён қилишимиз учун сизларни тупроқдан, сўнгра нутфадан, сўнгра алақадан, сўнгра битган-битмаган бир чайнам гўштдан яратдик. Ва бачадонларда хоҳлаган нарсамизни маълум муддатгача қарор топтирамиз. Кейин сизларни бувак ҳолингизда чиқарармиз. Сўнгра, вояга етишингиз учун (тарбия қиласигиз). Сиздан вафот қилиб кетадиганлар ҳам, билганидан кейин ҳеч нарсани билмай қоладиган даражада ноchor умрга етадиганлар ҳам бор. Ва ерни қақраган ҳолда кўрарсан. Қачонки, Биз унга сув туширсак, у сесканадир ва кўпчиидир. Ҳамда ҳар хил гўзал жуфтларни ўстирадир.

Одамнинг табиати қизиқ. Билмай туриб, ўзини яратган Холиқ ҳақида, Унинг мавжудлиги, битта ёки бир нечта экани, қудрати ва бошқа сифатлари ҳақида тортишаверади. Аммо, ўзининг қандай пайдо бўлганини ўйлаб кўрмайди.

Қайта тирилиш, савол-жавоб, ҳисоб-китоб, жазо-мукофот ҳақида гап кетса, ўйламай-нетмай, дарҳол шубҳа қилишга тушади. Бу ҳақиқатни атрофлича тафаккур этмасдан туриб, инкор этади. Аллоҳга иймон келтирмагани, охиратдан умиди йўқлиги учун, ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор қиласи. Агар қайта тирилиш ҳақ бўлса, ўзининг ҳоли вой бўлишини билгани учун ҳам унга коғирлик қиласи. Аммо холисона ўйлаб кўрса, бундай қилмаган бўлар эди. Ўзининг аслига бир қараб кўрса, қайта тирилиш ҳеч гап эмаслигини тушуниб етарди.

Бу оятда мазкур масала батафсил муолажа қилинмоқда. Аллоҳ, субҳанаҳу ва таоло бандаларига хитоб қилиб:

«Эй, одамлар! Агар қайта тирилиш ҳақида шубҳа қиласиган бўлсангиз», билиб қўйингки,

«Биз сизларни тупроқдан...» яратдик, демокда.

Сизнинг отангиз Одамни тупроқдан яратганмиз. Инсонни қуруқ тупроқдан яратган Зот ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?! Инсонни йўқдан бор қилган ва унга жон берган Зот энди уни ўлимдан сўнг тирилтириб, ўзи олган жонни қайта кирита олмайдими?!

«...сўнгра нутфадан...» яратдик.

Инсон йўқ эди. У отасининг нутфа-спермасидан дунёга келди. Бу манийда минглаб уруглар бўлади. Улардан фақат биттасигина онанинг тухумига урчиди. Бошқалари беҳуда йўқ, бўлиб кетади. Оддий, кўзга кўринмас ушбу заррачалар билан баркамол инсон орасида қанча фарқ бор?! Ана шу заррадан одам яратган Холиқ Аллоҳ, ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?!

«...сўнгра алақадан...»

Араб тилида «алақа» деб, аслида, зулукка айтилади. Яқингача «алақа»ни «қотган лахта қон» деб айтиб келинган. Аммо, илм ривожланиб, бачадондаги ҳомиланинг турли жараёнларини сувратга олиш имкони туғилди. Шунда Қуръони Каримда «алақа» деб номланган босқичдаги ҳомила бачадонга зулукдек ёпишиб туриши маълум бўлди. Алақанинг суврати ҳақиқий зулук билан солиштирилса, уларни фарқлаб бўлмайди. Ҳомилани ўрганишда дунёда етакчи ҳисобланган американлик ва канадалик олимлар бу ҳол билан қизиқиб, Қуръони Каримда ҳомила ҳақида келган оятларни ўрганиб чиқдилар. Ва ҳомила хусусидаги энг тўғри илм Қуръон илми эканини таъкидладилар, уни илоҳий китоб деб тан одилар.

Хўш, ўша зулукка ўхшаш қотган лахта қон билан инсон орасида қанча фарқ бор? Мазкур қонни бирор кишига кўрсатиб, келажакда мана шу сенга ўхшаган одам бўлади, деса, ким ишонади? Лекин Аллоҳ, таоло шуни қиласди. Ана ўша ишни қилиб, бир парча алақа қондан одам яратган Аллоҳ ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?!

«...сўнгра битган-битмаган бир чайнам гўштдан...»

Ҳомила ривожланиб, лахта қон шаклидан бир парча чайналган гўшт ҳолига ўтади. Ана ўшандада унга шакл киради. Шакл кирса, битган бўлади. Шакл кирмаса, битмаган бўлади, бачадондан тушиб кетади. Ҳеч ким уни эсламайди ҳам. Энди, ўша бир парча чайналган гўштга ўхшаш нарса билан инсон орасида қанча фарқ борлигини бир ўйлаб кўрайлик? Ўша гўштдан инсон яратган Аллоҳ ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?!

«Сизга баён қилишимиз учун яратдик.»

Яъни, сизга қудратимиз қанчалик эканини баён қилиш учун сизни яратдик.

«Ва бачадонларда хоҳлаган нарсамизни маълум муддаттгача қарор топтиармиз.»

Юқорида васф қилинган босқичлар ўтганидан кейин Аллоҳ таоло хоҳлаганини онанинг бачадонида маълум муддаттгача, туғилиш вақти келгунича қолдиради. Хоҳлаганини тушириб юборади. Демак, ҳомила нутфа, алақа ва музға босқичларидан ўтганидан кейин ҳам ҳали одам бўлиши-бўлмаслиги аниқ эмас. Ана ўша босқичлардан ўтказган Аллоҳ, унинг бола бўлишини хоҳласа, она бачадонида қолдиради. Хоҳламаса, тушириб юборади. Ана шуларга қодир Зот ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?!

«Кейин сизларни бувак ҳолингизда чиқарармиз.»

Яъни, онангизнинг қорнидан чақалоқ ҳолингизда чиқарамиз.

Туғиш нима эканини уни бошидан ўтказиб қўрганлар билади. Аллоҳнинг инояти бўлмаса, чақалоқнинг она қорнидан ажралиши ўзича рўй беравермайди. Шундай қийин, мураккаб жараённи жоријий эттан Аллоҳ, ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?!

«Сўнгра вояга етишингиз учун (тарбия қиласиз).»

Янги туғилган гўдак қанчалар ожиз эканини ҳамма билади. Фақат Аллоҳнинг иноятигина уни бу дунёда ушлаб қолади. Ҳеч бир жонзотнинг боласи одам боласидек ожиз бўлмайди. Бошқа жонзотлар онасидан туғилганидан кейин бир оз ўтиб, ҳаракатта тушиб, кунини кўриб кетаверади. Аммо одам боласи узоқ муддатли тарбия ва иноятга муҳтож. Янги туғилган гўдак билан вояга етган инсон орасида катта фарқ бор. Бу ишни ҳам Аллоҳ таоло қиласи. Ана шундай ишга қодир Аллоҳ, ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?!

«Сиздан вафот қилиб кетадиганлар ҳам, билганидан кейин ҳеч нарсани билмай қоладиган даражада noctor умрга етадиганлар ҳам бор.»

Яъни, чақалоқлик даврида, ундан кейинги даврларда вояга етмай ўлиб кетадиганлар ҳам бор. Қариб, мункиллаб, ҳамма нарсани унтиб қўядиган ёшга етадиганлар ҳам бор. Агар одам боласининг ўзига қолса, ҳеч ўлмас эди. Аммо бу иш унинг кўлида эмас. Бошқа бирор зотнинг кўлида ҳам эмас. Фақат ҳар бир нарсага қодир Аллоҳ, таолонинг кўлида. У зот кимга умр берса, яшайди, бермаса, ўлади. Ана шу нарсага қодир Зот ўлган одамни қайта тирилтира олмайдими?!

Оятнинг охирида Аллоҳ, таоло ўлганларни тирилтира олишининг исботига бошқа бир мисол ҳам келтиради.

«Ва ерни қақраган ҳолда кўрарсан.»

Куриб, қақраб ётган ер. Худди ўликка ўхшайди. Унда ҳаётдан асар йўқ.

«Қачонки, Биз унга сув туширсак, у сесканадир ва кўпчийдир.»

Ерга сув тушганида, унда жонланиш сезилади. Ҳаёт аломатлари пайдо бўлади.

«Ҳамда ҳар хил гўзал жуфтларни ўстирадир.»

Сув тушмасидан олдин бирорта ўсимликнинг ҳиди ҳам йўқ эди. Аммо сув тушгач, турли-туман гўзал ўсимликлар униб чиқди.

Ўлиб, чириб, тупроққа қўшилиб кетганлар ҳам ҳозирча асарсиз йўқ бўлиб кетганга ўхшайди. Аммо вақт-соати келиб, Аллоҳ таоло қақраб ётган ердан ҳаёт ундирганидек, бир амр билан ҳаммаларини қабрларидан чиқариб олади.

 ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَإِنَّهُ يَحِيِّ الْمَوْتَىٰ وَإِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

6. Бу(ҳолат)лар кўрсатадики, албатта, Аллоҳ ҳақ зотdir ва, албатта, У ўликларни тирилтиради ҳамда У ҳар бир нарсага қодирdir.

Яъни, ўтган оятда зикр қилинган ҳодисалардан очиқ-ойдин кўринаядики, шубҳасиз, Аллоҳ таоло ҳақдир, бордир, бирдир. Шуларга қодир бўлган Зотнинг ўликларни тирилтиришига ҳам шубҳа йўқдир. Қисқа қилиб айтганда:

«...У ҳар бир нарсага қодирdir».

Унинг қудрати етмайдиган ҳеч нарса йўқдир.

 وَإِنَّ السَّاعَةَ إِذَا لَرَبَّ فِيهَا وَاتَّ الْلَّهُ يَبْعَثُ مَنِ فِي الْقُبُورِ

7. Ва, албатта, соат (қиёмат) келгувчиdir, бунга шубҳа йўқ. Ва, албатта, Аллоҳ қабрлардаги кимсаларни тирилтирур.

Олдинги оятда зикр қилинган ҳолатлар очиқ-ойдин кўрсатадики:

«...албатта, соат (қиёмат) келгувчиdir, бунга шубҳа йўқ».

Қиёмат қоим бўлиши турган гап. Бу борада иккиланишга ўрин йўқ. Тайёргарликни кўриб қўйиш керак.

«Ва, албатта, Аллоҳ қабрлардаги кимсаларни тирилтирур.»

Бунга баъзи одамлар ишонмаса ҳам, барибир бўладиган иш. Ҳозирча ишонмаслар, лекин қабрларидан тирилиб чиққанларида ишонмасдан иложлари қолмайди. Аммо унда кеч бўлади.

Шунча далил-хужжатлар бўлиб туриб ҳам:

 وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُحَجِّدُ لِفِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٌ مُّنِيرٌ

8. Одамлардан Аллоҳ ҳақида илмсиз (ҳолда), ҳидоятга ёки нурли китобга эга бўлмасдан туриб тортишадиганлари бор.

Яъни, шундай жоҳил одамлар борки, унинг на илми бор, на бир тўғри йўлга бошловчи ҳидояти бор, на нурли китоби бор, аммо Аллоҳ ҳақида тортишаверади.

Одатда, тортишиш учун, аввало, илм бўлиши керак. Аммо у одам илмсиз ҳам тортишаверади.

Тортишмоқчи бўлган одамнинг йўлга бошловчи ҳидояти бўлиши керак. Аммо у одамнинг ҳеч қандай ҳидояти, йўл бошловчиси бўлмаса ҳам, Аллоҳ ҳақида тортишаверади.

Тортишадиган одамнинг йўлини ёритиб турувчи китоби бўлиши керак, у ўша китобга суюниб, асосланиб, тортишиши мумкин. Аммо у одам, китоби бўлмаса ҳам, Аллоҳ ҳақида тортишаверади. Хўш, унинг мақсади нима, нега асоссиз тортишаверади?

 ثَانِي عَطْفَهٖ لِيُضْلِلَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فِي الدُّنْيَا حَرَزٌ وَنَذِيقَهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ

9. Аллоҳнинг йўлидан адаштириш учун, бўйинни булқаб (тортишар). Унга дунёда расволик бор. Қиёмат куни унга куйдириш азобини тоттирамиз.

Демак, у нобакор инсоннинг бўйинни булқаб, такаббурлик қилиб, билимсиз, ҳидоятсиз, нурли китобсиз ҳолда Аллоҳ ҳақида тортишишдан мақсади одамларни Аллоҳнинг йўлидан адаштиришдир. Шу қилгани учун:

«Унга дунёда расволик бор».

Тарихга назар солсак, мутакаббирлик билан одамларни Аллоҳнинг йўлидан адаштириш учун Аллоҳ хусусида тортишганларнинг ҳаммаси бу дунёning ўзида расвои олам бўлганлар. Бу ҳақиқатни узоқ тарихимизда ҳам, яқин тарихимизда ҳам, кечаги кунимизда ҳам кўриш мумкин. Бундан кейин ҳам кўрилади. Аммо ундай бетайинларга бу дунёда расволик ёғилиши билан гуноҳларидан покланниб қолмайдилар. Аллоҳ таоло таъкидлаб:

«Қиёмат куни унга куйдириш азобини тоттирамиз», демоқда.

Ҳақиқий расволик ана ўшанда бўлади. Шу билан бирга, унинг ўзига хитоб қилиб, демоқдаки:

 ذَلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ يَدَكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّمٍ لِلْعَبِيدِ

10. Бундай бўлиши ўз қўлларинг тақдим қилган нарсалардан-дир. Албатта, Аллоҳ бандаларга зулм қилгувчи эмасдир.

Ўша кофирга, Аллоҳ ҳақида тортишган шахсга, бу дунёда расво бўлишингнинг, охиратда азобга йўлиқишингнинг сабаби ўз қўлларинг билан қилган гуноҳлардир, дейилмокда.

«Албатта, Аллоҳ бандаларга зулм қилгувчи эмасдир.»

Жумладан, сенга ҳам зулм кўрсатгани йўқ. Қилганингга яраша адолат ила жазоингни бермоқда, холос.

Аллоҳ ҳақида ноўрин тортишадиган, ўлгандан кейин қайта тирилишга шубҳа қиладиган шахслар таърифланиб бўлгач, мунофиқларнинг васфига ўтилади.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ أَطْمَانَ بِهِ وَإِنْ أَصَابَهُ فِتْنَةٌ أَنْقَلَبَ
عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ ذَلِكَ هُوَ الْخَسْرَانُ الْمُبِينُ

11. Одамлардан Аллоҳга бир томонлама ибодат қиладиганлари ҳам бор. Агар унга яхшилик етса, кўнгли тўлур. Агар унга бало етса, юз ўтириб кетур. У дунёда ҳам, охиратда ҳам зиён кўрур. Ана ўша очиқ-ойдин зиёндир.

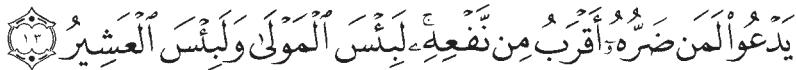
Мунофиқлар Исломга фақат бир тарафни ўйлаб, ундан ўзларига яхшилик – фойда етишини кўзлаб кирадилар. Агар Исломга кирганидан кейин кўзланган фойда ҳосил бўлса, хотиржам юраверади. Аммо кўзланган фойда ҳосил бўлмаса, юз ўтириб, динни тарк этади. Улар бу қилмишлари билан икки дунёда ҳам зиён кўрадилар.

Мунофиқлар субутсизликлари туфайли, аввало бу дунёда катта зиён кўрадилар. Охиратда эса, жаҳаннамнинг энг қаърига тушадилар. Бундан ортиқ зиёнкорлик бўлмаса керак.

Ислом тижорат эмаски, унга фойдани кўзлаб кирилса. Ислом – иймон, эътиқод, Аллоҳга бандалик қилиш, унинг йўлида жонни ҳам, молни ҳам фидо этиш, ҳар хил бало-офатларга бардош бериш, демақдир. Ана ўша синовлардан ўтганлар икки дунё баҳтига сазовор бўладилар. Аммо Исломга муайян фойдани кўзлаб кирган, ўша фойдага эришса, хурсанд бўлиб, эришмаса, динни тарк этиб, юз ўтириб кетадиган мунофиқлар икки дунёда зиён кўришлари муқаррар. Аслини олганда, мунофиқ кимса Исломдан, Аллоҳдан юз ўтириб, қаёққа ҳам бораради, кимга ҳам топинарди?

يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضْرُهُ وَمَا لَا يَنْفَعُهُ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَلُ الْبَعِيدُ

12. У, Аллоҳни қўйиб, ўзига зарар ҳам бермайдиган, манфаат ҳам бермайдиган нарсага илтижо қиласидир. Шунинг ўзи қаттиқ адашишдир.

يَدْعُو الْمَنْصُورَ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لِئِنَّهُ لِيَسَ الْمَوْلَى وَلِيَسَ الْعَشِيرُ

13. У манфаатидан кўра зарари яқинроқ бўлганга илтижо қиласидир. У қандай ҳам ёмон хожа ва қандай ҳам ёмон дўстдир!

Аллоҳга ибодат қилмаган, унинг амрига итоат этмаган кимса Аллоҳдан бошқа нимагадир ёки кимгадир ибодат қиласиди. Эҳтимол, у нарса бут, санам бўлар, эҳтимол, ўзининг ҳавойи нафси ёки молу дунё, мансаб бўлар, балки, подшоҳга, бирор тузум ё ҳизбга сифинар. Лекин ўшалар инсонга ҳақиқий фойда ёки зарар етказа оладими? Аллоҳ, томонидан келган зиённи даф қила оладими? Албатта, йўқ! Демак, Аллоҳ, таолони, ҳар бир нарсага қодир Зотни қўйиб, ҳеч нарсага қудрати етмас нарсага илтижо қилиш, унга юз тутиш

«Шунинг ўзи қаттиқ адашишдир».

Бундай ишни қилган одам, бундай қаттиқ адашган одам
«...манфаатидан кўра зарари яқинроқ бўлганга илтижо қиласидир».

Ҳа, Худодан бошқа илтижо қилинган ўша нарсалар асло манфаат бермайди. Аммо зарари етиши аниқ. Ҳеч бўлмаганида, унга ибодат қилгани учун қиёматда жавоб беради. Манфаатидан кўра зарари яқин ана шундай нарса:

«Қандай ҳам ёмон хожа ва қандай ҳам ёмон дўстдир!»

Фақат зарар келтирадиган хожа, албатта, ёмон хожа бўлади-да. Фақат зарар келтирадиган дўст, албатта, ёмон дўст бўлади-да.

Коғир ва мунофиқлар таърифланиб бўлингач, мўминлар сифатининг васфига ўтилади:

إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّتٍ تَبَرُّرِي مِنْ تَحْمِلِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعُلُ مَا يُرِيدُ

14. Албатта, иймон келтириб, яхши амалларни қилгандарни Аллоҳ остиларидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритадир. Албатта, Аллоҳ, йўзи иродада этган нарсани қиласидир.

Куфр йўлини рад этиб, иймон келтирган, иймон келтириб, унда собит турган, яхши амалларни қилган бандалар, албатта, яхшилик-

ларга эришадилар. Бу яхшиликларнинг олий даражаси эса, Аллоҳ, таоло уларга ато этадиган

«...остиларидан анҳорлар оқиб турган жаннатлар»дир.

Бунинг Аллоҳга ҳеч қийин жойи йўқ:

«Албатта, Аллоҳ Ўзи ирода этган нарсани қиласидир».

Келаси оятда Аллоҳнинг икки дунёда нусрат беришидан шубҳаланганларнинг ҳоли нима кечиши баён қилинади:

مَنْ كَانَ يَظْنُ أَنَّ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلَيَمْدُدْ دِسَبَ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعَ
فَلَيَنْظُرْ هَلْ يُذَهِّبَنَ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ

15. Кимки унга бу дунёю охиратда Аллоҳ нусрат беришига шубҳа қилса, бир восита топиб, осмонга осилсин, сўнгра уни кессин. Бас, назар солсин-чи, унинг бу ҳийласи ғам-ғуссанни кеткизармикан?!

Ушбу ояти кариманинг маъноси ҳақида тафсир уламолари икки хил фикр айтганлар. Бу икки хиллик ояти каримадаги:

«Кимки унга бу дунёю охиратда Аллоҳ нусрат беришига шубҳа қилса» жумласидаги «унга» сўзининг кимга ишора қилаётгани хусусидаги баҳсадан келиб чиқсан. Баъзи уламоларимиз, «унга»дан мақсад шубҳа қилаётган шахснинг ўзи, дейдилар. Шу маъно оятнинг сиёқига ҳам тўғри келади. Олдинги оятда мўминнинг таърифи келтирилган эди, бу оятда эса, кофирнинг ҳолати баён қилинмоқда. Кофир одам Аллоҳ ўзига ёрдам беришига шубҳа қиласиди. Ундан ҳолда, у ўзига ёрдам топиш учун иложини қилиб, восита топсин-да, осмонга чиқиб, ёрдамни узиб олсин. Ёки ўзини ўзи оссин. Сўнгра бир

«назар солсин-чи, унинг бу ҳийласи ғам-ғуссанни кеткизармикан?!»

Аллоҳга иймони йўқ кишининг ҳоли шундай бўлади. Унинг бало-офтадан, ғам-ғуссадан қутулишга чораси йўқ. Аллоҳга иймони бўлмагани учун ундан нусрат келишига ҳам умид қилмайди. Шунинг учун, ё осмонга чиқиб, ёрдам топсин, ё, ундей қила олмаса, ўзини оссин. Бошқа иложи йўқ.

Бошқа уламоларимиз, оятдаги «унга»дан мурод Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдир, дейдилар. Унда, кимки Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳ нусрат беришини хоҳламаса, бир восита топиб, унга ёрдам келаётган осмонга чиқиб, ўша ёрдамни узиб-кесиб қўйисин ёки ўзини ўзи оссин. Кейин «назар солсин-чи, унинг бу ҳийласи ғам-ғуссанни кеткизармикан», деган маъно чиқа-

ди. Яъни, коғирлар ҳар қанча уринсалар ҳам, турли чоралар қўрслар ҳам, барибир, Аллоҳ таоло Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ёрдам – нусрат бераверади. Коғирлар ҳеч чидай олмасалар, ўзларини ўzlари оссинлар. Барибир, Аллоҳ азза ва жалла Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ёрдам – нусрат бераверади.

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْتُمْ بَيْنَتِ وَأَنَّ اللَّهَ يَعْدِي مَنْ يُرِيدُ

16. Мана шундай қилиб, Биз у(Қуръон)ни очиқ-ойдин оятлар ҳолида нозил қилдик. Албатта, Аллоҳ ҳоҳлаган кишиларни ҳидоят қиладир.

Аллоҳ таоло Ўзининг абадий мўъжизаси, охирги китоби Қуръони Каримни очиқ-ойдин оятлар ҳолида тушириб қўйган. Уни кишилар ўқиб-ўрганиб, ҳидоят топишлари учун шундай қилган.

«Албатта, Аллоҳ ҳоҳлаган кишиларни ҳидоят қиладир.»

Ушбу жумладан бир-бирини тўлдирувчи икки маъно келиб чиқади.

Биринчиси: албатта, Аллоҳ ҳидоятга киришни ҳоҳлаган кишиларни ҳидоят қилади. Ҳоҳламаганларни мажбур қилмайди.

Иккинчи маъно: албатта, Аллоҳ Ўзи ҳоҳлаган кишиларни ҳидоят қилади. Ҳоҳламаган кишиларни ҳидоят қилмайди.

Аллоҳ таоло бу дунёдаги барча ишлар каби, ҳидоят ва залолат масаласини ҳам турли сабабларга боғлиқ қилиб қўйган. Ўша сабабларни ишга солганлар ҳидоят топиши мумкин. Мисол учун, Аллоҳ инсонга ақд, тафаккур, қобилият берган, Пайғамбар юборган, илоҳий китоб туширган, ана ўшалардан тўғри фойдаланган инсон ҳидоят топади. Лекин ҳидоятнинг асосий сабабчиси ўша воситалар эмас. Балки Аллоҳ таолодир. Ўша воситалар ишга тушгандан кейин ҳам Аллоҳнинг иродаси бўлмаса, бирон киши ҳидоят топа олмайди. Чунки, бу дунёда ҳар бир нарса Аллоҳнинг иродасига боғлиқ. Шу жумладан, ҳидоят масаласи ҳам.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصْرَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا
إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

17. Албатта, Аллоҳ қиёмат куни иймон келтирганлар, яҳудий бўлганлар, собиийлар, насоролар, мажусийлар ва ширк келтирганлар орасида Ўзи ажрим қилур. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага шоҳиддир.

Бу дунёда ўзини билиб, ҳидоят топишга интилиб, Аллоҳнинг инояти или мўмин-мусулмон бўлиб ўтганлар қаторида ҳақ йўлдан адашиб, турли эътиқод ва тузумларда яшаб ўтганлар ҳам бор. Ким бўлишидан қатъ-иназар, албатта, бу дунёдан ўтади. Дунёдалик чоғида ҳар ким ўз йўлини тўғри деб датьво қилиши мумкин. Демак, ким тўғри йўлда бўлганини ажрим қилиш охиратта қолади. Ушбу ояти каримада ана ўша охиратта қолган ажрим ким томонидан ва қачон бўлиши айтилмоқда.

«Иймон келтирганлар» – Аллоҳга, Мухаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламга инонган ва улар томонидан амр этилган амалларни адо этиб, яшаб ўтган мусулмон бандалардир.

«Яҳудий бўлганлар» – яҳудий динига эътиқод қилиб, ўша дин талаби асосида яшаган кишилар.

«Собийлар» – юлдузларга ибодат қилиб яшаган маълум бир қавмлар.

«Насоролар» – масийҳийлар. Ийсо алайҳиссаломга иймон келтириб, Инжилга амал қилиб яшаганлар.

«Мажусийлар» – оташпаратлар.

«Ширк келтирганлар» – Аллоҳга ширк келтириб, турли бут ва санамларга ибодат қилувчилар.

Булар ўша пайдаги, ояtlар тушаётган минтақадаги машҳур тоифалар эди. Албатта, уларнинг ҳар бири ўзини ҳақ деб билар ва ўзгаларнинг йўлини нотўғри ҳисоблар эди.

Ушбу ояти карима ҳаммага баробар равища Аллоҳ таоло ораларини қиёмат куни ажрим қилишини эълон этмоқда. Ҳаммасини Узотнинг Ўзи билиб ажрим қиласи.

«Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага шоҳиддир.»

Шу жумладан, мазкур тоифаларнинг эътиқодларига, ибодатларида ва қилмишларига ҳам шоҳиддир.

Одамзот турлича фикрда, эътиқодда, майл ва тасарруфотларда юравермасдан, бир мулоҳаза қилиб кўрса, улкан ҳақиқатта гувоҳ, бўлади. Шунинг учун ҳам, келаси оятда инсон тааммул қилишга даяват этилади:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لِمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالقَمَرُ وَالنُّجُومُ
وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهَ
فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِرٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعُلُ مَا يَشَاءُ

18. Осмонлардаги кимсалар, ердаги кимсалар, қуёш, ой, юлдузлар, тоглар, дараҳтлар, жониворлар ва одамлардан кўплари,

албатта, Аллоҳга сажда қилишини кўрмайсанми? Кўпларига эса, азоб ҳақ бўлди. Кимни Аллоҳ хор қилса, уни икром қилгувчи бўлмас. Албатта, Аллоҳ хоҳлаган нарсасини қиласидир.

Демак, дунёдаги барча мавжудот Аллоҳ таолога сажда қиласиди. Уларнинг қандай сажда қилишини Аллоҳнинг Ўзи билади.

«Осмонлардаги кимсалар, ердаги кимсалар Аллоҳга сажда қиласиди», деб қўйилса, кифоя эди, бутун борлиқнинг сажда қилиши тушунаверилар эди. Лекин

«қуёш, ой, юлдузлар, тоғлар, дараҳтлар, жониворлар», деб баъзи маҳлуқлар алоҳида қайд этилди, чунки баъзи одамлар ўша маҳлуқларга – қуёш, ой ва юлдузларга сажда қиласидилар.

Оятда ўша нарсаларнинг Аллоҳга сажда қилишини таъкидлашдан мақсад улар худо бўла олмаслигини яна бир бор таъкидлашди.

Тоғлар, дараҳтлар ва жониворлар доимо одамларнинг кўзи ўнгига турадиган нарсалар. Уларнинг Аллоҳга сажда қилишларини таъкидлаш одамларга катта танбеҳдир. Бутун борлиқ, жамийки мавжудот Аллоҳга сажда қилаётгани айтилган бўлса ҳам, одамларга келганда, «кўплари» сажда қилишларига ишора этилмоқда. Ҳа, фақат одам боласигина Аллоҳга исён қиласиди. Ҳамма нарса Аллоҳга истисносиз сажда қилса ҳам, одам боласидан баъзилари сажда қилмайди.

Шунинг учун ҳам:

«Кўпларига эса, азоб ҳақ бўлди».

Аллоҳга сажда қилмагани учун, кофир бўлгани учун уларга азоб ҳақ бўлди. Аллоҳнинг азобига дучор бўлганлар икки дунёда хордир.

«Кимни Аллоҳ хор қилса, уни икром қилгувчи бўлмас.»

Оламларнинг Робби хорлаб қўйганидан кейин уни ким ҳам азиз қила оларди?!

«Албатта, Аллоҳ хоҳлаган нарсасини қиласидир.»

Кофириларни хорлашни хоҳдаганидан кейин хор қиласиди, албатта.

Ҳанафий мазҳабидан бошқа мазҳаблар эътирофига кўра, «Ҳаж» сурасида икки сажда ояти бор. Ҳанафий мазҳаби бўйича эса, «Ҳаж» сурасининг 77-ояти намозда рукуъ ва сажда қилишга буйруқ бўлгани учун, бу оят алоҳида сажда ояти ҳисобланмайди. Бинобарин, Ҳанафий мазҳаби бўйича, «Ҳаж» сурасида фақат битта сажда ояти бор: 18-оят. Яъни ушбу ояти каримадир. Бошқа сажда оятлари каби бу оятни ҳам ўқиган ёки эшитган киши учун сажда қилиш вожиб бўлади. Оятнинг маъноси ҳам шуни тақозо қиласиди. Сажда қилиш инсон учун улкан шарафдир. Инсон сажда билан мукаррам бўлган.

Имом Муслим ҳазрати Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қачонки одам боласи сажда оятини ўқиса, шайтон четта чиқиб йифлади

ва: «Вой шўрим, Одам саждага амр қилинганида, сажда қилди. Энди у жаннатга киради. Менга сажда қилишга амр бўлганида, бош тортдим. Энди дўзахга кираман», дейди», деганлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Уқба ибн Омир розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда, шундай дейилади:

«Мен «Эй, Аллоҳнинг Расули, «Ҳаж» сураси бошқа суралардан иккита сажда билан афзал қилинганми, деб сўрадим. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа, ким икки саждани қилмаса, у сурани ўқимасин», дедилар».

Қиёматда ажримдан кейин қандай ҳолат бўлишини қуидаги оят баён қиласди:

هَذَا إِنْ خَصْمَانَ أَخْصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ شَابُّ مِنْ نَارٍ
يُصْبَّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمْ أَحَمِيمٌ

19. Мана бу икки ғаним Роббилари ҳақида талашган эдилар. Бас, куфр келтирганларга оловдан кийим бичилди. Бошлари устидан ўта қайноқ сув қуилар.

Роббилари ҳақида талашганлар ўтган оятда бир неча тоифа деб васф қилинса ҳам, аслида, иккига бўлинади. Мўминлар ва кофиirlар. Кофиirlарнинг номлари, турлари ҳар хил бўлса ҳам, бир миллат – куфр миллати ҳисобланади. Шунинг учун ҳам, қиёматда уларни бир тарафга, мўминларни бир тарафга қўйиб туриб, ҳукм чиқарилади.

«Мана бу икки ғаним Роббилари ҳақида талашган эдилар.»

Мана бу икки рақиб – мўминлар гуруҳи билан кофиirlар гуруҳи Аллоҳ, таоло ҳақида талашиб-тортишган эдилар. Ҳар томон ўзининг гапини маъқуллаган, ораларидаги баҳсни ажрим қилиш қиёматга қолган эди. Энди қиёмат бўлиб, Роббиларининг Ўзи ажрим чиқармоқда.

«Бас, куфр келтирганларга оловдан кийим бичилди.»

Куфр келтирганлар ким бўлса ҳам, қандай ҳолда куфр келтирсалар ҳам, қандай ном билан номлансалар ҳам, барибир дўзахга ҳукм қилиндилар. Уларга дўзах оловидан кийим бичилди. Аммо бу ҳали ҳаммаси эмас. Сўнгра,

«Бошлари устидан ўта қайноқ сув қуилар.»

Азоб устига азоб бўлади. Оловдан тикилган кийимни кийиб, жаҳннам оташида куйиб туришларига қарамай, азоб янада шиддатли бўлиши учун бошларидан ўта қайноқ сув қуилади.

يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجَلُودُ

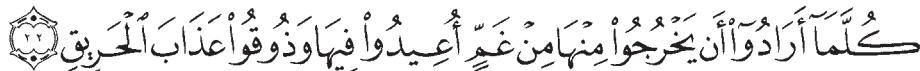
20. У билан қоринларидағи нарсалар ва терилари әритилур.

Яъни, ўша бошларидан қуийилган ўта қайноқ сув билан ички аъзолари ва терилари әритилади. Ўша қайноқ сув инсон ёки ҳайвон аъзосига қуийилса, титиб юбориши маълум. Демак, қиёматда кофирлар бошидан қуийиладиган сув шу қадар қайноқ бўладики, уларнинг териларини ва ички аъзоларини әритиб юборади. Бундан ҳам ортиқ азоб бўлиши мумкинми? Аллоҳ, Ўзи асрасин.

21. Улар учун темир гурзилар бор.

Ўша темир гурзилар билан бошларига тинмай зарб туширилади. Азоб устига азоб берилади.

22. Улар ҳар қачон ундаги ғамдан чиқмоқчи бўлсалар, унга қайтариулурлар ва «Ёниш азобини тотинг!» дейилур.

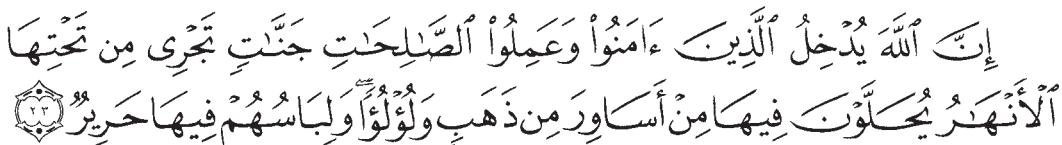
Албатта, кофирлар у азоблардан қочиб чиқмоқчи бўладилар. Ғамдан қутулишга уринадилар. Аммо, ҳар қачон қочиб чиқишга уринганларида, яна дўзахга, унинг азобига қайтариладилар ва уларга қараб:

«Ёниш азобини тотинг!» дейилур.

Бу ҳол улар учун ўлганинг устига тепган бўлади.

Машҳур тафсирчилардан Ҳасан розияллоҳу анҳу бу ҳолатни қуидагича васф этган эдилар: «Дўзах олови кофирларни қаттиқ уриб, куйдириб, юқорига олиб чиқади. Энг юқорига чиққанларида дўзахга маъбул фаришталар темир гурзилар билан чунонан урадиларки, етмиш йиллик масофа миқдорида жаҳаннам қаърига тушиб кетадилар».

Кофиirlар ана шундай азоб-уқубатда турганларида, мўминлар тамоман бошқача ҳолатда бўладилар:

23. Албатта, иймон келтириб, яхши амалларни қилганларни Аллоҳ остидан анҳорлар оқиб турган жаннатларга киритур. Улар

у ерда олтин билакузуклар ва инжуулар ила безанурлар. У ердаги либослари эса, ипақданdir.

Бошқа ояти карималарда айтилгани каби, бу оядта ҳам жаннатга кириш учун иймон билан бирга яхши амаллар ҳам зарур эканлиги таъкидланмоқда. Иймон ва яхши амаллар соҳиби жаннатий бўлиши айтилмоқда.

Бир-бирига қарама-қарши икки нарсани бир жойда, бир хил савияда васф қилишлик Куръони Каримга хос хусусиятлардан биридир. Инсон ҳар қанча қобилиятли бўлса ҳам, бу даражада атрофлича васф қила олмайди. Бундан олдинги оядта дўзах аҳлининг ҳолати тасвир этилган эди. Энди эса, бевосита жаннат аҳлининг ҳоли васф қилинмоқда. Бир-бирига тамоман қарама-қарши икки ҳолат. Жаҳаннам ўт-олов ва ўта қайноқ сувдан, жаннат эса остидан сувлар оқиб турган боғлардан иборат. Жаҳаннамда оловнинг азобига қўшимча қилиб, ўта қайноқ сув қуйилса, жаннатда соя-салқин боғлар остидан муздек, зилол, ҳузурбахш сувлар оқиб турибди. Жаҳаннамда азоб устига азоб келса, жаннатда ҳузур устига ҳузур. Дўзахийларга оловдан кийим кийдирилса, жаннатийларга ипақдан кўйлак кийдирилади. Дўзахийлар бошига темир гурзи билан урилса, жаннатийларга олтин ва инжуулардан bezak тақилган. Жаҳаннам аҳлига қўпол сўзлар айтилган бўлса, жаннат аҳлига мулоим сўзлар айтилади.

وَهُدُوا إِلَى الْطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ

24. Улар ширин сўзга ҳидоят қилинурлар ва мақталган Зотнинг йўлига ҳидоят қилинурлар.

Жаҳаннам аҳлига «Ёниш азобини тотинг!» деб бошига темир гурзи билан урилиб, дўзах қаърининг етмиш йиллик масофасига учириб юборилса, жаннат аҳлига ширин сўзлар айтилиб, Аллоҳ таолонинг йўлига ҳидоят қилиб қўйилади.

Келаси оядта кишиларни Аллоҳнинг йўлидан, Масжидул Ҳаромдан тўсадиган кофиirlарнинг қилмишлари ҳақида сўз кетади:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَأَيْصَدُونَ عَنْ سَكِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَا لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَكْفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدُ فِيهِ بِالْحَادِيَةِ لَمْ نُنْهِيْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ

25. Куфр келтирганлар ва Аллоҳнинг йўлидан ҳамда ерли ва четдан келган одамлар учун баробар қилиб қўйганимиз Масжи-

дүл Ҳаромдан тўстанларга ва у ерда ким зулм ила янглиш йўлга бурилишни ирода қилса, унга аламли азобни тоттиурмиз.

Ушбу ояти карималар нозил бўлаётган пайтда Қурайш мушриклари худди шу ишни қилар эдилар. Улар Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирмай, кофир ҳолларида юрар эдилар. Бу ҳам етмаганидек, ўзгаларни Аллоҳнинг йўлидан тўсар, Ислом динига киришиларига тўскенилик қилардилар. Мусулмонларга Масжидул Ҳаромга киришга, у ерда ибодат қилишга йўл бермасдилар. Ҳолбуки, Байтуллоҳнинг эгаси Аллоҳ таолонинг Ўзи у ерни ҳамма одамлар учун — ерли аҳоли учун ҳам, мусофиirlар учун ҳам бирдек ибодат жойи қилиб қўйган эди. Шу боисдан, Масжидул Ҳаромда ҳамма баробар ибодат қилиш ҳуқуқига эга эди. Аммо Қурайш кофирлари ўзларича Масжидул Ҳаромга эга чиқиб олиб, унга мусулмонларни киритмасдан, йўлларини тўсмоқдалар. Шунинг учун, улар Аллоҳнинг аламли азоби билан азбланишга лойиқдирлар.

Масжидул Ҳаром Аллоҳнинг уйи, у ерда ҳеч қандай ёмон ишга рухсат йўқ.

«...у ерда ким зулм ила янглиш йўлга бурилишни ирода қилса, унга аламли азобни тоттиурмиз.»

Яъни, Масжидул Ҳаромда ким ноҳақлик билан тўғри йўлдан чиқиб, янглиш йўлга бурилишни ирода қилса, аламли азобга дучор бўлади.

Ушбу оятда «янглиш йўлга бурилиш» деб таржима қилинган маъно оятда «илҳод» лафзи билан ифодаланган. «Илҳод» сўзидан худосизлик, диндан чиқиш, йўлдан озиш маънолари тушунилади. Ислом дини ман эттан амалларни қилиш ҳамма жойда ҳам гуноҳдир. Аммо Масжидул Ҳаром худудида Ислом ман эттан ишларни қилиш жуда катта гуноҳ — илҳод ҳисобланади. Бу маъно ҳазрати Умари Одил розияллоҳу анҳунинг қуидаги гапларида ҳам аксини топган. У киши: «Маккада таомни эҳтикор қилманглар (эҳтикор — баҳосини орттириш учун тўплаб олиш). Маккада таомни эҳтикор қилиш илҳоддир», деган эканлар.

Қурайш кофирларининг Масжидул Ҳаромга эга чиқишига ҳақлари йўқлигини баён этиш учун Байтуллоҳнинг тарихини ёритувчи ояtlар келтирилмоқда:

وَإِذْ بَوَأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنَّ لَا تُشَرِّكَ بِي شَيْئًا وَطَهَّرْ بَيْتِيَ
لِلَّطَّافِينَ وَالْقَائِمِينَ وَأَرْكَعَ السُّجُودَ

26. Биз Иброҳимга Байтнинг жойини белгилаб бериб: «Менга ҳеч нарсани шерик қилма, Байтимни тавоф қилгувчилар, (ибо-

датда) қоим тургувчилар ҳамда рукуъ, сужуд қилгувчилар учун поклагин.

 وَأَذِنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجَّ يَأْتُوكُرِجَكَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجَّ عَمِيقٍ

27. Одамларни ҳажга чақир, улар сен томон пиёда, узоқ-узоқ йўллардан юриб, озиган уловлар устида келсинлар.

 لِيَشْهَدُوا مِنْ فَعْلِهِمْ وَيَذْكُرُو أَسْمَ اللَّهِ فِي آيَاتِهِ مَعْلُومٌ تِّ عَلَى مَارْزَقَهُمْ مِّنْ
 بِهِمَةِ الْأَنْعَمِ فَكُلُّوا مِنْهَا وَاطْعُمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ

28. Ва ўзларига бўладиган манфаатларга шоҳид бўлсинлар. Маълум кунларда уларга ризқ қилиб берган чорва ҳайвонларини (сўйишда) Аллоҳнинг исмини зикр қилсинлар. Бас, улардан енглар ва бечора ва фақирларга ҳам егизинглар.

 ثُمَّ لِيَقْضُوا فَتَهُمْ وَلِيُوفُونَذُورَهُمْ وَلِيَطَوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

29. Сўнгра ўзларидаги кирларни кетказсинлар, назрларига вафо қилсинлар ва «қадимги уй»ни тавоф қилсинлар», деганимизни эсла.

Демак, Қурайш кофиirlарининг Масжидул Ҳаромга эга чиқиб, мусулмонларни у ерга киришдан ман қилишга ҳеч қандай ҳақлари йўқ.

Аввало, Байтуллоҳни улар қурмаган.

«Биз Иброҳимга Байтнинг жойини белгилаб бериб...»

Ҳатто, Қаъбаи Муаззамани қаерга қуришни ҳам Аллоҳ таоло-нинг Ўзи белгилаб берган. Белгилаб берганда ҳам, Ўзининг Пайғамбари Иброҳим алайҳиссаломга белгилаб берган. Қурайш кофиirlariga эмас. Иброҳим алайҳиссалом ўғиллари Исмоил алайҳиссалом билан Аллоҳ таолонинг амрига мувофиқ кўрсатилган жойга Байтуллоҳни қуриб битиргандаридан сўнг, Аллоҳдан қуийдаги фармон келди:

«Менга ҳеч нарсани шерик қилма...»

Яъни, менга дунёдаги ҳеч бир нарсани шерик келтирма. Байтнинг эгасига ширк келтириш мумкин эмас. Унинг шериги йўқ. Аммо Қурайш қабиласи кофиirlари Байтнинг атрофида, унга қўшни бўлиб

яшаб туриб, сон-саноқсиз бутларни Байтulloҳнинг эгасига «шерик худолар» билиб, уларга ибодат қилмоқдалар. Ҳатто, Байтulloҳнинг ичига ҳам уч юз олтмиш бутни киритиб қўйиб, яна қандай қилиб, Масжидул Ҳаромга эга чиқадилар?! Мусулмонларнинг унга кириш йўлларини тўсадилар?!

«...Байтимни тавоғ қилгувчилар, (ибодатда) қоим тургувчилар ҳамда рукуъ, сужуд қилгувчилар учун поклагин.»

Байтulloҳнинг эгаси Аллоҳ таоло томонидан унинг қурувчиси Иброҳим алайҳиссаломга айтилаётган бу сифатлар Қурайш кофирларида эмас, мусулмонларда мавжуд. Демак, Байтulloҳга, Масжидул Ҳаромга Қурайш кофирлари эмас, мусулмонлар ҳақлидирлар.

«Одамларни ҳажга чақир...»

Эй Иброҳим, одамларни ҳаж ибодатига чақир.

Демак, ҳаж фақат Қурайш кофирлари учун эмас. Ҳамма одамлар учундир.

«...улар сен томон пиёда, узок-узок йўллардан юриб, озиган уловлар устида келсинлар.»

Энг узок юртлардан ҳам келсинлар. Пиёда юриб бўлса ҳам, келсинлар. Йўл узоклигидан, машакқатлилигидан уловлари озиб-ҳориб кетса ҳам, келсинлар.

Байтulloҳнинг эгаси унинг қурувчисига шундай деб турганидан кейин, Қурайш кофирларининг мусулмонларни ундан тўсишга ҳеч ҳақлари йўқ.

«Ва ўзларига бўладиган манфаатларга шоҳид бўлсинлар.»

Байтulloҳни ҳаж қилишда ҳар бир ҳожи учун кўплаб дунё ва охират манфаатлари бор. Ҳажда ижтимоий, иқтисодий ва маънавий манфаатлар кўп. Ҳажга келувчилар, аввало, Аллоҳга ибодат қиласди, тақвоси зиёда бўлади, қолаверса, бир-бирлари билан танишадилар, ўзаро фикр ва тажриба алмашадилар, фойдали маслаҳатлар оладилар, шунингдек, савдо-сотик, тижорат ҳам қиласдилар. Уларнинг бу манфаатлардан баҳраманд бўлишга ҳақлари борлигини Аллоҳнинг Ўзи эълон қилиб қўйган. Энди қандай қилиб Қурайш кофирлари мусулмонларни Масжидул Ҳаромдан, мазкур манфаатлардан тўсадилар?!

«Маълум кунларда уларга ризқ қилиб берган чорва ҳайвонларини (сўйишида) Аллоҳнинг исмини зикр қилсинлар.»

Ҳаж палласи Аллоҳни зикр қилиш авжига чиқадиган мавсум. Бу мавсумнинг авжи эса, ийд кунлари бўлиб, унда зикр қурбонлик сўйиши жараёнида яна авжланади. Ҳар бир ҳожи Аллоҳ йўлида барча нарсани қурбон қилиш рамзи сифатида, Аллоҳнинг номини зикр этиб туриб, тую, мол, қўй каби чорва ҳайвонларини қурбонлик қиласди.

«Бас, улардан енглар ва бечора ва фақирларга ҳам егизинглар.»

Курбонлик қилувчи ҳожи қурбонлигидан ўзи еса ҳам бўлади, бева-бечора, фақир-фуқароларга егизса ҳам бўлади.

Масжидул Ҳаромнинг эгаси Аллоҳ таолонинг бу амрига қарши мусулмонларни ўша манфаатлардан, қурбонлик қилишдан, Аллоҳнинг номини зикр этишдан тўсишга Қурайш кофирларининг нима ҳаққи бор?

«Сўнгра ўзларидағи кирларни кетказсинлар...»

Курбонлик қилиб бўлганидан кейин, ҳожига эҳромдан чиқишга рухсат бўлади. Шунда унинг учун эҳром вақтида мумкин бўлмаган соч олдириш ёки қисқартиришга, қўлтиқ остидаги ва бошқа жойлардаги тукларни, тирноқларни олишга изн берилади. Ҳожи бу ишларни бажариб, ювениб-таранади. Оятда

«...ўзларидағи кирларни кетказсинлар...» дейишдан мақсад шу.

«...ва «қадимги уй»ни тавоғ қилсинглар.»

«Қадимги уй»дан мурод Каъбатуллоҳ. Бу тавоғни «фарз тавоғ», «ифоза тавофи» дейилади. Бу тавоғсиз ҳаж ҳаж бўлмайди. Шуни адо этишлик билан ҳаж ибодати ҳам тутгайди.

Ушбу ибодатлардан мусулмонларни тўсишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Ким уларни тўсса, катта гуноҳ қилган, зулм ила илҳодга юрган бўлади.

Масжидул Ҳаромнинг тарихи ва унда қилинадиган амаллар ана шулардан иборат. Аллоҳ таоло у ернинг ҳурматини сақлашга чақирган. У ерда маълум ишларни ҳаром қилган. Бунга ҳамма амал қилиши керак.

ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرْمَتَ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَحَلَّتْ لَكُمْ
 الْأَنْعَمُ إِلَّا مَا يُتَلَقَّى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا
٣٠
قول الزور

30. Ана шундай. Ким Аллоҳ ҳаром қилган нарсаларга риоя қилса, бас, бу Робби ҳузурида унинг ўзи учун яхшидир. Ва сизларга (келажақда) тиловат қилинадиганлардан бошқа чорва ҳайвонлари ҳалол қилинди. Бас, бутлардан иборат нажосатдан йироқ бўлинг ва ёлғон сўздан йироқ бўлинг.

Аллоҳ таолонинг ҳалол-ҳаром деган йўриғига риоя этиш ҳар бир инсоннинг бурчиdir.

«Ана шундай. Ким Аллоҳ ҳаром қилган нарсаларга риоя қилса, бас, бу Робби ҳузурида унинг ўзи учун яхшидир.»

Ким Аллоҳ ҳаром қилган ишларга риоя қилса, унинг ўзига яхши бўлади. Аллоҳ ҳаром деган шундай ишларнинг энг муҳими Масжидул Ҳаромни ҳурмат қилиб, уни ҳаж, зиёрат этишни хоҳлаганларнинг йўлини тўсмаслиқдир. Бу муқаддас жойни Аллоҳ таоло омонлик, тинчлик, осойишталик маскани этиб қўйган, ана ўшанинг риоясини қилиш керак. У ерда душманлик, тажовузкорлик ва йўлтўсарлик ҳаром қилинган. Буларни Аллоҳ ҳаром қилган. Одамлар ўзларича ҳаром қилиб олган ишларнинг риоясини қилишга ҳеч ким мажбур эмас. Жумладан, мушриклар ўзларига минишни ва ейишни ҳаром деб эълон қилган ҳайвонларни минмай, емай юриш ҳеч кимдан талаб этилмайди. Бу борада ҳозирча шуни билиб қўйиш кифоя:

«Ва сизларга (келажакда) тиловат қилинадиганлардан бошқа чорва ҳайвонлари ҳалол қилинди.»

Аллоҳ ҳаром қилган ҳайвонлар кейинги оятларда баён этилган. Уларни ўз ўрнида ўрганамиз. Демак, бирор нарсани ҳаром қилиш фақат Аллоҳнинг иши. Фақат Аллоҳ ҳаром қилган нарсаларнингтина риоясини қилиш керак.

Умуман, ҳаром, нопок ва нажас нарсалардан четда бўлиш лозим. Шунинг учун ҳам, оят сўнгида қуидаги амр келади:

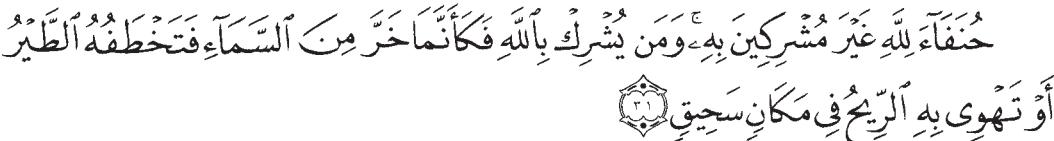
«Бас, бутлардан иборат нажосатдан йироқ бўлинг...»

Бутлар маънавий нажосатдир. Уларга ким яқинлашса, нажосатга яқинлашган бўлади.

«...ва ёлғон сўздан йироқ бўлинг.»

Ширк келтириш энг катта ёлғондир. Шу билан бирга, ёлғон сўз ҳам ширкка тенглаштирилмоқда.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Фотик ал-Асадий розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда айтилишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам бир куни бомдод намозини ўқиб бўлиб, ўринларидан турдилар ва: «Ёлғон шаҳодат Аллоҳга ширк келтиришга тенглаштирилади», дедилар-да, шу оятни тиловат қилдилар.

31. Аллоҳга бўлган иймондан оғманг, унга ширк келтиргувчи бўлманг. Ким Аллоҳга ширк келтирса, бас, у гўёки осмондан қулаб тушгану уни йиртқич қуш олиб қочган ёки уни шамол узоқ ерга учирib кетган кабидир.

Инсон иймонга эришганда, юқори мартабаларга эришган бўлади. Аммо кимки ўша юксак мартабани хоҳламай, Аллоҳга ширк келтирса, худди осмондан қулаб тушган каби бўлади. Осмондан қулаб тушишнинг ўзигина эмас, балки ундан ҳам ёмон бўлади. Ерга тушар-тушмас, уни йиртқич қуш чангалига олиб, одам кўрмайдиган чет жойга олиб қочади. Ёки қаттиқ шамол уни энг хилват жойларга учириб кетади. Мушрикнинг мисоли шу.

ذِلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعْرَرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ

32. Иш бундоқ. Ким Аллоҳнинг нишонларини улуғласа, бас, албатта, бу, қалбларнинг тақвосидандир.

Биз ушбу оят маъносида «нишонлар» деб таржима қилган ибора Куръони Каримда «شاоир» деб айтилган. Бу «шаъийра» сўзининг жами – кўплиги бўлиб, нишон, белги, аломат маъноларини билдиради. Бу сўз Аллоҳ таолога нисбат берилиб, «шаоируллоҳ – Аллоҳнинг нишонлари», дейилганда эса, Аллоҳнинг дини, Исломнинг кўзга кўринган, шон-шавкати аломати бўлган ибодатлар кўзда тутилади. Ушбу ояти каримада эса, нишонлардан қурбонликка сўйиладиган катта ҳайвонлар кўзда тутилмоқда.

Демак, ҳажда сўйишга аталган ҳайвонларни улуғлаш, авайлаш, эъзозлаш қалб тақвосидан экан. Чунки, ҳаж ибодатидан кўзланган асосий мақсад ҳам тақводир.

لَكُمْ فِيهَا مَنْفَعٌ إِلَى أَجَلٍ مُسَمَّى ثُمَّ مَحَلُّهَا إِلَيَّ الْبَيْتُ الْعَتِيقِ

33. Сизга у(нишон)ларда маълум вақтгача манфаатлар бордир. Сўнгра уларни (сўйиш) ҳалол макони «қадимги уй» (атрофи)дадир.

Яъни, ўша, қурбонлик учун атаб, олиб чиқсан ҳайвонларингиздан маълум муддат манфаатланиб турсангиз, бўлади. Миниш мумкин бўлганини миниб, соғиши мумкин бўлганини соғиб ичиш, шунингдек, юқ ортиш ва бошқа мақсадларда фойдаланса, бўлаверади.

Сўнгра, вақти келганида, «қадимги уй» – Байтуллоҳ, атрофида, хусусан, Минода қурбонлик учун сўясиз. Ана шундай қурбонликлар барча умматларда қилинган.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِيَذَكُرُوا أَسْمَاءَ اللَّهِ عَلَى مَارْزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَمِ

فَإِنَّهُمْ كُلُّهُمْ لِلَّهِ وَهُنَّا عَبْدُهُ مَوْلَاهُمْ وَأَسْلَمُوا وَبِشَرِّ الْمُحْسِنِينَ

34. Ҳар бир умматга, уларга чорва ҳайвонларини ризқ қилиб берган Аллоҳнинг исмини эслашлари учун, қурбонлик қилишни жорий этганимиз. Бас, илоҳларингиз бир илоҳдир. Бас, Унгагина мусулмон бўлинг. Итоатли, мутавозеъларга башорат бер.

الَّذِينَ إِذَا ذِكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةَ وَمَنْتَ رِزْقَهُمْ يُنْفَقُونَ

35. Улар Аллоҳ зикр қилинган вақтда қалблари титрайдиган ва ўзларига етган мусийбатга сабр қилгувчилар ҳамда намозни тўкис адо этгувчилардир, уларга ризқ қилиб берган нарсамиздан инфоқ қиласидилар.

Демак, Аллоҳ таоло ҳамма умматларга қурбонлик қилишни жорий этган. Қурбонлик ҳам катта ибодатлардан саналади. Ҳамма ибодат Аллоҳ учун бўлганидек, қурбонлик ибодати ҳам Аллоҳ учундир. Одамларга чорва ҳайвонларини ризқ қилиб бергани учун улар шукр қилиб, улуғлаб, Аллоҳнинг номини зикр қиссинлар деб, қурбонлик жорий этилган. Шу боис, Аллоҳдан бошқанинг номи айтилиб сўйилган ҳайвон гўшти ҳаром бўлади.

Ҳамма умматларга қурбонлик қилиш буюрилганлиги ҳақидаги хабардан кейин:

«Бас, илоҳларингиз бир илоҳдир», деб Аллоҳнинг ягоналиги эслатилмоқда.

Ҳа, ҳамманинг илоҳи – маъбуди биру бор Аллоҳ, таолодир. Ҳамма фақат Унгагина ибодат қилиши керак. Ҳамма Унгагина қурбонлик сўйиши керак.

«Бас, Унгагина мусулмон бўлинг.»

Ҳамма фақат Аллоҳ, таолонинг Ўзигагина таслим бўлиб, итоат этиши керак. Унгагина иймон келтириб, мусулмон бўлиши керак. Ана ўшандагина икки дунё саодатига эришади.

Куйидаги жумлаларда васфи келган бандалар башоратга ҳақли бўлади:

«Итоатли, мутавозеъларга башорат бер».

Аллоҳ, таолога тоат қилиб, ўзини мутавозе туттан бандаларга башорат бер. Эй Пайғамбар, эй, улуғ шаън соҳиби!

Уларнинг васфлари қуйидагича:

«Улар Аллоҳ зикр қилинган вақтда қалблари титрайдиган...»

Яъни, уларнинг қалблари шунчалик пок, Аллоҳнинг муҳаббатига тўлиқки, уларга тарғиб-ташвиқнинг ҳам кераги йўқ, фақат Аллоҳнинг номи зикр қилинса, бас, қалблари титраб кетади.

«...ва ўзларига етган мусийбатга сабр қилгувчилар...»

Мусийбат етганда жазавага тушмайдилар, сабрсизлик қилмайдилар, балки Аллоҳнинг қазосига рози бўлиб, сабр этадилар.

«...намозни тўқис адо этгувчилардир...»

Намозни тўқис адо этмасдан туриб, башоратдан умиドвор бўлиш асло мумкин эмас.

«...уларга ризқ қилиб берган нарсамиздан инфоқ қиладилар.»

Булар молиявий ибодатлари бўлади.

Ҳажда бадан ибодатига қўшилиб, молиявий ибодат ҳам бор. Мисол учун, қурбонлик қилиш.

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّنْ شَعَرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَادْكُرُوا أَسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٌ
فَإِذَا وَجَّهْتُ جُنُوبَهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعَتَّرَ كَذَلِكَ سَخَرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ

شَكُورُونَ

36. Ва туяларни сиз учун Аллоҳнинг нишонларидан қилдик. Уларда сизга яхшилик бор. Уларга олд оёқларидан бири боғлиқ турган ҳолида Аллоҳнинг номини зикр қилинг. Ёnlари ерга текканида эса, бас, улардан енг ва қаноатли ва тиланган камбағалларни ҳам таомлантиринг. Шундай қилиб, Биз уларни сизга бўйин-сундириб қўйдик. Шоядки, шукр қилсангиз.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ушбу ояти каримада қурбонлик қилинадиган ҳайвонларнинг энг каттаси бўлмиш тuya ҳақида сўз юритмоқда.

«Ва туяларни сиз учун Аллоҳнинг нишонларидан қилдик.»

Яъни, туяларни Аллоҳнинг динидаги улкан ибодатда қурбон этиладиган ҳайвонлардан қилдик.

«Уларда сизга яхшилик бор.»

Туяларда одамлар учун кўплаб яхшиликлар бор. Керак бўлганида минадилар, юқ ортадилар, маркабларга қўшадилар, сутини ичадилар, гўштини ейдилар, терисидан, жунидан фойдаланадилар, сотиб, моддий манфаат кўрадилар. Энг муҳими, уларни қурбонликка сўйиб, Аллоҳга қурбат ҳосил қиладилар.

«Уларга олд оёқларидан бири боғлиқ турган ҳолида Аллоҳнинг номини зикр қилинг.»

Туя тик турган ҳолида, олд оёқларидан бири бўйнига боғлаб турилиб сўйилади. Бу ҳолни араб тилида бир сўз билан «саваффа» дейилади. Демак, туяни қурбонликка сўйиш учун олд оёқларидан бирини боғлаб қўйган чоғда Аллоҳнинг номини зикр қилиб сўйиш керак.

Яъни, «Бисмиллаҳи, Аллоҳу акбар. Аллоҳумма, минна илайка», деб туриб сўйиш керак. Сўйгандан сўнг:

«Ёнлари ерга текканида эса, бас, улардан енг ва қаноатли ва тиланган камбағалларни ҳам таомлантиринг».

Яъни, сўйилган туялар ерга йиқилганларидан сўнг, гўштидан ўзингиз ҳам тановул қилинг. Иффати тиланишга йўл бермай, қаноат қилиб турган камбағалларга ҳам, қаноат қила олмай, тиланиб юрган камбағалларга ҳам беринг.

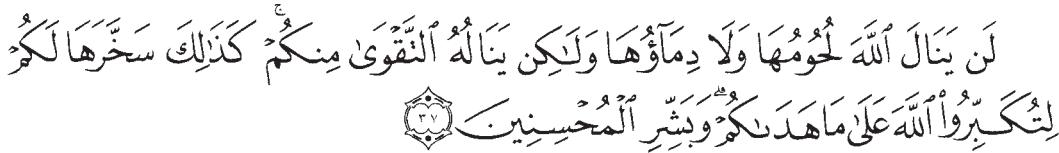
«Шундай қилиб, Биз уларни сизга бўйинсуидириб қўйдик.»

Улкан жасадли, қувватли бўлса ҳам, сиз ақл ишлатиб, уларни измингизга соласиз, фойдаланаисиз.

«Шоядки, шукр қилсангиз.»

Шоядки, шунчалик шароит яратиб берган Аллоҳга мақтовлар айтсангиз, У берган неъматларни ўз ўрнида ва Уни рози қиладиган этиб сарфласангиз.

Қурбонлик қилиш ибодати ҳам, бошқа ибодатлар каби, Аллоҳ учун дейилса-да, аслида, фойдани инсон кўради. Қурбонлик қилинган ҳайвоннинг гўштидан сўйган одамнинг ўзи ва фақир-фуқаролар манфаатдор бўлади.

 لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لَحْومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ الْقَوَىٰ مِنْكُمْ كَذَلِكَ سَخَرَهَا الْكُفَّارُ
 لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَدَ لَكُمْ وَبِشِّرُّ الْمُحْسِنِينَ

37. Уларнинг гўштлари ҳам, қонлари ҳам зинҳор Аллоҳга етмас. Лекин Үнга сиздан тақво етадир. Шундай қилиб, сизни ҳидоят қилгани эвазига Аллоҳга такбир айтишингиз учун уларни сизга бўйинсуидириб қўйди. Яхшилиқ қилгувчиларга башорат бер.

Ҳа, қурбонликка сўйилган ҳайвонларнинг гўштларини ҳам, қонларини ҳам Аллоҳ таоло олмайди. У зот уларга муҳтоҷ эмас. Қурбонлик қилишдан мақсад банданинг Аллоҳ амрига итоатини, тақвосини намоён этишдир. Банда ихлос билан қурбонлик қилиб, Аллоҳнинг йўлида ҳайвон сўймоқдами, демак, ўша банданинг Аллоҳ таолога тақвоси бор экан. Аллоҳнинг розилиги учун борини қурбон қилишга тайёр экан. Шу билан бирга, қурбонлик қилиш банда учун Аллоҳни улуғлашга бир фурсатдир.

«Шундай қилиб, сизни ҳидоят қилгани эвазига Аллоҳга тақбир айтишингиз учун уларни сизга бўйинсундириб қўйди.»

Банда Аллоҳни қанча улуғласа, шунча оз. Биргина ҳидоятта бошлаб қўйгани учун қанча тақбир айтса, оз. Қурбонлик қилиш ҳам, Аллоҳнинг йўлида ҳар қандай қурбонлик беришга тайёр эканини кўрсатиш ҳам ўша ҳидоят учун Аллоҳ, таолони улуғлашдир.

Имом Абу Ҳанифа мазҳаблари бўйича, моли закот бериш нисобига етган муқим одамга қурбонлик қилиш вожиб бўлади.

«Яхшилик қилувчиларга башорат бер.»

Яъни, тасаввурни, эътиқодни, амални, ибодатни ўнглаган ва бошқа бурчларни яхши адо этадиганларга хушхабар бер.

Мўмин-мусулмонлар ушбу ибодатларни қилишлари лозим. Лекин мушрик-кофиirlар уларга бу имкониятни бермаятилар. Уларнинг тинчларини бузиб, хужум қилмоқдалар. Масжидул Ҳаромдан, Аллоҳнинг йўлидан тўсмоқдалар. Нима қилиш керак? Улар доимо кофиirlардан қўрқиб юраверадиларми?

إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَانٍ كَفُورٍ

38. Албатта, Аллоҳ иймон келтирганларни мудофаа қилур. Албатта, Аллоҳ барча хоин ва кофиirlарни хуш кўрмас.

Аллоҳ, таоло Ўзига иймон келтирган бандаларини нусратсиз қолдирмайди. Албатта, уларни ҳимоя қиласди. Уларга ёрдам беради. Душманлари устидан нусрат ато қиласди. Шу билан бир вақтда, Аллоҳ, таоло мўмин бандаларига душман бўлган хоин ва кофиirlарни ёмон кўради. Ҳар бир мўмин инсон бу ҳақиқатни яхши англаб қўйиши зарур.

أَذِنْ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ كَيْنَهُمْ ظُلْمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ

39. Ўзларига қарши уруш очганларга, уларга зулм қилингани учун, (урушга) изн берилди. Албатта, Аллоҳ уларга нусрат беришга қодирдир.

Ушбу ояти карима ҳижратдан кейин нозил бўлгандир. У мусулмонларга кофиirlарга қарши уруш қилишга изн берувчи биринчи оятдир. Бунгача ҳатто ҳимоя учун кофиirlарга қарши жанг қилишга ҳам рухсат йўқ эди. Мушриклар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ва у кишининг саҳобаи киромларига истаганларича азоб, озор беришар, зулм қилишар эди. Саҳобаи киромлардан баъзилари калтакланган, ярадор бўлган ҳолларида келиб, бошларидан ўтган

ноҳақлик ва зулмдан шикоят қылсалар, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Сабр қилинглар, менга уруш қилиш учун изн берилгани йўқ», дер эдилар.

Ва ниҳоят, ушбу ояти карима нозил бўлди. Бу оятда мусулмонларга уруш қилишга рухсат мазлум бўлганлари, азоб-уқубатга қолганлари учун берилгани очиқ-оидин айтилмоқда.

«Ўзларига қарши уруш очганларга, уларга зулм қилингани учун, (урушга) изн берилди.»

Демак, кофирилар аввал мусулмонларга қарши уруш очган. Мусулмонлар ҳужумга ва зулмга учраганлар. Энди улар ўзларини ҳимоя қилмасалар, бўлмайди. Кофирилар уларни йўқ, қилиб юборишлари мумкин.

«Албатта, Аллоҳ уларга нусрат беришга қодирдир.»

Мусулмонлар урушга кирсалар, Аллоҳ уларга ёрдам беришга қодирдир.

Аллоҳ таоло бундан олдинги оятда иймон келтирганларни мудофаа қилишини айтган эди. Бу оятда эса, уруш қилишга изн бермоқда. Мўминларни ўзларини ўзлари мудофаа қилишга чақирмоқда. Буни қандай тушунмоқ керак? Аввало, бу ерда ҳеч бир қарама-қаршилик йўқ. Аллоҳ таоло мўмин бандаларини мудофаа қилган, қилмоқда ва қиласди ҳам. Мўминларни уруш қилишга чақириш эса, Ислом динининг умумий таълимотидан келиб чиқсандир. Ислом – ҳаракат, ижтиҳод динидир. Ислом дангасаликка, танбалликка бутунлай қарши. Шунинг учун, Ислом таълимотида, ибодатларида ҳаракат, саъй-кўшиш аввалги эътиборда туради. Аллоҳ таоло ҳамма нарсани ҳаракат қилганга беради. Ҳатто, иймонли бўлиш учун ҳам ҳаракат қилиш керак. Ақлини, фикрини ишга солиб, ҳидоят йўлини ахтариб, ҳаракат қилмаган одам иймон йўлига кириши амри маҳол. Шунингдек, Аллоҳ ризқи рўзни ҳам ҳаракат қилганга беради. Аллоҳ билан банда орасидаги алоқа бўлмиш намоз, рўза, зикр, закот ва ҳажга ўхшаш ибодатлар асосини ҳам ҳаракат ташкил этади. Намоз ўқиш учун таҳорат олиш, масжидга бориш, намозга жой тайёрлаш керак. Ният қилиб, намозга турганингдан бошлаб ҳамма бўғинларинг ишга тушади. Қиём, рукуъ, сажда ва бошқа ҳолларда ҳаракаттага келмаган аъзоинг қолмайди. Бошқа динларга ўхшаб, ўтирган жойида хаёлдан ўтказиб қўяверса ҳам бўларди. Аммо Аллоҳ буни хоҳдамади, мусулмонларнинг ҳаракатчан бўлишларини хоҳлади.

Шунингдек, рўза ибодати ҳам ҳаракатдан иборат. Саҳарликка туриш, рўзани ният қилиш, таом ва шаробдан тийилиб бўлса-да, фаолиятини давом эттириш. Ифттор қилиш. Йигирма ракъат қўшимча таровеҳ намозини ўқиш. Яна, тунларни бедор ўтказиши – ҳаммаси ҳаракатдан иборат.

Хаж ибодати эса, ҳарақатнинг энг улканидир.

Ана ўша асослардан келиб чиқиб, мўминлар мудофааси ҳам жиҳодга боғлиқ, қилиб қўйилган. Мўминлар ҳаракат қилиб, ўзларини мудофаа этадилар. Аллоҳ эса, уларга нусрат беради:

«Албатта, Аллоҳ уларга нусрат беришга қодирдир».

Ҳа, Аллоҳ таоло мўмин бандаларига, улар уруш қилмасалар ҳам, нусрат беришга қодирдир. Аммо У зот бандаларига шу йўл билан ҳам савоб касб қилиш, мартабаларини орттириш имконини очиб беради. Яна бошқа ҳикматлари ҳам қўп.

Мўминларга уруш қилишга изн берилишининг бошқа баъзи сабаблари келаси оятда ҳам баён этилади:

الَّذِينَ أَخْرَجُوا مِن دِيَرِهِم بِغَيْرِ حَقٍ إِلَّا أَن يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعَ اللَّهِ النَّاسَ
 بَعْضُهُم بِعَصْمٍ لَهُمْ دَمَت صَوَامِعُ وَبَيْعُ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ كَرِفَّ فِيهَا أَسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا
 وَلَيَنْصُرَ اللَّهُ مَنِ يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوْئٌ عَزِيزٌ

40. Улар ноҳақдан, фақатгина «Роббимиз Аллоҳ» деганлари учун ўз диёrlаридан чиқарилгандирлар. Агар Аллоҳ одамларнинг баъзиларини баъзилари билан даф қилиб турмаса, узлатгоҳлар, канисалар, ҳавралар ва Аллоҳнинг номи кўплаб зикр қилинадиган масжиidlар вайрон қилинган бўлур эди. Албатта, Аллоҳ Ўзига ёрдам берганларга ёрдам берур. Албатта, Аллоҳ кучли ва ғолибдир.

Аввало, мусулмонларга, хусусан муҳожир мусулмонларга нисбатан зулм ўтказилди.

«Улар ноҳақдан, фақатгина «Роббимиз Аллоҳ» деганлари учун ўз диёrlаридан чиқарилгандирлар.»

«Роббимиз Аллоҳ» деганлари учун мушриклар уларни анвои азоб-уқубатларга мубтало этдилар. Баъзиларини ўлдиридилар, бошқаларини калтакладилар, ярадор қилдилар, турли қийинчиликларга солдилар. Охири келиб, мушриклар уларни бутунлай йўқ қилиб юбориш пайида бўлиб қолдилар. Ана шунда, мусулмонлар ўз маҳбуб диёrlарини, аҳли аёл, қариндош-уруг, молу мулкларини ташлаб чиқишга мажбур бўлдилар. Лекин мушриклар уларни ҳижрат қилиб борган жойларида ҳам тек қўймадилар. Ана шундагина уруш қилишга мусулмонларга изн берилди. Изн берилмаса ҳам, бўлмас эди. Ҳаддидан ошган кофиirlар ҳар нарса қилишлари мумкин эди.

«Агар Аллоҳ одамларнинг баъзиларини баъзилари билан даф қилиб турмаса, узлатгоҳлар, канисалар, ҳавралар ва Аллоҳнинг номи кўплаб зикр қилинадиган масжиidlар вайрон қилинган бўлур эди.»

Яъни, Аллоҳ таоло дину диёнат, иймон-эътиқод ҳомийлари бўлмиш мўмин баңдалари или кофир ва мушрикларни даф қилиб турмаса, ҳаммаёқ остин-устин бўлиб кетар эди. Кофир ва мушриклар ҳаддиларидан ошиб, динларнинг энг муқаддас ибодатхоналарини ҳам вайрон қиласар эдилар. Улар «узлатхоналар»ни, юлдузга сифинадиган собиийларнинг арабчада «савмаъя» деб номланган обидаларини, христианлардаги «монастир» деб аталадиган ибодатхоналарни ҳам вайрон қиласар эдилар. Насороларнинг канисаларини-да қўймасдилар. Яҳудийларнинг ҳавраларини ҳам, Аллоҳ, кўплаб зикр қилинадиган мусулмонларнинг масжиidlарини ҳам вайрон қиласар эдилар.

Дарҳақиқат, тарихга назар солинадиган бўлса, Ислом бўлмаган жойда, мусулмонлар фаолият кўрсатмаган ерда турли ибодатхоналар, уларнинг муқаддаслигига қарамай, ваҳшийларча вайрон қилинганилиги кўрилади. Фақат мусулмонларгина уруш ҳолатида ҳам ибодатхоналарнинг риоясини қилганлар. Аммо Ислом душманлари имкон топди дегунича масжиид бузишга ўтишлари ҳаммага маълум.

«Албатта, Аллоҳ Ўзига ёрдам берганларга ёрдам берур.»

Яъни, Аллоҳ Ўз динига ёрдам берган баңдаларига ёрдам берур. Аллоҳнинг динига мусулмонлар ёрдам берадилар. Улар дунёда Аллоҳнинг дини устун бўлиши учун ҳаракат қиласдилар. Демак, Аллоҳ ҳам уларга бу ишда ёрдамини беради.

«Албатта, Аллоҳ кучли ва ғолибdir.»

Мусулмон баңдаларига ёрдам бериб, ғолиб қилишга қодирdir.

Келаси оятда Аллоҳ таоло мусулмон баңдаларнинг васфини давом эттиради:

الَّذِينَ إِنْ مَكَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَإِذَا الْزَّكُوْةَ وَأَمْرُوا بِالْمَعْرُوفِ
وَنَهَا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عِقْبَةُ الْأُمُورِ

41. Уларга ер юзида имкон берсак, намозни тўқис адо этурлар, закотни берурлар, яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтарурлар. Ишларнинг оқибати Аллоҳга оидdir.

Ояти каримадаги «Уларга ер юзида имкон берсак» жумласидан «макон берсак» маъноси ҳам тушунилади. Бунга қўшимча «ер юзида нусрат, фалаба берсак» маънолари ҳам чиқади. Диёрларидан «Робби-

миз Аллоҳ» деганлари учун чиқарилган мусулмонларга ер юзида макон, нусрат, ғалаба – имкон берсак:

«...намозни тўқис адo этурлар...»

Ҳовлиқиб кетмайдилар, балки Аллоҳ таолога ихлос билан ибодат қиласидилар, у билан боғланишни кучайтирадилар.

«...закотни берурлар...»

Ер юзида имкон топғанларидан кейин, молу дунёга ўч бўлмайдилар. Балки баҳиллик дардидан устун келиб, молиявий ибодатларини ҳам ўз ўрнида адo этадилар. Закотларини бериб, жамиятларидаги бева-бечора, камбағалларга енгиллик яратадилар.

«...яхшиликка буюриб, ёмонлиқдан қайтарурлар.»

Кишиларни динда яхши билинган барча ишларга даъват қиласидилар. Ёмон билинган барча ишлардан қайтарадилар.

Шу ишлари Аллоҳга ёрдам беришларири, шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло уларга ёрдам, нусрат беради.

«Ишларнинг оқибати Аллоҳга оидdir.»

Аллоҳ хоҳлаган оқибатини келтириб чиқаради. Хоҳласа, мағлубиятни ҳам ғалабага айлантириб юборади.

Бу оятларда нусрат мусулмонларга бўлиши муқаррар эканлиги айтиб ўтилди. Энди келадиган оятларда Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васалламга таскин бериб, Аллоҳ таолонинг Ўзи ёрдам бериши, У зот аввал ўтган Пайғамбарларга ҳам ёрдам бергани эслатилади:

وَإِن يَكُنْ بُوكَ فَقَدْ كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمٌ بَعْدَ وَعْدٍ وَنَمُوذِّ

42. Агар сени ёлғончи қилаётган бўлсалар, бас, булардан олдин Нуҳ қавми, Од ва Самуд ҳам ёлғончи қилган эдилар.

Яъни, эй Муҳаммад! Агар қавминг сени ёлғончи қилаётган бўлса, хафа бўлма, коғирларнинг қадимдан қилиб келаётган амаллари ўзи шу. Сенинг қавмингдан олдин Нуҳ қавми ҳам, Од қавми ҳам, Самуд қавми ҳам Пайғамбарларини ёлғончи қилган эдилар. Шунингдек:

وَقَوْمٌ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمٌ لُوطٌ

43. Иброҳим қавми, Лут қавми.

وَأَصْحَابُ مَدِينَ وَكَذَبَ مُوسَى فَأَمْلَيْتُ لِلَّهِ كَفَرِينَ ثُمَّ أَخْذَتْهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَذِيرٌ

44. Мадян эгалари ҳам. Ва Мусо ҳам ёлғончи қилинди. Мен коғирларга бир оз муҳлат бердим, сўнгра уларни тутдим. Бас, Менинг инкорим қандоқ бўлди!?

Иброҳим қавми ҳам Пайғамбарларини ёлғончига чиқарди. Лут қавми ҳам Пайғамбарларини ёлғончи деб эълон қилди. Мадян эгалари ҳам Пайғамбарлари Шуайб алайҳиссаломни ёлғончи деб билдилар.

Шунингдек, Мусо алайҳиссалом ҳам Фиръавн ва унинг одамлари томонидан ёлғончи қилинди. Демак, коғирларнинг одати ўзи шу. Уларнинг қилмишидан сиқилмаслик керак. Уларнинг оқибати нима бўлганига назар солиш кифоя. Қачонки коғирлар Пайғамбарларини ёлғончига чиқариб, куфр келтириб, түфёнга кетганларида:

«Мен коғирларга бир оз муҳлат бердим...»

Уларни дарҳол азобга тутмадим. Муҳлат бериб қўйиб:

«...сўнгра уларни тутдим».

Вақти-соати келганида, жиноятлари устида тутдим.

«Бас, Менинг инкорим қандоқ бўлди!»

Албатта, ўта шиддатли бўлди. Ўта қўрқинчли бўлди. Ўша коғир, жиноятчи, Пайғамбарларини ёлғончига чиқарган қавмларнинг баъзиларини тўфон азоби тутди. Баъзиларини ер ютди, зилзила ва бошқа азобларга дучор бўлдилар.

Ибрат олиш учун улардан қолган асарларга назар солинса, етади.

 فَكَانُوا مِنْ قَرِيَّةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهُنَّ ظَالِمُونَ فَهِيَ خَاوِيَّةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبَرِّ
مَعَطَلَةٌ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ

45. Қанчадан-қанча шаҳар-қишлоқларни зулм қилгувчи бўлган ҳолида ҳалок этдик. Бас, улар (ҳозирда) шифтлари қулаган, ташландик қудук, (хувиллаган) юксак қаср (ҳолидадир).

Ўтмишда зулм қилиб, Пайғамбарларни ёлғончига чиқариб, куфр келтирган қанчадан-қанча юртларни вайрон этиб, ҳалок қилганимиз. Бас, ҳозирда улардан қолган асарларни: томи деворлари устига қураб тушган уйларни, ташландик, фойдаланилмай қолган қудукларни ва хувиллаган юксак қасрларни кўринг.

Шифтлари қураб ётган бу уйларда бир вақтлар ўзига зеб берганлар, молу мулкига ишонгандар, куч-қуввати илиа керилган бандалар дабдабаю асъаса билан яшар эдилар. Бу уйларда ҳаёт қайноқ эди. Бу уйлар турли одамларга, зебу зийнатларга тўлиқ эди.

Ҳозирда ташландик бўлиб ётган қудукларнинг атрофи ҳам обод, гавжум эди. Одамлар улардан тинмай сув олиб турар эдилар. Сувга

келганларнинг суҳбати билан у ерлар обод эди. Ҳувиллаб қолган юксак қасрларда эса, ҳокимлар, бой-зодагонлар яшар эдилар. Бу қасрларда кимлар яшамаган. Не-не ишлар бўлмаган, дейсиз. Лекин уларнинг куфри, зулми туфайли ҳамма нарса барбод бўлди. Ўзлари ҳалокатга учради. Юртлари шу ҳолга тушди. Уларнинг бу ҳолати ҳаммага ибрат бўлиши керак эди. Аммо кофир, мушрикларга ҳайронсан. Улар охирги Пайғамбар Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи ва-салламни ҳам ёлғончига чиқаришмоқда. Улар ўтмишда ҳалокатга учраган қавмларнинг хатосини айнан такрорламоқдалар.

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ إِذَانٍ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَلُ الْأَبْصَرَ وَلَكِنْ تَعْمَلُ الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

46. Ахир, ер юзида айланиб юрмайдиларми, токи қалблар ила ақл юритсалар, қулоқлари ила эшитсалар. Зеро, кўзлар кўр бўлмас, сийналардаги қалблар кўр бўлур.

Ўша кофирлар ер юзида айланиб юрганларида, ўтган кофирлардан қолган асарларни кўрап эдилар. Уларни кўриб, тафаккур қилгандарнида, қалблари таъсирланиб, ақллари кирараН эди. Шифти қулаб тушган уйлар, ташландиқ, қудуқлар, ҳувиллаб қолган қасрлар уларга ибрат бўларди. Кўрганларидан хulosаси чиқариб, ақлларини пешлаб олар эдилар. Ҳа,

«Ахир, ер юзида айланиб юрмайдиларми токи қалблар ила ақл юритсалар, қулоқлари ила эшитсалар».

Шунингдек, кофирлар ер юзида айланиб юрганларида, одамлардан ўтган золим кофир қавмлар нима учун ва қандай қилиб ҳалокатга учраганлари ҳақидаги ривоятларни эшитар, улардан ибрат олар эдилар.

«Зеро, кўзлар кўр бўлмас, сийналардаги қалблар кўр бўлур.»

Кўр қалбларни очиш учун эса, ибрат ола билиш керак. Лекин, эй Мұҳаммад, улар ибрат олишнинг тескарисига иш қилмоқдалар.

وَيَسْتَعِجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدُهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَلَّفَ سَنَةٌ
مِّمَّا تَعْدُونَ

47. Улар сендан азобнинг тезроқ келишини сўрарлар. Ҳолбуки, Аллоҳ ваъдасига хилоф қилмас. Дарҳақиқат, Роббинг ҳузуридаги бир кун, сиз санайдиган минг йилдекдир.

Кофиirlарнинг касби шу. Ўзидан олдин ўтганларнинг ҳалокатини, ҳалокатга учраш сабабларини кўриб-билиб туриб ҳам, яна уларнинг хатоларини такрорлайдилар. Уларга, куфр келтирманглар, исён қилманглар, яна, аввал ўтган кофиirlарга келган азоб сизга ҳам келиб қолмасин, дейилса:

«Улар сендан азобнинг тезроқ келишини сўрарлар».

Бу билан улар Аллоҳ томонидан вақтинча тарқ этиб қўйилганларини тушунмай, фууруга кетадилар. Пайғамбарни масхара қиласидилар. Уларга азоб келишини Пайғамбар ўзидан чиқариб айтгани йўқ. У Аллоҳнинг ваъдасини етказган эди, холос.

«Холбуки, Аллоҳ ваъдасига хилоф қилмас.»

Модомики, кофиirlарга азоб юборишни ваъда қилдими, уларга Аллоҳнинг азоби албатта келади. Шошилмай турсинлар. Азобни қачон юборишни Аллоҳнинг Ўзи билади. Аллоҳ таоло ҳеч шошилмайди.

«Дарҳақиқат, Роббинг ҳузуридаги бир кун, сиз санайдиган минг йилдекдир.»

Шунинг учун ҳам, У зот ҳеч шошилмайди.

 وَكَانَ مِنْ قَرِيَّةٍ أَمْلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخْذَهَا إِلَيَّى الْمَصِيرِ

48. Қанчадан-қанча шаҳар-қишлоқларга зулм қилгувчи бўлган ҳолида ҳам муҳлат бердим. Сўнгра уларни (азобга) тутдим. Қайтиш фақат Менгагинадир.

Дарҳол азоб келмаганига алданиб, кофиirlар фууруга кетмасинлар. Қани, ваъда қилган азобинг тезроқ келмайдими, деб Пайғамбарни масхара қилмасинлар. Менинг одатим ўзи шундай. Исёнлари ва зулмларига қарамай, кофиirlарга муҳлат бериб, уларни тек қўйиб қўяман.

Ўтмишда ҳам:

«Қанчадан-қанча шаҳар-қишлоқларга зулм қилгувчи бўлган ҳолида ҳам муҳлат бердим».

Уларга азоб юборишга шошилмадим.

«Сўнгра уларни (азобга) тутдим.»

Ана у мушрик-кофиirlар ҳам шошилмай тураверсинлар. Вақтсоати келганида, албатта, уларни ҳам азобга тутишим бор. Улар, барibir, Менинг азобимга дучор бўлишади. Чунки:

«Қайтиш фақат Менгагинадир».

Мендан ўзга ҳеч кимга қайтиш йўқ.

Энди Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, одамларга гапнинг очиини айтиб қўйишига амр этади.

قُلْ يَأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَّكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ

49. Сен: «Эй одамлар! Мен сизлар учун фақат бир очиқ огохлантиргувчиман, холос», деб айт.

Яъни, менинг вазифам фақат огохлантириш, холос. Сизларга азоб келтириш ёки бошқа нарса эмас. Мана, ўша огохлантиришдан бир парча эшишиб қўйинглар:

فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

50. Иймон келтириб, яхши амалларни қилганларга мағфират ва икромли ризқ бордир.

Иймон келтириб, ортидан яхши амалларни қилган мусулмон баңдаларнинг гуноҳларини мағфират қилиш бор. Сўнгра уларни иҳонатсиз икромли ризқдан баҳраманд қилиш бордир. Қуръони Каримда қачонки «икромли ризқ» дейилса, жаннат кўзда тутилади.

وَالَّذِينَ سَعَوْفَى هَـ أَيْتَنَا مَعَ جِرِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّمِ

51. Бизнинг оятларимизни ожиз қолдирмоқчи бўлиб, саъий-ҳаракат қилганлар, ана ўшалар жаҳийм эгаларидир.

Яъни, оятларимиз кишиларга етиб бормаслиги, уларга таъсир ўтказмаслиги учун ҳаракат қилган кофир бузғунчилар, албатта, дўзахий бўладилар.

Кейинги оядда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ўзларидан олдин ўтган Пайғамбарларда ўрнак борлиги эслатилади:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَنَّقَ الشَّيْطَانُ فِي أُمُّيَّتِهِ
فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحَكِّمُ كُمَّ اللَّهُ أَيْتَهُ وَاللَّهُ عَلَيْمٌ حَكِيمٌ

52. Биз сендан илгари ҳеч бир Расул ва Набий юбормадикки, у бир нарсани таманий қилганида, шайтон унинг таманийсига (шубҳа) ташламаган бўлса. Бас, Аллоҳ шайтон ташлайдиган нарсани кетказур. Сўнгра, Аллоҳ ўз оятларини мустаҳкам қилур. Аллоҳ ўта билгувчи ва ҳикматли зотdir.

Ушбу ояти каримага алоҳида эътибор қилмоғимиз лозим. Бино-барин, батафсилоқ сўз юритмоқ керак бўлади.

Аввало, ояти каримада «Расул ва Набий» сўзларининг бир жойда келганига эътибор бермоқ лозим. Бу икки атаманинг ҳар бирида ўзига хос маънолар бор. Биз «Расул»ни ҳам, «Набий»ни ҳам «Пай-ғамбар», деб ўрганиб қолганмиз. Аслида эса, бу икки номда фарқ бор. Шариат урфига кўра, «Расул» ўзига ваҳий келган ва ўша ваҳийни ўзгаларга етказишга масъул бўлган зотдир. «Набий» эса, ўзига ваҳий келган-у, уни бошқаларга етказишга масъул бўлмаган кишидир. Шунга биноан, ҳар бир Расул Набий саналади, аммо ҳеч бир Набий Расул эмас. Бани Исроилда кўпгина Набийлар бўлган, уларнинг барчасига ваҳий келган, аммо ҳаммалари Мусо алайҳиссалом шариатларига даъват қилишган.

Энг аҳамиятлиси шуки, оят маъносини турли томонга буриш имкони бор. Бундан Ислом душманлари фитна чиқарганлар, кўпгин на тафсирчи уламолар бундан таъсирангандар ҳам. Яна бошқалари эса, бу таъсирандан қочмоқчи бўлиб, бошқа томонга бурилганлар.

Ояти каримадаги биринчи жумла:

«Биз сендан илгари ҳеч бир Расул ва Набий юбормадикки, у бир нарсани таманий қилганида, шайтон унинг таманийсига (шубҳа) ташламаган бўлса».

Бу жумлани «Ҳар бир Пайғамбар шайтон вассасасига учраган» деган маънода тушунгандар бўлган. Уларнинг бундай фикрга келишларига эса, шу ва ундан кейинги икки оятнинг нозил бўлиши ҳақида келтирилган асоссиз ва нотўғри ривоятлар сабаб бўлган. Ўша ривоятларда айтилишича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам «Нажм» сураси нозил бўлганида, у сурани тиловат қилиб бориб: «Афароайту-мул Лота ва Уззаа ва Манатас Салисалал Ухро»ни ўқиганларидан сўнг, шайтон тилларига: «Тилкал гаронийқул улаа ва инна шафоатухунна латуртажа»ни соглан эмиш. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам буни ҳам қўшиб, тиловат қилиб юборган эмишлар. Бундан эса, Қурайш мушриклари foятда шод бўлибдилар. Чунки, умумий маъно, «Лот ва Уззони ва бошқа учинчи Манотни (яъни, Қурайш бутларини) кўрмадингизми? Улар олий қушлардир. Уларнинг шафоатлари ражо қилинур», бўлади. Бу, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қурайшликларнинг Лот, Уззо ва Манот номли бутларини Аллоҳнинг олдида шафоат берувчи кичик худолар деб тан олганларини билдиради-ку. Эмишки, ана шунда фаришта Жаброил алайҳиссалом келиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга: «Мен сенга Аллоҳдан олиб келмаган нарсани тиловат қилдинг», дебди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам жуда маҳзун бўлибдилар. У кишига тасалли бериш учун Аллоҳ

таоло юқоридаги оялтарни нозил қилибди. Яъни, бўлиб ўтган нарсага қаттиқ хафа бўлма, сендан олдин ўтган ҳар бир Расул ва Набий ҳаётида ҳам бу иш бўлиб ўтган, деган эмиш.

Бу ҳол Пайғамбарлар шаънига, хусусан Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам шаънларига мутлақо тўғри келмайдиган ҳолдир. Аввало, бу ривоятлар Ислом душманлари томонидан тўқилиб, ёмон фараз билан киритилганлиги очиқ-ойдин кўриниб турибди. Эъти-модли уламолар мазкур ривоятларнинг ҳеч бири Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга тегишли бўлиши асло мумкин эмаслигиги исбот қиласланлар. Жумладан, Ҳофиз ибн Касир бу ривоятларнинг ҳаммасини инкор этганлар. Бошқа олимларимиз ҳам бунга қўшиладилар. Заиф, асоссиз ривоятни Қуръони Карим ояти тафсирига, хусусан, ақийдага тегишли масалага далил қилиб олиш ҳеч ҳам тўғри келмайдиган иш экани ҳаммага маълум.

Энди ўша мазкур ривоятларнинг маъносига келсак, улар Ислом ақийдасига, Қуръон ва Суннат таълимотларига мутлақо тескаридир. Ислом ақийдаси бўйича, барча Пайғамбарлар маъсумдирлар. Яъни, хато, гуноҳ қилишдан уларни Аллоҳнинг Ўзи сақлагандир. Йўқса, Пайғамбар бўлишлари мумкин эмас. Қуръони Карим ҳамма Пайғамбарларнинг бундай хатолардан поклигини баён қилиб келган. Хусусан, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида ҳам бу маъно мустаҳкам равишда событдир. Ул зот ҳаводан гапирмасликлари, фақат Аллоҳдан келган ваҳийнингина нутқ қилишлари таъкидланган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларида ҳам худди шу маъно событдир.

Юқоридаги заиф ривоятлар эса «Барча Расул ва Набийлар, шу жумладан, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам шайтон вассасига учраб, Аллоҳдан келган ваҳийга шайтон солган шубҳани аралаштирганлар», деган маънени келтириб чиқармоқда. Бу мутлақо нотўғри тушунча. Пайғамбарларга шайтон вассасига учраб, Аллоҳ, берган омонат ваҳийга шубҳа аралаштирганлик нисбатини бериш у зотлар учун катта туҳматдир.

Лугат жиҳатидан қарайдиган бўлсак ҳам, «таманий» сўзи ҳеч бир ҳолда «тиловат» ёки «қироат» маъносида ишлатилмайди. Араб тилининг кўп асрлик тарихида бу иш кўрилган эмас. «Таманий» сўзи араб тилида «олий орзу» (ажнабий тилдаги «идеал») маъносини Англатади. Шунинг учун ҳам, ояти карима маъносини таржима қилишда бу сўзни шу ҳолда қолдиришни раво кўрдик.

Маълумки, Пайғамбар алайҳимуссаломлар Аллоҳ таолодан ваҳий орқали амрларни қабул қилиб олевчи, уларни кишилар ҳаётига татбиқ қилишга масъул зотлардир. Ул зотлар илоҳий даъватни кишилар кўпроқ қабул қилишига, дунёда кофир кимса қолмаслигига,

илохий амрлар түлалигича татбиқ бўлишига қаттиқ уринган шахслардир. Улар бу маънода энг олий орзу эгалари бўлганлигида шубҳа йўқ. Аллоҳнинг ҳикмати эса, бошқа ҳолни, мўминлар билан бирга кофирларнинг ҳам бўлишини, даъват йўлида турли қийинчиликлар дуч келишини тақозо қилиши мумкин. Ҳар доим Пайғамбарлар инсонлик сифатлари ила олий орзуга берилиб, воқелиқдан ранжиганларида, Аллоҳ уларга Ўз ҳикматини эслатиб турган. Кўпгина уламоларимиз, ушбу оятдан худди шу маъноларни тушунмоқ керак, дейдилар. Зотан, «Ҳаж» сурасида шу оятта қадар кофир ва мушрикларнинг кирдикорлари, иймондан қочишлари ҳақида сўз юритилиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга «Мен очиқ-ойдин огоҳлантиргувчиман, холос», дейишлик таъкидланиб келмоқда эди. Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, олий орзу оғушида бўлиб, ҳамма, иложи борича кўпроқ одам иймонга келишини истар эдилар. Бу ҳолатлари бошқа сураларда ҳам баён қилинган, баъзи вақтларда бу хусусда Аллоҳ томонидан танбех, ҳатто итоблар ҳам келган эди.

Ушбу ояти каримада эса, бу олий орзу бошқа Расул ва Набийларда ҳам бўлганлиги, бу кўпроқ шайтон томонидан нотўғри фикр ёки ҳолатларга олиб бориши мумкинлиги, аммо Аллоҳ доимо Ўзи Пайғамбарларини бундан сақлаб келганлиги айтилмоқда. Ушбу ҳолат Пайғамбари-миз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётларида бир неча марта қўрилган. Энг машҳури Абдуллоҳ ибн Умму Мактум қиссасидир. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам бир куни Валид ибн Муғийра бошлиқ, Қурайш киборларини динга даъват қилиб турганларида, икки кўзи ожиз саҳобий Абдуллоҳ ибн Умму Мактум келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, менга Аллоҳ сизга ўргатган нарсалардан ўргатинг», деб баланд овоз ила мурожаат қилиб қолди. Қурайш бошлиқлари, бой-зодагонларининг иймонга келишини қаттиқ орзу қилган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Умму Мактумнинг гапига эътибор бермай, ишларида давом этдилар. Абдуллоҳ ибн Умму Мактум эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг нима билан машғул эканликларини кўрмаганидан, яна бир неча бор аввалги гапларини тақрорлади. Унинг бу иши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ёқмади, у зот юзларини буриштирдилар. Ана шунда Аллоҳ таоло «Абаса» сурасининг аввалги оятларини нозил қилиб, Пайғамбарини итоб қилди. Шу воқеадан сўнг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Умму Мактумни кўришлари билан: «Роббим унинг учун мени итоб қилган киши хуш келибди!» деб хурсандчилик билан кутиб олар ва «Нима хизматинг бор?» деб сўрар эдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даъватни энг тўғри ва кучли йўлда олиб бориш билан бирга, олий орзу оғушида

душман қабила зодагонларига күпроқ эътибор беришлари мана шу ҳолатни пайдо қилди. Худди шу нарса шайтоннинг даъват ишига шубҳа солишга уриниши бўлиб қолиши мумкин, деб баҳоланмоқда. Аллоҳ, таоло Ўзи бу ишга аралашиб, муҳкам оятларини нозил қилиб, энг тўғри ҳукмни янада маҳкамламоқда. Шайтон киришга ҳаракат қилиши мумкин бўлган дарчани яна ҳам қаттиқроқ беркитмоқда.

Ана энди Аллоҳ, таолонинг:

«Биз сендан илгари ҳеч бир Расул ва Набий юбормадикки, у бир нарсани таманий қилганида, шайтон унинг таманийисига (шубҳа) ташламаган бўлса», деган гапини ўз маъносида англашимиз мумкин.

Яъни, бошқа ҳамма Расул ва Набийлар ҳам сенга ўхшаб, эй Муҳаммад, таманий – олий орзу ҳолатидан бўлганлар. Шайтон эса, уларнинг бу ҳолатидан ўз мақсадида фойдаланиш учун бу олий орзуларга шубҳа солишга уриниб кўрган.

«Бас, Аллоҳ шайтон ташлайдиган нарсани кетказур.»

Аллоҳ шайтон ташламоқчи бўлган шубҳани кетказиб, ундан ҳеч асар ҳам қолдирмас.

«Сўнгра, Аллоҳ Ўз оятларини мустаҳкам қилур.»

Ҳеч қандай эҳтимол, ҳеч қандай тушунча ёки уринишга йўл қўймайдиган қилиб, маҳкамлаб қўяр.

«Аллоҳ ўта билгувчи ва ҳикматли зотдир.»

Шунинг учун ҳам, ҳар бир нарсани билиб, ҳикмат илиа қиласи. Олий орзулар оғушида қаттиқ уриниб, натижা чиқмаса, хафа бўлиш керак эмас. Аллоҳ, таолонинг бундай қилиши:

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَنُ فِتْنَةً لِّلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرْضٌ وَالْفَاسِيَّةُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ
 الظَّالِمِينَ لِفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ

53. Шайтон ташлайдиган нарсанинг қалбларида касали борларга ва қалблари тошларга фитна бўлиши учундир. Албатта, золимлар (ҳақдан) узоқ тортишувдадирлар.

Ушбу ояти каримадаги

«қалбларида касали борлар» деганда мунофиқлар,

«қалблари тошлар» деганда мушриклар назарда тутилган.

Демак, Пайғамбарларнинг гоҳида олий орзуга берилишлари, шайтон шубҳа ташлаб, ундан фойдаланиб қолишга уриниши, аммо Аллоҳ, шайтон ташлайдиган нарсани маҳв этиб, Ўз оятларини мустаҳкам қилиши мунофиқ ва мушрикларга фитна бўлиши учун экан.

Чунки, ўша мунофиқ ва мушрик золимлар ҳақдан узоқ бўлган ҳолларида Аллоҳ ва Пайғамбар ишига қарши чиқиб, бехуда тортишиб ётадилар.

Мазкур ишлардан иккинчи бир мақсад:

وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أَنْتُوا الْعِلَمَ أَنَّهُ حَقٌّ مِّن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْتَلِفُ لَهُ قُلُوبُهُمْ
وَإِنَّ اللَّهَ لَهُادُ الَّذِينَ أَمْنَوْا إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

54. Илм берилгандар у(Куръон) Роббингдан келган ҳақ эканини билишлари, унга иймон келтиришлари ва қалблари унга боғланиб, таскин топиши учундир. Албатта, Аллоҳ иймон келтиргандарни тўғри йўлга ҳидоят қилгувчидир.

Ояти каримадаги

«**иilm берилгандар**»дан мурод мусулмонлардир. Демак, бу ҳолат Куръони Каримнинг Аллоҳ таолодан келган ҳақ эканини яна бир бор билишларига, унга бўлган иймонларининг янада қувватланишига, қалблари Куръони Каримга қаттиқроқ боғланиб, таскин топишига сабаб бўлади. Мисол учун, Абдуллоҳ, ибн Умму Мактум қиссасини олайлик. Уламоларимиз ҳозиргача ушбу қиссани Куръон Аллоҳнинг каломи эканига энг улкан далил қилиб келтирадилар. Чунки, Куръон Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўзлари бўлганида, у зот ўзларини ўзлари дўсту душман ичида хижолат қилмас эдилар. Куръон ҳақиқатан ҳам Аллоҳнинг каломи бўлганидан, Абдуллоҳ, ибн Умму Мактумнинг ёнини олиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни итоб қилувчи оятлар тушди, дейдилар. Бундай ҳолатни кўрган оз сонли мусулмонлар Куръон Аллоҳ томонидан келган ҳақ эканига яна бир бор шоҳид бўлдилар. Унга бўлган иймонлари яна ҳам қувватланди, қалблари Куръонга яна ҳам қаттиқроқ боғланиб, таскин топди.

«Албатта, Аллоҳ иймон келтиргандарни тўғри йўлга ҳидоят қилгувчидир.»

Уларни икки дунё саодати йўлига, Ислом йўлига ҳидоят қилгувчидир. Иймон келтирмаганларга эса, икки дунёнинг бадбахтлик йўли, Исломсиз йўл бўлур. Чунки:

وَلَا يَزَّأُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيهِمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيهِمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَقِيمٍ

55. Куфр келтирганлар уларга соат (қиёмат) тўсатдан келгучида ёки қисир Кун азоби келгунича у(Қуръон)дан шубҳада бўлишда давом этадилар.

Ушбу ояти каримада қиёмат тўсатдан қоим бўлишига ишорат қилиш билан бирга у қуни «қисир кун» деб таъриф ҳам қилинмоқда. Одатда бирор яхшилик чиқмайдиган нарсани «қисир» дейилади. Қиёмат қунида коғирлар учун ҳеч бир яхшилик чиқмагани учун ҳам уларга нисбатан у кун қисир бўлиши турган гап.

Коғирлар қиёматгача Қуръони Карим Аллоҳдан келган ҳақ эканига шубҳада бўладилар. Шунинг учун, иймон келтирмайдилар. Лекин бу билан фақат ўзларига зиён қиласидилар, холос. Чунки:

الْمَلَكُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ

56. Ўша кунда ҳукмронлик Аллоҳгагина хосдир. У улар орасида ҳукм қилур. Бас, иймон келтирганлар ва яхши амал қилганлар нозу неъмат жаннатларидаирлар.

Ушбу ояти каримада мазкур тўсатдан келадиган ва қисир бўлган кундаги баъзи ҳолатлар васф қилинмоқда.

«Ўша кунда ҳукмронлик Аллоҳгагина хосдир.»

Мазкур кунда ҳукм қилиш яккаю ягона Зотга хос бўлади. У кунда барча ҳукмни фақатгина Аллоҳ таолонинг Ўзигина қиласиди.

«У улар орасида ҳукм қилур.»

Яъни, Аллоҳ таоло бандалар орасида Ўз ҳукмини қилур. У зотнинг улар орасидаги ҳукми иймон-эътиқодлари ва қилган амалларига қараб қўйидагича бўлур:

«Бас, иймон келтирганлар ва яхши амал қилганлар нозу неъмат жаннатларидаирлар.»

Аллоҳ таоло қиёмат куни ораларида ҳукм қиласиганларнинг биринчи тоифаси, бу дунёда мўмин-мусулмон бўлиб, яхши амалларни қилиб ўтганлардир. Аллоҳ таоло уларга нозу неъмат жаннатларини ато қилур.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا إِنَّا نَنَذِلُ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا

57. Куфр келтирган ва ояларимизни ёлғонга чиқарганлар эса, бас, ана ўшаларга хорловчи азоб бордир.

Демак, ҳар ким бу дунёда қилганига яраша жазо ёки мукофотини олади.

Келгуси оятларда сўз муҳожирлар ҳақида боради:

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتْلُوا أَوْ مَاتُوا لَيْسَ زَقْنَهُمْ اللَّهُ رِزْقًا
حَسَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

58. Аллоҳ йўлида ҳижрат қилганлар, сўнгра ўлдирилиб ёки вафот этганларни, албатта, Аллоҳ гўзал ризқ ила ризқлантирур. Албатта, Аллоҳ ризқ бергувчиларнинг энг яхшисидидир.

Ҳижрат Аллоҳ йўлида ватандан, қариндош-уруғдан, молу дунёдан, турли қулайликлардан узоқда бўлишдир. Ҳижрат барча Пайғамбарлар, улуғ зотлар бошидан ўтказган ҳолатдир. Исломда эса, Ислом Пайғамбари Мұхаммад солаллоҳу алайҳи васаллам ва у кишининг сафдошлари – саҳобаларнинг бир қисми ҳаётидаги катта синовдир. Аллоҳ таоло уларнинг Маккадан Мадийнага қилган ҳижратларидан сўнг Исломга фатҳу футух, шону шавкат берди.

Ҳижрат Аллоҳ йўлидаги буюк фидокорлиқдир. Шунинг учун ҳам, у Исломда юқори баҳоланаади. Муҳожирлар мадҳи Қуръони Каримда, Пайғамбаримиз солаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларида ҳам кўплаб айтилган. Ушбу оятда ҳам Аллоҳ йўлида ҳижрат қилганларнинг мадҳи келмоқда.

«Аллоҳ йўлида ҳижрат қилганлар, сўнгра ўлдирилиб ёки вафот этганларни, албатта, Аллоҳ гўзал ризқ ила ризқлантирур.»

Маълумки, бу оят мўминларга кофиirlар билан уруш қилишга изн берилганидан кейин нозил бўлган. Уруш бўлганидан кейин, ўлим ҳам бўлади. Урушда эса, муҳожирлар ҳам қатнашганлар. Кофиirlарга қарши жиҳодда шаҳид бўлган муҳожирлар гўзал ризққа – жаннатга сазовор бўлишлари турган гап. Аммо оятда урушда ўлмай, ўз ажали билан вафот этган муҳожирларни ҳам Аллоҳ таоло албатта гўзал ризқ билан ризқлантириши ҳақида сўз кетмоқда. Бу эса, ҳижратнинг фазли нақадар улуғ эканини кўрсатади. Ҳижрат қилмоқликнинг ўзи буюк шарафдир.

لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضُونَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ

59. Албатта, У зот уларни ўзлари рози бўладиган жойга киритур. Албатта, Аллоҳ ўта билгувчи ва ҳалийм зотдир.

Яъни, Аллоҳ таоло муҳожирларни ўзлари рози бўладиган жаннатта дохил қиласди. У зот кимни қаерга киритишни ўта яхши билгувчи зотдир. Муҳожирларнинг гўзал ризқа сазоворлигини яхши билганидан уларни жаннатта киритади. Ҳалиймлигидан уларни иқоб қилмайди.

Аллоҳ йўлида шаҳид бўлганлар ёки ҳижрат қилганлар учун бериладиган улкан мартабалар ҳақида кўплаб ҳадиси шарифлар ҳам ворид бўлган.

Юқоридаги оятлардан охиратда ҳар кимга қилганига яраша жазо ёки мукофотни Аллоҳнинг Ўзи беришини билиб олдик. Келаси оята эса, уруш-жанжал пайтида одамлар орасида ўзаро ҳисоб-китоб ҳам бўлиши мумкинлиги ҳақида сўз кетади:

ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عَوَقَبَ بِهِ ثُمَّ بُغَى عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّمَا^{۱۰۷}
اللَّهُ لَعَفُوٌ غَفُورٌ^{۱۰۸}

60. Иш бундоқ. Ким ўзига иқоб қилинганига ўхшаш иқоб қилсану, сўнгра унга яна зўравонлик қилинса, Аллоҳ, албатта, унга нусрат берур. Албатта, Аллоҳ афвли ва мағфиратли зотдир.

Яъни, бирор зулмга учраб, бошқа бир киши томонидан иқобга учраса, қасос олиш тариқасида ўша золимдан ўзига қилинган иқоб даражасида ўч олса-ю, сўнгра унга яна зўравонлик или тажовуз қилинса, ўша одамга Аллоҳ ёрдам беради. Чунки у зулм қилмаяпти, ҳаддидан ошмаяпти, фақат ўз ҳаққини талаб қиляпти, холос. Бошқа томон эса, аввал ноҳақдан тажовузкорлик қилган эди. Тажовузига яраша жавоб келганида, тушуниб ўзини тийиши керак эди. Аммо у яна тажовузкорлик қилди.

«Албатта, Аллоҳ афвли ва мағфиратли зотдир.»

Фақат У зоттинга Ўзига нисбатан баңдалар ноҳақ зулм қилсалар ҳам, куфру ширк келтирсалар ҳам, уларни афв этади ва гуноҳларини мағфират қиласди. Одамлар эса, бир-бирларидан қасос олишга турадилар.

ذَلِكَ يَا أَيُّهُ اللَّهُ يُولِجُ الْيَوْلَدَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الْيَوْلَدِ وَأَنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ بَصِيرٌ^{۱۰۹}

61. Чунки, Аллоҳ, албатта, кечани кундузга киритур ва кундузни кечага киритур. Албатта, Аллоҳ ўта эшитгувчи ва ўта кўргувчи зотдир.

Доимий равищда кеча кундузга, кундуз кечага кириб туради. Бу жараён, албатта, ўз-ўзидан бўлмайди. Буни Аллоҳга куфр келтириб, гердайиб юрган одамлар ҳам, бошқалари ҳам қила олмайди. Буни фақат Аллоҳ таологина қиласи. Аллоҳнинг бу ишини бирор тўхтата олмаганидек, У зотнинг мазлумларга нусрат берини ҳам бирор тўхтата олмайди.

«Албатта, Аллоҳ ўта эшитгувчи ва ўта кўргувчи зотдир.»

У ҳар бир нарсани эшитиб, ҳар бир нарсани кўриб, ҳисоб-китобини қилиб туради. Ким золим, ким мазлум эканини ҳам кўриб-билиб туради. Шунинг учун ҳам, мазлумларга золимлар устидан нусрат бермай қўймайди.

ذَلِكَ يَأْتِكَ اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَكَ مِنْ دُونِهِ هُوَ أَبْطَلٌ وَأَنَّ اللَّهَ
هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

62. Чунки, Аллоҳнинг Ўзигина ҳақдир, Ундан бошқа топинаётганлари эса, ботилдир. Албатта, Аллоҳ юксак ва буюқдир.

Яъни, мазлумларга албатта нусрат беришлик Аллоҳ таолонинг ҳақлиги ва мушриклар, кофиirlар эътиқод қилаётган нарсаларнинг ботиллигидандир. Аллоҳ ҳақ бўлмаса, мазлум мусулмонларга ҳеч ким нусрат бермас эди. Аллоҳдан ўзга соxта худолар ботил бўлмаганида, уларга эътиқод қилаётган мушрик ва кофиirlар нусратсиз қолмасдилар.

«Албатта, Аллоҳ юксак ва буюқдир.»

Шунинг учун ҳам, ўзига иймон келтирганларни нусратсиз қўймайди.

Кейинги оятларда эса, Аллоҳнинг қудратига далолат қилувчи жараёнларга эътибор жалб қилинади:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتَصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَةً إِنَّ اللَّهَ
لَطِيفٌ خَيْرٌ

63. Аллоҳ осмондан сув туширганида, ернинг ям-яшил бўлишини кўрмадингми?! Албатта, Аллоҳ ўта лутфли ва хабардор зотдир.

Аллоҳ таоло бутун борлиқнинг, жумладан, осмону ернинг ҳам эгасидир. Уларда Ўзи хоҳлаганича тасарруф қиласи. Нимани хоҳласа, шунга қудрати етади. Ўз қудрати илиа Ўз осмонидан хоҳлаган вақтда хоҳлаганича сув туширади. Сўнгра, Ўз қудрати илиа ўша сувни манфаатли қилиб, ердан ям-яшил ўсимликларни ўстириб чи-

қаради. Бу эса, Аллоҳ таолонинг ўта лутфли ва ҳар бир нарсадан ўта хабардор бўлганлигидандир.

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُ الْغَنَىُّ الْحَمِيدُ

64. Осмонлару ердаги нарсалар Уницидир. Албатта, Аллоҳ, Унинг Ўзигина беҳожат ва мақталган зотдир.

Яъни, Аллоҳ таоло осмонлару ердаги нарсаларга эга бўлганидан, уларни хоҳлаганича тасарруф қиласи. У зотнинг ҳеч бир нарсага ҳожати йўқ. Шундай ҳам мақталган, ҳамду сано эгаси бўлган зотдир. Ўзидан бошқа ёрдамчига унинг ҳожати бўлмаганидек, бирорнинг мақтовига ҳам ҳожати йўқдир.

الَّهُ تَرَأَنَ اللَّهَ سَخَرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلَكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ
أَنْ تَقْعَدَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ

65. Аллоҳ ердаги нарсаларни, дengизда Ўз изни ила юрадиган кемани сизларга бўйсундириб қўйганини ҳамда осмонни изнисиз ерга тушишдан тутиб туришини кўрмадингизми?! Албатта, Аллоҳ одамларга шафқатли ва меҳрибондир.

Инсоф билан фикр ишлатиб қаралса, Аллоҳ таоло ер юзидағи ҳамма нарсаларни инсон фойдаси учун, унга бўйсунадиган, унга beminnat хизмат қиласидиган қилиб қўйган.

«Аллоҳ ердаги нарсаларни, дengизда Ўз изни ила юрадиган кемани сизларга бўйсундириб қўйганини ҳамда осмонни изнисиз ерга тушишдан тутиб туришини кўрмадингизми?!»

Ҳаводан тортиб, тошу тоққача, набототу жамодот, катта-кичик жонзотлар, ҳамма-ҳаммаси инсон учун хизматкор. Унга бўйсунади. Уларнинг эвазига инсондан ҳақ талаб қилинмайди.

Денгизга назар солинг, ушбу оятда сўз дengизда юраёттган кема ҳақида айтилаёттган бўлса ҳам, бошқа нарсаларга-да ишорат бор. Денгиз ва ундаги ҳамма нарсалар ҳам инсон учундир, beminnat хизматкордир.

Қолаверса, чексиз осмонни олайлик. Инсон боши устида муаллақ турган осмон. Уни ким тутиб турибди? Албатта, Аллоҳ. Шунинг ўзи инсон учун катта меҳрибонлик эмасми?

«Албатта, Аллоҳ одамларга шафқатли ва меҳрибондир.»

Лекин Аллоҳ таолонинг иши юқорида зикр қилинган нарсалар билан чегараланиб қолмайди.

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ مَيَتُكُمْ ثُمَّ يُحِيِّكُمْ إِنَّ الْإِنْسَنَ لَكَفُورٌ

66. Сизларни тирилтирган, кейин ўлдирадиган, сўнгра (қайта) тирилтирадиган ҳам Унинг Ўзиdir. Албатта, инсон ўта ношукрдир.

Одам боласи юқоридаги ояtlарда зикр қилинган, инсонга Аллоҳ, томонидан бўйсундирилган нарсаларни, берилган неъматларни бир томонга сурib, ўзига бир қарасин.

Инсонга ҳаёт бериб, уни йўқдан бор қилган ким?!

Албатта, Аллоҳ! Ана шу Зотта шукр қилиб, унга иймон келтириб, унинг ибодатини қилса, бўлмасмиди?!

Бу дунёда яшаб юрган инсонни ўлдирадиган ким?!

Албатта, Аллоҳ! Шундай экан, ўлим келмасидан аввал одам боласи ўзини ўнгласа бўлмасмиди?!

Ўлганларни қиёмат куни қайта тирилтирадиган, уларни сўроқ-саволга тутадиган, қилганига яраша мукофот ёки жазо берадиган ким?!

Албатта, Аллоҳ! Шундай экан, инсон ўша кунга тайёргарлик кўрса бўлмасмиди?!

Ҳа, эй одамлар!

«Сизларни тирилтирган, кейин ўлдирадиган, сўнгра (қайта) тирилтирадиган ҳам Унинг Ўзиdir.»

Шунинг учун ҳам, сизлар У зотта иймон келтириб, ибодат қилиб, Унинг берган неъматларига шукр қилиб ўтмофингиз керак. Лекин қўпчилик инсонлар бундоқ қилмайди.

«Албатта, инсон ўта ношукрдир.»

Шунинг учун ҳам, Аллоҳга куфр келтиради. Унга исён қилади. Унинг кўрсаттан йўлидан юрмайди.

Энди Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, мушрик ва кофирларнинг талашиб-тортишишларига, турли дийдиёларига қарамасдан, йўлларида собит қадам билан боришга ундейди:

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسٌ كُوْهٌ فَلَا يَنْزِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ
إِنَّكَ لَعَلَى هُدَىٰ مُسْتَقِيمٍ

67. Биз ҳар бир умматга шариат берганмиз. Улар ўшанга амал қилгувчилардир. Бас, бу ишда ҳаргиз сен ила низо қилмасинлар. Роббингта даъват қил. Албатта, сен мустақим ҳидоятдасан.

Яъни, сендан илгари ўтган Пайғамбарларнинг умматларига ҳам ўзларига яраша шариат берганмиз. Улар ўзларига берилган ўша шариатга амал қилиб келганлар. Энди келиб, Макка мушриклари сенга «Бу гапни қаердан олдинг», демасинлар. Шариат ҳақида, Аллоҳ таоло Ўзи амр этган йўл ҳақида сен билан тортишмасинлар. Сен ҳеч эътибор бермай:

«Роббингга даъват қил».

Сенинг асосий ишинг шудир. Мушриклар билан тортишиш эмас. Хаёлинг ҳар томонга бурилмасин.

«Албатта, сен мустақийм ҳидоятдасан.»

Улар эса, узоқ адашувдадирлар.

وَإِنْ جَنَدُوكَ فَقُلْ إِنَّ اللَّهَ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ

68. Агар улар сен билан тортишсалар: «Аллоҳ нима қилаёттагизизни билгувчиdir.

الله يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

69. Аллоҳ қиёмат куни сиз ихтилоф қилган нарса бўйича орангизда ҳукм қиладир», деб айт.

Яъни, эй Мұхаммад, агар у мушриклар сен билан дин, шариат ҳақида тортишсалар, ҳикду ҳасад, ёмон ният билан тортишган бўладилар. Шунинг учун, улар билан баҳслашиб юрма, уларнинг қилмишидан хафа ҳам бўлма. Яхшиси, сен уларга қаратса:

«Аллоҳ нима қилаёттагизизни билгувчиdir», деб айт».

Ҳа, Аллоҳ, улар нима қилаёттанини, ҳатто нима ўйлаёттанини ҳам жуда яхши билади. Бу дунёда иймон келтирмай, талашиб ўтаверсинлар. Аммо сен уларга яна бир бор эслатиб қўй:

«Аллоҳ қиёмат куни сиз ихтилоф қилган нарса бўйича орангизда ҳукм қиладир», деб айт».

Ана ўша пайтда, Аллоҳ таоло одамларнинг дин ва шариат ҳақида тортишганлари бўйича ҳукмини чиқарганида, уларнинг кўзлари очилади. Аммо у вақтда очилган кўз фойда бермас.

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ

سَيِّدُ الْمُرْسَلِينَ

70. Аллоҳ, албатта, осмону ердаги нарсани билишини, ана ўша, албатта, китобда эканини ва, албатта, у нарса Аллоҳга осон эканини билмайсанми?!

Ушбу оятдаги савол иқорор қылдириш маъносидадир. Яъни, билар эдинг-ку, дейилмоқда. Ояти каримадаги «китоб»дан мурод «Лавхул маҳфуз»дир. Демак, ҳукм қилиш Аллоҳ, таоло учун ҳеч нарса эмас. Чунки:

«Аллоҳ, албатта, осмону ердаги нарсани...» билгувчи зот.

Яъни, шубҳасиз, Аллоҳ, осмонда ҳам, ерда ҳам нима бўлса, билгувчи зотdir. Мушрик ва кофирлар осмону ердан ташқаридағи одамлар эмаски, Аллоҳ, уларнинг қилмишларидан хабарсиз қолса. Албатта, У зот уларнинг ҳамма икир-чикирларини жуда яхши билади, шунга қараб ҳукмни ҳам чиқаради.

«...ана ўша, албатта, китобда эканини...»

Аллоҳ билибгина қолмай, китобга ёзиб ҳам қўйган. Бу эса, ҳеч бир нарса эътиборсиз қолмаслигини кўрсатади.

«...ва, албатта, у нарса Аллоҳга осон эканини...»

Яъни, осмонлару ердаги нарсани билиш, уларни китобга ёзиб бориш, кейин шу асосда ҳукм чиқариш Аллоҳ, учун жуда ҳам осондир.

Аммо шундай бўлса ҳам:

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُوْنِ اللَّهِ مَا لَمْ يُنْزِلْ بِهِ سُلْطَنًا وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ

71. Улар Аллоҳни қўйиб, У зот у ҳақида бирон ҳужжат туширмаган, ўзларида у ҳақда илм бўлмаган нарсага ибодат қилурлар. Золимларга ҳеч бир нусрат бергувчи йўқдир.

Ҳар бир шариат, ҳар бир тузум, ҳар бир нарса учун Аллоҳ, томонидан ҳужжат ва далил тушгандагина у нарса қувватли, салобатли бўлади. Бирор муваффақиятдан умид қилса, бўлади. Унга эргашса, уни жорий қилган Зотнинг айттанини қилса, арзийди. Қани, ййлаб кўрайлик-чи, мушриклар ибодат қилаётган нарсалар ибодатта сазовор нарсаларми? Йўқ, албатта! Уларга ибодат қилиш ҳақида Аллоҳ, таоло бирор ҳужжат-далил туширмаган. Шунингдек, ўша мушрик ва кофирларнинг ўзида мазкур нарсаларга ибодат қилиш зарурлиги тўғрисида бирор ишончли илм ҳам йўқ. Ҳамма қилаётган ишлари гумон, тахмин ва тақлидга асосланган. Шунинг учун ҳам, улар золимлардир. Шунинг учун ҳам, уларга ҳеч бир ёрдамчи йўқдир.

Кофиirlар ибодат қилаётган нарсалари ҳақида ҳужжатга, маъбудлари ҳақида илмга эга бўлмасалар ҳам, ҳақ даъватига қулоқ осмай, ўзларини тамоман бошқача тутадилар:

وَإِذَا نُتْلَى عَلَيْهِمْ أَيَّتُنَا بَيْنَنَا تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرُ
يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتَوَلَّنَ عَلَيْهِمْ أَيَّتُنَا قُلْ أَفَأَنْتُمْ كُمْ بِشَرٍ مِّنْ ذَلِكُمْ
النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَأَيُّسَ الْمَصِيرُ

72. Уларга очиқ-ойдин оятларимиз тиловат қилинаётганида, куфр келтирганларнинг юзларида инкорни кўурсан. Улар ўзларига оятларимизни тиловат қилиб берәётгандарга чанг солишларига оз қолурлар. Сен уларга: «Бунингиздан ҳам ёмонроқ нарсанинг хабарини берайми? У дўзахдир. Аллоҳ уни куфр келтирганларга ваъда қилгандир. Ва у нақадар ёмон қайтиш жойидир», дегин.

Одатда, ҳужжатсиз одам ҳужжати бор одамнинг ҳужжатига эътибор бериб, ундан бирор фойда чиқармикин, деб қизиқиши керак. Илми йўқ, илми бордан бирор нарса ўрганишга ҳаракат қилиши керак. Аммо,

«Уларга очиқ-ойдин оятларимиз тиловат қилинаётганида, куфр келтирганларнинг юзларида инкорни кўурсан».

Ўзларида ҳеч қандай ҳужжат-далил йўқ бўлишига қарамай, Аллоҳ таолонинг биру борлигига, ибодатга сазовор ягона зот эканлигига очиқ-ойдин ҳужжат ва далил бўлмиш Қуръони Карим оятлари ўқилганида, куфр келтирганларнинг юзларида дарҳол инкор аломатлари пайдо бўлади. Яъни, инкорларини ичларида сақлаб туришга ҳам чидамайдилар. Дарҳол юзага чиқарадилар. Ҳолбуки, улар аввало бу оятларни тинглаб, мағзини чақишига ҳаракат қилсалар, яхши бўлар эди. Яхшилик билан тинглаш ёки баҳс қилиш ўрнига:

«Улар ўзларига оятларимизни тиловат қилиб берәётгандарга чанг солишларига оз қолур».

Мантиқий ҳужжатлар билан солиштириб, масалани тинч йўл билан ҳал қилиш кофиirlарга ёт хусусият. Ожизликларидан дарҳол қўполлиқ қилишга ўтадилар. Тўғри йўлга даъват қилувчиларга қарши куч ишлатадилар. Ушбу ояти каримада ўша ҳақиқат яна бир бор эслатилмоқда. Кофиirlар ўзларига Аллоҳ таолонинг оятларини тиловат қилиб берәётган кишиларга чанг солишларига оз қолиши таъкидланмоқда.

Эй Пайғамбар!

«Сен уларга: «Бунингиздан ҳам ёмонроқ нарсанинг хабарини берайми? У дўзахдир. Аллоҳ уни куфр келтирганларга ваъда қилгандир. Ва у нақадар ёмон қайтиш жойидир», дегин».

Яъни, эй, кофиirlар, сизга ўзингиз ёмон кўраётган Қуръонни эшишидан ҳам ёмонроқ нарсанинг хабарини берайми? У нарса дўзах ўтидир. Аллоҳ уни сизга ўхшаган кофиirlарга ваъда қилгандир. У дўзах қандай ҳам ёмон қайтиш жойидир.

Сўнгра Аллоҳ таоло барча одамларга қуийдагиларни эълон қиласди:

يَأَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمْعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذَكَارًا وَلَا أَجْتَمِعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلِبُوهُمُ الْذَّكَارُ شَيْئًا لَا يَسْتَنِقُذُوهُ مِنْهُ ضَعْفٌ
۱۷
 الظَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ

73. Эй одамлар! Бир масал айтилмиш, бас, унга қулоқ солинг! Албатта, сизлар Аллоҳни қўйиб, топинаётган нарсаларингиз, агар барчалари бирлашсалар ҳам, битта пашша ярата олмаслар. Ва агар пашша улардан бирон нарсани тортиб олса, ундан ўшани қутқариб оломмаслар. Талаб қилувчи ҳам, талаб қилинган ҳам ожиз бўлди.

Эй одамлар, ичингида баъзилар Аллоҳни қўйиб, турли-туман нарсаларга топиниб, уларни рози қилиш учун ҳаракат қилиб юрибдилар. Ўшаларга эътиқод қилиб, улардан бирор нарса кутиб юрибдилар. Аммо билиб қўйисинларки, Аллоҳдан бошқа ҳамма нарса жуда ҳам заифдир, қўлидан ҳеч нарса келмайди. Буни тушунишингиз қийин бўлса:

«Эй одамлар! Бир масал айтилмиш, бас, унга қулоқ солинг!»

Бу умумий масалдир. Ҳамма учун баробардир.

«Албатта, сизлар Аллоҳни қўйиб топинаётган нарсаларингиз, агар барчалари бирлашсалар ҳам, битта пашша ярата олмаслар.»

Бошқа катта жонзотларни қўйисинлар-у, энг кичик, энг ҳақир, энг аҳамиятсиз кўринган пашшани яратишга уриниб кўрсинлар. Ақалли, битта пашша яратиб берсинлар. Ярата олмаслар. Ҳўш, энди бир дона пашшани ярата олмаган бутга қандай қилиб топиниш, сифиниш, айттанини (агар айтолса,) қилиш мумкин? Асло мумкин эмас. Умуман, ақлга, мантиққа тўғри келмайди. Қанчадан-қанча уринишларга қарамасдан, бу ишга ҳеч ким муюссар бўлгани йўқ, бўлмайди ҳам.

Бир дона пашша яратиш-ку қийин экан, унда, осонроғини қилиб кўрсин.

«Агар пашша улардан бирон нарсани тортиб олса, ундан ўшани қутқариб оломмаслар.»

Пашша жуда заиф, жуда ҳақир жон. Аммо, у сабаб бўлиб баъзи бир касалликларни ташиб келтирса, мушриклар ва уларнинг санамлари ҳаммаси тўпланиб, ҳаракат қиласа ҳам, ўша касаллиқдан зарар кўраётганни ёки ўлаётганни қутқариб қололмайдилар. Буни ҳамма ҳаётда кўрган.

«Талаб қилувчи ҳам, талаб қилинган ҳам ожиз бўлди.»

Яъни, Аллоҳдан ўзганинг ибодатини талаб қилувчи ҳам, ибодати талаб қилинган нарсалар ҳам ожиздирлар. Бирон нарса қўлларидан келмас.

Аллоҳдан ўзгага топингланлар,

مَا كَدْرُوا اللَّهُ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌ عَزِيزٌ

74. Улар Аллоҳнинг қадрини жойига қўймадилар. Албатта, Аллоҳ кучли ва азиздир.

Яъни, улар ёлғиз Аллоҳнинг Ўзига эътиқод қилишлари, фақат Унгагина ибодат қилишлари лозим эди. Аммо улар Аллоҳнинг қадрини билмадилар, Унга ширк келтирдилар, Ундан ўзгаларга топиндилар.

«Албатта, Аллоҳ кучли ва азиздир.»

Шунинг учун ҳам, ҳаммадан устун, ҳаммадан фолибидир. Шунинг учун ҳам:

اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمُلَكَاتِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعُ بَصِيرٌ

75. Аллоҳ фаришталардан ва одамлардан Пайғамбарлар танлар. Албатта, Аллоҳ ўта эшитгувчи ва кўргувчидир.

Ана шундай сифатта эга бўлган Аллоҳ Мухаммад солаллоҳу алайҳи васалламни ҳам Пайғамбар қилиб танлаб олгандир. Шундай экан, қўлидан ҳеч иш келмайдиган нарсаларга ибодат этиб юрганлар бу зотнинг йўлини тўсиб нима қиласадилар?!

«Албатта, Аллоҳ ўта эшитгувчи ва кўргувчидир.»

Ҳамма нарсани, шу жумладан, кофир ва мушрикларнинг гапсўзларини ҳам эшитиб, қилмишларини кўриб туради. Ва яна:

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

76. У зот уларнинг олдиларидағи ва ортларидағи нарсани билур. Барча ишлар ёлғиз Аллоҳгагина қайтарилиур.

Яъни, Аллоҳ таолонинг илми шомил ва комилдир. Унинг илмидан ҳеч нарса четда қолмас. Бунинг устига:

«Барча ишлар ёлгиз Аллоҳгагина қайтарилиур».

Аллоҳдан бошқага эмас. Шу боис:

يَتَائِهَا الَّذِينَ إِمْنَوْا إِنَّكُمْ كَعْوَأْ سَجَدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ
عَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

77. Эй, иймон келтирганлар, рукуъ, сажда қилинглар ва Роббингизга ибодат қилинглар ҳамда яхшилик қилинглар, шоядки, нажот топсангиз.

وَجَاهُهُ دُوْلَى فِي اللَّهِ حَقَّ جَهَادَةٍ هُوَ أَجْتَبَنَا كُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْنَا كُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ
مِّلَّةً أَيْسِكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمِّنَكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلٍ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا
عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكُوَةَ وَاعْصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ
مَوْلَانَا كُمْ فَنَعِمُ الْمَوْلَى وَنَعِمُ النَّصِيرُ

78. Ва Аллоҳ (йўлида) ҳақ жиҳод қилингиз. У сизларни танлаб олди. Ва сизга бу динда ҳеч танглик қилмади. Бу, отангиз Иброҳимнинг миллати. У сизларни бундан олдин ва бу (Қуръон)да Пайғамбар сизларга гувоҳ бўлиши учун, сизлар эса, одамларга гувоҳлар бўлишингиз учун «мусулмонлар» деб номлади. Бас, намозни тўкис адо этинглар, закот беринглар ва Аллоҳга боғланинглар. У сизнинг хожангиздир. Бас, У зот қандай ҳам яхши хожа ва қандай ҳам яхши нусрат бергувчиидир.

Суранинг охиридаги ушбу икки оятда Аллоҳ таоло Ислом умматига нидо қилмоқда. Бу нидо мусулмонларга энг маҳбуб мурожаат билан

«Эй, иймон келтирганлар», деб бошланмоқда. Бу нидо ўзидан кейин келадиган амрларни алоҳида кўтаринки рухда адо этишга ундейди. Ундан кейин келаётган амрлар эса, рукуъ, сажда қилмоқлиқидир.

«Эй, иймон келтирганлар, рукуъ, сажда қилинглар.»

Бу икки амал энг улуф ибодат бўлмиш намознинг муҳим ва кўзга кўринган амалларидан ҳисобланади. Бу нарса, ўз навбатида, намознинг қанчалик муҳим эканини ҳам кўрсатади.

«...ва Роббингизга ибодат қилинглар...»

Яъни, барча ибодатларни қилинглар. Зотан, Исломда ҳаётнинг ҳар бир соҳасида дин кўрсатмаларига амал қилиш ибодат ҳисобланади. Демак, бу жумлани, «Роббингизнинг айттанини қилиб яшанглар», деб таржима қилсак ҳам бўлади.

«...ҳамда яхшилик қилинглар...»

Яъни, бу дунёда Аллоҳга ибодат этиб, унинг махлуқотларига, хусусан, одамларга яхшилик қилиб яшанглар.

«Ва Аллоҳ (йўлида) ҳақ жиҳод қилингиз.»

Жиҳоднинг лугавий маъноси бир нарса учун бор имкониятини ишга солишдири. Демак, мусулмон инсон ўз ҳаётида Аллоҳ йўлида бор имконларини ишга солиб, ҳаракат қилиб яшамоги керак. Душманларга қарши уруш қилиш, ҳавоий нафсга қарши курашиш, адолатсизлик, зулм ва бошқа ёмонликларга қарши туриш ҳам жиҳод саналади. Мусулмонлар ана шундай ишларни қилишга масъулдирлар. Чунки:

«У сизларни танлаб олди».

Аллоҳ таоло сизларни бошқалар ичидан танлаб олди ва ушбу масъулиятларни юклади. Энди эса, ушбу масъулиятларга муносиб бўлишингиз, бу ишончни оқлашингиз керак. Сиз бу масъулиятлар қаршисида тушкунликка тушманг. Чунки Аллоҳ:

«...сизга бу динда ҳеч танглик қилмади».

Бу динда инсонга оғир келадиган, унинг тоқатидан ташқари ҳеч нарса йўқ.

Бу дин башарият тарихида қадимдан Аллоҳ томонидан жорий қилиб келинаётган бир йўл. Бу дин:

«...отангиз Иброҳимнинг миллати».

Ҳа, бу тавҳид миллати Иброҳим алайҳиссаломдан буён келмоқда. Бу миллатни ўзингизга лозим тутинг.

«У сизларни бундан олдин ва бу(Қуръон)да Пайғамбар сизларга гувоҳ бўлиши учун, сизлар эса, одамларга гувоҳлар бўлишингиз учун «мусулмонлар» деб номлади».

Ҳа, Аллоҳнинг йўзи бу миллатни «мусулмонлар» деб номлаган. Қуръон келишидан олдин, ўтган самовий китобларда ҳам «мусулмонлар» деб номланган. Қуръонда ҳам «мусулмонлар» деб номланган. Шунинг йўзи бу миллат учун чексиз шон-шарафдир. Бу ишни қилишдан мақсад:

«...Пайғамбар сизларга гувоҳ бўлиши учун...»

Яъни, Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Исломни умматларига етказиб, йўл-йўриқ кўрсатиб, гуноҳ нимаю савоб нима, тўғри йўл қайсию нотўғриси қайси, ўргатадилар. Қиёмат куни эса, шу ҳақда гувоҳлик берадилар.

«...сизлар эса, одамларга гувоҳлар бўлишингиз учун...»

Яъни, эй мусулмонлар, сизлар қиёматгача бошқаларга Исломни етказиб, уларга йўл-йўриқ кўрсатиб, гуноҳ нимаю савоб нима, тўғри йўл қайсию нотўғриси қайси, ўргатиб боришингиз учун шундай қилинди. Қиёмат куни эса, бу ҳақда гувоҳлик берасиз.

Бу ишга алоҳида тайёргарлик, сафарбарлик керак. Шунинг учун: **«Бас, намозни тўкис адо этинглар, закот беринглар ва Аллоҳга боғланинглар».**

Бусиз мазкур омонатни адо эта олмайсиз.

«У сизнинг хожангиздир.»

Аллоҳ сизнинг хожангиздир. Хожанинг айтганини қилмасдан, мақсадга эришиб бўлмайди.

«Бас, У зот қандай ҳам яхши хожа ва қандай ҳам яхши нусрат бергувчи.»

Шундай хожага муносиб банда бўлганларгина Унинг нусратига сазовор бўлурлар.

سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ

МУЪМИНУН СУРАСИ

Маккада нозил бўлган. 118 оятдан иборат.

«Муъминун» мўмин сўзининг кўплиги, «мўминлар» матьносини англатади. Номнинг ўзиёқ сурада мўминлар ҳақида айрича сўз кетишини билдириб турибди. Маълумки, Маккада нозил бўлган сураларда ақийда масалалари, тавҳид, Пайғамбарлик, қиёмат, қайта тирилиш, жазо ёки мукофот олиш каби масалалар билан бирга, «Лаа илааха Иллаллоҳ» ахлоқиёти, яъни, ушбу шаҳодат калимасини айтуб мўмин бўлган кишиларнинг одоб-ахлоқи қаңдай бўлиши ҳақида ҳам сўз юритилган. «Муъминун» ана шу борада ўзига хос мавқега эга бир сурадир.

Сура муваффақиятга эришадиган мўминларнинг сифатларини келтириш билан бошланади. Сўнгра инсондаги ва борлиқдаги иймонга чорловчи далиллар эслатилади. Инсоннинг пайдо бўлишидан бошлаб, она қорнидаги ривожи, туғилиши, ўсиши ва умрининг охиригача бўлган ҳолати баён қилинади. Кейин эса, умуминсоний ҳаётнинг қиёматгача давом этиш жараёни тилга олинади.

Булардан кейин, борлиқдаги осмонларнинг яратилиши, сувнинг туширилиши, ўсимлик ва меваларнинг ўстирилиши, инсонга бўйсундириб берилган чорва ҳайвонлари ва одамлар учун улов вазифасини бажарувчи кемалар ҳамда ҳайвонлар хусусида гап кетади.

Шу билан бирга, иймон тақозо этадиган ягона ҳақиқат – «Фақат Аллоҳнинг Ўзигагина ибодат қилиш»га даъват масаласида ҳам батафсил гапирилади. Худди шу даъватни қилган Пайғамбарлардан Нуҳ, Ҳуд, Мусо ва Ийсо алайҳиссаломларнинг қиссалари келтирилади. Ниҳоят, навбат Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга етиб келади. Аллоҳ таоло у зот соллаллоҳу алайҳи васалламни Пайғамбар ўлароқ юборганида мушриклар у кишини қанчалик қаршилик билан кутиб олганлари баён қилинади. Кофирларнинг эътиrozларига жавоблар берилади.

Кейин эса, охир-оқибатда Пайғамбарлар ва уларга иймон келтирғанлар доимо нажотга эришиб келганликлари таъкидланади.

Пайғамбарлар ҳақида баёнотлардан сўнг, одамларнинг улардан кейин ихтилоф қилиб тафриқага тушишлари, дунё ҳаётига алда-

нишлари баён этилади. Аммо шунда ҳам ҳақиқий мўминлар фитнага учмасдан, Аллоҳ таолодан қолмасдан, Унга ихлос билан ибодат қилишлари, доимо У зотдан қўрқиб туришлари сўзланади.

Кейин эса, ғофил бандалар азобга йўлиққанларида қандай ҳолга тушишлари васф қилинади.

«Муъминун» сурасида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга хитобан ўзларини маълум ҳолатларда қандай тутишлари лозимлиги юзасидан кўрсатмалар берилади.

Суранинг охирида эса, Аллоҳ таолони поклаб ёд этилади ҳамда кофирлар ҳеч қачон нажотта эриша олмасликлари таъкидланади. Инсон доимо Аллоҳ таолонинг раҳматини ва мағфиратини тилаб туриши лозимлиги уқтирилади.

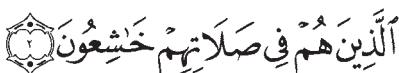
БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Батаҳқиқ, мўминлар нажот топдилар.

Ушбу оят ила Аллоҳ таоло мўминларнинг нажот топишларига очиқ-оидин, таъкидланган ваъда бермоқда. Аввалида «Батаҳқиқ» – «ҳақиқатан» сўзи билан бошланган жумла шунга далолат қиласи. Қолаверса, жумланинг охирида «нажот топдилар» дейилиши нажот бўлиши аниқлигини билдириб, ҳеч қандай шубҳага ўрин қолдирмайди. Аслида, «нажот топадилар» дейилиши керак эди. Аммо «нажот топдилар» дейишилик, албатта, «нажот топадилар» маъносидан ҳам кучлидир.

Бу таъкиддан кейин Аллоҳ ўша нажот топган мўминларнинг сифатларини зикр қиласи:

2. Улар намозларида хушуъ қилувчилардир.

Хушуъ – қўрқув билан сокинликнинг бирга қўшилганидир. Мазкур нажотта эришувчи мўминларнинг сифатларидан бири – намоз ўқиганларида Аллоҳ таоло мақоми ҳузурида қалбларини, вужудлари-

ни, ҳаракату саканотларини қўрқинч ва сокинлик ўраб олишидир. Бу ҳолат эса, фақат намозни олий даражада қойилмақом қилиб адо этадиган мўминлардагина бўлади. Ўша мақомга етган мўмин нажотдан умид этишнинг битта сабабини ўзида мужассам қилган бўлади. Намозни хушуъ билан ўқимайдиган, қалбида, вужудида, ҳаракату саканотида Аллоҳдан ҳайқиши ва сокинлик ёғилиб турмайдиган одам намоздаги ҳолатини ўйлаб кўрсин, тезда ўзини ўнглаб олсин.

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ الْأَغْرِي مُعْرِضُونَ

3. Улар беҳуда нарсалардан юз ўтиргувчилардир.

Беҳуда сўз, беҳуда иш, беҳуда тафаккур, беҳуда ҳис-туйғу, умуман, беҳуда нарса учун мўмин кишининг қалбида жой йўқдир. Чунки мўмин инсоннинг қалби иймон билан тўла бўлади. Унинг қалби Аллоҳнинг муҳаббати, зикри, фикри ва Аллоҳнинг амрларини тафаккур этиш билан баңд бўлади. Мўмин кишининг қалбида бошқа нарсага жой йўқдир. Шунинг учун, у беҳуда нарсаларга умуман тоқат қила олмайди, улардан юз ўтиради.

Ана ўша даражага етган мўмингина нажотдан умид қиласа бўлади.

وَالَّذِينَ هُمْ لِلرَّبِّ كُوٰٓةٌ فَنَعْلُونَ

4. Улар закотни адо қилгувчилардир.

Мўминлар ўз шахслари, ибодатлари ва қалбларинигина эмас, молларини ҳам поклаб юрадилар. Мазкур иш молдан закот чиқариб ҳақдорларга бериш билан бўлади. Зотан, «закот» сўзи ҳам поклаш маъносини билдиради. Мўмин инсон ҳалоддан топган молини поклаш учун закот беради. Аллоҳ таолога молиявий ибодат қиласи. Ана ўшандагина нажотга эришишнинг шартларидан бирига амал этган бўлади. Молидан ҳақдорларга закот чиқариб бермаган одам бу мартағани умид қила олмайди.

وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَفَظُونَ

5. Улар фаржларини сақловчилардир.

إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَامَلَكَتْ أَيْمَانَهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ

6. Магар ўз жуфти ҳалоллари ва қўлларида мулк бўлганлардан (сақламасалар), албатта, улар маломат қилингувчи эмаслар.

Мўмин кишилар ўз қалблари, шахслари, ибодатлари, сўзлари ва ишлари ҳамда молларини покиза тутишлари билан бирга, жинсий ҳаётларини ҳам пок юритадилар. Бу эса, ўз навбатида, инсоннинг руҳи, оиласи ва жамияти поклигига далолат қилади. Мўмин кишилар фақат ўз жуфти ҳалоллари ва мулк бўлиб тушган чўрилари билангина алоқа қиласадилар. Бошқа жинсий алоқалар мўминлар учун ҳаромдир. Бу поклик бошқалари қатори ниҳоятда зарур покликдир. Шу туфайли, аввал айтилганидек, инсоннинг руҳи, оиласи ва жамияти покланади. Шу туфайли инсоннинг насли пок бўлади. Зинодан сақланиш мўминларни нажотга элтувчи мазкур асосий сифатлардан биридир. Бусиз ул нажотдан умид қилмаса ҳам бўлади. Шунинг учун ҳам, келгуси оятда айтиладики:

فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ

7. Ким ана шундан бошқани талаб қилса, бас, ана ўшалар тажовузкорлардир.

Яъни, кимки жуфти ҳалоли ва чўрисидан бошқа билан жинсий алоқани талаб қилса, тажовузкор бўлади, ҳаддидан ошган бўлади, гуноҳкори азим бўлади.

وَالَّذِينَ هُمْ لَا مَنْتَهِيهِمْ وَعَاهَدُهُمْ رَاعُونَ

8. Улар омонатларига ва аҳдларига риоя қилгувчилардир.

Мўминлар якка ҳолларида ҳам, жамоат ҳолларида ҳам омонатларига ва аҳдларига риоя қиласадилар. Ўзлари билан Аллоҳнинг орасидаги омонатларга ва аҳдларга риоя этадилар.

Мўмин билан мўмин орасидаги омонатларига ва аҳдларига риоя қиласадилар.

Ўзлари билан ўзгалар орасидаги омонатлар ва аҳдларга ҳам риоя қиласадилар. Омонатта ва аҳдга риоя қилмаслик мўминликка зиддир. Ушбу сифатни ўзида мужассам қилган мўмингина нажотга эришиш учун зарур сифатлардан бирига эга бўлади.

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَواتِهِمْ يَحْفَظُونَ

9. Улар намозларини муҳофаза қилгувчилардир.

Яъни, улар намозларини ўз вақтида, бекаму кўст адо қилувчи-лардир.

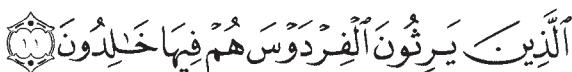
Мўминларнинг нажотга эришиш сифатларининг аввалида намозни хушуъ билан адо этиш келган эди, энди эса, ўша сифатларнинг охирида намозни муҳофаза қилиш— ўз вақтида, бекаму кўст, фарз, вожиб, суннат ва мустаҳабларини жойига қўйиб бажариш келмоқда.

Бу эса, мўмин киши ҳаётида намоз нақадар аҳамиятли эканини кўрсатади.

Мазкур сифатлар мўминларни алоҳида ажратиб кўрсатиб турувчи сифатлардир. Ўша сифатлар уларни нажотга элтади. Аслида, бу дунёда инсоннинг баркамол саодатга – нажотга эришиши нисбий бўлиб, чин нажот – абадий саодатга инсон охиратда эришади. Шунинг учун, мазкур сифатларга эга бўлган мўминлар ҳам марта-баларининг ҳақиқийсини охиратда оладилар.

10. Ана ўшалар ворис бўлгувчилардир.

11. Улар Фирдавс (жаннати)ни мерос олурлар, улар унда аба-дий қолгувчилардир.

Ана ўша, юқорида зикр қилинган сифатларга эга бўлган мўминлар иймонлари ва солих, амаллари учун Фирдавс жаннатига ҳақдор бўладилар.

Имом Аҳмад, имом Термизий, имом Насайй Ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда ушбулар айтилади: «Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий нозил бўлган вақтда у зотнинг юз томонларида асалари овозига ўхшаш овоз чиқар эди. Бир куни шундай бўлди. Бир оз кутдик. Бас, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам қиблага юзландилар ва икки қўлларини кўтариб: «Эй бор Худоё! Бизни зиёда қилгин, нуқсонга учратмагин, мукаррам қилгин, хор қилмагин, атолар бергин, маҳрум қилмагин, устун қилгин, остин қилмагин, биздан рози бўлгин, бизни рози қилгин», дедилар. Сўнгра: «Батаҳқиқ, менга ўн оят нозил қилинди. Ким уларни тўлиқ адо этса, жаннатта киради», дедилар-да, «Батаҳқиқ, мўминлар нажот топдилар»дан бошлиб ўн оятни охиригача ўқидилар».

Имом Насаий ривоят қилған ҳадисда Язид ибн Бабнус қуйидағиларни айтадилар: «Биз мұмынларнинг онаси Оиша розияллоху анхога:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хулқлари қандай бўлган эди?» — дедик. У:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хулқлари Қуръон бўлган эди!» деб, «Батаҳқиқ, мұмынлар нажот топдилар» оятидан то «Улар намозларини муҳофаза қилурлар» оятигача тиловат қилди ва:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хулқлари мана шундай эди», — деди».

Мұмынларнинг сифатлари зикридан сўнг келадиган оятларда инсонни иймонга далолат қилувчи нарсалар ҳақида сўз очилади:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلْطَانٍ مِّنْ طِينٍ
۱۲

12. Қасамки, батаҳқиқ, инсонни лой суоласидан яратдик.

Ушбу оятда инсон яратилишининг бошланғич босқичи ҳақида сўз кетмоқда. «Сулола» сўзи бир нарсадан аста-секин мулойимлик билан суғуриб олинган нарсани англатади. Демак, инсон Аллоҳ таоло томонидан лойдан суғуриб олингандир. Инсоннинг бошланиш нуқтаси лойга бориб тақалади.

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارِ مَكَيْنٍ
۱۳

13. Сўнгра уни мустаҳкам қароргоҳда нутфа қилдик.

Яъни, инсон жинсининг бошланишини лой суоласидан қилганимиздан кейин, бу жинснинг аъзолари ота сублидан нутфа ҳолида чиқиб, мустаҳкам қароргоҳга, яъни она раҳмига — бачадонга ўрнашадиган қилдик.

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْعَكَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْعَكَةَ عَظِيمًا فَكَسَوْنَا
الْعَظِيمَ لِحَمَائِرَ أَنْشَانَهُ خَلْقَاءَ أَخْرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَلِيقَيْنَ
۱۴

14. Сўнгра нутфадан алақа яратдик, алақадан чайналган гўшт яратдик, чайналган парча гўштдан суюк яратдик, бас, суюкка гўшт қопладик, сўнгра уни бошқа бир жонзот этиб пайдо қилдик. Бас, яраттувчиларнинг энг яхшиси Аллоҳ баракотли ва буюқдир.

Эркак кишининг сублидан аёлнинг бачадонига тушган нутфанинг бир босқичдан иккинчисига ўтишининг Қуръондаги васфи энг тўғри, энг аниқ васф эканлигини ушбу оятлар нозил бўлганидан ўн тўрт аср ўтиб, ҳомила илми бўйича дунёнинг энг кўзга кўринган файри мусулмон уламолари тасдиқ қилдилар.

«Сўнгра нутфадан алақа яратдик...»

Яъни, мустаҳкам қароргоҳ бўлмиш бачадонда, унга эркакнинг сублидан тушган нутфадан алақа яратдик. Яъни, эркақдан тушган уруғлик аёлдаги тухум билан урчигандан сўнг алақага (зулукка) айланадиган қилдик. Эски тафсирларимизда «алақа»ни «лахта қон» деб аташган. Лекин араб тили қомусларининг бирортасида «алақа – лахта қон» дейилмаган. «Алақа» ҳаммага маълум ва машҳур зулук номли қон сўрадиган ҳайвон. Қадимги тафсирчиларимиз нутфа урчиб, ҳомила пайдо бўлган биринчи босқичида лахта қон моддасига ўхшаш бўлгани учун «алақа»ни «лахта қон» деб тушунтирганлар. Ҳамма шуни айтиб, ёзиб ва тушуниб юраверган. Замон ўтиб, илм ривожланиб, турли асбоблар воситасида нутфанинг бачадондаги ҳолини, алақага айланган ҳолини кўриш имконлари очилгандан сўнг Қуръони Каримнинг яна бир мўъжизаси ошкор бўлди. Ўша алақа деб номланган лахта қон зулук шаклида бачадон деворида ёпишиб, ундан озуқа сўриб турар экан. Бу ҳақиқатни англаб етган ҳомила илми олимлари Қуръони Каримнинг илоҳий китоб эканида шубҳа йўқлигига тан бердилар.

«...алақадан чайналган гўшт яратдик...»

Нутфадан алақага айланган зулукка ўхшаш лахта қонни чайналган гўштта ўхшаш нарсага айлантиридик.

«...чайналган парча гўштдан суяқ яратдик...»

Инсоннинг суяклари шу тариқа пайдо бўлди. Аллоҳ таолонинг қудратини қарангки, гўштдан суяқ ҳосил қиласди. Бола онасининг қорнида экан, у суяқ юмшоқ бўлади. Туғилганидан кейин қаттиқ жисмга айланади.

«...бас, суякка гўшт қопладик...»

Гўштдан суяқ яратиб туриб, яна ўша суякка гўшт қоплаш ҳам ажойиб бир нарса.

«...сўнгра уни бошқа бир жонзот этиб пайдо қилдик.»

Инсонни гўшту суяқдан иборат ўзга жонзотлар каби қилиб қўймадик. Уни тамоман бошқача, ўзига хос бир жонзот этиб пайдо қилдик. Унинг жисми умуман бошқача, руҳи, ҳис-туйғулари, қувватлари ва бошқа хусусиятлари умуман ўхшаши йўқдир.

«Бас, яратгувчиларнинг энг яхшиси Аллоҳ баракотли ва буюкдир.»

Аллоҳдан ўзга яратгувчи йўқдир. Инсоннинг яратилиши жараёнини олиб қўрайлик. Бу жараёнларнинг қайси бирида Аллоҳдан

бошқа зотнинг иштироки бор? Ҳатто, бола пайдо бўлишининг бевосита сабабчилари – ота билан она ҳам бу жараённи кутиб туришдан бошқа ҳеч нарсага қодир эмаслар. Биз у қилиб юбордик, биз бу қилиб юбордик, деб мақтанадиган мутахассислар эса, бўлаётган мазкур жараённи ташқаридан туриб қузатадилар, холос.

Ушбу далилларнинг ҳар бири инсонни ҳақиқий иймонга чорламофи лозим. Лекин инсоннинг қиссаси тўлиқ одам шаклида онадан туғилиши, бу дунёда ҳаёт кечириши билан тамом бўлиб қолмайди.

شَمَ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمْ تَمُوتُونَ ١٥

15. Сўнгра, албатта, сизлар бундан кейин ўлгувчилардирсиз.

Яъни, эй инсонлар, юқорида айтилганларни бошингиздан кечиргандан кейин, шак-шубҳа йўқки, ўлгувчиликдир. Ўлим ҳам инсон ҳаётидаги бир босқичдир. У бу дунёning вақтинчалик ҳаёти билан у дунёning абадийлик ҳаёти ўртасидаги маълум бир босқич, холос. Чунки бу босқичдан:

لَمَّا إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبَعْثُرُونَ ١٦

16. Сўнгра, албатта, сизлар қиёмат куни қайта тирилтирилурсиз.

Ана шундан сўнг абадий ҳаёт бошланади. Абадий ҳаётнинг қайтарзда кечиши эса, бу дунё ҳаётида иймонли ёки иймонсиз ўтиш, солиҳ, ёки гуноҳ амаллар қилишга боғлиқдир. Ким иймон келтириб, солиҳ амаллар қилган бўлса, жаннатлардаги нозу неъматлардан абадий баҳраманд бўлиб, роҳат-фарофатда ўтади. Ким иймонли ҳолда гуноҳ ишларга «шўнғиган» бўлса, жаҳаннамдаги азоб-уқубатлардан «насибаси»ни олмагунча жаннатга киромайди. Ва ким куфр келтириб, иймонсиз ҳолда вафот этса, ҳар қанча солиҳ амаллар қилган бўлса ҳам, жаҳаннамдаги азоб-уқубатларда абадий қолади.

Инсонни иймон келтиришга ундейдиган далиллар фақат унинг яратилиши, тузилиши, ҳаёти ва мамотидагина эмас, балки атроф жавонибидағи борлиқда ҳам жуда кўпdir.

Эй инсонлар, бу далилларга эътибор билан боқсангиз, дарҳол англаб етасиз.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَ كُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كَانَ عَنِ الْخَلْقِ غَفِيلَنَ ١٧

17. Батаққық, Биз устингизда етти йўлни яратдик. Биз махлуқотдан ғофил бўлган эмасмиз.

Яъни, эй одамлар, Биз устингизга етти табақа осмонни яратиб қўйганмиз. Шундай жонсиз, мустаҳкам ва чексиз нарсаларда нима бўлаётганини ҳам билиб турамиз.

«Биз махлуқотдан ғофил бўлган эмасмиз.»

Бу ҳам Аллоҳга иймон келтиришга ёрқин далилдир. Аллоҳ таолодан бошқа ким етти қават осмонни ёки улардаги бирорта заррани яратибди? Аллоҳ таолодан бошқа ким улардаги ҳамма нарсани билиб турибди? Демак, осмонлар ва махлуқотларнинг борлиги Аллоҳ таолонинг борлигига далолатдир. Одамлар бу далилларни кўрганларидан кейин иймон келтиришлари зарур.

وَأَنْزَلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابِهِ لَقَدْ رُونَ

18. Биз осмондан ўлчов ила сув тушириб, уни ерга жойлаштиридик. Албатта, Биз уни кетказишга ҳам қодирдирмиз.

Осмондан ўлчов ила сув тушириб, уни ерда қарорлаштириш ҳам Аллоҳ таолонинг ишидир. Ким осмондан керакли миқдорда сув тушира олади? Ерадиги ҳамма сув осмондан ўлчов билан тушгандир. Ортиқча ҳам эмас, кам ҳам эмас. Шунинг ўзини ибрат назари билан ўйлаган одам иймонга келиши керак.

«Албатта, Биз уни кетказишга ҳам қодирдирмиз.»

Сувни келтирган Зот кетказа олмасмиди? Аллоҳ таоло сувни кетказишига далил сифатида баъзан маълум жойларни сувдан бебаҳра қилиб қўяди. Ўша ерда қурғоқчилик бўлиб, ҳамма нарса ҳало-катга юз тутади. Ана шу қурғоқчилик ҳодисалари ҳам Аллоҳ таолонинг қудратига далолат қиласиди. Улар ҳам одамларни иймонга чақирадиган ибратли нарсалардир.

فَأَنْشَأَنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَبْ لَكُمْ فِيهَا فَوَّاكُهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ

19. Ва у (сув) ила сиз учун хурмо ва узум боғлари пайдо қилдик, сизга у(боғ)ларда кўп мевалар бўлиб, улардан ерсизлар.

وَشَجَرَةٌ تَخْرُجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَبَتُّ بِالْدُهْنِ وَصِبْغٍ لَّاَ كَلِينَ

20. Ва Тури Сийнодан чиқадиган бир дараҳтни (пайдо қилдик), у ёғ ва егувчиларга нонхуриш ила ўсур.

Ушбу икки оятда васфи келган наботот олами ҳам Аллоҳ таолонинг биру борлигига далил ўлароқ таъкидланмоқда. Биз сизлар учун хурмо ва узум боғлари пайдо қилдик.

Гарчи оятда хурмо билан узум мисол келтирилаётган бўлса-да, бошқа барча мевалар ҳам шунга ўхшайди. Хурмо, узум сингари мевалар ва уларнинг навлари қаердан пайдо бўлганини инсон бир ўйлаб кўрсин.

«...сизга у(боf)ларда кўп мевалар бўлиб, улардан ерсизлар.»

Хурмо мевасининг турлари ўзи қанчадан-қанча. Узум тури қанчадан-қанча. Инсон ўша меваларни ейди. Бир-биридан фарқлади. Ўша хурмо ва узум меваларини ким турли хил қилиб қўйибди? Ким уларнинг шакллари ва рангларини турли қилибди? Ким таъмларини турлича этибди? Буларга эътибор назари билан қараган ҳар бир одам иймонга келмасдан иложи йўқ. Шунингдек, ҳам ёғ, ҳам нонхуриш сифатида ишлатиладиган, қўпроқ Тури Сийнода ўсадиган зайдун ҳам ибратта сазовор дараҳт саналади.

 وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَمِ لِعِبْرَةٍ سُقِيرٌ كُمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنْفَعٌ كَثِيرٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ

21. Албатта, сиз учун чорва ҳайвонларида ибрат бордир. Биз сизни уларнинг қоринларидағи нарса ила сугорумиз ва сиз учун уларда кўпгина манфаатлар бор ва улардан ерсизлар.

Бу ояти каримада ҳайвонот олами ҳам Аллоҳ таолонинг биру борлигига далил эканлиги таъкидланмоқда.

«Албатта, сиз учун чорва ҳайвонларида ибрат бордир.»

Чорва ҳайвонларини ким яратди? Уларга ким жон берди? Ким уларни турлича қилиб қўйди? Аллоҳдан бошқа ҳеч ким! Бутун дунё бирлашганда ҳам чорва ҳайвонларининг бирор тукини яратса олмайди.

Энди чорва ҳайвонларининг яратилишидан улардаги баъзи жараёнларга ўтайлик. Аллоҳ, таоло:

«Биз сизни уларнинг қоринларидағи нарса ила сугорумиз...» демокда.

Ҳайвонларда сут қандай пайдо бўлади? Улар еган озуқанинг бир қисмини суттага айлантириш хусусиятини ким яратган? Қандоқ қилиб ҳайвон еган ем-хашакнинг бир қисми чиқиндига, бир қисми суттага айланади? Ушбу нарсанинг ўзи Аллоҳ таолонинг биру борлигига ёрқин далилдир. Бунга ибрат назари билан қараган одам иймон келтириши лозимдир.

«...ва сиз учун уларда кўпгина манфаатлар бор ва улардан ерсизлар.»

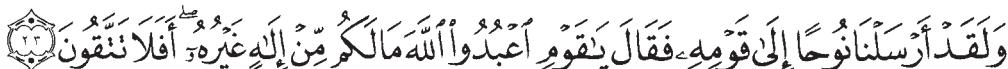
Чорва ҳайвонларидан инсонга хилма-хил манфаатлар келади. Инсон чорва ҳайвонларининг ҳамма нарсасидан, ҳатто чиқиндисидан ҳам фойдаланади. Инсон деярли ҳар кун уларнинг гўштидан ейди, сутидан ичади. Буларнинг ҳаммаси ҳам ибрат назари билан қараган кишиларни, албатта, иймонга чорлайди.

22. Ва уларга ва кемаларга юкланурсиз.

Яъни, сиз чорва ҳайвонлари ва кемалардан улов сифатида фойдаланасиз.

Одамларнинг ўзларидағи ва атрофларидағи мавжуд иймон далиллари хусусида сўз тугаб, энди Пайғамбарлар даъват қилган иймон ва уни одамлар қандай қабул қилиб олганлари ҳақида сўз очилади:

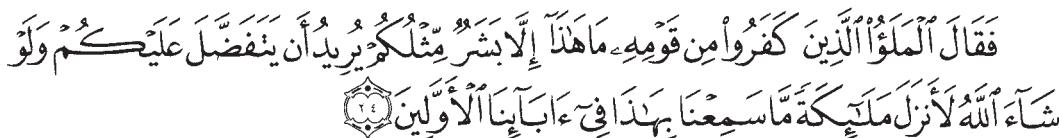

23. Батаҳқиқ, Биз Нуҳни қавмига юбордик. Бас, у: «Эй қавмим, Аллоҳга ибодат қилинг. Сиз учун ундан ўзга ҳеч бир илоҳ йўқдир. Наҳотки қўрқмасангиз?!» деди.

Куръони Каримда Нуҳ алайҳиссалом қиссалари кўп келган. Лекин бошқа Пайғамбарларнинг қиссалари каби, ҳар келган жойида суранинг сиёқига қараб турли жиҳатлари, маънолари бўрттириб кўрсатилган. Турли масалаларни таъкидлашга хизмат қилган. Бу оятда иймон масаласи бўрттирилган ва одамларни иймонга даъват этиш учун хизмат қилган.

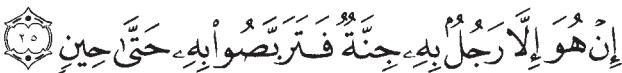
Нуҳ алайҳиссалом Пайғамбар бўлиб келганларидан сўнг қавмларини Аллоҳнинг ибодатига чақирдилар ва Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ эканини баён қилдилар. Шу билан бирга:

«Наҳотки, қўрқмасангиз?!» деб, Аллоҳга иймон келтирмай юриш қўрқинчли иш эканлиги билан қавмларини огоҳлантирилар. Хўш, қавмлари бу даъватта қандай муносабатда бўлди?

24. Бас, унинг қавмидан куфр келтирган зодагонлари: «Бу, сизга ўхшаш башар, холос, сиздан афзал бўлиб олмоқчи. Агар

Аллоҳ ҳоҳласа, фаришталарни туширас эди. Аввалги ота-боболаримизда буни эшитган эмасмиз.

25. У фақат бир жинни одам, холос. Бас, уни бир оз муддат пойлаб туринг», дедилар.

Бирор қавмга янгилик келса, аввало, унга ўша қавмнинг зодагонлари, корчалонлари, катталари муносабат билдирадилар. Нуҳ алайҳиссалом қавмларини Аллоҳнинг ибодатига чақирганларида, уларга бу ишнинг аҳамиятини айтганларида, қавмнинг куфр келтирган зодагонлари биринчи бўлиб муносабат билдирадилар. Аммо улар бошқача услугуб қўлладилар.

Нуҳ алайҳиссаломга жавоб бермадилар. Балки қавмларига қаратта нидо қилдилар. Гаплари Аллоҳга ибодат ҳақида бўлмади, ўзларига келган Пайғамбарнинг шахси ҳақида бўлди. Улар қавмларига:

«Бу, сизга ўхшаш башар, холос, сиздан афзал бўлиб олмоқчи», дедилар.

Қавмининг бошлиғи бўлган зодагонлар Пайғамбар нимага даъват қилмоқда, гапининг маъноси ва даъватининг мақсади нима — буларга умуман эътибор бермайдилар. Улар, энг аввало, Пайғамбар шахсида ўзларига рақибни кўрадилар. Пайғамбарман, деб айтиётган бу одам бизга ўхшаб қавмга бошлиқ бўлмоқчи шекилли, деб хаёл қиласадилар. Шунинг учун, Пайғамбар шахсига осилишни, уни мансабпарамстликда айблашни бошлайдилар. Мана, қавмнинг коғир зодагонлари ҳам Нуҳ алайҳиссаломни жинни деб эълон этдилар ва у кишига, ўзини одамлардан устун қўймоқчи, деган тухматни илдилар.

Улар Нуҳ алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларига ишончсизлик уйғотиш учун одамларга ўзларининг Пайғамбар ҳақидағи ботил сафсаталарини суқишитирдилар:

«Агар Аллоҳ ҳоҳласа, фаришталарни туширас эди», дедилар.

Яъни, агар Аллоҳ Пайғамбар юборишни ҳоҳласа, бизга ўхшаган башарни эмас, балки фаришталарни юборар эди, дедилар.

«Аввалги ота-боболаримизда буни эшитган эмасмиз.»

Ҳар бир нарсага ота-боболарини рўкач қиласадиган зодагонларнинг ўзларига тобе кишиларни йўлга солища ишлатадиган услубларидан биридир. Олдида, кўз ўнгида турган нарса ҳақида ўйлаб, фикр юритиб ҳукм чиқармасин-у, ота-бобога тақлид қилиб қўяверсин.

«У фақат бир жинни одам, холос.»

Яъни, Нуҳ бир жинни одам, унга ишонманглар ҳам, эргашманглар ҳам.

«Бас, уни бир оз муддат пойлаб туринг», дедилар.»

Ўз-ўзидан йўқ бўлиб кетади, демоқчилар.

Ана шунда Нуҳ алайҳиссалом Аллоҳ таолога илтижо қилдилар.

قالَ رَبِّنَا أَنْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ

26. У: «Эй Роббим, мени ёлғончи қилганларга қарши менга нусрат бер», деди.

Нуҳ алайҳиссалом ҳақиқий нусрат қаердалигини яхши билганлари учун, дарҳол, Аллоҳга илтижо қилиб, ўзларини ёлғончи сана-ганларга қарши ёрдам сўрадилар.

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ أَصْنَعَ الْفَلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرَنَا وَفَكَارَ أَنْتَسْتُرُ
فَاسْلَكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍنِ اثْنَيْنِ وَاهْلَكْ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا
تُخَاطِبِنِي فِي الدِّينِ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَّبُونَ

27. Бас, Биз унга: «Бизнинг кўз ўнгимизда ва ваҳийимиз ила кема яса. Бас, Бизнинг амримиз келиб, таннур фаввора бўлганда, у(кема)га ҳар бир турдан бир жуфтдан ва аҳлингни чиқар, магар кимнинг зиддига олдин сўзимиз ўтган бўлса (чиқарма). Зулм қилганлар ҳақида Менга хитоб қилма. Албатта, улар ғарқ қилингувчилардир.

فَإِذَا أَسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفَلَكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

28. Бас, сен ўзинг билан бирга бўлганлар ила кемага жойлашиб олгач: «Бизни золим қавмлардан қутқарган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин», дегин.

وَقُلْ رَبِّنَا أَنْزَلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزَلِينَ

29. Ва: «Эй Роббим, мени муборак манзилга туширгин, Сен Ўзинг манзилга туширгувчиларнинг энг яхписисан», дегин», дедик.

Ушбу уч оятда Нуҳ алайҳиссаломнинг нусрат сўраб қилган илтижоларига Аллоҳ таоло томонидан берилган жавоб келмоқда.

«Бизнинг кўз ўнгимиизда ва ваҳийимиз ила кема яса.»

Албатта, ҳамма нарса Аллоҳ таолонинг кўз ўнгида турибди. Аммо Нуҳ алайҳиссаломга бундай дейилиши Аллоҳ таоло у кишининг ишларига алоҳида эътибор беришини билдиради. Ҳаттоки, кемани қандай ясашни ҳам Аллоҳнинг Ўзи ваҳий орқали ўргатиб туради.

«Бас, Бизнинг амримиз келиб, таннур фаввора бўлганида...»

Аллоҳ таоло нажот кемасига чиқиш вақтининг аломатини айтиб қўйди. Қачонки амримиз келиб, таннурдан олов ўрнига сув фаввора бўлиб отилиб чиқа бошлаганда.

«...у(кема)га ҳар бир турдан бир жуфтдан ва аҳлингни чиқар...»

Яъни, ҳар бир жонзот туридан бир жуфтдан, битта эркак, битта урфочи чиқар. Одамлардан эса, сенга аҳл бўлган мўминларни чиқар.

«...магар кимнинг зиддига олдин сўзимиз ўтган бўлса (чиқарма).»

Яъни, ким ҳақида унга қарши ҳукмимиз чиққан бўлса, иймонга келмаган бўлса, у одамни чиқарма. Жумладан, Нуҳ алайҳиссаломнинг оиласидан хотинлари ва битта ўғиллари иймон келтиргмаган эди. Бу ерда ана ўшалар ҳақида сўз кетмоқда.

«Зулм қилганлар ҳақида менга хитоб қилма.»

Уларни тўфон ҳалокатидан қутқариб қолишимни сўрама.

«Албатта, улар ғарқ қилингувчилардир.»

Чунки, улар имкон берилган фурсатда ўзларини ўнглаб ола олмадилар. Энди ҳукм чиқиб бўлди. Уни ўзгартирилмайди.

«Бас, сен ўзинг билан бирга бўлганлар ила кемага жойлашиб олгач...»

Яъни, тўфон балосидан қутулиш учун нажот кемасига чиқиб жойлашиб олгач:

«Бизни золим қавмлардан қутқарган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин», дегин.

Аллоҳ Пайғамбари Нуҳ алайҳиссаломга Ўзи берган неъматга қандай шукр қилишни ўргатмоқда. Бу шукр Аллоҳ таолога ҳамду сано айтиш билан бўлади. Золим қавмлар Нуҳ алайҳиссаломга ҳам, мўминларга ҳам зулм ўтказар эдилар. Аллоҳ таоло уларнинг барчасини тўфон балосига учратиб ҳалок қилди. Нуҳ алайҳиссалом бошлиқ мўминларни ўша кофиirlарнинг, золимларнинг зулмидан, ёмонлигидан қутқарди. Энди улар Аллоҳ таолога ўзларини золим қавмлардан қутқаргани учун шукр қилиб, ҳамду санолар айтишлари керак.

Шу билан бирга, келажак ҳаётларида яхшиликлар бўлишини ҳам Аллоҳ таолодан сўрашлари керак:

«Ва: «Эй Роббим, мени муборак манзилга туширгин, Сен Ўзинг манзилга туширгувчиларнинг энг яхшииссан», дегин», дедик».

Ушбу дуо барча мўминларнинг Аллоҳ таолога қиласиган дуола-ридир.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِيْتٍ وَإِنْ كُنَّا مُبْتَلِينَ

30. Албатта, бунда оят-ибратлар бордир. Албатта, Биз синовчи бўлган эдик.

Яъни, шубҳасиз, Нуҳ қиссасида оят-ибратлар бор. Биз Пайғамбар юбориш ила баңдаларни синаб кўрдик.

Эндиғи оядта бошқа Пайғамбар, бошқа қавмнинг қиссаси келади:

ثُرَّ أَنْشَانَامِنْ بَعْدِهِمْ قَرَنَاءَ أَخْرِينَ

31. Сўнгра улардан кейин бошқа авлодларни пайдо қилдик.

Яъни, Нуҳ ва унинг қавмидан кейин бошқа халқларни пайдо қилдик.

فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَالَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا يَشْقَوْنَ

32. Бас, уларнинг ичига ўзларидан бўлган Пайғамбарни: «Аллоҳга ибодат қилинг. Сиз учун ундан ўзга илоҳ йўқдир, наҳотки, қўрқмасангиз», деб юбордик.

Эътибор берадиган бўлсак, бу Пайғамбар ҳам Нуҳ алайҳисса-ломнинг сўзларини айнан такрорламоқда. Ёлғиз Аллоҳга ибодат қилишга чақирмоқда. Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор илоҳ йўқлигини таърифламоқда ва Аллоҳга иймон келтирмай юриш қўрқинчли эканини уқтироғмоқда.

Хўш, бу Пайғамбарга унинг қавми қандай муносабатда бўлди?

وَقَالَ الْمَلَائِكَةُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءَ الْآخِرَةِ وَأَتَرْفَنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَا كُلُّ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيُشَرِّبُ مِمَّا تَشْرِبُونَ

33. Унинг қавмидан куфр келтирган, охиратга рўбарў бўлишини ёлғонга чиқарган ва Биз уларни ҳаёти дунёда майиштапараст қилиб қўйган зодагонлари: «Бу, сизга ўхшаган башар, холос. Сиз еган нарсадан ейдир, сиз ичган нарсадан ичадир.

٤٣
وَلِئِنْ أَطْعَمْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا الْخَسِرُونَ

34. Агар ўзингизга ўхшаган башарга итоат қилсангиз, унда, албатта, сиз зиёнкорлардандирсиз.

٤٤
أَيَعِدُكُمْ أَنَّكُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعَظِيمًا أَنَّكُمْ مُّخْرَجُونَ

35. У сизга, ўлсангиз, тупроқ ва суюк бўлсангиз ҳам, албатта, чиқарилгувчи бўлишингизни ваъда қилмоқдами?!

٤٥
هَيَّاهَاتٍ هَيَّاهَاتٍ لِمَا تُوعَدُونَ

36. Ҳайҳот! Ҳайҳот! Сизга ваъда қилинган нарса нақадар узоқ!

٤٦
إِنْ هِيَ إِلَّا حِيَاةٌ أَنَّ الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ

37. Шу дунёдаги ҳаётимиздан бошқа ҳаёт йўқдир. Ўламиз, тириламиз ва биз қайта тирилгувчи эмасмиз.

٤٧
إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ

38. У фақат Аллоҳга нисбатан ёлғон уйдирган одам, холос. Биз унга иймон келтиргувчи эмасмиз», дедилар.

Бу қавмнинг жавоби ҳам моҳияттан Нуҳ қавми жавобининг айнан ўзи, фақат иборалари бошқа, холос. Бу сафар ҳам қавм номидан зодагонлари жавоб бермоқда. Бу сафар ҳам Пайғамбар даъватининг моҳиятига қараб, Пайғамбарнинг оддий башар эканини шубҳага асос қилиб олиш ва ҳоказолар содир бўлмоқда.

Бироқ, бу ўринда зодагонларнинг сифатлари бир оз батафсил васф қилинмоқда:

«Унинг қавмидан куфр келтирган, охиратга рўбарў бўлишини ёлғонга чиқарган ва Биз уларни ҳаёти дунёда майиштапараст қилиб қўйган зодагонлари...»

Яъни, улар ўша Пайғамбарнинг қавмидаги куфр келтирган, Пайғамбарга ишонмайдиган,

«...охиратга рўбарў бўлишини ёлғонга чиқарган...», яъни қиёмат қоим бўлишини инкор этадиган кишилардир.

«...ва Биз уларни ҳаёти дунёда майшатпаст қилиб қўйган...»

Яъни, бу зодагонлар фақат майшат ҳақида ўйлаб, шу учун ҳаракат қилиб, зебу зийнат, айшу ишратга берилиб кетган. Демак, уларда энг ёмон сифатлар мужассам бўлган экан. Улар бу сифатлари ила динга, иймонга қарши туришлари турган гап. Ана ўшалар Пайғамбар ўз даъватини қавмига етказганидан кейин қуидагиларни айтдилар:

«Бу, сизга ўхшаган башар, холос.»

Бу одамнинг «Мен Пайғамбар бўлиб келдим» деган гапига ишонманглар. У Пайғамбар эмас, у сизга ўхшаган башар, холос. Унинг сиздан ҳеч қандай фарқи йўқ.

«Сиз еган нарсадан ейдир, сиз ичган нарсадан ичадир.»

Оддий одамлигини шундан билиб олаверинг. Худонинг Пайғамбари бўлса, таом еб, сув ичармиди, бас, шундай экан, асло унинг гапига кирманг.

«Агар ўзингизга ўхшаган башарга итоат қилсангиз, унда, албатта, сиз зиёнкорлардандирсиз.»

Яъни, Пайғамбарликни даъво қилиб турган ушбу ўзингизга ўхшаган оддий одамга иймон келтириб, унга итоат қиладиган бўлсангиз, албатта, зиён тортасиз.

Бошқа гаплари қатори зодагонларнинг бу гапи ҳам уларнинг нақадар аҳмоқ эканликларини кўрсатиб турибди. Аввало, ўша инсон нимага даъват этаётганини суриштирмайдилар ёки билсалар ҳам, билмасликка оладилар. Ахир, у одам «Аллоҳга ибодат қилинг» деди-ку! «Аллоҳга ибодат қилинг» деган одамга итоат этган зиёнкор бўлармиди? Аммо, шу билан бирга, одамлар зодагон мушрикларнинг ўзларига ёки қўллари билан ясад олган бутларига итоат қилса, яхши бўлармиш!

«У сизга, ўлсангиз, тупроқ ва суяк бўлсангиз ҳам, албатта, чиқарилгувчи бўлишингизни ваъда қилмоқдами?!»

Яъни, ўша Пайғамбар сиз ажалингиз етиб ўлсангиз, чириб тупроқ ва суякка айлансангиз ҳам яна қабрдан тирик чиқарилишингизни ваъда қилмоқдами?

Улар ўзларининг бу инкорий саволлари орқали ўлгандан кейин қайта тирилишни истеҳзо йўли билан рад этмоқдалар.

«Ҳайҳот! Ҳайҳот! Сизга ваъда қилинган нарса нақадар узок!»

Сизга ўша Пайғамбар ваъда қилаётган қайта тирилиш ҳақиқатдан узок, бўлиши мумкин эмас нарса.

«Шу дунёдаги ҳаётимиздан бошқа ҳаёт йўқдир.»

Охират ҳаёти бор, деганига ишонманглар. Фақат яшаб турганимиз ушбу ҳаёт бор, холос.

«Ўламиз, тириламиз...»

Яъни, баъзиларимиз ҳаётимиз тугаса, ўламиз, баъзиларимиз она-дан туғилиб, ҳаётга келиб, тириламиз.

«...ва биз қайта тирилгувчи эмасмиз.»

Ўлгандан кейин иш битди. Ҳеч ким яна тирилмайди. Пайғамбарликни даъво қилаётган анави одамнинг гапига ишонманглар, у Пайғамбар эмас.

«У, фақат, Аллоҳга нисбатан ёлғон уйдирган одам, холос.»

У ўзича ёлғон тўқиб, мени Аллоҳ, Пайғамбар қилиб юборди, деб юрибди, холос.

«Биз унга иймон келтиргувчи эмасмиз», дедилар.»

Унга иймон келтириб, мўмин бўлмаймиз, унинг айтганларига ишонмаймиз, дедилар. Кофириларнинг бу гапларидан кейин:

قالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَبُونَ

39. У: «Эй Роббим, мени ёлғончи қилганларга қарши менга нусрат бер», деди.

Худди Нуҳ алайҳиссалом Аллоҳ, таолодан ёрдам сўраганлариdek, бу Пайғамбар алайҳиссалом ҳам Аллоҳ, таолодан нусрат сўради.

قالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيَصِحِّنَ نَدِيمَنَ

40. У зот: «Озгинадан сўнг улар надомат чекувчи бўлурлар», деди.

Яъни, Аллоҳ, таоло у Пайғамбар алайҳиссаломнинг дуоларини қабул қилди. Ўз Пайғамбарига нусрат берадиган бўлди. Ва, сабр қил, озги-на вақтдан сўнг у кофирилар пушаймон қилувчи бўладилар, деди.

فَأَخْذَهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غَشَّاءَ فَبَعْدًا لِلّقَوْمِ الظَّلِيمِينَ

41. Бас, уларни ҳақ ила қичқириқ олди. Бас, Биз уларни хасу чўпга айлантиридик. Даф бўлсин золим қавмлар!

Ўз Пайғамбарига нотўғри муносабатда бўлган, уни ёлғончига чиқарган ўша қавмни бир қичқириқ овози келиб ҳалок қилди.

Гарчи қиссанинг бошидан охиригача бу қавмларнинг ва уларга келган Пайғамбар алайҳиссаломнинг номлари зикр этилмаса ҳам, уламоларимиз оятдаги,

«Бас, уларни ҳақ ила қичқириқ олди» жумласидан, бу Од қавми ва, бинобарин, Пайғамбарлари Ҳуд алайҳиссалом эканликларини

тушуниб олганлар. Чунки, Од қавмидан бошқа қавмнинг қичқириқ ила ҳалок бўлгани ҳақида хабар келмаган.

«Бас, Биз уларни ҳасу чўпга айлантиридик.»

Яъни, улар шунчалар хору зор бўлиб ҳалокатта учрадиларки, ҳас-чўпчалик ҳам қадрлари қолмади.

«Даф бўлсин золим қавмлар!»

Йўқолсин! Ҳалок бўлсин! Барбод бўлсин золим қавмлар!

Шу билан бу қисса ҳам ниҳоясига етади. Сўнгра, улардан кейин нима бўлгани ҳақида умумий гап кетади:

شَرْأَنْشَانَانِ مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونَاءَ أَخْرِينَ
٤٢

42. Сўнгра улардан кейин бошқа аср авлодларини пайдо қилдик.

Яъни, қиссаси келтирилган ўша қавмдан кейин бошқа турли қавмларни дунёга келтирдик.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَخْرُونَ
٤٣

43. Ҳеч бир уммат ўз ажалидан олдин ҳам кетмас, ортда ҳам қолмас.

Ҳар бир уммат учун белгиланган ажал бор, шунга мувофиқ ҳар бир уммат дунёга келади ва яна ажали етганда дунёдан кетади.

شَرْأَنْشَانَانِ تَرَا كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهُمْ كَذَبُوهُ فَاتَّبَعُنَا بَعْضُهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبَعْدَ الْقَوْمِ لَا يُؤْمِنُونَ
٤٤

44. Сўнгра Пайғамбарларимизни кетма-кет юбордик. Ҳар қачон бир умматга ўз Пайғамбари келса, уни ёлғончи қилдилар. Бас, Биз ҳам уларни баъзилари ортидан баъзиларини (ҳалокатга) эргаштиравердик ва уларни гапу сўзга айлантиридик. Бас, даф бўлсин иймон келтирмайдиган қавмлар!

Бу оятда Аллоҳ таоло юборган Пайғамбарлар билан уларнинг қавмлари орасида бўлиб ўтган ҳодисалар умумий қоида сифатида зикр қилинмоқда.

«Сўнгра Пайғамбарларимизни кетма-кет юбордик.»

Одамларни ҳидоятга бошлаш учун бирин-кетин Пайғамбарларни юбордик. Орани узмадик. Доимо Пайғамбар юбориб турдик.

Аммо одамлар Пайғамбарлар билан тўғри муомалада бўлмадилар.
«Ҳар қачон бир умматга Пайғамбар келса, уни ёлғончи қилдилар.»

Қачон, қайси бир умматга Пайғамбар келса, албатта, улар ўзла-
 рига келган Пайғамбарни ёлғончи қилдилар.

**«...Биз ҳам уларни баъзилари ортидан баъзиларини (ҳалокат-
 га) эргаштиравердик...»**

Яъни, умматларга кетма-кет Пайғамбар келаверди, улар Пай-
 ғамбарларни ёлғончи қилавердилар, Биз ҳам уларни бирин-кетин
 ҳалок этавердик.

«...ва уларни гапу сўзга айлантирудик.»

Ортларидан келганлар, фалончилар ундай азобга йўлиққан экан,
 пистончилар бундай азобга учраган экан, деб гапу сўз қилиб юради-
 гар этиб қўйдик.

«Бас, даф бўлсин иймон келтирмайдиган қавмлар!»

Йўқолсин! Ҳалок бўлсин! Узоқ бўлсин иймонсизлар!

شمْ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَلِخَاهْ هَرُونَ بِإِيمَانِنَا وَسُلَطَانِنِ مُزِينِ

**45. Сўнгра Биз Мусо ва биродари Ҳорунни оятларимиз ва очиқ
 ҳужжат ила.**

إِلَيْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِيْهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِيْنَ

**46. Фиръавн ва унинг аъёнларига юбордик. Бас, улар мутакаб-
 берлик қилдилар ва ўзини юқори қўйган қавм бўлдилар.**

Келаси оятда уларнинг мутакаббилиги ва ўзларини устун
 қўйиши нимадан иборатлиги баён қилинади:

فَقَالُوا إِنَّا نُؤْمِنُ لِبَشَرِيْنِ مِثْلِنِكُمْ هُمَّا لَا يَعْلِمُونَ

**47. Бас, улар: «Ўзимизга ўхшаган икки башарга иймон келти-
 рамизми?! Ҳолбуки, уларнинг қавми бизга қуллик қилгувчи бўлиб
 турибди-ку?!» дедилар.**

Яъни, қандай қилиб ўзимизга ўхшаган, қўлимизда қул бўлиб
 турган Бани Исроил қавмининг икки одамига «Пайғамбар» деб ий-
 мон келтирамиз, дедилар.

Яна ўша эски гап. Ўзларига ўхшаган инсоннинг Аллоҳ томони-
 дан Пайғамбар этиб юборилишига ишонмаслик.

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهَلَّكِينَ

48. Бас, икковларини ёлғончи қилдилар ва ҳалок қилингандардан бўлдилар.

Ўзларидан олдинги кофир қавмларнинг йўлини тутдилар ва оқибатлари ҳам улар каби бўлди.

وَلَقَدْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لِعَلَّهُمْ يَهْدُونَ

49. Батаҳқиқ, Биз, шоядки, ҳидоят топсалар деб, Мусога Китобни берган эдик.

Яъни, шояд, Фиръавн ва унинг қавми ҳидоят топса деб, Мусога Тавротни берган эдик.

Келгуси оятда Ийсо алайҳиссалом ва оналари Биби Марямга умумий ишора қилинади:

وَجَعَلْنَا ابْنَ مُرْسِيمَ وَأَمَّهَ دَاءِيَةً وَءَاوِينَهُمَا إِلَى رَبِّهِ زَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ

50. Ибн Марямни ва унинг онасини оят-аломат қилдик ва икковларини оқар сувли қароргоҳ тепаликка жойладик.

Яъни, Ийсо ибн Марям алайҳиссаломни ва у кишининг оналари Биби Марямни Аллоҳ, таоло Ўз қудратига далолат қилувчи мўъжиза – аломат ўлароқ юборди. Ҳамда икковларини Байтул Мақдис еридан оқар суви бор, яшашга қулай бир тепаликка жойлади.

Шу ўринда Аллоҳ, таоло ҳамма Пайғамбар алайҳиссаломларга бир хитоб қиласди:

يَأَيُّهَا الرَّسُولُ كُلُّ أَمِنَ الطَّيِّبَتِ وَأَعْمَلُوا صَلِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلَيْمٌ

51. Эй Пайғамбарлар! Пок нарсалардан енглар ва солиҳ амаллар қилинглар. Албатта, Мен нима амал қилаётганингизни ўта билгувчиман.

Оятда барча Пайғамбарларнинг оддий башар эканликларига урғу берилмоқда.

«Эй Пайғамбарлар! Пок нарсалардан енглар...»

Таом емоқ оддий инсонга хос амал. Аллоҳ, таоло Пайғамбарларига пок таом емоқни амр қилиши уларнинг оддий башар эканлигига далолатдир.

«...ва солиҳ амаллар қилинглар.»

Солиҳ амал қилиш ҳам оддий инсоннинг вазифасига киради.
Демак, Пайғамбарлар оддий башар бўлганлар.

«Албатта, Мен нима амал қилаётганингизни ўта билгувчиман.»

Ҳисоб-китоб қилиб турман. Ҳисоб бериш ҳам оддий башарга хос масъулиятдир, яъни, оддий инсоннинг амали ҳисоб-китоб қилинади.

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أَمَّةٌ وَاحِدَةٌ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَانْقُوْنَ

52. Албатта, сизнинг бу умматингиз ягона умматdir. Мен эса, Роббингизман. Бас, Менга тақво қилинг.

Яъни, эй Пайғамбарлар, сизнинг динингиз битта, миллатингиз битта – Ислом. Роббингиз битта – Аллоҳ. Бас, ўша ягона Роббингиз бўлган Аллоҳга тақво қилинг.

Кейинги оявларда барча Пайғамбарлар ўтиб қетганларидан сўнг охирги Пайғамбар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам келишиларидан олдин одамлар қайси ҳолга тушиб қолганлари васф қилинади ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга улар билан қандай муомалада бўлиш юзасидан тавсиялар берилади:

فَقْطَعُوا أَمْرَهُمْ بِيَنْهُمْ زِبْرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدِيهِمْ فَرِحُونَ

53. Бас, улар ишларини ўз ораларида пора-пора қилиб бўлиб юбордилар. Ҳар фирмә ўз ҳузурларидағи нарса ила хурсанддирлар.

Яъни, Пайғамбар алайҳиссаломлардан кейин қолганлар ишларини – динларини ўз ораларида пора-пора қилиб бўлиб юбордилар. Пайғамбарлар бир динда бўлган, бир динга чақирган эдилар. Аммо улардан кейинги одамлар ягона динни турли фирмаларга бўлиб парчалаб юбордилар. Ҳар гуруҳ, ўз дини, мазҳаби, фирмаси билан фахрланиб, бошқаларни ёмон кўриб юриди.

Эй Пайғамбар!

فَذَرُهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حَيَنَ

54. Бас, сен уларни фафлатларида бир муддат қўйиб қўй.

Яъни, эй Муҳаммад, Макка мушрикларини фафлатларида маълум муддат келгунча қўйиб бер.

أَيْخَسْبُونَ أَنَّمَا نِمْدَهُ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ

**55. Улар Бизнинг ўзларига молу дунё ва фарзандлар ила ма-
дад бератганимизни.**

سَارِعُهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَل لَا يَشْعُرونَ

**56. Уларга яхшиликларни тезлатишимиш, деб ҳисоблайдилар-
ми? Йўқ! Улар сезмаслар.**

Яъни, кофир ва мушриклар уларни азобламай, балки бу дунё
ҳаётларида молу дунё, бола-чақа бериб қўйишимизни уларга яхши-
ликни тезлатиб беришимиз, уларни неъматлар билан тақдирлаши-
миз, деб ўйладидиларми? Йўқ, ундан эмас. Улар нотўғри ўйладидилар.
Бу улар учун синов-имтиҳондир.

Аммо улар сезмайдилар. Ўша молу дунё ва бола-чақанинг ҳисоб-
китоби борлигини, улар имтиҳон учун эканини, ортидан бало-оғат
келишини сезмайдилар.

Кофир ва мушриклар шунчалик фафлатда бўлсалар, мўмин-му-
сулмонлар ўта ҳушёр ва ҳаракатчандирлар.

إِنَّ الَّذِينَ هُم مِنْ خَشِيَةِ رَبِّهِم مُّشَفِّقُونَ

57. Албатта, Роббиларидан қўрқиб хавфда турувчиilar.

وَالَّذِينَ هُمْ بِيَائِتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ

58. Ва Роббилари оятларига иймон келтирадиганлар.

وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ

59. Ва Роббиларига ширк келтирмайдиганлар.

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا اَتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَحْلَةٌ اَنْهِمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَجِعُونَ

**60. Ва берадиган нарсаларини албатта Роббиларига қайтгувчи
эканликларидан қалблари титраган ҳолда берадиганлар.**

أُولَئِكَ يُسَرِّعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَيِّقُونَ

61. Ана ўшалар яхшиликларга шошилурлар ва улар ўша (яхшилик)лар учун мусобақа қылурлар.

Ушбу оялтарда мұмминларнинг бир неча сифатлари зикр қилинмоқдада:

1. Аллоҳдан доимо құрқиб, хавфсираб туриш. Яъни, доимо тақ-водорлик даражасида бўлиш.

2. Аллоҳнинг оялларига иймон келтириш. Хоҳ, улар Аллоҳнинг китоби самовийсининг ояллари бўлсин, хоҳ, борлиқдаги оят-мўъжизалари бўлсин, барি бир.

3. Аллоҳ, таолога ширк келтирмаслик. Эътиқодда Унинг шериги борлигини тан олмаслиқ, амалда Аллоҳдан бошқа учун амал қилмаслик.

4. Закот, садақа берганда қиёмат куни Аллоҳ, таолога қайтишни ўйлаб, қалби титраб туриб бериш.

Бу сифатнинг зикри келган оят тафсирида имом Аҳмад қуйидағи ҳадисни ривоят қиласылар. Оиша онамиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, «Берадиган нарсаларини албатта Роббилиларига қайтгувчи эканликларидан қалблари титраган ҳолда берадиганлар» ўғрилик этиб, зино қилиб, ароқ ичиб, кейин Аллоҳдан қўрқадиганларми?» дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ! Эй, Сиддиқнинг қизи! У намоз ўқиидиган, рўза тутадиган, садақа қиласыган ва шу билан бирга, Аллоҳдан қўрқадиган одам», дедилар.»

Имом Фахриддин Розий раҳматуллоҳи алайҳи тафсирларида ўша сифатлар ҳақида қуйидагиларни ёзган эканлар:

«Билгинки, бу сифатларнинг тартиби фоят гўзалdir:

Биринчи сифат тақиқланган нарсадан сақланишни вожиб қилувчи қаттиқ қўрқинчга далолат этади.

Иккинчи сифат Аллоҳнинг ваҳдониятини тасдиқлашга далолат қиласи.

Учинчи сифат тоатларда риёкорликни тарқ этишга далолат қиласи.

Тўртинчи сифат олдинги уч сифатни жамлашга далолат қиласи. Тоатларини титраб, нуқсонга учрашидан қўрқиб адo этади. Ана шу, сиддиқлар мақомининг чўққисидир. Аллоҳ, бизларни ҳам шунга эриштиурсин».

Лекин бу дегани, ҳақиқий мўмин бўлиш қийин иш, мўминлик сифатларини ўзида жамлаш учун инсондан одатдан ташқари нарса талаб қилинади экан, дегани эмас. Чунки:

وَلَا نَكِفُّ نَفْسًا إِلَّا وَسَعَهَا وَلَدِينَا كَيْبَ يَنْطَقُ بِالْحَقِّ وَهُرُ لَا يُظَمِّنَ

62. Биз ҳеч бир жонга тоқатидан ташқари таклиф қиласмиз. Ҳузуримизда китоб бор. У ҳақни сўзлайдир. Уларга зулм қилинмас.

Аллоҳ таоло инсонни яратган зот. У, инсоннинг имкониятларини, тоқати нимага етиш-етмаслигини жуда яхши биладиган зот. Шунинг учун, Аллоҳ таоло инсонга нима нарсаларни таклиф қилиш ва буюришни ҳам йўзи жуда яхши билади.

«Биз ҳеч бир жонга тоқатидан ташқари таклиф қиласмиз.»

Ислом шариатининг барча таклифлари инсон тоқати ва имконияти доирасидадир. Зотан, тоқати етмайдиган ишни буюриб қўйиб, сўнгра ҳисоб-китоб қилиш мантиқа ҳам тўғри келмайди.

«Ҳузуримизда китоб бор. У ҳақни сўзлайдир.»

Аллоҳнинг ҳамма амаллар ёзилиб турадиган китоби бор. У китоб фақат ҳақни сўзлайди. Бандалар нима қилган бўлса, аниқ ўшани айтади. Ошириб ҳам, камайтириб ҳам юбормайди.

«Уларга зулм қилинмас.»

Бандаларга ҳеч зулм қилинмай, амалларига яраша жазо ёки мукофот берилади.

 بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرَةٍ مِّنْ هَذَا وَهُمْ أَعْمَلُ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَمِلُونَ

63. Йўқ! Уларнинг қалблари бундан фафлатдадир. Уларнинг бундан бошقا амаллари бордир. Улар ўшаларни қилгувчилардир.

Яъни, кофиirlарнинг қалблари ҳақни сўзловчи китоб борлигидан, уларнинг барча ишлари ёзилиб туришидан ва қиёмат куни амалларига яраша жазо бўлишидан фафлатдадир.

«Уларнинг бундан бошقا амаллари бордир.»

Турли-туман гуноҳ, ишлари бордир.

«Улар ўшаларни қилгувчидирлар.»

 حَتَّىٰ إِذَا أَخْذَنَا مِنْهُمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْزِئُونَ

64. Токи уларнинг майиштпастларини азоб ила тутганимизда, бирдан фарёд солурлар.

Унгача фафлатда, гуноҳ, ишларни қилиб юраверадилар.

Фарёд солганларида Биз уларга:

 لَا يَجْزِئُو الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِّنَ الْأَنْصَارِ

65. «Энди, бугун фарёд солманг! Албатта, Биз томонимиздан сизга нусрат қилинмас.

قدَّ كَانَتْ إِيَّنِي نَتَلَ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَبِكُمْ نَذَرْ كُصُونَ

66. Батаҳқиқ, Менинг оятларим сизга тиловат қилинар эди. Сиз эса, ортингизга қочар әдингиз.

مُسْتَكِدْ بِنَ يَهْ سَمِرَاتْ هَجْرُونَ

67. У билан кибрланар, тунги суҳбатингизда беҳуда сўзлар айтар әдингиз», деймиз.

Ушбу оятларда азобга дучор бўлиб, ёрдам сўраб фарёд соглан кофиirlарга бўладиган муомала ажойиб услугуб ила баён қилинмоқда.

«Энди, бугун фарёд солманг!»

Қиласиганингизни қилиб бўлиб, бошингизга азоб тушганда ёрдам сўраб фарёд соласизми? Сиз нусрат сўраб фарёд кўтараверинг. Аммо билиб қўйингки,

«Албатта, Биз томонимиздан сизга нусрат қилинмас.»

Умидингизни узиб қўяверинг. Чунки, аввалари:

«Батаҳқиқ, Менинг оятларим сизга тиловат қилинар эди. Сиз эса, ортингизга қочар әдингиз.»

Менинг оятларим сизга худди хатарли нарсадек кўринган эди. Ҳолбуки, ўша оятларда сизнинг бахту саодатингиз баён этилган эди. Улардан чўчиб, ортга қочиб, мана энди, азобга гирифтор бўлиб турибсиз.

«У билан кибрланар, тунги суҳбатингизда беҳуда сўзлар айтар әдингиз.»

Уламоларимиз «**У билан кибрланар**» жумласидаги «**У**» ҳақида икки хил фикр айтганлар. Баъзилари, «**У**» деганда «Куръон» кўзда тутилади, кофиirlар Куръонга иймон келтиришдан кибрланар эдилар, дейишса, бошқалари «**У**»дан мурод «Байтуллоҳ», чунки кофиirlар «Байтуллоҳ бизники», деб у билан фахрланишар эди, дейдилар. Ҳар икки маъно бир-бирини тўлдиради. Икки ҳол ҳам Макка мушрикларига таъна бўлиб келмоқда.

«...тунги суҳбатингизда беҳуда сўзлар айтар әдингиз.»

Мушриклар кечаси Байтуллоҳнинг атрофига ўтириб олиб, Куръони Карим ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида иғво, бўхтондан иборат бўлмағур гаплар айтар эдилар. Ана ўша

ишлари ҳам энди уларга айб қилиб қўйилмоқда. Уларнинг азобга гирифтор бўлишиларининг сабабларидан бири экани айтилмоқда.

Ажабо, улар нима учун бундай қилдилар?

﴿أَفَلَمْ يَدْبِرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَهُ يَأْتِ إِلَّا بَاءَهُمْ أَلَّا وَلَيْنَ﴾

68. Наҳотки улар бу сўзни тадаббур қилиб кўрмадилар? Ёки уларга аввалги ота-боболарига келмаган нарса келибдими?

Наҳотки улар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга келган ушбу сўзни – Қуръонни тадаббур қилиб кўрмайдилар. Ахир, бу сўздан юз ўтириш умуман мумкин эмас. Уни тадаббур қилган ҳар бир киши ундаги маъноларга, ҳидоятга, ҳикматларга, балоғат ва фасоҳатта маҳлиё бўлиб қолади. Қуръонни ҳеч тадаббур қилмаганларгина ундан юз ўтириши мумкин. Модомики, ўша мушриклар ундан юз ўтирибдиларми, демак улар Қуръонни ҳеч тадаббур қилиб кўрмаганлар.

«Ёки уларга аввалги ота-боболарига келмаган нарса келибдими?»

Одатдан ташқари нарса келгани учун ундан юз ўтирибдиларми? Аввал ҳеч кимга Пайғамбар, ваҳий ёки илоҳий китоб келмаган эканми?

﴿أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رُوحَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ﴾

69. Ёки ўз Пайғамбарларини танимасдан улар унга инкор қилгувчи бўлмоқдаларми?

Ёки Макка мушриклари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кимликларини билмай, у кишини инкор қилмоқдаларми? Ҳолбуки, улар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларини ҳам, ота-боболарини ҳам, наслу насабларини ҳам, хулқу атворларини ҳам, сиру асрорларини ҳам жуда яхши билар эдилар.

﴿أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَرِهُونَ﴾

70. Ёки, унда жиннилик бор, дерларми? Йўқ! У уларга ҳақ, ила келди. Уларнинг кўплари эса, ҳақни ёмон кўргувчидирлар.

Яъни, ёки мушриклар, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламда жиннилик бор, деб Қуръондан юз ўтирмоқдаларми? Унда жиннилик бўлмаганида, юз ўтирмас эдик, демоқчимилар?

«Йўқ!»

Бу баҳоналарнинг бирортаси ҳам ўринли эмас. У баҳоналар мушрикларнинг Қуръондан, Исломдан юз ўтиришларига сабаб бўла олмайди. Бу ерда бошқа сабаб бор:

«У уларга ҳақ ила келди».

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга ҳақ дин ила келдилар, ҳақ китоб ила келдилар.

«Уларнинг кўплари эса, ҳақни ёмон кўргувчиidlар.»

Шунинг учун, улар Исломдан юз ўтироқлар. Улар ҳақни ёмон кўрадилар. Чунки, ҳақ уларнинг ҳавоий нафсларига қаршидир.

وَلَوْ أَتَبَعَ الْحُقُّ أَهْوَاهُمْ لَفَسَدَتِ الْسَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَنْيَنَهُمْ
 بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُونَ

71. Агар ҳақ уларнинг ҳавоий нафсларига эргашса, албатта, осмонлару ер ва улардаги кимсалар фасодга учрар эди. Йўқ! Биз уларга ўз шарафларини келтирдик. Улар эса, шарафларидан юз ўтироқлар.

Ҳақ битта, яъни, Аллоҳнинг динидир. Ҳамма ҳаққа эргашмоғи лозим. Аммо коғирлар ҳақни чегараламоқчи бўладилар. Ҳақни ўз хоҳишларига бўйсундиришни истайдилар. Мушриклар ҳақ ўзларининг ҳавоий нафсларига эргашишини хоҳлайдилар. Шунинг учун ҳам: менимча, дин ундоқ бўлиши керак ёки бундоқ бўлиши лозим, пистон нарса билан чегараланиши зарур, дейдилар.

«Агар ҳақ уларнинг ҳавоий нафсларига эргашса, албатта, осмонлару ер ва улардаги кимсалар фасодга учрар эди.»

Чунки, ҳақ битта, одамларнинг ҳавоий нафслари эса, чексиздир. Шунинг учун ҳам, ҳавоий нафс ила ҳақиқатга эришиб бўлмайди. Қачон ҳавоий нафснинг кўйига тушилса, фасодга учралади. Фасодга учрамаслик учун ҳақ одамларнинг ҳавоий нафсига эмас, балки одамларнинг ҳавоий нафслари ҳаққа тобе бўлиши керак. Одамлар динни эмас, дин одамларни чегаралаши лозим. Аллоҳдан келган ҳақ – Ислом одамларни йўлга солиши керак. Аммо одамлар у ҳақдан – Исломдан юз ўтироқлар. Ҳақни – Исломни ҳавоий нафсларига эргаштиришни истайдилар.

«Йўқ!»

Уларнинг бу ишлари нотўғри! Ҳақдан юз ўтиришлари ҳам, ҳақни ҳавоий нафсларига тобе қилмоқчи бўлишлари ҳам нотўғри!

«Биз уларга ўз шарафларини келтирдик.»

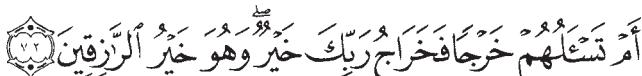
Биз келтирган Қуръон – Ислом – ҳақ, улар учун шарафдир. Ким ҳаққа эргашса, амал қилса, шон-шарафга эга бўлади.

«Улар эса, шарафларидан юз ўгиromoқдалар.»

Уларнинг Аллоҳ таоло динидан юз ўгиришлари ўзларига аталган шон-шарафдан юз ўгиришлариdir.

Биз «шараф» деб таржима қилган сўз оятда «зикр» лафзи билан келган. «Зикр» эслаш, ёд қилиш маъносини ҳам англатади. Бу оятда одамлар томонидан зикр қилиб юриладиган даражада мартабага эриштирадиган нарса кўзда тутилганини эътиборга олган уламоларимиз бу оятдаги «зикр»ни «шараф» деб таъвийл қилганлар. Мисол учун, араблар Исломгача инсоният тарихида ҳеч зикр этилмас эди. Исломдан сўнг улар зикрга эришдилар. Бутун дунё уларни зикр қиласидиган бўлди. Бу эса, улар учун шарафдир.

Шундай экан, хўш, улар нима учун Исломдан юз ўгиromoқдалар?

72. Ёки сен улардан харож сўраяпсанми?! Бас, Роббингнинг харожи яхшироқдир. У зот энг яхши ризқ бергувчиdir.

Яъни, эй Пайғамбар, нима учун улар ҳақдан юз ўгирадилар?! Ёки сен ҳаққа чақирганинг эвазига улардан сарф-харажат, молу дунё сўраяпсанми? Сенга уларнинг харожининг кераги йўқ.

Пайғамбар алайҳиссаломларнинг ҳеч бирлари, хусусан, Мухаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳам даъватлари эвазига инсонлардан бирор нарса тамаъ қилмаганларини Аллоҳ яхши билади. Аммо бу ердаги савол коғирларнинг шундай даъволарининг асоссизлигини исботлаш учундир. Зеро:

«Бас, Роббингнинг харожи яхшироқдир.»

Сенга даъватинг учун ажрни Роббинг беради. Роббинг берадиган ажр эса, ҳамма ажрлардан яхшидир. Чунки:

«У зот энг яхши ризқ бергувчиdir.»

Ундан бошқа ризқ берувчи йўқдир.

Улар нима учун ҳақдан юз ўгирадилар? Ёки сен уларни ёмон йўлга чақирмоқдамисан?

73. Албатта, сен уларни тўғри йўлга чақирасан.

Сенинг ишинг тўғри йўлга чақиришдир.

وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَكُونُونَ

74. Албатта, охиратга иймон келтирмайдиганлар бу йўлдан озгувчиидирлар.

Кофири ва мушрикларнинг ҳақдан юз ўтиришларининг асосий сабабларидан бири шулдир. Улар охиратта иймон келтирмайдилар. Қиёмат бўлишига, ўлганлар қайта тирилишига, ҳисоб-китоб бўлишига, жазо ва мукофот берилишига ишонмайдилар. Шунинг учун, Исломнинг тўғри йўлидан юрмай, ундан оғиб, бошқа томон кетадилар.

Ана ўшандай кишилар қалби тош, ҳеч нарсадан таъсирланмайдиган махлукқа айланиб қоладилар. Яхши неъмат етса ҳам, ибрат олмайдилар. Ёмон мусийбатга учраса ҳам, ўзларига келмайдилар. Саркашликларида, түғёнларида бардавом бўлаверадилар.

وَأَوْرَجْنَاهُمْ وَكَشْفَنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضَرٍّ لِلْجَوَافِ طَغْيَتْهُمْ يَعْمَهُونَ

75. Агар уларга раҳим қилиб, уларга етган зарарни кушойиш қилсак ҳам, түғёнларида бардавом бўлиб, адашиб-улоқиб юраверадилар.

Инсонга етадиган мусийбат, қийинчиликлар турлича бўлади. Баъзи бир мусийбат ва қийинчиликлар кишининг покланиши ва юқори даражаларга етиши йўлида хизмат қиласди. Бу хил мусийбатлар одатда аҳди солих, мужоҳид кишиларга етади. Бу ҳақда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бир ҳадисларида: «Мусулмон кишига ташвиш, фам, қийинчилик етса, ҳаттоқи бир тикон кирса ҳам, Аллоҳ таоло ўшанинг сабабидан хатоларини кечиради», деганлар.

Баъзан мусийбат ва оғатлар ҳаддан ошган кишини тўғри йўлга солиши хизматини ўтайди. Ўзини билганлар мусийбат етиши билан дарҳол тавба қилиб, ўзини ўнглайди, тўғри йўлга тушиб олади.

Ўзини билмаганлар эса, ҳаддан ошиб, саркашлиқ қиласди. Ўнгланишини ўзига эп кўрмайди. Одатда, бундай тоифалар ризқи мўл-кўл, ҳукми, сultonи ёйилган одамлар ичидан кўпроқ бўлади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши турган қурайшликлар ана ўшандай тоифадан эдилар. Уларнинг кибру ҳавоси оламни тутар эди. Ҳақнинг йўлига тўсиқ бўлган эдилар. Ҳатто, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга қарши: «Эй бор Худоё, менга уларнинг устида ўзинг Юсуфнинг (қаҳатчилик) ийлларига ўхшаш йиллар билан ёрдам бергин», деб дуои бад қилишига мажбур бўлдилар. Аллоҳ, таоло бу дуони қабул қиласди. Қурайшни қаҳатчилик ва очарчиликка дучор этди. Улар

ўлимтик гўштларни, итларни едилар, ҳаттоқи, жун билан терини қўшиб қонга булағ, қовуриб едилар. Лекин шунда ҳам иймонга келмадилар. Аллоҳ, таоло ана ўшаларга ва уларга ўхшаганларга ишора этиб:

«Агар уларга раҳим қилиб, уларга етган зарарни кушойиш қилсак ҳам, туғёнларида бардавом бўлиб адашиб-улоқиб юраверадилар», дейди.

Ҳа, Қурайш коғирлари ҳам туғёнларида бардавом бўлиб, адашиб-улоқиб, қарийб йигирма йил Исломга, Қуръонга, Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга душманлик қилиб юрдилар.

وَلَقَدْ أَخْذَنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا أَسْتَكَانُوا لِرِبِّهِمْ وَمَا يَنْضَرُ عَوْنَ

76. Батаҳқиқ, Биз уларни азоб ила тутдик, бас, улар Роббиларига бўйин ҳам эгмадилар, тазарруъ ҳам қилмадилар.

Аллоҳга бўйин эгиш, У зотта тазарру этиш Аллоҳга тавба қилишни билдиради. Аммо туғёнга кетиб, адашиб-улоқиб, фафлатда юрганларда бу сезги бўлмайди. Улар Роббиларига бўйин ҳам эгмай, тавбатазарру ҳам қилмай юраверадилар.

حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا ذَاقُوا عَذَابَ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِي هُمْ مُبْلِسُونَ

77. Токи қачон уларга шиддатли азоб эшигини очганимизда, тўсатдан ноумид бўлгувчилардир.

Яъни, охират азобига дучор бўлганларида гина уларнинг ақллари киради.

Аммо ушбу таҳдид билан бирга таълим-тарбияга, ақдини пешлашга даъват ҳам давом этаверади. Шунинг учун, келгуси оятларда Аллоҳ одамларга берган неъматлар эсга олинади. Уларнинг қандай яратилганликлари, уларга кечаю кундуз, қуёшу ой қандай бўйсундириб қўйилгани ҳамда уларга кўз, қулок ва қалблар қандай берилгани зикр қилинади. Сўнгра, уларга мушрикликлари ақлга тўғри келмаслиги ва нотўғри тафаккур оқибати эканини фош этувчи учта савол берилади. Уларни тавҳидга ихлос қилишга даъват этилади.

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمُ الْسَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئَةَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ

78. У зот сизга қулоқни, кўзлару қалбларни пайдо қилган зот. Нақадар оз шукр қилурсиз!

Аллоҳ таоло сизга эшитишиңгиз учун қулоқни, күришиңгиз учун күзларни, идрок этишиңгиз учун қалбни берган зот. Агар сиз инсоғ қылсангиз, ақл ишлатиб, фикр юритсангиз, ўша неъматларнинг шукри учуноқ Аллоҳга иймон келтириб, ибодат қилиб ўтишиңгиз керак эди. Чунки мазкур нарсаларни ўзингиз пайдо қила олмайсиз, Аллоҳдан бошқа ҳеч бир зот ҳам уларни сизга яратиб бера билмайди. Аммо сиз ношукрсиз, шунинг учун Аллоҳга ибодат қилмайсиз. Унга ширк келтирасиз.

وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَ كُرْنَى فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

79. У зот сизларни ер юзида яратиб, тараттандир. Ва Үнгагина тўпланурсизлар.

Аллоҳ сизларни йўқдан бор қилиб яраттан, ер юзида тараттан зотдир. Шунинг учун ҳам, унга иймон келтириб, ибодат қилмоғингиз лозим. Ҳамда қиёмат кунида:

«...Унгагина тўпланурсизлар».

Шунда Аллоҳ сизларни саволга тутиб, ҳисоб-китоб қилади ва жазо ёки мукофот беради. Шунинг учун ҳам, унга иймон келтириб, ибодат қилмоғингиз лозим.

وَهُوَ الَّذِي يُحِيٍّ وَيُمِيتُ وَلَهُ أَخْتِلَافٌ أَمْيَلٌ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

80. У зот тирилтирур ва ўлдирур. Кечаю кундузнинг алманиши ҳам Үнга оид. Наҳотки ақл юритмасангиз?

Ҳар лаҳзада қанчадан-қанча жонзот тирилиб, дунёга келмоқда, ҳар лаҳзада қанчадан-қанча жонзот ўлиб, дунёдан кетмоқда. Уларни тирилтираётган ҳам, ўлдираётган ҳам Аллоҳ. Аллоҳдан бошқа ҳеч бир зот ҳаёт ва ўлим ишига аралаша олмайди. Жумладан, сизнинг ҳаётингиз ҳам, ўлимингиз ҳам Аллоҳнинг амри илиа бўлади. Бинобарин, сиз У зотга иймон келтириб, ибодат қилмоғингиз лозим.

«Кечаю кундузнинг алманиши ҳам Үнга оид.»

Доимий алманиниб турадиган кеча билан кундузни олинг. Уларнинг улкан неъмат эканини ўйланг. Агар Аллоҳ уларни яратмаса, алманиниб турадиган қилиб қўймаса, ҳеч бир зот бу ишни бажара олмаслигини ўйланг. Ана ўшанда Аллоҳга иймон келтириб, ибодат қиласиз.

«Наҳотки ақл юритмасангиз?»

Агар улар ақл юритсалар, шунча далил ва ҳужжатлардан кейин, албатта, Аллоҳга иймон келтирган ва ибодат қилган бўлар эдилар.

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوْلُونَ

81. Йўқ! Улар аввалгилар айтган нарсага ўхшаш нарсани айтдилар.

Шунчалик ҳужжат-далиллар туриб, улар ақл юритмадилар, иймонга келмадилар. Бунинг ўрнига:

«Улар аввалгилар айтган нарсага ўхшаш нарсани айтдилар».

Ўзларига ўхшаган кофирларнинг сўзларига ўхшаш гапни айтдилар.

قَالُوا إِنَّا ذَاهِنُونَ كُنَّا تَرَابًا وَعَظِيمًا فَإِنَّا مَعْوِظَةٌ

82. Улар: «Биз ўлиб, тупроқ ва суюк бўлганимиздан кейин ҳама? Биз, албатта, қайта тирилтирилувчимизми-а?

لَقَدْ عِدْنَا نَحْنُ وَإِنَّا هَذَا مِنْ قَبْلِ إِنْ هَذَا إِلَّا سَطِيرٌ الْأَوَّلِينَ

83. Батаҳқиқ, бизга ҳам, бундан олдин ота-боболаримизга ҳам бу ваъда қилинган эди. Бу аввалгиларнинг афсонасидан бошқа нарса эмас», дедилар.

Юқоридаги далиллардан кейин уларнинг бу гапни айтишлари жуда ҳам фариб ва аҳмоқонадир. Улар ўлгандан кейин қайта тирилишларини инкор этибгина қолмасдан, балки бу башоратни масхара ҳам қилдилар. Уни «афсона» деб айтдилар.

Шу ерга келганда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, мушрикларнинг мантиқа тўғри келмайдиган ишлар қилаётганларини фош этиш учун, қуийдаги уч саволни беришни буюрди.

فَلِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعَامِلُونَ

84. Сен: «Агар билсангиз, ер ва ундаги кимсалар кимникидир?» деб айт.

Ернинг эгаси ким, ер юзидаги кимсаларнинг эгаси ким, деб сўра улардан.

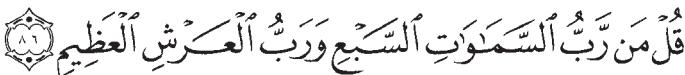
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

85. Улар: «Аллоҳникидир», дерлар. Сен: «Наҳотки эслатма ол-масангиз?!» дегин.

Яъни, улар ер ва ундаги кимсалар Аллоҳникидир, уларнинг эгаси Аллоҳдир, деб тан оладилар. Ягона Аллоҳга иймон келтиришдан бош тортиб туриб, Аллоҳ, ернинг ва ундаги кимсаларнинг эгаси эканига иқрор бўладилар. Бу ерда мантиқ қани? Ахир, ер ҳам, ундаги кимсалар ҳам Аллоҳники эканини билар экансизлар:

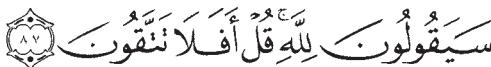
«Наҳотки эслатма олмасангиз?!»

Наҳотки шуни била туриб, Аллоҳга иймон келтирмасангиз? Наҳотки шуни била туриб, Аллоҳнинг китобига, Пайғамбарига иймон келтирмасангиз? Наҳотки, шуни била туриб, Аллоҳнинг динига юрмасангиз, шариатига амал қилмасангиз?

 قُلْ مَنْ رَبُّ الْسَّمَاوَاتِ الْعَشِيْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ

86. Сен: «Етти осмоннинг Робби ким? Улуғ аршнинг Робби ким?» деб айт.

Эй Пайғамбар, сен ўша мушриклардан «Етти осмоннинг Робби, яратгувчиси, тадбирини қилгувчиси ким?» деб сўра. «Улуғ Аршнинг Робби, яраттувчиси, тадбирини қилгувчиси ким?» деб сўра. Етти осмонни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким яратса олмаслигини заррача бўлса-да ақди бор одам билади. Жумладан, ўша мушриклар ҳам биладилар. Етти осмоннинг тадбирини Аллоҳдан бошқа ҳеч ким қила олмаслигини эса ҳеч ким, жумладан, ўша мушриклар ҳам инкор қилмайдилар. Шунингдек, улуғ Аршнинг Робби Аллоҳ, эканини ҳам биладилар. Шунинг учун:

 سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَرَى

87. Улар: «Аллоҳникидир», дерлар. Сен: «Наҳотки қўрқмасангиз?!» деб айт.

Яъни, ўша мушриклар, «Етти осмон ва улуғ арш Аллоҳникидир» деб жавоб берадилар.

Уларнинг бу жавоблари уларнинг қилаётган ишлари ақдга ҳам, мантиққа ҳам, воқеликка ҳам тўғри келмаслигини кўрсатади.

Эй, мушриклар, етти осмон ва улуғ арш Аллоҳники эканини билар экансизлар, нима учун У зотга иймон келтирмайсизлар?

«Наҳотки қўрқмасангиз?!»

Аллоҳнинг шунчалик қудратта эга эканини кўриб билиб туриб, унга куфр келтирасиз-а?! Наҳотки, У зотнинг азобидан қўрқмасангиз?!

Эй Пайғамбар!

 قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُحِيرُ وَلَا يُحَكَّا رَبُّكَ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

88. Сен: «Агар билсангиз (айтинг-чи), ҳар бир нарсанинг мулки қўлида бўлган, йи ҳимоя қиласиган ва Ундан ҳимоя қилинмайдиган зот ким?!» деб айт.

Эй мушриклар, агар билсангиз, айтинг-чи, дунёдаги ҳамма нарсанинг тўлиқ мулки қўлида бўлган зот ким? Ҳаммани йи ҳимоясига оладиган, бошқа ҳеч ким Ундан ҳимоя қилина олмайдиган зот ким? Яъни, хоҳлаган кишисини йи ҳимоясига ола биладиган, бошқалар Ундан ҳимояланда олмайдиган зот ким?

 سَيَقُولُونَ كَلِلَهِ قُلْ فَإِنَّهُ مُسْرِرُونَ

89. Улар: «Аллоҳникидир», дерлар. **Сен:** «Қандоқ ҳам сеҳрланмоқдасиз-а?!» деб айт.

Эй Пайғамбар, сенинг бу саволингта улар: Бу мазкур нарсалар ҳам «Аллоҳникидир», деб жавоб берурлар. Шунда сен: «Қандоқ ҳам сеҳрланмоқдасиз-а?!» деб айт.

Агар ўша нарсалар Аллоҳники эканини билсангиз, нима учун Аллоҳга иймон келтирмаяпсиз?! Кофир ҳолингизда юрибсиз?! Буни фақат сеҳрланган одам қилиши мумкин, холос. Сиз қандоқ ҳам сеҳрлангансиз-а?!

Ушбу саволлар мушрикларга, Аллоҳга ширк келтирадиганларга берилмоқда. Бунда Аллоҳга турли-туман бут-санамларни ширк келтирадиганлар ҳам, аҳли китоб бўла туриб, Аллоҳга баъзи шахсларни ширк келтирадиганлар ҳам баробардирлар. Чунки, уларнинг ҳаммаси Аллоҳдан бошқа ҳеч бир зот бирор нарсанни яратса олмаслигини, бирор нарсага молик бўла олмаслигини билгани ҳолда, Аллоҳнинг ваҳдониятига эмас, ширкка қараб юрадилар. Улар бу ишни хужжат, далил йўқлигидан қиласигандарми?

 بَلْ أَتَيْنَاهُمْ بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَذِبُونَ

90. Йўқ! Биз уларга ҳақни келтирдик. Улар эса ёлончилардир. «Йўқ!»

Улар истасалар, хужжат, далил етарли?

«**Биз уларга ҳақни келтирдик.**»

Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам келтирган ҳақ дин, тавҳид дини турибди.

Ана ўша ҳаққа эргашсалар, бўлар эди.

«Улар эса, ёлғончилардир.»

Ёлғонни тўқиб ширк келтирмоқдалар. Аллоҳнинг боласи бор, у билан бирга бошқа илоҳ, бор, демоқдалар.

ما اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلِيٍّ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّهُ
بعضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهَ عَمَّا يَصِفُونَ

91. Аллоҳ ҳеч бир фарзанд тутмаган, У билан бирга ҳеч бир илоҳ бўлмаган. Шундоқ бўлганида, ҳар бир илоҳ ўзи яратган нарсаси билан кетиб, баъзилари баъзиларидан устун келар эди. Аллоҳ улар қилаётган васфдан пок бўлди.

Мушрикларнинг эътиқодлари мутлақо нотўғридир.

Ҳеч қачон «**Аллоҳ ҳеч бир фарзанд тутмаган...**»

Унинг ўғли ҳам, қизи ҳам йўқ. Бўлмаган ҳам.

Шунингдек:

«...У билан бирга ҳеч бир илоҳ бўлмаган.»

Аллоҳ таолога илоҳликда шериклик қиласидиган ҳеч бир зот умуман бўлмаган. Бу, ақлга ҳам, мантиққа ҳам тўғри келмайди.

«Шундоқ бўлганида, ҳар бир илоҳ ўзи яратган нарсаси билан кетиб, баъзилари баъзиларидан устун келар эди.»

Яъни, агар Аллоҳдан бошқа яна илоҳ бўлганида, у ҳам ўзига бирор нарсаларни яратган бўлар эди. Бинобарин, ўша яратган нарсасини тасарруф ҳам қилиши керак бўларди. Оқибатда, ҳар бир илоҳ ўзи яратган нарсани ўзича тасарруф қиласериби, дунёнинг низоми бузилар эди. Ҳар бир илоҳ ўзиникини ўтказаман деб уриниши натижасида ораларида низо чиқар, баъзилари баъзиларидан устун келар эди. Дунё низоми бузилар эди. Аллоҳнинг шериги борлиги ҳақидаги ақийданинг нотўғрилигини шундан билиб олса ҳам бўлади. Бу ақийда Аллоҳдек зотта айб, нуқсонни васф қилишдир.

«Аллоҳ улар қилаётган васфдан пок бўлди.»

عَلِمَ الْغَيْبُ وَالشَّهَدَةُ فَتَعَلَّمَ عَمَّا يُشْرِكُونَ

92. У зот ғайбни ва ҳозирни билгувчиидир. У зот улар ширк келтираётган нарсадан олийдир.

Аллоҳ таоло ҳамма нарсани – ғайбни ҳам, ҳозирни ҳам билгувчи зотдир. У зот мушриклар ширк келтираётган нарсадан олийдир.

۹۳
قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِينِي مَا يُوَعِّدُونَ

93. Сен: «Эй Роббим, агар менга уларга ваъда қилинган нарсанни кўрсатадиган бўлсанг,

۹۴
رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

94. Эй Роббим, мени золим қавмлар ичида қилмагин», деб айт.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга қаратилган бу амрда Аллоҳ таоло у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга келажақда бўлиши мумкин нарсадан паноҳ тилаб дуо қилишни ўргатмоқда.

«Эй Роббим, агар менга, албатта, уларга ваъда қилинган нарсанни кўрсатадиган бўлсанг...»

Яъни, сен мушрикларга ваъда қилинган азобни уларга тушириб, мен уни кўрадиган бўлсам,

«...Эй Роббим мени золим қавмлар ичида қилмагин».

Яъни, мени ҳам улар билан азобга дучор қилмагин.

Албатта, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам маъсумдирлар, у киши азобга дучор бўлмасликлари аниқ. Уламоларимиз Аллоҳ таоло оят нозил қилиб у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга бу дуони ўргатишининг иккита ҳикмати борлигини айтганлар.

Биринчиси, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тавозуълари ва бандаликларини изҳор қилишдир.

Иккинчиси, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматларига таълимдир.

Кейинги оялларда Аллоҳ таоло Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қиланаётган хитобни давом эттиради:

۹۵
وَإِنَّا عَلَىٰ أَن نُرِيَكَ مَا نَعْدُهُمْ لَقَدْ رُونَ

95. Албатта, Биз уларга ваъда қилаётган нарсамизни сенга кўрсатишга қодирмиз.

Яъни, эй Муҳаммад, албатта, Биз мушрикларга ваъда қилаётган азобимизни келтириб, уларни қандоқ азоблашни сенга кўрсатишга қодирмиз. Бу осон иш.

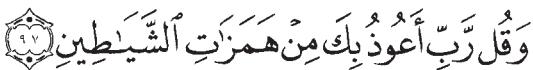
۹۶
أَدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ الْسَّيْئَةَ تَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ

96. Сен эса, ёмонликни гўзал нарса ила дафъ қил. Биз нима васф қилаётганларини яхши билгувчимиз.

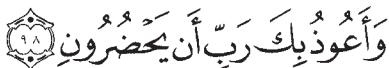
Эй Пайғамбар, сен уларнинг ёмонликларига яхшилик билан жавоб қайтар. Шунда гўзал бўлади. Улар Бизни қандоқ ёмон сифатлар билан васф қилаётганларини билиб турибмиз. Улар билан Ўзимиз билиб ҳисоб-китоб қилиб оламиз.

Ушбу оялтар Маккада нозил бўлган. Ўша вақтдаги сиёсат шундан иборат эди.

Эй Мұхаммад!

**97. Сен: «Эй Роббим, Сендан шайтонларнинг васвасасидан па-
ноҳ сўрайман!**

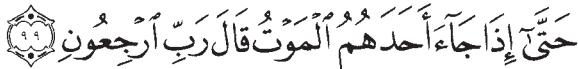

98. Эй Роббим, Сендан уларнинг менга ҳозир бўлишларидан паноҳ сўрайман», деб айт.

Бу амр ҳам, худди аввалгиси каби, маъсум, шайтон васвасига учишдан Аллоҳ томонидан сақланган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тавозуъ ва бандаликларини изҳор қилиш ҳамда умматларига таълим бериш учундир.

Кейинги оялтарда мушрикларнинг оқибати қандай тугаши баён килинади.

Мушриклар бу дунёдан ўзларининг ақлга ҳам, мантиққа ҳам түгри келмайдиган эътиқодларига маҳкам ёпишиб ўтаверадилар.

99. Токи улардан бирига ўлим келган чоғда: «Эй Роббим, мениң қайтарғын.

لَعْلَىٰ أَعْمَلُ صَلَحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلْمَةٌ هُوَ قَالٍ لَهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرَزَخٌ إِلَى يَوْمِ

100. Шоядки, тарк қилган нарсамда солиҳ амал қилсам», дер. Йўқ! Албатта, бу (қуруқ) сўз бўлиб, у айтгувчи, холос. Уларнинг ортида қайта тириладиган кунларигача тўсиқ бордир.

Мушрикларнинг ҳар бирига ўлим келганда, ҳақиқатни тушуниб етади, аҳволи чатоқлиги кўзига кўринади, ўтказган умрига афсус-надоматлар қилиб, ўлим талвасасида:

«Эй Роббим, мени қайтаргин. Шоядки, тарк қилган нарсамда солиҳ амал қилсам», дер».

У, Аллоҳдан ўзини дунё ҳаётига яна қайтаришини сўраб ёлворади. Агар қайтса, солиҳ амаллар қилишга ваъда беради.

«Йўқ!»

Энди ортга қайтиш йўқ. Энди вақт ўтди. Мушрикнинг ўлим талвасасида айтаётган гапидир бу.

«Албатта, бу (қуруқ) сўз бўлиб, у айтгувчи, холос.»

Бу эътиборга лойик сўз эмас. Унинг айтувчиси ҳам ҳеч нарсага арзимайди.

«Уларнинг ортида қайта тириладиган кунларигача тўсиқ бордир.»

Улар бу дунёни тарк этиб ҳаётдан кўз юмдиларми, тамом, орқаларидан тўсиқ пайдо бўлади. Энди, то қиёмат бўлиб, қайта тирилмагунларича, ҳаётга қайта олмайдилар. Улар олдидағи тўсиқ «Барзах» деб аталади. Барзахдаги одам на бу дунёга ва на у дунёга тегишли бўлади. Бу дунёдан ўтиб, у дунёни кутиб турган бўлади. Кофир ва мушриклар бу ерда қиёматгача доимий азобда турадилар.

فِإِذَا فُخِّنَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ

101. Бас, қачонки сурга пуфланганда, у кунда ораларида на насаб қолур ва на бир-бирларини суриштирурлар.

Яъни, қиёматдан дарак бергувчи сурга пуфланган пайтда ҳар ким ўзи билан овора бўлиб, одамлар орасида насаб алоқалари қолмайди ва ҳамма отаси, онаси, ака-укаси, бола-чақасидан қочадиган бўлиб қолади.

«...ва на бир-бирларини суриштирурлар.»

«Фалончи қаерда қолди? Пистончига нима бўлди?» дейиш ҳам бирорнинг хаёлига келмай қолади.

فَمَنْ تَقْلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

102. Кимнинг мезонлари оғир келса, бас, ана ўшалар ўзлари нажот топгувчилардир.

Бу дунёning амаллари охират тарозусига қўйилганда, кимнинг мезони оғир келса, ўшаларгина нажот топадилар.

وَمَنْ خَفَّتْ مُوزِّيْنَهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ حَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَلِدُونَ

103. Кимнинг мезони енгил келса, бас, ана ўшалар ўзларига зиён қилибдилар. Жаҳаннамда абадий қолгувчи бўлибдилар.

تَفَحَّصُ وجوهَهُمُ الْنَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَلِحُونَ

104. Юзларини олов куйдирур. Улар унда бадбашара ҳолда бўлурлар.

Жаҳанамда кофирларнинг юзларини олов куйдириб, бадбашара бўлиб қолишларини имом Термизий ривоят қилган ҳадисда қуидагича васф қилинади:

«Олов устки лабини бошининг ўртасигача, остки лабини киндигигача куйдиради».

Сўнгра уларга қуидаги итоб айтилади:

أَلَمْ تَكُنْ إِيَّتِيَ تُثْلِي عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ

105. Сизларга оятларим тиловат қилинган эмасмиди?! Бас, сиз уларни ёлғонга чиқарган эмасмидингиз?!

Ана шунда улар ўз айбларига иқрор бўладилар.

قَالُوا رَبَّنَا أَغْلَبْتَ عَلَيْنَا شَفَوتَنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ

106. Улар: «Эй Роббимиз, бадбахтигимиз ўзимиздан устун келиб, залолатга кетган қавм бўлган эканмиз.

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنَّ عُدُنَافَ إِنَّا نَظَلَّمُونَ

107. Эй Роббимиз, бизни бундан чиқаргин, агар яна (эски ҳолимизга) қайтсак, бас, албатта, золимлардан бўлурмиз», дерлар.

Улар ўзларининг бадбаҳтикларини ҳам, адашганликларини ҳам тан олиш билан бирга, ўлаётган пайтдаги илтижоларини дўзаҳда туриб ҳам қиласидилар. Аллоҳ, таолодан ўзларини дўзаҳдан чиқариб, дунё ҳаётига қайтаришни сўрайдилар. Агар талаблари амалга ошса, аввалги гуноҳларини тақрорламасликка ваъда берадилар. Аммо уларнинг бу илтимослари бажо келтириладими?

Аллоҳ уларнинг бу гапларига нима жавоб қиласиди?

قالَ أَخْسَرُ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونَ

108. У зот : «У(ер)да хор бўлиб қолаверинг ва Менга гапирманг!

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا فَاعْغَفْنَا لَنَا وَارْجَحْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّحْمَنِينَ

109. Аниқки, Менинг бандаларимдан бир гурухи: «Эй Роббимиз, биз иймон келтиридик. Бизни мағфират қиласин. Бизга раҳим қиласин. Сенинг Ўзинг раҳим қилгувчиларнинг яхшиносиган», деган эдилар.

فَلَا نَخَذْنَّ تَعْوِلَمْ سَخْرِيَّاً حَتَّىٰ أَنْسُوكُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِّنْهُمْ تَضَعَّكُونَ

110. Бас, сиз уларни масхара қилдингиз. Ҳаттоки, у(иш) сизга Менинг зикримни унуттириди. Сиз улардан кулар эдингиз.

إِنِّي جَزِيَّتْهُمْ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا وَإِنَّهُمْ هُمُ الْفَارُوقُونَ

111. Албатта, Мен бугун уларни сабр қилганилари учун мукофотладим. Албатта, улар ўзлари ютуққа эришгувчилардир.

Ушбу оялларда мушрикларнинг ўзларини дунё ҳаётига қайтариш тўғрисидаги сўровларига Аллоҳ, таолонинг жавоби ва нима учун бундай жавоб бўлганининг шарҳи келмоқда.

Аллоҳ уларнинг мазкур сўровларига жавобан:

«У(ер)да хор бўлиб қолаверинг ва менга гапирманг!» деди.

Яъни, жаҳаннамда хор бўлган ҳолингизда қолаверинг. У ердан чиқмайсиз. Ҳамда Менга гапирманг. Турли сўровлар сўраманг.

Бунинг ўзига яраша сабаби бор.

«Аниқки...»

У дунёда

«...Менинг бандаларимдан бир гуруҳи...»

Яъни, мўмин-мусулмон бандаларим:

«Эй Роббимиз, биз иймон келтиридик».

Биз сенга иймон келтириб, мўмин бўлдик. Умидимиз шулки,

«Бизни мағфират қилгин. Бизга раҳим қилгин».

Бизнинг гуноҳларимизни кечгин. Ўз раҳматингга олгин.

«Сенинг Ўзинг раҳим қилгувчиларнинг яхшиисисан», деган эдилар.

«Бас, сиз уларни масхара қилдингиз.»

Ўзингиз кофир бўлганингиз етмаганидек, менга иймон келтириб, илтижо қилган бандаларимни масхара ҳам қилдингиз.

«Хаттоки, у(иш) сизга Менинг зикримни унуттириди.»

Уларни масхара қилиш билан овора бўлиб Мени унудингиз.

«Сиз улардан кулар эдингиз.»

Яъни, сиз ўша бандаларимнинг иймонлари, илтижолари, диндорликлари устидан кулар эдингиз. Мана энди, сизларни бугун дўзахга солдим, азобга гирифтор қилиб жазоладим.

«Албатта, Мен бугун уларни сабр қилганлари учун мукофотладим.»

Жаннатга дохил қилдим.

«Албатта, улар ўзлари ютуқقا эришгувчилардир.»

Сўнгра сўзида давом этиб:

قَلْ كُمْ لِتَشْتُمُ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ

112. У зот: «Ер юзида неча адад йил қолдингиз?» деди.

قَالُوا إِنَّا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِلَ الْعَادِينَ

113. Улар: «Бир кун ёки куннинг баъзисича қолдик. Ҳисобловчилардан сўра», дедилар.

Улар ноиложкликларидан нима деб жавоб беришни ҳам билмай:

«Бир кун қолдикми ёки унинг баъзисича қолдикми, билмаймиз. Санаб юрганлардан сўра», дейишиди.

قَدْلَ إِنْ لِتَشْتُمُ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

114. У зот: «Агар билсангиз, жуда оз қолдингиз, холос», деди.

Энди кўрадиган куннингизга нисбатан жуда оз қолдингиз.

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾

115. Наҳотки, Бизнинг сизни яратишимииз беҳуда бўлган ва сиз Бизга қайтарилимассиз, деб ҳисобласангиз?!

Эй, мушриклар, наҳотки Биз сизни беҳудага яратган бўлсак? Наҳотки, сиз охиратда Бизга қайтарилимасангиз?!

﴿فَتَعْلَمَ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمُ﴾

116. Бас, ҳақ подшоҳ Аллоҳ юксакдир. Ҳеч бир илоҳ йўқ. Магар У – карамли аршнинг Робби бор.

Бошқа оятда улуғ деб васф қилинган арш бу оятда «карамли» деб васф қилинмоқда. Чунки, Аллоҳнинг раҳмати, хайру баракаси у орқали тушади.

﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا يُرْهَنُ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّمَا لَا يُفْلِحُ الْكُفَّارُونَ﴾

117. Ким Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳга илтижо қилса, бу хусусда ҳеч бир далили йўқдир. Бас, унинг ҳисоби фақат Роббининг хузуридадир. Албатта, кофиirlар нажот топмаслар.

Аллоҳга бошқа илоҳни шерик этганлар, ҳеч бир далил, ҳужжатсиз ширк келтирган бўладилар. Ундоқ одамлар билан Аллоҳ таоло Ўзи билиб ҳисоб-китоб қилади.

«Албатта, кофиirlар нажот топмаслар.»

Суранинг аввалида мўминларнинг албатта нажот топишлари айтилган эди. Суранинг охирида эса, кофиirlарнинг нажот топмасликлари таъкидланмоқда.

Ва ниҳоят, охирги оятда Аллоҳ таолодан раҳмат ва мағфират сўраш тавсия қилинмоқда.

Эй Пайғамбар!

﴿وَقُلْ رَبِّ أَغْفِرْ وَأَرْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّحْمَينَ﴾

118. Сен: «Эй Роббим, мағфират қил, раҳим қил. Ўзинг раҳим қилгувчиларнинг яхшиисисан», деб айт.

Омийн! Ё арҳамар роҳимийн.

سُورَةُ النُّورِ

НУР СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 64 оятдан иборат.

«Нур» сўзининг маъноси маълум ва машҳурдир. Ушбу сураи кариманинг номи «**Аллоҳ осмонлару ернинг нуридири**» оятидан олингандир.

«Нур» Аллоҳ таолонинг гўзал исмларидан биридир. Нур моддий ва маънавий бўлади, шу билан бирга, у Аллоҳдандир. Зотан, ҳар бир нарсанинг вужудга келиши Аллоҳга бовлиқ. Бутун борлиқ Аллоҳ бор қилса, бор бўлади, бор қилмаса, бўлмайди. Кундузи қуёшдан нур таралиши ҳам Аллоҳдан, кечанинг ой нури билан ёруғ бўлиши ҳам Аллоҳдан. Аллоҳнинг Нур эканлиги сурани ўрганиш жараёнида кенгроқ шарҳланади.

Бу сураи карима Мадийнада нозил бўлган. Яна ҳам аниқроқ қилиб айтадиган бўлсак, Мадийнаи Мунавварада ҳижрий сананинг олтинчи йилида, Пайғамбаримиз соллалоҳу алайҳи васаллам бошликларида мусулмон лашкарлар Бани Мусталақ ғазотидан қайтиб келаётганларида нозил бўлган. Ўша пайтда ёш Ислом давлати энди қаддини тиклаб, бирин-кетин душманларни енгиб, олға қадам босиб бормоқда эди. Мусулмонлар Бадр урушида мушрикларни, Ҳандақ урушида мушрик-яхудий-мунофиқларнинг қўшма кучларини мағлубиятта учратган эдилар. Ўн минг кишилик лашкари ила қақшатқич мағлубиятта учраган душман гуруҳлари мусулмонларга қарши турии услубларни қўллашга ўтдилар. Чунки, улар мусулмонларни бундан бу ёғи фақат қурол кучи ва лашкар билан енгиб бўлмаслигини тушуниб қолган эдилар.

Ҳақиқатда мусулмонлар қурол жиҳатидан жуда кучсиз эдилар. Соң жиҳатидан эса, душманнинг ўндан бирига ҳам тенг келмасдилар. Шунингдек, иқтисодий томондан ҳам мусулмонлар жуда начор аҳволда эдилар. Лекин мусулмонларнинг бирдан-бир устунликлари бор эди. У ҳам бўлса, иймонлари туфайли эришган маънавий устунлик эди.

Иймон туфайли мусулмонларнинг қалблари пок, ахлоқлари гўзал эди. Иймон туфайли покланган шахслардан пок жамият тузилган эди. Иймон туфайли мусулмонларнинг бирлиги, ички интизоми

мустаҳкам эди. Шунинг учун ҳам, улар ўзларидан кўра сон, иқти-
сад, куч-қувват жиҳатларидан бир неча ўн марта кўп бўлган душ-
ман устидан бирин-кетин ғалаба қозона бошладилар.

Ниҳоят, душман тараф ҳам бу сирни тушуниб етди. Мусулмон-
ларни заифлаштириш учун уларга маънавий зарба беришни режа-
лаштириди. Бунинг учун душман маънавий жиҳатдан кучли бўлишга
урингани йўқ. Балки мусулмонларнинг маънавиятини ўзлариники-
га ўхшатиб бузишга қасд қилди. Бу режани амалга ошириш учун
мунофиқларни танлашди. Чунки, мунофиқлар сиртдан ўзларини
мусулмон кўрсатиб, мусулмонлар ичига кириб олган эдилар. Буз-
гунчилик қилиш улар учун жуда ҳам осон эди.

Бу қабих, режани амалга ошириш бешинчи ҳижрий сананинг
Зулқаъда ойида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд-
наб бинти Жаҳш онамизга уйланганларида бошланди. Мунофиқ-
лар, «Мұхаммад ўзининг ўғли Зайд ибн Ҳорисанинг хотинини яхши
кўриб қолиб, уни талоқ қилдириб, ўзи уйланиб олди», деган ифво ва
бўхтонни тарқатишиди. Бу ишда уларга яхудий ва мушриклар яқин-
дан ёрдам бердилар. Орада катта фитна чиқди.

Бу борадаги иккинчи ва энг даҳшатли фитнани мунофиқлар
Бани Мусталақ ғазотидан кейин уюштиришиди.

Бани Мусталақ, қавми Бани Ҳузофа қабиласидан бўлиб, Жида би-
лан Робиғ ўргасидаги Мурайсий деган жойда яшар эди. Олтинчи ҳиж-
рий сананинг Шаъбон ойида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга
бани мусталақлар мусулмонларга қарши уруш очиш учун куч тўплა-
ётганининг хабари келди. Фитнани ўз ўчириш учун Расулуллоҳ
соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг устларига лашкар тортиб борди-
лар. Мусулмонлар орасида мунофиқлар ва уларнинг бошлиқлари Аб-
дуллоҳ ибн Убай ибн Салул ҳам бор эди. Ушбу сафарда айнан Абдуллоҳ,
ибн Убай ибн Салунинг ўзи иккита катта фитнани бошлади.

Йўлда сув бўйига етганларида Жаҳжоҳ ибн Масъуд ва Синон ибн
Вабар ал-Жуҳанийлар сув талашиб қолдилар. Ал-Жуҳаний ўз қав-
мини, яъни, ансорийларни, Жаҳжоҳ ҳам ўз қавмини – мухожирлар-
ни ёрдамга чақирди. Орада ғала-ғовур бошланди. Мунофиқлар бош-
лиғи Абдуллоҳ ибн Убай фурсатдан фойдаланиб, фитна қўзғади. У:
«Ҳали шу даражага етишдими? Юртимизга келиб жойлашишиди, кўпа-
йишиди, итингни семиртиранг, ўзингни қопади, дегани шу экан-да,
Аллоҳга қасамки, агар Мадийнага қайтсақ, иззатли ундан хорни чи-
қаради», – деди. Кейин атрофига одамларни тўплаб: – «Бунга ўзин-
гиз сабабчисиз. Уларга юртингиздан жой ажратдингиз. Молу дунё-
ингизни тақсимлаб бердингиз. Аллоҳга қасамки, агар уларга бирор
нарса бермай қўйсангиз, бошқа ёққа кўчиб кетадилар», – деб, ансо-

рий мусулмонларни муҳожир мусулмонларга қарши гиж-гижлай бошлади. Бу гап Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етиб борганида, фитнани бостириш учун дарҳол йўлга чиқишини буюрдилар. Чунки, ҳаракатда бўлган одамлар гап-сўзни тез унутар эди.

Йўлда Абдуллоҳ ибн Убай мусулмонларнинг бирлигини бузадиган фитнадан ҳам каттароқ фитнани қўзғади. Қазои ҳожат учун лашкар қароргоҳидан узоқлашган Оиша онамиз бўйниларидағи тақинчоқларини тушириб қўйдилар. Уни излаш билан овора бўлиб, одамларнинг жўнаб кетганидан ҳам бехабар қолдилар. Қароргоҳга қайтиб келсалар, ҳамма кетиб бўлган. У киши нима қилишларини билмай, бир жойда қимирламай ўтирадилар. Охири ўша жойда қўзлари илинади. Кейин кимнингдир овозидан уйғониб кетадилар. Саҳобалардан биттаси экан. У киши Оиша онамизни тияга миндириб, йўлга тушади. Икковлари қўшинга етиб олишганида, Абдуллоҳ ибн Убай бошлиқ мунофиқлар Оиша онамиз шаънларига бўхтон уюштирадилар. Фитна катталашиб кетади. Охири, ушбу сурा нозил бўлиб, ҳамма нарса ўз ўрнига тушади.

Ислом душманлари мусулмонлар бирлигига футур етказмоқ ва уларнинг ахлоқий-матьнавий ҳаётларини бузмоқ учун ҳаракат қилдилар. Бу икки масала ниҳоятда нозик масала эди. Айниқса, иккичи масалада хусусан Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахсларига, у зотнинг энг яқин соҳиблари Абу Бакр Сиддиқ розијаллоҳу анҳу ва у кишининг қизлари, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мutoҳҳаралари Оиша онамиз шахсларига катта бўхтон бор эди.

«Нур» сураси ана шундай масалаларни муолажа этиш учун нозил қилинди.

Мадийнада нозил бўлган бошқа суралар каби, «Нур» сурасида ҳам шариат аҳкомларининг қатъийлиги, одоб-ахлоққа эътибор берилган ҳолда Ислом жамияти қуриш ва уни ривожлантириш масалалари алоҳида таъкидланади.

«Нур» сурасида мўмин-мусулмонларнинг шахсий ва ўзаро муоммалалардаги одоблари, бошқаларнинг турар жойларига изн сўраб кириш, кўзини номаҳрамлардан тийиш, зинодан сақланиш, номаҳрамларнинг бир-бирлари билан аралашмаслиги каби масалалар хусусида ҳам сўз кетади. Шунингдек, мусулмон оила учун зарур бўлган иффат, поклик, шариатда мустақим бўлиш ҳақида гапирилади. Ички низолар ва ахлоқий бузукликлардан қайтарилади.

Бу сурада шариатда жорий қилинган баъзи жазолар ҳам зикр этилади. Зинокорлик, бирорни зинода айблаш каби жиноятларнинг жазоси баён қилинади.

Ушбу сурада оила масаласига кўпроқ эътибор берилгани учун ҳам ҳазрати Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Куфа аҳлига ёзган мактубларида «Аёлларингизга «Нур» сурасини ўргатинглар», деганлар.

Суранинг аввалида унда нималар борлиги ҳақида қисқача хабар берилади. Кейин эса, зино нима, унинг жазоси нимадан иборат, деган саволларга жавоб қилинади, зинокор билан мусулмонлар жамоаси ўртасида ҳеч қандай алоқа бўлиши мумкин эмаслиги баён этилади.

Сўнгра, бирорни зинода айблашнинг жазоси қандай бўлиши, бундан эру хотин мустасно экани, шунинг учун уларга «мулоъана» деб номланган чора қўлланиши сўзланади.

Сўнгра эса, ифк – бўхтон ҳодисаси ва унга алоқадор масалалар келади.

Зино ва унга оид масалалар баён қилиниб бўлгач, бу жиноятнинг олдини олиш учун қандай чоралар қўриш лозимилиги ҳақида сўз кетади. Уй-жойлардаги одоб қандай бўлиши керак, изн сўраб кириш қандай йўлга қўйилиши лозим, кўзни номаҳрамлардан ти-йиш, зийнатни номаҳрамларга кўрсатмаслик, турмуш қурмаганларни уйлаб қўйиш, аёл-қизларни фоҳиша ишга ундашдан қайта-риш, каби масалалар муолажа қилинади.

Кейин эса, сурада зикр этилган одоблар Аллоҳнинг нури билан боғлиқ эканлиги айтилиб, пок оиласарнинг васфи келтирилади. Шунингдек, кофирларнинг амаллари сароб эканлиги баён қилинади. Аллоҳ таолонинг нури бутун борлиқни ва ундаги нарсаларни қоплаб олгани ҳақида сўз кетади.

Шундан сўнг, мунофиқлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат этиш, у зотнинг ҳукми билан иш юритиш одоблагрига хилоф қилганлари, мўмин-мусулмонларнинг эса, бу хусусда ихлос ила амал қилишлари баён этилади. Бу ихлослари учун уларни ер юзида халифа қилишга, динларига имкон яратишга ва кофирлар устидан нусрат беришга ваъда қилинади.

Суранинг охирларига келиб, оила, қариндош-уруғ ва ёру биродарлар орасидаги борди-келдилар, зиёфат чоғларида ўзни қандай тутиш кераклиги, мусулмон жамоасининг раҳнамоси бўлмиш Расуллурроҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга кўрсатиладиган ҳурмат ва одоблар баён қилинади.

Ва ниҳоят, Аллоҳ таоло осмонлару ернинг молики эканлиги, одамларнинг воқелигини билиб туриши, барчанинг охир-оқибат Аллоҳга қайтиши, ҳисоб-китоб бўлиши яна бир бор эслатиб қўйилади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ

 سُورَةُ آنِزَنَهَا وَفَرَضْنَهَا وَأَنْزَلَنَا فِيهَا إِيَّاَتٍ بَيْنَتِ لَعْلَكُمْ نَذْكُرُونَ

1. (Бу бир) сурадир. Биз уни нозил қилдик. Биз уни фарз қилдик. **Биз унда очиқ-ойдин оятларни нозил қилдик.** Шоядки, эсласангиз.

«Сура» сўзи қўрғон маъносидаги арабча «сур» сўзидан олинган бўлиб, Қуръон оятларининг маълум бошланиш ва тугашга эга бўлган, қўрғон каби ажратилган тўпига айтилади.

Аллоҳ таоло ушбу суранинг бошида алоҳида таъкидлаб:

«(Бу бир) сурадир. Биз уни нозил қилдик», демокда.

Яъни, ушбу сурани Биз ўзимиз нозил қилдик. Биздан ўзга ҳеч ким туширгани йўқ. Шунинг учун унга алоҳида эътибор билан қаранглар, демокда.

«**Биз уни фарз қилдик.**»

Яъни, ушбу сурадаги ҳукмларга, қўрсатмаларга амал қилишни бандаларга Биз фарз қилдик. Бу суннат ҳам эмас, оддий бир тавсия ҳам эмас, балки фарздир. Фарз эса, баңда қилиши мажбурий бўлган амрдир.

«**Биз унда очиқ-ойдин оятларни нозил қилдик.**»

Биз ўша сурада очиқ-ойдин оятларни туширдик, уларнинг ҳам-маси равшан, ҳеч бир ноаниқлик йўқ.

«**Шоядки, эсласангиз**».

Тушуниб етсангиз ва тўлиқ амал қилсангиз.

Эътиборни жалб қилувчи ушбу муқаддимадан сўнг, асосий мавзуга ўтилади:

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِيُّ فَاجْلَدُوا كُلَّ وَجْهٍ مِنْهُمَا مِائَةً جَلَدًا وَلَا تَأْخُذُكُمْ بِمَا رَأَفْتُمُ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشَهَدُ عَذَابًا هُمَاطِيفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

2. Зинокор аёл ва зинокор эркак, икковларидан ҳар бирини юз даррадан уринг. Агар сиз Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирадиган бўлсангиз, сизларни уларга нисбатан Аллоҳнинг динида шафқат тутмасин. Ва уларнинг азобига бир тоифа мўминлар гувоҳ бўлсинлар.

Ушбу оятда зикр қилинган юз дарра уриш жазоси оила қурмаганлар учун тайин этилгандир. Яъни, никоҳда бўлмай, эр-хотинлик ҳаётини таниб олмаган кишилар зино қисалар, ушбу оятнинг ҳукмига биноан уларга юз даррадан урилади.

«Зино» шариатда қўйидагича таърифланади: «Зино – эр кишининг ўз никоҳида бўлмаган аёл билан жинсий алоқа қилишидир». Худди шу маънода зино барча жамиятларда ахлоқий жиҳатдан разилат, диний жиҳатдан гуноҳ, ижтимоий жиҳатдан номуссизлик саналади. Бу умумий қоидадан фақат инсонийлигини йўқотган жамиятларгина четта чиққанлар. Чунки, соф инсоний табиат ҳеч қачон зинони яхшилик сифатида қабул қила олмайди. Зеро, инсониятнинг боқий қолиши, камол топиши учун эркак билан аёлнинг ўртасидаги алоқа доимий ва мустаҳкам аҳду вафо, жамият томонидан кафолатланган аҳду паймон асосида бўлиши керак. Шундай бўлмаса, наслу насаб поклиги ҳам, ота-болалик туйфуси ҳам, оила ҳам, жамият ҳам қолмайди. Инсоният таназзулга юз тутади. Зино поклик ва олиймақомликни йўққа чиқарарадиган амалдир. Шунинг учун ҳам, ҳамма халқлар, ҳамма динлар, ҳамма жамиятлар зинони қоралаганлар.

Шу билан бирга, айрим халқлар, динлар, қонунлар зино жазога лойиқми, йўқми, деган масалада ихтилоф қилганлар. Инсоний табиати бузилмаган жамиятлар зинони, ҳеч иккиланмай, «жазога лойиқ иш» деб баҳолаб келганлар. Табиати бузук, маънавий поклиқдан кўра шаҳватта қўпроқ интиладиган жамиятларда эса, зинони иккига бўлишади.

Биринчиси: оддий зино, яъни, эрсиз аёл билан жинсий алоқада бўлиш. Бу зинога эътиборсиз қарашган. Жуда борса, жарима солиш билан чекланганлар.

Иккинчиси: эри бор хотин билан жинсий алоқа қилиш. Бу хилдаги зинони «турмуш ўртоғига хиёнат қилиш» деб аташади. «Хиёнат» қилганларга турли жазолар тайин ҳам этилган. Масалан, қадимги мисрликлар эркакни таёқ билан қаттиқ, калтаклашган, хотиннинг бурнини кесишган.

Хиндлар зинокор аёлни итларга егизишган, эркакни қиздирилган темир сўрига ётқизиб туриб, атрофидан олов ёқишиган.

Рим қонунлари бўйича қадимда зинокорларнинг мол-мулки мусодара этилган, кейинроқ ўлим жазосига ҳукм қилинган, сўнгра умрбод қамоқ жазоси билан алмаштирилган ва ҳоказолар.

Яхудийларда зинокор ўлимга ҳукм этилган.

Масийхийларда эса, «оддий» зинога жазо йўқ. Яъни, оиласи бўлмаган одам зино қиса, жазо берилмаган. Аммо, оиласи киши зино қиса, турмуш ўртоғига хиёнат қилгани учун жазоланган. Агар зинокор эр устидан хотин маҳкамага арз қиса, хоҳласалар, уларни ажратиб қўйиш-

ган. Аммо, эр маҳкамага арз қилиб, ўзига хиёнат қилган хотинидан ажрашиши ва хотини билан зино қилган эркақдан жарима олиши мумкин. Энг қизиги шуки, зино хусусида маҳкамага арз қилиб ажрашган эр ҳам, хотин ҳам кейин янги турмуш қуриши мумкин эмас.

Хозирги кунда зинога оид барча қонунлар масийхийликдаги мана шу қоидага асосланган. Зино қораланса ҳам, у жиноят ҳисобланмайди, жазо белгиланмайди. Чунки, мантиқсиз фалсафага биноан, икки тарафнинг розилиги билан бўлган зино жиноят ҳисобланмас экан. Фақат, зўрлаш, розилигини олмасдан туриб, куч ишлатиб зино қилишгина жиноят ҳисобланар эмиш.

Бугунги кунда зино кенг тарқалиб, унинг қасофати ҳаммаёқни босиб кеттани ҳам шундан.

Исломда эса, мазкур қонун-қоидаларнинг акси ўлароқ, зино улкан жиноят ҳисобланади. Шунинг учун ҳам, бу жиноят оила кўрган кишилар томонидан содир этилса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига биноан, тошбўрон қилиб ўлдирилади. Бу жазолар турмуш ўртоғига хиёнат қилгани ёки бирорнинг номусини поймол эттани учун эмас, балки ҳалол йўл билан қондириши мумкин бўлган шаҳватини ҳаром йўл билан қондиргани учун берилади.

Агар одамларга шаҳватларини тартибсиз равишда, хоҳлаган йўл билан қондираверишларига ижозат берилса, тезда инсоният ва унинг маданияти, маънавияти ҳалокатга учрайди. Агар инсон оиласи ҳаётнинг масъулияти, оғирликлари ва машаққатларини бўйнига олмасдан, фақат шаҳватини қондиришга ҳаракат қиладиган бўлса, ундан ҳеч қачон бола тарбиялашда, оила ва жамиятда бирор фойдали ишни кутиб бўлмайди. Бундай кишилар бир лаҳзалик шаҳватини қондириш учун ҳамма нарсани қурбон қилишга тайёрдирлар. Шунинг учун ҳам, улар ҳар қандай оғир жазога лойик.

Исломда жиноятлар икки хил – банданинг ҳаққига ёки Худонинг ҳаққига қилинган жиноят, деб эътибор қилинади, лекин зино ҳам банданинг ҳаққига, ҳам Худонинг ҳаққига жиноят ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло оятнинг давомида зинокорларга нисбатан муросасиз бўлишга чорлайди.

«Агар сиз Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирадиган бўлсангиз, сизларни уларга нисбатан Аллоҳнинг динида шафқат тутмасин. Ва уларнинг азобига бир тоифа мўминлар гувоҳ бўлсинлар.»

Зинокорларга нисбатан жазони тўлигича жорий этишга Аллоҳ, таоло Ўзига ва қиёмат кунига бўлган иймонни шарт қилиб қўймоқда. Яъни, агар Аллоҳга ва охират кунига иймонингиз бўлса, зинокорларга тайин қилинган жазони жорий этасиз ва уларга шафқат қилмайсиз, жазосиз қўймайсиз, деганидир. Эътибор бериб қарайдиган бўлсак,

оятда «сизларни уларга нисбатан Аллоҳнинг динида шафқат тутмасин», дейилмоқда. Мусулмонларга қилинаётган мурожаатда зинокорларга жазони жорий этишилик «Аллоҳнинг дини» деб айтимоқда. Ҳа, Аллоҳнинг дини, баъзи нобакорлар айтганидек, «ҳар бир кишининг қалбидағи түйфу» эмас. Аксинча, шариат чегарасидан чиққанларни жазога тортиш ҳам намоз, рўза, закот ва ҳаж каби ибодатлардек Аллоҳнинг динидир. Жумладан, зинокорларга шариатда белгиланган жазони ижро этиш – оиласиз зинокорларга юз дарра уриш, оила қўрганларини эса, тошбўрон қилиб ўлдириш ҳам Аллоҳнинг динидир. Бу гаплар қандайдир бир банданинг фикри ёки чиқарган фармони эмас, Аллоҳ, таолонинг Қуръонда айтган очиқ-ойдин амридир.

«Уларнинг азобига бир тоифа мўминлар гувоҳ бўлсинлар.»

Чунки, бу ҳол бошқаларга ҳам ибрат бўлади. Агар зинокорга дарра урилса, унинг ўзи ҳам, жазолашга гувоҳ бўлганлар ҳам ибрат олиб, бу ишга асло яқин келмайдилар. Агар зинокор тошбўрон қилинса, гувоҳлар ибрат олади, бошқаларга айтиб берадилар ва эшитгандар ҳам ибрат оладилар.

Шу билан бирга, зинокорларни жазолаш халқ тафтиши остида бўлади. Йўқса, ҳукмдорлар «Қамоқхона ичида дарра урдик ёки тошбўрон қилдик», деб ёлғон ахборот бериб, айборларни жазоламай қўйишлари ҳам мумкин.

Ислом душманлари бу ҳукмларни ўта шафқатсиз, инсонни ва унинг ҳурриягини хорловчи чоралар, деб баҳолайдилар ва туҳмат тошларини отадилар. Аввало, улар ўзлари зинога берилган, шаҳватини ҳамма нарсадан устун қўядиган одамлардир. Қолаверса, улар ҳамма нарсани ўз қаричлари билан ўлчайдилар. Исломнинг зинога бўлган муносабатини фақат тошбўрондан иборат деб тасаввур қиласидар. Лекин Ислом мусулмон жамиятида зино содир бўлмаслиги учун барча чораларни кўргани, шаҳватни ҳалол йўл билан қондиришнинг ҳамма йўлларини осонлаштириб қўйгани, зинокорга нисбатан жазони қандай ҳолатларда жорий қилиши каби кўплаб масалалар ҳақида умуман ҳеч нарса билмайдилар. Ислом душманлари ўз шароитлари ва тошбўронни кўз олдиларига келтирадилар, холос. Уларнинг орасидан зино қилмаган одамни топиш қийин. Шунинг учун ҳам, улар Ислом жорий қилинса, ҳамма тошбўрон остида ўлиб кетиши керак, деб ўйладилар.

Лекин аслида шундайми? Йўқ, Ислом инсон ҳурриягини поймол қилмайди. Аксинча, қадрлайди. Шунингдек, бузғунчиликни «ҳуррият» деб эмас, ўз номи билан «бузғунчилик» деб атайди. Зино барча халқлар, динлар, тузумларда бузғунчилик сифатида баҳоланиши олдин ҳам айтиб ўтилди. Қадимдан ҳамма бузғунчилик деб келаётган ишни ҳуррият деб аташ мумкинми?! Инсон шахсига, соғ-

лифига, ахлоқ-одобига, оиласига, наслига, жамиятига битмас-туган-мас зарар келтирадиган нарсани хуррият деб атаб бўладими?!

Ислом зинога қарши муросасиз чораларни кўриб қўйган. Бунда, энг аввало, инсонларни ёшлиқдан Аллоҳдан қўрқиши, қиёмат куни масъулиятини ҳис этиш, ҳалол-пок яшаш руҳида тарбиялайди. Қолаверса, зино ҳаром иш, катта жиноят эканига урғу бериб, ҳар бир одам фарзандини ундан узоқда бўлишга даъват қиласди.

Ислом эркак ва аёлларга шаҳватларини қондиришнинг ҳалол йўли бўлган никоҳни қаттиқ тарғиб қиласди ва унинг рўпарасидаги ҳар қандай тўсиқларни олиб ташлайди, осонлик билан никоҳли бўлиш йўлларини тайёрлайди. Ҳаттоки, қул ва чўриларнинг ҳам никоҳсиз юрмасликларига алоҳида эътибор беради.

Шу билан бирга, Ислом зинога олиб борағидан барча йўлларни беркитади. Мисол учун, аёлларни очиқ-сочиқ ҳолда юриб, жамоли ва қомати билан эркакларнинг шаҳватини қўзғатмасликка буюради. Номаҳрам эркак ва аёлларнинг аралаш-қуралаш бўлиб юришларини ман қиласди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам «Агар бир номаҳрам эркак ва хотин ёлғиз қолсалар, учинчилари шайтон бўлади», деганлар. Яъни, уларни йўлдан уриб, зинога бошлаши мумкин. Шунингдек, Исломда эркакларнинг ҳам, аёлларнинг ҳам номаҳрамларга шаҳват назари или қарашлари ҳаром қилинган. Бинобарин, фаҳш гап-сўзлар, ҳикоялар ва қиссалар ҳам ман этилгандир.

Шунча омилларни босиб ўтиб, яна зинога юришни ўзига эп кўрган инсоннинг инсонлиги қоладими? Унинг боридан йўғи яхши эмасми?! Бундай одамлар инсоният танасига тушган қорасон касалига ўхшайди. Улар аста-секин танани ҳалокатта олиб боришлари аниқ-ку! Бутун танани ҳалок қилгандан кўра, қорасон касали теккан аъзонинг ўзини кесиб ташлаган маъқул эмасми?

Албатта, ана шундай қилган маъқулдир.

Ислом дини келган вақтда жоҳилият жамиятида зино кенг тарқалган эди. Унинг турли кўринишлари бор эди. Ҳаттоки, бузук аёллар уйларига байроқ тикиб қўйиб, зинокорларни жалб қилишгача бориб етган эдилар. Ислом бошқа иллатлар каби бу иллатни ҳам аста-секинлик билан муолажа қилди. Аввал зинонинг ёмон амал экани тушунтирилди. Кейин «Нисо» сурасидаги **«Аёлларингиздан фоҳиша ишни қилганларига ўзингиздан тўрт кишини шоҳид қилинг. Бас, агар шоҳидлик берсалар, уларни ўлгунларича ёки Аллоҳ бир йўл қилгунча уйларда ушлаб туринг»**, оятига биноан аёлларни уйга қамаб қўйиш жорий қилинди. Эркакларга нисбатан эса, **«Сизлардан у (зино)ни қилган иккисига озор беринг»** оятига биноан таъзир бериладиган бўлди.

Ниҳоят, олтинчи ҳижрий санада биз ўрганаётган ушбу оятлар нозил бўлиб, ҳамма нарса ўз ўрнига қўйилди. Аввал айтиб ўтилганидек, бу оятда белгиланган жазолар тўлақонли, тўғри никоҳда бўлмаганлар учун қўлланилади. Шариатда бундай жазоларни «ҳадд» дейилади.

Оила қурган, никоҳда бўлган эркак ва аёллар араб тилида «мухсан» деб аталади, улардан зино қилганларни тошбўрон қилиш жазоси Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари билан собит бўлган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўпгина ҳадисларида никоҳда бўлиб, оилавий турмуш қурган кишилар томонидан зино событ бўлса, уларни тошбўрон қилишга ҳукм чиқарганлари, ҳукмнинг ижросида ўзлари ҳам иштирок этганлари айтиб ўтилган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин саҳобалар ва мусулмонларнинг барча авлодлари бу ҳукмга оғишмай амал қилиб келганлар. Бу ҳақдаги ҳадислар ва қиссалар ўрни билан зикр қилинади.

Энди фиқҳ олимларимиз шаръий қонун бўйича зинони қандай тушунтиришларини ўрганайлик. Ҳанафий мазҳаби оимлари зинони қуйидагича таърифлайдилар: «Бир эр киши аёл кишини шаръий ақдсиз, эгалик ҳаққисиз ва бу икки нарсанинг шубҳаси бўлмай туриб, олд томонидан яқинлик қилиши зинодир».

Бу таърифга биноан, орқа томондан яқинлашса, зино бўлмайди. У ишни қилган одамга жазо берилади-ю, аммо тошбўронга тутилмайди. Шунингдек, шаръий ақд – никоҳнинг шубҳаси билан, мисол учун, нотўғри никоҳ ила яқинлик қилса ҳам, тошбўрондан бошқа жазога тортилади. «Эгалик ҳаққи» эса, эски вақтлардаги чўри тутишга тегишли. Хожа чўрисидан хотин ўрнида фойдаланишга ҳаққи бор. Аммо эгалик ҳаққи шубҳаси билан, яъни, кимдир ўғлининг чўрисини ўзиники деб ўйлаб яқинлик қилган бўлса, нотўғри ҳисобланади, лекин шубҳа борлиги учун, тошбўрон қилинмайди.

Шаръий қонунга биноан юз дарра уриш ёки тошбўрон қилиш жазоси кимларга нисбатан қўлланилади? Бир одамнинг бегона аёл билан турганини, ўтирганини ёки ётганини эшишибоқ олиб бориб уларга дарра урила бериладими ёки уларни тошбўрон қилинадими? Йўқ, албатта. Шаръий жиҳатдан зино жинояти событ бўлиши учун бир қанча шартлар бор. Жумладан, жиноят қилганлиқда айбланаётган шахсада маълум бир сифатлар кўрилиши ҳам керак.

Мусулмон, балофатга етган, ақдли ва ҳур кишилар зино қилсагина, жазога тортилади. Мусулмон бўлмаганларнинг исломий жазога тортилиши Ҳанафий мазҳаб уламолари наздида мумкин эмас. Шунингдек, балофатга етмаганлар ҳам жазоланмайдилар. Ақли йўқ, жинни кишилар ҳам. Ҳур бўлмаган қул кишилар ҳам.

Булар дарра уриш ҳақидағи шартлар. Тошбўрон қилиш учун эса, юқоридаги шартлардан ташқари, зинокор одам тўғри никоҳ ила уйланган ва эр-хотин сифатида ҳаёт кечирган бўлиши керак. Никоҳ, ўқиттану, бирга яшамай, ажрашиб кетган бўлса ҳам, тошбўрон қилинмайди.

Демак, ҳаром йўл билан содир этилган жинсий яқинлик шаръий-қонуний таърифга тўғри келгандагина зино ҳисобланиб, уни содир эттан шахс уйланмаган бўлса, юз дарра уриш, уйланган бўлса, тошбўрон жазосига тортилади. Шу ўринда, жинсий жиноят қилган-у, аммо таърифга мос келмайдиган бўлса, нима қилинади, деган савол туғилади.

Бундай ҳолатларда таъзир берилади. Яъни, ҳар бир замоннинг мусулмон ҳокими шароитга, мавжуд ҳолатта қараб, таъзирли жазо белгилайди. Агар дарра уриш билан таъзир бермоқчи бўлса, ўн даррадан оз бўлиши керак. Чунки, имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ўн даррадан кўп урилмайди. Магар Аллоҳнинг ҳадди (белгилаган жазоси) бўлсагина урилади», деганлар. Таъзир баңда томонидан белгиланадиган жазо бўлгани учун ўн даррадан ошмаслиги керак.

Шунингдек, зинога белгиланган жазо бу жиноятни ихтиёрий равишда содир эттан шахста нисбатан қўлланилади. Зўрланган аёлга жазо берилмайди. Исломда, умуман, мажбур қилиш орқали содир этилган жиноятлар узрли ҳисобланади.

Имом Термизий Воил ибн Ҳажардан қуйидаги ривоятни келтирадилар: «Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам даврларида бир аёл намозга келаётганида, бир эркак йўлини тўсиб, уни зўрлади. Хотин дод солди. Эркак қочиб кетди. Бир гуруҳ муҳожирлар етиб келишган эди, аёл, анави одам мени ундан қилди, бундай қилди, деб айтиб берди. Эркакни тутиб келтиришди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аёлга: «Сен кетавер, Аллоҳ сени мағфират қилди», дедилар. Уни зўрлаган эркакни эса, тошбўрон қилишга буюрдилар».

Бошқа жазо чоралари қатори, зинокорларни жазолаш ҳам Ислом давлати томонидан жорий қилинади. Бунинг учун эса, зино жинояти юқорида зикр этилган шартларни мужассам қилган шахслар томонидан собит бўлиши керак. Зино эса, зинокорнинг иқрор бўлиши ёки тўртта мусулмон одил эркак шахсларнинг гувоҳлик бериши билан собит бўлади. Зинокорнинг иқорори – зино қилганини очиқ-ойдин ибора билан айтмоғидир. Яна, у ўзига ҳаром бўлган аёл билан билиб туриб жинсий алоқа қилганини эътироф этиши керак. Унга бирор таъсир ўтказмаган, мажбур қилмаган, ақлу ҳуши жойида бўлиши керак. Абу Ҳанифа розияллоҳу анху ва бошқа баъзи уламолар зинокорнинг иқорори тўрт марта бўлиши керак, дейдилар. Зинокор олдин иқрор бўлиб туриб, кейин иқороридан қайтса ҳам, унга жазо қўлланмайди.

Бу масалада энг машҳур ҳодиса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида бўлиб ўтган Моъиз ибн Молик ал-Асламий ҳодисасидир. Бу ҳодиса барча ҳадис, тафсир ва тарих китобларимизда келтирилгандир. Ҳодисанинг қисқача тафсилоти қуидагича:

«Моъиз ал-Асламий Ҳуззол ибн Нуъайм исмли киши қарамогидаги етим йигит эди. Ўша жойдаги бир чўри қиз билан зино қилиб қўйди. Ҳуззол уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб бориб, қилган ишини ўзи айтиб беришга буюрди. Шояд бунинг учун истиффор айтсалар, деб ўйлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам масжида ўтирган эдилар, Моъиз олдиларига келди ва:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, таъкидлаб айтаманки, мен зино қилдим», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан юзларини ўтирилар ва:

«Шўринг қурсин! Ортингга қайт! Аллоҳга истиффор айтиб, тавба қил», дедилар. У эса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг рўбарўларига ўтиб:

«Таъкидлаб айтаманки, мен зино қилдим», деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан яна юзларини ўтириб олдилар. У эса, яна рўбарўларига ўтиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мени покланг! Мен зино қилдим», деди. Унга Абу Бакр Сиддиқ:

«Агар тўртинчи бор иқрор бўлсанг, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сени, албатта, тошбўрон қиласидилар», деди. Аммо у ўз гапида туриб олди:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, шубҳасиз, мен зино қилдим, мени поклаб қўйинг», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Эҳтимол ўпгандирсан, қучоқлагандирсан ёки қарагандирсан?» – дедилар. У:

«Йўқ», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У билан бирга ётдингми?» – деб сўрадилар. У:

«Ҳа», деди. Ул зот:

«Унга яқинлик қилдингми?» – дедилар. У:

«Ҳа», деб жавоб қайтарди. Ул зот:

«Уни ўзингга жамладингми?» – деб сўрадилар. У яна:

«Ҳа», деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам фақат жинсий яқинликка ишлатиладиган иборани қўлладилар. Бошқа ҳеч ерда, ҳеч қаҷон бу иборани ишлатмаган эдилар. Чунки, бирорвнинг ўлимига ҳукм чиқариш осон эмас эди. У эса, ўша саволга ҳам:

«Ҳа», деб жавоб берди. Ул зот:

«Сурма чўпи сурмадонга кирганга ўхшаб-а?» – дедилар. У:

«Ҳа», деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ундан:

«Зинони биласанми ўзинг?» – деб сўрадилар. У:

«Ҳа, биламан, мен унга ҳаром алоқа қилдим, эркак ўз хотини билан қилса ҳалол бўладиган алоқани қилдим», деди. Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Никоҳда бўлганмисан?» – дедилар. У:

«Ҳа», деди. Шунда Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам атрофларидағи саҳобалардан:

«Бу ўзи жинни эмасми?» – деб сўрадилар. Улар унинг мажнун эмаслиги ҳақида хабар бердилар. Сўнгра:

«Ароқ ичганинг йўқми?» – деб сўрадилар. Шунда бир одам туриб бориб, унинг оғзини ҳидлаб кўрди. Ундан ароқ ҳиди ҳам келмади. Кейин Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳуззолга:

«Агар буни беркиттганингда ўзингта яхши бўлар эди», дедилар. Сўнгра тошбўрон қилишга амр этдилар. Мадийнанинг ташқарисида тошбўрон қилинди. У тошбўроннинг аламини тотганда бақира бошлади:

«Эй қавм, мени Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга қайтариб олиб боринглар! Мени қавмим ҳалок қилди, алдашди, мени Расууллоҳ қатла қилмасликларини айтишган эди!» – деди. Лекин одамлар уни то ўлгунича тошбўрон қилдилар. Сўнгра, Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга у тошбўрон аламидан додлаб, ўлимдан қочгани зикр қилинганида, у зот:

«Кўйиб юборсангиз, Аллоҳга тавба қилса, тавбаси қабул бўлармиди», дедилар.

Иккинчи қисса «Фомидийя қиссаси» номи билан машҳур бўлган қиссадир.

«Фомидийя қабиласидан бир аёл келиб, Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мени покланг!» – деди. Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Шўринг қурсин! Ортингга қайт! Аллоҳга истиффор айтиб, тавба қил!» – дедилар. У:

«Моъиз ибн Моликни қайтарганга ўхшаб мени ҳам қайтармоқ-чимисиз?! Зинодан ҳомиладор бўлган аёлни-я?» – деди. Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сен-а?!» – дедилар. У:

«Ҳа!» – деди. У зинодан ҳомиладор бўлгани учун Моъизга ўхшатиб узоқ саволга тутмадилар-да:

«Туққунингча бориб тур», дедилар. Туққандан сўнг, аёл боласини кўтариб яна келди. Яна ўзининг тошбўрон этилишини талаб қилди. Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Боравер, болангни эмиз, сутдан ажратгунингча юриб тур», дедилар. Боласини сутдан ажратгандан сўнг, яна келди. Боласининг қўлига бир бурда нон бериб қўйган эди. У:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мана, уни сутдан ажратдим. Ўзи овқатланадиган бўлди. Энди мени покланг!» — деди. Ул зот болани бошқа бир одамга топширдилар ва аёлни тошбўрон қилишга амр қилдилар. Кўкрагигача чукурга кўмиб, сўнгра тошбўрон қилинди».

Бу ҳодисалар кўрсатиб турибдики, ҳақиқий мусулмон киши, баъзида ожизлик қилиб, гуноҳ, содир этса ҳам, ўзига келганда, гуноҳини ювиш учун ҳар нарсага, ҳатто ўлимга ҳам рози бўлади. Чунки, жиноятчига шаръий жазо берилса, гуноҳи ювилади. Ўша фомидийялиқ аёлни тошбўрон қилинаёттанида қони сачраб, кимгадир тегади ва ўша одам аёлни сўқади. Шунда Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша одамга:

«Уни сўқма, у бир тавба қилдики, агар унинг тавбасини ер юзидаги барча одамларга бўлиб берса, етади», деганлар.

Имом Абу Довуд Бурайда ал-Асламий розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда: «Биз, Расулуллоҳнинг саҳобалари фомидийялиқ аёл билан Мөъиз ибн Молик эътирофларидан қайтганларида, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг ортидан куткиламас эдилар, деб юрардик», дейилган.

Дарҳақиқат, шунга ўхшаш ҳодисалар ҳам бўлган.

Имом Муслим, имом Абу Довуд, имом Термизий ва имом Насаий Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда қўйидагилар айтилади:

«Бир одам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен шаҳарнинг четида бир аёл билан бирга бўлдим, у билан жинсий алоқа қилмадим-у, бошқасини қилдим. Мана, мен турибман, нима қилсангиз, майли», деди. Умар розияллоҳу анҳу унга:

«Аллоҳ, сени беркитибди, сен ҳам ўзингни беркиттанингда эди», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у одамга ҳеч нарса демадилар. У ўрнидан туриб жўнаб кетди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг ортидан бир кишини юбордилар. У бориб, ҳалиги одамни чақирди-да, унга:

«Наҳорнинг икки тарафида ва кечанинг бир қисмида намозни тўқис адо эт. Албатта, яхшиликлар ёмонликларни кетказур. Бу, эсловчилар учун эслатмадир», оятини ўқиб берди. У ердаги одамлардан бири:

«Эй, Аллоҳнинг Пайғамбари, бу унинг ўзига хосми?» — деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ! Барча одамларга», дедилар.

Имом Бухорий Анас розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда қўйидагилар зикр этилади:

«Бир одам қелиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен ҳаддга (зино жазосига) лойиқ иш қилдим. Уни менга жорий қилинг», деди. Ул зот ундан у нима эканини сўрамадилар. Намоз вақти бўлди. Ҳалиги одам Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга намоз ўқиди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам намозни ўқиб бўлганларидан сўнг, ҳалиги одам ўрнидан туриб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен ҳаддга лойиқ иш қилдим, менга Аллоҳнинг ҳукмини жорий этинг», деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Биз билан намоз ўқидингми?» — дедилар. У:

«Ха», деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Батаҳқиқ, Аллоҳ сенинг гуноҳингни мағфират қилди», дедилар.

Ушбу ҳадисларда зинокор ўзининг жиноятига иқрор бўлганда, ундан, шеригинг ким эди, деб сўралмаганига эътибор қилиш керак. Хоҳ эркак бўлсин, хоҳ аёл, зино қилганини ўзи эътироф этиб келганида, сўраб-суриштириб, уларга жазо берилмоқда, аммо зинони ким билан қилдинг, деб сўралгани йўқ. Бу ҳол зинокорни излаб топишга, текширишга амр қилинмаганини кўрсатади.

Агар, мабодо, зинокор шеригини айтса ҳам, уни дарҳол олиб қелиб, жазога тортавермайдилар, балки ундан ҳам сўраб-суриштирилади. Агар иқрор бўлса, жазога тортилади. Иқрор бўлмаса, қўйиб юборилади.

Имом Аҳмад ва имом Абу Довуд Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳодиса шу масалани акс эттирган:

«Бир одам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига қелиб, зино қилганини ва аёлнинг номини айтди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одам юбориб, аёлни чақиритириб келдилар ва ундан эркак айтган иш ҳақида сўрадилар. Аёл инкор қилди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам эркакни жазога тортидилар ва аёлни қўйиб юбордилар».

Зино собит бўлишининг иккинчи йўли тўртта одил мусулмон, хур эркак кишининг бир жойда, бир хилда гувоҳлик бериши билан бўлади.

Гувоҳлар гувоҳлик берганидан сўнг, уларнинг шахслари текшириб кўрилади. Агар улар одил бўлмасалар, яъни, шариат ишларида камчиликка йўл қўйган, ёлғон гапирган, аввалги берган гувоҳлиги ёлғон чиққан бўлса, гувоҳликлари қабул қилинмайди.

Шунингдек, гувоҳлар эркак билан аёл ўша ишни қилиб турганларини бирдек аниқ кўрган бўлишлари керак. Зино бўлган жой, вақт ҳақидаги гаплари ҳам бир хил чиқиши лозим. Бўлмаса, зино событ бўлмайди.

Шу билан бирга, эри йўқ аёл ҳомиладор бўлиб қолса ҳам, зино қилган деб ҳисобланмайди. Унга дарра урилмайди, тошбўрон ҳам

қилинмайди. Модомики, ўзи иқрор бўлмаса ёки гувоҳлик или ислобот қилинмаса, уни зинокор дейишга изн йўқ. Гарчи эрсиз аёлнинг ҳомиладор бўлишининг ўзи кучли далил бўлса ҳам, лекин мингдан бир эҳтимол билан унинг бачадонига нутфа зинодан эмас, бошқа сабабдан тушиб қолганлиги гумони устун қўйилади.

Бу хил масалаларда шариатнинг умумий қоидалари шундай.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳаддларни (шаръий жазоларни) шубҳали бўлса, қайтаринглар», деганлар.

Имом Термизий ривоят қилган бошқа бир ҳадисда эса: «Иложи борича мусулмонлардан ҳаддларни қайтаринглар. Бирор йўли топилса, қўйиб юборинглар. Албатта, имом (ҳоким)нинг адашиб афв қилиши адашиб жазо беришидан кўра яхшироқдир», деганлар.

Ўтган ҳодисаларни ўрганиш жараёнида зинокорни тошбўрон қилиш ҳақида тасаввур ҳосил бўлди. Кўпчилик бўлиб, эркак кишини ўртacha тошлар билан тошбўрон қиладилар, аёл кишини эса, аввал кўкрагигача чуқурга кўмиб туриб, сўнгра тошбўрон қиладилар.

Энди дарра уришга келсак, аввало, дарра теридан ясалган бўлиши керак. Қолаверса, ўта қаттиқ ҳам, ўта юмшоқ ҳам бўлмаслиги лозим. Урганда алам-оғриқ берсин-у, аммо урилаётган шахснинг аъзосига зарар етказмасин. Зотан, дарра уришдан мақсад уни жазолашдир, ўлдириш ёки майиб қилиш эмас. Шунингдек, дарра тугилган ё учлари ажратилиб, аламни зиёда қиладиган бўлмаслиги керак. Урувчи одам ўртacha зарба бериши лозим. Жуда қаттиқ ҳам эмас, жуда секин ҳам эмас. Шунингдек, бир жойга такрор-такрор урмайди, балки тарқатиб, ёйиб уради. Юзга, аврат жойга уриш мумкин эмас, бошга ҳам.

Эркак жиноятчини тик турғазиб, аёлни ўтқазиб, дарра урилади. Эркак кишининг қалин кийимлари ечилади. Аёл кишининг қалин кийимлари ечилмайди. Дарра жуда иссиқ ёки жуда совуқ пайтда урилмайди. Шунингдек, жиноятчи боғланиб ёки чўзилтириб қўйилмайди. Баъзи фуқаҳолар юз даррани йигирма даррадан бўлиб-бўлиб, беш кунда урса ҳам бўлади, деганлар. Ҳазрати Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳи) эллик даррадан икки кун урса, етарли, деганлар.

Дарра уриш жоҳил, кўпол кишиларга топширилмайди. Балки аҳли илм, шариат ҳукмларини яхши биладиган одамларга топширилади.

Агар жиноятчи бемор бўлса, тузалгунча кутиб турилади. Агар у тузалмайдиган касал бўлса ёки ўта қари одам бўлса, юзта гавронни бир боғ қилиб, бир марта урилади. Расууллоҳу соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вақтларида шундай қилинган. Ҳомиладор ёки эмизикилли аёлларни жазолаш боласини туғиб, кўкракдан ажратгунча ортга сурилишини юқорида кўриб ўтдик.

Агар зино гувоҳлик бериш билан исботланиб, жиноятчи тошбўрон қилинадиган бўлса, биринчи тошни гувоҳлар отадилар. Гу-

воҳсиз, фақат иқрор билан собит бўлган бўлса, биринчи тошни ҳукм чиқарган қози отади.

Шариат бўйича, жиноятчиларни жазолаш шундай. Энди шариат душманлари жиноятчиларни қандай жазолаяптилар, ўзлари биладилар.

Тошбўрон қилиб ўлдирилган зинокор барча мусулмонлар каби ювилиб, кафанданиб, жанозаси ўқилиб, мусулмонлар қабристонига қўмилади. Мазкур Мөъиз ибн Молик ҳақида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам яхши гап айтганлар, жанозасини ўқиганлар ва: «Мөъиз ибн Молик учун истиффор айтинглар, у бир умматга тақсимласа етадиган тавба қилди», деганлар.

Ўзининг маҳрамлари билан зино қилган одамни ҳукумат қаттиқ таъқиб қиласди. Имом Абу Ҳанифа розияллоҳу анҳу: «Бундай кишиларга зинокорнинг жазоси берилади. Агар маҳрамини никоҳлаб олган бўлса, аламли азоб-ла азобланади», деганлар.

Кези келганда, зинодан бошқа жинсий жиноятлар ҳақида ҳам бир-икки оғиз сўз айтайлик.

Эркак киши билан эркак кишининг жинсий алоқада бўлиши «ливота» дейилади. Бу иш энг ёмон гуноҳлардан эканлиги Қуръони Каrimда бир неча бор такрорланган. Лут алайҳиссалом Пайғамбар бўлиб борган қавм бу амалга ўч бўлган, Аллоҳ таоло уларни ҳалок қилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу жиноятга қаттиқ қарши турганлар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам бу амални қилган одам ким бўлишидан қатъиназар, уйланганми-уйланмагани, иккисини ҳам ўлдиришга буюрганлар. Саҳобаи киромлар эса, бу жинояткорларни қандай ўлдириш тўғрисида турли ижтиҳодлар қилганлар. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу уларни қилич билан чопиб ўлдириб, жасадини куйдириб юборишни айтганлар. Ҳазрати Умар ва ҳазрати Усмон (розияллоҳу анҳумо) эса, эски бинонинг тагига ётқизиб туриб, устидан деворни йиқитиб ўлдириш керак, деганлар. Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу, юртидаги энг баланд жойдан бошини ерга қилиб ташлаб, кейин тошбўронга тутиш керак, деганлар. Мазҳаб имомлари ҳам шунга ўхшаш фикрлар ила ижтиҳод қилганлар. Имом Абу Ҳанифа «Ҳар замоннинг ҳокими шароитта қараб, бошқалар ҳам ибрат оладиган қилиб жазолайди», деганлар. Баччабозликни одат қилган одамни ўлдириш шартлигини ҳам алоҳида таъкидлайдилар.

Яна айтиб қўйиш лозим бўлган гаплардан бири шуки, эр киши ўз хотинининг орқасига яқинлик қилиши ҳам ҳаромдир.

Имом Абу Довуд ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким аёл кишига ортидан келса, лаънатидир», деганлар.

Имом Термизий ривоят қилган ҳадисда эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳайзли аёлга ёки аёл кишининг орқасидан яқинлик қилган ва фолбинга бориб, унга ишонган одам Мухаммадга нозил этилган нарсага куфр келтирган бўлади», деганлар.

Шунингдек, ҳайвонларга яқинлик қилган одамлар ҳам катта гуноҳкор ва жиноятчи ҳисобланадилар. Баъзи уламолар уларни ҳам зинокор ҳисоблайдилар ва зинонинг жазосига тортилиши зарурлигини таъкидлайдилар.

Аммо Ҳанафий мазҳаби уламолари бу жиноятни қилган одамга ҳоким, қози ёки бошқа масъул кишилар ўзлари билиб таъзир берадилар, деганлар.

Кейинги оятда зино нақадар ёмон амал эканлиги яна ҳам зиёда равишда баён қилинади:

الرَّافِي لَا يَنْكُحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِي لَا يَنْكُحُهَا إِلَّا زَانِيًّا أَوْ مُشْرِكٍ وَحْرَمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

**3. Зинокор эркак фақат зинокор ёки мушрика аёлга никоҳла-
нур. Зинокор аёлга фақат зинокор ёки мушрик эркак никоҳла-
нур. Бу, мўминларга ҳаром қилинмишdir.**

Ушбу ояти кариманинг маъносини англаб етиш учун, аввало, унинг нозил бўлиш сабабини ўрганиб чиқайлик.

Имом Абу Довуд, имом Термизий ва имом Насаий ривоят қилган ҳадисда бу ҳақда қуйидагилар айтилади:

«Марсад ибн Абу Марсад деган киши асиirlарни (заифлиги туфайли хижрат қила олмай, мушриклар қўлига тушиб қолган мусулмонларни) Маккадан Мадийнага олиб келар эди. Маккада Аноқ исмли бузук аёл ҳам бор эди. У аёл унга ўйнашлик қиласди. Марсад Маккада бир одамга уни (яъни, ўша одамни) олиб кетиш ҳақида ваъда берган эди. Марсаднинг ўзи бундай ҳикоя қиласди: «Ойдин кечада Макка деворларидан бирининг остига келиб турдим. Аноқ келди. Девор остида-ги шарпани кўрди. Яқинимга келиб, мени таниди ва:

«Марсадмисан?» – деди. Мен:

«Марсадман», дедим. У:

«Хуш келибсан! Марҳабо, кел, бу кечани бизникида ўтказ», деди.
Мен унга:

«Эй Аноқ, Аллоҳ зинони ҳаром қилди», дедим. У эса:

«Эй чодирдагилар! Манави одам асиirlарингизни олиб кетмоқда!» – деб бақирди. Саккиз киши чиқиб, қувиб қолишиди. Мен тоқقا

қочдим ва ўша ердаги форга беркиниб олдим. Улар келиб, устимда тұхтадилар. Ҳатто, бошимдан сийиб ҳам юбориши. Лекин Аллоҳ, уларнинг кўзини кўр қилди, мени кўрмадилар. Сўнгра қайтиб кетдилар. Мен ҳам қайтиб бориб, одамимни топиб, олиб кетдим. Жуда ҳам оғир экан. Бир изхир дарахтининг остигача кўтариб бордим-да, қўл-оёғини ечдим. Сўнгра уни Мадийнага олиб бордим. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кириб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Аноқни никоҳлаб олайми?» деб икки марта айтдим. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам жим бўлиб қолдилар. Менга ҳеч нарса демадилар. Сўнгра:

«Зинокор эркак фақат зинокор ёки мушрика аёлга никоҳланур. Зинокор аёлга фақат зинокор ёки мушрик эркак никоҳланур. Бу, мўминларга ҳаром қилинмишdir» ояти нозил бўлди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Марсад, зинокор эркак фақат зинокор ёки мушрика аёлга никоҳланади, уни никоҳингта олма», дедилар».

Кўриниб турибидики, мўмин эркак ва аёлларга зинокор эркак ва аёллар билан никоҳ алоқаси боғлаш мумкин эмас. Зония аёлга фақат ўзига ўхшаган зинокор ёки мўмин бўлмаган мушрик эркак тенгдир. Шунингдек, зинокор эркакка ўзига ўхшаган зония ёки мўмина бўлмаган мушрика аёл тенгдир. Зинокорга никоҳланиш мўминларга ҳаром қилингандир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларидан бирида зинокор зино қилаётган пайтида мўминлиги қолмаслигини айтганлар. Биз ўрганаётган ояти каримага биноан, мўминлар ўзларини зинокорлардан, улар билан никоҳда бўлишдан сақлашлари лозим. Чунки, никоҳ муқаддас боғланишdir, зинокорлар унга лойиқ эмаслар. Уларни мусулмонлар никоҳга муносиб билиб, иззат қилишлари нотўғри. Улар ўзларига ўхшаган нопоклар билан алоқада бўлаверсинглар. Аммо бундан зинокор мусулмон аёл мушрик эркак билан турмуш қурса, бўлар экан, деган гап келиб чиқмайди. Мақсад зинонинг нақадар ёмон иш эканини кўрсатишdir.

Дарҳақиқат, зино инсонни ҳайвонга айлантирадиган амалдир. Зинокорлар хоҳишини жиловлай олмаган ҳайвондан фарқ қилмайди. Шунинг учун ҳам, мусулмон жамиятда зино қаттиқ қораланади. Зинокорлар ҳамма тарафдан қадрсизлантириладилар. Мўминларни улар билан никоҳ алоқасида бўлишдан қайтариш ҳам шу мақсадда қилинмоқда.

Хуласа қилиб айтганда, зинокор ё Ислом жамияти жисмидан умуман олиб ташланади ёки қадрсизлантирилиб, тўлақонли аъзо бўлиш имконидан маҳрум этилади. Кўпчиликнинг гувоҳлигида шарманда қилиниб, дарра урилади. Гувоҳлиги қабул қилинмайдиган бўлади, мўминлар билан никоҳда бўлишдан ман этилади ва ҳоказо.

Зино шунчалик гуноҳ бўлгач, биронни зинода айблаш ҳам оғир гуноҳ ҳисобланади. Ким биронни зинода айбласа, исбот қилиб бериши талаб этилади, исбот қила олмаса, ўзи тухматчи сифатида жазога тортилади.

Келгуси оятда айнан шу масалада сўз юритилади:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْسَنَاتِ شَمَّلَهُمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةٍ شَهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَّنَيْنَ جَلْدًا وَلَا نَقْبِلُوا هُمْ شَهِيدًا
أَبْدًا وَأَوْلَئِكَ هُمُ الْفَسِيقُونَ

4. Покиза аёлларга (бўхтон) тоши отиб, сўнгра тўртта гувоҳ келтира олмаганларни саксон дарра уринглар ва уларнинг гувоҳлигини абадий қабул қилманглар. Ана ўшалар фосиқлардир.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَاصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

5. Магар бундан кейин тавба қилиб, ўзини ислоҳ қилганлар (мустаснодир). **Зеро, Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимлидир.**

Жамиятда ўзига яраша тартиб-интизом, ўзаро ҳурмат, ҳар бир одамнинг қадр-қиймати, ор-номуси ҳимояланган бўлиши керак. Оғзига кучи етмаган вайсақилар ҳар турли гап-сўзлар тарқатиб, одамларнинг обрўйини тўқаверишига йўл қўймаслик керак. Айниқса, зинога оид гаплар бироннинг обрўйини тўкиш билан бирга, жамиятда нопок, фаҳш кайфиятни туғдиради. Бўлмағур кишиларнинг уят гаплар тарқатиши, хусусан, ёшлар тарбиясининг бузилишига сабаб бўлади. Ана шунаقا вайсақиларнинг тили тийиб қўйилмаса, улар бирга ўнни қўшиб, турли гапларни тарқатаверадилар ва шахсларга ҳам, жамиятга ҳам катта зарар етказадилар. Шунинг учун, шариат ҳукми бўйича, биронни зинода айблаган одамдан бу айбловнинг ростлигига тўртта гувоҳ келтиришлик талаб қилинади. Агар тўртта гувоҳ келтира олмаса, кўпчилик ичида бўхтон қилганлиқда айбланиб, саксон дарра урилади. Бунинг устига, у Ислом жамиятида ишончсиз кишига айланиб, гувоҳлиги қабул қилинмай қўяди. Бу эса, ўзини билган киши учун одамгарчиликдан чиқиш билан баробардир.

Куръони Карим бўхтончини «фосиқ», яъни «Аллоҳнинг амридан чиққан одам» деб васф қилмоқда, бу ҳам жуда ёмон сифатдир. Энди бундай одам фақат ихлос билан тавба қилгандагина ва ўзини бутунлай тузатгандагина фосиқлиқдан чиқиши мумкин. Шунда унинг гувоҳлиги яна қабул қилинадиган бўлади. Демак, фақат тавба қилиши кифоя эмас.

Балки, шу билан бирга, ўзини ўнглаганини жамият аъзоларига амалда кўрсатиши ҳам зарур. Бунинг учун покиза одамни қаерда, кимларнинг олдида, қандай қилиб зинода айبلاغан бўлса, ўша ерда, ўша одамларнинг олдида, ўшандай қилиб поклайди ва ўзини қоралайди. Сўнгра тавба қиласи. Жамият уни бир йил давомида кузатади. Шу муддат ичида ҳақиқатан ўзини тузатиб, шариатга хилоф ишларни қилмаса, ундан фосиқ номи олинади ва гувоҳлиги қабул қилинадиган бўлади.

Шунинг учун, зинони ўз кўзи билан кўрганлар сони тўрт кишига етмаса, жим юришлари лозим. Агар гувоҳлар тўрт кишига етса, бу хабарни одамлар ичида гапириб юрмасдан, ҳукуматга етказиш ва зинокорни жазога тортиш чорасини кўришлари керак. Ана шунда улар тўғри йўл туттан бўладилар.

Ояти каримада:

«Покиза аёлларга (бўхтон) тоши отиб, сўнгра тўртта гувоҳ келтира олмаганларни саксон дарра уринглар», дейилмоқда.

Одатда, аёлларни зинода айблаш кўпроқ бўлгани учун улар зикр қилинмоқда, лекин эркакларни зинода айبلاغанлардан ҳам тўртта гувоҳ келтириш талаб қилинади, келтира олмасалар, жазога тортиладилар.

Оядта **«тош отиб»** дейилмоқда, яъни, ёмон сўз айтиш тош отишга ўхшатилмоқда, бу ҳам бировни зинода айблаш нақадар ёмон иш эканини кўрсатади.

Сўнгра, айблокчи гапининг ростлигини тасдиқлаш учун тўртта гувоҳ келтириши шарт эканлиги таъкидланмоқда. Шариат ҳукми бўйича, тўртта гувоҳ келтириш фақат зинодагина талаб қилинади. Бошқа ишларда битта ёки иккита гувоҳ кифоя қиласи. Бошқа ҳолатларда бўлгани каби, бунда ҳам гувоҳлар текшириб кўрилади, одил бўлмоқла-ри, шариат ишларига хилоф қилмаган бўлишлари шарти қўйилади.

Бировни зинода айблашни шаръий истилоҳда «қазф» дейилади. Демак, бу оядта гап қазф ҳақида кетмоқда. Бошқа хусусда эмас.

Мисол учун, ўрилик, ароқхўрлик ёки шариат ҳаром қилган бошқа ишлар содир этишда айблок тушадиган бўлса, айблокчи ўз гапини тасдиқлаб бера олмаса, ҳукумат унга нисбатан ўзи билиб жазо қўллади. Аммо зинода айблаш бўлганда, ушбу оятнинг ҳук-мига амал қилиш шарт. Ояти каримадан эркак киши аёл кишини зинода айблаб, унга бўхтон тоши отса, қазф содир бўлади, деган маъно чиқмоқда. Лекин, аслида эса, эркак киши эркак кишини, аёл киши аёл кишини ёки аёл киши эркак кишини қазф қиласа ҳам, барibir жазога тортиладилар.

Ояти каримада кўрсатилган жазони қўллаш учун бўхтон қилувчи покиза шахсга нисбатан зино қилганлик айбини қўйган бўлиши шарт. Агар фисқу фужури, зинокорлиги билан танилган одамни айбласа,

унга нисбатан бу жазо қўлланмайди. Балки ўша вақтнинг ҳукумати шароитни ҳисобга олиб, оятдагидан кўра енгилроқ жазо беради. Бир одам бошқасини зинода айблаб, сўнгра тўртта гувоҳ, келтира олмаса, дарҳол уни ушлаб, саксон дарра урилавермайди. Балки, бошқа жиноятлардаги, жумладан, зино содир бўлгандағи каби, олдин жиноятчи-нинг, жабрланувчининг шахси ва қилинган жиноят яхшилаб ўрганилади. Шу уч тоифада – жиноят, жиноятчи ва жабрланувчида керакли шартлар топилгандағина жиноятчига жазо берилади.

Жазо жорий этилиши учун жиноятчида қўйидаги шартлар мавжуд бўлиши лозим:

1. Жиноятчи балогатта етган бўлиши керак. Агар балогатта етмаган шахс бирорни зинода айблаб, бўхтон қилса, унга нисбатан ушбу оятда зикр қилинган жазо чораси қўлланмайди. Унга нисбатан ўша давр ҳукумати томонидан таъзир берилади. Албатта, муносиб равишда.

2. Жиноятчи ақдли бўлиши керак. Агар жинни бирорни зинода айбласа, унга нисбатан мазкур жазо чораси қўлланмайди. Шунингдек, бирор нарсанинг таъсирида ҳуши жойида бўлмаган одам бирорни зинода айбласа ҳам, узрли ҳисобланади. Лекин ақлу ҳуши жойида йўқлиги шариат ҳаром қилган нарсаларнинг истеъмоли туфайли бўлса, унга узр йўқ. Масалан, ароқ ичиб маст бўлган одам бирорни зинода айбласа-да, кейин «Мастлиқда билмай айтиб қўйибман» деса, узри қабул қилинмайди.

3. Жиноятчи ўз ихтиёри билан зинода айлаган бўлиши керак. Агар бирор уни мажбур қилган бўлса, ушбу оятда зикр этилган жазога тортилмайди.

4. Жиноятчи жабрланувчининг отаси ёки бобоси бўлмаслиги керак.

Оятда зикр этилган жазони қўллаш учун бўхтон қилинган кишида қўйидаги шартлар мавжуд бўлиши лозим:

1. Жабрланувчи оқил бўлиши керак. Агар жинни одамни бирор зинода айбласа, унга нисбатан мазкур жазо жорий қилинмайди. Чунки, жинни одамнинг зиноси собит бўлганда ҳам, жазога тортилмайди.

2. Жабрланувчи балогатта етган бўлиши керак. Агар бирор кичкина болани зинода айбласа, унга нисбатан оятда зикр этилган жазо жорий қилинмайди. Чунки, кичкина бола шариат ишларига таклиф қилинган эмас, агар, фаразан, зиноси собит бўлса ҳам, жазога тортилмайди ва кишилар ўртасида обрўйи тўкилмайди.

3. Жабрланувчи мусулмон бўлиши шарт. Агар бирор мусулмонмас одамни зинода айбласа ёки мусулмон одамни мусулмон бўлишидан олдин зино қилган деса, унга нисбатан мазкур жазо қўлланмайди.

4. Жабрланувчи хур бўлиши керак. Агар бир одам қул ёки чўрини зинода айбласа, унга нисбатан ушбу оятда зикр қилинган жазо қўл-

ланилмайди. Чунки, қул ва чўриларнинг ихтиёrlари ўзларида эмас. Қолаверса, уларга Қуръонда хурлар жазосининг ярми тайин қилинган.

5. Жабрланувчи покиза бўлиши, зино ва унинг шубҳасидан узоқда бўлиши лозим. Яъни, умрида зино қилганлиги ҳеч собит бўлмаган ёки шубҳа ҳам туғилмаган бўлиши керак. Шунингдек, зино бўлмаса ҳам, иффатига футур етказадиган турли бўлмағур ишларни қилмаган, иффатини сақлаб юрган одам бўлиши керак.

Демак, мазкур ҳолатларга қараб, жиноятчига нисбатан оятда зикр қилинган жазо қўлланилади ёки таъзир берилади. Таъзир бериш эса, ўша вақтнинг ҳукумати томонидан муносиб равишда белгиланади.

Жиноятчи ва жабрланган тарафларда ҳамма шартлар мавжуд бўлиши билан бирга, жиноятда, яъни, зинода айблашда ҳам маълум бир шартлар кўриниши керак. Агар бу ишда ҳам камчилик бўлса, оятда зикр қилинган жазо чораси татбиқ этилмайди.

Аввало, жиноятчи, яъни, бўхтончи жабрланувчини, яъни, бўхтонга учраган шахсни «зино» лафзи билан очиқ-ойдин бўхтон қилган ва бу ишга гувоҳлар мавжуд бўлиши лозим. Мисол учун, «эй зинокор», «сен зинокорсан» ёки «зинодан бўлган боласан» каби сўзларни одамлар олдида айтган бўлсагина, ҳадд – шаръий жазо қўллашга лойиқ жиноят қилган ҳисобланади.

Агар киноя билан айтган бўлса, мисол учун, «сен фожирсан», «сен фосиқсан», «сен ифлоссан» каби сўзларни ишлатган бўлса, унинг эътиборига боғлиқ бўлади. Зинони эътиборда тутиб айтган бўлса, унга ҳадд қоим қилинади – жазо берилади. Бошқа маънода айтган бўлса, бошқача чора кўрилади.

Шунингдек, бирорни баччабозлиқда айбласа ҳам, зинода айблашади билан баробар бўлади.

Бўхтончига қарши чора кўришни талаб қилишга фақат жабрланувчи ёки насаби бир, у билан бирга ор-номусга қоладиган шахсгина ҳақлидир.

Маҳкамага арз этган одам ҳузурида жиноятчи, яъни, бўхтон қилган одам тухматга қолган одамнинг фалончи билан зино қилаётганини аниқ кўрганлиги ҳақида гувоҳлик берувчи тўрт кишини олиб келиши керак. У гувоҳлар зинога гувоҳлик беришда зикр этилган шартларга эга бўлишлари ва ўшандай равишда барча қоидаконунларга риоя қилган ҳолда гувоҳлик беришлари керак. Агар бу иш амалга ошмаса, бўхтончига саксон дарра урилади.

Иш маҳкамага етиб боргандан кейин кечиб юборишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Шикоятчи ҳам, маҳкамага ҳам кечиб юбора олмайди, келишиб, босди-босди қилиб ҳам бўлмайди. Баъзи бир тўлов туфайли рози қилиш ҳам бўлмайди. Маҳкамага етган ишда тавба ҳам, истифор айтиш ҳам, бошқа чоралар ҳам фойда бермайди. Маҳкамага

етмасдан олдин кечирилса, бўлади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳадд (шаръий жазо)ларда ўзаро афв қилинглар, менга етгандан кейин ҳаддни қоим қилиш вожиб бўлиб қолади», деганлар.

Уламоларимиз табиий бир савол пайдо бўлиши мумкинлигини ҳам эътиборга олганлар. Ўша савол қўйидагича:

Бир одам бирорвонинг зино қилаётганини аниқ, кўрса-ю, лекин тўрт кишини гувоҳ, келтира олмаса, бу унинг ёлғончи эканига далил эмас-ку, нима учун уни саксон дарра уриб, одамлар ичида шарманда қилиб, гувоҳлигини қабул этмай, «фосиқ» деб эълон этиш керак?

Бу саволга уламоларимиз қўйидагича жавоб берадилар:

Агар бир киши кимнингдир зино қилаётганини кўрса, етарли далили бўлмай туриб, уни одамлар ўртасида тарқатиши хатодир. Бу иши худди бир одам ифлос нарсанинг устида ўтирган-у, ўша ифлос нарсани бошқа томонга тарқатган каби бўлади. Бундай ҳолатда ўша ифлос нарсани етарли ҳужжат-далил билан бир йўла йўқотиш керак. Яъни, давлатта мурожаат қилиб, ҳужжат-далил билан исботлаб, жазосини бериш керак ёки ўз жойида ҳеч ёқقا ёйилмай қолиб кетишини таъминлаш керак. Лекин бефойда равишда у ифлос шахсларнинг тегирмонига сув қўймаслик керак. Шунинг учун ҳам, ҳужжат-далилсиз бирорвон зинода айبلاغан киши ўзи ростгўй бўлса ҳам, амали фисқ ҳисобланади.

Мазкур ҳолат умумийдир. Лекин бошқача ҳолатлар ҳам бўлиши мумкин. Мисол учун: эр ўз хотинини зино устида ушлаб олса, унда қандай бўлади? Бу ҳолат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида ҳам бўлган.

Бу ҳақда имом Аҳмад ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қўйидаги ривоятни келтирадилар:

«Покиза аёлларга (бўхтон) тоши отиб, сўнгра тўртта гувоҳ келтира олмаганларни саксон дарра уринглар ва уларнинг гувоҳлигини абадий қабул қилманглар» ояти нозил бўлганида, ансорийларнинг раҳбари Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, шундай нозил бўлдими?!» – деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй, ансорийлар жамоаси, раҳбарингизнинг нима деяётганини эшитяпсизларми?!» – дедилар. Улар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, уни маломат қилманг. У жуда ҳам рашкчи. Аллоҳга қасамки, фақат бокира қизларга уйланган. У талоқ қилган аёлга биздан ҳеч ким унинг рашкидан қўрқиб уйлана олмайди», дейишиди. Саъд:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Аллоҳга қасамки, мен, албатта, унинг ҳақ эканини, Аллоҳдан эканини жуда яхши биламан. Лекин менинг ажаб-

ланган жойим шундаки, агар мен бир ифлос аёлни эркак сонлари орасига олиб турганини кўрсам, уни ҳаяжонга солмай, қимиirlатмай, бориб тўртта гувоҳ топиб келишим керакми?! Аллоҳга қасамки, мен уларни олиб келгунимча у ишини битириб бўлади-ку?» – деди.

Кўп ўтмасдан Ҳилол ибн Умайя келди. У кечаси уйига келса, аёли бир эркак билан экан. У ҳодисани икки кўзи билан кўриб, икки қулоғи билан эшитибди. Ҳеч нарса қилмабди. Тонг отиши билан Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен кечаси ўз аҳлим олдига келиб, унинг олдида бир эркакни кўрдим. Ҳодисани икки кўзим билан кўриб, икки қулоғим билан эшитдим», деди. У келтирган хабар Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга ёқмади, жуда оғир ботди. Ансорийлар Ҳилолнинг атрофига тўпланиб:

«Саъд ибн Убода гапирган гапнинг балосига қолдик, энди Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам иложсиз Ҳилол ибн Умайяга дарра урадилар, одамлар ичида шарманда этиб, гувоҳлиги ўтмайдиган қиласидилар», деб хавотирланишди. Ҳилол эса:

«Аллоҳга қасамки, Аллоҳ таолонинг ўзи бир йўл кўрсатишини умид қиласман», деди. Сўнгра у:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, кўриб турибманки, мен олиб келган нарса сизга оғир ботди. Аллоҳ билади, мен росттўйдирман», деди. Аллоҳга қасамки, Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам унга дарра уришни ирода қилиб турганларида, бирдан, Аллоҳ таоло Расууллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий тушриб қолди. У кишига ваҳий келаётганини юзлари оқарганидан билиб олишар эди. Ана шунда ушбу оятлар нозил бўлди:

وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَرْوَاحَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ شَهَدَاءٌ إِلَّا أَنفُسُهُمْ فَشَهَدَةٌ أَحَدٍ هُمْ أَرْبَعٌ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيُّ
لِمَنِ الْصَّادِقِينَ

6. Ўз жуфтларига (бўхтон) тоши отиб, фақат ўзларидан бошқа гувоҳлари бўлмаганлар эса, бас, улардан ҳар бирининг гувоҳлиги Аллоҳнинг номи илиа тўрт марта, албатта, у росттўйлардан эканлиги ҳақида шоҳидлик беришдир.

وَالْخَمْسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَذَّابِينَ

7. Бешинчисида эса, агар ёлғончилардан бўлса, унга Аллоҳнинг лаънати бўлишини (айтишлиқдир).

 وَيَرَوْا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنَّ تَشَدَّدَ أَرْبَعُ شَهِيدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لِمَنَ الْكَذِيبِينَ

8. Ва у(аёл)дан азобни қайтарадиган нарса Аллоҳнинг номи ила тўрт марта, албатта, у(эр) ёлғончилардандир, деб шоҳидлик беришидир.

 وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ

9. Бешинчисида эса, агар у(эр) ростгўйлардан бўлса, ўзи(аёл)га Аллоҳнинг ғазаби бўлишини (айтишликдир).

 وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهِ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَابُ حَكِيمٌ

10. Агар сизларга Аллоҳнинг ғазли ва марҳамати бўлмаганида... Албатта, Аллоҳ тавбаларни кўплаб қабул қилгувчи ва ўта ҳикматли зот бўлмаганида эди...

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ваҳийни қабул қилиб, аввалги ҳолатларига келдилар ва:

«Хурсанд бўл, эй Ҳилол, батаҳқиқ, Аллоҳ сенга кушойиш ва қутулиш берди», дея марҳамат қилдилар. Ҳилол:

«Роббим азза ва жалладан худди шуни умид қилаётган эдим», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аёлга одам юборинглар», деб айтдилар. Аёлга одам юборилди. У келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам икковларига оятларни ўқиб бердилар, иккаласига ҳам насиҳат қилдилар, охиратнинг азоби бу дунёning азобидан шиддатли эканини эслатдилар. Ҳилол:

«Аллоҳга қасамки, эй, Аллоҳнинг Расули, мен у ҳақда рост гапни айтдим», деди. Аёл:

«Ёлғон гапиряпти», деб жавоб қайтарди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икковларини бир-бирларига лаънат айтгизинглар», дедилар. Ҳилолга:

«Сен шоҳидлик бер», дейилди. У ўзи, албатта, ростгўйлардан эканлиги тўғрисида тўрт марта Аллоҳнинг номи ила шоҳидлик берди. Бешинчисига келганда, унга:

«Эй Ҳилол, Аллоҳдан қўрқ! Албатта, бу дунёning азоби охиратнинг азобидан енгилдир. Албатта, мана шу сафаргиси сенга азобни вожиб қилгувчиdir», дейилди. У:

«Аллоҳга қасамки, менга бу (аёл) сабабли дарра урилмаганидек, Аллоҳ мени азобламайди ҳам», деди ва бешинчисида, агар ёлғончилардан бўлса, ўзига Аллоҳнинг лаънати бўлиши ҳақида шоҳидлик берди.

Сўнгра аёлга:

«Аллоҳнинг номи ила, у, албатта, ёлғончилардандир, деб гувоҳлик бер», дейилди. Бешинчисига келганда, унга:

«Аллоҳдан қўрқ! Албатта, бу дунёниг азоби охиратнинг азобидан енгилдир. Албатта, мана шу сафаргиси сенга азобни вожиб қилгувчиидир», деб эслатилди. У бир муддат дудуқланиб қолди, эътироф қилмоқчи ҳам бўлди. Сўнгра, Аллоҳга қасамки, қавмимни шарманда қилмайман, деб бешинчи шаҳодатни, яъни, агар у (эри) росттўйлардан бўлса, ўзига Аллоҳнинг фазаби бўлиши ҳақида гувоҳлик берди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам икковларини ажратдилар. Аёлнинг боласи туғилгандан кейин ота номи билан аталмаслиги, уни зинодан бўлган демаслик, ким шундай деса, унга ҳадд урилиши, эр аёлга уй-жой бермаслиги, таом бериши ҳам вожиб эмаслиги ҳақида ҳукм чиқардилар. Чунки, уларнинг ажрашувлари талоқ ёки вафот туфайли эмас эди. Сўнгра у зот:

«Аёл қизғиши сочли, думбаси кичик, болдири ингичка бола туғса, Ҳилодан бўлади. Агар қорамтири, жингалак соч, бўлиқ, икки болдири йўғон ва думбалари катта бола туғса, аёл билан тухмат қилинагётган шахсдан бўлади», дедилар. Бас, аёл қорамтири рангли, жингалак сочли, бўлиқ, икки болдири йўғон ва думбалари катта бола туғди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар қасамлар бўлмаганида, мен билан у аёл ўртасида бир иш бўлар эди», дедилар».

Бўлиб ўтган ҳодиса шундан иборат. Ушбу қисса ва у сабабли нозил бўлган ояти карималардан шариатда «мулоъана», яъни бирбирини лаънатлаш ҳукми ва унинг қандай, қачон, кимларга жорий қилиш шартлари олинган. Баъзи бир қўшимчалар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик вақтларида бўлиб ўтган бошка ҳодисалардан ўзлаштирилган.

Бу ерда эътибор берадиган жиҳатлардан бири шуки, аввал кишиларни зинода айبلاغаларга нисбатан жорий қилинадиган жазо ҳақида оят тушиб, кейин савол пайдо бўлди, орада бир ҳодиса юз бериб, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга арз этилди, у зот бир муддат жим қолиб, ҳамма қаттиқ ҳаяжонга тушганидан кейингина эру хотинлар мазкур ҳукмдан истисно эканликлари, улар ўртасида зинода айблаш содир бўлса, бир-бирларини лаънатлашлари ҳақида оявлар нозил бўлди.

Ушбу оявлар ҳам бир йўла аввалгилари билан қўшиб нозил этилса бўлмасмиди? Албатта, бўларди? Лекин Аллоҳ таоло Қуръони Каримни бўлак-бўлак қилиб нозил этишининг ҳикматларидан бири худди шу

жойда намоён бўлади. Қуръон фақат назарий эмас, балки, биринчи навбатда, амалий дастурдир. Уни ўқиб, ёд олиб, ўрганиб, тушуниб қўйишнинг ўзи кифоя қилмайди. Балки унда яшаш керак, ҳар бир оятини ҳаётта татбиқ қилиш керак. Қуръони Каримнинг йигирма уч йил давомида нозил бўлиши ҳам шундандир. Қиёмат қунигача икки дунё баҳтсаодатига эришиш дастури бўлмиш бу илоҳий мўъжиза йигирма уч йил давомида нозил бўлган, йигирма уч йил давомида ёд олинган, ўрганилган ва ҳаётта татбиқ қилинган. Унинг татбиқи ҳаётта йўғрилган. Бирорни зинода айблаб, сўнгра тўрт гувоҳ олиб келолмаган шахсга саксон дарра уриш, унинг гувоҳдигини абадий қабул этмаслик ва фосиқ деб эълон қилиш ҳақидаги оят тушганидан кейин Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу томонидан савол берилиши ўша пайтдаги барча мусулмонлар ҳаётида ажойиб бир ҳолатни юзага келтирди. Ўта рашкчи бўлган бу улуғ саҳобий розияллоҳу анҳу ҳар бир кишининг миясига келадиган саволни журъат қилиб айтишларининг ўзи ҳикматдан ҳоли эмас. Бу ҳикматни эса, фақат Аллоҳ таологина билади. Чунки, Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳунинг саволлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳам, Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳунинг қавмига ҳам ёқмади. Шунинг учун, улар Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга узр айтдилар. Аммо бу саволнинг айнан шундай берилишига Аллоҳнинг иродаси кетган эди. Кўп ўтмай, саволда сўралган ҳолат ҳаётда рўй берди. Ҳилол ибн Умайя розияллоҳу анҳунинг бошита шу савдо тушди. У Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, ҳодисани арз қилди. Мавжуд ҳукм бўйича, унга саксон дарра уриш керак эди. Чунки, хотинини бирор билан зино қилганлиқда айблаган, лекин гапининг ростлигини тасдиқловчи гувоҳлари йўқ эди. Бутун Ислом жамияти шу масаланинг дарди билан яшай бошлади. Ҳамманинг оғзида Ҳилол ибн Умайя ҳодисаси бўлиб қолди. Ҳамма, энди нима бўлади, деган саволга жавоб қидира бошлади. Баъзилар, энди Ҳилол розияллоҳу анҳуга дарра урилди, дерди. Чунончи, бошқа ривоятларда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг унга: «Ҳужжат келтир, бўлмаса, елкангта дарра тушади», деган гаплари айтилган. Зоҳирий ҳукм шу эди. Аммо мантиқ бошқа нарсани тақозо этарди. Чунки, бегона бирорнинг зино қилганини кўрибилиб туриб, етарли шоҳид бўлмагани учун индамай юриш мумкин, аммо ўз хотинини зино устида ушлаб олиб, гувоҳим йўқ, деб индамай кетиш амри маҳол. Бошқа ривоятларда келгани каби, жим юрса, заҳар ютгандек бўлиб жим юрар, жим юрмаса, елкасига дарра урилар эди. Шунинг учун ҳам, Ҳилол ибн Умайя розияллоҳу анҳу ишонч билан, Аллоҳга қасамки, Аллоҳ менга күшойиш беради, деди.

Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло унга күшойиш берди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий келди. Ҳамма нафас ютмай, нима бўли-

шини қутиб туриб қолганида, ҳозир ўрганаётган оятларимиз нозил бўлди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳилолга хушхабар бердилар. Шу билан бирга, ўша ернинг ўзида эндиғина нозил бўлган оятларни ҳаётта татбиқ қилиш бошланди. Энди ўйлаб кўрайлик, тушуниш ва амал қилиш учун оятларнинг ушбу тарзда нозил бўлиши яхшими ёки аввалдан хукмни қабул қилиб олиб, бу нарса воқеликда қачон бўлар экан, деб ўйлаб юришми? Албатта, Аллоҳ таоло Қуръони Каримни ҳаётга татбиқ қилиш учун қўллаган услугуб қулай ва осондир. Шунинг учун, саҳобаи киромлардан содир бўлган, Мөъиз ибн Молик, ғомидиййалик аёл ва Ҳилол ибн Умайяларникига ўхшаш баъзи бир ҳодисаларнинг асл моҳияти якка шахслар ҳаётида содир бўлган гуноҳларни қўрсатиш эмас, балки Қуръони Каримни ҳаётта татбиқ қилиш бўйича кўргазмали таълимлар бериш эди. Инсоният тарихидаги энг пок, энг тақволи, энг ихлосли, энг иймонли авлод бўлмиш саҳобаи киромлар авлодининг баъзи бир аъзолари томонидан содир этилган бундай хатолар ҳикматдан холи эмас. Аввало, у ҳодисалар банда қай даражага етганда ҳам барибир банда эканини билдируса, иккинчидан, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлари давомида Қуръонни турмушга тўла татбиқ этиб, намуна сифатида қўрсатишга хизмат қилган.

Энди мазкур ояти карималарни батафсил ўрганишга киришайлик.

«Ўз жуфтларига (бўйтон) тоши отиб, фақат ўзларидан бошқа гувоҳлари бўлмаганлар эса, бас, улардан ҳар бирининг гувоҳлиги Аллоҳнинг номи ила тўрт марта, албатта, у ростгўйлардан эканлиги ҳақида шоҳидлик беришдир.»

Ояти каримада эр хотинини зинода айблаши ҳақида сўз кетмоқда. Ҳаётда ҳам шунаقا ҳодиса содир бўлган. Ҳилол ибн Умайя розияллоҳу анҳу хотинининг бегона эркак билан зино қилганини арз этган. Лекин бу нарса, шикоятга фақат эр ҳақли, дегани эмас, балки аёлнинг ҳам арз қилишга ҳаққи бор.

Оятдаги «(бўйтон) тоши отиб», деган жумлани ёлғон ва уйдирма билан айблаш, деб тушунмаслик керак. Араб тилида умуман бирорвни айблаш «тұхмат», «бўйтон» ўзагидан олинган сўзлар билан ифода этилади. Бегона одамнинг зино қилаётганини қўрдим, деган одам жуда катта даъво қилган бўлади. Чунки, бу даъвога ишониладиган бўлса, бир одамни кўпчилик ичида шармандасини чиқариб, юз дарра уриш ва бутунлай бадном этиш, ёки тошибўрон қилиб ўлдириб юбориш керак бўлади. Шунинг учун ҳам, бегона одамни зинода айبلاغан кишидан ўта ишончли далил, тўртта одил гувоҳ келтириш талаб қилинади. Агар у ўша далилни келтирса, зинокорга жазо берилади. Агар у далилни келтира олмаса, тұхматчи сифатида ўзига жазо берилади. Чунки, шундай қилинмаса, одамларнинг бир-бирини зинода айблашлари осон

бўлиб қолади. Аммо эр хотинини ёки хотин эрини зинода айбласалар, бу ишнинг ор-номуси икковларига ҳам тегади. Шунинг учун, бу ҳолатда фақат ночор қолгандагина айблаш мумкин. Айлов фақат бир кишининг, яъни, эр ёки хотиннинг гувоҳлиги билан қабул қилинадиган бўлса, умумий қоида бузилади. Зино фақат тўрт кишининг гувоҳлиги билангина исбот бўлади. Бунинг устига, чиқариладиган ҳукм жуда ҳам оғир. Бирорни тошбўрон қилиб, ўлдиришга ҳукм чиқиши керак. Шунинг учун ҳам, бу масалада истисно тариқасида бошқача ҳукм жорий қилинди. Икки тарафнинг розилиги билан жазо охиратта қолдирилади. Яъни, икки томон ҳам ўзининг ҳақ эканлигини, хусуматчи ноҳақ эканини айтиб, агар аксинча бўлса, ўзига Аллоҳнинг лаънати ёки ғазаби ёғилишини сўраб, Аллоҳнинг номи или қасам ичади.

Зино масаласида арз этилганда, қози эру хотиннинг гапини одамлар олдида эшитади. Уларга ваъз-насиҳат қиласи. Дунёнинг азобидан қўрқиб, ўзини охиратнинг азобига дучор қилиш яхши эмаслигини тушунтиради. Сўнгра эр-хотин ўртасида бир-бирини лаънатлаш – мулоъана бошланади.

Аввал эр «Аллоҳнинг номи или қасамки, мен ўз хотиним фалончини зинода айблашимда ростгўйлардандирман», деб тўрт марта айтади.

«Бешинчисида эса, агар ёлғончилардан бўлса, унга Аллоҳнинг лаънати бўлишини (айтишлиқдир).»

Яъни, эр тўрт марта қасам ичib, юқоридаги гапларни айтганидан сўнг, бешинчисида: «Аллоҳнинг номи или қасам ичib айтаманки, агар мен ўз хотиним фалончини зинода айблашимда ёлғончилардан бўлсам, менга Аллоҳнинг лаънати бўлсин», дейди.

Эрининг шундай қасам ичиши билан хотинга оилали одам зино қилганда бериладиган жазо – тошбўрон вожиб бўлади.

«Ва у(аёл)дан азобни қайтарадиган нарса Аллоҳнинг номи или тўрт марта, албатта, у(эр) ёлғончилардандир, деб шоҳидлик беришидир.»

Яъни, аёл кўпчилик олдида, қози ҳузурида тўрт марта «Аллоҳнинг номи или қасамки, менинг эрим фалончи мени зинода айблашида ёлғончилардандир», деб айтади.

«Бешинчисида эса, агар у(эр) ростгўйлардан бўлса, ўзи(аёл)га Аллоҳнинг ғазаби бўлишини (айтишлиқдир).»

Яъни, аёл бешинчи мартасида «Аллоҳнинг номи или қасамки, агар эрим фалончи мени зинода айблашида ростгўйлардан бўлса, менга Аллоҳнинг ғазаби бўлсин», деб айтади.

Шу билан мулоъана тамом бўлади. Қози эр билан хотиннинг ажрашганларини эълон қиласи.

Албатта, аввалги умумий ва шиддатли ҳукмдан кейинги ҳукм билан эру хотинларнинг истисно қилиниши Аллоҳ таоло томонидан

бандаларга бўлган улуф бир меҳрибонликдир. Агар кейинги ҳукм жорий қилинмаганда инсонларга жуда қийин бўларди. Шунинг учун ҳам, ояларнинг охирида:

«Агар сизларга Аллоҳнинг фазли ва марҳамати бўлмаганида... Албатта, Аллоҳ, тавбаларни кўплаб қабул қилгувчи ва ўта ҳикматли зот бўлмаганида эди...» дейилмоқда.

Яъни, сизга жуда қийин бўлар эди.

Уламоларимиз мулоъана ҳақида яна бир қанча қоидаларни зикр қилганлар. Жумладан:

1. Эру хотин ўртасидаги мулоъана фақат маҳкамада бўлади.
2. Мулоъана фақат очиқ-ойдин равишда зинода айблангандагига бўлади. Киноя ва ишора билан бўлса, мулоъана қилинмайди.

3. Агар эр хотинини зинода айблаб туриб, ўзини лаънатлашга келганда бош тортса, қамаб қўйилади ва ундан ё мулоъанада қатнашиш, ёки ўзининг ёлғончи эканини эътироф этиш талаб қилинади. Аёлга нисбатан ҳам худди шундай чора қўлманилади.

4. Эр мулоъанада ўзидан талаб қилинган қасамни ичib бўлганидан кейин хотин мулоъанада иштирок этиши, ёки зино қилганини тан олиши керак.

5. Эр боланинг ўзидан эмаслигини даъво қилса ҳам, мулоъана вожиб бўлади.

Мулоъанадан кейин вужудга келадиган ҳукмлар қўйидагилардан иборат:

1. Мулоъанадан кейин эрга ҳам, хотинга ҳам ҳеч қандай жазо кўрилмайди.

2. Уларнинг ораси абадийликка ажратилади.

3. Эр боланинг насабини инкор қилса, бола аёлга нисбат берилади. Эрга мансуб деб билинмагач, бола ундан мерос олмайди. Балки, онасининг номи билан чақирилади ва ундан мерос олади.

4. Агар мулоъана вақтида аёлнинг зино қилгани билинса ҳам, модомики у мулоъанада қатнашдими, уни зония, боласини валади зино, дейишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Ким бу гапни айтса, тухматчи сифатида жазога тортилади.

5. Ҳар қандай ҳолатда ҳам аёл маҳрини олади.

6. Мулоъанадан кейин аёлга нафақа, турар жой бериш эркакнинг бўйнига вожиб бўлмайди.

Бир одамни зинода айлаш нақадар ёмон иш эканлиги, тухматчига қанчалик оғир ҳукмлар жорий қилиниши баён этилди. Энди, ҳаётда содир этилган шунаقا воқеалардан яна бири мисол тариқасида келтирилади. Аввалги ояларнинг нозил бўлишига ҳаётий воқеалар сабаб бўлгани каби, қўйидаги ояти карималарнинг нозил

бўлишига ҳам шунга ўхшаш воқеалар сабаб бўлган. Тўғрироғи, улардан кўра минг марта хатарлироқ, нозикроқ воқеалар сабаб бўлган. Бу сафар диққат марказида оддий саҳобалардан бири ва унинг оиласи эмас, балки оламларнинг сарвари Мухаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у кишининг суюкли завжай мутаҳҳаралари, мўминларнинг онаси, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг яқин дўстларининг қизи Оишаи Сиддиқа турар эдилар. Ислом душманлари ақлий тортишувларда, жанг майдонларида мусулмонлардан устун кела олишларига кўзлари етмаганидан кейин, мусулмонларнинг энг кучли нуқтасини заифлаштириш учун, очиқдан-очиқ ифво, бўхтон, тұхмат ва уйдирма қилишга ўтдилар.

Гапни бошқа ёққа буриб, ҳақиқатдан четта чиқиш, ёлғондан уйдирма тўқиши, бўхтон ва ифво қилиш араб тилида «ифк» дейилади. Мунофиқлар Оиша онамизга нисбатан ифк уюштирилар. Уларнинг ифкига баъзи содда мусулмонлар ҳам қўшилдилар. Орада катта фитна чиқди. Оиша онамизни зино қилганликда айблай бошладилар. У кишига нисбатан ифк – ифво, бўхтон, тұхмат ва уйдирма уюштирилди. Бу ҳодиса «Ифк ҳодисаси» номи билан машҳурдир. Бу ҳодисанинг тафсилоти барча ишончли масдарларда Оиша онамиз розияллоҳу ан-ҳонинг ўзларидан ривоят қилинган. У киши бундай ҳикоя қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сафарга чиқиши иродা қилсалар, хотинлари орасида қуръа ташлар эдилар. Кимга қуръа чиқса, уни ўзлари билан бирга олиб кетар эдилар. Газотлардан бирида у зот орамизда қуръа ташладилар. Менга тушди. У киши билан сафарга чиқдим. У вақтда ҳижоб фарз бўлган эди. Мени ҳавдажда (ичига одам тушадиган қилиб тўқилган сават) кўтариб юришар эди. Мен унинг ичига тушиб олар эдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша фазотларидан фориғ бўлгунларича юрдик, сўнгра ортга қайтдик. Маддийнага яқинлашганимизда, кечаси жўнаш ҳақида жар чақирилди. Жўнаш ҳақидағи хабарни етказгандаридан ўрнимдан туриб, аскарлардан узоқлашдим. Қазои ҳожатдан қайтаётib, кўксимни ушладим, қарасам, мунчогим тушиб қолибди. Ортимга қайтиб, уни излай бошладим. Ўша ерда ушланиб қолдим. Мени олиб юрадиган кишилар келиб, ҳавдажимни туямга ортишибди. Улар мени ҳавдаж ичида деб ўйлашибди. Ўша вақтда аёллар енгил бўлишар эди, гўштлари оз эди. Жуда оз таом ер эдик. Одамлар ҳавдажни кўтаришганда, унинг енгиллигига эътибор беришмабди. У вақтда ёшим ҳам кичик эди. Улар түяни жойидан қўзғатиб, жўнаб кетаверибдилар. Мунчоқни топдим. Улар турган жойга келдим. Аскарлар кетиб бўлган экан. Улардан бирор киши қолмабди. Ўша ерда қимиrlамай туришга қарор қилдим. Улар менинг қолиб кеттанимни билиб қайтиб келишади, деб ўйладим. Ўтирган жойимда

кўзим уйқуга илинибди. Сафвон ибн ал-Муъаттал ас-Силмий аскарлардан ортда қолган ва дам олиб, кечроқ жўнашни кўзлаган экан. (Ином Бухорий ривоятларида, аскарларнинг ортидан унугиб қоддирилган нарсаларни йифиштириб олиб кетишига вазифадор эди, дейилган.) Бас, у мен турган жойга келибди. Ухлаёттан одамнинг қорасини кўрибди. Олдимга келиб, мени танибди. Мени таниб, истиржо айтганидан (овоз чиқариб: «Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун!» деганидан) уйғониб кетдим. Дарров жилбобим ила юзимни тўсадим. Аллоҳга қасамки, у менга бирор сўз айтмади. Мен унинг истиржоъидан бошқа ҳеч бир сўзини эшитмадим. У пастта тушиб, туясини чўқтирди. Туяning олдинги оёқларини жуда пастлатди. Мен туяга миндим. У уловини етаклаб йўлга тушди. Шундай қилиб, аскарларга етиб олдик. Улар кеча охирида тўхтаб, манзилга тушган эканлар.

Менинг тўғримда ким ҳалокатта учраса, учради. Гуноҳнинг каттасини кўтарган Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул бўлди. Мадийнага етиб келдик. Мен у ерда бир ой касал бўлиб ётиб қолдим. Одамлар «Ифқ аҳди»нинг гап-сўзларини авж олдиришар, мен эса, ҳеч нарсани сезмас эдим. Касаллик пайтимда мени шубҳага соглан нарса шу эдики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, одатда, касал бўлган чоғларимда бошқача лутф кўрсатар эдилар. Энди бўлса, «Анавунингизнинг ҳоли қандай?» дер эдилар-у, қайтиб чиқиб кетардилар. Мана шу ҳолат мени шубҳага солар эди. Тузалгунимча ҳам ёмонликни сезмабман. Бир куни Умму Мистоҳ билан қазои ҳожат қила-диган жойга чиқдим. Ундай жойларга фақат кечаси чиқар эдик. У вақтларда таҳоратхоналар қилган эмасдик. Арабларнинг эски одатлари бўйича, деворларнинг остида қазои ҳожат қилар эдик. Шундай қилиб, мен Умму Мистоҳ билан (у Абу Раҳм ибн Муттолиб ибн Абду Маноғнинг қизи, онаси Сахр ибн Омирнинг қизи, Абу Бакр Сидиқнинг холалари) чиқиб, ҳожатдан қайтиб келаёттанимизда Умму Мистоҳ, кийимини босиб олиб, қоқилиб кетди ва:

«Мистоҳ ҳалок бўлди!» — деди. Мен унга:

«Жуда ёмон гап айтдинг! Бадрда иштирок этган одамни ҳам сўқасанми?!» — дедим. У:

«Эй азизам, унинг нима деганини эшиттанинг йўқми?!» — деди. Мен:

«У нима деди?» — деб сўрадим. У менга ифқ аҳлининг гаплари ҳақида хабар берди. Касалимга касал қўшилди. Уйга қайтганимда олдимга Расулуллоҳ кириб:

«Анавунингизнинг ҳоли қандай?» — дедилар. Мен:

«Изн берсангиз, ота-онамнинг олдига борсам», дедим. Ўшанда улардан хабарнинг ҳақиқатини билмоқчи эдим. Менга у зот изн бердилар. Ота-онамнинг олдиларига бордим. Онамга:

«Эй онажон, одамлар нималар дейишишмоқда?» – дедим. У киши айтди:

«Эй қизгинам, ўзингни ортиқча қийнама, Аллоҳга қасамки, ҳар бир кўзга яқин аёлни эри яхши кўрса-ю, кундошлари кўп бўлса, шунаقا гапни қўпайтириб юборишади». Мен:

«Субҳаналлоҳ! Одамлар шу гапларни гапиришдими-я?!» – дедим. Кечаси билан йифлаб чиқдим. Тонг отгунча кўз ёшим тўхтамади, кўзимга уйқу ҳам келмади. Кундузи ҳам йифлай бердим. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам ваҳий келавермаганидан кейин Али ибн Абу Толиб ва Усома ибн Зайдларни чақириб, аҳлидан ажраш ҳақида маслаҳат қилдилар. Усома Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга у зотнинг аҳлида ҳеч қандай айб кўрмагани ва уларга нисбатан ўзида муҳаббат борлиги ҳақида сўзлади. Усома:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, улар сизнинг аҳлингиз, Аллоҳга қасамки, улар ҳақида фақат яхшиликни биламиз, холос», деди. Али ибн Абу Толиб бўлса:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Аллоҳ, сизни сиқиб қўйгани йўқ. Ундан бошқа аёллар ҳам кўп. Жориядан сўранг, айтиб беради», деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам Барийрани чақириб, ундан:

«Эй Барийра, унда шубҳага соладиган бирор нарса пайқадингми?» – деб сўрадилар. У:

«Йўқ! Сизни Пайғамбар қилиб юборган Зот номи ила қасамки, мен унда кўрган битта айб бор, у ҳам бўлса, ёши кичиклигида ҳамирнинг олдида ухлаб қолиб, қўйга егизиб қўярди, холос», деди. Шундан кейин Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам бориб, ўша куни Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салулнинг узр сўрашини талаб қилдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам минбарда туриб:

«Менга аҳлим хусусида озор етказган одамдан ким узр олиб беради? Аллоҳга қасамки, мен ўз аҳлимдан яхшилиқдан бошқа нарса кўрмадим. Батаҳқиқ, менга фақат яхшилик қилиб юрган одамни гап қилишибди. У менинг аҳлим ҳузурига фақат мен билан кирар эди», дедилар. Шунда Усайд ибн Ҳузайр розияллоҳу анҳу ўрнидан туриб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Аллоҳга қасамки, мен ундан узр олиб бераман. Агар у Авсдан бўлса, бўйинини узамиз. Агар у биродарларимиз ҳазражийлардан бўлса, нима амр қиласангиз, ўша амрингизни бажарамиз», деди. Ҳазражликларнинг бошлиғи Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу ўрнидан туриб:

«Ёлғон гапирдинг! Аллоҳга қасамки, уни ўлдирмайсан ва унга қодир ҳам эмассан», деди. Бу гапни эшитгандан кейин Усайд ибн Ҳузайр розияллоҳу анҳу Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳуга бундай жавоб қайтарди:

«Сен ёлғон гапирдинг! Аллоҳга қасамки, албатта, уни ўлдирамиз. Сен мунофиқсан! Мунофиқларни ҳимоя құлмоқдасан!» Икки қабиля—Авс ва Ҳазраж аччикланиб, бир-бирлари билан урушиб кетай дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, минбарда туриб, уларни ҳовурларидан туширар эдилар. Ҳаммалари жим бўлгандан кейингина минбардан тушдилар. Ўша кунни ҳам йиғлаб ўтказдим. Кўзимдан ёш тинмади, уйқум яна келмади. Сўнгра кечаси билан ҳам йиғлаб чиқдим. Кўзимдан ёш қўйилаверди, уйқум ҳам келмади. Ота-онам олдимда эдилар. Икки кечаю бир кундуз йиғладим. Йиғлайвериб, жигарим ёрилиб кетса керак, деб ўйлаган эдим.

Ота-онам олдида йиғлаб турган чоғимда ансорлардан бир аёл киришга изн сўради. Унга изн бердим. У ҳам ўтириб, менга қўшилиб йиғлай бошлади. Биз шу ҳолатда турганимиз устига Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам кириб келдилар. Ўтирдилар. Менинг ҳақимда гап-сўзлар айтилгандан бери ёнимга ўтирмаган эдилар. У қишига бир ой менинг ишим ҳақида ваҳий келмай туриб қолди. Ўтирганларидан кейин ташаҳҳуд айтдилар ва ундан сўнг:

«Менга сенинг ҳақингда шу-шулар етди. Агар сен беайб бўлсанг, Аллоҳ, таоло, албатта, сени оқлайди. Агар гуноҳга яқинлашган бўлсанг, Аллоҳга истиффор айт, унга тавба қил. Чунки, банда гуноҳини эътироф этиб, тавба қилса, Аллоҳ, таоло унинг тавбасини қабул этади», дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам гапларини тамом қилишлари билан кўзёшим таппа-тақ тўхтади. Отамга:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга айтган гаплари учун жавоб беринг», дедим. У киши:

«Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга нима дейишимни ҳам билмайман», дедилар. Кейин онамга:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг гапларига жавоб беринг», дедим. Онам:

«Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга нима дейишимни ҳам билмайман», дедилар. Мен ҳали ёш эдим, Қуръондан ҳам кўп ўқимасдим, ўзим гап бошладим:

«Аллоҳга қасамки, билишимча, менинг ҳақимда одамларнинг гапларини эшитдинглар. У гаплар кўксингизда жойлашиб қолди. Унга ишондингизлар ҳам. Агар мен сизларга, мен беайбман, десам, бунга ишонмайсизлар. Агар мен бир ишни эътироф қилсан, Аллоҳ, билиб турибдики, мен беайбман, сиз буни тасдиқ этасиз. Аллоҳга қасамки, мен билан сиз ҳозир худди Юсуфнинг отасига ўхшаймиз, у айтган гапларни эсланг:

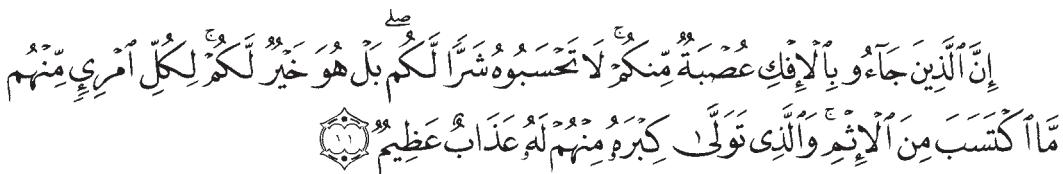
«(Менинг ишим) гўзал сабр қилишдир. Сизлар васф қилаётган нарсада эса, Аллоҳнинг йози ёрдам сўралгувчиидир», дедим. Сўнгра бориб жойимга ётиб олдим. Ҳолбуки, ўша пайтда Аллоҳга қасамки,

ўзимнинг беайб эканимни, албатта, Аллоҳ мени оқлашини, билар эдим. Лекин Аллоҳга қасамки, Аллоҳ таоло менинг ҳақимда тиловат этиладиган ваҳий туширишини гумон ҳам қилмаган эдим. Ўзимча, менинг ишм Аллоҳ таоло тиловат қиласидиган нарсага арзимайдиган иш, деб ўйлардим. Лекин, ўзимча, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам бир туш кўрсалар-у, ўшанда Аллоҳ мени оқласа, дердим. Аллоҳга қасамки, у зот жойларидан қимирамай, аҳли байтдан бирортаси ташқарига чиқмай туриб, Аллоҳ Пайғамбарига ваҳий нозил қилди. Ул зот ваҳий келганда тушадиган ҳолатта тушдилар. Сўнгра кулиб, оддий ҳолатларига қайтдилар. Ул зотнинг биринчи айтган гаплари менга:

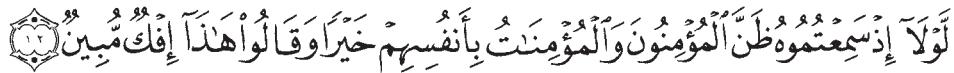
«Эй Оиша! Аллоҳга ҳамд айт! У сени оқлади!» – дейишлик бўлди. Шунда онам менга:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга ўрнингдан тур!» – дедилар. Мен:

«Аллоҳга қасамки, мен у кишига ўрнимдан турмайман. Аллоҳдан ўзгага ҳамд ҳам айтмайман. Менинг оқловимни нозил қилган зот Удир», дедим. Аллоҳ таоло ушбу ўн оятни нозил қилди.

 إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوْ بِالْإِلَفَكِ عَصَبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسِبُهُ شَرًا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ أَمْرٍ يُمْنَهُمْ
 مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّ كِبَرُوهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ

11. Албатта, ифкни келтирганлар ўзингиздан бўлган бир усба (тўда)дир. Уни ўзингизга ёмонлик деб ҳисобламанг. Аксинча, у сиз учун яхшилиkdir. Улардан ҳар бир киши учун ўзи қилган касбнинг гуноҳи бордир. Улардан (гуноҳнинг) каттасини кўтарган кимсага буюк азоб бордир.

 لَوْلَا إِذْ سَعَتمُوهُ طَنَ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمَنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ حَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفَاكٌ مُّبِينٌ

12. У(ифк)ни эшитган вақтингизда мўминлар ва мўминалар ўзлари ҳақида яхши гумонга бориб: «Бу очик-ойдин ифк-ку!» десалар бўлмасмиди!?

 لَوْلَا جَاءُوْ عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةٍ شَهَدَاءَ فَإِذَا لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَذِبُونَ

13. У(ифкчи)лар ўша(ифк)га тўртта гувоҳ келтирсалар бўлмасмиди! Бас, гувоҳларни келтира олмаган чоғда ана ўшалар ўзлари Аллоҳнинг ҳузурида ёлғончидирлар.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَكُرٌ فِي مَا أَفْضَتُمُ فِيهِ عَذَابًا عَظِيمًا

14. Агар дунёю охиратда сизларга Аллоҳнинг фазли, марҳамати бўлмаганида, ўзингиз ичига шўнғиган нарса учун сизни, албатта, буюк азоб тутар эди.

إِذْ تَلَقَّوْنَاهُ بِالسِّنَاتِ كُمْ وَتَقُولُونَ يَا فَوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسِبُونَهُ هِينًا وَهُوَ عِنْدَ

اللَّهِ عَظِيمٌ

15. Ўшанда сиз у(ифк)ни тилларингиз илиб олар, оғзингиз или ўзингиз билмаган нарсани гапирав эдингиз ва у (ифк)ни ўзингизга енгил санаардингиз. Ҳолбуки, у Аллоҳнинг наздида буюқдир.

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بَهْتَنُ عَظِيمٌ

16. Уни эшиитган чоғингизда: «Бизга буни гапирмоғимиз тўғри келмас. Ўзинг поксан! Бу катта бўҳтондир!» десангиз бўлмасмиди?!

يَعْظُمُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبْدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

17. Агар мўмин бўлсангиз, ҳаргиз у(ифк)га ўхшаш нарсага қайтмаслигинизни Аллоҳ сизга ваъз-насиҳат қилур.

وَبَيْنَهُنَّ اللَّهُ أَكْمَلُ الْآيَتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

18. Аллоҳ сизга оятларни баён қилур. Ва Аллоҳ ўта билгувчи, ўта ҳикматли зотдир.

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشْيَعَ الْفَحْشَةَ فِي الْمَرْءَاتِ إِنَّمَا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

19. Албатта, иймон келтирганлар ичидаги фоҳиша тарқалишини яхши кўрадиганларга бу дунёю охиратда аламли азоб бордир. Аллоҳ биладир, сизлар билмассизлар.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ

20. Агар сизларга Аллоҳнинг фазли, марҳамати бўлмаганида...
Ва, албатта, Аллоҳ ўта шафқатли ва раҳимли бўлмаганида...

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَبَعُوا أَخْطُوَاتِ الشَّيْطَنِ وَمَن يَتَّبَعْ خَطُوتَ الشَّيْطَنِ فَإِنَّهُ يَأْمُرُ
بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَرَكُمْ مِنْ أَهْدِ أَبْدًا وَلِكُنَّ اللَّهُ يُرِزِّكُ
مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلَيْمٌ

21. Эй, иймон келтирганлар! Шайтоннинг изидан эргашманг. Ким шайтоннинг изидан эргашса, бас, албатта, у фоҳиша ва мункарга буюрадир. Агар сизларга Аллоҳнинг фазли ва марҳамати бўлмаганида, абадул-абад ичингиздан бирор киши поклана олмас эди. Лекин Аллоҳ ўзи хоҳлаган кишини поклар. Аллоҳ ўта эшитувчи, ўта билгувчи зотдир.

Оиша онамиз гапларида давом этиб, яна қуидагиларни айтадилар:
«Аллоҳ таоло мени оқлаш учун ушбу оятларни нозил қилганида Абу Бакр (у киши қариндош бўлгани ва фақирлиги учун Мистоҳ, ибн Асосага нафақа бериб турадилар): «Аллоҳга қасамки, Оиша ҳақида қилган гапи учун Мистоҳга абадий ҳеч нарса бермайман», дедилар. Шунда Аллоҳ таоло қуидаги оятни нозил қилди:

وَلَا يَأْتِي أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةُ أَنْ يَؤْتُوا أَوْلَى الْقُرْبَى وَالْمَسْكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي
سَيِّئِ الْأَعْمَالِ وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفُحُوا لَا تَحْبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

22. Сизлардан фазл ва бойлик эгаси бўлганлар қариндошларга, мискинларга ва Аллоҳнинг йўлида муҳожир бўлганларга (нафақа) бермасликка қасам ичмасинлар, бас, афв этсинлар, ўтиб юборсинлар. Аллоҳ сизларни мағфират қилишини хуш кўрмай-сизларми?! Аллоҳ ўта мағфиратли, ўта раҳимли зотдир.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу дарҳол: «Ха! Аллоҳга қасамки, албатта, Аллоҳ мени мағфират қилишини хуш кўраман», дедилар ва Мистоҳга бериб юрган нафақаларини қайтадан жорий қилдилар. Сўнгра: «Аллоҳга қасамки, бу нафақани ундан ҳеч узмайман», дедилар.

Оиша розияллоҳу анҳо яна буларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менинг ишим ҳақида Зайнаб бинти Жаҳшдан ҳам сўраган эканлар. Ул зот:

«Эй Зайнаб, нима билгансан, нима кўргансан?» — деб сўрабдилар. Зайнаб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, унинг ҳақида фақат яхшиликни биламан», дебди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари ичида фақат угина мен билан шуҳрат талашар эди. Аммо тақводорлиги туфайли Аллоҳ, таоло уни сақлади. Аммо синглиси Ҳамна ифк эгалари билан бирга ҳалок бўлди».

Тарихда «Ифк ҳодисаси» номи или машҳур бўлган ҳодисанинг тафсилоти мана шулардан иборат. Бу ҳодисадан дунё ларзага тушган. Ифк — гапни бошқа томонга буриш, ифво, бўхтон, тухмат уйдириш ана шундай ёмон нарса. Мунофиқдарнинг тўқиган ифки туфайли нималар бўлмайди дейсиз! Ифк ҳар қандай шахсни ҳам, ҳар қандай жамиятни ҳам катта ташвишга солади. Ифк катта-кичикни ажратиб ўтирумайди, кимга нисбатан уюштирилса, ўшани ташвишга солади. Хаёлинни паришон қиласи. Дунёдаги энг пок аёллардан бири, энг вафоли ёстиқдошлардан биттаси, мўминларнинг онаси, Сарвари Оламнинг суюкли жуфти ҳалоллари, Сиддиқнинг қизи сиддиқа Оиша онамиз ифкка учраб, гапсўз бўлдилар, ўзларининг покликларини очиқ-равшан билиб турганларига қарамай, бу бўхтондан юрак-бағрилари тилка-пора бўлди. Икки кечако бир кундуз тинмай йифладилар, агар Расули Ақрам келиб, гап бошламасалар, Аллоҳ билади, яна қанча йиглар эдилар.

Бу ифк Абу Бакр Сиддиқдек саҳобийни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг яқин дўстларини ҳам паришон қиласи. Жигаргўшалари Оиша онамиз йиглаб келганларида нима қилишни билмай қолдилар. Ҳолбуки, у киши ҳаммага маслаҳат бериб, йўл-йўриқ кўрсатиб юрган одам эдилар. Оиша онамиз у кишига мурожаат қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг гапларига жавоб бериши сўраганларида, нима дейишимни билмайман, дедилар.

Ҳа, ифк — ифво, бўхтон, тухмат ана шундай ёмон нарса, ҳар қандай одамни нима дейишини билмайдиган ҳолга солиб қўяди.

Абу Бакр Сиддиқнинг жуфти ҳалоллари, Оиша онамизнинг волидай меҳрибонлари Умму Руммоннинг ҳолатига қаранг! Дард, аламда ёнаётган жигаргўшасини овутиш учун нима дейишини билмай, кундоши кўп хотин шундай бўлади, дедилар. Ҳолбуки, кундошлар Оиша онамизнинг покликларига Аллоҳнинг номи билан қасам ичиб, гувоҳлик бермоқдалар. Қизини ҳимоя қилишга шунчалик уринаётган одам қизлари, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг гапларига жавоб қайтаринг, десалар, нима дейишимни билмайман, деганини қаранг!

Ифк — ифво, тухмат, бўхтонга учраган иккинчи тарафни — Сафвон ибн ал-Муъаттални олайлик. Аллоҳнинг йўлида жиҳод билан

умрини ўтқазган, Расули Ақрамнинг энг ихлосли, фидойи саҳобаларидан бири. Ана ўшандай тоза, пок, тақводор одам ўзининг Пайғамбари, йўлбошчиси, устози, шафоатчиси Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суюкли хотинлари билан зино қиласига туҳматга учраб турса!.. Умрида аёл кишининг елкасига қўл теккизмаган одам шундай катта бўхтонга дучор бўлса!.. Шунинг учун ҳам, чидай олмай, ифкка қўшилганлардан бири Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳунинг бошига қилич билан уриб, ўлдириб қўйишига сал қолган.

Ҳазрати Али ибн Абу Толибни, Усома ибн Зайдни, Умму Мистоҳни, Оиша онамизнинг ёнларига кириб қўшилиб йифлаган ансорий аёлни, Барийрани, Зайнаб бинти Жаҳш онамизни ва бошқаларни қаранг. Қанчалик ташвиш, қанчалик куюниш. Ҳа, Оиша онамизга қарши ўйдирилган ифк бутун бир умматни тенгсиз ташвишга соглан эди.

Ташвиш чекаётган умматнинг бошида унинг Пайғамбари Мұхаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам турар эдилар. Чунки, бу ифк аслида Оишаи Сиддиқага эмас, Сафвон розияллоҳу анҳуга ҳам эмас, Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга, Сарвари Оламга, Роҳматан лил Оламийнга, Сайиидул Мурсалийнга, Хотамун набиййинга... қарши қаратилган эди. Ислом душманлари у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оиласи орқали шахсларини ёмонотлиқ қилиб, Ислом динини қораламоқчи, унга футур етказмоқчи бўлдилар. У зоти бобаракот соллаллоҳу алайҳи васаллам ниҳоятда қийин бир ҳолга тушдилар. Гап ҳаммаёққа ёйилиб кетган. Уни рад қилиш учун жуда ҳам кучли далил керак. Лекин қани ўша далил? Бунинг устига, баъзи мусулмонлар, ҳатто Ҳассон ибн Собит, Мистоҳ ибн Асоса каби кўзга кўринган одамлар ҳам ифкка қўшилиб боришишмоқда. Аллоҳ таоло томонидан оламларга раҳмат қилиб юборилган зот бўхтонга учраб, нима қилишларини билмай турибдилар. Ҳали Усома ибн Зайддан, ҳали Али ибн Абу Толибдан, ҳали Барийра исмли асли чўри бўлган аёлдан, ҳали хотинлари Зайнаб бинти Жаҳшдан маслаҳат сўрамоқдалар. Масжида минбардан туриб, одамлардан ўз аҳларида учраган мусийбатда ёрдам сўрамоқдалар. Қайнаталари, қайнаналари ҳузурларида энг суюкли хотинлари Оиша онамизга, ростини айт, гуноҳинг бўлса, тавба қил, Аллоҳ тавба қилгани кечиради, деб турибдилар. Бошқа вақтда келиб турган ваҳий ҳам, мана, бир ой бўлибдики, тушмай қўйди.

Аммо бу нарсалар ҳаммаси инсоний ўлчовлар ичидаги ҳолатлардир. Бу ишларнинг ҳеч бири ҳикматдан холи эмас эди. Фақат, ҳодиса шу қадар кутилмаган ва шу қадар таҳликали ва шу қадар оламшумул эдики, ҳамма ўзини йўқотиб қўйди.

Ниҳоят, барча ишни ҳикмат ила қиладиган Аллоҳ таолонинг Ўзи аралашиб, ҳаммасини ўз жойига келтирди. Юқорида зикр этилган

ўн оятда Оиша онамизни оқлади. Ҳамма, ҳатто Оиша онамизнинг ўзлари ҳам, менга оқлов тушди, дедилар. Лекин оятларда Оиша онамизнинг исмлари ҳам, сифатлари ҳам ёки бирорта белги ҳам зикр қилинмаган. Фақат, шунга ўхшаш ҳолатларда қандай йўл тутиш кераклиги ҳақида умумий қоидалар баён қилинмоқда. Чунки гап, аввал айтилганидек, Оиша онамизнинг шахслари устида эмас, Ислом билан Ислом душманлари орасидаги қураш ҳақида кетмоқда.

Келинг, ушбу оятларни батафсилроқ ўрганиб чиқайлик, бу нарса яна ҳам ойдинлашади.

«Албатта, ифкни келтирганлар ўзингиздан бўлган бир усба (тўда)дир. Уни ўзингизга ёмонлик деб ҳисобламанг. Аксинча, у сиз учун яхшилиқдир. Улардан ҳар бир киши учун ўзи қилган касбнинг гуноҳи бордир. Улардан (гуноҳнинг) каттасини кўтарган кимсага буюк азоб бордир.»

Аввал ҳам таъкидлаб айтилганидек, гапни бошқа ёққа буриб, уни ҳақиқатдан четта суриш, ёлғон, ифво, бўҳтон ва тухмат уйдиришга «ифқ» дейилади. Аллоҳ таоло ушбу ояти каримада мўминлар жамоасига хитоб этиб, ўша ўзларига чексиз озор етказаётган ифкни уйдирганлар уларнинг ўзларидан чиққан бир усба – тўда одамлар эканини маълум қилмоқда. (Араб тилида адади ўнтадан қирқтагача бўлган одамлар тўдаси «усба» дейилади.)

«Албатта, ифкни келтирганлар ўзингиздан бўлган бир усба (тўда)дир.»

Демак, мўминлар ифқдан азоб чекиб, қийналиб юрибдилар-у, аммо уни келтириб чиқарганлар ўзларининг одамлари. Мана шу аччиқ ҳақиқаттага эътибор бериш керак.

Нима учун ифқ мўминларнинг ўз ичларидан чиқди? Бу аччиқ савол ўшандан буён асрлар давомида қайта-қайта юзага чиқмоқда. Мўминлар буни алоҳида эътибор билан ўйлаб, муолажа қилишлари керак.

«Уни ўзингизга ёмонлик деб ҳисобламанг.»

Сиртдан қараганда, ифқ мўминлар учун, уларнинг Пайғамбарлари соллаллоҳу алайҳи васаллам учун, у зотнинг аҳли-оиласи учун, дину диёнат учун мунофиқлар томонидан уйдирилган бир ёмонликдир. Шунинг учун ҳам, ҳаммалари хафа бўлдилар, изтироб чекдилар, ташвишга тушдилар. Аммо Аллоҳ таоло:

«Аксинча, у сиз учун яхшилиқдир», демоқда.

Мунофиқлар ушбу ифкни тўқиши билан барибир мақсадларига етолмадилар. Улар мусулмонларга, уларнинг динларига, Пайғамбарлари шахсига, ахлоқ-одобларига заарар етказиш орқали уларнинг қувватини кетказмоқчи эдилар. Аксинча, ифқ ҳодисаси туфайли мусулмонлар яхшиликларга эришиб, мунофиқлар шарманда бўлдилар.

Мазкур оғир дамларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларида, у зотнинг аҳли байтлари ва асҳобларида сабр-матонат, қалбнинг поклиги, адолат, ўзаро ҳамкорлик, тартиб-интизомнинг олий намуналари намоён бўлди. Уларнинг юксак ахлоқий сифатлари яна бир бор синовдан ўтди. Ҳақиқий мўминлардан фақат уч кишигина бу ифвога қўшилиб қолдилар: Ҳассон ибн Собит, Мистоҳ, ибн Асоса ва Ҳамна бинти Жаҳш (Аллоҳ улардан рози бўлсин). Бу уч кишига бўлган муносабатларда ҳам мусулмонларнинг фазилатлари намоён бўлди. Қариндоши Мистоҳга нафақа бериб турган Абу Бакр Сиддиқ ифқдан кейин ундан нафақани узишни ирода қилган эдилар, бу ишга Аллоҳнинг Ўзи аралашди, нафақани узмаслик, балки юракни кенг қилиб, айборни афв этиш лозимлигини баён этди. Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу дарҳол бу амрга бош эгиб, Мистоҳни афв қилдилар, нафақа беришни давом эттирдилар. Авваллари бирор орқали юборадиган бўлсалар, энди ўзлари олиб бориб берадиган бўлдилар. Оиша онамиз бўлсалар, Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳуни ўта ҳурмат қиласидиган бўлдилар. У кишига доимо яхшилик қилар, тавозуз ила муомалада бўлар, ҳузурларига кирсалар, ёстиқ қўйиб берар эдилар. Баъзи кишилар, ахир, бу одам сизга қарши ифкка қўшилган эди-ку, деганларида, у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳимоя қилган эди, деб жавоб берганлар. Оиша онамиз яна бир марта: «Мен Ҳассоннинг шеъридан яхшироқ шеър эшитмадим, қачон унинг шеъридан мисол келтирсам, унга жаннатдан жой берилишини сўрайман», деганлар.

Бу даражадаги юксак исломий ахлоқларнинг намоён бўлишига ҳам ифқ ҳодисаси сабаб бўлди.

Уламоларимиз мусулмонлар оммасининг қалблари нақадар пок эканлигига намуна сифатида ифқ воқеаси рўй берганда Абу Айуб ал-Ансорий ва у кишининг хотинлари (розияллоҳу анҳумо) орасида бўлиб ўтган қуидаги суҳбатни келтирадилар.

Абу Айуб ал-Ансорий Умму Айубга:

«Оиша ҳақида нима дейилаётганини кўряпсанми?» – деб сўрабдилар. Шунда Умму Айуб розияллоҳу анҳо:

«Агар сен Сафвоннинг ўрнида бўлганингда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳурматлари ҳақида ёмон гумон қилган бўлармидинг?» – дебди. Абу Айуб ал-Ансорий розияллоҳу анҳо:

«Йўқ!» – деб жавоб қайтарибдилар. Шунда Умму Айуб розияллоҳу анҳо:

«Оишанинг ўрнида бўлганимда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мен ҳам хиёнат қилмас эдим. Бас, Оиша мендан яхши, Сафвон сендан яхши», дебдилар.

Шу билан бирга, ушбу ҳодиса туфайли мусулмонларнинг ижтимоий ҳаётларида келажакда рўй беражак кўплаб ноқулайликларни бартараф этадиган қонун-қоидалар жорий қилинди.

Ушбу ҳодисанинг бошқа бир ҳикмати шуки, Расулulloҳ соллалоҳу алайҳи васалламнинг файбни билмасликлари, Аллоҳ таоло нимага буюрса, шуни адо этишлари яна бир бор тасдиқланди.

«Улардан ҳар бир киши учун ўзи қилган касбнинг гуноҳи бордир.»

Яъни, ифқда қатнашган ҳар бир кишининг касб қилган амали, бўхтонига яраша гуноҳи бордир. Демак, улар жазосиз қолмайдилар.

«Улардан (гуноҳнинг) каттасини кўтарган кимсага буюк азоб бордир.»

Яъни, бу гуноҳ ишнинг каттасини ўзига олиб, ифкка бош бўлган одамга – Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салулга буюк азоб бордир.

У, албатта, қиёмат куни бу азобга дучор бўлади.

«У(ифк)ни эшиттан вақтингизда мўминлар ва мўминалар ўзлари ҳақида яхши гумонга бориб: «Бу очиқ-ойдин ифк-ку!» десалар бўлмасмиди?!»

Ушбу оятда мусулмонлар оммасининг ифқ ҳодисаси воқе бўлганда ўзларини салбий туттганлари танқид қилинмоқда. Гап тарқаб, бўхтон авж олиб бораверди, мусулмонлар бунинг уйдирма эканини билиб туриб, инкор этмадилар, ифвогарларнинг оғзига урмадилар, уларни тинчитиб қўймадилар. Улар бўхтонни кучайтиравердилар, булар жимгина юравердилар. Аслида эса, ифкни эшиттан вақтда мўминлар ва мўминалар яхши гумон қилишлари керак эди. Яъни, улар ўзларини тухматга қолганлар ўрнига қўйиб кўришлари, йўқ, бу иш бўлиши мумкин эмас, мен уларнинг ўрнида бўлсанам, бундай қилмас эдим, дейишлари керак эди. Улар диндошлари ҳақида яхши гумон қилиб, тухматга ишонмай, бу ёлғон гап, мусулмон одам бундай қилмайди, дейишлари керак эди. Мўминлар оммаси ифкни эшиттан вақтда:

«Бу очиқ-ойдин ифк-ку!» десалар бўлмасмиди?!»

Ифкчиларнинг юзига шу гапни айтишлари керак эди!

Шу йўл билан динларини, Пайғамбарларини, у зот соллалоҳу алайҳи васалламнинг аҳлларини ҳимоя қилишлари керак эди.

«У(ифкчи)лар ўша(ифк)га тўртта гувоҳ келтирасалар бўлмасмиди?! Бас, гувоҳларни келтира олмаган чоғда ана ўшалар ўзлари Аллоҳнинг ҳузурида ёлғончиidlар.»

Бу ояти каримада ифқ ҳодисаси рўй берганда мусулмонлар оммаси томонидан йўл қўйилган катта бир нуқсон кўрсатилмоқда. Абдуллоҳ ибн Убай бошчилигидағи мунофиқлар томонидан Оиша онамизга ифқ уюштирилганда, улардан гувоҳ, келтиришларини та-

лаб қилмадилар, ушбу жумлада мўминлар томонидан йўл қўйилган ана шу хато эслатилмоқда.

Ўшанда мунчоқларини излаш билан овора бўлиб аскардан қолиб кеттган Оиша онамизни туясига миндириб етказиб келган Сафвон ибн ал-Муъатталь розияллоҳу анҳу туяни етаклаб, одамлар олдидан ўтди. Уларнинг орасида Абдуллоҳ, ибн Убай ҳам бор эди. Абдуллоҳ, ибн Убай:

«Бу аёл ким?!» – деб сўради. Одамлар:

«Оиша», дейишиди. У:

«Аллоҳга қасамки, буни у тек қўймаган, у ҳам буни тек қўймаган. Мана, Пайғамбарингизнинг аёли тунни бирор билан ўтказиби. Энди бўлса, у эркак туясини етаклаб келмоқда», деди. Шундан ифқ бошлианди. Гап кўпайди. Лекин ҳеч ким, на Абдуллоҳ, ибн Убайдан ва на унга қўшилганлардан: «Қилаётган бу тухматингга гувоҳинг борми? Бу гапни қаердан олиб гапиряпсан?» демади.

Аслида эса, бирорни зинода айблаётган одам бу ишнинг бўлаётганини кўрган тўртта гувоҳ келтириши керак эди.

«Бас, гувоҳларни келтира олмаган чоғда ана ўшалар ўзлари Аллоҳнинг ҳузурида ёлғончиidlарлар.»

Ёлғончиларнинг оғзига уриб, динлари, Пайғамбарлари ва у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳлларини ҳимоя қилмаганлари мусулмонлардан содир этилган хато эди. Чунки, бундай пайтда, яъни, жуфти ҳалоллари тухматга учраб турганида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳимоя қилсалар, гап яна ҳам кўпайиши мумкин эди. Бўлиб ўтган ҳодиса жуда аччиқ эди. Мўминларнинг бепарволиги билан, баъзиларининг эса, бўхтонга бевосита қўшилишлари билан оғир вазият вужудга келди. Қуйидаги оятда Аллоҳ, таоло шуни мўминларга эслатиб:

«Агар дунёю охиратда сизларга Аллоҳнинг фазли, марҳамати бўлмаганида, ўзингиз ичига шўнғиган нарса учун сизни, албатта, буюк азоб тутар эди», демоқда.

Ифкка қўшилиб, мусулмонлар катта бир азобга лойиқ иш қилган эдилар. Бу азобни Аллоҳ, таоло уларга бу дунёда ҳам, охиратда ҳам бериши мумкин эди. Лекин Аллоҳ, таоло уларни ҳам бу дунёда, ҳам охиратда азобламасликка ваъда бериб, катта фазлу марҳамат кўрсатди.

Кейинги оятда ўша ҳолатнинг қандай юзага келгани васф қилинади:

«Ўшанда сиз у(ифқ)ни тилларингиз ила илиб олар, оғзингиз ила ўзингиз билмаган нарсани гапирар эдингиз ва у(ифқ)ни ўзингизча енгил санардингиз. Ҳолбуки, у Аллоҳнинг наздида буюқdir».

Ушбу Қуръоний васф олдида барча сўз усталари тиз чўкиб таъзим қилсалар арзийди. Бўлиб ўтган ҳодисани қисқа иборалар билан, энг керакли сўзларни ишлатиб қилинган бу баёнда олам-олам маъно бор.

«Ўшанд...» яъни, мунофиқлар томонидан ифқ тарқатилганда. «...сиз у(ифқ)ни тилларингиз ила илиб олар...» эдингиз.

Яъни, ифқ масаласида факат тилингизни ишлатардингиз. Ақлингизни ишлатиб, тадаббур қилмас эдингиз. Ифкни тилларингиз билан илиб олардингиз. Яъни, жуда тезлик билан қабул қиласр эдингиз.

«...оғзингиз ила ўзингиз билмаган нарсани гапирар эдингиз...»

Гап ўзи аслида оғизда гапирилишига қарамай, яна «оғзингиз ила» дейишлик ҳам гапнинг моҳиятига аҳамият бермай, оғзига келганини гапираверишга ишорадир. Одамлар, айниқса, ифқ ҳодисасига ўхшаш ҳолатларда ўйламай-нетмай, тилларига эрк бериб, оғизларига келганини гапираверишни одат қилиб оладилар. Эътибор бермай гапираверадилар-у, аммо гаплари оламни ларзага солаёттанидан бехабар бўладилар.

Шунинг учун ҳам, Аллоҳ, таоло оятнинг давомида:

«...ва у(ифқ)ни ўзингизча енгил санаардингиз. Ҳолбуки, у Аллоҳнинг наздида буюқдир», демоқда.

Яъни, сиз тилингиз ила илиб олиб, илмингиз, ишончли далингиз бўлмай туриб, оғзингиз ила гапирган гапингиз – ифқ Аллоҳнинг ўлчовида жуда оғир гуноҳ эди. Шунинг учун ҳам, ифкни эшитган чоғингизда ўзингизни бошқача тутмоғингиз лозим эди.

«Уни эшитган чоғингизда: «Бизга буни гапирмоғимиз тўғри келмас. Ўзинг поксан! Бу катта бўхтондир!» десангиз бўлмасмиди?!»

Бундай пайтда ҳар бир мўминдан тутиш талаб қилинадиган йўл шу. Мўмин-мусулмонларга қарши тўқилган миш-миш, ифқу бўхтонни эшитиб, унга қўшилиш ёки индамай қараб туриш мутлақо тўғри келмайди. Ҳар бир мўмин дарҳол:

«Бизга буни гапирмоғимиз тўғри келмас», дейиши лозим. Биз мўмин-мусулмонмиз, ифво, бўхтон ва тухмат гапларни гапиришни динимиз ҳаром қилган, дейиши керак.

«Ўзинг поксан! Бу катта бўхтондир!» десангиз бўлмасмиди?! Бизни ҳам бу ифкка ўхшаш гуноҳлардан пок қилгин, десангиз бўлмасмиди?! Ана ўшанда жуда яхши иш қилган бўлар эдингиз. Сиз бўлса, бундай қилмадингиз. Мўминлик бунаقا эмас!

«Агар мўмин бўлсангиз, ҳаргиз у(ифқ)га ўхшаш нарсага қайтмаслигингизни Аллоҳ сизга ваъз-насиҳат қилур.»

Бўлар иш бўлиб ўтди. Аммо энди бунга ўхшаш ишни ҳеч такрорламанг. Аллоҳнинг сизга ваъз-насиҳат қилиб айтадиган гапи шу.

Бу муҳим гапнинг **«Агар мўмин бўлсангиз...»** деган шартдан кейин айтилиши ҳам муайян ҳикматга эга.

Шундай қилиб:

«Аллоҳ сизга оятларни баён қилур».

Мана, сизга «Ифқ ҳодисаси» ҳақидаги сиру асрорларни ҳам баён қилиб берди. Чунки:

«...Аллоҳ ўта билгувчи, ўта ҳикматли зотдир».

У зот ҳар бир нарсани билиб туради, ҳар бир ишни ҳикмат билан қиласи.

Кейинги оятларда ифк ҳодисасига тааллуқли баъзи бир ҳукмлар ва улардан олинадиган ибратлар ҳамда натижалар ҳақида сўз кетади:

«Албатта, иймон келтирганлар ичида фоҳиша тарқалишини яхши кўрадиганларга бу дунёю охиратда аламли азоб бордир. Аллоҳ биладир, сизлар билмассизлар».

Кишилар орасида фоҳиша, уят, одобсиз гапларни тарқатиш нақадар катта гуноҳ эканини ушбу оядан билиб олса бўлади. Ифк ҳодисасида миш-миш гап кўпайди, зино ҳақида ҳам миш-миш тарқатилди. Бу иш оядада фоҳишани ёйиш билан баробар қўйилмоқда. Ҳукм умумий ҳолда айтилмоқда. Демак, фахш ишлар ҳақида миш-миш тарқатиш ўша ишнинг ўзига баробар экан, фоҳиша гапларни гапириш, унга тааллуқли бошқа воситаларни тарқатиш, тарғибот қилиш, сабабчи бўлиш, ҳамма-ҳаммаси аламли азобга лойик улкан гуноҳ экани турган гап. Ислом фоҳиша ишни ман қилар экан, унга олиб бораидиган барча сабабларни ҳам ман этади. Зино ҳаром, уни қилган одам гуноҳкор, у гуноҳкор жазога тортилар экан, демак, зинога тааллуқли, унга олиб бораидиган ҳамма воситалар ҳам ман этилади. Зино, жинсий алоқа тўғрисида турли гапларни тарқатиш кишиларнинг одоб-ахлоқини бузади, ўша ишга чорлайди, жамиятни одобсизлар, ахлоқсизлар жамиятига айлантиради. Шунинг учун ҳам, бузук гапларни гапириш ман қилинади. Агар ҳужжат-далили бўлса, жиiddиятни кўзласа, керакли жойга бориб гапириб, гувоҳ келтириб, зинокорларни жазолашни йўлга қўйишда хизматларини адо этсин, шунда мусулмонлар жамиятини поклашга ҳиссасини қўшган бўлади. Аммо, бекордан-бекорга, кишиларда шаҳватни қўзғатадиган, беодоб хаёлларни уйғотадиган гапларни сўзламасин, bemaza ишларни қилмасин. Йўқса, аламли азобга дучор бўлади.

«Аллоҳ биладир, сизлар билмассизлар.»

Шунинг учун, гапни чўзмай, Аллоҳнинг айтганини дарҳол бажо келтиринг.

«Агар сизларга Аллоҳнинг фазли, марҳамати бўлмаганида... Ва, албатта, Аллоҳ ўта шафқатли ва раҳимли бўлмаганида...» қилган қилмишларингиз учун азоб-уқубатта дучор бўлишингиз турган гап эди.

Ифк ҳодисасида бўлгани каби, миш-мишларга берилиб, тўғри келган гапни тиллар билан илиб олиб, оғизлар билан гапиравериш шайтоннинг изидан эргашиш экани, унга эргашишнинг оқибати ёмон бўлиши ва яна Аллоҳнинг фазли билангина мўминларга яхшилик етиши келгуси оядада баён қилинади:

«Эй, иймон келтирганлар! Шайтоннинг изидан эргашманг. Ким шайтоннинг изидан эргашса, бас, албатта, у(шайтон) фоҳиша ва

мункар(ёмон иш)га буюрадир. Агар сизларга Аллоҳнинг фазли ва марҳамати бўлмаганида, абадул-абад ичингиздан бирор киши поклана олмас эди. Лекин Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишини поклар. Аллоҳ ўта эшитгувчи, ўта билгувчи зотдир».

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло Ўзининг мўмин бандаларига улар энг яхши кўрган хитоб билан мурожаат қилмоқда:

«Эй, иймон келтирганлар!»

Мўминларга ўзларининг иймон сифатлари билан хитоб қилиниши жуда ҳам ёқимлидир. Кўпинча, Аллоҳ таоло мўминларни бирон қийин ишга чорламоқчи бўлса, шундай хитоб қиласи. Аммо бу оятда тамоман бошқача ҳолат. Уларнинг мўминликларини зикр эта туриб:

«Шайтоннинг изидан эргашманг», демоқда.

Яъни, ифқ ҳодисасида ўз тасарруфингиз ила шайтоннинг изидан эргашдингиз. Мўмин бўлиб туриб, шайтоннинг измига юриш қандоқ бўлди?! Шу гапнинг ўзи ҳар бир мўмин учун жуда ҳам оғир гап. Чунки, мўмин одамнинг шайтоннинг изидан юриши жуда катта мусийбат. Мўмин одамнинг Роҳманнинг йўлидан юрмаслиги жуда катта мусийбат. Чунки:

«Ким шайтоннинг изидан эргашса, бас, албатта, у (шайтон) фоҳиша ва мункар(ёмон иш)га буюрадир».

Шайтоннинг табиати шу. Шайтоннинг ичган қасами шу. Ифқ ҳодисаси ҳам шунинг ёрқин мисоли. Бу ҳодисада ҳам шайтон ўзига эргашганларни фаҳшга, мункар ишга буюрди. Оқибатда, ким унга эргашган бўлса, гуноҳкор бўлди.

«Агар сизларга Аллоҳнинг фазли ва марҳамати бўлмаганида, абадул-абад ичингиздан бирор киши поклана олмас эди.»

Покиза одамларни зинода айблаб, тухматнинг гуноҳига ботиб, шу гуноҳ билан булғаниб, охиратта жазога мустаҳиқ бўлиб борар эди.

«Лекин Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишини поклар.»

Аллоҳ таоло поклашга лойиқ одамни поклайди.

Чунки:

«Аллоҳ ўта эшитгувчи, ўта билгувчи зотдир».

Ҳамма нарсани эшитиб, ҳамма нарсани билиб туради. Ана шунинг учун ҳам, кимни поклашни Ўзи яхши билади. Аллоҳ таоло Ўзи билиб, ҳақиқий мўминларни ифқ ҳодисаси гуноҳларидан поклади. Поклашга сазовор кишиларни поклади. Мусулмонлар жамоасини ҳидоятта солди, ифқ ҳодисасидан ўзларини ўнглаб олишга имкон берди. Ифкка билмасдан қўшилиб қолган ҳақиқий мўминлар – Ҳассон ибн Собит, Мистоҳ ибн Асоса ва Ҳамна бинти Жаҳшларни (розийаллоҳу анҳум) эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қазф (зинода айблаш)нинг ҳаддини қоим қилиш билан оқлади-

лар. Уларнинг ҳар бирига саксон дарра урилди. Бу эса, ўз навбатида, уларни поклаш эди. Улар учун бу баҳт-саодат эди. Бу ҳол уларни Аллоҳ таоло поклашга лойиқ яхши одамлар деб топганидан эди. Чунки, поклашга сазовор эмасларга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам дарра уришни буюрмадилар. Ҳатто, фитнанинг боши Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салул ва унинг энг яқин шериги Зайд ибн Рифоъаларга ҳам дарра урдирмадилар. Бу мунофиқлар исломий, гуноҳдан покловчи жазога сазовор одамлар эмас эди. Улар охиратта гуноҳларини бутун ҳолда кўтариб боришлари керак эди.

Аллоҳ таоло мўмин бандаларини Ўз фазли-карами ила кечириб, уларни поклаганлиги ҳақидаги хабардан кейин, келгуси оятда мўминлар ҳам бир-бирларини кечиришлари лозимлиги уқтирилади.

«Сизлардан фазл ва бойлик эгаси бўлганлар қариндошларга, мискинларга ва Аллоҳнинг йўлида муҳожир бўлганларга (нафақа) бермасликка қасам ичмасинлар, бас, афв этсинлар, ўтиб юборсингилар. Аллоҳ сизларни мағфират қилишини хуш кўрмайсизларми?! Аллоҳ ўта мағфиратли, ўта раҳимли зотдир.»

Аввал айтиб ўтилганидек, юқоридаги оятларда Оиша онамизнинг покликлари собит бўлганидан кейин, Ҳазрати Абу Бакр қариндошлидан бирига—фақир, Бадр уруши иштирокчиси, муҳожир Мистоҳ ибн Акоса розияллоҳу анҳуга, Оиша онамизга тухмат қылгани учун, нафақа бермасликка қасам ичган эдилар. Аллоҳ бу оятни нозил қилиб, у кишининг қилаётган ушбу иши тўғри эмаслигини баён этди.

Нима бўлганда ҳам, мўмин одамга нафақа беришдек яхши амалини қиласликка қасам ичиш мусулмон кишига муносиб эмас.

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича, Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳудан бошқа саҳобалар ҳам ифқ ҳодисасига қўшилганларга нафақа бермасликка қасам ичган эканлар. Ушбу ояти карима нозил бўлганидан кейин барчалари ўша кишиларга нафақа беришни қайтадан бошлаган эканлар.

Аллоҳ таоло мўминларни бир-бирларини афв этиб, кечириб юборишига чақириш билан бирга:

«Аллоҳ сизларни мағфират қилишини хуш кўрмайсизларми?!» деб биродарини кечирган мўмин мағфират қилинишини эълон этмоқда. Шунинг учун ҳам, Ҳазрати Абу Бакр оят нозил бўлиши билан дарҳол: «Аллоҳга қасамки, албатта, Аллоҳ мени мағфират қилишини хуш кўраман», дедилар ва Мистоҳ розияллоҳу анҳуга нафақа беришни давом эттирдилар.

Шу билан бирга, мўминлар ҳам бир-бирларининг гуноҳларини кечириб юбордилар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи вассаллам бу ишда бош бўлдилар. Оиша онамиз розияллоҳу анҳо эса, ўзларига

бўхтон қилган Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳуга қандоқ яхши муомалада бўлганинни юқорида эслатиб ўтдик. Ана шундай шаклда Ислом жамияти доимо покланиб бормоғи лозим.

Вақтида ўзини ўнглаб, тавба қилган кишиларни Аллоҳ таоло мағфират этиб, жабрланган мўминларга ҳам уларни кечиришни буюради. Аммо тавба қилмасдан, нобакорлигида давом этиб, покиза кишиларни нопок ишларда айблаб юрганларга мағфират йўқ, бу дунёда азоб-уқубатдан қутулиб кетсалар ҳам, у дунёда албатта жазоларини оладилар.

إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ مِنْ الْمُحْسَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لِعِنْوَافِ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَكْبَرٌ

23. Албатта, покиза, ғофила ва мўмина аёлларга (бўхтон) тоши отганлар, бу дунёю охиратда лаънатланурлар. Уларга катта азоб бордур.

Бузук ишлардан пок, фоҳишалиқдан умуман бехабар аёлларни ва мўминаларни зинода айблаб, уларга бўхтон тоши отадиганлар жуда ёмон одамлардир. Улар ҳам бу дунёда, ҳам у дунёда лаънатта учрайдилар.

Охиратда эса, уларга катта азоб бордир.

يَوْمَ تَشَهَّدُ عَلَيْهِمُ الْسَّيِّئَاتُ الَّتِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

24. У кунда тиллари, қўллари ва оёқлари қилиб юрган амаллари ҳақида уларга қарши гувоҳлик берур.

Улар бу дунёда покиза, ғофила, мўминаларга ёлғондан гувоҳлик берган бўлсалар, қиёмат кунида уларга ўз тиллари, қўллари ва оёқлари рост гувоҳлик беради. Нима гапиргандарини, нима иш қилганларини очиқ-ойдин, ҳеч рад этиб бўлмайдиган даражада айтиб беради.

يَوْمَئِذٍ يُوَفِّيهِمُ اللَّهُ دِينُهُمْ الْحَقَّ وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ

25. Ўша кунда Аллоҳ уларнинг ҳақ жазоларини тўлиқ берур ва улар Аллоҳнинг Ўзи очиқ ҳақ эканини билурлар.

Киёмат кунида Аллоҳ таоло уларга тегишли жазони ҳақ – адолат илиа тўла беради. Ана ўшанда бу дунёда улар ишонмай юрган Парвардигорлари:

«...Аллоҳнинг Ўзи очиқ ҳақ эканини билурлар».

Имом Бухорий, имом Муслим ва имом ибн Абу Ҳотим Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Етти ҳалок қилувчи гуноҳдан четда бўлинглар», дедилар. Одамлар:

«Улар нималар, эй, Аллоҳнинг Расули?» – деб сўрадилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга ширк келтириш; сеҳр; Аллоҳ ўлдиришни ҳаром қилган жонни ноҳақ ўлдириш; рибохўрлик қилиш; етимнинг молини ейиш; урушда орқага қочиш; покиза, ғофила, мўмина аёлларга туҳмат тошини отиш», дедилар.

Ҳофиз Абул Қосим ат-Тобароний Ҳузайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Покиза аёлга бўхтон тоши отиш юз йиллик амални бузади», деган эканлар.

Ифқ ҳодисаси ҳақидаги оятларни Аллоҳ таоло қутидаги оят билан якунлайди.

الْغَيْشَتُ لِلْخَيْشِينَ وَالْخَيْشُونَ لِلْخَيْشَتِ وَالْطَّبِيتُ لِلْطَّبِيتِينَ وَالْطَّبِيبُونَ لِلْطَّبِيبَتِ
 أَوْلَئِكَ مُبَرَّءُونَ مَمَا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

26. Нопок хотинлар нопок эркаклар учундир. Нопок эркаклар нопок хотинлар учундир. Покиза аёллар покиза эркаклар учундир. Покиза эркаклар покиза аёллар учундир. Ана ўшалар у(бўхтончи)лар айтаётган нарсалардан поклангандирлар. Уларга мағфират ва гўзал ризқ бордир.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло исломий жамият ҳаётидаги муҳим бир асосни баён қилмоқда. У ҳам бўлса, нопок қалблар ўзларига ўхшаган нопоклар билан топишиши, ўз навбатида, пок қалблар ўзи-дек покиза қалблар билан топишиб бирлашишидир. Асли нопок инсондан доимо нопоклик содир бўлади. У ўзига ўхшаган нопокларни ёқтиради, улар билан топишади, доим бирга бўлади. Лекин пок кишиларга қўшила олмайди. Шунингдек, пок одам ҳам доимо поклик билан яшайди. Пок кишиларни қидиради, топади, бирга бўлади. Эру хотин бўлишда ҳам шу. Пок хотинга пок эр, нопок хотинга нопок. Агар нопок билан пок бирлашиб қолса, бу ҳамдамлик узоққа бормайди. Чунки, пок билан нопокнинг бирга бўлишлари амри маҳол. Шундай экан, Аллоҳ пок қилиб яратган, Пайғамбарликка танлаган зот – Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Оишаи Сиддиқани ҳамма аёлларидан яхши кўришлари у аёлнинг ниҳоятда поклиги сабабидан эмасми?! Оиша онамизда заррача нопоклик бўлганида, у муҳтарама

зотни Аллоҳнинг Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам шунчалар яхши қўришлари мумкин эдими?!

Ана ўша пок эр ва аёллар бўхтончилар уларга қўяётган айблардан покдирлар.

«Уларга мағфират ва гўзал ризқ бордир.»

Уларга бу дунёда мағфират — гуноҳларини кечиш ва у дунёда гўзал ризқ — жаннат бордир.

Шу билан ифк ҳодисаси — мусулмонлар жамоасини катта мусийбатга соглан ҳодиса ҳақида оятлар ниҳоясига етди. Бу ҳодиса Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам оиласининг поклигини ва бу оиласи Аллоҳнинг Ўзи сақлашини исбот этди.

«Нур» сурасининг бошидан то шу еригача жамиятда содир бўлиши мумкин бўлган бузғунчиликлар, зино, зинода айблаш, беайб одамлар ҳақида бузуқи миш-мишлар тарқатиш хусусида, уларнинг жазоси, оқибати ҳақида сўз кетди. Эндиғи оятларда эса, ўша бузғунчиликларнинг олдини олиш, уларнинг Ислом жамиятида юз беришига йўл қўймаслик чоралари баён этилади.

يَتَائِيْهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بِيوْتَ اَغِرَّ بُوْتَ كُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْسِفُوْا وَتُسْلِمُوا عَلَىٰ
 أَهْلِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

27. Эй, иймон келтирганлар! Ўз уйларингиздан бошқа уйларга то изн сўрамагунингизча ва уларнинг аҳлига салом бермагунингизча, кирманг. Ана шундай қилмоғингиз сиз учун яхшидир, шоядки, эсласангиз.

Жоҳилият даври арабларида кишиларнинг ҳақ-ҳуқуқларини, уларнинг шахсий, оилавий сир-асрорларини эҳтиром қилиш маданиятийи йўқ, эди. Биронинг уйига, «Эрталабки салом!», «Кечки салом!», деб тўғри кириб боришаверарди. Уйда аёллар борлиги, уй эгаларининг турли ҳолда бўлишлари мумкинлиги ҳеч мулоҳаза қилинмасди. Бу эса, ўтакетган беодоблик бўлиб, турли ёмонликларга, гап-сўзларга сабаб бўладиган ҳолат эди. Шунинг учун ҳам, Исломда ушбу ояти карима билан ҳар бир кимсанинг шахсий ҳурмати, уйнинг дахлсизлиги ҳаққи собит этилди. Исломда бирор яшаб турган жойга бошқа шахснинг, ким бўлишидан қатъиназар, ўша жой соҳибининг изнисиз киришга ҳаққи йўқ.

«Эй, иймон келтирганлар! Ўз уйларингиздан бошқа уйларга то изн сўрамагунингизча ва уларнинг аҳлига салом бермагунингизча, кирманг.»

Ушбу ояти каримага биноан, бироннинг уйига кирмоқчи бўлган одам уй эгасининг изни билангина ва у ердагиларга салом бериб кирмоғи лозим.

Шундай қылсалар, мўминларнинг ўзлари учун яхшидир.

«Ана шундай қилмоғингиз сиз учун яхшидир, шоядки, эсласангиз.»

Ушбу оятга амал қилинса, бироннинг хонадонига изн сўраб, салом бериб кирилсагина, турли ноқулай ҳолатларнинг олди олинади. Изн сўрамай кирган одам уй эгаларининг ноқулай ҳолда турганларини кўриб қолса, гуноҳ, бўлади. Икки томон ҳам ҳижолатта тушади. Балки, хусумат, уруш-жанжал чиқиши ҳам мумкин. Баъзи ҳолларда уйда аёл киши ёлғиз бўлиши, устига бегона эркак кириб, орада ифво, бўйтон, фитна чиқиши мумкин. Ёки, аксинча, ёлғиз эркак олдига бегона аёл киши кириб қолиши ҳам мумкин. Бундай ҳолатлардан доимо узоқ бўлиш керак.

Исломда бироннинг уйига рухсатсиз киришгина эмас, балки назар солиш ҳам, ҳатто, мактубини изнисиз ўқиш ҳам тақиқланади.

Имом Абу Довуд ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким бир қавмнинг ҳовлисига уларнинг изнисиз қараса, бас, улар унинг кўзини ўйиб олсалар, хун тўламайдилар», деганлар.

Имом Абу Довуд Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхўдан ривоят қилган бошқа ҳадисда Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким биродарининг мактубига унинг изнисиз назар солса, худди дўзах оташига назар согандек бўлади», деганлар.

Ушбу икки ҳадиси шарифдан Исломда шахснинг дахлсизлиги ниҳоятда юқори даражада ҳимоя қилиниши кўриниб турибди. Бироннинг уйига рухсатсиз кириб бориш у ёқда турсин, рухсатсиз қарааш, кўз ташлаш ҳам мумкин эмас. Чунки, ичкарига кўз ташлаган одам уй эгасини, унинг аҳли-аёlinи ҳар хил ҳолатда кўриши, бошқалардан сир тутган нарсаларидан воқиф бўлиб қолиши мумкин. Яна бошқа кўпгина ноқулай ҳолатлар вужудга келиши эҳтимоли бор.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳовлисига рухсатсиз назар соган одамнинг кўзини ўйиб олган уй эгаси хун бермаслиги ҳақидаги гаплари эса, бироннинг ҳовлисига изнисиз қараган одам катта жиноят қилганидан дарак беради. Одатда, бироннинг кўзига зарар етказган одамдан қасос олинади. Яъни, унинг ҳам кўзига зарар етказилади ёки хун ундирилади. Фақат, ўзини ҳимоя этиб тажовузкорнинг кўзини ўйиб олган одам хун тўламаслиги мумкин. Бироннинг ҳовлисига изнисиз қараган хиёнаткор кўз ҳам тажовузкор кимса кабидир.

Шунингдек, бироннинг мактубини ўғирлаб олиш ёки зўрлик қилиб ўқишга интилиш у ёқда турсин, изнисиз назар солиш ҳам

мумкин эмас. Ким бироннинг мактубига изнсиз назар солса, дўзах оташига назар согандек бўлиши оддий гап эмас.

Уламоларимиз назар солишга оид ҳукмни эшитишга, қулоқ солишга ҳам қиёс қилганлар. Яъни, бироннинг ҳовлисига, мактубига изнсиз назар солиш қанчалик ҳаром бўлса, ўша ҳовли ва уйдаги овозларга, гап-сўзларга яширинча қулоқ солиш ҳам шунчалик ҳаромдир.

Бироннинг ҳузурига киришга изн сўрашнинг ҳам ўзига яраша одоблари бордир. Мусулмон кишилар ушбу исломий одобларга амал қилмоқлари лозимдир. Аввало, изн сўраётган одам ҳовлига, уй ичиға назар солмасдан, бошқа томонга қараб туриб изн сўраши керак.

Имом Абу Довуд Ҳузайл ибн Шарҳабийдан ривоят қилган ҳадисда қўйидагилар зикр қилинади:

«Бир одам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эшиклигига қараб туриб изн сўрай бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга, сен ундоқ ёки бундоқ тур, изн сўраш назардан сақланиш учун жорий қилингандир, дедилар».

Яъни, бироннинг уйига назар тушмаслиги учун изн сўраш жорий қилингандир, ичкарига қараб туриб изн сўрашнинг нима кераги бор.

Шунинг учун ҳам, изн сўрамоқчи бўлган кишилар эшикка юзма-юз ҳолатда эмас, балки ўнг ёки чап тарафлари билан турмоқлари лозим.

Имом Абу Довуд Абдуллоҳ ибн Буср розияллоҳу анхудан қилган ривоятда қўйидагилар зикр этилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир қавмнинг эшиги олдига келсалар, эшикка юз тикиб турмас эдилар. Балки, ўнг ёки чап томонлари билан турага ва «Ассалому алайкум, Ассалому алайкум», дер эдилар».

Имом Абу Довуд Амр ибн Маъд ас-Сақафийдан ривоят қилган ҳадисда қўйидагилар айтилган:

«Бир одам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кириш учун изн сўрамоқчи бўлиб:

«Кираверайми? Кираверайми?!» – деди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Равза исмли хизматчи аёлга:

«Анавининг олдига чиқиб, ўргатгин, у изн сўрашни билмас экан, унга айтки, «Ассалому алайкум, кираверайми, десин», дедилар».

Одоб бўйича, изн сўрайдиган одам исмини аниқ айтиб, очиқ изн сўраши ва салом бериб кириши лозим.

Имом Абу Довуд Жобир розияллоҳу анхудан қилган ривоятда у киши отасининг қарзи хусусида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борганлари ҳақида шундай дейдилар:

«Эшикни қоқдим. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бу ким?!» – дедилар. Мен:

«Менман!» – дедим. Ул зот норози оҳангда:
 «Мен, мен...» дедилар».

Калда ибн Ҳанбал исмли киши келиб, салом бермасдан Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирганда, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам унга: «Орқангга қайт! Ассалому алайкүм, дегин», дедилар.

Имом Абу Довуд қилган ривоятда айтилишича, ҳазрати Умар розияллоҳу анху қачон Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келсалар: «Ассалому алайка, ё Расууллоҳ, Умар кира-версинми?» – дер эдилар.

Изн сўровчи уч марта сўраши, ундан оширмаслиги лозим.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Сиздан бирор киши изн сўраса, уч марта сўрасин, изн берилмаса, ортига қайтсин», деганлар.

Чунки, уй эгалари бировни қабул қила олмайдиган ҳолатда бўлишлари ёки айнан изн сўраётган шахсни қабул қилиш имконлари йўқ, бўлиши мумкин.

Изн деганда уй эгасининг ёки у томондан вакил қилинган шахснинг изни кўзда тутилади. Уйга эга бўлмаган ёки уй эгаси томонидан вакил қилинмаган одамнинг изни ҳисобга ўтмайди.

Изн сўровчи тихирлик қилмаслиги, одоб билан уч мартагача изн сўраши, жавоб бўлмаса, қайтиб кетмоғи лозим.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Қайс ибн Саъд ибн Убайдा қуидагиларни зикр қиладилар:

«Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизнинг уйимизга зиёрат қилиб келдилар ва:

«Ассалому алайкүм ва роҳматуллоҳи», дедилар. Шунда Саъд секингина жавоб қайтарди. Қайс унга:

«Нима, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга изн бермайизми?!» – деди. Саъд:

«Жим тур! Бизга кўпроқ салом берсинлар!» – деди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам яна:

«Ассалому алайкүм ва роҳматуллоҳи», дедилар. Саъд яна секингина жавоб қайтарди. Сўнгра Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам яна:

«Ассалому алайкүм ва роҳматуллоҳи», дедилар. Сўнгра у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам қайтиб кета бошладилар. Шунда Саъд ортаридан бориб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен саломингизни эшитиб, секингина жавоб берган эдим. Сизнинг саломингиз бизга кўп бўлишини орзу қилувдим», деди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у билан бирга қайтиб келдилар».

Агар изн сўровчи уйда бирорни топа олмаса, қайтиб кетади. Шунингдек, ичкарига киришга рухсат берилмаса ҳам, қайтиб кетади.

28. Бас, агар у(уй)ларда бирортани топмасангиз, то сизга изн берилмагунча, уларга кирманг. Агар сизга, қайтинг, дейилса, бас, қайтинг, ўша сиз учун покдир. Аллоҳ нима амал қилаётганингизни ўта билгувчиидир.

Ояти каримадаги

«Бас, агар у(уй)ларда бирортани топмасангиз, то сизга изн берилмагунча, уларга кирманг», деган биринчи жумладан икки хил маъно чиқади.

Биринчиси, сиз чақирганингизда бирор жавоб бермаса, уларга кирманг, яъни, уйда одам борлиги билиниб турса ҳам, жавоб бермайптими, то изн бермагунча, уйга кирманг, дегани.

Иккинчи маъно, уйнинг эгаси ёки у вакил қилган одам йўқ бўлса, ўшалар бирор орқали бўлса ҳам, изн бермагунча, кирманг, дегани.

Мисол учун, уй эгаси ташқарида бирор иш билан машғул, унга хабар борганда, меҳмон кириб ўтириб турсин, ҳозир бораман, деса, изн берган бўлади.

Агар уйда умуман одам бўлмаса, шубҳасиз, кириш мумкин эмас.

«Агар сизга, қайтинг, дейилса, бас, қайтинг, ўша сиз учун покдир.»

Яъни, сиз киришга изн сўраган пайтингизда ичкаридан, қайтинг, деган жавоб бўлса, қайтинг, ўша қайтишингиз сиз учун пок ишдири.

Шу билан бирга, қайтувчи кўнглига олмаслиги, хафа бўлмаслиги, уй эгалари мени ҳурматсиз қилди, деган хаёлга бормаслиги керак. Чунки, ҳар бир одам хоҳлаганини уйига киритиш ёки киритмаслик ҳаққига эга. Бирор иш билан машғул бўлиши мумкин. Яна, уй эгасининг ўзигагина маълум бошқа сабаблар бўлиши мумкин. Ушбу ояти каримага биноан, изн берилмагандан кейин эшик олдида турмасдан, қайтиб кетиш зарур.

«Аллоҳ нима амал қилаётганингизни ўта билгувчиидир.»

Жумладан, изн сўраш, бирорнинг ҳовли-жойига изнсиз назар солиш ва шунга ўхшаш ишларда ҳам қандай йўл тутаётганингизни Аллоҳнинг ўзи яхши билади ва кези келганда ҳисоб-китоб қиласи. Гарчи уй эгасига изн сўраб келган одамга «қайтинг» дейиш ҳуқуқи берилган бўлса ҳам, мусулмонлар меҳмондўстликлари, мусофири-

парварликлари, бир-бирларини ва ўзгаларни жуда ҳурмат қилишлари туфайли бу рухсатдан фойдаланмаганлар. Яъни, уйларига келиб, киришга изн сўраганларга, қайтинг, деб айтмаганлар. Саҳобаи киромлардан баъзилари, ушбу оятга амал қилиш учун жуда кўп уриндик, бироннинг уйига чақириб борганимизда, қайтинг, деган жавоб бўлса-ю, ортимизга дарҳол қайтиб, ояти каримага амал қилиш шарафига мұяссар бўлсан, дердик, аммо иложи топилмади. Қаерга борсан, киринг, деган жавоб олдик, деганлар.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا مِعَهُ مَا شَاءُتُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَبْدُونَ
 وَمَا تَكْتُمُونَ

29. Маскан бўлмаган, сиз учун фойда бор уйларга (изнисиз) **киришингизда гуноҳ йўқдир. Аллоҳ нимани ошкор қилаёттанингизни ва нимани яширин қилаёттанингизни биладир.**

Ояти каримадаги

«Маскан бўлмаган, сиз учун фойда бор уйлар»дан мурод меҳмонхона, карвонсарой, чойхона, дўконлар каби кўпчиликка аталган жойлардир. Ўндај жойлар турли одамларнинг кириши учун тайёрлаб қўйилган. Аввал ичига кирмаса, иш битириб ҳам бўлмайди. Албатта, меҳмонхона ёки шунга ўхшаш жойларда маълум хонани ижарага олгандан кейин, ўша ижарачидан изн сўрамай, у хонага кириб бўлмайди.

Ушбу ояти каримадаги таълимотлардан кўриниб турибдики, Куръони Карим исломий ҳаёт тарзини ўргатувчи илоҳий китобдир. У ижтимоий ҳаётдаги мазкур масалаларга ўхшаш жузъий бўлиб кўринган одобахлоқларни ҳам баён қилиб беради. Бироннинг турар жойига фақат изн сўраб, рухсат берилгандан кейингина кириш мумкинлигини жорий қилиш билан ҳар бир инсонга катта бир инсоний ҳақ ато этилгандир. Инсон ўзини энг эркин, энг тинч, энг хотиржам сезадиган жой унинг уйидир. Инсон ўз уйида бемалол бўла олмаса, ҳаёт ташвишларидан қаерда фориф бўлиб, қаерда ҳордик, чиқаради? Шунинг учун ҳам, Ислом дини инсонларни етарли даражада дахлсизлик билан таъминлаган. Ҳеч ким бироннинг турар жойига изнисиз киришга ҳақди эмас.

Албатта, фавқулодда ҳолатлар бундан мустасно. Мисол учун, бирор уйга ўт кетганида ёки уй эгалари, уларнинг молу мулки хавфхатар остида қолганида, ёрдам бериш учун изнисиз кирилади.

Изн сўраб киришнинг энг катта фойдалари фоҳиша ишларнинг олди олинишида, бехосдан авратларга кўз тушишидан, номаҳрамлар хилватда бирга қолишидан, турли шубҳалар, ношаръий ҳолат-

лар юзага келишидан сақланишда қўринади. Булар суранинг сиёқига мос эканлиги олдин ҳам айтиб ўтилди.

Зино ва зинода айблашнинг олдини олиш учун жорий қилинган изн сўраб кириш ҳақидаги оялардан кейин энди яна ўша мақсадни амалга ошириш учун ниҳоятда зарур бўлган омиллар зикр этилади.

قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغْضُو مِنْ أَبْصَرِهِمْ وَيَحْفَظُوا فِرْجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ
بِمَا يَصْنَعُونَ

30. Сен мўминларга айт, кўзларини тийсинлар ва фаржлари ни сақласинлар. Ана шу улар учун покдир. Албатта, Аллоҳ нима ҳунар қилаётгандаридан хабардордир.

Ушбу ояти каримада зинога сабаб бўлувчи энг бош омил – номаҳрам аёлларга эркакларнинг шаҳват назари билан қарашлари ман қилинмоқда. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, мўмин эркакларни номаҳрам аёлларга назар солищдан тийилишга ва фаржларни зинодан сақлашга буюришни амр этмоқда.

Бу дегани, эркак киши аёлнинг қорасини ҳам кўрмасин, дегани эмас. Балки, ҳожатдан ташқари қарамасин, деганидир. Мисол учун, бир номаҳрам аёлга назари тушиши билан бошқа томонга кўзини бурсин, унга қараб туравермасин, қараши шаҳват назарига айланиб кетмасин, деганидир. Чунки, аёл кишига бир муддат давомий қараш эркак одамда шахвоний туйфуни қўзғатади. Шаҳват билан қараш зинога олиб бориши ҳам мумкин. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бундай қарашларни «кўз зиноси» деб атаганлар.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қўйидагиларни айтадилар:

«Одам боласига зинодан бўлган насибаси ёзилгандир. Икки кўзнинг зиноси назар солищдир. Тилнинг зиноси гапиришдир. Икки қулоқнинг зиноси эштишдир. Икки қўлнинг зиноси ушлашдир. Икки оёқнинг зиноси юриб боришдир. Нафс орзу ва иштаҳа қилади, фарж эса, уни ё тасдиқлайди, ё ёлғонга чиқаради».

Мусулмон эркак номаҳрам аёлга қайта-қайта қарамаслиги лозим.

Имом Термизий Бурайда розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Эй Али, назарга назарни эргаштирма! Биринчиси фойда бўлса, иккинчиси сенга зарардир», деганлар.

Дарҳақиқат, биринчи назарда зарур мақсад ҳосил бўлади. Аммо кетма-кет қараш, аввал айтилганидек, шаҳват қўзғатади.

Шунингдек, бехосдан назар тушиши ҳам гуноҳ эмас.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Абдуллоҳ ал-Бажарий розияланлоҳу анху: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан бехосдан тушган назар ҳақида сўраган эдим, кўзимни бошқа томонга буришни амр қилдилар», деганлар.

Исломда эркаклар номаҳрам аёлларга шаҳват назари билан қарашдан қайтарилибгина қолмай, балки бу амрга риоя этганилари учун ажру савоб ва маънавий мукофотлар ҳам ваъда қилинади.

Имом Тобарий Абдуллоҳ ибн Масъуд розияланлоҳу анхудан ривоят қилган ҳадиси қудсийда: «Албатта, (номаҳрамга) назар қилиш иблиснинг заҳарланган ўқларидан биридир. Ким Мендан қўрқиб, у (назар)ни тарқ қилса, бадалига бир иймон бераманки, унинг ҳаловатини ўз қалбида топади», дейилган.

Имом Аҳмад Абу Умома розияланлоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қайси бир мусулмон бир аёлнинг гўзалликларига назари тушса-ю, сўнгра кўзини олиб қочса, албатта, Аллоҳ уни шундай ибодатга алмаштиради, унинг ҳаловатини топади», деганлар.

Эркакларни номаҳрам аёлларга назар солищдан қайтарувчи ушбу оятни нотўғри талқин қилиб, Аллоҳ эркакларни аёлларга шаҳват назари билан қарашдан қайтарган, аёллар ўзларини авайлаб, шаръий кийимда юришга амр қилинмаган, дейиш мутлақо нотўғридир. Чунки, аёлларнинг ҳижобда юришлари лозимлиги ҳақида бошқа оятларда ҳукм бор.

Номаҳрам аёлларга назар солмаслик ҳақидаги амрдан бир неча ҳолатлар истисно қилинган. Масалан, бир одам уйланмоқчи бўлса, у аёлга назар солиши нафақат мумкин, балки мустаҳабдир.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Муғири ибн Шўъба розияланлоҳу анху қўйидагиларни айтадилар: «Уйланмоқчи бўлиб, бир аёлга совчи қўйган эдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга: «Уни кўрдингми?» — деб сўрадилар. Мен: «Йўқ», дедим. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Сен уни кўргин, бу, албатта, ораларингизда яқинлик ҳосил қиласди», дедилар.

Абу Ҳурайра розияланлоҳу анхудан ривоят қилинган бошқа бир ҳадисда Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ансорийлардан бир аёлга уйланмоқчи бўлган кишига: «Сен уни кўргин, ансорийларнинг кўзларида бир нарса бўлади», деганлар.

Имом Аҳмад Абу Ҳумайддан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Биронтангиз бир аёлга уйланмоқчи бўлса, унга назар солмоғида гуноҳ йўқдир, чунки у уйланмоқ ниятида назар солади», деганлар.

Шунингдек, жиноятчини аниқлаш мақсадида текшириш ўтка-заётган шахслар ҳам шу мажбурият юзасидан аёл кишининг юзига қараса, бўлади.

Қози хусумат билан ёки гувоҳлик учун келган аёлга ҳукм чиқариш мақсадида вазифа юзасидан қараса, мумкин. Табиб ҳам тиббий мақсадларда қараса, жоиз. Албатта, бу ҳолатларда синчилаб қарашиб ҳақида сўз кетмоқда.

Ояти каримадаги «ва фаржларини сақласинлар» ибораси фақат фаржни зинодан сақлашни эмас, бошқа ҳаром нарсалардан ҳам, жумладан, бошқаларнинг назари тушишидан сақлашни ҳам ўз ичиға олади. Аввало, бироннинг авратига қараашдан кўзни тийиш керак. Фақат эркакларнинг хотинларнинг аврат жойларига қарashi тақиқданаётгани йўқ, балки эркак эркак кишининг авратига, аёл аёл кишининг авратига қарashi ҳам ман этилмоқда.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Эр киши эр кишининг авратига назар солмайди, аёл киши аёл кишининг авратига назар солмайди», деганлар.

Имом Абу Довуд ҳазрати Али розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига: «ТИрикнинг ҳам, ўликнинг ҳам сонига назар солма», деганлар.

Шу ўринда ўз-ўзидан, эркак кишининг қайси жойлари аврат ҳисобланади, деган савол келиб чиқади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам эркак кишининг аврати киндиғидан тиззасигача эканини айтганлар. Мусулмон эркак киши авратини бошқаларга кўрсатмаслиги лозимдир.

Имом Термизий ривоят қилган ҳадисда саҳобалардан Журҳад ал-Асламий: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам биз билан ўтирган эдилар, сонимнинг очиқ турганини кўриб: «Сон аврат эканини билмайсанми?!» – дедилар», деб айтганлар.

Шунингдек, киши ўзи ёлғиз қолганида ҳам яланғоч бўлиб юриши яхши эмас.

Имом Термизий Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шундай деганларини ривоят қиласди: «Яланғоч бўлишдан сақланинглар, чунки фақат қазои ҳожат ва аҳлига яқинлашиш пайтидагина ажраладиган зотлар сизлар билан доимо биргадирлар».

Яъни, фаришталар доим сизлар билан бирга, улардан уялинг, деганлар.

Имом ибн Можа ривоят қилган ҳадисда қўйидагилар зикр этилади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ўз хотиннинг ва чўрингдан бошқасидан авратингни беркит», дедилар. Бир сўровчи: «Эй, Аллоҳнинг Расули, агар бир киши ўзи холи бўлса-чи?» – деб

сўради. Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳ таборака ва таоло ундан ҳаё қилмоққа ҳақлироқдир», дедилар.»

Бу эркакларга тегишли масалалар. Аёлларга тегишли масалалар эса, қуидаги оятда келади. Эй Мұхаммад!

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْصَبُنَ مِنْ أَبْصَرِهِنَّ وَيَحْفَظُنَ فِرْجَهُنَّ وَلَا يُبَدِّيْنَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا
مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلِيَضْرِبَنَ بَخْمُرِهِنَّ عَلَى جِيُونِهِنَّ وَلَا يُبَدِّيْنَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِعَوْلَتَهُنَّ أَوْ
أَبَابِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءَ بَعْوَلَتَهُنَّ أَوْ أَبْنَاءَ إِلَيْهِنَّ أَوْ إِخْرَاجِهِنَّ أَوْ
بَنِي إِخْرَاجِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخْوَتِهِنَّ أَوْ نِسَاءِهِنَّ أَوْ مَامَلَكَتْ أَيْمَنَهُنَّ أَوْ التَّسْعِينَ غَيْرِ
أُولَى الْإِرَبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الْطِفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهِرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبَنَ
بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يَخْفِيْنَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتَوْبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ
تُفْلِحُونَ

31. Сен мўминаларга айт: «Кўзларини тийсинлар, фаржларини сақласинлар ва зийнатларини кўрсатмасинлар, магар зоҳир бўлган зийнатлар бўлса (майли). Рўмолларини кўксиларига тўсиб юрсинлар. Зийнатларини кўрсатмасинлар, магар эрларига ё оталарига ё эрларининг оталарига ё ўғилларига ё эрларининг ўғилларига ё ака-укаларига ё ака-укаларининг ўғилларига ё опа-сингилларининг ўғилларига ё аёлларига ё ўз қўлларида мулк бўлганларга ё (аёлларга) беҳожат эркак хизматчиларга ё аёллар авратининг фарқига бормаган ёш болаларга (бўлса майли). Махфий зийнатларини билдириш учун оёқларини (ерга) урмасинлар. Аллоҳга барчангиз тавба қилинг, эй мўминлар! Шоядки, нажот топсангизлар».

Ушбу оятда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга хитоб қилиб, мўмина аёлларга кийим кийиш ва аврат беркитиш борасида ўзларини қандай тутишлари лозимлигини баён қилиб беришни буюрмоқда.

«Сен мўминаларга айт: «Кўзларини тийсинлар...»

Мусулмон эркаклар каби, муслима аёллар ҳам номахрамларга шаҳват назари билан қарамасликлари лозимлиги ушбу оятдан тушунилади. Агар беҳосдан назарлари тушса, кўзларини бошқа томонга буришлари керак. Чунки, аёлларнинг эркакларга давомли назар солишлари ҳам ўртада фитна, ҳаром ишлар, зино келиб чиқишига сабаб бўлиши мумкин.

Шунингдек, аёл киши бошқа аёлнинг авратига назар солиши ҳам ман этилади. Аёлнинг аёлга нисбатан аврати киндиғидан тиззасигачадир.

Уламоларимиз Қуръони Карим оятларини ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларини чуқур ўрганиб чиқиб, аёлларнинг эркакларга назар солишида енгил йўл тутилганини таъкидлашган.

Аёллар бир жойда ўтириб олиб, номаҳрам эркакка ноўрин қармоқликлари ҳаром. Аммо, кўча-кўйдаги ёки ҳаром бўлмаган ўйинлар ўйнаётган эркакларга узоқдан қарасалар, майли.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда зикр қилинишича, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам ийд куни хабашийларнинг масжиддаги ўйинларига қараб турганларида Оиша онамиз ҳам у зотнинг орқаларидан туриб томоша қилганлар. Ул зот Оиша онамизни улардан тўсиб турганлар. Оиша онамиз ўзларига малол келгандагина қайтиб кетганлар.

Шу билан бирга, ўша пайтда аёлларнинг масжид, бозор ва бошқа жойларга боришига руҳсат берилган. Сафарларга чиққанлар. Табиийки, бу ҳолатларда эркакларни кўрадилар.

«...фаржларини сақласинлар...»

Бу ибора эркаклардаги каби аёлларда ҳам икки маънони ифода этади: аёллар фаржларини ҳаром иш, зинодан сақласинлар ҳамда бирорвинг назари тушишидан сақласинлар.

Аёл кишининг номаҳрам эркакларга нисбатан аврати юзи ва икки кафтидан бошқа бутун баданидир. Маълумки, муслима аёлга баданини номаҳрам эркаклардан тўсиб юриш Аллоҳ, томонидан буюрилгандир. Мўмина-муслима аёл ўз шарафини сақлаш учун Аллоҳнинг амрига итоат этиб, авратини номаҳрам эркаклардан бер-китмоғи керак. Бунинг учун эса, юзи ва икки кафтидан бошқа бутун танасини тўсиб турадиган кийим киймоғи лозим. Шунингдек, кийим юпқа, баданга ёпишган ва тор бўлмаслиги ҳам зарур. Умуман, аёлларнинг либоси номаҳрам эркакларнинг эътиборини жалб қилмайдиган даражада бўлиши керак.

Имом Абу Довуд Оиша онамиздан ривоят қилган ҳадисда у зотнинг олдиларига опалари Асмаъ бинти Абу Бакр юпқа кийим билан киргандарида, у ерда ўтирган Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам юзларини ўтириб олганлар ва: «Эй Асмаъ, аёл киши ҳайз кўрадиган бўлганидан кейин ундан мана бу ва мана бундан бошқа жойи кўринмаслиги керак», деб икки кафтлари ва юзларига ишора қилганлари айтилган.

Иbn Жарир Тобарий ўз тафсирларида Оиша онамиздан келтирган ривоятда у киши айтадиларки: «Олдимга она бир акам Абдуллоҳ, ибн Туфайлнинг қизи зийнатланган ҳолда кирган эди. Расулуллоҳ,

келиб қолдилар ва юзларини ўтирилди. Мен: «Эй, Аллоҳнинг Расули, бу она бир акамнинг қизи, ёш қиз», дедим. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аёл киши балоғатга етгандан кейин ундан юзи ва мана бу жойларидан бошқа жойи кўриниши ҳалол эмас», деб ўз билакларини тутумлаб кўрсатдилар. Ушлаган жойлари билан кафтлари орасида яна бир тутумча жой қолди».

Ханафий мазҳаби уламолари аёл кишига юз ва кафтларини очиб юришга изн берар эканлар, юз ва қўлни зийнатламасдан, табиий ҳолда тутишни шарт қилиб қўядилар.

«...ва зийнатларини кўрсатмасинлар...»

«Зийнат» деганда чиройли кийимлар, тақинчоқлар ва аёллар ўзларини чиройли кўрсатиш учун ишлатадиган турли воситалар кўзда тутилади.

Исломда аёл кишига зебу зийнат ҳалол қилинганди. Чунки, чиройли бўлишга уриниш ҳар бир аёлнинг табиатида бор. Аллоҳ уларни шундай қилиб яратган. Ҳар бир аёл чиройли кўрингиси келади. Замон ўтиши билан зийнат ўзгариши мумкин, аммо аёл кишининг зийнатта бўлган рағбати ўзгармайди. Ислом аёл кишидаги ушбу рағбатни эътиборга олади. Аёл кишига зийнатланишга рухсат беради. Шу маънода эркакларга ҳаром қилинганди тилла, кумуш ва шойи ипаклар аёллар учун ҳалолдир. Лекин Исломда ушбу зебу зийнатнинг таъсир доираси тартибга солинганди. Аёлларнинг зебу зийнатлари номаҳрам – бегона эркакларнинг кўзини ўйнатишга, шаҳвоний ҳисларини қўзғашга, фитна чиқишига ва зинога йўл очилишига сабаб бўлмаслиги керак. Бунинг учун аёл киши ушбу оятга амал қилиб, зийнатини номаҳрамлардан беркитмоғи лозим.

«...магар зоҳир бўлган зийнатлар бўлса (майли).»

Яъни, беркитишнинг имкони бўлмай қолганда гуноҳ эмас. Мисол учун, беихтиёр шамол турибми ёки бошқа сабабданми, зийнати зоҳир бўлиб кўриниб қолса, гуноҳ ҳисобланмайди.

«Рўмолларини қўксиларига тўсиб юрсинлар.»

Яъни, бошларига ўраган рўмоллари фақат соchlарини эмас, балки томоқлари, қўксилари ва кўқракларини ҳам тўсиб турсин. Токи, уларнинг жамоли бегона кўзларга мўлжал бўлмасин, турли фитналар келтириб чиқармасин.

Ушбу амру фармонларни ҳақиқий мўмина аёллар улкан итоат билан кутиб олганлар. Чунки, уларнинг қалблари илоҳий нур или мунаввар эди. Уларнинг нафслари зийнатларини кўз-кўз қилишни истаса ҳам, ўzlари Аллоҳнинг фармонига сўзсиз бўйсунгандар. Жоҳилият даврида аёллар иффат ва шарм-ҳаё билан кийинишини билмас эдилар. Чиройларини кўз-кўз қилишда мусобақалашар эдилар. Соч ўримларини, бўйинларини, томоқларини, қулоқларидағи тақинчоқ-

ларини, ҳатто кўксиларини очиб юрар эдилар. Ушбу ояти карима нозил бўлганидан кейин мўмина аёллар тамоман бошқа ҳолатта кирдилар. Буни Оиша онамиз ҳам жуда яхши англатиб кўйганлар.

Имом Бухорий қилган ривоятда Оиша онамиз қуидагиларни айтадилар: «Биринчи муҳожир аёлларга Аллоҳнинг раҳмати бўлсин. Аллоҳ, «Рўмолларини кўксиларига тўсиб юрсинлар» оятини нозил қилиши билан, дарҳол, жилбоб-тўнларини йиртиб, рўмол қилиб ўрадилар».

Имом Абу Довуд қилган ривоятда эса, Софийя бинти Шайбар розияллоҳу анҳо қуидагиларни айтадилар: «Биз Оишанинг олдида ўтириб Қурайш аёллари ва уларнинг фазилатларини зикр қилдик. Шунда Оиша розияллоҳу анҳо: «Албатта, Қурайш аёлларининг фазли бор. Аммо мен, Аллоҳга қасамки, Аллоҳнинг китобини тақсимлашда ва нозил бўлган нарсага иймон келтириш борасида ансорий аёллардан афзалини кўрмадим. Сураи «Нур»даги «Рўмолларини кўксиларига тўсиб юрсинлар» ояти нозил бўлганда, эрлари улар учун Аллоҳ нозил этган нарсани тиловат қилиб бердилар. Эркаклар ўз хотини, қизи, синглиси ва ҳар бир аёл қариндошига тиловат қилдилар. Бирорта ҳам аёл қолмай, ҳаммаси, дарҳол, тўнини олиб, бошига ёпди. Улар Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ортларидан (намозда) худди бошлирида қарға тургандек (қора ёпинчиқ билан) тураган эдилар».

Шундай қилиб, Исломда гўзаллиқдан завқданиш ҳалол ва тўғри йўлга қўйилди. Аёлларнинг чиройи ва зебу зийнатлари бегона эркакларнинг ҳирсларини кўзғовчи эмас, балки ўзларининг жуфти ҳалолларига ҳалол завқ берадиган бўлди.

Шунингдек, аёлларга шаҳват билан қарамайдиган эркаклардан беркиниш шарт эмаслиги ҳам айтиб қўйилди.

«Зийнатларини кўрсатмасинлар...»

Мўмина аёллар қасдан ёки бепарволик билан зийнатларини кўрсатиб юриши мутлақо мумкин эмас.

«...магар...»

қуидагиларга кўрсатсалар, майли:

1. «Эрларига...»

Муслима аёлнинг зийнатларини кўришга энг ҳақли одам унинг эридир. Шунингдек, эр аёл танасининг ҳамма жойини кўришга ҳақлиидир.

2. «...ё оталарига...»

Мўмина-муслима аёлга унинг отаси энг бош маҳрам бўлади. Шунинг учун, унга зийнатини кўрсатса, ҳалол. Ота ва ундан кейин зикр қилинадиган маҳрамлари учун аёлнинг никоҳи ҳаромдир, улар унга уйланишни, умуман шаҳват билан қарашни хаёлларига ҳам келтирмайдилар. Шунинг учун, мўмина аёл ушбу маҳрамларга зийнатини кўрсатса, бўлади. Юзини, қўлини, оёғини ва уй ичида очиб

юришга мажбур бўладиган баъзи аъзоларини, жумладан, хамир қилаётганда билагини, уй супураётганда болдирини кўрсатсалар, гуноҳи йўқ. Эҳтиёж юзасидан рухсат берилган.

«Оталар» дейилганда катта ота, бобо ва боболарининг оталари ҳам кўзда тутилади.

3. «...ё эрларининг оталарига...»

Яъни, қайин оталарига. Бунга қайин отанинг оталари ва катта қайин оталарнинг оталари ҳам киради. Улар ҳам ота ўрнида. Улар ҳам келинларига маҳрам, ўртадаги муносабатда уйланиш ёки шаҳват назари деган нарсаларнинг бўлиши мумкин эмас.

4. «...ё ўғилларига...»

Бунга ўз ўғиллари, ўғилларидан бўлган ўғил нашибира, эвара ва чеваралар киради. Буларнинг ҳаммаси ҳам аёл киши учун маҳрам, улар орасида оила қуриш ёки шаҳват билан қарааш умуман мумкин бўлмаган иш, шунинг учун ҳам муслима аёлга уларга зийнатини кўрсатишга рухсат берилган.

5. «...ё эрларининг ўғилларига...»

Яъни, эрларининг бошқа хотиндан бўлган ўғиллари. Булар ҳам мўмина-муслима аёл учун маҳрам саналади. Ораларида никоҳ бўлиши мутлақо мумкин эмас. Чунки, ўртада она-болалик алоқаси бор. Шунинг учун, зебу зийнат ва чирой ўртада шаҳватни уйғотмайди.

6. «...ё ака-укаларига...»

Бунда тувишган ака-укалар, ота бир ака-укалар ва она бир ака-укалар ҳаммаси баробардирлар. Уларнинг барчаси маҳрам ҳисобланадилар, сингилларининг зийнатини кўрсалар, майли.

7. «...ё ака-укаларининг ўғилларига...»

Бунда ҳам тувишган, ота бир ва она бир ака-укаларнинг ўғиллари кўзда тутилган. Аёл ака-укаларнинг фарзандларига амма бўлади. Ўртада маҳрамлик бор, уйланиш ёки шаҳват билан қарааш умуман бўлиши мумкин эмас. Бошқа маҳрамлар қатори, булар ҳам ҳаёт тақозоси ила доимо бир-бирлари билан кўришиб, аралашиб туришга эҳтиёжлари бор. Шунинг учун ҳам, жиянларига аммаларининг зийнатларига қарашларига рухсат берилган.

8. «...ё опа-сингилларининг ўғилларига...»

Бу ҳолатда ҳам тувишган, ота бир ёки она бир опа-сингилларининг ўғиллари кўзда тутилган. Аёл улар учун хола бўлади. Ўртада маҳрамлик бор. Шунинг учун, мўмина аёл зийнатларини уларга кўрсатса, бўлади.

Аммо мўмина-муслима аёлнинг эркак маҳрамлари бу билан тугамайди. Оятда зикри келмаган маҳрамлар ҳам бор. Мисол учун, амакилар, тоғалар ва куёвлар. Шунингдек, эмиқдошлик орқали маҳрам бўлганлар бор. Улар ҳақида ояти каримада бирор нарса дейилмаган

бўлса ҳам, ҳадисларда келган ҳукмлардан қиёс қилиб, мўмина-муслима аёл уларга зийнатини кўрсатса, гуноҳ йўқ, деб фатво берилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Оиша онамиз розияллоҳу анҳога эмиқдошлик орқали амакиси ва тоғаси бўлган эркаклардан қочиб, ҳижоб олишга рухсат бермаганлар. Шундай экан, насаб орқали бўлган амаки ва тоғаларга, албатта, зийнатини кўрсатишга рухсат бор.

Ҳадис илми соҳасидаги энг мўътабар олти китобда ва имом Аҳмад ибн Ҳанбалнинг «Муснад»ларида Оиша онамиздан ривоят қилинишича, Абул Қуъйснинг укаси Афлаҳ, келиб, у кишининг ҳузурларига киришга изн сўраган. У Оиша онамизга эмиқдошлик орқали амаки эди. Оиша онамиз бу ҳақда шундай дейдилар: «Мен унга изн беришдан бош тортдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам келганларида қилган ишим хусусида у зотга хабар бердим. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам менга у (Афлаҳ)га изн беришимга амр қилдилар».

Имом Абу Довуд қилган ривоятда бу хусус яна ҳам равшанроқ баён этилган:

«Оиша онамиз қуийдагиларни айтадилар: «Ҳузуримга Афлаҳ, келган эди, ундан яшириндим. У:

«Амакинг бўлсан ҳам, мендан қочасанми?!» – деди. Мен:

«Қаердан менга амаки бўласан?!» – дедим. У жавоб берди:

«Сени менинг акамнинг хотини эмизган», деди. Мен:

«Мени эмизса, аёл киши эмизган, эркак киши эмас», дедим. Сўнг олдимга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кирдилар, мен бўлган гапни айтиб бердим. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, у амакинг бўлади, ҳузурингга кираверсин», дедилар».

Юқорида зикр қилинган маҳрамларнинг ҳаммаси абадий маҳрам ҳисобланадилар. Яъни, уларнинг мазкур мўмина аёлга уйланышлари абадий ҳаром қилингандир. Аммо маҳрамлиги вақтинчалик шахслар ҳам бўлади. Мисол учун, опа-сингилларининг эрлари вақтинчалик маҳрам саналади, яъни, опа билан никоҳда турган эркакка унинг синглисига уйланиши ҳаром саналади. Опа билан ажрашгандан кейингина сингилни никоҳига олиш ҳалол бўлади.

Уларга нисбатан қандай муомалада бўлиш керак? Бу ҳукм шариатда чегаралаб қўйилмаган. Уламоларимизнинг айтишларича, буни чегаралашнинг имкони ҳам йўқ. Чунки, бундай қариндошлиқ алоқалари турлича бўлади. Шунинг учун, ҳукми ҳам турлича. Бунда қариндошлиқ нисбати, ёш, ҳолатлар, бир жойда яшайдиларми ёки айричами ва бошқа омиллар ҳам эътиборга олинади.

Мисол учун, Оиша онамизнинг опалари Асмаъ бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайнисингиллари бўлади ва у зотдан қочмаганлар. Уйларига бемалол

кириб юрганлар. Ҳолбуки, икковлари орасидаги никоҳнинг ҳаромлиги вақтингчалик бўлган.

Шунингдек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакиларининг қизлари Умму Ҳониъ розияллоҳу анҳо ҳам у зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан қочмаганлар. Ҳолбуки, икковларининг ораларида никоҳ дуруст бўлган.

Шу билан бирга, Зайнаб бинти Жаҳш онамиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида Фазл ибн Аббосдан қочганлар. Ҳолбуки, Зайнаб бинти Жаҳш онамиз Фазл ибн Аббоснинг аммаларининг қизи бўлган. Шунга ўхшаш ҳолатларни ўрганган уламоларимиз, юқорида айтилганидек, бундай ишларда шароитта қараб ҳукм чиқарилади, деганлар.

Шунингдек, қариндошлигида шубҳа бўлган эркаклардан ҳам мўмина аёллар ўзларини ҳижобда туттганлари яхши, дейилади.

Энди, маҳрам ҳисобланмаса ҳам, мўмина аёл зийнатини кўрсатиши мумкин бўлган шахсларнинг зикри келади.

9. «...ё аёлларига...»

Яъни, мўмина аёллар аёлларга зийнатларини кўрсатсалар, бўлади. Уламоларимиз бу ҳақда турли фикрларни айтганлар. Баъзилари, «аёллар»дан мурод ҳамма хотинлар, деганлар. Баъзилари мусулмон аёлларни назарда туттганлар, бошқа бирлари эса, ўзларига тегишли хотинлар, деб айтганлар. Чунки, фосиқа, фожира аёллар муслима аёлнинг авратини, зийнатини кўрса, унга яқинлашса, фисқу фужурга бошлаши, фитна чиқариши мумкин, дейишган.

10. «...ё ўз қўлларида мулк бўлганларга...»

Бу иборадан қул ва чўриларига зийнатларини кўрсатсалар, бўлаверади, деган маъно чиқади.

Аммо уламоларимиз бу ҳақда ҳам икки хил фикр айтишган. Биринчи тоифа уламоларимиз, бундан мурод фақат чўрилар, қуллар эмас, чунки қул ҳам номаҳрам эркак, шаҳвати бор, озод бўлгандан кейин ўз аёл хўжайинига уйланиши мумкин, дейдилар. Ундай бўлса, аввал «аёлларига» деб туриб, кейин «чўриларига» дейишнинг нима ҳожати бор? Чўри ҳам аёл-қу, деган эътиrozга, аввал ҳур аёллар зикр қилинди, кейин чўриларга мумкин эмас экан-да, деган гумон уйғонмасин учун улар ҳам санаб ўтилди, дейдилар.

Иккинчи тоифа эса, «ё ўз қўлларида мулк бўлганларга» жумласидан мурод муслима аёлнинг мулки бўлган қул ва чўрилардир, бунда нафақат чўри, балки қул ҳам қўзда тутилган, дейдилар ва ўз гапларига Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларидан далил келтирадилар.

Имом Абу Довуд Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда айтилишича, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бир қул

олиб келиб, Фотима розияллоҳу анҳога совға қиласидилар. Фотима розияллоҳу анҳонинг эса, биттагина кийими бўлиб, бошини беркитса, оёғи очилиб қолар, оёғини беркитса, боши очилиб қолар эди. У кишининг қийналиб қолганини кўрган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Майли, сенга ҳеч гап йўқ. Булар сенинг отанг ва гуломинг», дедилар.

Имом Термизий ва бошқа имомлар Умму Салама онамиздан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз аёлларига: «Агар сизлардан бирортангизнинг мукотаби (баҳосини тўлаб, озод бўлишга келишган қули) бўлса ва у (ўз баҳосини) адо этишга имкони бўлса, ундан ҳижоблансан», деганлар. Яъни, бу одамнинг озодлиги жуда яқинлашиб қолди. Энди у қул бўлмайди, шунинг учун, ундан қочиш лозим, деганлариdir.

11. «...ё (аёлларга) беҳожат эркак хизматчиларга...»

Булар табиий, жисмоний жиҳатдан эркакликлари ўлган кимсалар бўлиб, қорин тўйғазиш учун одамларнинг хизматини қилиб юрадилар. Уларда умуман шаҳват, аёлларга қизиқиши деган нарсанинг ўзи бўлмайди. Муслима аёл ана шундай одамларга ҳам зийнатини кўрсатса, бўлади.

12. «...ё аёллар авратининг фарқига бормаган ёш болаларга (бўлса майли)...»

Чунки, кичкина болалар аврат нима, шаҳват нима, билмайдилар.

Кўриш орқали фитна содир бўлмаслиги, зинога элтиш эҳтимоли уйғонмаслиги учун уларнинг йўли тўсилгандан кейин, энди, эшитиш орқали фитна туғдирадиган йўлларни ҳам тўсиб, мўмина аёлларга:

«Махфий зийнатларини билдириш учун оёқларини (ерга) урмасинлар», дейилмоқда.

Жоҳилияят даврида аёллар оёқларига ҳам турли тақинчоқлар, қўнғироқлар тақиб олишар экан. Кейин эса, эркакларнинг эътиборини жалб этиш учун оёқларини ерга қаттиқ-қаттиқ уриб юриб, ҳалиги тақинчоқларнинг овозини чиқаришар экан. Бу эса, ўз навбатида, эркакларнинг шаҳватини қўзғаган, аёлнинг ортидан тушиб хираки қилишига ва охир-оқибат зинога олиб бориши мумкин бўлган.

Шунинг учун, махфий зийнатларни ошкор этиш мақсадида ўша зийнатларнинг овозини қасдан чиқаришга ҳаракат қилиш ҳам Исломда тақиқланди.

Руҳшунос олимларнинг таъкидлашларича, баъзи одамларда аёлларнинг чиройини кўриб, шаҳвати қўзимаса ҳам, улардаги зийнатларнинг овозидан ҳирслари уйғонар экан. Ҳолбуки, Қуръони Карим бу ҳақиқатни бир минг тўрт юз йил муқаддам эътиборга олган.

Ушбу ояти каримадан олинган қоидага биноан, мўмина-муслима аёлларга бегона эркакларнинг шаҳватини қўзғатиб, фитнага са-

баб бўлмасликлари учун, нафақат ҳирсни қўзғатадиган овоз бериш, балки шунга восита бўлиб қоладиган бошқа нарсалар ҳам жоиз эмас. Шунинг учун ҳам, мўмина-муслима аёлларнинг кўчага хушбўй атирлардан сепиб чиқишлари ман қилинган.

Имом Насайй бундай ривоят келтиради: «Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ўзларига йўлиққан бир аёлдан хушбўй ҳидни сезиб қолиб:

«Эй, Жабборнинг бандаси, масжиддан келдингми?!» – дедилар. У аёл: «Ҳа», деб жавоб қайтарди. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу:

«Мен ўз ҳабибим Абул Қосим соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Аллоҳ таоло ушбу масжидга хушбўй атир сепиб келган аёлнинг намозини то у аёл жунублиқдан кейин фусл қилгандек фусл қилмагунича қабул қилмайди», деганларини эшигтганман», дедилар».

Имом Термизий Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ҳар бир кўз зинкордир. Қайси бир аёл атир сепиб олиб, бир мажлис аҳли олдидан ўтса, бундоқдир, бундоқдир», деб оғир нарсани айтганлар.

Шунингдек, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аёлларнинг ширали овоз билан эркаклар эътиборини тортишини ҳам ман қилганлар.

«Аллоҳга барчангиз тавба қилинг, эй мўминлар! Шоядки, наожот топсангизлар.»

Яъни, ушбу баён қилинган ҳолатларда сиздан хато ўтган бўлса, Аллоҳга тавба қилинг ва бу хатоларни бошқа такрорламанг. Шундагина нажот топишингиз мумкин.

Ўрни келганда, ушбу ҳукмларга боғлиқ бошқа масалаларни ҳам эслаб ўтиш лозим.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мўмина-муслима аёлларнинг бегона эркак билан, ҳатто эркак қариндоши билан ҳам ёлғиз қолишини ман қилганлар. Фақат ёнида маҳрами бўлсагина, бошқалар билан бир жойда турса бўлади.

Имом Термизий Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Эри фойиб аёлларнинг олдига кирманглар. Чунки, шайтон ҳар бирингизнинг қонингизда юради», деганлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда эса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, маҳрами йўқ аёл билан холи қолмасин, аксинчада, учинчилари шайтон бўлади», деганлар.

Агар номаҳрам эркак ва аёл бирга қолсалар, ҳеч бўлмаганда, бошқаларда шубҳа туғилади, турли гап-сўзлар кўпаяди. Бу эса, ифҳодисаси каби мусийбатларга олиб келади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам бу масалада жуда хушёр бўлганлар.

Имом Абу Довуд келтирган ривоятда қуйидагилар баён қилингани: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам масжида эътикоф ўтирганларида завжай мутаҳҳаралари Софийя онамиз кечаси у зотни зиёрат қилгани келдилар. Суҳбатлари тутаб, у киши қайтиб кетаётганларида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини кузатиб эшик олдига бордилар. Икковлари гаплашиб турганларида ансорийлардан икки киши ўтиб қолдилар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни кўришлари билан тез юриб кета бошладилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам икковларига:

«Шошманглар! Бу аёл Софийя бинти Ҳуйайдир», дедилар. Улар:

«Субҳаналлоҳ! Эй, Аллоҳнинг Расули!» дейишиди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, шайтон одамларнинг қон томирларида юради. Икковингизнинг қалбингизга бирор ёмонлик солмасин, деб қўрқдим», дедилар.

Шунингдек, Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эркакнинг қўли номаҳрам аёлнинг ҳеч бир жойига тегмаслиги лозимлигини қаттиқ тайинлаганлар. Ўзлари байъат олган вактларида ҳам аёлларнинг қўлларидан тутмаганлар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам мўмина-муслима аёлнинг ёлғиз ўзи ёки номаҳрам эркак билан сафар қилишини қаттиқ ман этганлар.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу айтадиларки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам хутба қилаётуб:

«Бир эркак бир аёл киши билан ҳаргиз холи қолмасин, агар аёлнинг маҳрами бўлса, майли. Аёл киши сафарга зинҳор маҳрамиз чиқмасин», дедилар. Шунда бир киши ўрнидан туриб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менинг аёлим ҳажга чиқди, мен эса фалон жойда бўладиган fazotga ёзилдим», деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Сен бориб аёлинг билан бирга ҳаж қил!» – дедилар.

Ушбу ҳадисдан кўриниб турибдики, аёл кишини ҳатто ҳажга ҳам ёлғиз юбориб бўлмас экан. Ҳатто, Аллоҳнинг, дину диёнатнинг йўлида қилинадиган жиҳодни қўйиб бўлса ҳам, аёлнинг маҳрами у билан бирга ҳажга бориши таъкидланмоқда. Чунки, сафар машаққат ва хавфдан холи эмас. Мўмина аёлларни мешаққат ва хавфда ёлғиз қолдиришга унинг маҳрамларининг эркаклик ғурурлари ҳам йўл бермаслиги керак. Йўлда аёлнинг хизматини қилиб, қийинчиликлардан, хавф-хатар ва турли кўнгилсизликлардан ҳимоя этиб бориши керак.

Шунингдек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам номаҳрам эркак-аёлларнинг бир-бирига аралашиб юришини жуда қаттиқ ман қилганлар.

Имом Абу Довуд ривоят қилган ҳадисда Абу Усайд ал-Ансорий айтадиларки, «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам масжид ташқарисида туриб, йўлда эркаклар билан аёллар аралашиб кетганини кўрдилар ва аёлларга: «Сизлар орқада қолинглар, сизлар йўлнинг ўртасидан эмас, чеккасидан юринглар!» – дедилар. Аёллар девор тагидан юра бошладилар. Улар деворга жуда яқин юрганларидан кийимлари унга тегиб кетар эди».

Жамоат бўлиб намоз ўқиш, жума намозини адо этиш нақадар аҳамиятли эканини ҳар бир мусулмон яхши билади. Жума фарз. Жамоат намозини эса, батзилар вожиб, батзилар суннати муаккада, дейдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларидан бирида: «Хоҳлар эдимки, бирорни одамларга жамоат намозини ўқиб беришга буюриб қўйиб, ўзим бориб жамоат намозига келмаганларнинг уйига ўт қўйиб юборсан», деганлар. Бу ва бундан ҳам шиддатлироқ маънони англатувчи ҳадислар жуда кўп. Жума намозини узрсиз қолдирган одамнинг гуноҳи ҳақида гапириб ўтирумаса ҳам бўлади. Лекин эркак-аёл аралашиб юриши яхши эмаслиги эътиборга олиниб, аёл кишига жумага бормасликка руҳсат берилган.

Имом Абу Довуд ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Жамоат билан жума ўқиш ҳар бир мусулмон учун ҳаққу вожибdir. Фақат тўрт кишигагина: қулга, аёл кишига, ёш болага ва касал одамга (вожиб эмас)», деганлар.

Жамоат намозига аёлларнинг қатнашмасликлари афзал эканини очиқ-ойдин айтганлар.

Имом Аҳмад ва бошқа муҳадислар ривоят қилган ҳадисда Умму Ҳумайд ас-Софидий исмли саҳобия аёл келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен сиз билан бирга намоз ўқишни яхши кўраман», дебдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, мен сенинг мен билан намоз ўқишни яхши кўришингни биламан. Сенинг уйингдаги намозинг ҳужрангдаги намозингдан яхшироқдир. Ҳужрангдаги намозинг ҳовлингдаги намозингдан яхшироқдир, ҳовлингдаги намозинг қавминг масжиидидаги намозингдан яхшироқдир, қавмингнинг масжиидидаги намозинг менинг масжиидимдаги намозингдан яхшироқдир», деб жавоб берганлар.

Тўғри, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам аёлларга масжиидга келиб намоз ўқишга руҳсат берганлар. Лекин бу шартли руҳсатдир.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва имом Абу Довуд ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Хотинларингизни масжиддан ман қилманглар. Ўйлари улар учун яхшироқдир», деганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам аёлларни мўътадил равишда зийнатланиб, лозим топилган жойларда атир-упалар билан хушбўйлашиб юришга тарғиб қилганлар. Аммо шу билан бирга, зебу зийнат орқасидан қувиб, ҳаддан ошишдан, шариатта хилоф иш қилишдан қаттиқ қайтарганлар. Ана шундай ман қилинган ишлар қаторига аёл кишининг сочига бошқа сочни улаш ва улатиш, ясама хол қўйиш ва қўйдириш, қошни ингичка қилиб териш ва тердириш, тишларининг орасини сунъий равишда очиши ва очтириш, юзининг рангини бутунлай ўзгартириш учун турли воситалар билан ювиш ва ювдириш каби амаллар ҳам киради.

Мўмина-муслима аёлларга бу ишларни қилишлари ҳам, бошқаларга бажартишилари ҳам мутлақо мумкин эмас.

Буларнинг барчаси жамиятда беҳаёлик, шаҳвоний бузуқлик, фоҳиша гап-сўзлар, жинсий ахлоқсизлик ва зино тарқалишининг олдини оладиган чоралардир. Ушбу илоҳий тадбирларга бандалар чин ихлос билан амал қилган тақдирдагина жамият мазкур ифлосликлар ва ижтимоий касалликлардан пок бўлади.

Энди келадиган оятда эса, жинсий бузуқлик, фаҳш ва зинонинг олдини оладиган энг асосий омиллардан бири зикр этилади:

وَأَنِّكُحُوا الْأَيْمَى مِنْكُمْ وَالصَّلِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَامٌ كُمْ إِنْ يَكُونُوا فَقَرَاءٌ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ
فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَسِعٌ كُلِّيْمٌ

32. Ораларингиздаги никоҳсизларни ва қулу чўриларингиздан солиҳларини никоҳлаб қўйинг. Агар фақир бўлсалар, Аллоҳ уларни йўз фазлидан бой қилур. Аллоҳ (фазли) кенг, ўта билгувчи зотдир.

Ушбу оятда биз «никоҳсиз бўлган» деб таржима қилган ибора арабчада «аййим» дейилади. Бу сўздан кўпчилик тул эркак ва бева хотинни тушунади. Аслида эса, бу нотўғри тушунчадир. «Айим» хотини йўқ эркак ва эри йўқ аёлни билдиради. Аввал оила қурганми, қурмаганми, фарқи йўқ.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло мусулмонлар жамоасига хитоб қилиб:

«Ораларингиздаги никоҳсизларни ва қулу чўриларингиздан солиҳларини никоҳлаб қўйинг», деб буюрмоқда. Бинобарин, мусулмон жамияти аъзолари ўз ораларида никоҳсиз кишиларни қолдирмасликка ҳаракат қилишлари лозим бўлади. Ҳаттоқи қул ва чўриларинг, агар хожалари уларда аҳли солиҳлик сифатини топса, уйли-

жойли бўлишларига ёрдам бермоқлари лозим. Шунинг учун ҳам, ҳозиргача мусулмонлар орасида балоғатта етган ёшларни тезроқ уйлаш, бирор сабаб билан оиласиз қолган эру хотинларни никоҳли бўлишга ундаш жуда кучли. Мазкур ишлар ушбу ояти каримага ҳамда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг: «Никоҳ менинг суннатимдир, ким менинг суннатимга рағбат қиласа, мендан эмас», деган ва бошқа кўпгина шунга ўхшаш ҳадисларига амал қилганимиз туфайли бажарилади. Никоҳ орқали эру хотиннинг боғланиши жинсий майлни қондиришнинг энг табиий ва ҳалол йўлидир. Шунинг учун, Исломда ҳалол никоҳ орқали оила қуриб яшашга қаттиқ тарғиб қилинади. Оила қуриш йўлидаги тўсиқлар олинади ва барча керакли омиллар юзага келтирилади.

Баъзи одамлар турли баҳоналар қилиб, уйланиш, оилали бўлишни орқага сурадилар. Ушбу баҳоналарнинг энг каттаси камбағаллик бўлади. Шунинг учун ҳам, оятнинг давомида бунга ўхшаш баҳоналар билан никоҳни орқага суриш яхши эмаслиги таъкидланмоқда:

«Агар фақир бўлсалар, Аллоҳ уларни Ўз фазлидан бой қилур».

Яъни, фақирликни баҳона қилиб, никоҳдан қочмасинлар. Балки, никоҳга рағбат қилсинлар. Аллоҳ Ўзи билиб, керак бўлса, бой қилиб қўяди. Дарҳақиқат, кўпчилик одамларнинг оила қурганидан кейин жиiddийлашиб, рўзгор учун астойдил ҳаракат қилиб, иқтисодий ҳолати яхшиланиб кетгани қузатилган.

«Аллоҳ (фазли) кенг, ўта билгувчи зотдир.»

Ўз фазлидан хоҳлаган бандасини бой қилиб қўяди. Аммо Ўзи билиб қилади. Нима қилишини эса, ўта билувчилик сифати илиа Ўзи яхши билади.

Ҳамма, имконини топиб никоҳланиб, ҳалол-пок ҳолда оилавий ҳаёт кечирса, айни мурод. Аммо баъзи кишилар ўзларида қанчалик рағбат бўлса ҳам турли сабабларга кўра никоҳланиш имконини топа олмай қолишлари мумкин. Улар нима қиладилар? Мана шу саволга келгуси ояти карима жавоб беради.

وَلَيَسْتَعِفِفُ الَّذِينَ لَا يَحْدُونَ نِكَاحًا حَتَّىٰ يَغْنِيهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَنْبَغِيُونَ إِلَيْكُنْ
مَمَالِكَ أَيْمَانَكُمْ فَكَتَبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَءَاتُوهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي أَتَنَاكُمْ
وَلَا تَكْرِهُوْا فَتَنِيَّتُكُمْ عَلَى الْبِلْغَاءِ إِنْ أَرَدْنَا تَحْصِنَاهُ لِيَبْغُوا عَرْضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهُ هُنَّ فِيَنَ اللَّهُ
مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ عَفْوُرَ رَحِيمٌ

33. Никоҳ(имкон)ни топа олмаганлар, то Аллоҳ уларни Ўз фазлидан бой қилгунича, иффатларини сақласинлар. Қўлларингиз-

да мулк бўлганлардан (озодлик) **васиқасини истайдиганлари бўлса,** бас, уларда яхшилик борлигини билсангиз, улар ила васиқа ёзинг ва Аллоҳнинг сизга берган молидан уларга беринг. Ҳаёти дунёниг ўткинчи матоҳини истаб, покликни ирода қилган (чўри) қизларингизни фоҳишаликка мажбур қилманг. Ким уларни мажбур қилган бўлса, бас, албатта, Аллоҳ улар мажбур қилганларидан кейин ўта мағфиратли ва раҳимли зотдир.

Ушбу ояти каримада учта муҳим масала – никоҳга қодир бўлмаганлар нима қилишлиги, озод бўлишни истаб, ўз хожаси билан шартнома тузган, маълум маблағ эвазига озод бўлишга ҳаракат қилаёттан қулу чўрилар тақдири ва фоҳишабозликка, яъни, баъзи аёлларни зинога мажбурлаб пул топишга уриниш масалалари муолажа этилмоқда.

Аввалги оятда мусулмон жамиятида никоҳсиз кишилар қолмаслиги, ҳатто қул ва чўриларнинг ҳам никоҳда бўлишларига эришиш учун ҳаракат қилмоқ лозимлиги, фақирлик – камбағаллик ва шунга ўхшаш камчиликларни баҳона қилиб, никоҳдан қочиш дуруст эмаслиги баён қилинган эди.

Ушбу оятда эса, уриниш ва ҳаракатлар билан ҳам никоҳли бўлиш имконини топа олмаганлар нима қилишлари лозимлиги баён этилмоқда.

«Никоҳ(имкон)ни топа олмаганлар, то Аллоҳ уларни Ўз фазлидан бой қилгунича, иффатларини сақласинлар.»

Никоҳга имкон топа олмаяпман, деб ҳаром йўлга юриб кетмасинлар.

Ҳалолга имкон топа олмаганлар учун ҳаромдан иффатларини сақлашнинг энг яхши йўлини эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам кўрсатиб берганлар.

Имом Бухорий ва имом Муслим Абдуллоҳ, ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Эй, ёшлар жамоаси, сиздан ким никоҳга қодир бўлса, уйлансин, чунки у (уйланиш) кўзнинг тийилиши ва фаржнинг поклигидир. Ким қодир бўлмаса, унга рўза лозим, чунки у (рўза) аниг учун бичилишдир», деганлар.

Яъни, рўза тутиб юрса, шаҳвати қўзиши камаяди, иффатини сақлаш осонлашади, деганларидир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам никоҳга қодир бўла олмаганларни Аллоҳ таоло Ўз фазлидан бой қилиб қўйишининг йўлларидан бирини ҳам кўрсатиб берганлар.

Имом Термизий ва бошқа муҳадислар Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Уч кишига Аллоҳ учун ёрдам бермоқлик ҳақдир. Иффатни ирода қилиб никоҳни хоҳлаганга, шартномасини адо этишни истаган мукотабга ва Аллоҳнинг йўлида ғазот қилувчига», деганлар.

Аллоҳнинг йўлида жиҳод қилишни истаган мужоҳид фозийга пулмол ва бошқа нарсалар ила ёрдам бериш қанчалик савоб иш экани ҳаммага маълум. Уйланиб иффатини сақламоқчи бўлган шахсга ёрдам бериш ҳам шунчалик савобли иш экани ушбу ҳадисдан очик-ойдин англашилиб турибди.

Хожаси билан шартнома тузиб, озод бўлиш учун васиқадаги маблағни топиб беришга уринаётган қулга ёрдам қилиш ҳам мужоҳид фозийга ёрдам кўрсатиш билан тенг экан.

Кулларга оид ҳукмлар оятнинг давомида баён қилинади.

«Қўлларингизда мулк бўлганлардан (озодлик) васиқасини истайдиганлари бўлса, бас, уларда яхшилик борлигини билсангиз, улар или васиқа ёзинг ва Аллоҳнинг сизга берган молидан уларга беринг.»

Ислом дини келганда дунёда қулчилик авжига чиққан эди. Ислом қулчиликка қарши биринчи бўлиб бош кўтарди. Инсонлар озод бўлишлари учун у барча чораларни кўрди. Турли йўллар билан мусулмонларни қул озод қилишга даъват этди. Ким бир қулни озод этса, дўзахдан паноҳ топишини эълон қилди. Каффорат учун, гуноҳни ювиш учун қул озод этишни, ўзида бўлмаса, сотиб олиб озод этишни шарт қилиб қўйди. Яна бошқа кўпгина чораларни кўрди. Ўша чоралардан бири ушбу оятда зикр қилинаётган «мукотаба» номли амалдир. «Мукотаба» сўзи луғатда «икки томонлама ёзиш» деган маънени англатади. Шаръий истилоҳда эса, қул ёки чўрининг маълум бир маблағ ёки хизмат эвазига озодликка эришиш ҳақида ўз хожаси билан тузган шартномага айтилади. Бу ҳам қулчиликка қарши курашишнинг бир йўли, қул ва чўрилар озодликка эришишлари учун яратилган бир шароитdir. Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларга Куръони Карим орқали хитоб қилиб, агар уларнинг қул ва чўриларидан қайсиси озодликка чиқиш учун шартнома тузишни истаса, улар билан ўша шартномани тузишга амр этмоқда.

«Бас, уларда яхшилик борлигини билсангиз...» дегани ўша «мукотаба» қилишни истаган қул ёки чўриларингизга шу ишда яхшилик бўлишини, улар аҳли солих эканини, озод бўлганларидан кейин ўзларига ҳам, ўзгаларга ҳам наф этишини билсангиз, деганидир.

Демак, хожа қули билан маълум миқдор мол топиб ёки бирон ишни қилиб бериш эвазига унинг озод этилиши ҳақида шартнома тузиб, ёзиг қўяди. Шуни «мукотаба» дейилади. Шундан сўнг икки томон ҳам шартномага амал қилиши лозим бўлади. Қул пулни топиб бериши учун ҳеч ким унинг йўлига тўсиқ бўлмаслиги лозим. У шунда озодликка эришади. Хожа эса, шартнома асосида қулга шароит яратиб бериши керак. Қул келишилган молни ёки хизматни адо этиши билан озод бўлади, хожанинг унда ҳаққи қолмайди.

Агар хожалар Аллоҳ таолонинг ушбу оятдаги «**ва Аллоҳнинг сизга берган молидан уларга беринг**» деган амрига бўйсуниб, келишилган маблағдан бир қисмини кечиб юборсалар, яна ҳам яхши бўлади. Уламоларимиз, бу амр ҳам хожаларга, ҳам мусулмонлар оммасига қаратилган, шартномада келишилган маблағни топиш учун мукотаба қилган қулга ҳам хожаси, ҳам бошқа мусулмонлар молиявий ёрдам беришлари керак, дейдилар.

Маълумки, закотнинг ҳақдорларидан бири ҳам айнан шу қуллардир. Яъни, закотдан маълум бир қисмини қул озод қилиш учун сарфлаш Куръони Каримда тайин этилгандир.

Ислом қул озод этишни энг улкан ибодат ва Аллоҳ таолога қурбат ҳосил қилишнинг энг самарали воситаси даражасига кўтарди.

Имом Байҳақий ал-Баро ибн Озид розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда қўйидагилар айтилади: «Бир аъробий (саҳролик араб) Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Менга мени жаннатта киритадиган амални ўргатинг», деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Батаҳқиқ, қисқа гап билан масалани рўй-рост қўйдинг. Аҳолини озод қил, (қул) бўйнидан (кишанни) еч», дейдилар. У:

«Иккови бир иш эмасми?» – деб сўради. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ, аҳолини озод қилиш – ёлғиз ўзинг озод қилишинг, (қул) бўйнидан (кишан) ечишинг эса, баҳосини тўлашга ёрдам беришинг. Шунингдек, тую ёки қўйнинг сутидан фойдаланиш учун бирорга берадиган бўлсанг, сути кўп вақтида бер. Сенга зулм қилган қариндошингга яхшилик кўрсат. Агар қодир бўлмасанг, тилингни яхши гапдан бошқасидан тий», дейдилар».

Ушбу ҳадиси шарифдан кўриниб турибдики, кишини жаннатга киритадиган ишларнинг бошида қул озод қилиш ёки қулнинг озод бўлишига молиявий ёрдам бериш турибди.

Шунингдек, Ислом ҳукуматига ҳам байтул молдан қул озод қилиш учун ҳисса ажратиш тавсия этилган.

Уламоларимизнинг тасдиқларига кўра, қадимда қуллар уч тоифа бўлганлар:

1. Урушда асир тушиб қул бўлганлар.
2. Ҳур бўлса ҳам, куч билан қул қилиб олинганлар.
3. Ота-боболаридан буён қул бўлиб келаётганлар.

Ислом дини келган пайтда дунёдаги ижтимоий ва иқтисодий низомларнинг барчасида қулчилик асосий омиллардан бири ҳисобланар, ҳамма бу нарсани оддий бир ҳолат деб билар эди.

Ислом одамлар ўрганиб қолган ароқхўрлик, зино, рибохўрлик сингари ижтимоий касалликларни даражама-даражада даволаб йўқот-

ганидек, құлчилик муносабатларини ҳам аста-секин мұолажа қилди. Чунки, бунга үхшаш масалаларда шошма-шошарлик фойда бер-маслиги аник. Ислом құлчиликка қарши режали равищда тадрижий кураш бошлади. Олдин, инсонларға бир-бирларини құл қилишлари яхши әмаслиги түшүнтирилди. Сүнгра эса, құл озод қилиш савоб иш эканлиги, охиратда нажотта, гунохларнинг ювилишига сабаб бўлиши оят ва ҳадислар орқали баён этилди. Сүнгра, закот, каффорат каби ибодатларга құл озод қилиш киритилди. Энг аҳамиятлisisи, бу ишлар қуруқ гап бўлиб қолмади. Балки, амалда қарор топди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари олтмиш учта құл озод қылганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мутахҳараларидан бири Оиша онамиз розияллоҳу анҳо олтмиш еттита құл озод эттандар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари Аббос ибн Абдулмутттолиб етмишта, саҳобаларидан Ҳаким ибн Ҳизом розияллоҳу анҳу юзта, Абдуллоҳ, ибн Умар розияллоҳу анҳу мингта, Зул Кулөт ал-Ҳумайрий розияллоҳу анҳу саккиз мингта, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ўттиз мингта қулни озод қылганлар. Ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Усмон (Аллоҳ, улардан рози бўлсин) томонидан озод қилинган құлларнинг кўплигидан тарихчиларимиз уларнинг сонини аниқлай олмаганлар.

Бу амал мусулмонлар орасида кенг тарқалди. Эски қулларни озод қилиш йўлга қўйилди.

Шу билан бирга, Ислом ҳур одамларни құл қилишни тақиқлади.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қылган ҳадиси құдсийда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қўйидаги сўзлари келтирилган:

«Аллоҳ, таоло дейди: «Мен қиёмат кунида уч хил одамнинг хусуматчиси бўламан. Мен кимнинг хусуматчиси бўлсан, уни енгаман. Бир одамнингки, номим или бир нарса берилса-ю, у хиёнат қилса; бир одамки, ҳур инсонни сотиб, баҳосини еса; ва яна бир одамки, мардикор олиб, уни ишлатиб, ҳақини бермаса».

Ушбу ҳукмдан истисно тариқасида урушда қўлга тушган асирларнигина құл қилишга изн берилди. Бу эса, ўша вақтдаги жорий ҳолат бўйича берилган изн эди.

Оятнинг давомида яна бир даҳшатли ижтимоий касаллик – танфурушлик, хусусан, құл бўлган аёлларни танфурушликка зўрлаш орқали бойлик орттириш иллати мұолажа қилинади.

«Ҳаёти дунёнинг ўткинчи матоҳини истаб, покликни ирода қылган (чўри) қизларингизни фоҳишаликка мажбур қилманг.»

Оятда «қизларингизни» дейилган. Бундан мурод «чўриларингизни» демакдир. Зоро, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан «Кўлингиз

остида бўлган биродарларингизни қулим ёки чўрим деманглар, балки фуломим ва қизим денглар» деган маънода ҳадис ҳам ривоят қилинган. Бу ҳам қулчиликка қарши олиб борилган ҳаракатнинг бир туридир. Чунки, ўша пайтда баъзи одамлар чўриларни танфурушлик қилиб, пулмомл топиб келишга мажбур этишар эди. Мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ, Ибн Убай ўша одамлардан бири эди. Ушбу ояти кариманинг нозил бўлишига ҳам ўша мунофиқнинг чўриларидан бири – Муоза исмли жориянинг арз қилиб келиши сабаб бўлган.

Машхур тафсиричи Суддий бу ҳақда қуидагиларни айтадилар: «Ушбу оят мунофиқларнинг бошлиғи Абдуллоҳ, ибн Убай ибн Салул ҳақида нозил бўлгандир. Унинг Муоза исмли жорияси бор эди. Уйига меҳмон келса, меҳмондан бирор нарса ундириш мақсадида жорияси-ни унга қўшиб берар эди. Жория Абу Бакр розияллоҳу анхүнинг олдига келиб, бу ҳақда шикоят қилди. Бас, Абу Бакр розияллоҳу анху бу ишни Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга айтдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам унга жорияни ўз ҳузурида олиб қолиши-ни амр қилдилар. Шунда Абдуллоҳ, ибн Убай: «Мұхаммаддан менга ким ёрдам беради. Жорияларимизга ҳам эга чиқмоқда!» деб бақи-риб-чақира бошлади. Шунда Аллоҳ, таоло ушбу оятни нозил қилди».

Бошқа ривоятларда Абдуллоҳ, ибн Убай ибн Салулнинг бошқа жориялари ҳам борлиги, уларни танфурушликка мажбур этгани зикр қилинган.

Оятдаги

«Ҳаёти дунёнинг ўткинчи матоҳини истаб...» деган жумлада, агар ҳаёти дунёнинг ўткинчи матоҳини истамаса, чўри қизларини фоҳиша ишга мажбур қилса, бўлаверар экан-да, деган фикрга умуман йўл йўқ. Зоро, Аллоҳ фахш ишларнинг ҳар қандай кўринишини буткул ман этган. Бу ерда эса, хусусан, хожа ўзининг чўри қизларини пул орттириш учун танфурушликка мажбур қилиши ҳаромлиги ҳақида сўз кетмоқда.

Шунингдек,

«ПОКЛИКНИ ИРОДА ҚИЛГАН (ЧЎРИ) ҚИЗЛАРИНГИЗНИ...» жумласи-дан, нопокликни ирода қилган чўри қизларни танфурушликка маж-бур қилса, бўлаверар экан, деган фикр келиб чиқмайди. Маълумки, қиз ўз ихтиёри билан танфурушлик қилса, гуноҳи ўзига бўлади. Лекин бу ўринда агар чўри қиз фоҳишаликни ихтиёр қилмаса-ю, хожаси уни мажбур этса, бу гуноҳ – жиноят учун қонун олдида жавоб бериш хожанинг бўйнига тушиши ҳақида гап кетмоқда.

Араб ўлкаларида ушбу ояти карималар нозил бўлган пайтда тан-фурушлик, фоҳишабозлик икки хил бўлган.

Биринчиси – никоҳ кўринишидаги танфурушлик.

Шу ишни хоҳлаган аёл бир уйни ўзига маскан қилиб олар ва унинг олдига маълум одамлар кириб-чиқиб юрар эди. Улар аёлга

нафақа бериб, шаҳватларини қондиришарди. Агар аёл туғиб қолса, ўша эркакларнинг ҳаммасини тўплатиб келар ва уларга, орамиздаги гапдан ўзингиз хабардорсиз, мана мен туғдим, бу сенинг боланг, эй фалончи, деб эркаклардан бирининг номини айтар эди. Шу билан, бола ўша эркакни қўлиб қолар эди.

Иккинчиси эса, умумий танфуруушлик эди.

Бу ҳам, ўз навбатида, иккига бўлинади. Бири, хожалар чўри қизларга ҳар ойда катта бир маблағ топиб келишни буюрар эдилар. Улар эса, бу маблағни танфуруушлик қилиб топардилар.

Иккинчиси, одамлар ёш қизларни маҳсус уйларга жойлаштириб, устига байроқ илиб қўяр эдилар. У ерга ким хоҳласа, кириб, пулини тўлаб, зино қилиб чиқар эди. Кўп одамларнинг шунақа уйлари бор эди. Мунофиқларнинг бошлиғи, Оиша онамизга бўхтон тоши отишга журъят этган Абдуллоҳ ибн Убай ибн Салулнинг ҳам олти нафар ёш, чиройли чўрилари бўлиб, у уларни зинога мажбур қиласар, дунёнинг матоҳига кўпроқ эришишни истарди. Ўша олти чўридан бири Муоза-нинг арз қилиб боргани ва бошқа ҳодисалар юқорида келтирилди.

Ислом дини бу фоҳиша ишларнинг барчасини ҳаром қилди. Ушбу оят нозил бўлганидан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам чўрилар зиносидан топиладиган молни ҳаром деб эълон қилдилар. Баъзи бир ҳадисларда чўриларнинг касб қилган амали ҳалоллиги аниқ бўлмаса, топгани ҳаром бўлиши айтилган. Яъни, ҳалол касбдан топганлиги аниқ бўлгандагина қабул этилади, бўлмаса, йўқ.

«Ким уларни мажбур қилган бўлса, бас, албатта, Аллоҳ улар мажбур қилганларидан кейин ўта мағфиратли ва раҳимли зотдир.»

Чўрилар ўз ихтиёрлари билан эмас, хожаларининг мажбуралиши оқибатида зино қилганлари учун, Аллоҳ уларга раҳим этиб, гуноҳларини кечиради.

 وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ أَيْتِ مُبِينَتٍ وَمُثَلَّاً مِنَ الَّذِينَ خَلَوْ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةٌ لِلْمُتَّقِينَ

34. Батаҳқиқ, Биз сизларга очиқ-ойдин оятларни, сиздан олдин ўтганлардан мисолни ва тақвадорлар учун ваъзни нозил қилдик.

Куръони Карим оятлари очиқ-ойдин, уларнинг ҳеч тушунарсиз ёки ноаниқ қолган жойи йўқ. Ким хоҳласа, уларни ўрганиб, татбиқ қилиб, нажот топади.

Куръони Каримда, ибрат олиш учун, ўтганларнинг мисоллари ҳам келтирилган. Иймонда юрганлар нажот топиб, куфрни ихтиёр қилганлар ҳалок бўлишига тарихдан далиллар келтирилган.

Куръони Каримда тақводор зотлар учун етарлича мавъиза ҳам бор.

Сурада кўп ҳукмлар баён қилинди. Улардан жуда кўп масалаларга ечим топиш билан бирга, мунофиқлар жуда хатарли шахслар эканликларини ҳам англаб олдик. Улар Ислом жамиятининг ичида турли фитналар қўзғаб юрганлари учун ҳам кофир ва мушриклардан кўра анча хатарли эканлиги мъълум. Улар сиртдан ўзларини мусулмон қилиб кўрсатиб, баъзи муҳлис мусулмонларни ҳам йўлдан уриш имконига эга бўлиб оладилар. Улар Куръон, Ислом нуридан баҳраманд бўлолмаган одамлар. Уламоларимизнинг таъкидлашларича, қуйидаги уч мақсад эътибори билан кейинги оятлар ўша мунофиқларга қаратилгандир:

1. Уларга яна бир бор эслатма бериш. Шоядки, эслатма бу сафар фойда бераб қолса.

2. Ниғоқ билан иймоннинг, мунофиқ билан мўминнинг фарқини очиқ-оидин қилиб қўйиши.

3. Аллоҳ таолонинг оятлари ҳақиқий мўмин-мусулмонлар учун ҳидоят эканини, номи мусулмон-у, ўзи Исломдан узоқ бўлганлар учун эмаслигини таъкидлаб қўйиши.

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مُثْلُ نُورِهِ كَمِشْكُوفٍ فِيهَا مَصَبَّاحٌ فِي زَجَاجَةٍ
الْزَجَاجَةُ كَانَتْ كَوْكِبُ دُرِّيٍّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَرَّكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرَقَيَّةٍ وَلَا غَرَبَيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا
يُضِيَّعُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَلَ
لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

35. Аллоҳ осмонлар ва ернинг нуридир. Унинг нурининг мисоли худди бир токча, унинг ичига чироқ қўйилган, чироқ эса, шиша ичida, шиша эса, гўё дурдан бўлган бир юлдуз бўлиб, шарқий ҳам, фарбий ҳам бўлмаган муборак зайдун дараҳтидан ёқиладир. Унинг мойи ўзига олов тегмаса ҳам, ёритиб юборай дейдир. (Бу) нур устига нурдир. Аллоҳ хоҳлаган одамни Ўз нурига ҳидоят қилур. Аллоҳ одамларга мисолларни келтирур. Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчиdir.

Суранинг номи ушбу ояти каримадан олинган. Бу ояти карима «Нур ояти» деб ҳам номланади.

Тафсирчиларимиз, файласуфларимиз бу ояти карима ҳақида кўп баҳс юритганлар. Ҳатто, Ҳужжатул Ислом имом Фаззолий «Нур ояти»-ни тафсир қилиб, «Мишкотул анвор» номли бир китоб ҳам ёзганлар.

Оятда Аллоҳ таоло Ўз зоти олийсини «Нур» деб атамоқда. Лекин бу нур сиз билан бизнинг тушунчамиздаги моддий, қўзга таъсир ўтказа-

диган, олимлар тахминича, бир сонияда 186000 мил тезлиқда ҳаракат қиласидиган ёруғлик нури эмас. Аллоҳ таолонинг ҳеч бир сифати сиз билан бизнинг тасаввуримизга тўғри келмайди. У ўхшаши йўқ зотдир. Буни ҳамма уламоларимиз бир овоздан таъкидлаганлар. Аммо оятнинг тафсирига келганда фикрлар турлича бўлган.

«Аллоҳ осмонлар ва ернинг нуридир.»

Бу жумлани баъзи уламоларимиз, «Аллоҳ осмонлар ва ерни му-наввар қилгувчиидир», деб тушунтирганлар. Бошқа бирлари эса, «Аллоҳ осмонлару ерни вужудга келтиргувчиидир», деганлар. Яна бошқалари, Аллоҳ таоло осмонлар ва ерни, яъни борлиқни ўз нуридан яратгандир, деган маънода тафсир қилганлар. Яна бир тоифаси, Аллоҳ таоло борлиқни билдиргувчиидир, деганлар.

Бу тушунчаларнинг ҳаммаси араб тилида «нур» сўзи ифода этадиган маънолардан олингандир.

«Нур» сўзи, аслида, ўзи зоҳир бўлиб, ўзгаларни ҳам зоҳир этувчи вужудга нисбатан ишлатилади. Мисол учун, қоронгулиқда ёруғлик зоҳир бўлиб, аввал ўзи кўринади ва шунинг баробарида атрофни ҳам ёритади, яъни, кўрсатади.

Шу сабабдан, қуёш, ой, юлдузлардан тараладиган, сонияда 186000 мил ҳаракат қилиб, кўзга, миядаги кўриш марказига таъсир ўтказадиган ёруғлик ҳам нур дейилади. Шунингдек, илмга нисбатан ҳам «нур» сўзи ишлатилади. Яна, иймон ҳам нур дейилади; Қуръонни эса, Аллоҳ таолонинг ўзи нур деб атаган; кўзning кўриш қобилиятини-да нур дейишади; фарзандга нисбатан ҳам, «кўзимнинг нури» деган иборани ишлатишади. Қисқаси, «нур» сўзи жуда кўп маъноларда қўлланган.

Шунга ўхшаш луғавий маънолар эътиборидан келиб чиқиб, оятдаги жумланинг тафсири турлича бўлган. Ўша тафсирлардан баъзилари юқорида келтирилди.

Аллоҳ таоло осмонлар ва ернинг нури эканлиги инсоний тасаввурга сифиши қийин, шунинг учун инсон идрокига мос мисол билан тушунтирилмоқда:

«Унинг нурининг мисоли худди бир токча, унинг ичига чироқ қўйилган, чироқ эса, шиша ичида, шиша эса, гўё дурдан бўлган бир юлдуз бўлиб, шарқий ҳам, фарбий ҳам бўлмаган муборак зайдун дараҳтидан ёқиладир.»

Ўша вактда ёруғлик ҳосил қилиш учун ишлатиладиган шиша чироқ инсонлар онгида энг тараққий этган восита бўлган. Нур яхши таралиши учун, аввало, деворда ўйма токча бўлиши керак.

«Унинг нурининг мисоли худди бир токча...»

Токчада турган чироқнинг нури бехуда тарқалмасдан, бир тарафга таралади, шамол тегиб, ўчиб қолавермайди ҳамда липиллаб

тутамайди. Аммо фақат пилик ёнган билан ёруғлик бўлмайди. Агар пиликнинг устига шиша ўрнатилса, у ўчиб ҳам қолмайди, нури ҳам атрофга равшан таралади.

«унинг ичига чироқ қўйилган, чироқ эса, шиша ичида...»

Энди, шиша билан шишанинг ҳам фарқи бор. Шиша қанчалик шаффооф бўлса, чироқнинг нури шунчалик равшан ёритади. Ушбу оятда мисол келтирилаётган чироқнинг шишаси гўё дурдан бўлган бир юлдуз экан.

«шиша эса, гўё дурдан бўлган бир юлдуз бўлиб...»

Дур мусаффолик, юлдуз эса, ёруғлик тимсоли. Икки тимсол бир бўлиб, ўша чироқнинг шишасида акс топмоқда. Бу эса, мисли йўқ, даражада ёруғлик берадиган чироқ деганидир.

Энди, бу чироқ ёниши учун ёқилфи – мой керак. Аммо мой яхши бўлмоғи лозим, йўқса, чироқ равшан нур таратолмайди. Оятнинг давомида васф қилинаётган чироқнинг ёфи қанақа эканлиги баён этилмоқда:

«...шарқий ҳам, ғарбий ҳам бўлмаган муборак зайдун дараҳтидан ёқиладир».

Яъни, чироқнинг ёфи муборак зайдун дараҳтидан олинган. Ўша вактдаги энг яхши чироқ ёфи зайдун ёфи бўлган. Аммо ҳамма зайдуннинг ҳам ёфи бир хил бўлавермайди. Қуёш тегмай, сояда ўсган зайдундан умуман яхши ёғ чиқмайди. Қуёш фақат шарқ томонидан тушадиган зайдуннинг ёфи ҳам, шунингдек, фақат ғарб томонидан тушадиган зайдун дараҳтининг ёфи ҳам унча яхши бўлмайди. Энг яххиси шарқий ҳам, ғарбий ҳам бўлмай, эртадан кечгача қуёшда тобланиб, қуёш нурини тўла эмиб ўсган зайдуннинг ёғидир. Бунинг устига, зайдун муборак дараҳтдир.

«Унинг мойи ўзига олов тегмаса ҳам, ёритиб юборай дейдир.»

Яъни, яхши жойда ўсган муборак дараҳтининг – зайдуннинг ёфи бўлгани учун, чироққа қуийб, пиликка олиб ёқмаса ҳам, ўзидан-ўзи зиё таратиб юборай деб турибди.

Хуллас, токча нур учун тайёрланган, чироқнинг ўзи нур, устига кийдириладиган шиша нурли юлдуз каби дурдек равшан, ёфи ҳам нур сочай деб турибди. Буларнинг ҳаммаси

«нур устига нурдир». Ҳа, Аллоҳнинг нури ана шундай ёрқиндир. Аммо:

«Аллоҳ ҳоҳлаган одамни Ўз нурига ҳидоят қилур».

Ҳаммани ҳам ҳидоят қилавермайди. Кўзи кўр одам қуёшнинг, ойнинг, юлдузнинг, ҳатто олдида турган чироқнинг нурини кўрмаганидек, қалб кўзи кўр одам ҳам Аллоҳнинг нурига – иймонга, дину диёнатга, Куръонга, Исломга ҳидоят топмайди. Шундай қилиб:

«Аллоҳ одамларга мисолларни келтирур».

Одамларга қандай мисол түфри келишини У зотнинг Ўзи билади. Чунки:

«Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчиидир».

Аллоҳнинг мазкур нурли чироғи қаерда?

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُدْكَرْ فِيهَا أَسْمُهُ يَسِّحُ لَهُ فِيهَا الْغُدُوُّ وَالْأَصَالِ

36. (У) бир уйлардаки, Аллоҳ уларнинг кўтарилишига ва уларда Ўз исми зикр қилинишига изн бергандир. Уларда Унга эртаю кеч тасбих, айтурлар;

رِجَالٌ لَا نُلَهِيهِمْ بِخَرَةٍ وَلَا يَبْعَدُ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامُ الصَّلَاةِ وَإِثْنَاءُ الرِّزْكَوْنَ يَخَافُونَ يَوْمَ الْشَّقْلَبِ
فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْأَبْصَرُ

37. Бир кишиларки, уларни тижорат ҳам, олди-сотди ҳам Аллоҳнинг зикридан, намозни тўқис адо этишдан ва закот беришдан машғул қила олмас. Улар қалблар ва кўзлар изтиробга тушадиган кундан қўрқарлар.

Демак, Аллоҳнинг нури, нурли чироқ, иймон нури

«(У) бир уйлардаки, Аллоҳ уларнинг кўтарилишига...» изн берган.

Яъни, моддий ва маънавий жиҳатдан юқори даражада бўлишига Аллоҳ, таолонинг Ўзи амр қилган. Бу уйларни баланд қилиб қуришга изн берган.

«...ва уларда Ўз исмининг зикр қилинишига изн бергандир.»

Яъни, ўша баланд қилиб қурилган уйларнинг даражасини янада баландлатиш учун уларда Ўзининг исмини зикр этишни буюрган. Шу маъноларни эътиборга олиб, уламоларимизнинг кўплари, бу уйлардан мурод масжидлардир, дейдилар. Ҳазрати Абдулоҳ, ибн Аббосдан: «Масжидлар Аллоҳнинг ердаги уйларидир», деган гап ҳам нақл қилинган. Ушбу оятнинг тафсирида Ҳофиз ибн Касир масжид қуришга тарғиб қилувчи, масжид одобларини ўргатувчи ҳадислар билан бир қаторда масжиғда зеб беришдан қайтарувчи ҳадисларни ҳам келтирганлар.

Имом Абу Довуд Абдулоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Мен масжидларни безашга амр қилинмаганман», деганлар.

Имом Аҳмад ва яна бир қанча муҳаддислар Анас розияллоҳу анҳудан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Одамлар

масжиidlар ила мақтандиган бўлмагунларича қиёмат қоим бўлмайди», деганларини ривоят қилганлар.

Демак, масжиidlарнинг ҳақиқий ободлиги уларда Аллоҳга ибодат қилиш билан бўлади. Шунинг учун ҳам, оятнинг давомида ва кейинги оятда айнан шу нарса зикр қилинмоқда.

«Уларда Үнга эртаю кеч бир кишилар тасбих айтурларки...»

Яъни, у уйларда Аллоҳга шундай кишилар эртаю кеч тасбих, айтурлар – Аллоҳни поклаб ёд этурларки,

«уларни тижорат ҳам, олди-сотди ҳам Аллоҳнинг зикридан, намозни тўқис адо этишдан ва закот беришдан машғул қила олмас».

Бу ерда Аллоҳнинг нурини идрок этишга ва унинг файзидан баҳраманд бўлишга ҳақли кишиларнинг сифатлари келтирилмоқда. Аллоҳ, таоло неъматини, нурини кўринганга ато қиласвермайди, албатта. Балки, маълум сифатларга эга бўлган зотларгагина ато этади. Ана ўша инсонларнинг сифатларидан бири Аллоҳ, таолони эртаю кеч поклаб ёд этиш – тасбих айтиш бўлса, яна бир сифати тижоратга ҳам, олди-сотдига ҳам машғул бўлмасдан, Аллоҳни зикр этишларидир. Яъни, иш вақтида ҳам Аллоҳни унутмайдилар. Тижорат ва олди-сотди билан машғул бўлиб, намозни, хусусан жамоат намозини қолдирмайдилар. Менинг ўзим тижорат қилиб, зўрга топдим-ку, деб закот беришдан ҳам қочмайдилар. Чунки:

«Улар қалблар ва кўзлар изтиробга тушадиган кундан қўрқарлар».

Яъни, қиёмат кунидан қўрқадилар. У кунда тижорат билан, олди-сотди билан машғул бўлиб, Аллоҳнинг зикрини, намозни тўқис адо этишни, закот беришни унутганларнинг қалблари ва кўзлари қўрқинчдан изтиробга тушади.

Аммо юқорида айтилган сифатта эга бўлганларнинг иймон ва амаллари ҳамда ўша кундан қўрқишлари:

 لِيَحْزِبُهُمُ اللَّهُ أَحْسَنُ مَا عَمَلُوا وَيَرَبِّهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

38. Аллоҳ уларни қилган амалларининг энг гўзали ила мукофотлаши ва фазли қарамидан зиёда қилиб бериши учундир. Аллоҳ хоҳлаган кишига беҳисоб ризқ берур.

Мазкур сифатлар соҳиблари Аллоҳнинг нурига сазовор бўладилар ва қиёматда ушбу оятда зикр қилинган мукофотларга эришадилар.

Шу билан бирга, у нурдан маҳрум бўлганлар ҳам бор. Уларнинг ҳоли тамоман бошқача. Келаси оятда ўшаларнинг аҳволи васф қилинади:

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَلُهُمْ كُسْرًا بِقِيَةٍ يَحْسِبُهُ الظَّمَانُ مَاءً حَقَّ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدُهُ
شَيْئًا وَجَدَ اللَّهَ عِنْدَهُ فَوْقَهُ حِسَابٌ هُوَ اللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

39. Куфр келтирганларнинг амаллари сахродаги саробга ўхшар. Чанқоқ одам уни сув деб ҳисоблар. Қачонки, унинг олдига келса, ҳеч нарсани топмас. Ба у олдида Аллоҳни топур. Бас, У зот унинг ҳисобини тўлиқ қилур. Аллоҳ ўта тез ҳисоб қилгувчиидир.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таолонинг нуридан маҳрум бўлган коғир ва мунофиқларнинг ҳоли ажойиб услугуб ила васф этилмоқда. Ўзлари чанқоқ одамга, амаллари эса, сахродаги саробга ўхшатилмоқда.

«Куфр келтирганларнинг амаллари сахродаги саробга ўхшар.»

Сахродаги ташна одамга узоқдаги сароб сув бўлиб кўринади. Ана, сув топдим, маза қилиб ичаман энди, деб хориб-толиб, қоқилиб-суриниб етиб борса, ҳеч нарса йўқ, бўлади.

«Чанқоқ одам уни сув деб ҳисоблар. Қачонки, унинг олдига келса, ҳеч нарсани топмас.»

Худди шунингдек, коғир ва мунофиқлар ҳам бу дунёда ўзларича, у қилдим-бу қилдим, деб амалларини санаб, яхши-яхши умидлар билан охират томон кетаверадилар. Қиёмат қоим бўлиб, «манзил»га етганларида эса, ҳеч нарса топмайдилар. Чунки, куфр ва нифоқ ҳар қандай ва ҳар қанча амални йўққа чиқаради, саробга айлантиради.

«Ва у олдида Аллоҳни топур. Бас, У зот унинг ҳисобини тўлиқ қилур.»

Коғирлар «Қилган амалимизнинг савобини топамиз», деб борганд жойларида Аллоҳни топадилар ва Аллоҳ уларни бекаму кўст ҳисоб-китоб қиласди. Зотан:

«Аллоҳ ўта тез ҳисоб қилгувчиидир.»

Келгуси оятда эса, куфр келтирганларнинг амаллари бошқачароқ васф билан баён қилинади.

Уларнинг амаллари:

أَوْ كَظُلْمَتِ فِي بَحْرٍ لَّجَّيْ يَغْشِيهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِّنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلْمَتُهُ
بَعْضًا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَكْدُهُ لَمْ يَكْدِرْهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَالَهُ مِنْ نُورٍ

40. Ёки худди қаърсиз дengиздаги зулматларга ўхшар. Унинг устидан мавж қоплагандир, у(мавж)нинг ҳам устидан мавж ва уни эса, булат (қоплагандир). Бир-бирининг устидаги зулматлар-

дир. У қўлини чиқарса, кўра олмас. Кимгаки Аллоҳ нур бермаса, унинг учун нур бўлмас.

Ушбу ояти каримада ҳам Аллоҳнинг нуридан маҳрум бўлган коғир ва мунофиқларнинг ҳолати ажойиб услугуб ила васф қилинмоқда. Коғир ва мунофиқлар ўз амаллари билан:

«...худди қаърсиз дengizdagi зулматларга ўхшар».

Яъни, тубсиз дengиз остидаги қоронфу зулматда қолган одамга ўхшайди. У қоронгулик фақат дengизнинг тубсизлигидан эмас, балки яна:

«Унинг устидан мавж қоплагандир».

Яъни, дengизни катта тўлқин қоплаб олгандир. Бу тўлқин эса, зулмат устига зулматдир. Аммо бу ҳали ҳаммаси эмас. Ўша қопқора тўлқиннинг –

«У(мавж)нинг ҳам устидан мавж» қоплагандир.

Аммо ҳали ҳам зулмат битгани йўқ. Тўлқин устидаги тўлқинни – **«уни эса, булат (қоплагандир)».**

Демак, ҳаммасининг устидан қоп-қора булат қоплаб турибди. Шундай қилиб, булар:

«Бир-бирининг устидаги зулматлардир».

Бу зулматлар остида қолган коғир ва мунофиқ қандай қилиб Аллоҳнинг нурини кўрсин. Ҳолбуки:

«У қўлини чиқарса, кўра олмас».

У ўз қўлини кўра олмагандан кейин, Аллоҳнинг нурини кўра олмаслиги турган гап.

«Кимгаки Аллоҳ нур бермаса, унинг учун нур бўлмас.»

Чунки, Аллоҳнинг нуридан бошқа нур йўқдир. Шунинг учун, Аллоҳнинг нуридан маҳрум бўлган коғир ва мунофиқлар қат-қат зулматлар остида қолган киши кабидирлар. Ҳолбуки, улардан бошқа барча мавжудот бу зулматлардан йироқда нурга кўмилиб, Аллоҳга ибодат қилиб, тасбих, айтмоқдалар:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسِّعُ لَهُ مَنِ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْطَّيْرُ صَفَّتِ كُلُّ كَوْنٍ عَلَمَ صَلَانَةً
 وَتَسْبِحُهُ وَاللَّهُ عَلَيْهِ مِمَّا يَفْعَلُونَ

41. Аллоҳга осмонлар ва ердаги бор жонзот ва саф тортган ҳолидаги қушлар тасбих айтишини ҳам кўрмайсанми?! Ҳар бири ўз дуоси ва тасбихини, батаҳқиқ, билмишдир. Аллоҳ нима амал қилишларини ўта билгувчиdir.

Ушбу ояти каримада инсонга ўзининг атрофидағи борлиққа, бошқа жонзотларга эътибор билан қарашга даъват бор. Агар инсон қалб қўзини очиб, атрофига эътибор билан назар ташласа, борлиқдаги ҳамма

нарса, барча жонзотлар Аллоҳга тасбих, айтаётганини қўради. Жумладан, осмонда саф тортиб учиб бораёттан қушларнинг қанот қоқиши ҳам Аллоҳга тасбих, айтишидир. Борлиқдаги барча жонзотнинг:

«Ҳар бири ўз дуоси ва тасбиҳини, батаҳқиқ, билмишдир».

Фақат инсонгина билмайди. Коғир инсонлар Аллоҳга дуо қилиш ва тасбих, айтишдан бошқа ишлар билан машғулдирлар. Ҳолбуки: **«Аллоҳ нима амал қилишларини ўта билгувчиdir».**

Коғир ва мунофиқлар билиб қўйисинларки:

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ

42. Осмонлар ва ернинг мулки Аллоҳникидири ва қайтиш ҳам фақат Аллоҳгадир.

Шунинг учун, Аллоҳдан ўзгага юзланиш нотўғридири. Унинг паноҳидан бошқа паноҳ, йўқдир. У зотдан қочиб бўлмас. У зотнинг ҳисоб-китобидан, жазо-икобидан ҳам қутулиб бўлмас.

Аллоҳнинг биру борлигини, иймону итоатга сазоворлигини келаси оятдаги зикрдан ҳам билиб олса бўлади:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُرْجِي سَحَابَاتِمْ بِوَلْفٍ بَيْنَهُ شَمَّ يَجْعَلُهُمْ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلْلِهِ
وَيَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ حِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ فَيُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَصْرِفُهُ عَنْ مَنْ يَشَاءُ يَكَادُ سَنَابَرَقَةَ
يَذْهَبُ بِالْأَبْصَرِ

43. Аллоҳ булатларни ҳайдашини, сўнгра бирга тўплашини, сўнгра уйиб қўйишини кўрмаяпсанми?! Бас, унинг орасидан ёмғир чиқаётганини кўрурсан. У зот осмондан, ундаги тоғлардан дўл тушириб, у билан Ўзи хоҳлаган кишиларга мусийбат етказур ва уни Ўзи хоҳлаган кишилардан буриб юборур. Унинг чақмогининг ярқираши кўзларни кетказгудек бўлур.

Албатта, ушбу оятда васф қилинган ҳодисалар ўзидан-ўзи бўлмайди. Одамларнинг ўзи ҳам бунга қодир эмаслар. Ҳеч бир зотнинг қўлидан келмайди бу иш. Фақат Аллоҳ таологина қила олади. Ушбу ҳодисалар инсонни Аллоҳга иймон келтиришга, унга ибодат қилиб яшашга ундаиди. Шунингдек:

يَقْلِبُ اللَّهُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعْبَةً لِأُولَئِكَ الْأَبْصَرِ

44. Аллоҳ кеча ва қундузни айлантириб турур. Албатта, бунда кўзи борлар учун ибрат бордир.

Кечаю қундузниң айланыб-алмашып туриши ҳам Аллоҳнинг биру борлигига ёрқин далилдир. Бу ишни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким қила олмайди.

«Албатта, бунда кўзи борлар учун ибрат бордир.»

Кимнинг қалб кўзи очик бўлса, буни кўриб, ибрат олади ва Аллоҳга иймон келтириб, ибодат қиласди.

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْهِ وَمِنْهُمْ مَنْ
يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

45. Аллоҳ ҳамма жониворни сувдан яратди. Бас, улардан баъзилари қорни билан юрадир, баъзилари икки оёқ билан юрадир ва баъзилари тўрт (оёқ) билан. Аллоҳ йўзи хоҳлаган нарсани яратур. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.

Ўтган оялларда булултарнинг ҳайдалиши, улардан ёмғир ёфиши, тоғ каби юксакларидан дўл тушиб, кимларгадир мусийбат етказиши, кимларнидир четлаб ўтиши, чақмоқ чақиши ва кечаю қундузниң алмашиниши каби, Аллоҳнинг биру борлигига, чексиз қудратига да-лолат қилувчи табиат ҳодисаларига дикқат қаратилгандан сўнг, энди кишиларнинг эътибори ер юзидағи жониворларга тортилмоқда:

«Аллоҳ ҳамма жониворни сувдан яратди».

Бу Қуръоний ҳақиқат. Бошқалар нима дейишининг аҳамияти йўқ. Чунки ҳамма, ким бўлишидан қатъиназар, тахмин билан гапиради. Аллоҳ эса, доимо ҳақни сўзлайди. Қуръонда «Аллоҳ ҳамма жониворларни сувдан яратди», дейилганми, демак шундай. Аллоҳдан бошқа барча бирлашиб, сув ва ундан бошқа ҳамма воситаю ашёларни ишга солганда ҳам, бирорта жониворни яратса олмаган, яратса олмайди ҳам. Энг арзимас саналганларини ҳам Аллоҳдан бошқа ҳеч қандай зот яратса олмаган. Дунёдаги саноғига етиб бўлмайдиган жонзотларнинг ҳар бири Аллоҳ таолонинг биру борлигига ёрқин далилдир. Бунинг устига, уларнинг турли-туманлигини айтмайсизми?

«Бас, улардан баъзилари қорни билан юрадир...»

Уларни қорни билан юрадиган қилиб яратган зот – Аллоҳ. У зотдан бошқа ким бунаقا жонзотни яратса олади?!

«...баъзилари икки оёқ билан юрадир ва баъзилари тўрт (оёқ) билан.»

Уларни ҳам Аллоҳ шу қобилият билан яратган. У зотдан бошқа ким икки ёки тўрт оёқ билан юрадиган жониворларни яратса олади?!

«Аллоҳ Үзи хоҳлаган нарсани яратур.»

Унинг хоҳишини чеклайдиган зот йўқ. Хоҳлаган шаклда, хоҳлаган сифатда, хоҳлаган сийратда яратаверади.

«Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.»

Унинг қудрати чексиздир.

Шунинг учун ҳам, у зотга иймон келтириб, ибодат қилмоқ шарт. Лекин баъзи одамлар шунча ҳикматларни кўриб-билиб туриб, мунофиқлик қиласидилар.

﴿لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ بِهِنَّاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صَرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

46. Батаҳқиқ, Биз очиқ-ойдин баён қилгувчи ояларни туширдик. Аллоҳ Үзи хоҳлаган кимсанни тўғри йўлга ҳидоят қиласидир.

Аллоҳ нозил этган оялар ҳамма нарсани очиқ-ойдин баён қилиб беради. Улар Аллоҳнинг нурини ҳам, куфрнинг зулматини ҳам, яхшиёмонни ҳам, пок-ннопокни ҳам, ҳамма-ҳамма нарсани баён қилиб беради.

«Аллоҳ Үзи хоҳлаган кимсанни тўғри йўлга ҳидоят қиласидир.»

Аллоҳнинг хоҳишининг чеки йўқдир. Аллоҳнинг Үзи ҳидоятни хоҳлаб, унга интилган одамга ҳидоят нурини ато этмоқни жорий этиб қўйган. Ким иймон учун ҳаракат қилса, Аллоҳ уни ноумид қўймайди. Аммо баъзи одамлар бошқача йўл тутадилар.

﴿وَيَقُولُونَ إِنَّا مَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَطَعْنَاهُمْ يَتَوَلَّ فِيْقَ مِنْهُمْ مَنْ بَعْدَ ذَلِكَ وَمَا أَوْلَئِكَ
بِالْمُؤْمِنِينَ﴾

47. Улар: «Аллоҳга ва Пайғамбарга иймон келтирдик ва итоат қилдик», дерлар. Сўнгра улардан бир гуруҳи юз ўгириб кетурлар. Ана ўшалар мўмин эмаслар.

Улар бир гуруҳ мунофиқлардир. Улар тиллари билан:

«Аллоҳга ва Пайғамбарга иймон келтирдик ва итоат қилдик», дейдилар.

Лекин иймонга амални қўшмайдилар. Иймонли эканликлари ҳақида сафсата сотсалар ҳам, ҳаётда иймон тақозоси или амал қилмай, Ислом шариатига юришни истамай, бошқа қонун-қоидалар асосида яшашга уринадилар. Оғизларида мўминлик даъвосини қилсалар ҳам, Аллоҳга ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга иймонлари борлигини айтсалар ҳам, уларга итоат этишлари ҳақида

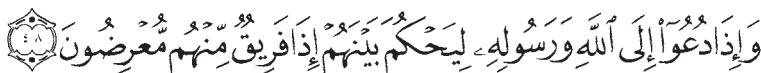
офиз кўпиртириб сўзласалар ҳам, сўzlарига заррача амал қилмайдилар. Уларга, айниқса, «Нур» сураси ўқилганда юраклари сиқилиб кетади. Чунки, бу сура уларга зинони, очик-сочиқликни, ахлоқий бузуқлик бўлмиш ҳавоий нафснинг хоҳишларини ман қилиб, одоб-ахлоқ доирасида ҳалол-пок яшашни таклиф этади.

«Сўнгра улардан бир гуруҳи юз ўгириб кетурлар.»

Тиллари билан айтган гапларига амал қилиш керак бўлганда юз ўгириб, бошқа томонга қараб кетадилар.

«Ана ўшалар мўмин эмаслар.»

Иймон тақозо этган амалларни бажармаган одам қандай қилиб мўмин бўла олади?! Ислом дини ундейлардан воз кечади. Оғзида гапириб, амал қилмайдиган одам ҳеч қачон мўмин-мусулмон бўла олмайди. Ундей одамлар оғизларида мўмин-мусулмонлик даъвосини қилсалар ҳам, Аллоҳ ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳукми бўйича иш юритишидан бош тортадилар.

48. Уларни қачонки Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига ораларидан ҳукм чиқариш учун чорланса, баногоҳ, улардан бир гуруҳи юз ўтиргувчилардир.

Улар ораларида Аллоҳнинг амри ила, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари ила ҳукм юритилишини зинҳор хоҳламайдилар. Улар оғизлари билан иймон ва Ислом даъвосини қилсалар ҳам, Аллоҳ таолонинг ва Унинг Пайғамбарининг ҳукми асосида эмас, бошқа ҳукм остида яшаш ва иш юритишини истайдилар. Шундай экан, улар қандоқ қилиб мўмин-мусулмон бўла олсинлар?!

Ана ўшаларга зеҳн солиб қаралса, кўплари Аллоҳ фарз қилган амалларни қилмайдилар, масжидга қадам ҳам босмайдилар, оғизларида эса, мўмин-мусулмонлик даъвосини қилаверадилар. Бунинг устига, бир бўлиб олиб, Исломга қарши иш юритадилар. Оғизларида иймонлари, мусулмон эканликлари ҳақида гапирадилар-у, Ислом ҳукми юзага чиқмаслиги учун барча чораларни қўллаб турадилар.

Ундей одамларни чорлаб, модомики сиз мўмин-мусулмон экансиз, келинг, орамизда Аллоҳнинг ва Унинг Пайғамбарининг ҳукми юритисин, дейилса:

«...баногоҳ, улардан бир гуруҳи юз ўтиргувчилардир.»

Улар ер юзида Аллоҳнинг қонунлари ҳукм суришини хоҳламайдилар. Улар ер юзида Аллоҳнинг Пайғамбари суннатига амал қилинишини ҳам хоҳламайдилар. Яна қандай қилиб мўмин-мусулмон бўлсинлар?!

Аммо Аллоҳнинг ва Пайғамбарининг ҳукмига чорланганларида юз ўгириб кетган бўлишларига қарамасдан:

وَإِن يَكُن لَّهُمْ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ

49. Агар ҳақ улар (тарафда) бўлса, у(Пайғамбар)га бўйин эгиб келурлар.

Ислом ҳукми ҳақ бўлгани учун ундан қочиб юрган эдилар. Ҳаққа бўйсунишдан бош тортиб, Ислом ҳукми юзага чиқишига қарши бўлаётган эдилар. Лекин Ислом ҳукмида ўзларига фойдали жойи бўлса, унга амал қилишга доим тайёрлар.

Мунофиқ аёл Ислом ҳукми асосида яшашни истамайди, аммо Ислом муслима аёлларга берган имтиёзлардан фойдаланишни хоҳладайди. Мунофиқ, эркак Ислом талаб қилган мажбуриятларни бажаришни хоҳламайди, аммо Ислом мусулмон эрларга берган имтиёзлардан фойдаланишга тайёр туради. Мунофиқ, кимса Ислом ҳукумати жорий қилган қонун-қоидаларга бўйсунишдан бош тортади, аммо мусулмонларга бериладиган имтиёзларга у ҳам даъвогар бўлади. Мунофиқ, ҳоким Ислом бўйича ҳукм юритмайди, динга қарши ишларни бажаради, аммо ўзини Аллоҳнинг ер юзидағи сояси деб даъво қиласди, фуқароларга «ҳокимнинг амри вожиб» бўлишини талаб этади.

Гапнинг хуносасини айтганда, мунофиқлар оғизларида иймон, Ислом даъвосини қиласдилар, аммо иймон ва Ислом бўйича иш кўришга келганда, юз ўгириб кетадилар. Улар иймон қўйиган мажбуриятларни адо этишни мутлақо истамайдилар. Айни чоқда, мўмин-мусулмонларга иймон ва Ислом берадиган имтиёзлардан тўла фойдаланишни хоҳладидилар.

Улар нима учун бундай йўл тутадилар?!

أَفَ قُلُوبُهُمْ مَرْضٌ أَمْ أَرْتَابُوا أَمْ يَخَاوُنَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَرَسُولُهُ بَلْ أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

50. Уларнинг қалбларида мараз борми?! Ёки шубҳа қилдиларми?! Ёхуд Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари уларга зулм қилишидан қўрқадиларми?! Йўқ! Уларнинг ўзлари золимлардир.

Оғзи билан Иймон, Ислом даъвосини қилиб туриб, амалга келганда юз ўтириб кетувчиларда уч ҳолатдан бири бўлади, йўқса, бунчалар паст кетмас эдилар. Ана ўша уч ҳолат бу оятда савол ила билдирилмоқда:

Биринчиси:

«Уларнинг қалбларида мараз борми?!»

Тили билан мўмин-мусулмонлик даъвосида туриб, воқелиқда унга амал қиласлик учун, аввало, қалбда мараз – тузалмас дард бўлиши керак. Чунки, қалби соғлом одам тили билан айтган гапнинг хило-фини қила олмайди. Мен мўмин-мусулмонман, деб туриб, ўзи ко-фир ва фосиқнинг ишини қилишга соғлом қалб йўл бермайди.

Иккинчиси:

«Ёки шубҳа қилдиларми?!»

Уларнинг воқелиқда мўмин-мусулмонликка амал қилмаётганига яна бир сабаб, Иймон ва Исломнинг нур эканига, Аллоҳнинг ҳукми ҳақлигига шубҳа-гумонда эканликлари бўлса керак. Агар Иймон ва Исломнинг нур эканига ҳамда Аллоҳнинг ҳукми ҳақ эканига шубҳа-ланмаса, уларга амал қилиши лозим бўлар эди.

Учинчиси:

«Ёхуд Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари уларга зулм қилишидан қўрқадиларми?!»

Уларнинг воқелиқда мўмин-мусулмонликка амал қиласликларида яна бир сабаб, Иймон ва Ислом тақозоси бўйича иш юритилса, Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларга зулм ўтказади, деган қўрқинч ҳам бўлиши мумкин. Агар шундай қўрқинч бўлмаса, Аллоҳнинг ҳукмига, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатига амал қилишлари лозим эди.

«Йўқ!»

Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари ҳеч кимга зулм қилмайди. Чунки, Аллоҳнингadolati мутлақдир. У зот ҳамманинг Роббидир. У барча-га баробардир. Шунинг учун, Аллоҳ таолодан заррача зулм содир бўлиши мумкин эмас. Аллоҳнинг Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васаллам бўлсалар, У зотнинг ишончли элчисидирлар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳам заррача зулм содир бўлиши мумкин эмас. Чунки, зулм деган нарса у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг табиатларида йўқ. Аллоҳ таоло у кишини маъсум қилган. Агар бошқаларга заррача зулм қиладиган бўлганларида, Аллоҳ таоло у кишини Ўзига элчиликка танлаб олмас эди.

«Уларнинг ўзлари золимлардир.»

Ха, демак, гап бу ёқда экан: Аллоҳнинг ҳукмига юрмаганларнинг ўзлари золимдирлар. Чунки, Аллоҳнинг ҳукмига юрмасликнинг ўзи энг катта зулм. Аллоҳ ва Унинг Пайғамбари зулм қилади, деган гумонда бўлишнинг ўзи катта зулмдир. Аслида, Аллоҳнинг ҳукмидан бошқа барча ҳукм айни зулмдир.

Аллоҳнинг ҳукмига юришдан бош тортаётганлар кимнинг ҳукмига юради? Албатта, ўзига ўхшаган маҳлуқнинг ҳукмига юради.

Аллоҳдан бошқанинг ҳукми эса, ким бўлишидан қатъиназар, мутлақ одил бўла олмайди.

Аллоҳнинг ҳукмига юришдан бош тортаётганлар якка ҳокимнинг ҳукмига юришни хоҳлашлари мумкин. Аввало, ўша якка ҳокимнинг одамларга ҳукмини ўтказишига нима ҳаққи бор?! Қолаверса, инсон ҳукм чиқаришда энг аввал ўзининг ва ўзига яқинларнинг манфаатини ўйлаши турган гап. Воқелик шуни тасдиқлайди. Дунёда ўз манфаатини ўйламаган ҳеч бир якка ҳоким ўтгани йўқ. Шундай экан, бу бошқаларга нисбатан зулм эмасми?!

Аллоҳнинг ҳукмига юришдан бош тортаётганлар бирор фирмәнинг ҳукмига юришни хоҳлашлари мумкин. Аммо бу ҳам айни зулmdir. Нима учун одамлар қандайдир бир фирмәнинг ҳукми асосида яшашлари керак? Ахир, ҳаммалари бир хил одамлар-ку! Ундан сўнг, ҳар қандай фирмә ҳукмини юритаётганда, аввало, ўз аъзоларининг манфаатини олдинга қўйиши турган гап. Бу эса, зулмнинг ўзгинасидир. Дунёда ўз аъзолари манфаатини қўзламаган ҳеч қандай фирмә бўлмаган, бўлмайди ҳам. Шундай экан, фирмәгага аъзо бўлмаганларга нисбатан бу ҳол айни зулм эмасми?!

Аллоҳнинг ҳукмига юришдан бош тортаётганлар ҳозиргача қурилмаган ва барпо этилиши мумкин ҳам бўлмаган «халқ ҳокимиияти» асосида яшашни хоҳлашлари мумкин. Фаразан, шундай бўлди ҳам, дейлик, лекин дунёда ўзининг манфаатларини ўзгалардан устун қўймайдиган бирор халқ борми? Йўқ. Демак, бу ҳолатда ҳам адолат бўлиши мумкин эмас. Демак, бу ҳам зулmdir.

Шунингдек, Аллоҳнинг ҳукми бўйича яшашни истамаётганлар маълум бир давлат ёки маълум бир давлатлар уюшмаси ҳукми асосида яшашни хоҳлашлари мумкин. Аммо бу ҳолатда ҳам ва таклиф қилиниши мумкин бўлган бошқа барча ҳолатларда ҳам ҳақиқий адолат асло юзага чиқмайди.

Ҳа, Аллоҳнинг ҳукмидан бошқанинг ҳукми зулmdir. Аллоҳнинг ҳукмига юришни хоҳламаганлар золимлардир. Аллоҳдан бошқанинг ҳукмини хоҳловчилар мўмин эмас.

Ҳақиқий мўмин-мусулмонларнинг Аллоҳ, таоло ва Унинг Пайғамбари ҳукмига нисбатан муносабатлари тамоман бошқача бўлади.

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحُكُّمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

51. Албатта, мўминларнинг Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига ораларида ҳукм чиқариш учун чорланганларидағи гаплари: «Эшит-

дик ва итоат қилдик», демоқлариидир. Ана ўшаларнинг ўзларигина нажот топгувчилардир.

Ҳақиқий мўмин Аллоҳнинг ҳукмига чорланганида, дарҳол: «Амрни эшитдик, итоат қилдик», дейди. Ҳақиқий мўмин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳукмига чорланганида ҳам, дарҳол: «Амрни эшитдик, итоат қилдик», дейди.

«Албатта, мўминларнинг Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига ораларида ҳукм чиқариш учун чорланганларидағи гаплари: «Эшитдик ва итоат қилдик», демоқлариидир.»

Аллоҳнинг ва Унинг Пайғамбарининг ҳукмига сўзсиз бўйин эгмоқ иймоннинг белгисидир. Аллоҳнинг ва Унинг Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳукмига сўзсиз бўйин эгганларгина ҳақиқий мўминлардир.

«Ана ўшаларнинг ўзларигина нажот топгувчилардир.»

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشَى اللَّهَ وَيَتَقَبَّلُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

52. Ким Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига итоат этса ҳамда Аллоҳдан қўрқиб, Үнга тақво қилса, бас, ана ўшаларгина ютуқقا эришгувчилардир.

Шундай экан, ким дунёю охиратда ютуқقا эришмоқчи бўлса, Аллоҳга ва Унинг Пайғамбарига итоат этсин. Аллоҳнинг Қуръонига ва Пайғамбарининг суннатига амал қилсин.

Ким дунёю охиратда ютуқقا эришмоқчи бўлса, Аллоҳдан қўрқиб яшасин, Аллоҳга тақво қилиб яшасин.

Аллоҳнинг ва Пайғамбарининг ҳукмига мунофиқлар билан ҳақиқий мўминларнинг муносабати баён қилиб бўлинганидан сўнг, энди яна мунофиқлар ҳақидаги гап келган жойидан давом эттирилади:

وَاقْسُمُوا بِاللَّهِ جَهَدَ أَيْمَانَهُمْ لِينَ أَمْرَهُمْ لِيَخْرُجُنَ قُلْ لَا نُقْسِمُوا طَاعَةً مَعْرُوفَةً إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

53. Улар агар амр қилсанг, албатта, (жиходга) чиқишлиари ҳақида Аллоҳ номи билан жон-жаҳдлари ила қасам ичарлар. Сен: «Қасам ичманлар! (Бу жиход) маълум тоатдир! Албатта, Аллоҳ нима амал қилаёттганларингиздан хабардордир», деб айт.

Оғзида мўмин-мусулмонликни даъво қилиб, лекин Иймон, Ислом тақозоси ила иш тутмайдиган мунофиқлар гапларини тасдиқ-

лаш мақсадида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, агар сиз амр этсангиз, биз, албатта, жиҳодга чиқиб, уруш қиласиз, деб лоғ урап, Аллоҳ номига жон-жаҳдлари билан қасам ичар эдилар.

«Улар агар амр қилсанг, албатта, (жиҳодга) чиқишлари ҳақида Аллоҳ номи билан жон-жаҳдлари ила қасам ичарлар.»

Улар ниғоқларини яширишга қанчалик уринсалар ҳам, Аллоҳ таоло ҳамма нарсани билиб туради-ку. Шунинг учун ҳам, У зоти таборака ва таоло Пайғамбарига бу ҳақда хабар бериб мунофиқларга нима дейишларини ўргатмоқда:

«Сен: «Қасам ичманглар! (Бу жиҳод) маълум тоатдир! Албатта, Аллоҳ нима амал қилаётгандарингиздан хабардордир», деб айт».

Ҳа, бўладиган гап шу:

«Қасам ичманглар!»

Нега қасам ичасизлар! Жиҳодга чиқиш янгилик эмас.

«(Бу жиҳод) маълум тоатдир!»

Жиҳод қадимдан Аллоҳ таолога тоат-ибодат сифатида маълум ва машҳур бўлиб келаётган амалдир. Сизлар жон-жаҳдларингиз билан қасам ичиб, лоғ урмасангиз ҳам:

«Албатта, Аллоҳ нима амал қилаётгандарингиздан хабардордир».

Ҳақиқий жиҳодга чиқувчи ким-у, жиҳодга чиқиш ҳақида лоғ уриб, мунофиқлик қилувчи ким эканини яхши билади.

Кейинги оятда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга мунофиқларга айтишлари лозим гапларнинг қолганини ўргатмоқда:

قُلْ أَطِيعُ اللَّهَ وَأَطِيعُو مَرْسُولَ فَإِنْ تَوَلَّ فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حَمِلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِلْتُمْ وَإِنْ
 تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَغُ الْمُبِينُ

54. Сен: «Аллоҳга итоат қилинглар, Пайғамбарга итоат қилинглар. Бас, агар юз ўгириб кетсангиз, у(Пайғамбар)га ўзига юклатилган нарса, сизга ўзингизга юклатилган нарса. Агар унга итоат қилсангиз, ҳидоят топурсиз. Пайғамбарнинг зиммасида очик-ойдин етказишдан бошқа нарса йўқ», деб айт.

Яъни, эй одамлар:

«Аллоҳга итоат қилинглар!»

Аллоҳга итоат этиш – Унинг Куръонига амал қилишдир. Демак, Куръонга амал қилинглар.

«Пайғамбарга итоат қилинглар!»

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат этиш – у зотнинг суннатларига амал қилишдир. Демак, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига амал қилинглар. Аллоҳга ҳам, Пайғамбарга ҳам итоат қилмасдан,

«Бас, агар юз ўтириб кетсангиз...» ўзингизга қийин бўлади. Чунки:
«...у(Пайғамбар)га ўзига юклатилган нарса...»

У ҳам бўлса, Пайғамбарликни сизларга етказиш. Бу ишни у аъло даражада адо этди. Энди у ўз мукофотини олади.

«...сизга ўзингизга юклатилган нарса.»

Яъни, сизга Пайғамбар етказган нарсага итоат қилиш. Сиз буни адо этмасангиз, жазо оласиз.

«Агар унга итоат қилсангиз, ҳидоят топурсиз.»

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам фақат ҳидоятга бошлайди. Аммо итоат қилмасангиз, унга ҳеч бир зарар етмайди. Чунки:

«Пайғамбарнинг зиммасида очиқ-ойдин етказишидан бошқа нарса йўқ.»

Шунинг учун, сизнинг юз ўтириб кетишингиз унга ҳеч қандай зарар келтирмайди. Балки ўзингиз зарар кўрасиз.

Энди келадиган оятда эса, иймон тақозоси или амал қиладиган кишиларга – ҳақиқий мўминларга бериладиган мукофотлар ҳақида сўз юритилади:

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لِيَسْتَخْلَفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا
 أَسْتَخْلَفَ الَّذِينَ كُفَّارٌ مِّنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُكَفَّرُنَّهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي أَرْتَصَنَّ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلُنَّهُمْ مِّنْ بَعْدِ
 خَوْفِهِمْ أَمَّا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ
الْفَنَسِقُونَ

55. Аллоҳ, сизлардан иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганиларга уларни ер юзида худди улардан олдин ўтганларни халифа қилганидек халифа қилишни, улар учун ўзи рози бўлган динни мустаҳкамлашни ва уларнинг хавф-хатарларидан сўнг омонликни бадал қилиб беришни ваъда қилди. Менгагина ибодат қилурлар ва Менга ҳеч нарсани ширк келтирмаслар. Шундан кейин ҳам ким куфр келтирса, бас, ана ўшалар, ўзлари фосиқлардир.

Ушбу оятда Аллоҳ, таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматларидан иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганиларига кўп башоратлар ваъда қилмоқда. Ўша ваъдалар қуийидагилардир:

«Аллоҳ сизлардан иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганларга уларни ер юзида худди улардан олдин ўтганларни халифа қилганидек, халифа қилишни...»

Олдинги ўтган умматлардан қайси бири Аллоҳ таолога иймон келтирган ва бу иймони ҳақиқий бўлиб, бутун вужудини қамраб олган ҳамда ўша ҳақиқий иймонлари тақозоси или солиҳ амаллар қилиб ҳаёт кечирган бўлса, Аллоҳ таоло уларни ер юзига Ўзининг халифаси этиб тайинлаб қўйган эди. Ер юзида ҳукми юритилиши учун уларни Ўзига ўринбосар қилиб қўйган эди. Энди ўшалар каби ер юзида халифа бўлиш имконияти фақат Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматларида бордир. Уларнинг мазкур халифаликка эришишлари учун асосий шарт – иймон келтириб, амали солиҳ қилишдир. Ислом уммати қачон ушбу шартни бажарганида, Аллоҳ таоло ваъдасининг устидан чиққан.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлари пайтида улар Арабистон Ярим ороли, Баҳрайн, Яман ва бошқа жойларда халифа бўлиб, Аллоҳнинг амрини юрита бошладилар.

Ул зотдан сўнг эса, ҳазрати Абу Бакр Сиддик даврларида Ислом давлати чегаралари Форс, Шом ва Мисрнинг бир қанча ерлари қадар кенгайди.

Иккинчи халифа Умари Одилнинг вақтларида Ислом мазкур юртларнинг ҳамма жойларига тарқалди. Ўша пайтдаги дунёning энг катта икки империяси – Рим ва Форс империялари инқизозга учрадилар. Уларнинг ўрнини Ислом давлати эгаллади.

Ҳазрати Үсмон ибн Аффон розияллоҳу анхүнинг даврига келиб эса, Ислом давлати ҳудудлари ер юзининг машриқидан мағрибигача кенгайди.

Бу улкан футуҳотларнинг асосий сабаби мусулмонларнинг пок иймонию солиҳ амаллари бўлди. Мусулмонлар ўша шартни бажаргандари учун, Аллоҳ уларга имкон бериб, ер юзида халифа қилиб қўйди. Шу билан бирга, Аллоҳ таоло мусулмонларга иймонлари ва амали солиҳлари учун бошқа нарсаларни ҳам, жумладан:

«...улар учун Ўзи рози бўлган динни мустаҳкамлашни...» ваъда қилди.

Мазкур даврда, яъни, Расули Акрам ва хулафои рошидинлар даврида мусулмонлар ҳақиқий иймон соҳиблари бўлиб, амали солиҳда бардавом бўлганлар ва Аллоҳ таоло улар учун Ўзи рози бўлган динни – Ислом динини ер юзида мустаҳкамлади. Ҳамма Исломга тобе бўлди. Ислом ҳукми асосида, Ислом адолати остида яшай бошладилар.

Бунинг устига, Аллоҳ таоло иймонлари ва солиҳ амаллари учун:
«...уларнинг хавф-хатарларидан сўнг омонликни бадал қилиб беришни ваъда қилди».

Ушбу оят ҳақида ар-Робиъ ибн Анас Абул Олиядан қўйидагиларни ривоят қиласилар: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассаллам ва у зотнинг саҳобалари Маккада ўн йилдан кўпроқ вақт Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига ибодат қилишга ва Үнга ширк келтирмасликка махфий равишда, кўрқан ҳолларида даъват этдилар. Уларга уруш қилиш буюримади. Балки Мадийнага ҳижрат қилишга амр қилиндилар. Бас, у ерга келдилар ва Аллоҳ таоло уларга уруш қилишни амр этди. Ўшанда ҳам хавф-хатар остида эдилар. Кечасию кундузи қурол билан юрардилар. Бунга ҳам Аллоҳ хоҳлаганича сабр қилдилар. Бир куни саҳобалардан бири:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, биз энди абадий шундай хавфда ўтамиزمи? Бизга силоҳимизни қўядиган кун келмайдими?» – деб сўради. Аллоҳнинг Расули соллаллоҳу алайҳи вассаллам:

«Фақат озгина сабр қиласизлар, холос, сўнгра сизлардан ҳар бирингиз тўп-тўп одамлар ичида ўтиурса ҳам, ёнида бир парча темир бўлмайдиган қунлар келади», дедилар. Аллоҳ таоло ушбу оятни нозил қилди. Бас, Аллоҳ Пайғамбарини Арабистон Ярим оролига зоҳир қилди. Ҳаммалари омонликка кирдилар, қуролни қўйдилар. Сўнгра Аллоҳ Пайғамбарини Ўзига олди. Үндан кейин Абу Бакр, Умар ва Усмонларнинг даврларида ҳам омонлиқда бўлдилар. Үндан кейин бўлган ишлар бўлди. Уларга Аллоҳ яна хавфни қайтарди. Бас, улар шартни йўқотиб, ҳолни ўзгартиридилар, ўзлари ҳам ўзгаришга дучор бўлдилар».

«Менгагина ибодат қилурлар ва Менга ҳеч нарсани ширк келтирмаслар.»

Ана ўшанда Мен уларни ер юзига халифа қилиб, динларини мустаҳкам этиб, хавфлари ўрнига омонликни бераман.

«Шундан кейин ҳам ким куфр келтирса, бас, ана ўшалар, ўзлари фосиқлардир.»

Шунча нарсани кўриб-билиб туриб куфр келтирган одам фосиқ бўлмаса, ким фосиқ бўлсин?!

Ислом тарихига дикқат билан назар ташлар эканмиз, ушбу ояти карима мўъжизаси олдида бош эгамиз. Мусулмон уммати иймонига қанчалик содиқ бўлса, Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига қанчалик сидқидидан ибодат этса, динга қанчалик кўп амал қилса, ер юзини обод қилишда шунчалик пешқадам бўлган, Ислом дини шунчалик мустаҳкам турган, омонликлари шунчалик ишончли бўлган. Аксинча, мусулмонларнинг иймони қанчалик заиф, Аллоҳга ибодатда қанчалик суст ва динга амал қилишлари қанчалик оз бўлган бўлса, ер юзини обод этиш борасида шунчалик ортда қолганлар, динлари шунчалик гариб бўлган ва кўпдан-кўп хавф-хатарларга йўлиққанлар. Ўн тўртинчи ҳижрий асрнинг охири ва ўн бешинчи ҳижрий асрнинг бошларида бу ҳолат мисли кўрилмаган даражага етди. Мусулмонлар ҳеч қачон бу қадар заифлашмаган эдилар. Улар Аллоҳ

таоло берган ваъдага қайта эришишлари учун, ер юзига халифалик қилиб, уни обод этиш масъулиятини қайтадан қўлларига олишлари учун, динлари мустаҳкам ва ўзлари омонликда бўлишлари учун, иймонлари бақувват, амали солиҳлари бардавом ва Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига ибодат қилишлари кутилганидек бўлмоғи лозим.

Бунинг учун эса, қуйидаги оятда зикр қилинган амри тўла-тўқис адо этиш керак:

وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ وَأَنوَّرُوا الزَّكُورَةَ وَأَطْبِعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

56. Намозни тўқис адо этинглар, закот беринглар ва Пайғамбарга итоат қилинглар. Шоядки, раҳим қилинсангиз.

Чунки, намоз бандани доимо Аллоҳ таоло билан боғлаб, ўз соҳиби-нинг қалбини тўғрилаб туради. Намоз мўмин кишининг иймони бақувват бўлишига, амали солиҳлар қилишига ва фақат Аллоҳнинг Ўзига ибодат этиб, У зотта ҳеч кимни ширк келтирмаслигига восита бўлади. Аммо намозни тўқис адо этмасдан туриб иймон, амали солиҳ ва Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига ибодат қилиш ҳақида гапириш мумкин эмас. Демак, ер юзига халифа бўлиш, Ислом динини мустаҳкамлаш ва омонликка эришиш ҳақида хаёл қилмаса ҳам бўлади.

Шунингдек, закотни адо этиш ҳам кишида баҳиллик ҳиссини йўқотиб, жамиятда ички бир покланишни олиб келади, ўзаро тушуниш ва ҳурматни кучайтиради, яна бошқа қўргина яхшиликларга сабаб бўлади. Закотни рисоладагидек адо этмасдан туриб, мусулмонлар ҳеч бир муваффақият ҳақида ўйламасалар ҳам бўлади.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат қилиш эса, барча каттаю кичик муваффақиятларнинг гаровидир, бусиз ҳеч нарсага эришиб бўлмайди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат этиш у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётликларида шахсларига эргашиш билан бўлган бўлса, вафотларидан кейин суннатларига амал қилиш билан бўлади. Бу хусусда уламоларимиз ибратли бир воқеани мисол қилиб келтирадилар. Мужоҳид мусулмонлар жиҳод лардан бирида қўлларидан келган барча имкониятларни ишга солишларига қарамасдан, рақибларидан устун бўла олмабдилар. Бунинг сабаби ҳақида чуқур ўйлашибди. Ҳамиша осонлик билан эришиб келган фалабага энди эриша олмай турғанлари нимадан эканлиги, ҳозирги рақибдан бир неча бор кучлиларини ҳам осонлик билан енгган кишилар нима учун буларни енга олмаётганлари ҳақида фикр юритишибди. Охири, айб ўзимизда бўлса керак, деган фикрга келишибди. Ўйлаб кўришса, дарҳақиқат, ўша пайт Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларидан бирига амал қилмай қўйибди.

йишган эканлар. Дарҳол, бу камчиликни бартараф этиб, барча му-жоҳидлар ўша тарк этилган суннатга амал қилишни йўлга қўйибди-лар ва рақиб устидан голиб келибдилар.

Шундай экан, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат қилмай туриб, муваффақият ҳақида ўйлашнинг ўзи кулгилидир.

Демак, мусулмонлар ўзларига раҳим қилинишини хоҳласалар, намозни тўқис адо этсинлар, закотни берсинлар ва Пайғамбар сол-лаллоҳу алайҳи васалламга бўйинсунсинлар.

Келгуси оятда мўмин-мусулмонлар пешвоси Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб этилади:

Эй Муҳаммад!

 لَا تَحْسِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَعْجِزَتِنَ فِي الْأَرْضِ وَمَا وَهُمْ مُنَارٌ وَلَيَئُسَ الْمَصِيرُ

57. Сен куфр келтирганларни ер юзида қочиб қутула олгувчи-лардир, деб ҳисоблама! Уларнинг жойи дўзахдир. У нақадар ёмон борар жойдир!

Кофиirlарнинг бу дунёдаги ҳолатлари бошқача хаёлга олиб келмасин. Улар қайси даражага эришмасинлар, нималарга қодир бўлма-синлар, барибир қочиб қутула олмайдилар. Бир кун келиб, куфрла-ри жазосини тортадилар. Охир-оқибат, албатта дўзахга тушадилар. Ўша жойнинг азобига гирифтор бўладилар.

Ислом дини инсон ҳаётини мукаммал тарзда тартибга солувчи дин бўлиб, у инсонга барча нарсани – Аллоҳга қандай ибодат қилишдан тортиб, каттаю кичик мавжудотларга муносабати қанақа бўлишигача кўрсатиб беради. Ушбу «Нур» сураси бунинг ёрқин мисоли эканини кўриб турибмиз. Зеро, бу сурада инсоннинг ер юзида ха-лифа бўлиши, Ислом динини мустаҳкамлаши кераклиги баён қилинганидан сўнг, энди, уй ичидаги баъзи муомалалар, хизматчилар ва кичик ёшдаги болаларнинг хонадон соҳиблари ҳузурига киришга изн сўраши борасида нималар қилишлари лозимлиги ва шунга ўхшаш бошқа масалаларга ҳам тўхтаб ўтилади:

 يَأَيُّهَا الَّذِينَ إِمْنَوْا لِيَسْتَغْرِبُوكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَنُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثُلَثُ مَرَدَّ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ شَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمَنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثُلَثُ عَوَرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جَنَاحٌ بَعْدَ هُنَ طَوَّفُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ كَذَلِكَ يَبْيَنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

58. Эй, иймон келтирганлар! Қўлингизда мулк бўлганлар ва ўзингиздан балоғатга етмаганлар сиздан уч вақтда изн сўрасинлар: бомдод намозидан олдин, пешинда кийимларингизни ечадиган пайтингизда ва хуфтон намозидан сўнг. (Ушбу) уч вақт сиз учун авратдир. Улардан кейин сизга ҳам, уларга ҳам гуноҳ йўқ. Улар сизнинг атрофингизда, бир-биралининг олдига кириш учун изн сўраши кераклиги ҳақида гап юритилмоқда.

Олдинги ояларда бирорнинг уйига кириш учун албатта изн сўраш лозимлиги айтилган эди. Ушбу ояти каримада эса, уй ичида-гилар ҳам бир-биралининг олдига кириш учун изн сўраши кераклиги ҳақида гап юритилмоқда.

Аввалда қўл ва чўрилар, ҳозирда уй хизматчилари, одатда, хонадон ичида аралашиб юрадилар. Шунингдек, кичик ёшдаги болалар ҳам. Кўплар бу ҳолатларга писандисизлик билан қарайдилар. Аслида эса, бу қўл, бу чўри ёки бу ўзимизнинг хизматчимиз-ку, ёхуд, бу ўзимизнинг балоғатга етмаган кичик боламиз-ку, демасдан, ҳушёр бўлиш керак. Қўл ва хизматчилардан ҳам авратни эҳтиёт қилган маъқул. Болаларнинг эса, одоб-ахлоқ доирасида тарбия топишларига аҳамият бериш керак. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло бу ишга алоҳида эътибор қаратиб, Қуръони Каримда оялар тушириб, унинг ҳукмини баён қилмоқда.

«Эй, иймон келтирганлар! Қўлингизда мулк бўлганлар ва ўзингиздан балоғатга етмаганлар сиздан уч вақтда изн сўрасинлар.»

Яъни, қўл ва чўриларингиз ҳамда балоғатга етмаган кичик ёшдаги болаларингиз сиз турган хос жойга киришдан олдин уч вақтда изн сўрасинлар. Ўша вақтларнинг биринчиси:

«...бомдод намозидан олдин...»

Чунки, бу вақтда одам ҳали ўрнида ётган бўлади. Агар улар изн сўрамай кирсалар, ноқулай ҳолат юзага келиши мумкин.

Иккинчиси:

«...пешинда кийимларингизни ечадиган пайтингизда...»

Айниқса, Қуръон нозил бўлган иссиқ ўлкаларда пешин вақтида ечиниб, салқинлаб, дам олмасликнинг ҳеч иложи йўқ. Бу пайтда ҳам изнисиз кириш нокулай ва гуноҳ ишга сабаб бўлиши мумкин.

Мазкур вақтларнинг учинчиси:

«...хуфтон намозидан сўнг.»

Бу вақтда ҳам кишилар ечиниб, дам олаётган бўлади.

«(Ушбу) уч вақт сиз учун авратдир.»

Яъни, авратлар очиладиган вақтдир. Шунинг учун, қўл ва чўрилар ҳам, балоғатга етмаган ёш болалар ҳам изн сўраб кирсанлар.

«Улардан кейин сизга ҳам, уларга ҳам гуноҳ йўқ.»

Яъни, ўша вақтлардан бошқа пайт қул-чўриларингиз ва балофатга етмаган ёш болаларингиз изн сўрамай кирсалар, ҳеч бирингизга гуноҳ йўқ. Чунки:

«Улар сизнинг атрофингизда, бир-бирингизга айланиб турувчиидирсиз».

Одатда, хизматчилар ва ёш болаларнинг кириб чиқишлари кўп бўлади. Уларга ҳар киришда изн сўраш жорий қилинса, қийинчилик туғилади. Шунинг учун, мазкур аврат вақтларидан бошқасида изн сўрамай киришларига рухсат берилди.

«Аллоҳ сизларга оятларни ана шундай баён қилур. Аллоҳ ўта билгувчи, ўта ҳикматли зотдир.»

Унинг ҳар бир ояти, ҳар бир ҳукми илмга, ҳикматга асослангандир.

Балофатга етган болаларнинг изн сўраш ҳукми келгуси оятда баён қилинади:

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلِيَسْتَذِنُوا كَمَا أُسْتَذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
 كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَيَّتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

59. Қачон сизнинг ёш болаларингиз балофатга етсалар, улардан олдингилар изн сўраганидек, изн сўрасинлар. Аллоҳ Ўз оятларини сизга ана шундай баён қилур. Аллоҳ ўта билгувчи, ўта ҳикматли зотдир.

Балофатга етган ўғил-қизлар улардан олдин изн сўраб юрган катта кишилар каби, ота-оналари ва бошқалар ҳузурига изнсиз киришлари мумкин эмас.

Ривоятларда келишича, саҳобаи киромлардан бири ушбу оят нозил бўлганидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мурожаат қилиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менинг онам қариб қолган, мен унинг хизматини қилиб тураман, ҳар кирганимда рухсат сўрашим керакми?» деганида Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Нима, бўлмаса, онангни кийимсиз ҳолда кўрмокчимисан?!» — деганлар.

Айнан шу мулоҳаза туфайли, балофатга етган болалар бир оила аъзолари бўлсалар ҳам, бир-бирларининг ҳузурларига киришдан олдин изн сўрашлари жорий қилинган.

Энди келадиган оятда эса, ўта қари аёллар бу ҳукмдан мустасно қилинадилар:

وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ
 شِبَابَهُنَّ عَيْرَ مُتَبَرِّحَتِ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلَيْهِمْ

60. Аёллардан (кексайиб) ўтириб қолганлари, никоҳни умид қилмайдиганларига зийнатларини кўз-кўз қилмаган ҳолда кийимларини қўйишларида гуноҳ йўқдир. Иффат талабида бўлсалар, ўзлари учун яхшидир. Аллоҳ ўта эшитгувчи, ўта билгувчи зотdir.

Ушбу оятдаги «кийимлари»дан мурод устдан кийиладиган ридодидir.

Аёл киши ўта қариб, никоҳдан умуман умидсиз бўлиб қолганда ўта ўраниб-чираниб юрмаслигига рухсат бор. Лекин, шундай бўлса ҳам, иффатларини сақлаганлари ўзлари учун яхшидир. Аммо воқеликда қари аёлларнинг ўраниб-чирманиб, ёшларнинг эса, очилиб-сочилиб юргани кўрилади. Бу ҳам, шариатта бўйинсуунмасликнинг бир кўринишидир.

Кейинги оятда қариндош-урувлар ва дўст-биродарлар орасида-ги алоқаларни тартибга солиш масаласи давом этади.

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى
 أَنفُسِكُمْ أَن تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِبْرَاهِيمَ كُمْ أَوْ بُيُوتِ
 بُيُوتِ إِخْرَازِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَرِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَمِكُمْ أَوْ بُيُوتِ
 عَمَّتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْرَلِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَلَاتِكُمْ أَوْ مَا مَأْلَكْتُمْ مَفَاتِحَهُ
 أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتَا فَإِذَا
 دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسِلِّمُوا عَلَى أَنفُسِكُمْ تَحْيَةً مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَرَّكَةً طَيْبَةً كَذَلِكَ
 يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعَقَّلُونَ

61. Кўзи ожизга гуноҳ-танглик йўқдир. Ва, чўлоққа гуноҳ-танглик йўқдир. Ва, беморга гуноҳ-танглик йўқдир. Ва, Сизнинг ўзингизга ҳам ўз уйингиздан, ё оталарингизнинг уйларидан, ё оналарингизнинг уйларидан, ё ака-укаларингизнинг уйларидан, ё опасингилларингизнинг уйларидан, ё амакиларингизнинг уйларидан, ё аммаларингизнинг уйларидан, ё тоғаларингизнинг уйларидан, ё холаларингизнинг уйларидан, ё сиз калитига молик бўлган ёки

дўстингиз (уийдан) емоқлигингизда (танглик) **йўқдир.** Сизларга жамланган ёки тарқоқ ҳолда **емоқлиқда ҳам гуноҳ** – танглик **йўқдир.** Уйларга кирган чоғингизда **ўзларингизга Аллоҳдан бўлган покиза ва муборак табрик ила салом беринглар.** Аллоҳ сизларга оятларни ана шундай баён қилур. Шоядки, ақл юритсангиз.

Ушбу ояти кариманинг аввалида кўзи ожиз, чўлоқ ва бемор кишиларга нимада гуноҳ бўлмаслиги, танглик йўқлиги баён қилингани ҳақида муфассир уламоларимиз ихтилоф қилишган. Бир гуруҳлари, уларнинг жиҳодга чиқмай қолишларида гуноҳ, ва танглик йўқ, дейдилар. Бошқалари, узрли кишиларнинг жиҳодга чиқмай қолишлари гуноҳ эмаслиги, бунда уларга ҳеч қандай танглик йўқлиги «Фатҳ» ва «Бароат» («Тавба») сураларида баён этилган, бу ерда эса, сўз жиҳод ҳақида эмас, балки айнан таом емоқ ҳақида кетмоқда, шунинг учун ҳам, мазкур жумлани «таом ейища уларга гуноҳ ва танглик йўқ» деб тушунмоқ керак, дейдилар ва бу фикрларини тасдиқловчи ривоятларни келтирадилар. Иккинчи тоифа муфассирларнинг фикрлари кучлироқдир.

«Кўзи ожизга гуноҳ – танглик йўқдир. Ва, чўлоқقا гуноҳ – танглик йўқдир. Ва, беморга гуноҳ – танглик йўқдир.»

Куръони Карим таълимотлари кишилар онгида улкан инқилоб ясади. Улар ҳар бир нарсада ўта аниқлик билан иш тутиб, ҳалол-ҳаром, жоизножоиз деган масалаларда ўта ҳассос бўлиб қолган эдилар.

Ҳазрати Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилиншича, Аллоҳ таоло: «Эй, иймон келтирганлар! Молларингизни ўзаро ботил йўл билан еманглар» оятини нозил қилганидан сўнг, мусулмонлар «Аллоҳ, таоло бизни молларимизни ўзаро ботил йўл билан ейищдан қайтарди, таом энг афзал мол ҳисобланади, бироннинг уйига чақирилса, бориб бўлмас экан, ўзи очиқ кўнгил билан бермаса, таомини еб бўлмас экан», деб тортиниб қолдилар. Шунингдек, кўзи ожиз, чўлоқ ва бемор кишилар билан бирга таом есак, заифликлари туфайли биз улардан кўп еб қўйиб, гуноҳ ортириб олмайлик, деб у заиф кишилар билан бирга таом емоқдан ҳам ўзларини тийиб қолдилар. Авваллари баязи кишилар уйларида таом бўлмаса, ҳожатманд кишиларни, жумладан, кўзи ожиз, чўлоқ ва беморларни қариндош-уруглари ва ёру дўстлари уйига олиб борар эдилар. Энди эса, бундан ҳам тортиниб қолдилар. Оятда мазкур ишлар қилинса, гуноҳ, танглик йўқлиги баён қилинди.

Ояти каримада:

«Сизнинг ўзингизга ҳам ўз уйингиздан емоқлигингизда (танглик) **йўқ,** дейилмоқда. Бундан одам ўз уйида ҳам изн сўраб ейиши керакми, деган савол туғилмайди. Балки қариндош-уруг ва ёру дўстларнинг уйида таом емоқ ҳам худди ўз уйидан таом емоқ билан баробар экани билдириляпти.

«...ё оталарингизнинг уйларидан, ё оналарингизнинг уйларидан, ё ака-укаларингизнинг уйларидан, ё опа-сингилларингизнинг уйларидан, ё амакиларингизнинг уйларидан, ё аммаларингизнинг уйларидан, ё тогаларингизнинг уйларидан, ё холаларингизнинг уйларидан» емоқлигингизда (гуноҳ – танглик) йўқдир.

Демак, оятда зикр қилинган тоифадаги кишиларнинг дастурхонидан алоҳида изнисиз, таклифсиз ҳам таом еса, бўлаверади.

Уламоларимиз оятда ўғиллар зикр қилинмаганини отанинг уйи – боласининг уйи эканлиги эътиборидандир, деганлар. Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам бир кишига: «Сен ҳам, молу мулкинг ҳам отангникидир», деганлар.

Оятда зикр қилинган қариндошлардан ташқари:

«Сиз қалитига молик бўлган ёки дўстингиз (уйидан) емоқлигингизда (танглик) йўқдир», дейилмоқда.

«Калитга молик бўлиш» уй эгасининг калитни ишониб топшириб кўйишидир. Ана шундай кишилар инсоф билан, қоринлари тўйгунча есалар, бўлаверади.

Оиша онамиздан И мом аз-Зухрий қилган ривоятда айтилишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан жиҳодга жўнаб кетаётган мусулмонлар уйлари калитларини ўзлари билган кишиларга топшириб, ҳожатингиз тушганда емоқни сизга ҳалол қилдик, деб кетар эканлар. Аммо калитни олиб қолганлар, бу гап қуруқ манзират учун айтилган бўлса керак, деб ўзларини тийишаркан. Ушбу оят билан уларга Аллоҳ ҳам изн берган.

«Дўст» деганда, ишончли дўст, биродари унинг уйидан изнисиз таом еса, хурсанд бўладиган дўст кўзда тутилгандир.

Шунингдек, ояти каримада:

«Сизларга жамланган ёки тарқоқ ҳолда емоқликда ҳам гуноҳ – танглик йўқдир», дейилмоқда.

Чунки, қадимги араблар тўпланиб таом ейишни ёмон кўрар эдилар. Кинона қабиласи эса, таомни ёлғиз емоқни гуноҳ ҳисоблар эди. Шунингдек, ансорийларда ҳам меҳмони бор одам меҳмонсиз таом емас эди. Ушбу оятда Аллоҳ таоло ҳар ким ўз хоҳишича еявериши мумкинлигини баён қилди. Яъни, якка ёки жам бўлиб еганда гуноҳ, йўқлигини билдири.

Шу билан бирга, Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида жам бўлиб таом емоқлик фазилат экани айтилган.

И мом Аҳмад ибн Ҳанбал қўйидагиларни ривоят қиласидилар:

«Бир киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Биз таом еймиз-у, қорнимиз тўймайди», деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эҳтимол, якка-якка бўлиб ерсизлар. Таомни жам бўлиб ва Аллоҳнинг исмини зикр қилиб енглар, ўшанда баракали бўлади», дедилар».

Имом ибн Можа ҳазрати Умар розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Жам бўлиб енглар, тарқоқ бўлманглар, жамоатда баракот бордир», деганлар.

Кейин, таом ейиш учун ёки бошқа ҳолатларда уйга кириш одоби баён қилинмоқда.

«Үйларга кирган чоғингизда ўзларингизга Аллоҳдан бўлган покиза ва муборак табриқ ила салом беринглар.»

Жумладаги «ўзларингизга» сўзини бир-бирингизга ва ўзингизга ўзингиз деб тушунмоқ лозим. Чунки, бунинг баёнида келган ривоятларда, бирор бир уйга кирганда ўша ерда бор кишиларга салом беради, агар у ерда ҳеч ким бўлмаса, «Ассалому алайна ва ала ибодиллоҳис-солиҳийн», деб ўзига ва солиҳларга салом беради, дейилган.

«Аллоҳ сизларга оятларни ана шундай баён қилур. Шоядки, ақл юритсангиз.»

Ха, Аллоҳ ҳар бир каттаю кичик нарсани мана шундай баён қилиб қўйган. Бандалар учун, фақат, бунга амал қилиб, саодатта эришмоқлик қолган, холос. Аммо буни, фақат, ақл юритганларгина англаб етадилар.

Мўминларнинг оиласидаги, қариндош-уруғлар ва ёру биродарлар билан бўладиган муносабатлари баён қилиб бўлинганидан кейин, энди, уларнинг Расули Акрам билан бўладиган муомалалари ҳақида сўз кетади:

 إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُمْ عَلَىٰ أَمْرٍ جَاءُوهُمْ لَمْ يَرْدِهُمْ هُوَ حَتَّىٰ
 يَسْتَعِذُنُوْهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَعِذُنَّونَكَ أُولَئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا أَسْتَعِذُنُوكَ
 لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَإِذَا ذَانَ لِمَنْ شَئْتَ مِنْهُمْ وَأَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

62. Албатта, мўминлар Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирган кишилардир. Улар у(Пайғамбар) билан бирга жамловчи (муҳим) ишда бўлсалар, ундан изн сўрамасдан туриб кетиб қолмаслар. Албатта, сендан изн сўрайдиганлар, ана ўшалар Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирадиганлардир. Улар баъзи ишлари учун сендан изн сўрасалар, улардан кимга хоҳлассанг, изн бер ва улар учун Аллоҳга истиғфор айт. Албатта, Аллоҳ ўта мағифиратли, ўта раҳимли зотdir.

Ушбу оятда ҳам Аллоҳ таоло мўмин-мусулмонларни юксак одобга иршод этмоқда. Аввал бир жойга киришдан олдин изн сўрашга

амр қылган бўлса, энди, одамлар жамланган жойдан кетишдан олдин ҳам изн сўраш лозимлигини таъкидламоқда.

«Албатта, мўминлар Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирган кишилардир. Улар у(Пайғамбар) билан бирга жамловчи (муҳим) ишда бўлсалар, ундан изн сўрамасдан туриб кетиб қолмаслар.»

Хусусан, иш устида Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бўлсалар ва у иш мусулмонлар оммасига тегишли муҳим иш бўлса, алоҳида эътибор бериш лозим саналади. Бундай ишларга «жамоатчилик ишлари» ҳам дейилади.

Ибн Исҳоқ ривоят қилишларича, ушбу оятлар нозил бўлишига Хандақ урушига тайёргарлик кўриш пайтидаги ҳодисалар сабаб бўлган. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам турли гуруҳларнинг бирлашиб, бостириб келаётганини эшитганларидан сўнг мусулмонларни тўплаб, Салмони Форсий маслаҳатлари билан Мадийнаи Мұнаввара атрофига хандақ қазишини бошладилар. Бундай ўта қалтис пайтда ҳамма зўр ихлос билан ишлади. Аммо бу ишда мунофиқлар дангасалик қилдилар. Улар аста-секин беркиниб, уйларига қочиб кета бошладилар. Улар Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан яширинча, бир оғиз изн сўрамасдан жўнаб қолдилар.

Аммо ихлосли мўмин-мусулмонлар бирор ишлари чиқиб қолса, албатта, Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи васалламга узрларини айтиб, изн сўрар эдилар. Ишларини битириб бўлгандан кейин эса, дарҳол, иш жойларига қайтиб келар эдилар.

«Албатта, сендан изн сўрайдиганлар, ана ўшалар Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирадиганлардир. Улар баъзи ишлари учун сендан изн сўрасалар, улардан кимга хоҳлассанг, изн бер ва улар учун Аллоҳга истигфор айт.»

Мўмин-мусулмонлар бошқа ҳолатларда ҳам худди шундай қилар эдилар. Ҳатто жума хутбаси ўқилаётганда ҳам Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи васалламдан ишорат билан ташқарига чиқиб келишга изн сўрар эдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ишора билан изн берар эдилар.

Ислом жамиятида доимо шундай бўлиши керак. Жамоат ишларидан фақат бошлиқнинг изни билангина кетиш мумкин. Ҳожатини раво қилганидан кейин эса, дарҳол қайтиб, яна ишини давом эттириш лозим.

«Албатта, Аллоҳ ўта мағфиратли, ўта раҳимли зотдир.»

Келаси ояти каримада ҳам Пайғамбар алайҳиссалом билан бўладиган муносабатлар ҳақида баҳс юритилади.

لَا تَجْعَلُو دُعَاءَ الرَّسُولِ يَبْنَكُمْ كَذَّابًا بَعْضُكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ

يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَادِئٍ فَلِحَذَرَ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةً أَوْ بُصِيبَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ

63. Пайғамбарнинг орангиздаги даъватини бир-бириңизнинг даъватингизга ўхшатманг. Батаҳқиқ, Аллоҳ сизлардан паналаб, аста-аста суғурилиб чиқиб кетадиганларни яхши билур. Унинг ишига хилоф қиласиганлар ўзларига фитна етиши ёки аламли азоб етишидан ҳазир бўлсинлар.

Ушбу ояти кариманинг биринчи жумласи ҳақида уламолар учхил фикр айтганлар. Учала фикр ҳам бир-бирини тўлдириб келади.

Эй мўминлар,

«Пайғамбарнинг орангиздаги даъватини бир-бириңизнинг даъватингизга ўхшатманг».

Биринчи фикрга биноан, Пайғамбарни чақиришда, бир-бириңизни чақиришингиздаги лафзларни қўлламанг, дегани.

Чунки, ўша вақтда баъзи одамлар у зот соллалоҳу алайҳи васалламга: «Эй Мұхаммад! Эй, Абул Қосим» деб худди ўз тенгқурини чақиргандек муомала қиласар эдилар. Бу оятдан кейин эса, «Эй, Аллоҳнинг Расули! Эй, Аллоҳнинг Набий!» деб мурожаат қиласиган бўлдилар.

Иккинчи фикрга кўра, Пайғамбарнинг чақиригини, буйруғини бошқаларнинг чақириғи каби оддий қабул қиласиган, балки алоҳида аҳамият ва эътибор билан қабул қилинг, деганидир.

Учинчи фикрга кўра эса, Пайғамбарнинг дуосини, бошқаларнинг дуосига ўхшатманг, деганидир. Ул зотнинг дуоси, албатта, қабул бўлиши муқаррардир.

«Батаҳқиқ, Аллоҳ сизлардан паналаб, аста-аста суғурилиб чиқиб кетадиганларни яхши билур.»

Мўмин-мусулмонларга ёки Расууллоҳу соллалоҳу алайҳи вассалламга кўринмасликка ҳаракат қилиб, паналаб чиққанлари билан, Аллоҳ, таоло уларнинг ҳамма ишларини кўриб-билиб туради.

«Унинг ишига хилоф қиласиганлар ўзларига фитна етиши ёки аламли азоб етишидан ҳазир бўлсинлар.»

Яъни, Пайғамбар соллалоҳу алайҳи вассалламнинг ишларига хилоф қиласиганларга, албатта, фитна-синов ёки аламли азоб етиши турган гапдир. Ҳамма иш Пайғамбар соллалоҳу алайҳи вассалламнинг шариатларига мувофиқ бўлиши лозим. Бунга хилоф бўлган иш эса, мардуддир.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қиласиган ҳадисда Пайғамбар соллалоҳу алайҳи вассаллам: «Бизнинг амримиз бўлмаган ишни қиласиган одамнинг иши мардуддир», деганлар.

أَلَا إِنَّ اللَّهَ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ الْجَمِيعُونَ إِلَيْهِ

 فَيَنْسِئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

64. Огоҳ бўлинглар! Албатта, осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникидир. У зот сизнинг қай ҳолатда эканингизни яхши билур. Унинг Ўзига қайтариладиган кунда эса, қилган амаллари ҳақида уларга хабар берур. Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчи зотdir.

Яъни, эй одамлар, огоҳ бўлинг! Аллоҳнинг ва Унинг Пайғамбарининг амридан чиқманг. Агар чиқадиган бўлсангиз:

«Албатта, осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳникидир».

Ҳамма нарсанинг эгаси бўлган Зот ҳамма нарсани қўриб-билиб туради. Шу жумладан, сиз қилаётган ишларни ҳам ошкорию махфийини қўриб-билиб туради. Ҳа:

«У зот сизнинг қай ҳолатда эканингизни яхши билур».

Ҳамма нарсани ҳисоб-китоб қилиб боради ва:

«Унинг Ўзига қайтариладиган кунда эса...»

Яъни, одамлар Аллоҳнинг Ўзига қайтариладиган қиёмат кунида:

«...қилган амаллари ҳақида уларга хабар берур».

Нима иш қилган бўлсалар, кўрсатиб туриб, ўшанга яраша мукофот ёки жазо беради.

«Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчи зотdir».

У зотнинг билмаган нарсаси йўқ. Шунинг учун, ҳар бир бандада вақт борида ўзини ўнглаб, иймон ва ихлос ила Аллоҳга қуллик қилиб яшамоғи лозим.

سُورَةُ الْفُرْقَانِ

ФУРҚОН СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 77 оятдан иборат.

Сураи каримага унинг биринчи оятида келган «Фурқон» сўзи ном қилиб олинган. «Фурқон» сўзи луғатда ажратувчи, фарқловчи маъносини англатади. Шунингдек, у Қуръони Карим исмларидан бири саналади. Чунки, Қуръон ҳақ билан ботилни, ҳидоят билан залолатни, тўғри билан нотўғрини фарқловчи, ажратувчиидир.

Маълумки, Пайғамбаримиз Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбарликларининг илк даврида – Ислом даъватининг бошида кофир ва мушрикларнинг қаттиқ тазиикига учраганлар, кўплаб озор чекканлар, турли ифвою бўхтонлар эшитганлар. Ул зотнинг ўзларига, у кишига нозил бўлаётган Қуръонга, Ислом динига, қолаверса, Аллоҳ таолога нисбатан ҳам беҳисоб камситувчи гаплар, ҳар хил масхараомуз таклифлар айтилган. Табиийки, бундай ҳолатлар ҳадеб такрорланаверганидан кейин жонга тегиши мумкин, шунинг учун Аллоҳ таоло доимо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли бериб, уларга эътибор бермасликка чақириб келган.

Ушбу «Фурқон» сурасида аввалидан охиригача Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мушриклар билан бўлаётган қарама-қаршиликларида у зотни қўллаш, у зотга тасалли бериш, қалбларини тинчлантириш каби жиҳатларга аҳамият берилади.

«Фурқон» сураси бандасига Қуръони Каримни нозил қилган Аллоҳ таолога ҳамдар айтиш, уни улуғлаш билан бошланади. У зот осмонлару ердаги нарсаларнинг эгаси эканлиги, боласи ҳам, шериги ҳам йўқлиги, ҳар бир нарсани ўлчов билан яратганлиги таъкидланади. Шунга ҳам қарамасдан, мушриклар Аллоҳни қўйиб ўзларига сохта худолар тутгани эслатилади. Мушрикларнинг Қуръони Каримга таъна тошлари отиб, унга нисбатан турли бўлмағур гаплар айтгани билдирилади ва ўша гаплардан мисоллар келтирилади. Улар Қуръонни гоҳида «ўтганларнинг афсоналари», дейдилар, гоҳида, «бошқалар ёрдамида Мұхаммад ўзи тўқиб олган нарса», дейдиларлар. Бошқа бир гал эса, «Қуръон сеҳрdir», дейдилар. Аллоҳ таоло

уларнинг бу мантиқсиз даъволарига бирма-бир ишончли ва қониқарли раддиялар беради.

Аллоҳ, таолонинг Куръон ҳақида мушрикларнинг гап-сўзларини оят қилиб туширишининг ўзи катта гап. Бу ҳол У зотнинг ҳар бир нарсадан хабардор эканини билдириши билан бирга, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам учун ва у кишига эргашган оз сонли мусулмонлар учун катта маънавий мадад ҳамдир.

Кейин мушрикларнинг Пайғамбарлик ҳақида дийдиёлари келтирилади. Улар «Пайғамбар башардан эмас, малақдан бўлиши керак» ёки бўлмаса, «Пайғамбар бой-бадавлат, казо-казолардан бўлиши керак» каби гапларни айтишар эди. Аллоҳ, таоло уларнинг бу даъволарига ҳам раддиялар беради.

Сўнгра қиёмат ва унинг манзаралари эслатилиб, кофир ва мушриклар қўрқитилади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга эса, тасалли берилади, олдинги ўтган барча Пайғамбарлар ҳам у киши соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшаш одамлар бўлгани айтилади.

Мушрикларнинг мантиқсиз гапларини муолажа қила бориб, уларнинг «Бизга фаришталар туширилса ёки, Роббимизни кўрсак эдик», деган гаплари ҳам баҳс этилади. Унда фаришталар тушадиган кун қиёмат куни бўлиши баён қилинади. Шунингдек, мушрикларнинг: «Куръон бир жумла шаклида, тўп ҳолатда тушса эди», деган гаплари ҳам муҳокама этилади. Яна қиёмат кўринишлари, унда бўладиган ҳодисалар баён қилинади. Ўтган умматлар ва уларнинг оқибатлари нима бўлгани, хусусан, Мусо, Нуҳ, Од, Самуд, Лут қавмлари тилга олинади.

«Фурқон» сурасида борлиқдаги табиий жараёнлар, инсоннинг сувдан яратилиши каби, Аллоҳ, таолонинг қудрати чексиз эканига далолат қилувчи оявлар ҳам келтирилган. Аммо булардан ўрнак олмаган одамларнинг Аллоҳ, таолога ширк келтиришлари эслатиб ўтилган.

Сураи кариманинг охирида Роҳман сифатли Аллоҳнинг ҳақиқий бандаларининг сифатлари санаб ўтилган.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИМ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلنَّاسِ نَذِيرًا

1. Оламларга огоҳлантирувчи бўлсин учун бандасига Фурқонни нозил қилган Зот баракотли, улуғdir.

Чиндан ҳам, Аллоҳ таоло баракотли ва улуғ зотdir.

Ана шу битмас-туганмас баракотлилиги ва улуғлиги аломати ўла-роқ, У бу дунёдаги кишиларга, барча оламларга бандаси Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни огоҳлантирувчи этиб юборди ва у зотга ҳақдан ботилни фарқловчи Фурқонни – Қуръонни нозил қилди.

Аслида, инсонни соф табиат ила яратган, унга ҳис қилиш аъзолари ва ақл берган Аллоҳ бандаларга Ўзини таниш ва Ўзига ибодат қилиш амрини беришга ҳақли эди. Аммо, улуғлигидан, ундей қилмади. Бандаларига лутфу марҳамат кўрсатди. Баракоти намунаси қилиб турли Пайғамбарларни юборди, китоблар нозил этди. Ана ўша Пайғамбарлар ва китоблар силсиласининг сўнгги халқаси Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Қуръони Карим бўлди. Шунинг учун ҳам, улар маълум вақт ва маълум мақом учун эмас, балки барча оламлар учун бўлди. Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам барча оламлар учун қиёматгача Пайғамбар, Қуръони Карим эса, то қиёматгача илоҳий дастур бўлди.

Уламоларимиз ушбу оятдаги «бандасига» сўзига алоҳида эътибор берганлар. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда Пайғамбаримиз Мұҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни энг олий мақомларда бандалик сифати билан ёдга олган. Жумладан, Исро ва Меърождә, Аллоҳга муножот этиш пайтида, китоб нозил қилишда ва ушбу оятда. Демак, башарнинг энг олий мақоми Аллоҳга бандалик экан. Аллоҳга бандалик башар учун энг улкан баҳт, энг олий мақом ҳамда битмас-туганмас неъмат экан. Аксинча, Аллоҳга бандаликни ҳис этмаслик катта баҳтсизлик бўлиб, инсонни ҳайвонлик даражасига тушириб қўяди. Бу ҳақда ушбу суранинг ўзида кейинроқ сўз кетади.

Оятда Аллоҳ, таолонинг бандасига Фурқонни нозил қилишидан мақсади:

«Оламларга огоҳлантирувчи бўлсин учун» экани таъкидланмоқда. Бу оят Маккада, Ислом даъватининг аввалида, оз сонли мусулмонлар иймонлари ва жонларини қутқаришдан бошқани ўйламай турган, ғалаба ёки фатҳу футухларнинг дараги ҳам йўқ пайтида нозил бўлган. Лекин шу билан бирга, Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оламларга огоҳлантирувчи эканликларини ишонч билан баралла эълон қилмоқда. Бундай гап фақат илоҳий баёнда бўлиши мумкин, холос. Бошқа ҳеч ким мазкур эълонни қила олмайди.

Кейинги оятда бандасига Фурқонни нозил қилган Зотнинг васфи давом этади:

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَشَّخْ ذَوَلَّا وَلَمْ يَكُنْ لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ نَقْدِيرًا

2. У осмонлару ернинг мулки Үнга хос бўлган, Ўзига фарзанд тутмаган, мулкида шериги бўлмаган, ҳар бир нарсани ўлчов ила ўлчаб яратган Зотдир.

Бу оятда Аллоҳ таоло тўрт буюк сифат билан сифатланмоқда:
Биринчиси:

«Осмонлару ернинг мулки Үнга хос бўлган...»

Яъни, осмонлару ер ва улардаги барча нарсалар Аллоҳнинг хос мулкидир. Уларда Унинг ягона Ўзигина тасарруф этади. Уларда нимани хоҳласа, шуни қиласди.

Иккинчиси:

«Ўзига фарзанд тутмаган...»

Бу ҳам баркамоллик, эҳтиёжсизлик сифати. Чунки, фарзандга муҳтожлик, унинг ёрдамидан ёки номини ўчирмай қолишидан умидвор бўлиш ожиз бандаларга хос. Аллоҳ таоло эса, Ўз зоти ила боқийдир. У ҳеч нарсага ҳожати йўқ зотдир.

Учинчиси:

«Мулкида шериги бўлмаган...»

Танҳо Ўзи барча нарсанинг моликидир. Ҳар бир нарсада Ўзи танҳо. Жумладан, молик бўлишда ҳам. Ҳеч бир нарсада Үнга ҳеч ким шерик бўла олмайди.

Тўртинчиси:

«Ҳар бир нарсани ўлчов ила ўлчаб яратган Зотдир».

Яъни, нарсаларни шундай яратибина қўймай, аниқ ўлчов билан ўлчаб, шаклини, ҳажмини, замони ва макони, бошқа нарсалар билан бўладиган муносабат ва алоқаларини ҳам очиқ-оидин, аниқ қилиб яратган.

Худди шу охирги сифат ҳақида турли илмий кашфиётлардан кейин фикр-мулоҳазалар, маълумотлар кўпайди. Авваллари бу оятни ўқиган ёки эшитган одам, Аллоҳ ҳамма нарсани ўлчов билан яратган экан, деган содда тушунча билан кифояланиб қолган. Ҳозирда эса, ўша аниқ ўлчов ила яратиш нима ва қандай эканлиги хусусида аниқ илмий маълумотлар пайдо бўлди. Мазкур маълумотлар турли йўллар билан одамларга етказилмоқда. Аммо кўпчилик дунёдаги нарсаларнинг яратилишидаги бу мўъжизавий дақиқликларга эътибор-сизлик билан қарайди. Аслида, биттасигагина ибрат кўзи билан қараган заррача ақли бор одам иймонга келиши керак.

Мисол учун, ҳавони олайлик. Уламоларнинг айтишича, ҳавонинг йигирма бир фоизини кислород ташкил қилас экан. Нима учун ундан ортиқ ёки кам эмас? Ким бу аниқ ўлчов ила ҳавони ўлчаб яратди? Агар мазкур ўлчов бузилса, нима бўлади? Олимларнинг таъкидлашларича, агар ҳавода кислороднинг миқдори йигирма бир фоиздан кўпайиб кетса, ердаги жуда кўп нарса куйиб кетар экан.

Еру осмон, тоғу тош, уммому қитъаларни бир ёққа қўйиб, ҳашарот ёки микроблар каби энг кичик нарсаларни олсак ҳам, уларнинг инсон ақли лол қоладиган дараҷада аниқ ўлчов билан яратилганини кўрамиз. Буларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг холиқлиги, тадбиркорлиги ва улуғлиги белгисидир. Одамлар ўша нарсаларни кўрганларида, уларни аниқ ўлчов илия яратган Зотта иймон келтиришлари, фақат Унгагина ибодат қилишлари лозим. Аммо қўпчилик бундай қилмайди. Шунинг учун ҳам:

وَأَنْخَذُوا مِنْ دُونِهِ مَا لَهُ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنَّفُسِهِمْ
صَرَّارًا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا

3. У Зотдан бошқа, ҳеч нарса ярата олмайдиган, ўзлари яратиладиган, ўзлари учун заарга ҳам, нафга ҳам эга бўлмайдиган, ўлимга ҳам, ҳаётга ҳам, қайта тирилишга ҳам молик бўлмайдиган «худо»лар тутдилар.

Ҳа, одамлар орасидаги фаросатсизлар, ақлини ишлатмайдиганлар, инсон номига оп келтирадиганлар баркамол сифатлар соҳиби, ибодатта сазовор ягона зот бўлмиш Аллоҳни қўйиб, турли бўлмағур нарсаларни «худо»лар қилиб олдилар. Уларнинг фаросатсизлиги ва ақл ишлатмаслигини бут-санамларга, турли табиий кучларга, ҳайвон ёки шахсларга, тузум ёки фирмаларга сажда қилаётганидан билиб олса бўлади. Ўша сохта худоларнинг васфига бир эътибор берайлик-а! Улар:

«ҳеч нарса ярата олмайдиган...»

Ким ва нима бўлишидан қатъиназар, Аллоҳдан ўзга «худо» деб аталганлар ҳаммаси тўпланиб, бор имкониятларини ишга соглан тақдирда ҳам ҳеч нарса ярата олмайдилар. «Ҳажж» сурасида таъкидлаб айтилганидек, «... агар барчалари бирлашсалар ҳам, битта пашша ярата олмаслар». Қандай қилиб улар худо бўлишлари мумкин?! Улар бирор нарса яратишлари у ёқда турсин,

«ўзлари яратиладиган»дирлар. Худо ўрнига қўйилаётган, Унга итоатда, ибодатда шерик қилинаётган нарсаларнинг – сохта худолару бут-санамларнинг моддаси Аллоҳ томонидан, шакли одамлар то-

монидан яратилган. Яъни, ёғоч, тош ва шунга ўхшаш нарсалардан одамлар ўзлари йўниб, чопиб, тарашлаб бир шаклга келтириб олганилар. Бу нарса қандай қилиб худо бўла олади?

Агар ўша сохта худо одам бўлса, одамлар унинг шахсига сифинаётган бўлса, у ҳам Аллоҳ томонидан яратилган. Ота-онадан туғилган. У қандай қилиб худо бўла олади?

«...ўзлари учун зарарга ҳам, нафга ҳам эга бўлмайдиган...»

Бошқаларга фойда ёки зарар етказиш у ёқда турсин, ҳатто ўзларига ҳам на фойда ва на зарар етказа олмайдиган нарса ва шахслар қандай қилиб худо бўла оладилар? Бутга чўқинаётганларнинг бут «худо»лари ўзларига фойда ёки зарар етказа оладими? Устига пашша ўтирса, ҳайдай олмайди-ку, қандай қилиб худо бўлади? Молга сифинаётганларнинг «худо»сини бирорлар билмай сўйиб қўйса, худомизни сўйиб қўйибсан, деб қирпичоқ бўлиб, қирғин-барот уруш қиласидилар-у, аммо бирорнинг қўлида сўйилиб кетган сигир уларга қандай қилиб худо бўла олишини ўйлаб кўрмайдилар. Бошқаларини ҳам шунга таққосласа бўлади.

«...ўлимга ҳам, ҳаётга ҳам, қайта тирилишга ҳам молик бўлмайдиган...»

Ўша сохта худолар бирор тирик нарсанинг жонини олишга қодир эмаслар, бирор нарсага ҳаёт ҳам бера олмайдилар ва бирорта ўликни қайта тирилтира олмайдилар. Хўш, булар қандай қилиб, худо бўла оладилар? Шуларни худо деб эътиқод қилаётганларнинг фаросати ёки ақли бор дея оламизми? Уларни инсон деган шарафли номга лойиқ дея оламизми?!

Энг қизифи, ўзлари ана шундай ҳолда бўла туриб, тавҳид динига, унинг Пайғамбарига ва китобига тош отадилар, улар ҳақида турли бўлмафур гаплар тўқиёдилар:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ أَفْتَرَهُ وَأَعْانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ أَخْرُونَ فَقَدْ جَاءُ وَلَمْ يَأْتِ مَا وَرَدَ

4. Куфр келтирганлар: «Бу (Қуръон) уйдирмадан бошқа нарса эмас. Уни ўзи уйдириб олди ва бунда унга бошқа қавмлар кўмак бердилар», дедилар. Бас, шубҳасиз, зулм ва ёлғон гувоҳлик келтирдилар.

Макка мушрикларининг, Қуръон Мұхаммад томонидан тўқиб – уйдириб олинган нарсадир, деган маънодаги бу гапларининг ўзи тухмат эканини ҳамма яхши билади. Уларнинг ўзлари, хусусан,

бошлиқлари Қуръон башарий калом эмаслигини тақрор-тақрор тасдиқлар эдилар. Шу билан бирга, кўпчиликка, Қуръон Мұхаммад-нинг уйдирмаси, деб иғво тарқатар эдилар.

Энди мушриклар уйдирмасининг иккинчи:

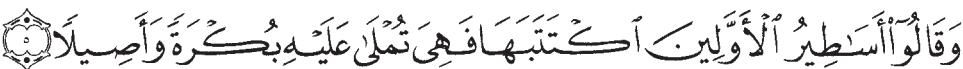
«бунда унга бошқа қавмлар кўмак бердилар», деган қисмига назар ташлайлик. Бу билан мушриклар, Мұхаммадга Қуръонни уйдиришда бошқа қавмлар ёрдам берган, дейишмоқчи. Ўша пайтда «бошқа қавмлар» кимлар, деб сўралганда, мушриклар: «Аҳди китоблар», деб жавоб беришган. Демак, мушрикларнинг даъвосича, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига янги дин яратиш мақсадида бир китоб ёзишга қарор қиласланлар. Бу ишни ишончлироқ чиқариш мақсадида эски илоҳий китобларга ўхшатишга ҳаракат қилиб, аҳди китоблардан ёрдам олганлар. Яъни, яҳудий ва насоролардан. Хўш, яҳудий ва насоролар Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ўз кирдикорларини фош қилишда, жиноятларини ошкора этишда, бузук эътиқодларининг шармандалигини баён қилишда ёрдам берибдиларми? Қуръонда яҳудий ва насороларнинг ҳар бобдаги хатолари баён этилган-ку!

Демак, мушрикларнинг бу даъволари мутлақо нотўғри. Улар бу даъво билан:

«Бас, шубҳасиз, зулм ва ёлғон гувоҳлик келтирдилар».

Уларнинг бу гапларида Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нисбатан зулм бор, Қуръони Каримга нисбатан зулм бор, ҳақиқатга нисбатан зулм бор. Аллоҳ таолога нисбатан зулм бор. Уларнинг бу гувоҳлиги ёлғон гувоҳликдир.

Кофиirlар Қуръони Карим ҳақида ушбу уйдирма ва бўхтон ила кифояланиб қолмадилар.

وَقَالُوا سَطِيرُ الْأَوَّلِينَ أَكَتَبْهَا فَهِيَ تُمَلَّ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

5. Улар: «Бу аввалгиларнинг афсонасиdir. Уларни ёздириб олган. Ҳолбуки, улар унга эртаю кеч имло қилинур», дедилар.

Кофиirlарнинг Қуръони Карим ҳақида бир ундей, бир бундай дейишларининг ўзи ҳам даъволарининг асосли эмаслигига далилдир. Уларга асоснинг кераги ҳам йўқ, бир оз ўзларининг бузук ақллари ва фосид мантиқларига илашадиган жойи бўлса, бас, ўшани гап деб гапираверадилар. Ўтган умматлар ҳақида Қуръондаги қиссалардан хабардор бўлганларидан кейин:

«Улар: «Бу аввалгиларнинг афсонасиdir», дедилар.

Қуръон аввалгиларнинг афсонаси бўлса, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бу афсоналарни қаердан олибдилар?

«Уларни ёздириб олган», дейдилар.

Аввалги мушриклар ҳар қанча жоҳил бўлсалар ҳам, ҳозиргиларга қараганда бир оз инсофли бўлган экан. Улар ҳозирги мушрикларга ўхшаб, «ёзиб олган», демасдан, «ёздириб олган», демоқдалар. Чунки, улар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўқиш ва ёзишни билмасликларини яхши биладилар. Шунинг учун, афсоналарни бошқаларга ёздириб олган, дедилар. Яна:

«Ҳолбуки, улар унга эртаю кеч имло қилинур», дедилар».

Яъни, ўша афсоналар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эртаю кеч айтиб турилади, демоқдалар.

Кофири-мушрикларнинг бу уйдирмасига қандай жавоб беришни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳ таолонинг Ўзи ўргатади:

قُلْ أَنْزَلَهُ اللَّهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَفْوًا رَّحِيمًا

6. Сен: «Уни осмонлару ердаги сирни биладиган Зот нозил қилди. Албатта, У мағфиратли ва раҳимли Зотдир», дегин.

Куръонни ҳамма нарсани билгувчи зот – Аллоҳ нозил қилгандир. Ҳамма нарсани билгувчи Зот ўтган умматларнинг тарихини ҳам жуда яхши билади. Ўтганларнинг афсоналарини бирордан ёздириб олишга ҳожат йўқ. Балки, бу афсоналар ёлғон, бидъят ва хурофотларга тўлиқдир. Куръони Каримда эса, ўтган умматларнинг қиссалари энг рост ва тўғри равища келтирилади. Кишиларни улардан ўрнак олишга чақирилади. Вақт ўтиб, илм ривожланиши билан бу ҳақиқат яна ҳам равшанлашиб бормоқда.

Мушриклар фақат Куръони Карим ҳақида эмас, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида ҳам турли уйдирмалар тўқидилар.

وَقَالُوا مَا لِهَذَا الرَّسُولُ يَا كُلُّ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ
فَيَكُونُ بِمَعِهِ نَذِيرًا

7. Улар: «Бу не Пайғамбарки, таом еб, бозорда юрадир?! Унга бир фаришта туширилса эди, у билан огоҳлантиргувчи бўлар эди.

أَوْ يُلْقَى إِلَيْهِ كَذَرًا وَتَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَا كُلُّ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَبَعَّوْنَ إِلَّا رُجَالٌ مَسْحُورٌ

8. Ёки унга хазина ташланса ёхуд унинг боғи бўлсаю ундан еса», дедилар. Золимлар: «Сизлар фақат сеҳрланган кишига эргашяпсизлар, холос», дедилар.

Қадимдан одамларга ўзларига ўхшаган оддий инсоннинг Пайғамбар бўлиши фалати туюлиб келган. Уларнинг тасаввурларида Пайғамбар қандайдир бошқа хусусиятларга эга бўлиши керак.

«Улар, «Бу не Пайғамбарки, таом еб, бозорда юрадир?!» дедилар.

Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам бошқа Пайғамбарлар каби оддий одамдир. Ул зот ҳам таом ер, бозорга бориб савдо-сотиқ қиласар ва бошқа тирикчилик ишларини бажарар эдилар. Мушриклар бу ишларни камчилик, Пайғамбарга тўғри келмайдиган иш деб баҳолардилар. Уларнинг фикрича, Пайғамбар овқат емаслиги, бозорда юрмаслиги ва инсонга оид бошқа ишларни қымаслиги керак.

«Унга бир фаришта туширилса эди, у билан огоҳлантиргувчи бўлар эди.»

Чунки, кофиirlарнинг фикрича, одамдан кўра фаришта Пайғамбар бўлишга лойиқроқдир.

Лекин улар Аллоҳ, таоло одамни яратибоқ фаришталарни унга сажда қилишга буюрганини унутадилар. Яъни, Аллоҳ ҳузурида одам фаришталардан устун эканини эсдан чиқарадила.

Одамларга йўлбошчи бўлиш учун, уларга ўrnak бўлиш учун ўзларига ўхшаш одамдан Пайғамбар бўлиши улкан ҳикматга молик эканини улар қаердан билсинлар? Мушриклар ўзларича:

«Ёки унга хазина ташланса ёхуд унинг боғи бўлсаю ундан еса», дедилар.

Уларнинг фикрича, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ризқларини топиш учун бозорда юришлари Пайғамбарлик марта-басига тўғри келмайди. У кишига ҳамма нарса осмондан тайёр ҳолда тушган бўлиши керак.

Аммо осмонлару ернинг сирини билгувчи Аллоҳ. Ўз ҳикмати или охирзамон Пайғамбарининг хазинаси ҳам, боғу роғлари ҳам бўлишини хоҳламади. Ҳаммага ўrnak бўлишлари учун у зотнинг камбагал бўлишини ирода қилди. Бойлиқ, турли молу мулк билан машғул бўлишларини истамади. Зотан, Аллоҳга боғланган киши учун бу нарсаларнинг ҳеч қизифи йўқ.

Мушриклар мазкур уйдирма, ёлғон ва бўхтонлари ҳам етмаганидек, мусулмонларни йўлдан урмоқчи бўлиб, турли гаплар билан уларни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашищдан қайтаришига ҳаракат қилдилар:

«Золимлар: «Сизлар фақат сеҳрланган кишига эргашяпсизлар, холос», дедилар.»

Золим мушриклар Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни сеҳрланган киши дейииш билан энг катта зулмлардан бирини қылдилар.

Аллоҳ, таоло мушрикларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақидағи бўхтонларига нисбатан битта раддия қылди:

اَنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلْوْا فَلَا يَسْتَطِعُونَ سَيِّلًا

9. Сенга қандай мисоллар келтирганига назар сол! Бас, улар йўлдан оздилар. Энди йўл топишга қодир эмаслар.

Эй Мұхаммад! Мушриклар сенга қандай мисоллар келтирганларига қара. Бир «үйдирмачи» десалар, бошқа пайтда «афсоначи», ундан сўнг эса, «сехргар» дедилар. Аммо уларнинг бу гаплари ҳаммаси адашувдир.

«Бас, улар йўлдан оздилар.»

Йўлдан озмасалар, бундай қымас эдилар.

«Энди йўл топишга қодир эмаслар.»

Кейинги оятда эса, мушриклар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўзларича талаб қилаётган ишлар ҳақиқат ўлчовида нақадар вазнсиз экани баён қилинади:

تَبَارَكَ اللَّهُ إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أَلَانَهُرُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا

10. Агар хоҳласа, сенга ўшандан яхшироғини – остидан анҳорлар оқиб турадиган боғларни ва қасрларни қилиб берадиган Зот баракотли ва улуғ бўлди.

Аллоҳ, хоҳласа, бу нарсаларни истаган лаҳзада Пайғамбариға ато этиши ҳеч гап эмас. Лекин мақсад боғу роф ва қасрлар эмас. Мақсад ҳамма нарсанинг холиқи Аллоҳ, таолонинг розилигига эришишдир.

Мушриклар фақат Қуръони Карим ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида турли үйдирма ва бўхтонларни тарқатиш билан кифояланиб қолмасдан қиёмат куни ҳақида ҳам ҳар хил бўхтонларни айтишган.

بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لَمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا

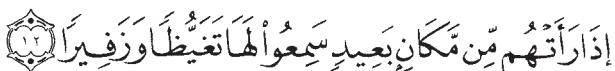
11. Йўқ! Улар соатни (қиёматни) ҳам ёлғонга чиқардилар. Ва Биз соатни (қиёматни) ёлғонга чиқаргандарга дўзахни тайёрлаб қўйдик.

Коғир-мушриклар залолатларида шу даражага етдиларки, ҳатто «**Улар соатни** (қиёматни) **ҳам ёлғонга чиқардилар**».

Қиёмат бўлмайди, дедилар. Қиёмат бўлади, деяётганларнинг гапи ёлғон, дедилар. Ҳолбуки,

«Биз соатни (қиёматни) **ёлғонга чиқарганларга дўзахни тайёрлаб қўйдик».**

Дўзах уларни кутиб турибди. Ушбу мушриклар тўппа-тўғри ўша тайёр дўзахга равона бўладилар.

12. Вақтики у уларни узоқ жойдан кўрганида, унинг ғазабнок қайнашини ва бўкиришини эшитурлар.

Қиёмат соатини ёлғонга чиқарганларга Аллоҳ таоло томонидан тайёрлаб қўйилган дўзах шу даражада даҳшатлики, у қофиirlарни узоқдан кўриши билан ғазаби тўлиб-тошиб, қайнаб бўкира бошлияди. Мазкур кофиirlар эса, ўша узоқ масофадан туриб, унинг ғазабнок қайнашини ва бўкиришини эшитадилар. Ана ўшанда уларнинг ҳолигавой бўлади. Жаҳаннамдан узоқдаги ҳоллари шу.

Энди жаҳаннамга ташланганларидан кейин қандай ҳолда бўлишлари васф қилинади:

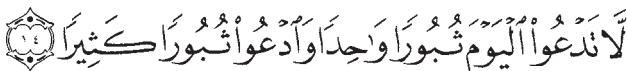

13. Унинг тор жойига кишанланган ҳолларида ташланганларида эса, ўша жойда (ўзларига) ҳалокат тиларлар.

Жаҳаннамнинг номини эшитишнинг ўзи азоб, унга тушиш ҳақидаги хабарни эшитишундан ҳам азоб, унга томон кетаётib, унинг ғазабнок қайнашини ва бўкиришини эшитиш баттар азоб, унга ташланиш энг катта азоб. Аммо унинг тор жойига ташланиш эса, жаҳаннам ичидаги азобларнинг энг даҳшатлиси ҳисобланади. У чоғдаги азоб шу даражага етадики, кофиirlар:

«...ўша жойда (ўзларига) ҳалокат тиларлар».

Яъни, дод-вой қилиб, эй, ҳалокат, эй, йўқ бўлиш, кел, мени ол, мени бу ҳолдан қутқар, деб бақирадилар. Лекин бу нолалари уларга фойда берармикан? Йўқ, албатта. Ана шундай ҳолатда дод-вой қилиб турганларида, уларга қаратса қуйидаги хитоб қилинади:

14. «Бугунги кунда бир ҳалокатни эмас, кўп ҳалокатни ти-ланглар!»

Бир марта ҳалок бўлиб қутулиб кета олмайсизлар. Ҳали кўп ҳалок бўласизлар. Ўзингизча, ҳалок бўлсак, бу азоблардан қутулармиз, деб ўйламанглар.

Келгуси оятда ушбу даҳшатли ҳолатни мўмин-мусулмон, тақводор бандаларга тайёрлаб қўйилган нарсаларга солиштириб қўриш таклиф қилинади:

فُلْ أَذْلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخَلِيلِ الَّتِي وُعِدَ الْمُنْتَقُولُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا

15. «Бу яхшими ёки тақводорларга тайёрлаб қўйилган мангулик жаннати яхшими?» У (жаннат) улар учун мукофот ва қайтиш жойидир.

Қани, солиштириб қўрилсин-чи?! Юқоридаги оятларда васф қилинган дўзах ва ундаги даҳшатли азоблар яхшими ёки мангулик жаннати яхшими? Нозу неъматларга тўла жаннатларда абадий қолиш яхшими?

Мушрик ва кофиру осийларга даҳшатли азобларга тўла дўзахни тайёрлаб қўйган Аллоҳ мўмин-мусулмон ва тақводор бандаларига мангулик жаннатини ҳам тайёрлаб қўйган.

«У (жаннат) улар учун мукофот ва қайтиш жойидир.»

Жаннат уларнинг иймонлари, яхши амаллари ва тақволари учун мукофотдир, жаннат уларнинг охир-оқибат қарор топадиган қайтиш жойидир.

Тақводор мўмин бандалар жаннатда роҳат-фароғат ила абадий ҳаёт кечирадилар.

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْوِلًا

16. Уларга у ерда хоҳлаган нарсалари бор, абадий ҳолда қолурлар. Бу, Роббинг зиммасидаги масъулиятли ваъдадир.

Жаннатда тақводор мўминларга истаган нарсалари бор. Жаннатда нималар борлигини санаб адогига етиб бўлмайди. Шунинг учун, осонгина, истаган нарсалари бор, деб қўйилди. Зотан, инсон учун баҳт-саодатга етишишнинг тўлиғи истаган нарсасига эришидир. Инсон ўшандай баҳтга фақат жаннатда эришади. Эришганда ҳам, маълум муддатга эмас, мангуликка эришади. Чунки, вақтинчалик баҳт-саодат тўлиқ саналмайди. Бу гаплар шунчаки эмас.

«Бу, Роббинг зиммасидаги масъулиятли ваъдадир.»

Роббинг эса, ваъдасига ҳеч хилоф этгувчи зот эмас. Масъулиятли ваъдага хилоф қилмаслиги эса, турган гап. Шундай экан, жаннатта олиб борувчи иймон ва тақво йўлида ҳеч иккиланмай юравериш керак.

Эндиғи келадиган оятларда мушрик ва кофиirlар ёлғонга чиқарған қиёмат куни бўлиб ўтадиган ҳодисалардан ўша мушрикларга тегишли баъзи кўринишлар келтирилади:

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَكَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ أَنْتُمْ أَضَلُّلُتُمْ عِبَادِي

 هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلَّلُوا السَّيِّلَ

17. У(мушрик)ларни ва Аллоҳдан ўзга ибодат қилган нарсаларини тўплаган кунда, У зот: «Анави бандаларимни сизлар адаштиридингизми ёки улар ўзлари йўлдан оздиларми?!» дейдир.

Мушриклар ёлғонга чиқарсалар ҳам, истамасалар ҳам, қиёмат соати келиши аниқ. Бошқалар қатори у кунда мушриклар ҳам қайта тирилиши турган гап. Аллоҳ таоло қиёмат кунида нафақат мушрикларни, балки улар Аллоҳга шерик қилган сохта худоларини ҳам бир жойга тўплайди. Ана ўшанда мушрикларнинг «худо»ларидан – бутсанамлар, табиатдаги нарсалар, ҳайвонлар, фаришталар, жин ва одамлардан Аллоҳ таоло:

«Анави бандаларимни сизлар адаштиридингизми ёки улар ўзлари йўлдан оздиларми?!» деб сўрайди.

Қандай ҳам хижолатли ҳолат. Мушриклар ёлғонга чиқарған қиёмат ҳақ бўлиб чиқди. Мана, қиёмат қўпиб, улар афсус-надомат ила тўпланиб турибдилар. Нафақат ўзлари, балки улар нажоткоримиз деб эътиқод қилган «худо»лари ҳам Роббул оламийн ҳузурида тўпланиб, айборлик ила бўйин эгиг туришибди. Аллоҳ таоло уларни сўроққа тутмоқда. Қани энди жавоб берсинлар. Бу дунёда мушрик бўлиб, Аллоҳдан ўзга нарсаларга ибодат этиб, ўшаларнинг «айтгани»ни қилиб, ўшаларнинг «розилиги»ни тилаб ўтган манави бандаларнинг мушрик бўлишлари сабаби нима? Уларни ўша «худо»лари адаштиридими? Ёки ўзлари йўлдан оғдиларми?

Аллоҳ таолонинг бу саволига сохта худолар бир овоздан қуидаги жавобни берадилар:

قَالُوا سُبْحَنَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أُولَيَاءَ وَلِكُنْ مَتَّعَهُمْ

وَأَبَاءَهُمْ حَتَّىٰ نَسُوا الْذِكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورَاءَ

18. Улар: «Эй пок Парвардигор, Сендан ўзгани дўст тутмоқ биз учун ярашмас. Лекин Сен уларни ва ота-боболарини (шунчалик) ҳузурлантирдингки, ҳатто улар зикрингни унутдилар ва ҳалокат қавми бўлиб қолдилар», дерлар.

Мушриклар бу дунёда ишониб яшаган ва уларга ибодат қилган «худо»лари уларга қарши гапира бошладилар. «Худо»лари уларнинг сўнгти умидларини ҳам пучга чиқардилар. Чунки, мушриклар бу дунёда: «Ҳеч бўлмаса бут-санамларимиз у дунёда катта худонинг олдида бизга шафоатчилик қилишар», деб юрар эдилар. Энди эса, «худо»лари уларга шафоатчилик эмас, қораловчилик вазифасини ўтамоқдалар.

Улар Аллоҳ таолога мурожаат қилиб:

«Эй пок Парвардигор...» Эй, мушрикларнинг ширкидан пок бўлган Парвардигор! Эй, шериги бўлишдек нуқсондан пок бўлган Парвардигор, деб гап бошламоқдалар.

«...Сендан ўзгани дўст тутмоқ биз учун ярашмас.»

Бизнинг бирорвга худо бўлишимиз у ёқда турсин, сени қўйиб бошқани ўзимизга дўст қилиб олишимиз – худо қилиб олишимиз ҳам мутлақо тўғри келмайдиган иш. Анави бандаларингни биз адаштирганимиз йўқ.

«Лекин Сен уларни ва ота-боболарини (шунчалик) ҳузурлантирдингки, ҳатто улар зикрингни унутдилар ва ҳалокат қавми бўлиб қолдилар.»

Розиқлик сифатинг ила ўша мушрикларга ва уларнинг ота-боболарига турли неъматларни кетма-кет бериб, ҳузур-ҳаловат баҳш этдинг. Улар узоқ муддатли бу ҳузур-ҳаловатдан сўнг тўқлика шўхлик қилдилар. Охир-оқибатда шу даражага етдиларки, ҳатто сенинг ўзингни ҳам унутдилар. Ўзларига бошқа худолар тутдилар. Ва, ниҳоят, ҳалокат қавми бўлдилар.

Сохта худоларнинг бу гувоҳликларидан кейин Аллоҳ таоло жиноятчи мушрикларга қаратса қуйидаги хитобни қиласади:

فَقَدْ كَذَبُوكُمْ بِمَا نَقُولُكُمْ فَمَا تَسْتَطِعُونَ صَرْفًا وَلَا نَصْرًا وَمَنْ يَظْلِمْ
مِنْكُمْ نُذْقَهُ عَذَابًا كَيْرًا

19. Батаҳқиқ, улар сизларни айтиётган нарсангизда ёлғончига чиқардилар. Энди (азобни) буришга ҳам, ёрдам олишга ҳам қодир бўлмассиз. Сиздан ким зулм қилган бўлса, унга азобни торттирамиз.

Яъни, эй, мушриклар, «худо»ларингиз сизни ёлғончига чиқардилар. Улар сиз айтганингиздек худо эмас эканлар. Энди сизга қилмишингизга яраша азоб берилади.

«Энди (азобни) буришга ҳам, ёрдам олишга ҳам қодир бўлмасиз.»

Ўзингизга келадиган азобни бошқа томонга буриб юбора олмайсиз. Бошқа томондан ўзингизга ёрдам олишга ҳам иложингиз йўқ.

«Сиздан ким зулм қилган бўлса, унга азобни тортирамиз.»

Зотан, ширк энг катта зулмдир. Шунинг учун ҳам, Аллоҳга ширк келтирган кимса энг катта азобга сазовордир.

Ушбу нарсалар баён этиб бўлингандан кейин Расули Акрам солаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиниб, у зотга тасалли берилади:

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ مُرْسِلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لِيَأْكُلُونَ أَطْعَامَ وَيَمْشُونَ
فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَهُمْ لِعَضِ فِتْنَةً أَتَصِرُّونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا

20. Биз сендан олдин юборган Пайғамбарларимиз ҳам, албатта, таом ер ва бозорларда юрар эдилар. Баъзиларингизни баъзиларингизга синов қилдик. Сабр қиласизлармикин?! Роббинг кўргувчи бўлган зотдир.

Эй, ҳабибим Мұхаммад, сен мушрикларнинг қилаётган бўхтонларидан хафа бўлма. Уларнинг гаплари эътиборсиз. Жумладан, «Бу қандай Пайғамбарки, таом ер ва бозорларда юрар», деган гаплари ҳам бехуда.

«Биз сендан олдин юборган Пайғамбарларимиз ҳам, албатта, таом ер ва бозорларда юрар эдилар.»

Сенга ўхшаган таом еб, бозорларда юрадиган оддий башарни Пайғамбар қилишимиз янгилик ёки ажабланадиган иш эмас. Қадимдан жорий қилинган иш. Бу ишга қарши чиққанлар сенга эмас, Аллоҳнинг жорий одатига қарши чиққан бўладилар. Биз шундай қилиб:

«Баъзиларингизни баъзиларингизга синов қилдик».

Оддий башардан Пайғамбар юбориб одамларни синовга учратдик, баъзилари синовдан ўта олмай, оддий башар ҳам Пайғамбар бўладими, деб йўлдан адашди. Уларнинг бу тасарруфлари эса, иймонлилар учун синов бўлди. Қани,

«Сабр қиласизлармикин?!»

Мушрикларнинг инкорига чидаб, илоҳий даъват оддий башар воситаси ила тарқалишига сабр қила олармикансизлар?

«Роббинг кўргувчи бўлган зотдир.»

Роббинг ҳар бир нарсанинг зоҳиринигина эмас, ҳақиқатини ҳам кўрувчи бўлган зотдир. Шунинг учун, Ўзи билиб ҳикмат ила тасарруф қиласи. Бандаларнинг иши Аллоҳнинг тасарруфини муҳокама қилиш эмас, балки амларини бажо келтиришдир.

Келгуси оятда кофиirlарнинг яна бир бошқа эътиrozлари ва унинг жавоби ҳақида сўз кетади:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقاءَنَالْوَلَأْ أَنِّي عَلَيْنَا الْمَلَكِكَةُ أَوْ نَرَى رَبَّنَا الْقَدِّسَتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ وَعَوَّّعُوتُوا كَبِيرًا ﴾

21. Бизга учрашдан умидсиз бўлганлар, бизга фаришталар туширилса, ёки, Роббимизни кўрсак эди, дерлар. Батаҳқиқ, улар ўзларидан кетдилар ва катта түғён-ла түғён қилдилар.

Қиёмат қўпиб, унда Аллоҳга рўбарў келишга ишонмаганлар:

«...бизга фаришталар туширилса, ёки, Роббимизни кўрсак эди, дерлар».

Яъни, бизга ўзимизга ўхшаган одамдан Пайғамбар юборилмасаю, Пайғамбарлик вазифасини ўташ учун осмондан фаришта туширилса, дейдилар. Бу билан улар, ўзларича, Аллоҳ таолонинг ишларига аралашмоқдалар. Ўзларича, Пайғамбар танлашнинг «афзал» йўлини таклиф қилмоқдалар. Бу таклифлари ўтакетган аҳмоқона бўлиши билан бирга, катта түғён ҳамдир. Айниқса:

«ёки Роббимизни кўрсак», дейишлари ҳеч чида бўлмайдиган ҳол.

Улар сурбетларча йўл тутиб, ўз куфрларини оқдамоқдалар. Агар бизга оддий башардан Пайғамбар келмай, осмондан фаришта тушганида ёки Аллоҳни кўзимиз билан кўрганимизда, иймон келтиришимиз мумкин эди, демоқчилар.

Эй, ҳеч нарсага арзимайдиган, ҳаром сувдан пайдо бўлган пасткаш! Сен ким бўлибсанки, Аллоҳнинг қилган ишини муҳокама қиласан! Сен ким бўлибсанки, Буюк Аллоҳнинг Ўзини кўрмоқчи бўласан. Сенинг ифлос кўзинг уни кўра оларми?! Сен ундей Зотни кўриш қудратига эга эмассан! Ёки кўришга сазоворман деб ўйлайсанми?!

«Батаҳқиқ, улар ўзларидан кетдилар ва катта түғён-ла түғён қилдилар.»

Зотан, ўзларидан кетмасалар, шу гапларни айтармидалар?! Катта түғён-ла түғёнга кетмасалар, Аллоҳнинг Ўзини кўрайлик, дермидилар?! Ёки, бизга фаришталар тушсин, дермидилар. Шошилмай турсинлар, бир куни фаришталарни кўрадилар ҳам!

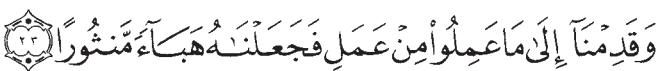
﴿ يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَكَةَ لَا بُشَرَى يَوْمَ إِذْ لَمْ يُجِرِّمِنَ وَيَقُولُونَ حِجْرًا مَحْجُورًا ﴾

22. Улар фаришталарни кўрадиган кунда, ҳа, ўша кунда жиноятчиларга хушхабар бўлмас. Ва (фаришталар): «Ҳаром, ҳаром», дерлар.

Ха, кофирлар фаришталарни қиёмат кунида қўрадилар. Уларга ўхшаган жиноятчиларга у кунда ҳеч бир хушхабар бўлмас. Бу дунёда кўришни хоҳлаган-у, кўрилмаган, аммо қиёмат куни кўзларига кўриниб турган фаришталар уларга:

«Ҳаром, ҳаром», дейдилар.

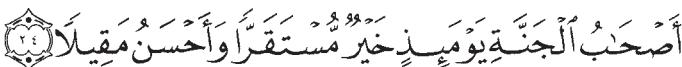
Яъни, эй, кофир-мушриклар, сизларга хушхабар ҳаром, жаннат ҳаром, мағфират ҳаром, меҳр-шафқат ҳаром, осойишталик ҳаром... дейдилар.

23. Ва қилган амалига келиб, уларни тўзон каби сочиб юборамиз.

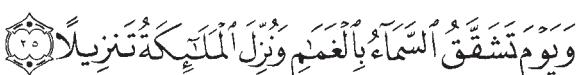
Кофиirlарнинг бу дунёда қилган баъзи бир яхши амалларидан умидлари бўлиши мумкин. Аммо иймон бўлмаганидан кейин, у ишлар ҳеч фойда бера олмайди. Қиёмат куни Аллоҳ, таоло у амалларни ҳам тўзон каби сочиб юборади.

Кофиirlар ана шундай таҳликали бир ҳолда турганларида мўминларнинг аҳволи умуман бошқача бўлади:

24. Ўша кунда жаннат эгаларининг қароргоҳлари ва оромгоҳлари ғоят яхшидир.

Дўзах эгаларига ўхшаб аянчли ҳолда қолмаслар.

25. У кунда булатли осмон ёрилиб, фаришталар бўлак-бўлак туширилурлар.

Қиёмат куни, шунчалик катта ва мустаҳкам бўлишига қарамай, осмон ёрилади. Фаришталар тўп-тўп бўлиб тушиб, ўзларига юклатилган вазифаларни бажаришга шай турадилар.

26. У кунда ҳукмронлик Роҳманга ҳақ бўлур. У кун кофиirlар учун кўп қийин кун бўлур.

Қиёмат қуни ҳукмронлик Роҳман сифатига эга Аллоҳ таолога ҳақ бўлади. Ҳеч ким аралаша олмайди. Аллоҳ таолонинг Ўзигина ҳукмларини чиқаради. Ана ўшанда коғирларга кўп қийин бўлади.

 وَيَوْمَ يَعْصُمُ الظَّالِمُونَ عَلَىٰ يَدِيهِ يَقُولُ يَلَيْتَنِي أُنَخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَيِّلَا

27. У кунда золим икки қўлини тишлаб: «Эй воҳ!!! Пайғамбар ила бир йўлни тутганимда эди!» дер.

Қиёмат кунидаги ҳолатларни кўрган золим – мушрик афсус-надомат ила бармоғини тишлаб қолади. Битта ёки иккита бармоғини эмас, икки қўлининг ҳамма бармоқларини тишлаб қолади. Ва надомат ила: «Эй воҳ!!! Пайғамбар ила бир йўлни тутганимда эди!» дер.

 يَوْمَ لَيَتَنِي لَمْ أُنَخَذْ فُلَانًا خَلِيلًا

28. «Эй воҳ!!! Кошки фалончини дўст тутмасам эди», дер.

Бу дунёда Пайғамбарни қўйиб, бошқага эргашгани нотўғри бўлганини ўша пайтда тушуниб етади. Аммо энди кеч, ҳайит ўтди.

Энди, коғир ўз «дўсти»дан шикоят қила бошлайди:

 لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الْذِكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلإِنْسَنِ خَذُولًا

29. «Батаҳқиқ, менга зикр (Қуръон) келгандан сўнг у (дўст) мени адаштириди. Шайтон инсонни ёрдамсиз ташлаб кетгувчиидир».

Коғирнинг «дўсти»дан шикояти шуки, у «дўст» коғирни унга зикр – эслатма, яъни, Қуръон келганидан кейин уни йўлдан адаштириби. Демак, «дўсти»га ишониб пўстига сомон тиқиладиган бўлибди. Аввал, Пайғамбарга эргашмай, бошқа йўлдан кетганига афсус қилган эди. Энди, «дўсти»нинг гапига кириб, Қуръонга эмас, бошқа нарсага эргашиб адашганини афсус ва надомат ила эсламоқда.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан бошқага эргашгандарнинг барчасининг ҳоли шу бўлади. Қуръон йўлидан бошқа йўлга юрган, Қуръондан бошқа дастурга амал қилганларнинг барчасининг ҳоли шу бўлади. Қиёмат қуни уларнинг ҳаммасининг бу дунёдаги «дўст»лари ёрдамсиз ташлаб кетади. Чунки:

«Шайтон инсонни ёрдамсиз ташлаб кетгувчиидир».

Коғирларнинг ёрдамчисиз, хору зор бўлган ҳолларида қиёмат шармандалитини тортиб турганларини васф қилувчи ушбу оятлар-

дан кейин, яна воқеликка қайтилади. Кофирларнинг эътиrozлари, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шикоятлари ва у зотга тасалли бериш оятлари келади:

وَقَالَ الرَّسُولُ يَرَبِّ إِنَّ قَوْمِيْ أَتَخَذُوا هَذَا الْقُرْءَانَ مَهْجُورًا

30. Ва Пайғамбар: «Эй Роббим, албатта, менинг қавмим ушбу Қуръонни тарқ этдилар», деди.

Яъни, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Роббилирига шикоят қилиб, эй Роббим, менинг қавмим – Қурайш ушбу Қуръонни тарқ этди, дедилар.

Дарҳақиқат, бу қавм Аллоҳ таоло томонидан икки дунё саодатига эришиш дастури қилиб юборилган Қуръонни қабул қилмадилар. Унга қулоқ осмадилар. Уни ўқиб ўрганмадилар. Унга иймон келтирмадилар. Унга амал қилмадилар. Уни тарқ этдилар.

Аслида, Аллоҳ таоло уларнинг қилмишларини жуда яхши билади. Аммо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу гапларни ўзларининг дардларини тўқиб солиш учун, Аллоҳнинг амрини тўла бажарганликларини билдириш учун айтмоқдалар.

Пайғамбаридан бу шикоятни эшитганидан сўнг Аллоҳ таоло у зотта тасалли бериб, қуидагиларни айтади:

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًّا وَنَصِيرًا

31. Ана шундай. Ҳар Пайғамбар учун жиноятчилардан душман қилганмиз. Ҳидоят ва ёрдамчиликда Роббинг Ўзи кифоя қилур.

Ҳа, қадимдан ишлар шундай бўлиб келган. Қачон, қаерга Пайғамбар юборилган бўлса, ўша ерда уларга қарши жиноятчилар ҳам фаолият кўрсатиб келганлар. Бу ҳол ҳикматсиз эмас. Агар Ислом йўли осон, бехатар йўл бўлса, бу йўлда қийинчиликлар, турли тўсиқлар бўлмаса эди, ҳар ким ўзини бу йўлга урган бўларди. Унда ҳақиқий мўмин билан мунофиқнинг фарқини билиб бўлмасди. Ана шу ва шунга ўхшаш кўпгина ҳикматларга биноан, Ислом йўли синовларга тўлиқ қилиб қўйилган. Аллоҳ Ўзи севган бандаларини шундай қилиб ҳидоятга бошлияди ва синовларга чидаганларга ёрдам беради.

«Ҳидоят ва ёрдамчиликда Роббинг Ўзи кифоя қилур.»

Кейинги оята кофирларнинг яна бир шубҳаси, яна бир эътирози ҳақида сўз кетади:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْءَانُ جُمْلَةً وَحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثْبِتَ بِهِ فَوَادَكَ
وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

32. Куфр келтирганлар: «Унга Қуръон бир йўла нозил қилинса эди», дедилар. Биз сенинг қалбингни у билан собит қилиш учун шундай қилдик ва уни дона-дона қилиб ўқидик.

Маълумки, Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаламга Қуръони Каримни бўлиб-бўлиб нозил қилас эди. Бир оят, икки оят ёки шароитга қараб ундан кўпроқ оят ҳам нозил бўлган. Кофириларга бу ҳам ёқмади.

«Куфр келтирганлар: «Унга Қуръон бир йўла нозил қилинса эди», дедилар.»

Бу талаблари уларнинг жоҳиллиги аломатидир. Аллоҳ таоло Қуръони Каримни бежиз бўлак-бўлак қилиб туширмаган. Бунда кўплаб илоҳий ҳикматлар бор. Мазкур ҳикматлар ҳақида кўп гапирилган. Ушбу ояти каримада эса, улардан биттаси келтирилмоқда:

«Биз сенинг қалбингни у билан собит қилиш учун шундай қилдик ва уни дона-дона қилиб ўқидик».

Яъни, эй Муҳаммад, Биз сенинг қалбингни Қуръон билан собит қилиш, қувватлаш учун уни бўлак-бўлак ҳолда нозил этдик ва гўзал равишда дона-дона қилиб ўқиб бердик. Қуръон бирданига тушмасдан, бўлак-бўлак бўлиб тушар, ҳар ваҳий келганида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассаламнинг қалблари қувватланар, кучларига куч, файратларига файрат кўшилар эди.

Кофирилар буни қаёқдан билсинлар. Ўзларича гапираверадилар-да.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثِيلٍ إِلَّا حَتَّنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ قَسْيَرًا

33. Улар сенга бирор масал келтирсалар, Биз, албатта, сенга ҳақни ва гўзал шарҳини келтиурмиз.

Яъни, эй Муҳаммал, агар кофирилар сенга бирор масал ёки савол келтирсалар, Биз, албатта, уларнинг саволига ҳақ жавоб берамиз ва унинг гўзал шарҳини ҳам келтирамиз.

Шунинг учун, уларнинг савол беришидан, эътиroz қилишидан ҳеч ҳижолат бўлмаслик керак. Улар асоссиз равишда ботил — ноҳақ гапларни гапирадилар. Уларнинг бу ботиллари Аллоҳ таоло келтирган ҳақ олдида ҳеч дош бера олмайди. Кофирилар учун бу дунёдаги тортишувларда мағлуб бўлиш мағлубиятнинг бошланиши, холос. Уларнинг асосий мағлубияти охиратда бўлади.

الَّذِينَ يُحشِّرُونَ عَلَى وُجُوهِهِمْ إِلَى جَهَنَّمَ أُولَئِكَ شَرُّ مَكَانٍ أَوْ أَضَلُّ سَيِّلًا

34. Жаҳаннам томон юз тубан ҳолларида судраладиганлар, ана ўшалар, маконлари энг ёмон, йўллари энг адашган кимсалардир.

Бу оятда кофиirlарга огоҳлантириш, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга эса, тасалли бордир. Яъни, эй кофиirlар, огоҳ бўлинглар, иймон йўлига киринглар, бўлмаса, қиёматда жаҳаннам томон юз тубан судраласизлар, дейилмоқда.

Шу билан бирга, эй ҳабибим, сен кофиirlарнинг қилишишларидан, гап-сўзларидан хафа бўлма, улар ҳозир бундай қилаётганлари билан, қиёматда жаҳаннам томон юз тубан судраладилар, уларнинг жойи энг ёмон жой бўлади, йўллари энг адашган йўл бўлади, деган маъно ҳам бор.

Энди эса, ўтган умматлардан куфр или кун кечирғанларининг, Пайғамбарларни тан олмаганларининг оқибати нима бўлгани баён қилинади:

وَلَقَدْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَرُونَ وَزِيرًا

35. Батаҳқиқ, Биз Мусога китобни бердик ва унга акаси Ҳорунни вазир қилдик.

Яъни, Биз Мусо Пайғамбарга Таврот китобини бердик ва акаси Ҳорунни унга ёрдамчи – вазир қилдик.

فَقَلَنَا أَذْهَبًا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِإِيمَانِنَا فَأَنَّا مِنْهُمْ تَدْمِيرًا

36. Бас: «Иккингиз Бизнинг ояtlаримизни ёлғонга чиқарган қавмга боринг», дедик. Сўнг уларни ер билан яксон қилдик.

Яъни, эй Мусо, эй Ҳорун, сиз икковингиз Бизнинг ояtlаримизни ёлғонга чиқарган Фиръавн ва унинг қавмига боринг, уларни Аллоҳнинг йўлига даъват қилинг, дедик. Улар бордилар, даъват қилдилар, аммо қавм иймонга келмади.

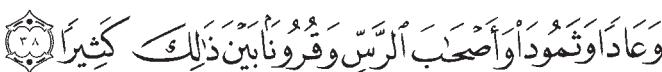
«Сўнг уларни ер билан яксон қилдик.»

Хозирги кофиirlар ана ўшалардан ўрнак олсинлар.

وَقَوْمٌ نُوحَ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ ءَايَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا

37. Ва Нуҳ қавми Пайғамбарларни ёлғонга чиқарғанларида ғарқ этдик ва уларни одамларга ибрат қилдик. Ҳамда Биз золимларга аламли азоблар тайёрлаб қўйдик.

Ҳозирги кофиirlар булардан ҳам ўrnak олсинлар. Уламоларимиз ушбу оятдаги «**Ва Нуҳ қавми Пайғамбарларни ёлғонга чиқарғанларида ғарқ этдик**» жумласидаги «Пайғамбарларни» сўзига алоҳида эътибор берадилар. Агар қавм битта Пайғамбарни – Нуҳ, алайҳиссаломни ёлғонга чиқарсалар ҳам, Аллоҳ таоло уларни жамийки Пайғамбарларни ёлғонга чиқаришда айбламоқда. Чунки, Аллоҳнинг бир Пайғамбарини ёлғонга чиқариш ҳамма Пайғамбарларини ёлғонга чиқаришга тенгdir.

وَعَادٌ وَثَمُودٌ وَأَصْحَابُ الْرَّسُّ وَقَرْوَانِينَ ذَلِكَ كَثِيرٌ

38. Од, Самуд ва қудуқ эгаларини ҳамда бу орадаги асрларни эсла.

Ушбу оятда зикр қилинган Од, Самуд қавмлари маълум ва машхур, уларнинг қиссалари ўтган сура ва оятларда ҳам кўплаб келган.

«**Қудуқ эгалари**» ким эканлиги ҳақида тафсирчи уламоларимиз ижтиҳодлари ила бир неча фикр айтганлар.

Биз «қудуқ» деб таржима қилган сўз ояти каримада «расс» ибораси ила ифодаланган бўлиб, ичи маҳкамланмаган, нураб турган қудуққа айтилади. Ривоятларда келишича, ўша жиноятчи қавм қудуқ атрофида ўтирганларида, у қулаб, ҳаммалари ичига тушиб ҳалок бўлган эканлар. Баъзи тафсирчиларимиз, бу қавм Солих, алайҳиссалом қавми, десалар, бошқалари Шуайб алайҳиссалом қавмидир, дейдилар. Ибн Жарир Тобарий эса, улар Уҳдуд эгалариdir, деган эканлар. Улар ҳақида «Буруж» сурасида сўз юритилган.

Шунингдек, турли асрларда яшаган бошқа қавмлар ҳам Пайғамбарларини ёлғонга чиқарғанлари учун Аллоҳ томонидан ҳалок этилганлар.

Ҳозирги кофиirlар шу воқеаларни эслаб, ўrnak олишлари зарур.

وَكَلَّا لَضِرِّنَا اللَّهُ أَكْمَلَ وَكَلَّا لَتَبْرَزَنَاتِئِيرًا

39. Улардан ҳар бирига мисоллар келтирдик. Ва уларни қириб битирдик.

Яъни, ўша ўтмиш асрлардаги барча жиноятчи қавмларнинг ҳар бирига ўrnak бўлсин учун мисоллар келтирдик. Улар ибрат олмадилар, ўзларини ўнгламадилар. Шундан сўнг:

«...уларни қириб битирдик».

Энди ҳозирги коғирларга мисоллар келтирилмоқда, улар ибрат олсинлар, бўлмаса, ўтганларнинг бошига тушган бало-оғатлар бу-ларнинг бошига ҳам тушиши мумкин, деб ишора қилинмоқда.

وَلَقَدْ أَتَوْعَلَّ إِلَيْهِ الْقَرِيْبَةِ الَّتِيْ أَمْطَرَتْ مَطَرَ السَّوْءَ أَفَكَلَمَ يَكُونُوا يَرَوْنَهَا بَلْ كَانُوا
لَا يَرْجُونَ شُورَىٰ

40. Батаҳқиқ, улар ёмонлик ёмғири ёғдирилган шаҳарга келган эдилар. Уни кўрмаган эдиларми?! Йўқ! Улар қайта тирилишдан умидсиз эдилар.

Ушбу ояти каримадаги «ёмонлик ёмғири ёғдирилган шаҳар»дан мурод Лут алайҳиссалом қавми яшаган шаҳардир. Маълумки, бу шаҳарни Аллоҳ таоло тош ёғдириб ҳалок қилгандир. Оятдаги «Улар»-дан мурод эса, Макка коғирлари. Улар Шомга қилган сафарларида Лут алайҳиссалом қавми шаҳри харобалари ёнидан ўтар эдилар. Агар уларда инсоф бўлганида, заррача тафаккур бўлганида, кўрганларидан ибрат олардилар. Лут алайҳиссалом қавмининг хатосини тақрорлаб, ўзларига келган Пайғамбарга қарши чиқмасдилар. Шунинг учун ҳам, оятда:

«Батаҳқиқ, улар ёмонлик ёмғири ёғдирилган шаҳарга келган эдилар», деб у шаҳарга борганларини таъкидлаш билан бирга,

«Уни кўрмаган эдиларми?!» деб инкорий савол ҳам берилмоқда. Албатта, улар у шаҳарни ўз кўзлари билан кўрган эдилар. Аммо қалб кўзлари кўрмаган эди. Зоҳирий кўзлари кўргани билан, ибрат олишмаган эди. Ҳозирги кунги саёҳатчиларга ўхшаб, ўтганларнинг асарларини кўриб қўйиб, ҳа, шундай бўлган экан, дея яна эски ҳолатларида давом этган эдилар. Улар нима учун шундай қилдилар? Ёки мазкур харобалардан ибрат олиб бўлмасмиди?

«Йўқ! Улар қайта тирилишдан умидсиз эдилар.»

Ҳамма бало шунда. Қиёматдан ва ундаги қайта тирилишдан умиди йўқ, унга ишонмайдиган одамнинг қалби ишдан чиқади, у ибратли нарсаларни кўрганда ҳам ибрат олмайдиган даражага етиб қолади. Шунинг учун ҳам, яъни, қалблари ишдан чиқсан бўлганлари учун ҳам:

وَإِذَا رَأَوْكَ إِن يَشَخُذُونَكَ إِلَّا هُزُواهُذَا الَّذِيْ بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا

41. Улар сени кўрган вақтларида масҳарага олурлар: «Аллоҳ Пайғамбар қилиб юборган шуми?!

إِن كَادَ لِيُضِلَّنَا عَنِ الْهَتَّنَا لَوْلَا أَنْ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ
٤٧
 يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلَّ سَيِّلًا

42. Агар сабр қилмаганимизда, албатта, у бизни, сал бўлмаса, худоларимиздан оздирарди-я!» деб. Яқинда-азобни қўрган чоғла-рида-ким йўлдан озганроқ эканини билурлар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам қавмлари орасида ҳурмат-эътибор қозонган шахс эдилар. У киши насл-насаб жиҳатидан ҳам, ақл-заковат жиҳатидан ҳам, одоб-ахлоқ жиҳатидан ҳам, инсоний муомала жиҳатидан ҳам катта обрў-эътиборга эга эдилар. Ул зотни ҳалқ «Амин» – ишончли киши, деб атарди. Каъбани қайта қуришдаги улуғ ишнинг энг муҳим босқичи — Ҳажа-рул Асвадни ўрнига қўйишни ҳам у кишига ишониб топширишган эди. Одамларда у кишига нисбатан ҳеч қандай норозилик ёки паст назар билан қараш йўқ, эди. Бу ҳолат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлгунларигача давом этди. Пайғамбар бўлганларидан кейин одамлар бирданига ўзгариб қолдилар. У кишини гоҳ жинни десалар, гоҳ «сехрланган» дедилар. Яна шунга ўхшаш таҳ-қирловчи сифатлар билан васф қилдилар. Ушбу ояти каримада ҳам уларнинг ана шундай муомалаларидан бири келтирилмоқда:

«Улар сени қўрган вақтларида масҳарага олурлар: «Аллоҳ Пайғамбар қилиб юборган шуми?! Агар сабр қилмаганимизда, албатта, у бизни, сал бўлмаса, худоларимиздан оздирарди-я!» деб.»

Яъни, коғирлар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳар қўрганларида масҳара қиласидилар. Масҳара қилганларида ҳам, энг қабих, услубда, сурбетларча масҳара қиласидилар.

«Аллоҳ Пайғамбар қилиб юборган шуми?!»

Бу гап, албатта, ҳамманинг кўнглидан ёки оғзидан бир хилда чиққан бўлиши шарт эмас. Аввало, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирганлар оз бўлса-да бор эди. Қолаверса, қўпчилик «Амин» деб ном олган қавмдошлари ҳақидаги бўхтонларга мутлақо ишонмасди. Аммо ўша вақтдаги жоҳилий жамиятнинг сиёсати шу бўлган. Ўша ернинг сиёсатини юритувчилари ишлаб чиққан сиёсий мафкура мана шундан иборат эди. Жамият бошида турганлар бу гапларни оғизларини тўлдириб сайрап эдилар. Уларнинг гумашталари бирга ўнни қўшиб сайрашдан толмас эдилар. Қолганлар эса, ўзлари ишонмасалар ҳам, улардан қўрқанларидан қўшилишар эди. Аммо, кечагина мақтаб юрган одамни нимага бугун масҳара қилиб қолдингиз, деб бирор айттолмасди. Шу билан

бирга, улар Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам келтирған нарса уларға қаттиқ таъсир қылганини ҳам тан олар эдилар.

«Агар сабр қымаганимизда, албатта, у бизни, сал бўлмаса, худоларимиздан оздирапди-я!»

Демак, уларнинг эътиқодларига футур етган. Лекин бошлиқлари ишлаб чиққан, оқни қора, қорани оқ дейдиган сиёsat уларни иймон келтириш ўрнига, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни масхара қилишга олиб келган. Агар улар оқни қора, қорани оқ демаганларида, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам даъват қилған ҳидоят йўлини, худоларимиздан оздириш, дермидиilar?! Ҳа, улар ўзларича ҳидоятни «йўлдан оздириш», деб баҳоламоқдалар. Аммо:

«Яқинда – азобни кўрган чоғларида – ким йўлдан озганроқ эканини билурлар».

Лекин у вақтда фурсат ўтган бўлади. Билишлари фойда бермайди.

Мушрикларнинг кирдикорлари ҳикоя қилиб бўлингандан кейин, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли бериш бошланади:

أَرَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهًا هُوَنَهُ أَفَإِنَّ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا

43. Ҳавои нафсини ўзига худо қилиб олганни кўрдингми?!
Энди сен унга вакил бўласанми?!

Ана энди мушрику коғирларнинг дину диёнатга, Пайғамбарга ва Қуръонга нисбатан тескари муносабатда бўлаётганларининг, оқни қора, қорани оқ дейдиган терс сиёsat юргазаётганларининг сабаби аён бўлди. Улар имму маърифат, ақду мантиқ, тафаккуру тадаббур юзасидан эмас, ҳавои нафсга берилиш юзасидан ҳукм чиқараётган эканлар. Улар ақлларига эмас, шаҳватларига эргашаётган эканлар. Улар ҳавои нафсларига банда бўлиб, ўша ҳавои нафснинг айтганини қилаётган эканлар. Ҳавои нафсини ўзига худо қилиб олган пасткашдан бундан бошқа нимани ҳам кутиб бўлар эди?

«Энди сен унга вакил бўласанми?!

Йўқ, албатта. Пайғамбарнинг вазифаси ҳавои нафсини ўзига худо қилиб олганларга вакил бўлиш эмас, балки Аллоҳдан келган амрларни кишиларга етказишидир.

أَمْ تَحْسِبُ أَنَّ كُثُرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنَّهُمْ إِلَّا لَا نَعْلَمُ بِلِهِمْ أَضْلَلُ سَكِيلًا

44. Ёки сен уларнинг кўплари тинглай олурлар ё англай олурлар, деб ҳисоблайсанми? Аслида, уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ. Балки яна ҳам йўлдан озганроқдирлар.

Ушбу ояти каримада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли ва ҳавои нағсларини худо қилиб олган коғирларни ерга уриш бор.

Эй Пайғамбар, сен коғирларнинг сени масхара қилаётгандаридан, иймонга келмаётгандаридан хафа бўлма,

«Ёки сен уларнинг кўплари тинглай олурлар ё англай олурлар, деб ҳисоблайсанми?»

Ха, уларнинг кўплари ҳақ сўзларни ибрат, ваъз-насиҳат оладиган даражада тинглай олмайдилар. Иймонга бўлган даъватни англай олмайдилар. Чунки:

«Аслида, уларнинг ҳайвонлардан фарқи йўқ».

Ҳайвонлар ҳам сўзларни эшигадилар-у, ибрат олмайдилар ва англай олмайдилар. Ҳавои нағсини худо қилиб олган коғирлар ҳам шунга ўхшайди. Шунингдек улар:

«Балки яна ҳам йўлдан озганроқдиirlар».

Чунки, уй ҳайвонлари ўзларига қараган кишига боғланиб вафодорлик қиласди. Ўзларига ёмонлик этганлар билан яхшилик қилганларни ажратади. Ўзларига фойдали нарсаларни кутиб, зарарли нарсалардан қочади. Еган-ичган нарсасининг фарқига боради. Ўзлари ўргангандан йўлдан адашмайди. Ўзларига юклатилган вазифани тўлиқ бажаради. Аммо коғирлар-чи? Коғирлар ўз Роббилиарини тан олмайдилар. Аллоҳ, уларга берган неъматларга ношукрлик қиласди. Ўзларига фойдали нарсани кўйиб, зарарли нарсага уринадилар. Ер юзидағи ҳамма нарсаларга ёмонлик қиласди. Демак, улар ҳайвондан ҳам баттардиirlар.

Эндиgi келадиган ояtlарда Аллоҳ, таоло Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эътиборларини борликдаги ажойиботларга тортади. Бу эса, ўз навбатида, Аллоҳ, таолонинг құдратига қойилқолиши кучайтириб, бу дунё сиқилишларини унуттиради:

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَيْكَ كَيْفَ مَدَّ الظَّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا لِلشَّمْسِ عَلَيْهِ دَلِيلًا

45. Роббингнинг сояни қандай ёйиб қўйганини кўрмадингми?
Агар хоҳласа, уни жилмас қиласди. Сўнгра қуёшни Биз унга далил қилдик.

Сояни доимо кўриб юрамиз, аммо унга унчалик эътибор бермаймиз. Эътибор берсак, бу нарса Аллоҳнинг құдратига далил эканини тушунамиз. Соя қандай пайдо бўлади? Қандай қилиб ёйилали? Қандай қилиб қисқаради? Нима учун ёйилиб-қисқариб туради, яъни ҳаракатланади? Бу нарсаларга эътибор бериш керак бўлганидан Аллоҳ, таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб:

«Роббингнинг сояни қандай ёйиб қўйганини қўрмадингми?» демоқда.

Ҳа, Аллоҳ таоло қуёш мажмуасидаги сайёralарни ҳозирги ҳолида яратмаганида, ораларида масофаларни ҳозиргидек мосламаганида, ерни ўз ўқи атрофида айланадиган қилмаганида, ҳеч бир нарсанинг сояси ёйилмас эди. Эҳтимол, соя деган нарса умуман бўлмас эди.

«Агар хоҳласа, уни жилмас қиласди.»

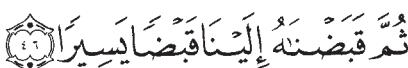
Ҳа, агар Аллоҳ хоҳласа, сояни жилмас қилиб, бир хилда, яъни, узаймай ҳам, қисқармай ҳам турадиган қилиб қўяр эди. Мисол учун, ерни айланмайдиган қилиб қўйса, соя жилмай тураверар эди.

Демак, биз эътибор бермайдиган, биз учун эътиборсиз даражада оддий туюлган ҳолат – соянинг ёйилиши ҳодисаси ортида ҳам Аллоҳнинг улкан қудрати турибди.

Бу ҳақиқатни оятнинг давомидаги:

«Сўнгра қуёшлини Биз унга далил қилдик» жумласидан ҳам тушуниб оламиз.

Дарҳақиқат, қуёш бўлмаса, соя қаердан бўлади? Қуёш эса, ўзидан-ўзи пайдо бўлган нарса эмас.

46. Сўнгра Биз уни Ўзимизга аста-секин тортиб олдик.

Яъни, сояни ёйиб қўйганимиздан кейин, биз уни аста-секин қисқартиридик. Бу ҳам Аллоҳнинг қудратига далил. Бўлмаса, бу ишни ким қила оларди!

47. У сиз учун кечани либос, уйқуни истироҳат қилган ва кундузни тирилиш (замони) қилган Зотдир.

Яъни, Аллоҳ таоло сиз учун кечани либос қилган зотдир. Либос танани тўғсанидек, кеча ҳам ўзи етган жойдаги ҳамма нарсаларни зулумоти ила тўсиб, кўринмайдиган қилиб қўяди.

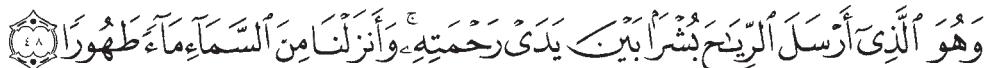
«...уйқуни истироҳат қилган...»

Ҳар бир жонзот, шу жумладан, инсон учун ҳам уйқу энг муҳим роҳатдир. Уйқу бўлмаса, роҳат бўлмайди. Олимларнинг таъкидлашларича, инсон овқатсиз оч юришга узоқ муддат, тажрибага кўра, 40-50 кун чидар экан. Аммо уйқусизликка чидай олмас экан. Шунинг учун ҳам, кечаси, шунингдек, инсон умрининг учдан биридан кўпроғи уйқу

билин үтадиган қилинган. Ҳўш, кечани либос, уйқуни роҳат қилган ким? Аллоҳ! Бу нарса Аллоҳнинг чексиз қудратига далил эмасми?

«Ва қундузни тирилиш (замони) **қилган Зотдир.»**

Кечаси ухлаб роҳат олганлар кундузи тирилиб ризқини топиб ейди, керакли ишларини қилади. Буни ҳам Аллоҳ, таоло Ўз қудрати или қилган. Бошқа ҳеч ким қила олмайди.

48. У Ўз раҳмати олдидан шамолларни хушхабар қилиб юборган Зотдир. Ва осмондан пок сув туширдик.

49. У ила ўлик юртни тирилтиришимиз ва ўзимиз яратган кўплаб чорва ҳайвонлари ҳамда инсонларни сугоришимиз учун.

Оқар суби йўқ саҳровий юртларнинг одамлари ушбу ояти қариманинг маъносини ҳаммадан кўра яхши тушунсалар керак. Бир томчи ҳам оқар сув йўқ. Қуёш оламни оловдай қизитади. Ҳаммаёқ қақраган. Ҳамма чанқаган. Ана шу пайтда шамол эсиб қолса, ҳамма хушнуд бўлади. Чунки, бу шамол ёмғирнинг даракчиси. Ёмғирнинг эмас, Аллоҳ раҳматининг хушхабарчиси. Бир томчи сувга зор бўлиб турган бу диёр учун, дарҳақиқат, Аллоҳ юборган шамол Унинг раҳматининг хушхабари бўлади. Аллоҳ ёғдирадиган ёмғир ўша диёр аҳли учун Унинг раҳматидир.

Ёмғир ёғиши билан ўша юрт тирилади. Аввало, қақраб ётган ер ўлиқдан тирикка айланади. Сўнгра, қуриб бораётган дараҳтлар ва ўсимликларга жон киради. Дунё бутунлай бошқача кўриниб қолади. Айниқса, ҳайвонлар ўзларига келиб, ташналиклари қониб, ҳаракатга тушиб қоладилар. Албатта, ҳаммадан кўра инсон яйрайди, Аллоҳнинг раҳматидан фоятда шод бўлади. Чунки, ёмғир ёғиши унинг ризқи мўл бўлишига, айни пайтда танасининг бу дунёда бир оз бўлса-да роҳат олишига сабаб бўлади. Шунинг учун ҳам, у, Аллоҳ, осмондан туширган пок сувдан фоят шодланади. Айниқса, Макка аҳолиси бундай нарсадан жуда ҳам шод бўлар эдилар.

Аммо, Аллоҳ ўша пок сув туширган осмондан пок сўз туширганида хурсанд бўлмадилар. Бу ҳақда Аллоҳ, таоло келаси оятда шундай дейди:

50. Батаҳқиқ, Биз у(Қуръон)ни эслатма олишлари учун ораларида турлича тасарруф қилиб кўрдик. Одамларнинг кўплари куфрдан бошқа нарсадан бош тортдилар.

Аввало, шуни айтиб ўтиш лозимки, тафсирчи уламоларимиз ушбу оятдаги:

«Биз у(Қуръон)ни эслатма олишлари учун ораларида турлича тасарруф қилиб кўрдик» жумласидаги «уни» лафзи нимани билдириши ҳақида ҳар хил фикр айтганлар. Баъзилар, «уни» ёмғир ёки шамолни билдиради, дейдилар. Бошқалар эса, «уни» деганда Қуръон назарда тутилган, дейдилар. Биз ҳам ушбу иккинчи гуруҳга қўшилдик. Чунки, сўзнинг кетиши сиёқи шуни тақозо қиласи. Кейинги оятда ҳар бир шаҳарга огоҳлантирувчи юборилганлиги айтилса, ундан кейингисида «у» билан жиҳод қилиш ҳақида амр келади. Бунинг ўзи ҳам «уни»дан мурод Қуръон эканини кўрсатади.

Айни чоқда, бу ўринда ажойиб ўхшатма ҳам бор. Аллоҳ осмондан пок сув туширади. Аллоҳ осмондан пок сўз (Қуръон) туширади. Аллоҳ осмондан туширган пок суви ила ўлик диёrlарни тирилтиради, чанқоқ ҳайвон ва одамларни сугоради. Аллоҳ осмондан туширган пок сўзи билан маънавий ўлик халқларни тирилтиради, руҳий чанқоқларни, ташналарни руҳий-маънавий таълимотлар ила сугоради.

Нима учун одамлар беш кунлик ҳаётларининг бир қисмига тегишли сувдан хурсанд бўладилар-у, икки дунёларининг саодатини таъминловчи илоҳий қалом – Қуръон тушишидан хурсанд бўлмайдилар?! Токи уларни қониқтириш учун Аллоҳ уни турлича тасарруф қилиши керак.

«Батаҳқиқ, Биз у(Қуръон)ни эслатма олишлари учун ораларида турлича тасарруф қилиб кўрдик.»

Яъни, Қуръонни уларга турли услублар ила тақдим қилдик. Лекин улар бундан ўзларига эслатма олмадилар.

«Одамларнинг кўплари куфрдан бошқа нарсадан бош тортдилар.»

Фақат куфрни ихтиёр қилдилар. Бошқа нарсага кўнмадилар. Шундай бўлганидан ҳам Пайғамбарнинг вазифаси янада қийинлашади, масъулияти яна ҳам ортади.

51. Агар хоҳласақ, ҳар шаҳарга битта огоҳлантиргувчи юборар әдик.

Шунда иш осонлашар, огоҳлантирувчи кўпайиб, ишни ўзаро бўлиб олиб ва биргалашиб ҳаракат қилишар әди. Лекин Аллоҳ таоло

буни хоҳламади, охирги Пайғамбарлик бир шахсга – Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хос бўлишини, бу даъват тарқоқ бўлмаслигини хоҳлади. Ҳамда у зотга қуидаги хитобни қилди:

فَلَا تُطِعْ الْكَافِرِينَ وَجَاهَهُمْ بِهِ حِجَادًا كَيْرَانِ

52. Кофириларга итоат этма! Уларга қарши у(Қуръон) билан катта жиҳод қил!

Эй Пайғамбар, нима десалар ҳам, нима қилсалар ҳам, кофириларнинг гапига кирма, уларга итоат этма. Уларга қарши Қуръон билан катта жиҳод қил. Галаба қиласан.

Дарҳақиқат, Қуръони Карим куфрга ва кофириларга қарши курашнинг асосий қуролидир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлари вақтида иймонга келганлар, асосан, Қуръондан таъсиrlаниб иймон келтирганлар. Ҳатто иймонга келмаганлари ҳам Қуръон жиҳодидан қаттиқ таъсиrlанаар эдилар. Қурайш бошлиқлари кечаси бир-бирларидан беркиниб бориб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тиловатларига қулоқ осганлари, ундан қаттиқ таъсиrlангандари, бир-бирларини билиб қолиб, бирорга айтмасликка, қайтиб Қуръон эшитмасликка ваъдалашгандари, шундай бўлса ҳам, кейинги кечаси қайтиб бориб, яна Қуръон тинглаганлари ҳақидаги ривоятлар маълум ва машҳур.

Кейинги даврларда ҳам Ислом динини қабул қилганлардан «Нима учун бу динни қабул қилдингиз?» деб сўралганда, кўплари, «Қуръондан таъсиrlандим», деб жавоб берганлар.

Тараққий этган давлатларда турли кишиларда пайдо бўладиган руҳий таъсиrlанишни ўлчаш бўйича ўтказилган тажрибаларда Қуръони Каримни эшитганда, ҳатто иймонсиз, араб тилини билмайдиган кишилар ҳам қаттиқ таъсиrlанишини замонавий асбоблар қайд этди.

Қуръонни эшитиш, ўқиш, маъносини англаш имкони бўла туриб, унга иймон келтирмаслик учун, унга амал қилмаслик учун қандайдир бошқа маҳлук бўлиш керак, холос.

Яна борлиқдаги ажойиботларга, бу сафар денгизларга ва улардаги нарсаларга, Аллоҳнинг чексиз қудратига далолат қилувчи аломатларга қайтилади:

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبُ فُرَاتٍ وَهَذَا مَلْحٌ لَّاجَاجٌ وَجَعَلَ يَنْهَمَابِرْزَخًا وَحِجَارًا

مَحْجُورًا

53. У икки денгизни–буниси чучук-ширин, униси шўр-аччиқ қилиб оқизиб қўйган ва ораларига кўринмас тўсиқ ҳамда очилмас сарҳад қилган Зотдир.

Ушбу ояти каримада кўпларимиз эътибор бермайдиган бир илмий ҳақиқат ҳақида сўз кетмоқда. У ҳам бўлса, чучук сувлар билан шўр сувларнинг арлашмаслиги. Аллоҳ таоло ер куррасида сувни кўпайтириб қўйган. Улар ичиде эса, шўр сувни кўпайтириб қўйган. Барча уммонлар ва денгизлар шўрдир. Дарёларни чучук қилиб қўйган. Дарёлар оқиб бориб сувини денгизларга, уммонларга қуяди. Аммо бу билан денгиз суви чучук бўлиб қолмайди, дарё суви шўр бўлиб қолмайди. Зотан, дарёларнинг суви ҳам денгиз ва уммонлардан буғланиб кўтарилган сувдан иборат. Ушбу ҳолат Аллоҳнинг қудрати чексизлигининг далолати эмасми?

Кўпгина илмий нашрларнинг ёзишларича, дарё ва денгизларнинг қўшилиш жойларида илмий текшириш ўтказган ажнабий олимлар, хусусан, Жак Ив Кусто ушбу ҳақиқатнинг бундан 1400 йил аввал Қуръонда зикр этилганини билганларидан сўнг қойил қолишган. Улар ушбу ҳодисадан Қуръони Каримнинг ҳақиқий илоҳий китоб эканлигини англаб етганлар ва иймон келтириб, мусулмон бўлганлар.

Юқорида эслатилган денгиз, дарё, ёмғир сувларида турли ажойиботлар бўлса, энди зикр қилинадиган одамнинг нутфасидаги сувда ундан ҳам катта ажойиботлар бор:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نُسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا

54. У, сувдан башар яратган ва уни насл-насаб, қуда-андада қилиб қўйган Зотдир. Роббинг қодир бўлган Зотдир.

Араб тилига хос бўлган хусусиятлар боис, тафсирчи уламоларимиз ояти каримадаги «насл-насаб»га «ўғил», «қуда-андада»га «қиз» деб маъно берганлар. Чунки, бир уруғ ёки оиланинг насаби сақла нишига ўғил бола сабаб бўлса, бошқалар билан қуда бўлишига қиз бола сабаб бўлар экан. Шунда:

«У, сувдан башар яратган ва уни насл-насаб, қуда-андада қилиб қўйган Зотдир» жумласининг маъноси, Аллоҳ нутфадан одам яратган ва ўша одамни эркак ва аёл қилиб қўйган зотдир, дегани бўлади.

Аслида, аёл кишига ўтган эркак сувидаги ўн минглаб уруғликдан биттасигина бачадондаги тухумга илашиб, ундан бола пайдо бўлади. Ана ўша кўзга кўринмас кичик нарса Аллоҳнинг иродаси илиа мурракаб инсонга айланганида ўғил ёки қизга ажралади. Миллиардлаб эркак-аёлнинг ҳар бирининг ўзига хос хусусиятлари, бир-бирига

ўхшамас томонлари бор. Кўзга кўринмас ўша уруғликка шу хусусиятларни жойлаган Аллоҳнинг қудратига қойил қолмай бўладими?! Бунга Аллоҳдан ўзга ким қодир бўлади? Ҳеч ким.

«Роббинг қодир бўлган Зотдир.»

Эй Пайғамбар, сенинг Роббинг ҳар бир нарсани, шу жумладан, арзимаган сувдан мураккаб инсонни ҳам яратишга қодир Зотдир.

Лекин ўша арзимаган сувдан Аллоҳ қудрати ила яралган инсонларнинг кўплари ўзларининг холиқларини танимайдилар.

وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُوْنِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَاهِيرًا

55. Улар Аллоҳдан ўзга, уларга наф ҳам, зарар ҳам етказмайдиган, нарсаларга ибодат қиласидилар. Ва кофири Роббига қарши ёрдамчи бўлгандир.

Кофиirlар Аллоҳни қўйиб турли нарсаларга топинадилар, уларнинг йўлларидан юрадилар. Ҳолбуки, ибодат қилаётган ўша нарсалари уларга фойда ҳам, зарар ҳам бера олмайди.

«Ва кофири Роббига қарши ёрдамчи бўлгандир.»

Ҳар бир кофири Аллоҳга қарши нима иш бўлса, ўшанда қатнашиши билан Роббига қарши ёрдамчи бўлади.

Аллоҳнинг Пайғамбарига қарши чиқиши Аллоҳга қарши чиқишидир. Аллоҳнинг Қуръонига қарши чиқиши Аллоҳга қарши чиқишидир. Аллоҳнинг динига қарши чиқиши Аллоҳга қарши чиқишидир.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا

56. Биз сени фақат хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи этиб юборганимиз, холос.

Яъни, эй Пайғамбар, сенинг вазифанг иймон келтирганларга хушхабарни, кофири, мушрик ва мунофиқларга огоҳлантиришни етказиш, холос.

قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَيْ رَبِّهِ سَبِيلًا

57. Сен: «Мен сизлардан бунинг учун ажр сўрамайман, фақат, ким хоҳласа, Робби томон йўл олишини (сўрайман)», деб айт.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ва у зотга эргашган Ислом даъватчиларининг ушбу илоҳий динга кишиларни чақириш-

дан кўзлаган бирон-бир шахсий манфаатлари йўқ. Улар қилган даъватларига ажр-ҳақ сўрамайдилар. Исломда эътиқод – динга кириш ёки унинг аъзолари сафида бўлиш учун тўланадиган бадал ёки солиғу мажбуриятлар йўқ.

«...фақат, ким хоҳласа, Робби томон йўл олишини (сўрайман), деб айт.»

Фақат шу керақ, холос. Хоҳлаган киши Аллоҳга томон йўл олсин. Унга иймон келтирсин, ибодат қилсин.

Бошқалар эса, унинг йўлини тўсмасин.

 وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَمْدِ لَا يَمُوتُ وَسَيِّعْ بِالْحَمْدِ وَكَفَى بِهِ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَيْرًا

58. Ва барҳаёт, ўлмайдиган Зотга таваккал қил ҳамда Уни ҳамду сано ила поклаб ёд эт. Бандаларининг гуноҳларидан ўта хабардор бўлишда Унинг Ўзи кифоядир.

Доимо барҳаёт ва ҳеч ўлмайдиган зот ягона Аллоҳнинг Ўзиdir. Банда фақат ўша Зотга таваккал қилиши, суюниши лозим. Ана ўша энг ишончли суюнишдири. Чунки, Аллоҳдан ўзга ҳар бир нарса ўлади, йўқ бўлади. Аллоҳдан ўзгага суюнган эса, бақосиз нарсага суюнган бўлади. Бу билан иш битмайди. Шунингдек, берган неъматлари учун ҳамду сано айтишга лойик зот ҳам Аллоҳ таолонинг ягона Ўзиdir. Чунки, ундан бошқа неъмат берувчи йўқдир. Унга ношукр бўлиб, бошқаларга ҳамд айтганлар катта хато қиласидилар. Шунинг учун ҳам, мўмин банда Аллоҳ таолони доимо барча нуқсонлардан поклаб ёд этмоғи лозим. Бу ишни қилмайдиган кофирлар катта хато этадилар. Уларнинг амали ўzlари учундир. Охир-оқибатда гуноҳлари учун Аллоҳнинг ҳузурида жавоб беришлари турган гап. Чунки:

«Бандаларининг гуноҳларидан ўта хабардор бўлишда Унинг Ўзи кифоядир.»

Кейинги оятда банда суюниши лозим бўлган Аллоҳнинг сифатларини келтириш давом этади:

الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةٍ أَيَّامٍ ثُمَّ أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنِ
 فَسَعَلَ بِهِ خَيْرًا

59. У осмонлару ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни олти кунда яратган, сўнгра аршни эгаллаган зотдир. У Роҳмандир. Бас, ўша ўта Хабардордан сўра.

Осмонлару ернинг олти қунда яратилиши ва Аллоҳ таолонинг аршини эгаллаши ҳақидағи ояtlар авваллари ҳам келган, жумладан, «Аъроф» сурасининг етмиш тўртинчи оятида ва унинг тафсирида ўтган.

Ушбу маънолар эътиқод бобида ўта нозик ва ҳассос эканлиги эътиборидан уламоларимиз жуда ҳам эҳтиёткорлик билан баён қилишга ҳаракат қиладилар.

«Олти кун» масаласига келганда, баъзи уламолар: бу дунёning кунларига ўхшаш кунлар, Аллоҳ «бўй» деса бўлиб қолар эди-ю, лекин бандаларга шошилмай пухта иш қилишни ўргатиш мақсадида шундай қилди, дейдилар.

Бошқалари эса: «олти кун» қандай кунлар эканини Аллоҳнинг Ўзи билади. Бизнинг кунларимиз осмонлару ер яратиб бўлингандан кейин, қуёш мажмуасидаги сайёralар низоми яратилгандан кейин вужудга келган тушунчалар, дейдилар.

«Сўнгра» калимаси одатда «кейин» маъносидаги тартибни ифода қилади, бу оятдаги «сўнгра» эса, мартаbани билдиради.

Ушбу маъноларнинг ҳаммаси Аллоҳнинг буюклигини, қудратининг чексизлигини, ҳар бир нарса устидан ҳоким эканлигини билдиради. Шу билан бирга:

«У Роҳмандир».

Улкан ва доимий раҳмат эгасидир. Агар бирор нарсани сўрамоқчи бўлсанг,

«Бас, ўта Хабардордан сўра».

Аммо, минг афсуски, шундай бўлишига қарамасдан, қўпчилик одамлар Роҳманга ибодатда бўлиш чақириғига бепарволик билан қарайдилар.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِرَحْمَنِ قَالُوا مَا الْرَّحْمَنُ أَنْسَجَدُ لِمَا تَرَأَزَادُهُمْ نَفْرَا

60. Қачонки уларга: «Роҳманга сажда қилинглар!» дейилса, улар: «Роҳман нима? Сен буюрган нарсага сажда қилаверамизми?» дерлар. Бу уларнинг узоқлашишини зиёда қилур.

Кофиirlарнинг ўзларини бундай тутишлари ниҳоятда ҳаддан ошишганини кўрсатмоқда. Уларни раҳим ва шафқат эгаси бўлмиш, мўмингаю кофиirга ҳаёт, ризқу рўз, турли неъматлар берувчи Роҳман сифатли Аллоҳга сажда қилишга чақирилса, бурунларини осмон баробар кўтариб гердаймоқдалар. Ҳатто:

«Роҳман ким?» дейишни ҳам ўзларига эп кўрмай,

«Роҳман нима?» демоқдалар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Сен буюрган нарсага сажда қилаверамизми?» дерлар».

Бу ҳам ҳаддан ошишнинг тасдифи. Лекин улар бу ишлари билан ўзларига ёмон қиласидар, холос.

«Бу уларнинг узоқдашишини зиёда қилур.»

Бу гап-сўз, ишлар уларни иймондан, диндан янада узоқлаштиради.

Ушбу оят Қуръони Каримдаги сажда оятларидан биридир.

Келаси оядта кофиirlарнинг беодобликларига раддия сифатида Аллоҳ, таолони улувлаб ёд этилади:

61. Осмонда буржлар қилган ва унда чироқ ва нур сочгувчи ой қилган Зот баракотли(буюк) бўлди.

Осмондаги юлдузларнинг буржларини Аллоҳ яратмаса, ким яратса олар эди? Осмондаги чироқ – қуёшни Аллоҳ қилмаса, ким қила олар эди? Осмондаги нур сочиб турувчи ойни Аллоҳ яратмаса, ким яратса олар эди? Ана ўша нарсаларни яратган Зот баракотли ва буюк бўлмаса, ким баракотли ва буюк бўла оларди?

62. У ибрат олмоқни ирода қилган ва шукр қилмоқни ирода қилган киши учун кеча-кундузни бирин-кетин қилган Зотдир.

Аллоҳ, таоло кеча билан кундузни бири кетиб-бири келадиган қилиб кўймаса, ким буни қила олар эди? Ким ибрат олмоқчи бўлса, шундан ибрат олсин. Ким Аллоҳ берган неъматта шукр қилмоқчи бўлса, шунга шукр қилсин.

Бундан Роҳманнинг бандалари ибрат олади, бунга Роҳманнинг бандалари шукр қиласиди. Роҳманнинг бандаларининг сифатлари эса қўйидагича:

63. Роҳманнинг бандалари ер юзида тавозуъ ила юрадиган ва жоҳиллар хитоб қилганида, «салом», дейдиганлардир.

Роҳман васфли Аллоҳ таолонинг суюкли бандаси бўлиш учун инсон бир неча сифатларга эга бўлиши лозим экан. Ўша сифатлар ушбу ояти каримадан бошлаб суранинг охиригача санаб ўтилади.

Биринчи сифат:

«ер юзида тавозуъ ила юрадиган...»

Роҳманнинг суюкли бандаси бўлиш шарафига эришган инсон ер юзида камтарлик, соддалик ва мулоийимлик билан юради. Унда такаббурлиқ, манманлик, ваҳшату даҳшат, турли сохта кўринишлардан асар ҳам бўлмайди. Шу билан бирга, бўшанглик, иродасизлик, бехуда қисилиб-қимтиниш, ўзини пастта уришлик ҳам бўлмайди.

Роҳманнинг энг суюкли бандаси, Ҳабибур-Роҳман Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг юришлари бунинг татбиғидир.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қилинган ривоятда қўйидагилар айтилади: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан гўзалроқ ҳеч нарсани кўрмадик. Гўё қуёш у зотнинг юзларида юргандек эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан тезроқ юрадиган бирор одамни ҳам кўрмадик. Худди ер у киши томон ўралиб келаётганга ўхшарди. Биз чарчаб қолардик, у киши бўлса, чарчамасдилар».

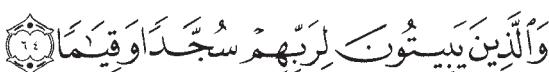
Ҳазрати Али каррамаллоҳу важҳаҳудан ривоят қилинган ҳадисда эса: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам худди тепалиқдан тушиб келаётган одамдек фоз юрар эдилар», дейилган.

Оятнинг давомида Роҳманнинг суюкли бандаларининг ер юзида юриб кетаётганларидаги баъзи муаммолари ҳам зикр этилган.

«...жоҳиллар хитоб қилганида, «салом», дейдиганлардир.»

Жоҳиллар доимо Роҳманнинг суюкли бандаларига гап отиб, турли машмашалар чиқаришга ҳаракат қиласдилар. Аммо Роҳманнинг суюкли бандаларининг улар билан ади-бади айтиб ўтиришга вақтлари йўқ. Бефойда гап-сўзни ўзларига ортиқча биладилар. Шунинг учун, жоҳиллардан қўрқадиган жойлари бўлмаса ҳам, уларнинг хитобига «салом» (омон бўл) деб жавоб айтадилар. Ёки ўзларига саломатлик келтирадиган бирор гап-сўз айтиб қўйиб, парво ҳам қилмай кетаверадилар.

Иккинчи сифат: кечаларни ибодат билан ўтказиши.

64. Улар тунларни Роббиларига сажда қилиб, бедор ўтказадилар.

Арабларда кечани бедор бўлиб, ибодат билан ўтказиши «қиёмуллайл» – кечани тик турган ҳолда ўтказиши, дейилади. Кечаси туриб намоз ўқиши, Аллоҳга сажда қилиш улуғ ибодатдир. Ҳар бир инсон учун ўта зарур амалдир. Айниқса, кечанинг учдан бири қолганида бедор бўлиб, нафл намоз ўқиши улкан савоб ва чексиз хайр-баракага сабаб бўладиган ишдир. Ҳар бир мўмин банданинг кечаси таҳажжуд намоз ўқишига одатланиши зарурлиги Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларида қайта-қайта таъкидланган. Кечаси кам деганда саккиз ракъат нафл намоз ўқиши яхши ишлигини уламоларимиз қаттиқ таъкидлаганлар.

Учинчи сифат: Доимо жаҳаннам азобидан қўрқиб, тақво ила юриш.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَصْرَفَ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّمَا عَذَابَهُمْ كَانَ غَرَامًا

65. Улар: «Эй Роббимиз, Ўзинг биздан жаҳаннам азобини бургин, албатта, жаҳаннам азоби доимийдир.

إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَاماً

66. Албатта, у энг ёмон қароргоҳ ва турар жойдир», дейдиганлардир.

Мўминлар иймонларига, амалларига, кечаси бедор бўлиб намоз ўқиб сажда қилишларига ишониб қолмайдилар. Роҳманнинг суюкли бандалари доимо, ҳар лаҳзада Унга ёлвориб жаҳаннам азобидан сақлашни сўраб илтижо қилиб турадилар. Чунки улар:

«...албатта, жаҳаннам азоби доимийдир. Албатта, у энг ёмон қароргоҳ ва турар жойдир», дейдиганлардир».

Улар жаҳаннам нима эканини жуда яхши тушунадиган ва бутун вужудлари билан чуқур ҳис этадиган кишилардир. Бу ҳислари уларни доимо ўша жаҳаннам азобига дучор этадиган ишларни қиласликка ва доимо Аллоҳга ёлвориб жаҳаннам азобини узоқ қилишни илтижо ила сўраб туришга ундаиди.

Бу маънони Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сифатлари ва суннатларида ҳам яққол кўрамиз. Ул зоти бобракот доимо бу нарсадан Аллоҳнинг Ўзидан паноҳ сўрадилар. Ҳадиси шарифлардан бирида эса, мўминларга шом намозидан кейин «Аллоҳумма ажирна минан-нар», яъни, эй бор Худоё, мени жаҳаннам оташидан асрагин, деб етти марта айтишни ўргатганлар.

Тўртинчи сифат: Мол-пул сарфлашда ўртача бўлиш.

وَالَّذِينَ إِذَا آنْفَقُوا مِمْ مُسْرِفُوا لَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَاماً

67. Улар инфоқ қилганларида исроф ҳам ва хасислик ҳам қиласлар. У иккиси ўртасида мўътадил бўлурлар.

Араб тилида «инфоқ» – «нафақа» иборалари мол-пул сарфлаш маъносини англатади. Бизда бирорвга садақа қилиш, эҳсон қилиш маъносида ишлатиш одат тусига кириб қолганлиги оятни нотўғри

тушунишга, хайр-эҳсон, садақа қилганда мўътадил бўлиши кераг-у, бошка вақтларда нима қилса, ўзи билади, деган хаёлга олиб келмаслиги лозим.

Мусулмон киши мол-пул сарфлашда доимо мўътадил бўлиши керак. Ҳеч қачон молу дунёни исроф ҳам қилмаслиги керак ва ҳаддан ташқари хасис бўлиб, зарур жойга ва керакли миқдорда сарфлашдан бош тортмаслиги ҳам керак.

Исломда шахсий мулкчиликка кенг йўл очиб қўйилган. Шу билан бирга, кишиларга шахсий мулкини ҳавои нафсига биноан тасарруф қилишга ҳам йўл қўйилмайди. Аввало, бу мулкни гуноҳ ишларга, ҳаром-харишга ишлатиш ман қилинган.

Шунингдек, молу мулкни беҳуда сарфлашга «исроф» номини бериб, мусулмонларни исрофдан қайтарилган. Молу мулкини беҳуда, ноўрин сарфлайдиган одамни «сафийҳ» – эси паст, дейилади. Ким сафийҳ бўлса, маҳкаманинг ҳукми ила унинг молу мулки тўхтатиб қўйилади. Керакли бўлганида, маълум миқдори берилади, қолгани сақлаб турилади.

Бу билан баробар, ўта хасис одамга қарши чора ҳам кўрилади. Бола-чақасидан, нафақасидагилардан қисиб, уларга ҳақлари дара-жасида сарф қилмаса, маҳкамама ҳақларини олиб беради.

ИсроФгарчилик ва хасисликни танқид этиб қораловчи кўплаб ҳадислар келган.

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ بِمَعَ اللَّهِ إِلَهًاٰ أَخْرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ
وَلَا يَرْنُونَكَ وَمَنْ يَفْعُلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَاماً

68. Улар Аллоҳ билан бирга илоҳга илтижо қилмаслар.
Аллоҳ (ўлдиришни) ҳаром қилган жонни ноҳақдан ўлдирмаслар.
Зино қилмаслар. Ким ана шуни қилса, уқубатга дучор бўлур.

Бешинчи сифат: Муваҳҳидлик – тавҳидчилик – ягона Аллоҳнинг ўзигагина сифиниши, ундан бошқага илтижо қилмаслик сифатидир. Бу энг улуғ сифатдир. Бошқа олий сифатлар шундан келиб чиқади. Бу сифатсиз бошқа сифатларнинг фойдаси йўқдир. Зотан, муваҳҳидлик сифати йўқ, инсонда бошқа яхши сифатлар ҳам бўлмайди.

«Улар Аллоҳ билан бирга илоҳга илтижо қилмаслар.»

Яъни, Аллоҳга ширк келтирмаслар. Зотан, Аллоҳга ширк келтириш улкан зулмдир. Бу ишни қилган одамнинг Роҳманга бандалиги қолмайди. Ягона Аллоҳнинг Ўзига илтижо қилганларгина Роҳманнинг суюкли бандалари бўла оладилар.

Олтинчи сифат: Бировни ноҳақдан ўлдирмаслик.

Роҳманнинг суюкли бандалари:

«Аллоҳ (ўлдиришни) ҳаром қилган жонни ноҳақдан ўлдирмаслар».

Инсон ҳаёти, ким бўлишидан қатъиназар, катта қийматта эга. Ислом ноҳақдан бир одамни ўлдиришни бутун инсониятни ўлдиришга тенглайди. Исломда ҳар бир инсон ўз жони омондалигига чукур ишонган ҳолда яшамоги керак. Бирорни ноҳақдан ўлдирадиган одам Роҳманнинг суюкли баңдаси бўла олмайди. Аллоҳ ҳаром қилган нарсани қилиб туриб, яна қандай қилиб унга суюкли баnda бўлиши мумкин?!

Еттингчи сифат: Зино қилмаслик.

Роҳманнинг суюкли бандалари:

«Зино қилмаслар».

Зинода ҳам моддий, ҳам маънавий равишда одам ўлдириш руҳи бор. Зинокорлар бола кўришдан қочадилар. Улар, айниқса, зинодан бола бўлиб қолмаслигига уринадилар. Бу эса, ўзига хос одам ўлдиришdir. Яъни, Аллоҳ фарзанд бериш учун ато этган имкониятни йўққа чиқарадилар.

Маънавий жиҳатдан одам ўлдиришга келсак, зино кишиларда руҳни ўлдирувчи пасткашлиқдир. Ундан келиб чиқадиган оқибатлар зинокорларни ҳам, уларнинг қариндошлари, яқин кишиларини ҳам маънавий жиҳатдан қатл қиласи. Албатта, бу ҳол ҳалол-ҳаромнинг фарқига борган, инсонлик қадрини тушуниб етган жамиятларда бўлади. Бу ишни қилган одамнинг эса, Аллоҳнинг суюкли баңдаси бўлишини ўйлаб қўриш ҳам мумкин эмас. Фақат Аллоҳнинг суюкли баңдаси бўлишликдан умидворларгина зино қилмайдилар. Ҳамда орзуларига етадилар.

«Ким ана шуни қилса, уқубатга дучор бўлур.»

Яъни, Аллоҳга ширк келтирса, ноҳақдан одам ўлдирса ва зино қилса, гуноҳнинг уқубатига дучор бўлади.

يُضَعِّفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَاجَانًا

69. Қиёмат куни унинг азоби бир неча баробар қўпайтирилур ва у(азоб)да хор бўлиб абадий қолур.

Яъни, юқорида айтиб ўтилган гуноҳларни қилган шахсларнинг азоблари қиёмат куни бир неча марта қўпайтирилади ва улар ўша азобда абадий хор бўлган ҳолларида қоладилар.

إِلَّا مَنْ تَابَ وَأَمَنَ وَعَمِلَ عَكْمَالًا صَلِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ

حَسَنَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

70. Магар ким тавба қилса, иймон келтириб, солиҳ амал қилса, бас, Аллоҳ ана ўшаларнинг ёмонликларини яхшиликларга алмаштирур. Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли бўлган зотдир.

Юқоридаги оятдан, мазкур гуноҳларни қилганлар тамоман умидни узар эканлар-да, деган маъно чиқиб қолмаслиги учун ушбу оятда тавба эшиги доимо очиқлиги баён қилинмоқда. Ўша уқубатдан мустасно бўладиганлар ҳам бор экан. Ундай одамлар қаторига:

«Ким тавба қилса, иймон келтириб, солиҳ амал қилса», ўша киради.

Яъни, қилган гуноҳидан тамомийла қайтса, иккинчи бор қилмаса, иймон келтириб, мўмин бўлса ва иймон тақозосига кўра солиҳ амал этса, мазкур азобга дучор бўладиганлардан мустасно бўлади. Вақтида қилган хатосини англаб тавба этган, иймон келтириб, солиҳ амал қилган бандаларни Аллоҳ таоло муносиб тақдирлайди.

«Бас, Аллоҳ ана ўшаларнинг ёмонликларини яхшиликларга алмаштирур.»

Аллоҳнинг файзини, марҳаматини қаранг! Яратган бандаси нон-кўрлик қилса, унга ширк келтиришдек улкан зулмни амалга ошиrsa, унинг амрига исён қилиб одам ўлдирса ёки зино қилса-ю, сўнгра тавба этиб, иймон келтириб, солиҳ амал қилса, унинг гуноҳларини савобга алмаштириб қўйса! Бундан ҳам ортиқ мағфиратлилик, бундан ҳам ортиқ раҳимлилик бўладими?!

«Аллоҳ мағфиратли ва раҳимли бўлган зотдир.»

Бўлмаса, тавба этиб, иймон келтириб, солиҳ амал қилганларнинг ёмонликларини яхшиликка алмаштиrmас эди.

Имом Тобароний ривоят қилган ҳадисда айтилишича, «Абу Фарва Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Айтинг-чи, бир одам ҳамма гуноҳларни қилган бўлса, каттаю кичигини қўймаган бўлса, тавба қилса бўладими?» деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Исломга кирдингми?!» дедилар. У:

«Ҳа!» деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Яхшиликларни қилавер. Ёмонликларни тарқ эт. Аллоҳ сенга ҳаммасини яхшилик қилиб беради», дедилар. У:

«Аддамчиликлариму фожирликларимни ҳамми?!» деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа!» дедилар.

У такбир айтиб («Аллоҳу Акбар!!!» деб) қайтиб кетди. Кўздан кўринмай қолгунча тақбири эшитилиб турди».

Лекин бундай ҳолга эришиш учун тавба ҳақиқий бўлиши зарур. Шунинг учун ҳам, бу ҳақиқат келаси оятда яна бир бор таъкидланмоқда:

وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يُؤْتَ إِلَيَّ اللَّهِ مَا تَبَأَبَ

71. Ким тавба қилиб, солиҳ амал қилса, у, албатта, Аллоҳга (ҳақиқий) қайтиш ила қайтар.

Тавба қилиш гуноҳга афсус-надомат чекиши билан бошланади. Сўнгра ўша гуноҳни қайтармасликка дилда қаттиқ аҳд қилинади. Кейин бу аҳд дилда тасдиқланади. Тавбанинг ҳақиқий ёки сохта эканлиги унинг эълонидан кейинги амалдан билинади. Агар эълондан кейинги амал солиҳ – яхши бўлса, тавба ҳақиқий, ёмон бўлса, тавба сохта бўлади. Чунки, гуноҳ ҳам фақат ният эмас, балки қилинган амалdir. Шунинг учун, тавба ҳам амалсиз бўлмайди.

Кейинги оятдан яна Роҳманнинг суюкли бандаларининг сифатларини васф қилиш давом этади:

وَالَّذِينَ لَا يَشَهُدُونَ الْزُورَ وَإِذَا مَرُوا بِاللَّغْوِ مَرُوا كَرَامًا

72. Улар ёлғон гувоҳлик бермайдиганлардир ва беҳуда нарсалар олдидан ўтсалар, ҳурматларини сақлаган ҳолда ўтарлар.

Роҳманнинг суюкли бандалари учун саккизинчи сифат: Ёлғон гувоҳлик бермаслик.

«Улар ёлғон гувоҳлик бермайдиганлардир.»

Ёлғон гувоҳлик бериш улкан гуноҳ эканлиги бошқа оятларда ҳам кўп таъкидданган. Шунингдек, ҳадиси шарифларда қаттиқ коралланган. Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам баъзи ҳолларда ёлғон гувоҳлик беришни Аллоҳга ширк келтириш билан бир жойда зикр қилганлар.

Бирорвнинг зиддига ёки фойдасига ёлғон гувоҳлик бериш улкан гуноҳдир. Бундай одам ҳеч қачон Аллоҳнинг суюкли бандаси бўла олмайди.

Тўққизинчи сифат: Беҳуда гап-сўз ва амаллар қаршисида ўз обрўйини сақлай билиш.

«...беҳуда нарсалар олдидан ўтсалар, ҳурматларини сақлаган ҳолда ўтарлар.»

Мусулмон одам ўзини беҳуда, фойдасиз гап-сўз ва ишларга овора қилмайди. Ундан гап-сўз ёки ишларда қатнашмайди, мабодо, бошқалар томонидан бу нарса содир этиладиган бўлса, унинг олдидан ҳурматини сақлаб, обрў ва олийжаноблик ила ўтиб кетади.

Ўнинчи сифат: Ақл ишлатиб, онг ила диндорлик қилиш.

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكْرُوا بِإِيمَانٍ رَبِّهِمْ لَمْ يَخِرُّوْ أَعْلَمَهَا صُمَّاً وَعُمِيَّانًا

73. Уларга Роббилиарининг оятлари эслатилганда, у(оят)ларга гунг ва кўрлардек ташланмаслар.

Ушбу оятда Роҳманнинг суюкли бандалари ўзлари англамаган нарсага бутпараст мушрикларга ўхшаб ёпишиб олмасликлари таъкидланмоқда. Мушриклар сохта худоларига худди кўр ва карқулоқдек, билиб-билмай, кўриб-кўрмай, эшитиб-эшитмай ёпишиб оладилар. Агар улар «худо»ларининг нима эканлигини билганларида, кўрганларида ва эшитганларида, ҳеч қачон уларга ибодат қилмас эдилар.

Мусулмонлар эса, Роббилиари каломи бўлмиш Қуръони Карим оятлари уларга эслатилганда, яхшилаб эшитадилар, англаб тушунадилар ва амал қилишга ўтадилар.

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذِرِّيَّتِنَا قُرْرَةً أَعِزُّ وَأَجْعَلْنَا

لِلْمُئْقِيدِ إِمَامًا

74. Улар: «Эй Роббимиз, Ўзинг бизга жуфти ҳалолларимиздан ва зурриётларимиздан кўзимиз қувонадиган нарса ҳадя эт ҳамда бизларни тақводорларга йўлбошли эт», дейдиганлардир.

Ўн биринчи сифат: Доимо аҳли аёллари ва фарзандлари ҳам Ислом йўлида юришининг пайида бўлиш ҳамда тақводорларнинг пешвоси бўлишга уриниш.

Роҳманнинг суюкли бандалари доимо жуфти ҳалолларидан ҳам, бола-чақаларидан ҳам кўзларини қувончга тўлдирадиган нарсаларни кўришни Аллоҳ таолодан сўраш билан бирга, бунга ҳаракат ҳам қилишади. Ўз шахсларининг эса, тақвода бошқаларга ўрнак бўлиши учун тиришадилар.

أُولَئِكَ يُحِزِّونَ الْفُرْكَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيَلْقَوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا

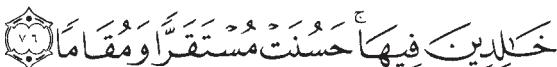
75. Ана ўшалар сабр қилганлари учун «фурфа» ила мукофотланурлар ва унда табрик ва салом билан қаршиланурлар.

Яъни, ана шу сифатларни ўзида ҳосил этиш ва сақлаб туришда сабр қилганлари учун Роҳманнинг севган бандалари «фурфа» ила мукофотланадилар.

Араб тилида олий мақом хос хонани «фурфа» дейилади. Тафсирчи уламоларимиздан баъзилари ушбу оятдаги «фурфа» сўзига, «олий даражга», «жаннат», «жаннатдаги алоҳида хона» маъноларини беришган. Аслида, ҳаммасини қўшиб, жаннатдаги олий мақом хос хона, десак мақсадга мувофиқ бўлса керак. Роҳманнинг суюкли бандалари:

«...унда табрик ва салом билан қаршиланурлар».

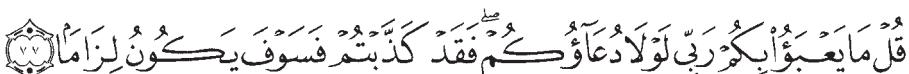
Яъни, юксак ҳурмат ва эҳтиром билан кутиб олинадилар. Фаришталар уларни салом бериб қарши оладилар.

76. Улар ўшанда абадий қолурлар. У қандай ҳам гўзал қароргоҳ ва манзилдир.

Яъни, Роҳманнинг суюкли бандалари ўша фурфада абадий қоладилар. Уларнинг фурфа билан мукофотланишлари вақтингчалик эмас. У энг гўзал турар жой ва энг гўзал маскандир.

Суранинг охирида яна Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга хитоб қилиниб, Аллоҳ учун одамлар ҳеч гап эмаслиги, аммо уларнинг илтижоларининг эътибори борлигини эълон этиш топширилади:

77. Сен: «Агар дуо-илтижоларингиз бўлмаса, Роббим сизларга ҳеч қиймат бермас. Бас, батаҳқиқ, сиз ёлғонга чиқардингиз. Энди сизларга (азоб) лозим бўлур», деб айт.

Яъни, эй Мұхаммад, одамларга «Агар ичингиздаги оз сонли мўминларнинг дуоси бўлмаганида, Аллоҳ таолонинг сизга парвоси ҳам бўлмас эди. Чунки, Аллоҳнинг динини, Пайғамбарини ва Қуръонини ёлғонга чиқариб бўлдингиз. Шу қилганларингиз учун сизларга азоб лозим бўлади», деб айт.

ШУАРО СУРАСИ

Маккада нозил бўлган. 227 оятдан иборат.

Ушбу сураи кариманинг номи унинг охирида келган шуаро (шоирлар) ҳақидаги оятдан олинган.

Авваллари ҳам кўп таъкидланганидек, Ислом даъвати ўзининг дастлабки босқичида мушриклар томонидан қаттиқ қаршиликка учради. Улар Аллоҳ таолонинг бирлигини ва Ҳазрати Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбар эканликларини мутлақо тан оғилиари келмас эди. Асрлар давомида ваҳийдан бехабар, охиратга ишонмай, бир ҳовуч аҳли китобларга истеҳзоли қараган жоҳилият аҳли Исломни қабул қилишни хаёлига ҳам келтирмади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни қанчалик чин дилдан динга даъват қылсалар, мушриклар шунчалик у кишини ёлғончига чиқаришга, у зотта озор бериш ва ёмонликлар қилишга интилди. Мушрикларнинг душманлиги кундан-кунга кучайиб, Исломга кирган оз сонли мусулмонларнинг шикоятлари ҳам кун сари ортиб борарди. Бу даврдаги бирдан-бир тасалли – умиднинг ўчмас чироғи бўлмиш Қуръон ояларининг тушиб туришида эди. Бу оялар энг асосий масалага – эътиқод мавзуига жуда катта эътибор берар, кишиларнинг сонига эмас, сифатига қараб мусулмонликларини шаклантириб борар эди. Ўша даврларда Исломни қабул қилганлар жуда оз бўлди. Аммо оз бўлса ҳам, жуда соз бўлди. Ўша қийинчалик даврида ўз динини қўрқмасдан, чўғни туттгандек маҳкам ушлаган кишиларнинг ҳар бири кейинчалик оламга машҳур мусулмонлар бўлиб етишдилар.

«Шуаро» сураси ўша ўта қийин паллада нозил бўлгани учун ўша давр рухини ҳам ўзида акс эттиради. Ўша даврда жуда муҳим бўлган ақийда масаласи бу суранинг ҳам бош мавзуидир. Хусусан, сурадан Аллоҳ таолонинг тавҳиди, охиратдан қўрқиши, Ҳазрати Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нозил бўлаётган ваҳийга ишониш, Пайғамбарни ёлғончига чиқаришдан қўрқитиши каби масалалар кенг ўрин олган. Сурада мушрикларнинг озорлари, ёмон муомалалари ва уйдирмаларини келтириш билан бирга, Пайғамбар алайҳиссаломга

тасалли ҳам бор. Бунинг учун кўпроқ ўтган умматларнинг қиссалари ўзига хос услугуб билан баён қилинган.

«Шуаро» сурасининг аввалида Қуръони Карим ҳақида, мушрикларнинг Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга муносабатлари ҳамда у зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан бошқа мўъжиза келтиришни талаб этишлари тўғрисида сўз кетади.

Кейин Аллоҳ таоло томонидан инсониятни ҳидоятга бошлаш учун юборилган бир гурӯҳ Пайғамбарлар қиссалари зикр этилади. Бу қиссалар силсиласи түғёнга кетган Фиръавн ва унинг қавмига юборилган Мусо алайҳиссалом қиссалари билан бошланади. Кетидан Иброҳим алайҳиссалом қиссалари эсга олинади. Бу икки қиссадан кейин тақводору бетавғиқ, саодатманду бадбаҳтларнинг ораларини фарқловчи ояллар келади.

Сўнгра Нуҳ, Ҳуд, Солих, Лут ва Шуайб алайҳиссаломларнинг қиссалари келтирилади. Пайғамбарларни ёлғончига чиқарганларнинг оқибати ёмон бўлиши эслатилади. Яна Қуръони Каримнинг шаъни улуғланади.

Суранинг охирида эса, мушрикларнинг «Қуръонни шайтонлар олиб тушади», деган бўхтонларига раддия берилади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ

1. То. Сийн. Мийм.

2. Булар очиқ китобнинг ояллариdir.

Яъни, биринчи оятда келган алифбо ҳарфларидан ташкил топган сўзлар очиқ-равшан китоб – Қуръоннинг ояллариdir.

3. Эҳтимол, (улар) мўмин бўлмаганлари учун сен ўзингни ҳалок қилмоқчиидирсан!?

Яъни, эй Муҳаммад, эҳтимол, анави кофиirlар мўмин бўлмаганлари учун уларга ачиниб, куюниб, ўзингни қийнамоқчи, ҳалок қилмоқчиидирсан!?

Албатта, бунда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли бор. Аввало, Аллоҳ таоло у кишига кофиirlарнинг иймонга келмаганлари учун ич-ичларидан афсус-надомат чекиб, ўзларини қийнаётганларини билиб турганидан хабар бермоқда. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам учун эса, Роббиларининг бу ҳолатдан хабар беришидан кўра каттароқ тасалли йўқ. Айни пайтда, бу хабар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам мушрикларнинг муомалалиридан қанчалик қийин аҳволга тушаётганларини ҳам билдиради. Чунки, ўзини ҳалок этиш фикри Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдек зотга ўзидан-ўзи келавермайди.

إِنَّمَا نَنْزِلُ عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَا يَخْضِعُونَ

4. Агар хоҳласак, уларга осмондан оят-мўъжиза нозил қиласиз. Бас, уларнинг бўйинлари унга эгилиб қоладир.

Агар юборган Пайғамбаримизга, туширган китобимизга мушриклар иймон келтирмасалар, бўйин эгмасалар, уларни қабул этмасалар,

«...хоҳласак, уларга осмондан оят-мўъжиза нозил қиласиз».

Моддий, ҳеч инкор қилиб бўлмайдиган бир мўъжиза туширамизки, **«Бас, уларнинг бўйинлари унга эгилиб қоладир».**

Бўйинлари эгилишдан бошқа илож қолмайди. Лекин Аллоҳ таоло бундай қилмади. Одамларни мажбуrlаб бўйинни эгишни хоҳла-мади. Сўнгти, оламшумул динининг мажбуrlаш дини бўлишини ҳеч истамади. Асосий мўъжиза сифатида моддий, мажбурий мўъжи-зани ихтиёр этмади. Исломнинг асосий мўъжизаси ўлароқ маъна-вий мўъжизани – Куръони Каримни ихтиёр қилди. Одамлар би-рор моддий нарсадан қўрққанларидан эмас, ўқиб-урганиб илм ҳосил қилганларидан, маънавий-руҳий озуқа топганларидан Исломга ки-ришларини ирова этди. Оқибатда Куръони Карим қиёматгача бит-мас-туганмас илоҳий мўъжиза бўлиб қолди.

Кофиirlарнинг шундай мўъжизани инкор қилаётгани янгилик эмас. Қадимдан:

وَمَا يَأْتِيهِم مِّنْ ذِكْرٍ مِّنَ الْرَّحْمَنِ مُحَدَّثٌ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ

5. Уларга Роҳмандан янги эслатма келибдики, албатта, ундан юз ўтиргувчи бўлганлар.

Кофиirlарга қачон янги ўтит, илоҳий ваҳий келса, ҳар доим ундан юз ўтирганлар. Ана ўша одатга биноан, улар Қуръондан ҳам юз ўтирилар.

فَقَدْ كَذَّبُوا فِي سِيَّارَتِهِمْ أَنْبَوْا مَا كَانُوا يَهِيَّءُونَ

6. Бас, батаҳқиқ, ёлғонга чиқардилар. Яқинда уларга ўzlари истеҳзо қилган нарсанинг хабари келажақдир.

Яъни, кофиirlар Пайғамбарни, Қуръонни ва охират азобини ёлғонга чиқардилар. Уларга иймон келтирмадилар. Балки истеҳзо билан қарадилар.

«Яқинда уларга ўzlари истеҳзо қилган нарсанинг хабари келажақдир.»

Унинг азобини тортажаклар.

Кофиirlар моддий мўъжиза келтиришни талаб қилишди. Ҳолбуки, ундей мўъжизалар ҳар қадамда бор.

أَوْلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَمْ أَنْبَثْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ

7. Улар ерга қарамайдиларми?! Биз унда карамли жуфтлардан қанчаларини ундириб қўйибмиз.

Ҳа, ҳар бир инсон оёғи остидаги ерга эътибор ила назар солса, ақдини ишлатиб кўрса, уни иймонга ундовчи кўпдан-кўп мўъжизаларни кўради. Биргина ўсимликларни олиб кўрсин. Ушбу оятда таъкидланаётганидек, Аллоҳ таоло ер юзида турли-туман, ажойиб ўсимликларни ундириб қўйибди. Уларнинг шакли, ранги, хусусиятлари – ҳамма-ҳаммаси ўзига яраша бир олам. Ёки бўлмаса, оятда зикр қилинганидек, ўсимликтини униб-ўсиш жараёнини олайлик. Бу ҳам, ўйлаб кўрилса, улкан мўъжиза-ку. Энг тажрибали дехқон ёки боғбон ҳам уруғ сочиб ёки кўчат ўтқазиб, керакли амалларни бажаради, холос. Унинг униши ва ўсишига аралаша олмайди. Аллоҳдан марҳамат кутади. Аллоҳ берса, бўлади. Бўлмаса, йўқ. Балки, шунинг учунцир, зироатчилар, дехқонлар орасида Аллоҳга бўлган ишонч кучлироқ бўлиши кўп кузатилган. Ерга назар солган, ўсимликларни яқиндан ўргангандан одам Аллоҳ таолонинг биру борлигига, қудратига тан беради.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثُرُهُمْ مُؤْمِنِينَ

8. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмаслар.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

9. Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.

Аллоҳ таолонинг «азиз» сифатида голиб, қодир ва кучли маънолари бор. Демак, Аллоҳ таоло барча ишларда голибdir. Ҳамма нарсага, жумладан, коғирларни азоблашга ҳам қодирдир. Турли мўъжизалар келтириш құдратига ҳам, куч-қувватига ҳам эга.

Ушбу икки охирги оят «Шуаро» сурасида саккиз марта такрорланган. Биринчиси шу жойда келган бўлса, қолганлари ўтган умматларнинг ҳолларини баён қилувчи ояtlар сўнгидага келган.

Кейинги ояtlарда юқорида зикр этилган ҳақиқатлар инсоният тарихида қандай тажрибадан ўтганлиги баён қилинади. Бунинг учун баъзи аввалги Пайғамбарлар ва уларнинг қавмларининг қиссалари келтирилади. Бу қиссалар турли услуг ва шаклда бошқа сураларда ҳам келган. Ўша сураларни ўрганиш давомида кўриб чиқилган. Аммо «Шуаро» сурасида мазкур қиссалар суранинг сиёқига ва руҳига мослаб хиёл ўзгача келтирилади. Қиссалар силсиласи Мусо алайхиссалом қиссалари билан бошланади.

وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ أُثْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

10. Роббинг Мусога: «У золим қавмга боргин.

قَوْمَ فِرْعَوْنَ لَا يَنْقُونَ

11. Фиръавн қавмига. (Биздан) қўрқмайдиларми?!» деб нидо қилганини эсла.

Аллоҳ таоло Мусо алайхиссаломни Пайғамбар қилиб юбораётib, унга шундай нидо қилди:

«У золим қавмга боргин. Фиръавн қавмига. (Биздан) қўрқмайдиларми?!»

Оятда Фиръавн қавми «золим» деб аталмоқда. Дарҳақиқат, Аллоҳга куфр келтириш энг улкан маънавий зулмдир. Фиръавн қавми золим эди. Шу билан бирга, улар Мусо алайхиссаломнинг қавмига – Бани Исроилга зулм ўтказар эди. Бу ишларни Аллоҳдан қўрқмаганларидан қиласар эдилар. Аллоҳ таоло Пайғамбари Мусо алайхисса-

ломга ўша қавмнинг золимлигини, аслида улар Аллоҳдан қўрқишлири лозимлигини эслатиб қўймоқда.

Аллоҳнинг амрини эшитган Мусо алайҳиссалом:

12. У: «Эй Роббим, улар мени ёлғончи қилишларидан қўрқарман.

13. Ва дилим сиқилишидан ҳамда тилим бурро бўлмай қолишидан. Бас, Ҳорунни элчи қил.

14. Менинг зиммамда улар наздида гуноҳ бор. Бас, мени ўлдирисхларидан хавфдаман», деди.

Маъсулиятнинг улканлигини сезган ва уни чуқур ҳис этган Мусо алайҳиссалом иш бошлашдан олдин Аллоҳ таолодан қўшимча ёрдам сўрайдилар. Биродарлари Ҳоруннинг ҳам Пайғамбар этиб юборилишини тилайдилар. Лекин ёрдам сўрашдан олдин, ўзларини шунга мажбуrlаётган омилларни бир-бир айтиб ўтадилар.

«Эй Роббим, улар мени ёлғончи қилишларидан қўрқарман. Ва дилим сиқилишидан ҳамда тилим бурро бўлмай қолишидан.»

Мусо алайҳиссалом кофиirlар у кишини ёлғончига чиқаришлиридан эмас, балки тухматдан юраклари сиқилиб, тилларига гап келмай қолишидан қўрқаётган эдилар. Зотан, кофиirlар ўзини ёлғончи қилишидан қўрққан одам Пайғамбар бўлиши мулоҳазали нарса. Бошқа оятлардан маълумки, Мусо алайҳиссаломнинг тиллари бир оз дудук эди. Кофиirlар у кишини ёлғончи қилишлари турган гап эди. Ана шундай пайтда дил сиқилиши бўлади. Дил сиқилганда эса, тилида дудуқлиги бор одамнинг равон гапириши яна ҳам қийинлашиб қолади. Оқибатда кофиirlар олдида динга, даъватга зарар етиши мумкин. Демак, Мусо алайҳиссалом ўз шахсларини эмас, балки илоҳий даъват эртасини ўйлаб мулоҳаза юритмоқдалар. Мабодо, ана шундай ҳолат юзага келиб, гапларим равон чиқмаса, бурро тил билан даъват этадиган одам ёнимда бўлсин, деб:

«Бас, Ҳорунни ҳам элчи қил», демоқдалар.

Унинг тили бурро, гапни равон сўзлайди. Илоҳий даъват фамида Мусо алайҳиссаломнинг яна бир ташвишлари бор эди, уни ҳам айтдилар.

«Менинг зиммамда улар наздида гуноҳ бор. Бас, мени ўлдиришларидан хавфдаман», деди.»

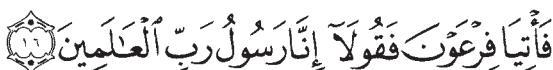
Яъни, Фиръавн қавми мени гуноҳкор ҳисоблайди.

Чунки, Мусо алайҳиссаломнинг бани исроиллик билан уришашётган бир қибтийни ўлдириб қўйғанлари, сўнгра Мисрни ташлаб қочиб чиқиб кетишга мажбур бўлганлари маълум ва машҳурдир. Энди ундан қасос олиш пайида юрган қавм олдига Пайғамбар бўлиб борсалар, ўлдириб қўйишлари мумкин. У ҳолда илоҳий даъват иши нима бўлади? Шунинг учун, Ҳорун ҳам Пайғамбар бўлиб борса, мабодо, Мусо алайҳиссаломни ўлдирсалар ҳам, даъват иши тўхтамайди. Демак, Мусо алайҳиссалом бутун вужудлари билан даъватнинг бардавомлиги ва муваффақияти учун қайғурмоқдалар.

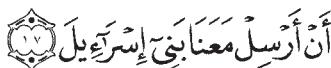
Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломнинг сўраганларини берди. Ҳорун алайҳиссаломни у кишига қўшиб Пайғамбар этиб юборди. Шунингдек, Фиръавн қавми Мусо алайҳиссаломни ўлдиришлари мумкинлиги ҳақидаги эҳтимолни ҳам йўқ қилди:

15. У зот: «Йўқ! Бас, иккингиз Бизнинг оят-мўъжизаларимиз ила боринглар. Албатта, Биз иккингиз билан эшитгувчимиз.

16. Бас, Фиръавнга боринглар ва унга: «Биз Роббул оламийнинг Пайғамбарларимиз.

17. Бани Исроилни биз билан қўйиб юбор», деб айтинглар, деди.

Аллоҳ:

«Йўқ!» – яъни, улар сени ўлдира олмаслар, деди.

«Бас, иккингиз Бизнинг оят-мўъжизаларимиз ила боринглар.»

Икки ака-ука Пайғамбар бўлиб, Бизнинг мўъжизаларимиз ила қуролланиб, Фиръавн ва унинг қавми олдига боринглар.

«Албатта, Биз иккингиз билан эшитгувчимиз.»

Яъни, доимо сизлар билан биргамиз, ҳамма нарсани эшитиб турдимиш. Сизлар ҳеч ҳадиксирамай, бориб даъватни бошлайверинглар.

«Бас, Фиръавнга боринглар.»

Ҳамма гап ўшандা. Ҳудолик даъво қилган ҳам ўша. Одамларни ўзига бўйсундириб олган ҳам ўша. Бани Исроилга турли азоб-уқубат бераеттган ҳам ўша. Шунинг учун, аввало, ўшанинг олдига боринглар:

«...ва унга: «Биз Роббул оламийннинг Пайғамбарларимиз, Бани Исроилни биз билан қўйиб юбор», деб айтинглар.»

Кўриниб турибдики, Мусо ва Ҳорун алайҳиссаломлар зиммасидаги асосий вазифа – Бани Исроилни Фиръавн зулмидан қутқариб олиш ва уни тавҳид ақийдаси асосида қайта тарбиялаш бўлган.

Мусо ва Ҳорун алайҳиссаломлар Аллоҳ таолонинг буйругини бажардилар. Фиръавннинг олдига бориб, лозим гапларни айтдилар. Кечагина ўзларининг орасида тарбияланган, унинг қавмидан бир кишини ўлдириб қўйиб қочиб кетган Мусодан бу гапларни эшитган Фиръавн масхараомуз ҳолатда ўтмишни эслаб, унга миннат қила бошлади:

قالَ اللَّهُمَّ نَرِيكَ فِينَا وَلِيْدًا أَوْ لِيْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ

18. У (Фиръавн): «Биз сени гўдаклигингдан ўз ичимиизда тарбия қилмадикми?! Умрингнинг бир неча йилини бизнинг ичимиизда ўтказмадингми?!

وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَفَرِ بَشِّرْكَ

19. Ва нонкўрлардан бўлиб, қиласиган ишингни қилиб қўймадингми?!» деди.

Фиръавннинг миннатларидан асосий мақсади – Мусо алайҳиссалом олиб келган динни инкор қилиш эди. У Мусо алайҳиссаломнинг Пайғамбарликларини, Аллоҳнинг элчиси сифатидаги муомалаларини кўтара олмай, ўзига ўҳшаганларнинг йўлини тутди. Мусо алайҳиссаломга «ўтказиб қўйган» ва ўзича у зотнинг камчиликлари деб ўйлаган ишларини юзига содди.

«Биз сени гўдаклигингдан ўз ичимиизда тарбия қилмадикми?!»

Қўлимизда катта бўла туриб, энди, бизга, динимизга ва мулкимизга қарши чиқасанми? Янги дин келтиридим, деб даъво қиласанми?

«Умрингнинг бир неча йилини бизнинг ичимиизда ўтказмадингми?!»

Ўша йилларда бундай гапларни айтмай, жимгина юрар эдинг-ку. Сенда бирор аломати ҳам йўқ эди. Бунинг устига, сени дарёда оқиб келаётганингда топиб олиб, ювиб-тараб, парваришлаб ўстирганимиз учун раҳмат айтиш ўрнига,

«Нонкўрлардан бўлиб, қиласиган ишингни қилиб қўймадингми?!»

Яъни, бизнинг қавмимиздан бир кишини ўлдириб қўймадингми?!

Фиръавннинг бу даъволари қаршисида Мусо алайҳиссаломнинг тиллари тутилиб қолмади. Аллоҳ таолонинг ёрдами ила Фиръавнга бурролик билан қуидаги жавобни бердилар:

قالَ فَعَلْتُهَا إِذَا أَوَّنَ مِنَ الظَّالِمِينَ

20. У (Мусо): «Ўша ишни қилган бўлсан, билмасдан қилганман.

فَرَرَتْ مِنْكُمْ لَمَآ خَفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّيْ حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ

21. Бас, сизлардан хавфсираб қочиб кетдим. Кейин Аллоҳ менга ҳикмат берди ва мени Пайғамбарлардан қилди.

وَتَنَاهَى نِعْمَةٌ تُمْهَدُ عَلَىٰ أَنْ عَبَدَتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ

22. Ўша менга қилаётган миннатинг Бани Исроилни қул қилиб олганингдандир», деди.

Мусо алайҳиссалом қибитийни ўлдиришлари сабабини баён қилиш билан жавоб бошладилар.

«Ўша ишни қилган бўлсан, билмасдан қилганман.»

Яъни, сенинг қабиладошингни қасдан ўлдирганим йўқ. У вақтда кўп нарсаларни билмас эдим. Ўша қибитий менинг бир қабиладошим – бани исроиллик билан уришаётган экан. Қабиладошим мендан ёрдам сўради, мен унга ёрдам бераман деб қибитийни бир урсам, ўлиб қолди. Шундан кейин хатони тушундим ва:

«сизлардан хавфсираб қочиб кетдим».

Чунки, сизлар мени ўлдириш пайига тушиб қолган эдингиз.

«Кейин Аллоҳ менга ҳикмат берди.»

Ўзим топиб олганим ёки қуруқ даъво қилаётганим йўқ.

«...ва мени Пайғамбарлардан қилди.»

Бу оддий ҳолат. Чунки, мендан олдин ҳам кўплаб Пайғамбарлар ўтган. Мен улардан бириман, холос.

Энди, мени гўдаклигимдан тарбия қилганларинг, ичларингда бир неча йиллар олиб юрганларингга келсак,

«Ўша менга қилаётган миннатинг Бани Исроилни қул қилиб олганингдандир».

Сен Бани Исроилни қул қилиб олган эдинг. Уларнинг янги туфилган қизларини қолдириб, ўғил болаларини ўлдирап эдинг. Бундан қўрққан онам мени дарёга оқизди. Сизлар мени тутиб олиб боқдингиз, тарбия қилдингиз. Оиласдан жудо бўлиб ўсдим. Энди эса, менга буни миннат қилмоқдасан. Ўзингча, яхшилик қилганман, деб ўйлаётган бўлсанг керак-да!?

Мусо алайҳиссаломнинг бу сўзларини эшитган Фиръавн гапни бошқа томонга бурди. Мусо ва Ҳорун алайҳиссаломларнинг: «Биз Роббул оламийннинг Пайғамбарларимиз», деганларига ишора қилиб:

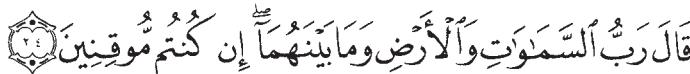

23. Фиръавн: «Роббул оламийн нима?» деди.

Фиръавн Мусо алайҳиссаломга энг пасткашона савол ила: «Ўша, сени Пайғамбар қилиб юборган, Роббул оламийн, деб номлаётган нарсанг нима ўзи?» демоқда.

Бу ерда у бадбаҳтнинг «Ўша Роббул оламийн ким?» демай, «**Роббул оламийн нима?**» дейиши ҳам эътиборга сазовордир.

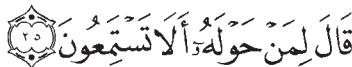
Мусо алайҳиссалом эса, қисқа, аммо Роббул оламийни тўлиқ васф қилиб, жавоб бердилар.

24. У (Мусо): «Агар англамоқчи бўлсангиз, У, осмонлару ер ва уларнинг орасидаги нарсаларнинг Роббидир», деди.

Яъни, борлиқдаги барча нарсанинг тарбиячиси, розиқи ва тадбирчиси Аллоҳдир.

Бу гапларни эшитиб турганларга таъсир қилишидан чўчиганидан:

25. У (Фиръавн) атрофидаги кишиларга: «Эшитмаяпсизларми?!» деди.

Каранг, бу нималар деялти үзи.

Мусо алайҳиссалом эса, Роббул оламийннинг сифатларини айтишда давом этдилар:

26. У: «Сизнинг Роббингиз ва аввалги ота-боболарингизнинг Роббидир», деди.

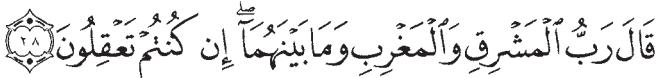
Худолик даъвогари, түғёнкор Фиръавнга унинг одамлари олдида қўрқмасдан бу гапларнинг айтилиши уни тавозиндан чиқариб юборди ва:

27. У : «Албатта, сизга юборилган Пайғамбарингиз жиннидир», деди.

Барча түғёнкорлар каби, Фиръавн ҳам ҳақ йўл даъватчиси шахсига тухмат ёғдириб, одамларнинг ихлосини ундан қайтаришга уринди, Мусо алайҳиссаломни мажнун – жинни деб эълон қилди.

Мусо алайҳиссалом эса, бунга парво ҳам қилмай, даъватларида давом этдилар.

28. У: «У зот, агар ақл юритсангиз, машриқу мағрибнинг ва улар ўртасидаги нарсаларнинг Роббидир», деди.

Яъни, күёшнинг ботиши ва чиқишини амалга оширувчи ҳам, улар орасидаги масофаю нарсаларнинг ҳам Робби Аллоҳидир.

Мусо алайҳиссаломни ақл ва мантиқ ила енга олмаслигини сезган Фиръавн түғёнкорларнинг одатига биноан дўқ-пўписага ўтди:

29. У : «Агар мендан бошқани илоҳ қилиб олсанг, албатта, мен сени зинданбандлардан қилурман», деди.

Аввалига сир бой бермай, турли гапларни айлантириб турган Фиръавннинг иситмаси дардини ошкор қилди. Унинг Мусо алайҳиссаломдан ва у кишининг даъватидан, ҳақ сўзларидан қўрқиши-нинг асосий сабаби, хукмни қўлдан чиқаришлик эди. Фиръавн Мусо алайҳиссаломнинг айтганлари рўёбга чиқиб, ҳамма унга эргашиб кетса, мен бир четда қоламан, деган хавфда эди. Унинг аввалги гаплари ҳаммаси мунофиқлиқдан иборат эди.

Мусо алайҳиссалом нима деяёттганларини жуда яхши билар эдилар. Тепаларида Роббул оламийн турганини чуқур ҳис этардилар. Шунинг учун ҳам, қамаб қўйиш ҳақидаги таҳдид у зотта заррача таъсир қилмади. У киши Фиръавнни тўғри йўлга солишга яна бир бор уриндила.

قالَ أَوْلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ

30. У : «Агар мен сенга очиқ-ойдин нарса келтирсан ҳам-а?» деди.

Яъни, агар мен сенга ўзимнинг ҳақ Пайғамбар эканимга, сўзларим ҳақ эканига очиқ-ойдин ҳужжат ва далил келтирсан ҳам, мени зиндоңбандлардан қиласанми?

Кўпчиликнинг олдида Мусо алайҳиссаломни мажнун деб эълон этган Фиръавн ҳужжат тўғрисида гап кетганда, одамлар шубҳа қилмасин деб, эҳтимол келтира олмас, деган умид билан ҳужжат келтиришларига рози бўлди.

قَالَ فَأَتَيْتَ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُصَدِّقِينَ

31. У : «Агар ростгўйлардан бўлсанг, келтир уни!» деди.

Яъни, агар қилаётган даъвоингда ростгўйлардан бўлсанг, ўша очиқ-ойдин ҳужжатингни олиб кел-чи, кўрайин, деди.

Шунда Мусо алайҳиссалом Аллоҳ берган мўъжизаларни кўрсатишга киришдилар.

فَالْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تُبَانُ مُبِينٌ

32. Бас, у (Мусо) асосини ташлади. Баногоҳ у аниқ аждарга айланди.

وَنَزَعَ يَدُهُ فَإِذَا هِيَ بِيَضَاءِ لِلنَّاظِرِينَ

33. Ва қўлини чиқарди. Баногоҳ у назар қилгувчиларга оппоқ кўринди.

Оят матнидаги иборалар асонинг чиндан ҳам аждарга айланганини, қўл эса, чиндан ҳам кўрган одам ҳавас қиласиган даражада оппоқ бўлганини ифода этади. Бу икки нарса Мусо алайҳиссаломнинг ҳақиқий Пайғамбар эканликларини тасдиқловчи мўъжизалар эди. Ўша пайтда Мисрда сеҳргарлик авж олган бўлиб, уста сеҳргарлар одамларга турли сеҳр кўрсатар эдилар. Мусо алайҳиссаломнинг кўрсатган нарсалари сеҳр эмас, илоҳий мўъжиза, ҳақиқат эди.

Мусо алайҳиссалом келтирган мўъжизани кўриб Фиръавн ташвишга тушди. Ҳозиргина Мусо алайҳиссаломни мажнун деб турганини ҳам унутиб, бошқача баҳо беришга ўтди:

قالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا سِحْرٌ عَلَيْمٌ

34. У (Фиръавн) атрофидағи аъёнларига: «Албатта, бу ўта билимдон сеҳргардир.

Илоҳий даъватга қарши чиққан туғёнкорлар ниятларини амалга оширишда доимо атрофидағи аъёнларни ишга соладилар. Тоғутнинг ишорасига, кўз боқишига, бир оғиз сўзига маҳтал аъёнлар унинг фикрини олдиндан уқиб олишга, буйруқни унинг хоҳлаганидан ҳам ўтказиброк адo этишга шай турадилар. Саллани олиб кел, десалар, каллани олиб келадилар. Мусо алайҳиссаломни жинни деб кўпчиликка эълон қилган Фиръавн мўъжизаларни кўргандан кейин аъёнларига у кишини «ўта билимдон сеҳргар» деб таърифлади. Уларнинг жамиятида сеҳргарлар ҳурмат-эътиборли бўлишларига қарамай, аъёнларини у кишидан қўрқитишга уриниб:

يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنَ الْأَرْضِ كُمْ سِحْرٌ فَمَا ذَاقَ مُرْوَنَ

35. У ўз сеҳри билан сизларни ерингиздан чиқармоқчи, нима дейсизлар?» деди.

Бу ҳам Худонинг динига қарши чиққан, Аллоҳнинг йўлидаги даъватчиларни ўзига душман билган туғёнкорларнинг доимий гапларидан бири. Атрофидағи гумашталарига ва содда халқа даъватчини хавфли қилиб кўрсатади ҳамда уларни ундан қўрқитади. У сизларни ерларингиздан ҳайдаб чиқариб, мансаб, имтиёз ва имкониятларингизни тортиб олмоқчи, деб уларнинг кўнглига ваҳима солади. Гоҳида, ушбу ояти каримада келганидек, қўрқита туриб:

«Нима дейсизлар?» деб атрофидағиларни ўйлантириб ҳам қўяди. Зотан, түғёнкор уларнинг ўзига ёрдамчи бўлишларини яхши билади. Улар, агар маслаҳат берсалар ҳам, тоғутнинг хоҳишидан бошқа гапни айтишмайди.

Аммо Фиръавн:

«Нима дейсизлар?» дейиш билан гумашталарини ўз садоқатларини кўрсатишга ундашни кўзлаган эди.

Бу сафар ҳам шундай бўлди. Фиръавн Мусо алайҳиссаломни сеҳргар деганини гумашталар илиб олдилар ва «хўжайин»нинг ўткир сеҳргарлари борлигини билганларидан, шояд, Мусо мағлуб бўлса, деб сеҳр мусобақаси ўтказишни таклиф қилдилар.

قالَوْ أَرْجِه وَأَخَاهُ وَأَبْعَثَ فِي الْمَدَنِ حَشَرِينَ

36. Улар: «Уни ва акасини қўйиб тургин-да, шаҳарларга тўпловчиларни юбор.

يَا أَتُوكَ بِكُلِّ سَحَارٍ عَلَيْمٍ

37. Сенга барча ўта билимдон сеҳргарларни олиб келсинлар», дедилар.

Бу таклиф Фиръавнга маъқул тушди. Зотан, у атрофидағилардан айнан шу жавобни кутган эди. Бошқа сура ва оятлардан биламишки, Мусо алайҳиссалом билан сеҳргарларнинг мусобақалашадиган жойи, вақти ва бошқа шартлари келишиб олинади. Фиръавн шаҳарларга одамларини юбориб, сеҳргарларни тўплатиб келади.

فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ

38. Бас, сеҳргарлар маълум куни келишилган вақтда жамландилар.

Келишилган вақтлари «Зийнат куни» деб аталмиш байрам кунлари, чошгоҳ пайти эди.

وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ

39. Ва одамларга: «Сизлар тўпланиб бўлдингизми?

لَعْنَةٌ نَّتَّبَعُ السَّحَرَةَ إِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ

40. Ажаб эрмас, устун келсалар, сеҳргарларга эргашсак», дейилди.

Турли муносабатлар ила одамларни тўплаш, ўша оммавий йиғинлар билан уларни чалғитиш ва ўзига маҳлиё этиш ҳам түфёнкор ҳокимларнинг одати. Сеҳргарлар билан Мусо алайҳиссалом тортишуви фурсатини ғанимат билиб роса одам йифдилар. Уларни ўзига қаратиш учун:

«Сизлар тўпланиб бўлдингизми?» дейилди.

Сўнгра, ташвиқот учун, мусобақада сеҳргарлар ғолиб чиқиши кераклиги ҳам айтиб ўтилди.

«Ажаб эрмас, устун келсалар, сеҳргарларга эргашсак», дейилди.»

Бироқ Мусо алайҳиссаломнинг ғолиб келишлари эҳтимоли эътиборга ҳам олинмади.

Түфёнкор тузумнинг сиёсати доимо шундай, яъни, доимо ўзини ғолиб, ўзгани мағлуб кўрсатади.

Ҳамма нарса муборазани бошлашга тайёр турибди. Аммо шу жойда түфёнкор тузумнинг яна бир қусури очилди. Сеҳргарлар ҳамманинг олдида Фиръавндан кўрсатадиган амаллари учун ҳақ сўрадилар. Чунки, улар асосли мағкура, ишончли асос, бақоли тузум учун эмас, балки бир түфёнкорнинг хоҳиши учун иш қилмоқчилар. Шунинг учун ҳам, түфёнкордан ҳақ сўрадилар.

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَيْنَ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ

41. Сеҳргарлар келган чоғларида Фиръавнга: «Агар биз ғолиб келгувчи бўлсан, бизга, албатта, ҳақ бериладими?» дедилар.

Ҳа, түфёнкор ҳокимлар ёллаган гумашталар фақат фойдаларини кўзлаб иш қиласидилар. Ҳар бир ишларидан бирор нарса ундириб олишга уринадилар.

Сеҳргар гумашталаридан бу саволни эшитган Фиръавн хурсандлик билан жавоб берди:

قَالَ نَعَمْ وَإِنْكُمْ إِذَا لَمْ يَمْرَءُوا

42. У : «Ҳа! У ҳолда сиз, албатта, энг яқинларимдан бўласиз», деди.

Хоҳишини амалга оширганларга, унга холис хизмат қилганларга ҳақ бериш туғёнкорга ҳузур бағишлады. Лекин туғёнкорнинг фикрича, гумашталар учун энг олий мукофот уларни ўзига яқин қилиб олишдир. Чунки, туғёнкор ҳаммани ҳам ўзига яқин олавермайди. Фақат синовдан ўтиб, ишончини тўла оқлаганларнигина ўзига яқинлаштиради. Бу эса, гумашталар учун айрича улкан мукофот бўлади. Фиръавн Мусо алайҳиссаломга қарши ҳал қилувчи жангга кириш олдида турган сеҳргарларга ўша энг олий мукофотни ваъда қилди.

Туғёнкор билан унинг гумашталари орасидаги савдо тутаганидан сўнг:

قالَ لَهُمْ مُوسَى الْقَوْمَ اَنْتُمْ مُلْقُونَ

43. Мусо уларга: «Сиз ташлайдиган нарсангизни ташланг», деди.

Роббул оламийн ёрдамидан кўнгиллари тўқ бўлган Мусо алайҳиссаломнинг бу гапларидан сеҳргарлардан ва уларнинг сеҳрларидан заррача тап тортмаёттганлари билиниб турибди.

فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِرِزْقَنَا إِنَّا نَحْنُ أَنَّا لَنَحْنُ الْغَلِيلُونَ

44. Бас, улар арқонлари ва асоларини ташладилар ва «Фиръавнинг иззати билан қасамки, албатта, биз ғолиблармиз», дедилар.

Сеҳргарлар бу қасамлари билан яна ҳам Фиръавнга яқинроқ бўлишни кўзладилар.

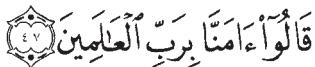
فَأَلْقَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ

45. Сўнгра Мусо асосини ташлаган эди, бирдан у уларнинг уйдирмаларини юта бошлади.

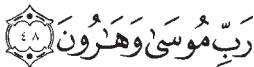
Сеҳргарлар арқон ва асоларини ташлаганида, улар одамларнинг кўзига илонга ўхшаб ҳаракатланиб кўринган, аммо илонга айланмаган, сеҳргарларнинг найранги туфайлигина кишилар кўзига шундай кўринган эди, холос. Мусо алайҳиссалом асоларини ташлаганларида эса, у ҳақиқий аждарга айланиб, Фиръавн сеҳргарларининг асо ва арқонларини юта бошлади.

فَأَلْقَى السَّحْرَةُ سَجَدِينَ

46. Бас, сеҳргарлар сажда қилган ҳолларида йиқилдилар.

47. Улар: «Роббул оламийнга иймон келтирдик.

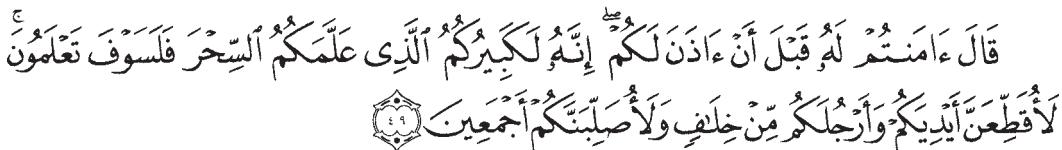
48. Мусо ва Ҳоруннинг Роббига», дедилар.

Сеҳр моҳиятини яхши билган сеҳргарлар Мусо алайҳиссалом сеҳргар эмас, Аллоҳнинг Пайғамбари эканликларини у зотнинг асолари ерга тушиб, аждарҳога айланиши билан дарҳол англаб етдилар. Бу мўъжизани кўришлари билан иймонга келдилар. Ўзларини ерга отиб, сажда қилдилар ва:

«Роббул оламийнга иймон келтирдик. Мусо ва Ҳоруннинг Роббига», дедилар».

Бу ҳол Фиръавн ва унинг аъёнлари учун катта мусийбат эди. Чunksи, сеҳргарлик ўша пайтда Мисрда энг обрўли иш бўлиб, уни фақат ибодатхоналарни бошқариб турувчи коҳинларгина қиласр эди. Ҳам диний арбоблик, ҳам сеҳргарлик эътибори ила халқ орасида уларнинг обрўлари катта эди. Ҳалқнинг эргашувчанлигидан түфёнкор ҳокимлар жуда қаттиқ қўрқардилар. Шунинг учун, доимо уларни «ўзиники» қилиб олишга ёки йўқотиб юборишга интилардилар.

Сеҳргарларнинг дарҳол иймонга келишидан Фиръавннинг аҷчиғи чиқди ва уларни йўқ қилиб юборишини эълон этди.

49. У : «Мен сизга изн бермасимдан олдин унга иймон келтирдингиз! Албатта, у сизга сеҳр ўргатган каттангиздир! Энди тезда биласиз, мен, албатта, қўл-оёғингизни қарама-қарши томонидан кесажакман ва барчангизни осажакман», деди.

Ҳалқнинг бўйнига миниб олган түғёнкор подшоҳ ўзини ҳамма нарсага ҳақли ҳисоблайди. Хоҳласа, беради, хоҳласа, уради, ман қиласди, қамайди, отади, чопади ва ҳоказо. Каттаю кичик ҳар бир иш ўзининг изни билан бўлиши керак, деб ўйлади. Шунинг учун ҳам, Фиръавн ўз ихтиёри билан Аллоҳга иймон келтирган сеҳргарларга:

«Мен сизга изн бермасимдан олдин унга иймон келтиридингиз!» деб бақирмоқда.

Демак, Аллоҳга иймон келтиришни истаган бечора халқ аввалундан изн сўраши, сўнгра иймон келтириши лозим экан.

Энди Фиръавнинг Аллоҳга иймон келтирган сеҳргарларга айб қўйишига назар солайлик.

«Албатта, у сизга сеҳр ўргатган каттанигиздир!»

Яъни, Мусо сизнинг устозингиздир.

Аслида, сеҳргарлар илоҳий мўъжизани ўз қўзлари билан кўргач, Фиръавнга қўшилиб залолатда юрганликларини тўла тушунган, ҳақиқатни англаб етиб, иймонга келган эдилар. Аммо Фиръавн уларни жиноятчи деб эълон қилмоқда. Устозлари билан келишиб олиб, ҳокимни шарманда қилиб, қўлидан ҳукмни тортиб олишга уринишда айбламоқда. Бу гапларни халқ оммаси олдида айтатёттанини ҳисобга оладиган бўлсак, ҳақ йўлга, Аллоҳнинг йўлига юрган кишиларни халойиқча жиноятчи қилиб кўрсатмоқда. Айни чоқда, ўзига қарши бўлган ҳар қандай одам шафқатсизларча жазоланишини эълон этиб, халқни қўрқитмоқда.

«Энди тезда биласиз, мен, албатта, қўл-оёғингизни қарама-карши томонидан кесажакман ва барчангизни осажакман», деди.»

Туғёнкор подшоҳнинг одати шу. Одамлар ҳақиқатни англаб, туғёнкорнинг иши қалбаки эканини тушуниб қолса, улар ўзига қанчалик яқин бўлса ҳам, қанчалик хизмат қилса ҳам, туғёнкор золим ҳоким уларни йўқ қилиш пайдан бўлади. Мана, Фиръавн ҳам ўзининг садоқатли хизматкорларига, ҳозиргина ундан катта-катта ваъдалар олган сеҳргарларга Аллоҳга иймон келтирганлари учун қўл-оёқларини қарама-карши томонидан кесиб, дорга осишини эълон қилиб турибди. Лекин ҳақиқатни англаб етган, қалби иймон нури илиа ёришган инсон бундай дўйқ-пўписадан қўрқмайди. Иймонга келган сеҳргарлар ҳам бу таҳдиidlарга парво қилмай, Фиръавнга ҳақиқий мўмин айтадиган жавобни айтдилар.

قالُوا لَا صَدِيرُ لِنَا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ

50. Улар: «Зарари йўқ. Албатта, биз Роббимизга қайтгувчимиз.

إِنَّا نَطَمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا بِنَا خَطَيْنَا أَن كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ

51. Мўминларнинг аввалгиси бўлганимиз учун Роббимиз хатоларимизни кечиришидан умид қиласиз», дедилар.

Яъни, эй, Фиръавн, сен қўл-оёқларимизни қарама-қарши томонидан кесасанми, осасанми ёки бошқа ишларни қиласанми, хоҳлаганингни қиласавер. Бунинг бизга

«Зарари йўқ».

Нима қиласанг ҳам, энди сенга қайтиш йўқ.

«Албатта, биз Роббимизга қайтгувчимиз.»

Асл ҳақиқатни энди тўла тушуниб етдик. Энди биз сенинг мукофотларингга ҳам, бизни ўзингга яқинлардан қилиб олишингга ҳам заррача қизиқмаймиз. Биз:

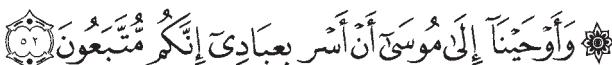
«Мўминларнинг аввалиси бўлганимиз учун Роббимиз хатоларимизни кечиришидан умид қиласиз», дедилар».

Қалби ҳақиқий иймон или нурафшон инсон ана шундай юксак даражага етади. Фақат Аллоҳнинг розилигини кўзлаб қолади. Хатолари мағфират бўлиши йўлини излаб қолади. Унга дунёнинг энг машҳур подшоҳларига яқин бўлиш ҳам қизиқ эмас. Дунёдаги энг қонхўр подшоҳ таҳди迪 ҳам қўрқинчли эмас. Ҳақиқий иймон кишини шунчалик ўзгартириб юборади. Ҳозиргача Фиръавнга топиниб келган, ҳозиргина ундан мукофот кутиб, унинг иззати билан қасам ичган сеҳргарлар иймонга келишлари билан түғёнкор подшоҳдан заррача қўрқмай қўйдилар. Иймонлари йўлида ўлимга ҳам тайёр эканликларини баралла айтиб турибдилар.

Ана шундай, иймон доимо куфр ва түғённинг устидан ғолиб чиқади. Сеҳргарлар билан Мусо алайҳиссалом орасидаги мубораза ҳам иймоннинг куфр ва түғён устидан ғалабаси намойишига айланаб кетди.

Аммо куфр ва түғён ўзидағи моддий имкониятлар ҳамда куч-куватни иймонга қарши ишилатаверади. Фикрий, ақлий, мантиқий ва илмий баҳсларда мағлуб бўлган Фиръавн юзидағи пардани шармандаларча сидириб ташлаб, иймон аҳлини жисмонан йўқ қилишга ўтди.

Шунда Аллоҳ таолонинг ўзи Мусо алайҳиссаломга йўл кўрсатди.

52. Ва Мусога: «Бандаларим билан кечаси йўлга чиқ. Албатта, таъқиб этилурсиз», деб ваҳий юбордик.

Аллоҳ таоло Мусо ва Ҳорун алайҳиссаломларни Пайғамбар қилиб юбораётганида, иккингиз бораверинг, мен сизлар билан биргаман, деган эди. Шунинг учун ҳам, қиссанинг бошидан охиригача ушбу ҳолат ва ҳаловат алоҳида сезилиб туради. Мана, Фиръавн Мусо алайҳиссалом ва Бани Исроилни тамоман йўқ қилиб ташлаш учун

тайёргарлик қўриб, аскар тўплаётганида, Аллоҳнинг ўзи Мусо алайхиссаломга зарур йўлни кўрсатди.

«Бандаларим билан кечаси йўлга чиқ.»

Яъни, тунда Бани Исроил қавмини олиб йўлга чиқ. Чунки, кўпчилек билан кундузи йўлга чиқсанг, душман дарҳол сезиб қолади. Кечаси эса, ҳамма уйқуда бўлади, тун зулматида ҳамроҳларингни бирор кўрмайди. Шундай бўлса ҳам,

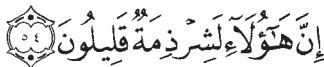
«Албатта, таъқиб этилурсиз».

Яъни, душман изингиздан тушади. Ортингиздан қувиб боради. Эҳтиёт бўлинг.

53. Бас, Фиръавн шаҳарларга тўпловчилар юборди:

Яъни, Фиръавн шаҳарларга аскар тўплаш учун одам юборди. Шу билан бирга, шаҳарларга кетган вакиллар Мусо алайхиссаломга эргашган мўминларга қарши ташвиқот ишлари ҳам олиб борар эдилар. Жумладан, улар қўйидагиларни айтардилар:

54. «Шубҳасиз, анавилар озгина тоифадирлар.

Туғёнкор подшоҳларнинг тарғибот усули шундан иборатки, улар доимо рақибларини иложи борича оз, ўзларининг тарафдорларини кўп қилиб кўрсатишга уринади. Тарихчиларнинг айтишича, ўша пайтда Мусо алайхиссалом билан бирга бўлган бани исроилликлар сони олти юз минг экан. Бу адад ўша вақт мезони билан ўлчангандা жуда катта агаддир. Шунинг учун ҳам, Фиръавн шаҳарларга одам юбориб, оммавий сафарбарлик эълон қилмоқда ва, айни чоқда, худди ўша вакиллар орқали мўминларга қарши ташвиқот ўтказмоқда. Одатда, туғёнкор ҳукмдорлар иймонли кишиларга қарши ташвиқот юритища, уйдирмалар тўқища ҳар бир сўзга эътибор берадилар, ўзаро маслаҳатлашиб, кейин сафсатани бошлайдилар. Фиръавннинг одамлари мўминлар ҳақида нима деяётгандарига бир назар солиб кўрайлик.

«Анавилар...»

Номлари ҳам айтилмайди, «Аллоҳга иймон келтирганлар» ҳам дейилмайди, «Мусога эргашганлар» ҳам дейилмайди. Шунингдек, «биздан юз ўтирганлар» ҳам дейилмайди. «Анавилар», дейилади, холос.

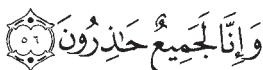
«Озгина тоифадирлар.»

Лекин «озгина»нинг қанчалигини айтмайдилар. Олти юз минг, десалар, сир фош бўлиб қолишидан қўрқадилар. Улар ўзларича ишни жуда пухта қилдик деб ўйладилар. Аслида эса, ишни равсо қилаётганларини билмайдилар. Ўзлари: «Анавилар озгина тоифадирлар» деганларида, халқ «Ундай бўлса, нега оммавий сафарбарлик эълон қилиб, одам тўплаб юрибсизлар?» деб қолишини ўйламайдилар. Ўйласа ҳам, менга нима, буйруқни бажаряпман-да, деб айтаверадилар. Вакиллар халқ ичида ташвиқотни давом эттирадилар.

55. Албатта, улар бизни ғазаблантиргувчилардир.

Лекин оз бўлсалар ҳам, аччиғимизни чиқарадилар, холос.

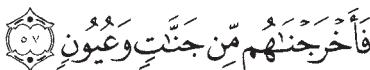

56. Албатта, биз ҳаммамиз ҳушёrmиз», деб.

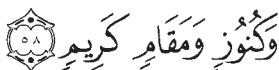
Яъни, ҳаммамиз ҳушёр турамиз, анавиларга ўхшаганларга хоҳлаганларини қилишга йўл қўймаймиз.

Улар шундай қилиб, хўжайнларини ҳам, халқни ҳам, ўзларини ҳам, ўзгаларни ҳам алдаб юраверадилар. Вақти-соати етиб, Аллоҳнинг балосига йўлиққанларида, ҳамма гаплари, барча ташвиқотлари пуч эканлиги аён бўлади.

Фиръавн ва унинг қавмининг оқибати ҳам шундай бўлди. Бу ҳақда Аллоҳ таоло келаси оятларда хабар бериб, бундай дейди:

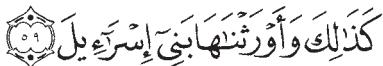

57. Бас, Биз уларни чиқардик, боғ-роғлар ва булоқлардан.

58. Хазиналар ва муҳтарам маскандан.

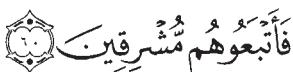
Яъни, Фиръавн ва унинг қавмини сўлим боғ-роғларидан ва сув ичаётган булоқларидан, ишлатиб турган хазиналаридан ва ҳашаматли масканларидан чиқардик. Ҳаммасини ҳалок қилдик.

59. Ана шундай. Ўша(нарса)ларни Бани Исроилга мерос қилиб бердик.

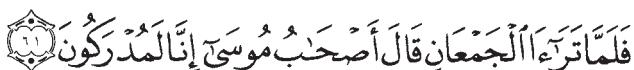
Яъни, ўша боғ-роғлар, булоқлар, хазиналар ва гўзал маскан Фиръавн ва унинг қавмидан кейин Бани Исроилга мерос бўлиб қолди.

Ниҳоят, Мусо алайҳиссалом ва Фиръавн ҳамда унинг қавми орасида бўлиб ўтган воқеаларнинг охирига келамиз. Бу кўринишни Аллоҳ таоло қутидаги оялларда тасвирлайди:

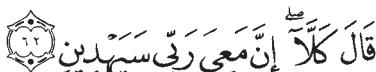
60. Бас, уларни қуёш чиқиш пайтида қувиб етдилар.

Яъни, Фиръавн ва унинг лашкарлари Мусо алайҳиссалом ва у кишига эргашганларни қуёш чиқиш пайтида қувиб етдилар.

61. Икки жамоат бир-бирларини қўрган чоғида, Мусонинг одамлари: «Энди қўлга тушдик», дедилар.

Узоқдан Фиръавннинг одамларини қўришлари билан Мусо алайҳиссалом билан кетаётган бани исроилликларнинг қалбларига ғулгула тушди. Ортларидан катта сонли аскар бостириб келмоқда, оддиларида денгиз турибди, қутулиб кетишга кўзлари етмай, тамом, энди қўлга тушдик, дедилар. Оддий инсон ўлчовига асосланилса, бу тўғри тахмин эди. Одатда, бундай пайларда қочиб қутулиб бўлмайди. Аммо Мусо алайҳиссалом бошқа фикрда эдилар. У киши Роббул оламийн ўзлари билан биргалигини бир лаҳза ҳам ёдларидан чиқармадилар. Аллоҳ таолонинг ёрдамидан ноумид бўлмадилар. Бу хотиржамликлари бир неча бор синовдан ўтган хотиржамлик эди. Шунинг учун, Фиръавн аскарларининг бостириб келишини ҳам, денгиз йўлни тўсиб қўйишини ҳам, Бани Исроилнинг ваҳима кўтаришини ҳам у зот алайҳиссалом парволарига келтирмадилар. Бемалол, хотиржам гапирдилар.

62. У (Мусо): «Йўқ! Албатта, Роббим мен билан, У менга тўғри йўлни кўрсатур», деди.

Энг таҳликали, энг умидсиз чөларда ҳам ўзини йўқотмаслик, умидсизланмаслик мўмин кишига хос хусусиятдир. Чунки, ҳақиқий мўмин одам Аллоҳ ҳар бир нарсага қодир эканини, ўзига ёлборган бандасини қаровсиз ташлаб қўймаслигини яхши билади. Дарҳақиқат, Мусо алайҳиссалом айтганлариdek бўлиб чиқди. Аллоҳ таолонинг Ўзи у кишини тўғри йўлга бошлади. Буни Аллоҳ таоло қуидагича баён қилди:

 فَأَوْحَيْنَا إِلَيْ مُوسَىٰ أَنْ أَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالْطَّوِيدُ الْعَظِيمُ

63. Бас, Биз Мусога: «Асоинг билан денгизни ур», деб ваҳий қилдик. Бас, у (дengiz) бўлиниб, ҳар бўлаги улкан тоғдек бўлди.

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга Ўзи мўъжиза қилиб берган асо билан денгизни уришга амр этди. Мусо алайҳиссалом асо билан денгизни урдилар. Денгиз иккига бўлинди. Икки бўлак ҳам улкан тоғдек бўлиб туриб қолди. Мусо алайҳиссалом ва Бани Исроил учун Қизил денгиздан ўтиб кетишга йўл очилди.

 وَأَرْلَفَنَا ثَمَّ الْآخَرِينَ

64. Ва кейин бошқаларни ҳам яқинлаштиридик.

Яъни, денгиз бўлингандан кейин бошқаларни, яъни, Фиръавн ва унинг аскарларини ҳам денгизга яқинлаштиридик.

Бу нарса уларнинг денгизда фарқ бўлишлари учун қилинди.

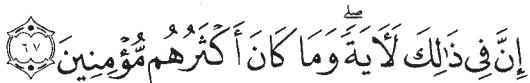
 وَأَنْجَنَاهُ مُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْجَمِيعِينَ

65. Мусо ва унга эргашганларга, ҳаммаларига нажот бердик. Улар денгизда очилган йўлдан нариги қирғокқа ўтиб олдилар.

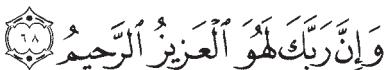
 ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ

66. Сўнгра бошқаларни фарқ қилдик.

Сўнгра, Бани Исроил изидан қувиб келаётган Фиръавн ва унинг аскарлари денгиз бағрига тўлиқ тушиб бўлганларидан кейин, улкан тоғдек ҳайбат-ла тўхтаб турган денгиз яна ҳаракатта келиб, ҳаммаларини фарқ этиб, ҳалок қилди.

١٧

 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثُرُهُم مُؤْمِنِينَ

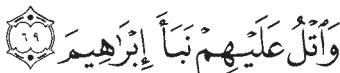
67. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин кўплари мўмин бўлмадилар.

١٨

 وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

68. Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.

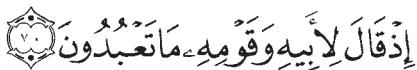
Бу икки оят тафсири юқорида келди. Шунингдек, сурадаги ушбу икки оят саккиз марта такрорланиши ҳам айтилган эди.

Энди Иброҳим алайҳиссаломнинг қиссалари келади.

٦٩

 وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ بَأَنَّ إِبْرَاهِيمَ

69. Ва уларга Иброҳимнинг хабарини тиловат қилиб бер.

Яъни, эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам, Макка аҳлига Пайғамбаримиз Иброҳим алайҳиссаломнинг хабарини ўқиб бер.

٧٠

 إِذْ قَالَ لِأَنَّيْهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ

70. Ўшанда у отаси ва қавмига: «Нимага ибодат қилмоқдасизлар?» деган эди.

Иброҳим алайҳиссаломнинг оталари ҳам, қавмлари ҳам нотўғри йўлдан бориб, буту санамларга ибодат қиласар эдилар. Иброҳим алайҳиссалом буни яхши билар эдилар. Шунинг учун, у кишининг:

«Нимага ибодат қилмоқдасизлар?» деган саволлари, аслида, инкор этиш учун берилди. Иброҳим алайҳиссаломнинг саволларига жавоб қуйидагича бўлди:

٧١

 قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَا مَا فَرَضَ لَهَا عَنْكَفِينَ

71. Улар: «Санамларга ибодат қилмоқдамиз. Ва уларга ихлос ила ибодат қилишда бардавом бўлурмиз», дедилар.

Тош ёки бошқа нарсадан инсон юзига ўхшатиб ишланган бутга «санам» дейилади.

Иброҳим алайҳиссаломнинг саволларига у кишининг қавмлари:

«Санамларга ибодат қилмоқдамиз», деб жавоб беришларидан, уларнинг ўзлари худога эмас, санамларга сифинаёттганларини тан олганлари билиниб турибди. Шу билан бирга, улар залолатдан қайтиш ниятлари йўқлигини фахр-ла эълон қилмоқдалар.

«Ва уларга ихлос ила ибодат қилишда бардавом бўлурмиз.»

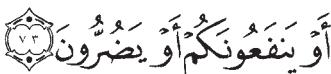
Улар, Иброҳим алайҳиссалом санамларга ибодат қилишни тарк этишни таклиф қилиб қолиши мумкин, дея олдиндан жавобни айтиб қўймоқдалар. Ақл ишлатмай, бир нарсага муккасидан кетишнинг оқибати доимо шундай бўлади.

Бу оятларда айниқса Макка мушрикларига қарши катта зарба бор. Улар ўзларини Иброҳим алайҳиссаломнинг меросхўрлари, у зот қурган Каъбатуллоҳнинг мутасаддилари ҳисоблаб, бошқалар олдида фахрланиб юрар эдилар. Ҳақиқат эса, бутунлай бошқача бўлиб чиқмоқда. Иброҳим алайҳиссалом ҳеч қачон бут-санамларга сифинган эмаслар, балки уларга қарши қурашиб ўтганлар. Макка мушриклари эса, бут-санамларга ибодат қиласдилар. Улар, ҳатто, Иброҳим алайҳиссалом Аллоҳнинг амри билан қурган Каъбатуллоҳнинг атрофини бут-санамлар билан тўлғазиб юборганилари етмаганидек, ичига ҳам уч юз олтмишта бутни олиб кириб қўйганлар. Аллоҳ, таолонинг охирги Пайғамбари Мухаммад соллалоҳу алайҳи васаллам тавҳидга чақирсалар, бутун вужудлари билан қарши чиқиб турибдилар. Қандай қилиб, Иброҳим алайҳиссаломнинг энг яқин атбоъларимиз, деб даъво қила оладилар? Ҳеч бўлмаса, ушбу оятлардан ибрат олсинлар.

Иброҳим алайҳиссалом қавмларидан санамларга ибодат қилишда бардавомлик қарорини эшиттгач, уларга қуйидаги савонни бердилар:

72. У : «Илтижо қилганингизда улар сизни эшитадиларми?

73. Ёхуд наф ёки зарар етказа оладиларми?» деди.

«Худо» дегани ҳеч бўлмагандა, ўзига илтижо қилаётган одамнинг сўзини эшитиши керак. Сизнинг санамларингиз:

«Илтижо қилганингизда улар сизни эшитадиларми?»

Қолаверса, «Худо» деган зот ўзига топинганларга фойда, инкор қилгандарга зарар етказиши ҳам керак, ахир. Унинг фойдасидан

умидвор бўлиб, заарар етказишидан эҳтиёт бўлиб, унга ибодат қилса, ярашади. Хўш, сизнинг санамларингиз:

«...наф ёки зарар етказа оладиларми?»

Улар Иброҳим алайҳиссаломнинг бу ҳаққоний саволларига тўғридан-тўғри жавоб бермадилар. Чунки, жавоб беришса, ўзлари шарманда бўлишлари аниқ. Санамлари уларнинг илтижосини эшитмаслиги ҳаммага маълум. Ўзлари тош ёки ёғочдан йўниб ясаб олган ҳайкаллари нимани ҳам эшитарди? Шунингдек, у санамлар мушрикларга ҳам, ўзларига ҳам фойда-зарар етказа олмайдилар. Жонсиз нарса қандай қилиб фойда ёки зарар етказсан?

Мушриклар санамларга ибодатлари сабабини пардали қилиб баён этдилар:

74. Улар: «Йўқ, биз ота-боболаримизнинг шундай қилаётгандарини кўрдик», дедилар.

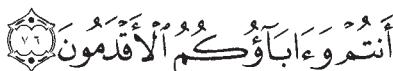
Яъни: йўқ, санамлар бизнинг илтижоларимизни эшитмайдилар, бизга фойда ҳам, зарар ҳам етказмайдилар. Аммо ота-боболаримизнинг санамларга шундай ибодат қилаётгандарини кўрдик ва биз ҳам уларга ўхшатиб ибодат этмоқдамиз, дедилар.

Бунинг отини кўр-кўронга тақлид дейилади. Ўз ақдини ишлатмай, бирорвга тақлид қиласвериш оқилона тасарруфли одамнинг иши эмас.

Иброҳим алайҳиссалом мушриклардан бу жавобни эшиттач, уларга ўйиб-ўйиб оладиган гапларни айтдилар:

75. У : «Нимага ибодат қилаётганингизни билдингизми?!

76. Сиз ва қадимги оталарингиз?!

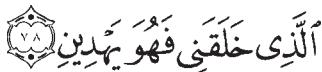
Яъни, нимага ибодат қилаётганингизни ҳеч ўйлаб кўрдингизми, ўзи?

77. Албатта, Роббул оламийндан бошқа уларнинг барчаси менга душмандир», деди.

Иброҳим алайҳиссалом санамлар ҳеч бир ишга қодир эмаслигини мушприкларга билдириб қўйиш учун улар ўзларига душман эканлигини кўпчилик олдида ошкора эълон этдилар.

Сўнгра уларга Роббул оламийн бўлган Аллоҳ таолони васф қилишга ўтдилар:

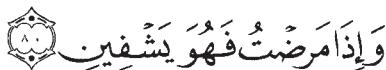
78. У мени яратган Зотдир. Бас, мени ҳидоят қиласиган ҳам Унинг Ўзи.

Мени йўқдан бор қилган зот ўша Роббул оламийндири. Энди мени тўғри йўлга ҳам Ўша зотнинг Ўзи бошлайди.

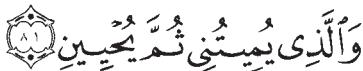
79. Ва мени таомлантирадиган ва сугорадиган ҳам, Унинг Ўзи.

Менинг ризқимни Унинг Ўзи беради. Ўша Роббул оламийннинг Ўзи мени едириб, ичиради.

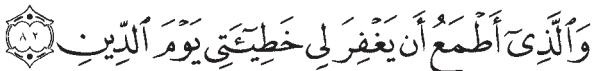
80. Бемор бўлганимда менга шифо берадиган ҳам Унинг Ўзи.

Тафсирчи уламоларимиз шу ўринда Иброҳим алайҳиссалом улкан одоб намунасини кўрсатганларини эслатиб ўтадилар. Ул зот bemor бўлишни ўзларига, шифо беришни Аллоҳ таолога нисбат бердилар. Зотан, банданинг bemorлиги ҳам Аллоҳ таолонинг иродаси или бўлади.

81. Мени ўлдирадиган, сўнгра тирилтирадиган ҳам Унинг Ўзи.

Бу дунёда жонимни олиб ўлдирадиган ҳам, у дунёда қайта тирилтирадиган ҳам Унинг Ўзидир.

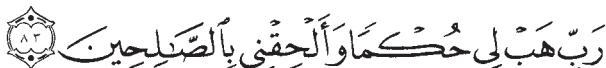
82. Ва менинг хатоимни қиёмат куни мағфират қилишидан умидвор бўлганим ҳам Унинг Ўзи.

Чунки, у кунда Роббул оламийндан ўзга ҳукмдор бўлмайди. Фақат Унинг Ўзигина ҳукм чиқаради. Бандаларни мағфират қилиш ҳам фақат унинг ихтиёрида бўлади.

Демак, мушрикларнинг илтижони эшита олмайдиган, фойда ёки зарар келтира олмайдиган санамларидан фарқли ўлароқ, Роббул оламийн ҳамма нарсага қодирдир. У одамларни ва бошқа нарсаларни йўқдан бор қилиб яратади, ҳидоятта солади, таомлантиради, сув беради, даволайди, ўлдиради, қайта тирилтиради, қиёмат куни мағфират қиласди.

Шунинг учун, санамлардан воз кечиб, Роббул оламийнга ибодат қилиш керак. Фақат Унинг Ўзига илтижо этиш лозим.

Бу ишда Иброҳим алайҳиссалом ўрнак кўрсатдилар. Ул зот мушрикларга Аллоҳ таолонинг сифатларини айтиб бўлганларидан кейин Роббиларига дуо қила бошладилар:

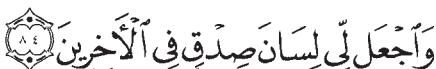

83. Эй Роббим, менга ҳикмат ҳадя эт ва мени солиҳларга қўшгин.

Эй Роббим, менга ҳикмат – илм бергин, у билан тўгрини нотўғридан, яхшини ёмондан, фойдани заардан ажратадиган бўлай.

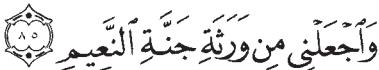
«...ва мени солиҳларга қўшгин.»

Иброҳим алайҳиссалом улуғ Пайғамбар бўла туриб, Аллоҳдан ўзларини аҳли солиҳларга қўшишини сўрашлари улкан камтаринлик намунасиdir. Айни чоқда, у зот аҳли солиҳларнинг мартабасини ҳам кўтармоқдалар.

84. Ва менга кейин келгувчилар ичида содик мақтovлар бўладиган қилгин.

Яъни, ўтиб кетганимдан кейин ҳам одамлар мени қиёматгача яхшилик билан эслаб юрадиган қилгин.

85. Ва мени наъийм жаннати ворисларидан қилгин.

Яъни, мени неъматли жаннатга киритгин.

وَأَغْفِرْ لِأَنِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الظَّالِمِينَ

86. Ва отамни мағфират қил. Албатта, у адашганлардан бўлди.

Иброҳим алайҳиссалом ўзларининг коғир оталари ҳақига, отанинг Аллоҳга душманлиги аён бўлмасидан олдин, дуо этиб мағфират сўраганлар.

وَلَا تُخْزِنِنِ يَوْمَ يَعْشُونَ

87. Ва қайта тирилтириладиган кунда мени шарманда қилмагин.

Қиёмат кунида шарманда қилмагин.

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ

88. У кунда на мол манфаат берар ва на болалар.

Ҳа, у кунда иймон ва солих амалдан бошқа ҳеч нарса фойда бермайди.

إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

89. Магар, ким Аллоҳ ҳузурига тоза қалб ила келса, (манфаат топар).

Келаси оятда ўша куннинг кўринишларидан баъзилари келтирилади.

وَأَزْلَفْتِ الْجَنَّةَ لِلْمُنْقِنِينَ

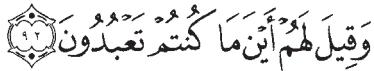
90. Ва жаннат тақводорларга яқинлаштирилди.

Яъни, жаннат бу дунёда иймону амали солиҳ билан, Аллоҳнинг айтганини қилиб, қайтарганидан қайтиб ўтган тақводорлар кўзларига кўрсатиб қўйилди.

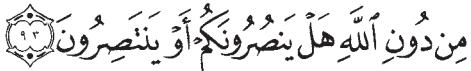
وَبَرِزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ

91. Жаҳийм ифвога учганларга зоҳир қилинди.

Дўзах шайтоннинг ифвосига учиб йўлдан озганларга кўндаланг қилиб қўйилди.

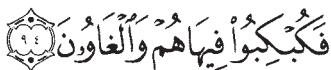
92. Ва уларга: «Ибодат қилиб юрган нарсаларингиз қани?!

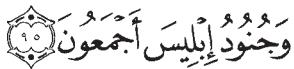
93. Аллоҳдан ўзга. Улар сизга ёрдам бера олурларми ёки ўзларини қутқара олурларми?!» дейилди.

Яъни, у дунёда Аллоҳдан ўзга нарсаларга ибодат қилиб юрар эдингиз, ўшалар қани? Қаерда энди? Мана, қиёмат бўлди. Энди улар ёрдамга келиб, сизни қиёмат азобидан қутқара биладиларми?! Сизларни қутқариш тутул, қани, ўзларини қутқара оладиларми?

Албатта, улар бу саволларга жавоб бера билмайдилар.

94. Бас, улар, иғвога учганлар унга юзтубан ташландилар.

95. Ва иблиснинг аскарлари ҳаммалари биргаликда.

Яъни, жаҳаннамга ўша санамлар, шайтон ифвосига учиб уларга ибодат қилган мушриклар ва иблиснинг аскарлари, унга эргашганлар ҳаммамаси оловга ташланган ўтиндек устма-уст тахлаб ташландилар.

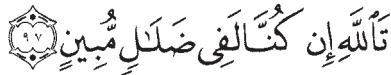
Бундан ҳам баттарроқ хорлик бўлмаса керак.

Жаҳаннага юзтубан қилиб биргаликда ташланганларидан кейингина мазкур иғвога учганлар ва иблис аскарларининг кўзлари очилади. Ҳақиқатни англаб етганларидан сўнг,

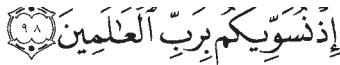
96. Улар унинг ичидаги бир-бирлари ила хусумат қилар эканлар, дедилар:

Улар дўзахнинг ичида туриб бир-бирлари билан хусумат қилишни бошладилар ва қуидаги олти оятда келадиган сўзларни айтдилар:

97. «Аллоҳга қасамки, албатта, биз очиқ-ойдин адашувда эканмиз.

У дунёда иймон келтирмай юрганимиз фафлат экан. Аллоҳга қасамки, биз беш кунлик ёруғ дунёдалик чофимиизда очиқ-ойдин залолатда бўлган эканмиз. Аммо буни билмай юрган эканмиз.

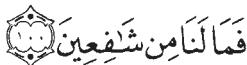
98. Чунки, сизларни Роббул оламийнга тенглаштирадик.

Эй, санамлар, Эй, иблиснинг аскарлари, сизларни оламлар эгаси Аллоҳ, таолога шерик қилиб тенглаштирибмиз-а?!

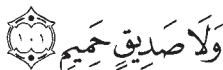

99. Бизни фақат жиноятчилар йўлдан оздирдилар.

Биз ўзимизча йўлдан озганимиз йўқ, бизни ифвогарлар, ўзимиз йўлбошчи қилиб олган раҳбарлар – жиноятчилар йўлдан оздирдилар.

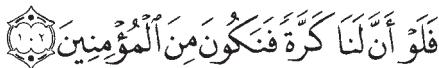

100. Мана энди биз учун шафоатчилар ҳам йўқ.

101. Бирон қадрдон дўст ҳам йўқ.

Биз у дунёда ишонганларнинг ўзларининг ишлари чатоқ, бўлиб турибди. Бизга дўст бўлади, у дунёда шафоатчи бўлади, деб ўйлаганларимиз энди ўзимизга душман ва зиддимизга гувоҳ, бўлиб турибдилар.

102. Қани энди ортга қайтсагу мўминлардан бўлсақ.»

Яъни, кошки эди, ёруғ дунёга қайтсан, яна қайтадан у ерда яшаш имконига эга бўлсақ, албатта, мўминлардан бўлар эдик.

Дўзахнинг азобини кўргандан кейин бундай орзу қилишнинг нима фойдаси бор?!

Мушрикларнинг афсус-надоматга тўла сўzlари баёнидан сўнг бундай қиссалардан қўпларнинг ибрат олмаслигини ҳамда Аллоҳнинг азизу меҳрибонлигини таъкидловчи икки оят такрор келади:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لِاءٌ يَوْمًا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ

103. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмадилар.

وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

104. Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.

Энди эса, Нуҳ алайҳиссаломнинг қиссаларини баён этувчи оятлар келади:

كَذَّبُتْ قَوْمٌ بِوَحْيِ الْمُرْسَلِينَ

105. Нуҳ қавми Пайғамбарларни ёлғончи қилди.

Гарчи бу қавм биргина Нуҳ алайҳиссаломни ёлғончи қилган бўлса ҳам, оядга жамийки Пайғамбарларни ёлғончи қилдилар, деийилмоқда. Чунки, Аллоҳнинг Пайғамбарлари бир оила аъзоларига ўхшайди, улардан биттасини инкор этган барчасига куфр келтирган билан баробар бўлади.

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخْوَهُمْ نُوحُ الْأَنْثَوْنَ

106. Ўшанда уларга биродарлари Нуҳ деди: «Қўрқмайсизми?!

Яъни, эй қавмим, нимага буту санамларга ибодат қилмоқдасиз? Аллоҳ таолодан қўрқмайсизми?!

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ

107. Албатта, мен сизларга ишончли Пайғамбарман.

Таъкидланган гап шулки, мен сизларга Аллоҳ таоло томонидан юборилган ишончли Пайғамбарман. Мен ҳеч қачон хиёнат қилмайман, алдамайман, ёлғон гапирмайман, Аллоҳдан келган амрни сизга омонат ила етказаман.

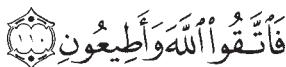
108. Бас, Аллоҳдан қўрқинглар ва менга итоат қилинглар.

Яъни, сизлар бу дунёда Аллоҳга тақво қилиб: У зотнинг амрларини бажо этиб, наҳйиларидан қайтиб ҳаёт кечиринг. Аллоҳнинг ҳақ Пайғамбари бўлганим учун, У зотнинг амр ва наҳйиларини сизларга етказиб турганим учун, менга итоат қилинг.

109. Мен сизлардан бунинг учун ҳақ – ажр сўрамайман. Менинг ажрим фақатгина Роббул оламийннинг зиммасидадир.

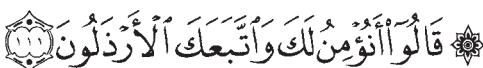
Яъни, мен динга қилган даъватим учун сизлардан ҳақ сўрамайман. Бу динга кирсак, молу мулкимизни сарфлашимиз лозим бўлар, деган мулоҳазага ҳам борманг. Менга Аллоҳ таоло берадиган ажр етади.

110. Бас, Аллоҳдан қўрқинглар ва менга итоат қилинглар».

Ҳар бир шариатда Аллоҳдан қўрқиш ва Пайғамбарга итоат қилиш асос бўлгани учун ушбу амр яна такрорланди.

Нуҳ алайҳиссаломнинг барча Пайғамбарларга хос содда ва таъсирчан даъватларини эшигтан қавм, барча кофиirlарга хос мантиқизиз, аҳмоқона жавобни бердилар:

111. Улар: «Сенга пасткашлар эргашиб турган ҳолда, биз сенга иймон келтирармилик?!» дедилар.

Яъни, қандай қилиб сенга иймон келтирайлик, ҳолбуки, сенга камбағал ялангоёқлар эргашиб юрибди-ку?!

Одатда, илоҳий даъватларни аввало камбағаллар қабул этиб, иймон келтирадилар. Чунки, дунё уларни машғул қилиб қўймайди. Шунингдек, мансаб, молу дунёларидан айрилиб қолищдан ҳам қўрқмайдилар. Янги динга кириш орқали қадр-қийматларини топишни ўйладилар. Улар илоҳий таълимотлар адолат ўрнатиши, зулмни кўтариши ва ҳаммага бир хил муносабатда бўлишидан умид қила-дилар.

Илоҳий даъват бойваччаларга ёқмайди. Улар ҳар нарсани ўз қаричлари билан ўлчайдилар. Аллоҳнинг динида ҳам уларга маҳсус имтиёзлар берилишини талаб қиласадилар. Улар ортидан камбағаллар эргашган Пайғамбарларга иймон келтиришдан бош тортадилар.

Нуҳ, алайҳиссаломнинг қавмлари ҳам худди шу ишни қилди. Ул зотга камбағаллар эргашгани учун иймон келтирмасликларини айтдилар. Бунга жавобан Нуҳ, алайҳиссалом уларга илоҳий таълимот ҳамда Пайғамбарнинг вазифасини баён қилиб бердилар.

قالَ وَمَا عَلِمَ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

112. У деди: «Менинг улар нима қилаётгандарни ҳақида илмим йўқ.

Яъни, мен одамларнинг нима иш қилишларини, мартабаларини, ижтимоий ҳолатларини суриштириб ўтирмайман. Мен барчани баробар динга чақиравераман. Майда-чуйдани суриштириш менинг ишим эмас.

إِنْ حَسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رِبِّ الْأَرْضَ لَوْ تَشْعُرُونَ

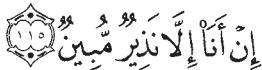
113. Агар сезсангиз, уларнинг ҳисоби фақат Аллоҳнинг зиммасидадир.

Фақат Аллоҳ, таолонинг Ўзигина одамларнинг сир-асрорларини, ниятларини, қилаётган ишларини ва бошқа икир-чикирларини тўлиқ билади, шунинг асосида ҳисоб-китоб қиласади.

وَمَا آنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ

114. Ва мен мўминларни ҳайдаб юборгувчи эмасман.

Менинг учун мўмин бўлса, бас. Бойми, камбағалми, кучлими, кучсизми — фарқи йўқ.

115. Мен фақат очиқ-ойдин огоҳлантиргувчиман, холос».

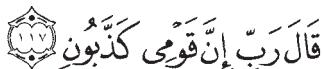
Менинг вазифам одамлар ҳақида маълумот тўплаш эмас, балки уларни огоҳлантириш ҳамда динга даъват қилишидир.

Нух алайҳиссаломдан бу гапларни эшитган кофир қавм ақлий тортишувда енгилиб, ўз одатларича, дўқ қилишга ўтдилар:

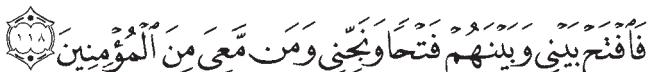

116. Улар: «Эй Нух, агар тўхтамасанг, албатта, тошбўрон қилингандардан бўласан», дедилар.

Яъни, эй Нух, динингга даъват қилишдан тўхтамасанг, тошбўронга учрайсан, дедилар.

117. У : «Эй Роббим, шубҳасиз, қавмим мени ёлғончи қилдилар.

118. Бас, Ўзинг мен билан уларнинг орамизни яхшилаб очгин ва менга ҳамда мен билан бирга бўлган мўминларга нажот бергин», деди.

Мазкур тортишувлар ва уларнинг сўнгидағи дўқ-пўписадан кейин Нух алайҳиссалом ўз қавмининг ўтакеттан саркашлигини ҳамда залолатга маҳкам ёпишиб олганини, уларга ваъз-насиҳат таъсир қиласлигини яна бир бор англаб етдилар. Шунинг учун ҳам, илтижо ила Аллоҳ таолога нидо айлаб:

«Эй Роббим, шубҳасиз, қавмим мени ёлғончи қилди. Бас, Ўзинг мен билан уларнинг орамизни яхшилаб очгин ва менга ҳамда мен билан бирга бўлган мўминларга нажот бергин», деб дуо қилдилар.

Нух алайҳиссалом, аввало, ҳолатни баён қилдилар.

«Эй Роббим, шубҳасиз, қавмим мени ёлғончи қилди», дедилар.

Эй Роббим, мен Сенинг амрларингни етказганимда, ўз қавмим мени ёлғончи қилди. У нобакор қавмнинг ҳидоятга юришидан умид узилди.

Кейин эса, Нуҳ алайҳиссалом Аллоҳ таолодан ўша нобакор қавм билан ўз ораларини очиқ қилиб қўйишни сўрадилар:

«Бас, Ўзинг мен билан уларнинг орамизни яхшилаб очгин...»

Улар билан орамизда ҳеч қандай алоқа қолмайдиган қилгин.

Ва ниҳоят, Нуҳ алайҳиссалом ўзларига ва у зотта эргашган мўминларга нажот сўрадилар:

«...ва менга ҳамда мен билан бирга бўлган мўминларга нажот бергин», деб дуо қилдилар.

Аллоҳ таоло Нуҳ алайҳиссаломнинг бу дуоларини қабул қилди.

Бу ҳақда келаси оятларда хабар беради:

فَأَنْجِنَّهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفَلَكِ الْمَسْحُونِ

119. Бас, Биз унга ва у билан бирга бўлганларга тўлган кемада нажот бердик.

Яъни, Биз Нуҳ ва у билан бирга бўлган мўминларга одамлар ва ҳайвонлар ила тўлатилган кемада нажот бердик. Нажот кемасига ҳар бир турли ҳайвонлардан бир жуфт ва Нуҳ алайҳиссаломга эргашган оз сонли мўминлар чиқарилдилар. Дунёни Аллоҳнинг амри ила тўфон босгандা ана ўша кемадагиларгагина Аллоҳнинг ўзи најот берди.

شَمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ

120. Сўнгра, қолганларни ғарқ қилдик.

Қолганларнинг ҳаммасини тўфон сувига ғарқ этиб ҳалок қилдик.

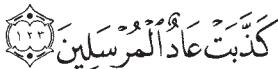
إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذَّةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ

121. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмадилар.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

122. Албатта, Роббинг ўзи азизу меҳрибондир.

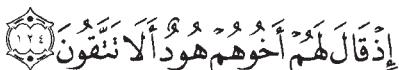
Энди келадиган оятларда Аллоҳ таоло Ҳуд алайҳиссаломнинг қиссаларини баён қиласиди:

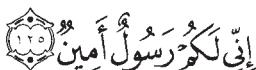
123. Од қавми Пайғамбарларни ёлғончи қилди.

Бу қавм Яманнинг Ҳазарамавт томонидаги қумтепаликларда яшаб ўтган. Қиссалари олдинги сураларда ҳам бир неча бор келди.

Од қавми ўз Пайғамбари Ҳуд алайҳиссаломни ёлғончи қилган бўлса ҳам, барча Пайғамбарларни ёлғончи қилган ўрнида кўрилмоқдалар.

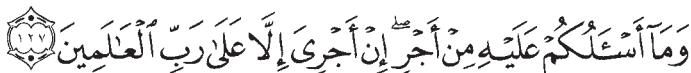
124. Ўшанда уларга биродарлари Ҳуд деди: « Қўрқмайсизларми?!

125. Албатта, мен сизларга ишончли Пайғамбарман.

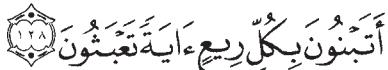
126. Бас, Аллоҳдан қўрқинглар ва менга итоат қилинглар.

127. Мен сизлардан бунинг учун ҳақ – ажр сўрамасман. Менинг ажрим фақатгина Роббул оламийн зиммасидадир.

Ҳуд алайҳиссаломнинг ўз қавмларига қаратадайтган гаплари шу жойгача Нуҳ алайҳиссаломнинг гапларининг айнан ўзи. Чунки, уларни юборган Роббилари бир, олиб келган таълимотлари бир, улар қиласётган даъват бир. Ҳар иккаласи ҳам Аллоҳга иймон келтириб, унга тақво қилишга ва Пайғамбарга итоат этишга чақирмоқда.

Кейинги оятларда Ҳуд алайҳиссаломнинг Од қавмига оид масалалар муолажаси ҳақида айтган гаплари келади:

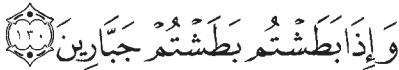
128. Ҳар тепаликка бир белги бўладиган бино қуриб, беҳуда ўйин қиласерасизми?

129. Ва худди мангу туражақдек «маснаълар» тутасиз.

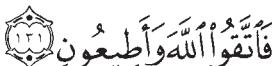
Ушбу оятдаги «маснаълар» сўзи ҳозирги араб тилида завод-фабрикалар маъносида ишлатилмоқда. Қадимда, албатта, ҳозиргидек иншоотлар бўлмаган. Шунинг учун ҳам, қадимги тафсирларимизда бу сўзга баланд қасрлар, сув омборлари, баланд қўрғонлар маъноси берилган. Асрдош тафсирчиларимиз эса, Од қавми улкан қасрлар қуриш, тоғларни ўйиб ишлаш ва бошқа фахр учун кўтарадиган биноларида фойдаланадиган асбоб-ускуналарни ишлаб чиқарадиган ишхоналарга эга эди, «масонеълар»дан мурод ўшалар, дейдилар. Биринчи оятда қурилишларга доир очиқ-ойдин маъно бор. Шунинг учун, ушбу иккинчи тафсир асослироқ бўлиб чиқади.

Од қавми жисмоний жиҳатдан етук, баланд қоматли, жуда бақувват ва соғлом одамлар бўлганлар. Шунингдек, ақлий жиҳатдан ҳам улар ўткир зеҳнли, теран ақлли бўлиб, ҳамма уларга ҳавас қилган. Аммо улар мазкур неъматларни тўғри йўлда ишлатмадилар. Фууруга кетиб, ҳовлиқдилар ва: «Биздан кучлироқ ким бор?!» деб мақтандилар. Беш кунлик дунё матоҳига берилдилар. Улар ҳашамат, фахр ва бир-бирларидан ўзиш учун бекордан-бекорга улкан қасрлар, турли керакли-кераксиз иншоотлар бино қилдилар. Шундай ишларга берилиб кетиб, Аллоҳни унутдилар ва турли ёмонликларга қўл урдилар. Жумладан, моддий куч-қувватлари ила бошқаларга зулм ўтказдилар. Ҳуд алайҳиссалом сўзлари давомида ана шунга ҳам ишорат қилмоқдалар:

130. Тутганингизда ўта жабрчи бўлиб тутдингиз.

Яъни, бошқа одамларни ушлаган пайтларингизда уларга нисбатан ўта жабр ўтказдингиз. Зулм қилдингиз.

131. Бас, Аллоҳдан қўрқинг ва менга итоат қилинг.

وَأَنْقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ

132. Сизга ўзингиз билган нарса ила мадад берган Зотдан қўрқинг.

Аллоҳ сизга нималар ила мадад берганини ўзингиз яхши биласиз, улар олдингизда турибди. Ўша зотдан қўрқинг, Унга тақво қилинг. Агар Аллоҳ сизга нима ила мадад берганини унугтган бўлсангиз, эсингизга солай.

أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ

133. У сизларга чорва ҳайвонлари ва фарзандлар ила мадад берди.

وَجَنَّتٍ وَعَيْوَنٍ

134. Боф-роғлар ва булоқлар ила.

Ушбу ояти қаримада Ҳуд алайҳиссалом ўз қавмларига Аллоҳ таоло уларнинг ўзларига алоҳида берган неъматларидан тўрттасини зикр қилмоқдалар:

- 1) «чорва ҳайвонлари»;
- 2) «фарзандлар»;
- 3) «боғ-роғлар»;
- 4) «булоқлар».

إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

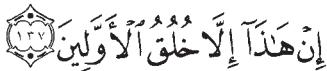
135. Мен, албатта, сизга улуғ куннинг азоби келишидан қўрқаман».

Ҳуд алайҳиссаломнинг тошни ҳам эритиб юборадиган бу сўзларига Од қавми қуйидагича жавоб берди.

قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوْ عَطَتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ

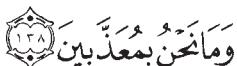
136. Улар: «Биз учун ваъз қилсанг ҳам ёки ваъз қилгувчилардан бўлмасанг ҳам, бари бир.

Яъни, эй Ҳуд, сен бизга ваъз-насиҳат қиласанми, қилмайсанми, бари бир, биз иймонга келмаймиз, сенга эргашмаймиз.

137. Бу эскиларнинг одати, холос.

Сенга ўхшаб турли-туман гапларни айтавериш эскиларнинг одати, холос. Уларга ишониб бўлмайди. Шунингдек, сен айтаётганга ўхшаб,

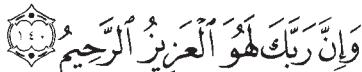

138. Биз азоблангувчи эмасмиз», дедилар.

Яъни, бизга қанча гапирсанг ҳам, барибир, ҳеч қачон сен айтган йўлдан юрмаймиз. Қадимдан шундай бўлиб келган. Бу қилмишимиз учун, сен айтаётганингдек, азобланмаймиз ҳам, дедилар.

139. Улар у(Ҳуд)ни ёлғончи қилдилар. Бас, Биз уларни ҳалок қилдик. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин кўплари мўмин бўлмадилар.

140. Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.

Албатта, ҳар бир инсон, жамоа, қавм, эл-юрт ва миллат бу қиссалардан ибрат, эслатма олиши зарур. Ўтган салафи солиҳларимиз бу ишни ўрнига қўйганлар.

Бу ҳақда Ибн Абу Ҳотим Абдуллоҳ ибн Утбадан қуийдаги ривоятни келтирадилар:

«Абу Дардо розияллоҳу анҳу мусулмонлар иморатларга зеб бериб, дов-дараҳт кесишга тушиб қолганларини кўрганда, масжида кириб: «Эй, аҳли Дамашқ!» деб бақирдилар. Одамлар унинг атрофида тўпланиди. Шунда Абу Дардо розияллоҳу анҳу Аллоҳга ҳамду сано айтгандан кейин: «Ҳаё қилмайсизларми?! Уялмайсизларми?! Емайдиган нарсаларингизни тўпламоқдасизлар! Ўзингиз яшамайдиган бинолар қурмоқдасизлар! Ўзингиз билмаган нарсаларни умид қилмоқдасизлар! Сиздан олдинги асрларда ўтганлардан тўплаб

жойлаштирадиганлар, пишиқ қилиб қурадиганлар умидни узун эта-диганлар бўлган эди! Бас, умидлари фууррга айланди. Тўплаганлари балога, масканлари қабрга айланди. Ҳой, огоҳ, бўлинглар! Од қавми от-уловга, Адан билан Ўмон орасига молик бўлган эдилар. Ким мен-дан Однинг меросини икки дирҳамга сотиб олади?!» деган эканлар.

Албатта, улкан саҳобий Абу Дардо розияллоҳу анҳу даврларида-ги ҳойи ҳавастга берилиш билан ҳозиргиси орасида ер билан осмон-чалик фарқ борлигини ва бугун Абу Дардо розияллоҳу анҳуга ўхшаш даъватчилар мутлақо йўқлигини эътиборга олсак, дунё қандай ха-тар олдида турганини тушуниб етамиш.

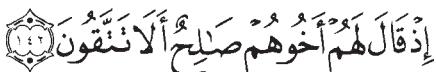
Хусусан, Фарбдаги моддапараст давлатларнинг бугунги аҳволи Од қавми ҳолига айнан ўхшашлиги хатар яна ҳам кучли эканини кўрсатади.

Эндиgi оятларда эса, Солих алайҳиссалом қиссалари келади:

141. Самуд (қавми) Пайғамбарларни ёлғончи қилди.

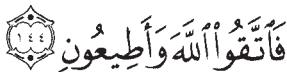
Самуд қавми Шом ва Ҳижоз орасидаги Ҳижр деган жойда яшаб ўтгандир. Уларнинг қиссалари олдинги сураларда ҳам бир неча бор эсланган эди.

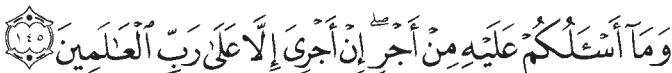
142. Ўшанда уларга биродарлари Солих деди: «Қўрқмайсиз-ларми?!

143. Албатта, мен сизларга ишончли Пайғамбарман.

144. Бас, Аллоҳдан қўрқинглар ва менга итоат қилинглар.

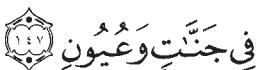

145. Мен сизлардан бунинг учун ҳақ – ажр сўрамайман. Менинг ажрим фақатгина Роббул оламийн зиммасидадир.

Солиҳ алайҳиссаломнинг Самуд қавмига айтиётган бу гаплари ўтган бошқа Пайғамбарларнинг гапларига айнан ўхшайди. Энди Самуд қавмига хос гаплар бошланади:

146. Сиз бу жойдаги нарсаларда омон ҳолда тарк қилинасизми?!

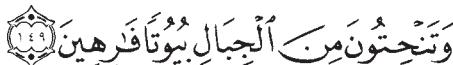

147. Бофроқларда, булоқларда?!

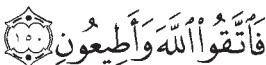
148. Экинзорлару майин хурмозор ичларида-я?!

Аллоҳнинг Пайғамбари Солиҳ алайҳиссаломнинг ўз қавмларига айтиётган ушбу гапларидан, ул қавм ҳам моддапарастликка, молу дунё ва айшу ишратта берилган қавм бўлгани кўриниб турибди.

149. Ва тоғлардан манманлик-ла уйлар йўнаверасизми?!

Самуд қавми ҳозирги аҳли дунёларга – моддапарастларга ўхшаб ўзларидаги мавжуд дунё матоҳлари или манманлик қилишни хуш кўрар эдилар. Уларнинг манманлик қилишларининг кўзга кўринган соҳаси тоғ ёнбағирларидаги тошларни йўниб уй қилиш эди. Улар тоғнинг тошларини йўниб ич томонига кириб уйлар, қасрлар қилишар эдилар. Ана ўша уйлари ҳозиргача сақланиб қолган. Арабистон ярим ороли шимолида саёҳатчилар томоша қиласидилар. Солиҳ алайҳиссалом ўз қавмларига ўша, манманлик учун тошдан уй йўнишиларини ҳам танқид маъносида эслатмоқдалар.

150. Бас, Аллоҳдан қўрқинглар ва менга итоат қилинглар.

Эй қавмим, сиз манманлик ва моддапараастлик ҳамда бехуда айшу ишратни тарк қилиб, Аллоҳ, таолога тақво қилинглар ва менга итоат қилинглар.

وَلَا تُطِيعُ أَفْرَادَ الْمُسْرِفِينَ

151. Ва ер юзида исрофчиларнинг ишига итоат қилманглар.

الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

152. Ер юзида бузғунчилик қиладиган, ислоҳ, этмайдиганларнинг».

Солих алайҳиссаломнинг куюниб айтган бу гапларига жиноятчи Самуд қавми қуйидаги жавобни берди:

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمَسْحَرِينَ

153. Улар: «Сен, албатта, сеҳрланганлардандирсан.

مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَإِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّدِيقِينَ

154. Сен бизга ўхшаган башардан бошқа ҳеч нарса эмассан. Агар ростгўйлардан бўлсанг, мўъжиза келтири», дедилар.

Самуд қавми уларга Аллоҳнинг гапини етказган Пайғамбарлари Солих алайҳиссаломга, сен алғов-далғов гапирмоқдасан, кўриниб турибидики сен аниқ сеҳрлангансан, деб тухмат қилдилар.

«Улар: «Сен, албатта, сеҳрланганлардандирсан.»

Кофиirlар наздида, Аллоҳнинг йўлига чақирувчилар доимо мажнун ёки сеҳрланган бўлиб кўринади.

«Сен бизга ўхшаган башардан бошқа ҳеч нарса эмассан.»

Уларнинг фикрича, башар Пайғамбар бўлиши мумкин эмас.

«Агар ростгўйлардан бўлсанг, мўъжиза келтири.»

Агар Пайғамбарлик даъвоинг рост бўлса, уни тасдиқлаш учун мўъжиза келтири, дейишиди.

Самуд қавмининг бу талабига биноан, Аллоҳ, таоло Солих алайҳиссаломга мўъжиза берди.

Энди Солиҳ алайҳиссалом Самуд қавмига ўша мўъжизани эълон қилмоқдалар:

قالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَّهَا شَرُبٌ وَلَكُمْ شَرُبٌ يَوْمَ مَعْلُومٍ

155. У : «Мана бу тая. Унга (бир кун) сув ичиш ва сизга маълум бир кун сув ичиш.

ولَا تَمْسُوا هَايْسُوءَ فِي أَخْذُكُمْ عَذَابٌ يَوْمَ عَظِيمٍ

156. Ва унга ёмонлик етказманглар, унда, сизни улуғ куннинг азоби тутадир», деди.

Бошқа оятларда баён этилганидек, Аллоҳ таоло томонидан мазкур тяяning тошдан чиқарилишининг ўзи мўъжиза бўлган эди.

Аллоҳнинг Пайғамбари Солиҳ алайҳиссалом Самуд қавмига ўша мўъжиза тяяни кўрсатиб:

«Мана бу тая. Унга (бир кун) сув ичиш ва сизга маълум бир кун сув ичиш», демоқдалар.

Энди ўша мўъжиза тяяning Самуд қавми ичидаги турниш шарти қўйилди. Ўша юртдаги булоқдан бир кун тая, бир кун Самуд қавми сув ичади.

Шу билан бирга, яна бир шарт бор.

«Ва унга ёмонлик етказманглар, унда, сизни улуғ куннинг азоби тутадир.»

Қавм тяяга мутлақо зарап етказмаслиги керак. Агар бу шартни бузуб тяяга зарап етказадиган бўлсалар, уларга азоб етиши турган гап.

Аммо жинояткор қавм шартга амал қилмади.

فَعَرَوْهَا فَأَصْبَحُوا نَدِمَينَ

157. Бас, у(тая)ни сўйдилару надомат чекувчига айландилар.

Самуд қавми түфёнга кетиб, тяяни сўйдилар. Кейин эса, надомат чека бошлидилар. Аммо вақт ўтган, энди унинг фойдаси йўқ.

فَلَآخَذُهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَلَّا يَةً وَمَا كَانُ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ

158. Бас, уларни азоб тутди. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмадилар.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

159. Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.

Ха, Самуд қавми қиссасида кўпгина белгилар бор. Айниқса, азобга учраган ўша қавмга ўхшаб модда кетидан қуваётган, турли ҳойи ҳавасларга берилган бугунги одамлар улардан ибрат олиши жуда ҳам зарур.

Эндиғи оятларда Лут алайҳиссалом қиссалари келади:

كَذَّبَتْ قَوْمٌ بِوْطِ الْمُرْسَلِينَ

160. Лут қавми Пайғамбарларни ёлғончи қилди.

Улар Ўлик денгиз яқинидаги шаҳар-қишлоқларда яшаганлар. Лут қавмининг қиссаси ўтган сураларда батафсил ўрганилган. Ҳозир эса, биз ўрганаётган «Шуаро» сураси сиёқига мос равища келтирилмоқда.

إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخْوَهُمْ لُوطٌ لَا يَنْقُونَ

161. Ўшандада уларга биродарлари Лут деди: « Қўрқмайсизларми?!

إِنِّي لِكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ

162. Албатта, мен сизларга ишончли Пайғамбарман.

فَانْقُوا إِلَهُكُمْ وَأَطِيعُونَ

163. Бас, Аллоҳдан қўрқинглар ва менга итоат қилинглар.

وَمَا أَشْكُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ

164. Мен сизлардан бунинг учун ҳақ – ажр сўрамасман. Менинг ажрим фақаттина Роббул оламийн зиммасидадир.

Шу ерда ҳамма Пайғамбарларнинг даъватига ўхшаш гаплар туғаб, Лут алайҳиссалом қавмига хос гаплар бошланади:

أَتَأَتُونَ الْذِكْرَ أَنَّ مِنَ الْعَلَمِينَ

165. Оламлар ичидан эркакларга борасизми?!

Яъни, эркаклар билан жинсий алоқа қиласизларми?! Бу ифлос ишни Лут қавмигача дунёда ҳеч ким қилмаганини олдин ҳам айтиб ўтилган эди. Лут алайҳиссаломнинг «оламлар ичидан» дейишларидан ҳам шу маъно ўз ифодасини топиб турибди.

وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لِكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجٍ حُكْمُ بِلَّا أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ

166. Ва Роббингиз сиз учун яратган жуфти ҳалолларингизни тарқ қиласизми?! Йўқ!!! Сиз ҳаддан ошган қавмсиз.

Яъни, Роббингиз жинсий алоқа учун яратиб қўйган жуфти ҳалол аёлларингизни қўйиб, ўзингизга ўхшаш эр кишилар билан жинсий алоқа қиласизларми-а?!

«Йўқ!!! Сиз ҳаддан ошган қавмсиз.»

Сиз инсонлик чегарасидан чикқан қавмсиз. Агар сизда инсонгарчилиқдан озгина бўлса, бу номаъкул ишни зинҳор қилмас эдингиз.

Лут алайҳиссаломнинг бу гапларига нобакор қавм аввалгидан ҳам шиддатлироқ жавоб бердилар. Очиқроғи, уларнинг жавоби таҳдидга айланди.

قَالُوا إِنَّ لَنَّ تَنْتَهِ يَنْلُوطُ لَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرِجَيْنَ

167. Улар: «Эй Лут, агар тўхтамасанг, албатта, ҳайдаб чиқарилганлардан бўласан!» дедилар.

Жинояткор қавм ўзини инсонлик шаънига тўғри келмайдиган ифлослиқдан қайтарган Пайғамбарига дўқ урди. Ўл зотта таҳдид қилиб, юртдан ҳайдаб чиқаришлари мумкинлигини айтди. Кофир, жиноятчи қавмга илоҳий даъватни етказувчиларга нисбатан доимо шундай муомалада бўлингани ўтган оятларда ҳам айтиб ўтилди.

Аммо Лут алайҳиссалом уларнинг дўқларидан қўрқмадилар.

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِيْنَ

168. У : «Албатта, мен бу ишингизни ўта ёмон кўргувчилардан-ман.

رَبِّنَا يَخْتَمُ وَأَهْلِ مِمَّا يَعْمَلُونَ

169. Эй Роббим, менга ва аҳлимга қилаётган нарсаларидан нажот бергин!» деди.

Лут алайҳиссалом ҳам жиноятчи қавмдан жирканәётганликларини айтдилар ва, айни пайтда, Аллоҳдан уларнинг қилаётган кирдикорларидан нажот сўрадилар.

Аллоҳ, таоло у зотнинг дуоларини қабул қилди.

فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ

170. Бас, унга ва аҳлига, ҳаммаларига нажот бердик.

Яъни, Луттга ва унга аҳл бўлган оила аъзолари, мўмин-мусулмонларнинг ҳаммаларига жинояткор қавмга юборилган азобдан нажот бердик.

إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَدَرِينَ

171. Магар (азобда) қолгувчилардан бўлган бир кампирга (на�от бермадик).

Бу кампир Лут алайҳиссаломнинг ўз хотинлари эди. У аёл Лут алайҳиссаломга Пайғамбар сифатида иймон келтирмаган эди.

وَمَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًأً فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذَرِينَ

172. Сўнгра қолганларини ер билан яксон қилдик.

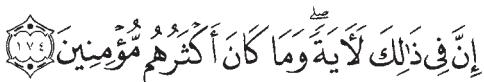
Яъни, мазкур нажот топганлардан бошқа ҳаммаларини оммавий ҳалокатга дучор қилдик.

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًأً فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذَرِينَ

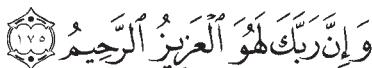
173. Ва уларнинг устига бир ёмфир ёғдирдикки, бас, огоҳлантирилганларнинг ёмири қандоқ ҳам ёмон бўлди.

Аллоҳ, таоло уларнинг устига тошдан ёмфир ёғдирдик, битта ҳам қўймай ҳалок этди.

Шунинг учун ҳам, Ҳанафий мазҳабидаги баъзи фақиҳлар: Лут алайҳиссалом қавми кирдикорини қилган баччавозларни тошбўрон қилиб ўлдириш керак, дейдилар.

174. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмадилар.

175. Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.

Ха, Лут алайҳиссалом қавми қиссасида жуда катта оят ва белги бор. Инсонлар улардан ибрат олишлари, Аллоҳ ҳаром қилган ишларга яқинлашмасликлари, инсон табиатига зид нарсадан лаззат олишга уринмасликлари керак.

Энди Шуайб алайҳиссалом қиссалари келади:

176. Қалин дараҳтзор эгалари Пайғамбарларни ёлғончи қилдилар.

Араб тилида қалин дараҳтзор – дараҳтлари бир-бирига киришиб кетган ўрмон «айка» дейилади. Бу оядта зикри келаётган **«қалин дараҳтзор»** Мадян ўлкасидир. Бу ўлка Ҳижоз билан Фаластин ўртасида, Ақаба кўрфазида жойлашган. У ерда дараҳтлар қалин бўлиб, шохлари бир-бирига киришиб ўсади. Шунга кўра, «айка» номи билан ҳам аталади. Ўша ернинг қавмига Аллоҳ таоло Шуайб алайҳиссаломни Пайғамбар этиб юборди. Бу киши Мусо алайҳиссаломдан олдин келган Пайғамбар эдилар. Шуайб алайҳиссалом қиссасини бошқа ўринларда, жумладан, «Ҳижр» сураси тафсирида ҳам ўрганганимиз.

«Қалин дараҳтзор эгалари Пайғамбарларни ёлғончи қилдилар.»

Аллоҳ юборган Пайғамбари Шуайб алайҳиссаломни ёлғончига чиқарган Айка халқини ҳамма Пайғамбарларни ёлғончи қилганиқда айбламоқда. Чунки, аввал ҳам бир неча бор таъкидланганидек, Аллоҳнинг биргина Пайғамбарини рад этиш барча Пайғамбарларни инкор қилишга баробардир.

إِذْ قَالَ لَهُمْ شَعِيبٌ أَلَا تَنْقُونُ
١٧٧

177. Ўшандада уларга Шуайб деди: «Құрқмайсизларми?!

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ
١٧٨

178. Албатта, мен сизларга ишончли Пайғамбарман.

فَانْقُوا إِلَهُكُمْ وَأَطِيعُونَ
١٧٩

179. Бас, Аллоҳдан қўрқинглар ва менга итоат қилинглар.

وَمَا أَشْلَكْتُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ
١٨٠

180. Мен сизлардан бунинг учун ҳақ – ажр сўрамасман. Менинг ажрим фақатгина Роббул оламийн зиммасидадир.

Шуайб алайҳиссалом шу ергача бошқа Пайғамбар алайҳимуссаломлар ўз қавмларига айтган гапларни такрорладилар. Энди эса, Айқа аҳолисига хос бўлган гапларни айтишни бошлайдилар.

أَوْفُوا الْكِيلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُحْسِرِينَ
١٨١

181. Бас, ўлчовни тўлиқ ўлчанглар ва камайтиргувчилардан бўлманглар.

Мадян халқи ичида олди-сотди пайтида ўлчовда алдаб, биронинг ҳақини уриб қолиш авж олган эди. Уларнинг диёри савдо карвонлари ўтадиган асосий марказ бўлиб, у ерда савдо-сотик ривожланганди. Жинояткор қавм нафақат тарози ёки бошқа ўлчовларда, балки ҳар қандай муомалада кишиларнинг ҳақини уриб қолиша устаси фаранг эди. Нима қилиб бўлса ҳам, осонлик, алдаш ёки қўполлик йўли билан биронинг молини ўзиники қилиб олишга уринар эдилар. Шунинг учун ҳам, Шуайб алайҳиссалом уларни бу муомалада адолат билан иш кўришга чақирмоқдалар.

وَزِّنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ
١٨٢

182. Ва тўғри тарози ила тортинг.

Демак, улар тарозини ҳам нотўғри ишлатганлар. Шуайб алайхиссаломнинг аввал ўлчовни, кейин тарозини зикр қилишларидан, жиноятчи қавмнинг тарозидан уриб қолиши алоҳида аҳамият бериладиган иш эканлиги кўриниб турибди.

وَلَا تَبْخُسُوا النَّاسَ أَشْيَاءً هُمْ وَلَا تَعْثُوْفُ فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

183. Одамларнинг нарсаларини камайтириб берманг. Ер юзида турли бузғунчиликлар қилманг.

Яъни, одамларнинг нарсаларини бераётганда турли ҳийлалар билан уларнинг мол-мулки ва ҳақ-ҳуқуқидан уриб қолманг. Ҳамда бошқа турли-туман бузғунчиликларни қилманг.

وَاتَّقُوا اللَّهِ خَلَقُكُمْ وَالْجِنَّةُ لَا أَلَاَلَّا

184. Сизни ва аввалги наслларни яратган Зотдан қўрқинг».

Ха, фақат Аллоҳдан қўрққандагина турли йўллар билан бошқаларнинг ҳақини ейишдан тийилиш мумкин. Мадян аҳолиси бирорларнинг ҳақини ейишда турли услубларни қўллашган экан. Ўлчовдан ва тарозидан уриб қолищдан бошлаб, алдамчилик, қаллоблик, олиб қочиш, куч ишлатиб тортиб олиш каби иқтисодий жиноятларнинг ҳаммасини қиласар эдилар. Албатта, бундай жиноятларга Аллоҳдан қўрқмайдиганлар қўл уради.

Лекин Шуайб алайхиссаломнинг насиҳатлари бу қавмга таъсир қилмади. Ул зотдан фойда олиш ўрнига, тухмат қила бошладилар.

فَالَّوْ إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ

185. Улар: «Албатта, сен сеҳрланганлардансан.

وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِنْ نَظُنَّكَ لَمِنَ الْكَذَّابِينَ

186. Ва сен бизга ўхшаган башардан бошқа нарса эмассан. Биз сени, албатта, ёлғончилардан, деб биламиз.

فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

187. Агар ростгўйлардан бўлсанг, устимиздан осмоннинг бир бўлагини ташлавор», дедилар.

Ҳаром йўл билан, бели оғримай мол-дунё топганлар қутуриб кетадилар. Унча-мунча нарсани писанд қилмай, доимо осмондан келадилар. Худди шу ҳолни Шуайб алайҳиссаломнинг қавмлари Мадъян ахолисида кўриб турибмиз. Улар ўзларини ҳалокатдан қутқариш учун келган Аллоҳнинг Пайғамбари юзига қараб:

«Албатта, сен сеҳрланганлардансан», демоқдалар.

Яъни, сеҳр таъсирида ақл-ҳушинг йўқолиб, кирди-чиқди бўлиб қолган. Ҳозирги айтаётган гапларинг ҳам телба одамнинг гапига ўхшайди, демоқчилар. Ҳа, ҳаромхўрга ҳалоллик ҳақидаги гап жинниликка ўхшаб туюлади.

«Ва сен бизга ўхшаган башардан бошқа нарса эмассан.»

Уларнинг фикрича, ҳамма башар ўзларига ўхшаган ўғри, муттаҳам бўлиши керак. Ҳалоллик, поклик ҳақида фақат фаришта гапириши керак.

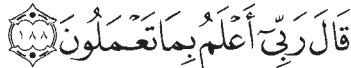
«Биз сени, албатта, ёлғончилардан, деб биламиз.»

Бирорнинг ҳақини емаслик ва Аллоҳдан қўрқишига чақириш улар учун ёлғончиликдан иборат.

Улар ҳаромдан топган пуллари кучи билан ўзлари яшаётган ҳаромхўр жамиятда узатилган жойига қўллари етавериб, қутуриб кетишган. Ҳеч нарсадан қўрқмайдиган бўлиб қолишган. Шунинг учун ҳам, ҳеч тап тортмасдан Шуайб алайҳиссаломга:

«Агар ростгўйлардан бўлсанг, устимиздан осмоннинг бир бўлагини ташлавор», дедилар.»

Уларнинг бу гапларига Шуайб алайҳиссалом ўзига яраша жавоб бердилар.

188. У : «Роббим қилаётган ишингизни ўта яхши билгувчиdir», деди.

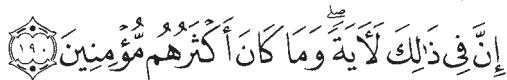
Ҳаммасини Аллоҳнинг Ўзи билиб турибди, Унинг Ўзи билиб тасарруф қиласди.

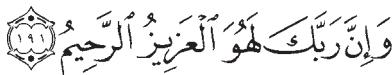
189. Бас, улар у(Шуайб)ни ёлғончи қилдилар. Бас, уларни «со-ябон» куни азоби тутди. Албатта, у улуғ куннинг азоби эди.

«Соябон» қуни дегани, уларнинг азобга дучор бўлишининг асосий воситасига ишорадир. Аллоҳ таоло Айка ҳалқини азобга дучор этишни ирода қилганида ҳавони ўта иситиб юборди. Ҳаммаёқ қаттиқ исиб, нафас олиб бўлмайдиган даражага етди. Шунда пастлаб келаётган булат пайдо бўлди. Булат уларга соябон бўлиб қўринди. Ҳаммалари ўзларини булат соясига урдилар. Жиноятчи қавмнинг ҳаммаси булат соясига кириб бўлгандан сўнг, бирдан чақмоқ чақиб, булатдан ўт-олов чиқиб уларни ҳалок этди.

Бу уларнинг манманлик ила ўз Пайғамбарлари Шуайб алайҳиссаломга: «Агар ростгўйлардан бўлсанг, устимиздан осмоннинг бир бўлагини ташлавор», деганларига яраша жазо эди. Уларнинг устидан осмоннинг бир бўлаги эмас, бир парчагина булатнинг ичидан бало туширилди. Шу билан барчалари ҳалок бўлдилар.

190. Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмадилар.

191. Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.

Ҳа, Шуайб алайҳиссалом ва Айка соҳиблари қиссасида ажойиб ибрат бор. Айниқса, иқтисодий жиноятчилар ҳаддан ташқари кўпайган ҳозирги жоҳилият аҳли бундан ибрат олиши керак.

Шу билан ўтган Пайғамбарлар ва уларнинг қавмларининг қиссалари тутгайди. Сурада Мусо, Иброҳим, Нух, Ҳуд, Солих, Лут, Шуайб алайҳиссаломларнинг қавмлари билан бўлиб ўтган қиссалари ўзига хос услугуда баён этилди. Бу қиссаларни ўрганиш давомида Аллоҳ юборган Пайғамбарлар силсиласи ўз даври одамларини бир хил датъват этганларини мулоҳаза қилдик. Қавмлар ичидан жиноятчи бўлганлари эса, Пайғамбар алайҳиссаломларга қарши туришда бир хил мавқифда бўлдилар. Шунингдек, оқибат ҳам бир хил бўлиб чиқди. Пайғамбарлар ва уларга эргашган мўминлар нажот топдилар. Кофир бўлганлар, жиноят қилганлар ҳалокатта учрадилар. Уларнинг ҳалокатининг сабаби ҳам Аллоҳдан қўрқмаслик ва Пайғамбарга итоат этмаслик эди.

Шу билан бирга, уларнинг бош жиноятидан, яъни, Аллоҳдан қўрқмаслик ва Пайғамбарга итоат қилмасликдан бошқа жиноятлари турлича бўлиб, улар ҳар бир қавмнинг ўзига хосдир.

Мусо алайҳиссаломга қарши чиққан қавмда шахсга сифиниш, сиёсий, ирқий зулм ва истибодд устун эди.

Ибрөҳим алайҳиссаломга қарши чиққан қавмда мушриклик, Аллоҳни қўйиб бошқа турли нарсаларга, хусусан бут-санамларга топиниш кучли эди.

Нуҳ, алайҳиссаломга қарши чиққан қавмда, ушбу сурада кўрсатилишича, бева-бечора, камбағалларни одам ўрнида кўрмаслик, инсон қимматини молу дунё билан ўлчаш устун эди.

Худ алайҳиссаломга қарши чиққан қавмда эса, дабдаба учун турли қасрлар, бинолар, иншоотлар қуриш, саноатчилик ишлари қилиб, улар билан фахрланиш, моддий устунлигини бошқаларга жабр ўтказишга ишлатиш жинояти кучли эди.

Солиҳ, алайҳиссаломга қарши чиққан қавмда боғ-роғлар, булоқлар, экинзорлар, хурмозорлар каби хўжалик ишлари билан фахрланиш, уларга ўта берилиш устун эди.

Лут алайҳиссаломга қарши чиққан қавмда эса, ҳаром лаззатлардан ҳузурланиш кучли эди.

Шуайб алайҳиссаломга қарши чиққан қавмда турли ҳаром-хариш йўллар билан мол-дунё топиш жинояти устун эди.

Бу жиноятлари уларни охир-оқибаттда ҳалокатта олиб келди. Аллоҳ, таоло ибрат олишлари учун аҳли Маккага ва бутун инсониятта ўтган умматларнинг қиссаларини тиловат қилиб беришни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга амр этди. Чунки, бу оятлар нозил бўлаётганд пайтда Макка аҳлида мазкур жиноятларнинг ҳаммаси мавжуд эди.

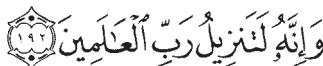
Ушбу қиссалардан керакли ўгит ва ибрат олиш жуда ҳам зарур эди. Шунинг учун ҳам, ҳар қиссадан сўнг:

«Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмадилар», «Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир» оятлари қайта-қайта тақрорланди. Ўйлаб кўрадиган бўлсак, инсоният бугунги кунда ушбу қиссалардан ибрат олишга жуда ҳам муҳтож. Бугунги кунда инсоният жамиятида ўша қиссаларда тилга олинган жиноялар жуда кенг тарқалган. Бу эса, инсониятнинг бир эмас, бир неча бор ҳалокатта учраши учун етарлидир.

«Албатта, бунда оят-белги бор. Лекин қўплари мўмин бўлмадилар.»

«Албатта, Роббинг Ўзи азизу меҳрибондир.»

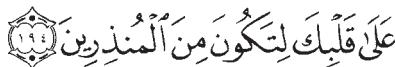
Қиссалар тугаб яна суранинг аввалидаги мавзуу, яъни, Қуръони Карим ҳақидаги гапга қайтилади.

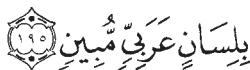
192. Албатта, у(Куръон) Роббул оламийннинг туширганидир.
Куръонни Роббул оламийндан ўзга ҳеч ким туширмагандир.

193. Уни Руҳул Амийн олиб тушди.

194. Сенинг қалбингта, огоҳлантиргувчилардан бўлишинг учун.

195. Очиқ-ойдин араб тилида.

Ушбу ояти каримадаги «Руҳул Амийн»дан мурод, Куръони Каримнинг бошқа жойларидағи каби, Жаброил фаришта алайҳиссалом; «огоҳлантиргувчилардан» дегани эса, «Пайғамбарлардан» деган маънони билдиради.

Бинобарин, ушбу уч оятнинг маъноси қуидагича бўлади: Эй Мұхаммад, Куръонни Жаброил сенинг қалбингта Пайғамбарлардан бўлишинг учун равшан араб тилида олиб тушди.

Ушбу васфлардан келиб чиқиб, Куръон илмлари бўйича мутахассис олимлар Куръони Каримни Аллоҳнинг Жаброил орқали Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига туширган мӯъжиза каломидир, деб таърифлайдилар. Шунга биноан, Аллоҳнинг каломидан бошқа нарса Куръон бўлмайди. Жаброил алайҳиссалом Аллоҳнинг каломини Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига олиб тушса ва унда мӯъжиза бўлса, Куръон ҳисобланади. Агар Аллоҳнинг каломини Жаброил алайҳиссалом Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларига олиб келса-ю, мӯъжизалиги бўлмаса, ҳадиси қудсий саналади. Шунингдек, оятда Куръон **«очиқ-ойдин араб тилида»** эканлиги ҳам таъқидланмоқда. Куръони Карим бошқа тилга ўтирилса, Куръонлиги қолмайди. Унинг бирор сўзини бошқа бир арабча сўз билан алмаштирилса ҳам, Куръонлиги қолмайди. Шундай бўлгандан кейин, «ўзбекча Куръон», «тожикча Куръон» ёки шу каби ибораларни қўллаш мутлақо нотўғридир. Уларга «Куръони Карим маъноларининг ўзбекча ёки тожикча таржимаси» дейилади.

Кейинги оялларда ҳам Куръони Каримнинг васфи давом этади:

وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ

196. Албатта, у(Қуръон) аввалгиларнинг китобларида ҳам бордир.

Яъни, Қуръоннинг зикри, унинг эгаси бўладиган Пайғамбарнинг зикри аввалги умматларнинг илоҳий китобларида ҳам бордир.

أَوْلَوْيَكُنْ هُمْ عَالِيَّةٌ أَن يَعْلَمُهُ عُلَمَاؤْبَعْدِ إِسْرَائِيلَ

197. Уни Бани Исроил уламоларининг билишлари улар учун далил эмасми?!

Макка мушриклари аҳли китобларнинг уламоларига, хусусан, Бани Исроил олимларига кўп нарсаларни биладиган шахслар деб қарашар, батъизда уларнинг айтган гапларини ўзлари учун ҳужжат, далил сифатида қабул қилишар эди. Аммо Абдуллоҳ ибн Саломга ўхшаш Бани Исроил уламолари Қуръони Карим ва Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг зикрлари уларнинг китобларида борлигини айтсалар ҳам, мушриклар қабул қилмадилар. Ушбу оятда уларнинг ана шу гумроҳликлари инкор этилмоқда.

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ

198. Агар Биз уни баъзи ажамийларга нозил қилсак.

فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ

199. Бас, у уларга уни ўқиб берса ҳам, унга мўмин бўлмас эдилар.

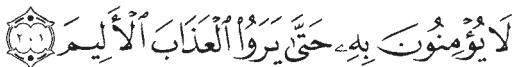
Яъни, уларнинг асли чатоқ. Эй ҳабибим, гап сенда ёки сенга тушган Қуръонда эмас. Хафа бўлма. Асосий гап мушрикларнинг асли чатоқлигида. Уларда Қуръонга иймон келтириш нияти умуман йўқ.

Агар Биз Қуръонни сендан бошқага, араб бўлмаган бир одамга туширганимизда ҳам, улар иймонга келмас эдилар.

كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ

200. Биз у(Куръон)ни жиноятчилар қалбларига ана шундай йўлладик.

Яъни, Биз Куръонни мушриклар қалбига ана шундай тарзда йўлладик. Улар уни эшитадилар, маъноларини тушунадилар, фасоҳат, балоғат борасидаги нозик нуқталарини фарқлаб биладилар, аммо иймон келтирмай юраверадилар.

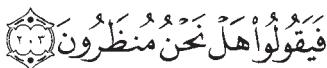
201. Улар унга то аламли азобни кўрмагунларича иймон келтираслар.

Аламли азобни кўрганларида, улар ҳам иймон келтирадилар, аммо кеч бўлади.

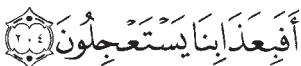
202. Бас, уларга у(азоб) тўсатдан келур. Улар сезмай қолурлар.

Улар ҳаёти дунёга маст бўлиб, фафлат босиб, бепарво юраверадилар. Аллоҳнинг азоби эса тўсатдан келади. Бир томондан ғофиллик, иккинчи томондан азобнинг тўсатдан келиши сабабидан улар ўзларига етган мусийбатни сезмай қоладилар.

203. Шунда улар: «Бизга муҳлат берилармикан?!» дейдилар.

Уларга қаёқдан муҳлат берилсин. Энди вақт ўтди. Уларга азоб келганидан сўнг, бизга муҳлат берилармикан, иймонга келиб, солиҳ амал қилиб олсак, дейдилар. Аммо бу дунёда юрганларида, истеҳзо билан, ўша азоб қачон келади, келадиган бўлса тезроқ қелмайдими, демоқдалар.

204. Бизнинг азобимизнинг тезроқ келишини истайдиларми-я!?

Йўқ! Улар азобга йўлиқиши мутлақо истамайдилар. Лекин бир кун келиб ўша азобга дучор бўлишларига ишонмаганлари учун ўзларини бошқача тутадилар, холос.

Эй Пайғамбарим!

أَفْرَيْتَ إِنْ مَتَعَنَّهُمْ سِينِينَ

205. Айтгин-чи, агар Биз уларни йилларча ҳузурлантирсак-да.

ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ

206. Сўнгра уларга ваъда қилинган нарса келса.

مَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَهِنُونَ

207. Ўша ҳузурланиб юрган нарсалари нимага асқотур?!

Охиривой бўлган ҳузурнинг нима кераги бор? Афсуски, одамлар буни тушуниб етмайдилар. Беш кунлик дунёнинг ўткинчи ҳузурхаловатини деб у дунёнинг абадий азоб-уқубатини сотиб оладилар. Бу дунёдаги бутун ҳузур-халоватни у дунёнинг бир лаҳзалик азоб-уқубати босиб кетади.

«Айтгин-чи, агар Биз уларни йилларча ҳузурлантирсак-да...»

Борингки, улар умр бўйи нима ҳузур бўлса, ўшанга кўмилиб ўтган бўлса...

«...сўнгра уларга ваъда қилинган нарса келса...»

Яъни, қиёматдаги дўзах азоби келса.

«...ўша ҳузурланиб юрган нарсалари нимага асқотур?!»

Жаҳаннамнинг заррача азобини улардан қайтара оладими? Бундай бўлиши тугул, ўша азобни кўрганларидаёқ ҳузур-халоватнинг ҳаммаси ёдларидан чиқиб кетади.

Ушбу ояти карима тафсирида Ҳофиз ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи қуидаги саҳих ҳадисни келтирадилар:

«Коғир олиб келиниб жаҳаннам оловига киритиб чиқариладида, сўнгра унга:

«Ҳеч яхшилик кўрганмисан? Ҳеч неъмат кўрганмисан?» дейилади. У эса:

«Эй Роббим, Аллоҳга қасамки, кўрмаганман», дейди.

Кейин дунёда энг қийинчилик тортиб ўтган одам келтирилиб жаннатга бир тушириб олинади-да, сўнгра унга:

«Ҳеч қийинчилик кўрганмисан?» дейилади. У эса:

«Эй Роббим, Аллоҳга қасамки, кўрганим йўқ», дейди.

Бандалар шунчалик гумроҳлик қилсалар ҳам, Аллоҳ таоло одилона тасарруфда бардавом бўлавериши келаси оятларда баён этилади:

وَمَا أَهْلَكَنَا مِنْ قَرِيَةٍ إِلَّا هَامُنْدُرُونَ

208. Биз бирон шаҳар-қишлоқни ҳалок қилган бўлсак, албатта, унинг огоҳлантиргувчилари бўлган.

Яъни, оддин огоҳлантиргувчи – Пайғамбарлар юбормай туриб, бирон шаҳар ёки қишлоқни ҳалок қилганимиз йўқ. Аслида, бандаларнинг исёнкорлиги ҳалок қилиш учун етарли эди. Аммо, яна ҳам аниқроқ бўлсин учун, Аллоҳ таоло исёнкорларга Пайғамбар юбориб уларни огоҳлантиришни топширади. Огоҳлантириш ҳам фойда бермаганидан кейингина улар ҳалок қилинади. Уларни бундай ҳало-катга учратиш:

ذِكْرِي وَمَا كُنَّا نَظَارِ لِمِينَ

209. Эслатма бўлиши учундир. Биз зулм қилгувчи бўлмагандик.

Яъни, ўша осийларни ҳалок қилишимиз бошқаларга эслатма бўлиши керак. Токи бошқалар ҳам улардан ўrnak-ибрат олиб, уларнинг исёнларини такрорламасинлар.

Бу ишда адолат бор. Амалига яраша жазо бериш зулм эмас.

Кейинги оятда яна Қуръон мавзуига қайтилади. Мушрику коғирларнинг бу илоҳий китобга нисбатан қилган баъзи тухматларига раддия берилади:

وَمَا نَزَّلْتَ بِهِ الْشَّيْطَانُ

210. У(Қуръон)ни шайтонлар олиб тушганлари йўқ.

Мушриклар даъво қилаётганлариdek, Қуръонни шайтонлар олиб тушганлари йўқ. Уларнинг бу гаплари бўхтондан иборат.

وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِعُونَ

211. Бунга уларнинг имконлари йўқ ва унга қодир ҳам эмаслар.

Шайтонларнинг табиати ёмонлик асосига қурилган. Улар фақат ёмонлик этиш имконига эга, улар фақат ёмонлик қилишга қодир, холос. Қуръон эса, бошдан-оёқ яхшилик, ҳикмат, илм-маърифат ва илоҳий таълимотлар билан тўла. Демак, Қуръонни шайтонлар олиб тушди, деган гапнинг асоси йўқ. Қолаверса, шайтонлар осмон ха-

барларидан баъзисини эшитиш имконидан маҳрум қилинганлар. Бу ҳақда келгуси оятда шундай дейилади:

إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ

212. Албатта, улар эшитишдан четлатилгандирлар.

Яъни, жин-шайтонлар само хабарларини эшитишдан четлатилгандирлар. Улар баъзи хабарларни эшитиш учун осмонга яқинлашсалар, олов отилиб қувладиган этиб қўйилган. Қандай қилиб улар Куръондек покиза нарсани Аллоҳдек улуғ зот ҳузуридан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдек зотнинг қалбларига олиб тушиши мумкин?! Сўнгра Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб бошланади:

فَلَا يَنْدَعُ مَعَ اللَّهِ إِلَاهَ أَخْرَ فَتَكُونُ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ

213. Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳга илтижо қилма. Йўқса, азобланганлардан бўласан.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Аллоҳга ширк келтиришлари мутлақо мумкин эмас. Аммо бу оятда ширкнинг нақадар улкан гуноҳ эканлигини англатиш учун фаразан шу маъно келтирилган. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдек зот ширк келтириб, азобдан қутула билмаса, бошқаларнинг ҳоли нима бўлишини билиб олиш қийин эмас.

وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ

214. Ва яқин қариндошларингни огоҳлантири.

Ушбу ояти карима нозил бўлганидан кейин Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам Сафо тепалигига чиқиб: «Ё сабоҳоҳ!» деб қичқирдилар. Одамлар у кишининг ҳузурларига тўпланди. Кимdir ўзи келди. Кимdir одамини юборди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга қараб:

«Эй, Бани Абдулмуттобли! Эй Бани Феҳр! Эй, Бани Луаъй! Айтинглар-чи, агар мен сизга тоғнинг ортида отлиқлар сизларни форат қилишга шай бўлиб турибди, десам, ишонасизларми?!» дедилар. Улар: «Ха, ишонамиз!» дедилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Албатта, мен сизларга шиддатли азобдан олдин келган огоҳлантиргувчиман», дедилар.

Шундай қилиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига нозил бўлган оятга мувофиқ яқин қаришдошларини огоҳлантира бошладилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам фақат бу билан кифоявланиб қолмай, энг яқин шахсларни ҳам огоҳлантирилар.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган ҳадисда шундай дейилади:

«Ушбу оят нозил бўлганидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қурайшликларни ҳам умумий, ҳам хусусий равишда даъват қилдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй, қурайшликлар, ўзингизни дўзах ўтидан қутқаринглар! Эй, Бани Каъб жамоаси, ўзингизни дўзах ўтидан қутқазинг! Эй, Фотима Муҳаммад қизи, ўзингни дўзах ўтидан қутқар! Аллоҳга қасамки, мен сизлардан Аллоҳнинг бирор нарсасини қайтаришга молик эмасман», дедилар».

وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ أَبْعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

۲۱۵

215. Ва сенга эргашган мўминларга қанотингни пастлат.

Яъни, улар билан юмшоқ муомалада бўл, уларга меҳрибонлик кўрсат, тавозуъли бўл. Дарҳақиқат, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам мўминларга шундай муомалада бўлганлар.

فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بِرِّيٌّ مِّمَّا تَعْمَلُونَ

۲۱۶

216. Бас, агар улар сенга исён қилсалар: «Мен сиз қилаётган амаллардан безорман», дегин.

Огоҳлантирилганларидан кейин одамлар иккига бўлинади. Баъзилари у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат қилиб эргашадилар, уларга аввалги оят тақозоси ила қанотларини пастлатадилар. Баъзилари эса, бўйин эгмай, исён қиладилар. Ушбу оят тақозоси ила улардан безорликларини, улар билан алоқалари йўқлигини айтадилар.

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ

۲۱۷

217. Ва азиз ва меҳрибон Зотга таваккал қил:

Ҳаммадан ғолиб, устун ва бандаларига меҳрибон бўлган Аллоҳ, таолога суюн.

الَّذِي يَرَنَكَ حَيْنَ تَقُومُ وَتَقْلِبُكَ فِي السَّجْدَيْنِ

- 218. Сени қоим бўлганингда кўрадиган.**
- 219. Ва сажда қилгувчилар ичида ҳаракатланишингни (кўрадиган) Зотга.**

Яъни, ёлғизлигингни ҳам, намозда қоим бўлганингни, шунингдек, мўминлар ичида турли ишларга бош бўлиб юрганингни ҳам кўриб турадиган зотга – Аллоҳга таваккал қил.

إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

- 220. Албатта, Унинг йиғи ўта эшитгувчи ва ўта билгувчи зотдири.**
- Эй Пайғамбарим, кўнглинг тўқ бўлсин, Аллоҳ, таоло ҳар бир нарсани эшитиб, ҳар бир нарсани кўриб турибди, деган маъно бор бу оятда.

هَلْ أَنِئْكُمْ عَلَىٰ مَنْ تَنَزَّلَ الشَّيَاطِينُ

- 221. Сизларга шайтонлар кимга тushiшини айтиб берайми?**
- Шайтонлар Пайғамбарга Қуръон оятларини олиб тушадилар деган гапга ҳеч ишонманглар.

تَنَزَّلَ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكِ أَشْيَمِ

- 222. Улар ўта уйдирмачи ва ўта гуноҳкорларга тушурлар.**
- Шайтонлар уялмай ёлғон гапирадиган, гуноҳлардан тап тортмайдиган шахсларга тушади. Ундай кишилар воқеликда мавжуд эди. Араб мушрикларининг буту санамларининг мутасаддилари бўлмиш коҳинлар бунга мисол бўлади. Улар фолбинлик этар, шунингдек, ўзларига жинлар хабар келтиришини даъво қиласар эдилар. Жинлар келтирган бир ёлғон уйдирмага ўнни қўшиб одамларга етказардилар. Шунинг учун, улар оятда «ўта уйдирмачи, ёлғончи» деб сифатланмоқда. Айни чоқда, ўша коҳинлар ўз манфаатлари йўлида ҳеч қандай гуноҳдан қайтмас эдилар. Шунинг учун ҳам, улар оятда «ўта гуноҳкорлар» деб васф қилинмоқда.

يُلْقَوْنَ السَّمَعَ وَأَكَثَرَهُمْ كَذِبُونَ

223. Улар (шайтонларга) қулоқ осарлар. **Ва уларнинг кўплари ёлғончилардир.**

Яъни, ўша ўта уйдирмачи ва ўта гуноҳкорлар шайтонларга қулоқ осадилар. Уларнинг кўпи ёлғончилардир.

وَالشَّرَّاءُ يَتَبَعُهُمُ الْغَاوُنَ ﴿١٢﴾ أَلَّا تَرَأَنُهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿١٣﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿١٤﴾

224. Ва шоирларга гумроҳлар эргашур.

225. Уларнинг ҳар водийда дайдишини.

226. Ва ўзлари қилмайдиган ишларни айтишини кўрмадингми?

Бу оятлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни шоир, Қуръони Каримни шеър деганларга жавобдир. Инсоният тарихига назар солинса, ҳеч бир шоир Пайғамбар бўлиб кишиларни ҳидоятга бошламаган. Шоирларга бирор эргашмайди. Эргашса ҳам, гумроҳ, йўлдан озганлар эргашади. Ундан кейин, шоирларнинг событ шахсиятлари, ўз ҳаёт тарзлари ва шеър айтиш ишларида ҳеч субутлари йўқ. Шунинг учун ҳам:

«**Уларнинг ҳар водийда дайдишини**» кўрмадингми? – дейилмоқда.

Шоирлар бир кун буни айтса, эртасига бошқасини айтиб тураверишади. Улар ким бир оз нарса берса, ўшани мақташади. Кимдан ҳеч бир манфаат чиқмаса, уни ҳажв қилишади. Бирорни аввал мақтаб, кейин ёмонлаб, сўнгра яна қайта мақташлари ҳам мумкин. Шунингдек, фисқу фужур, турли bemaza васфлар, маддоҳликлар ва ўзини анлаган одам табиатига мутлақо тўғри келмайдиган гап-сўз ва ишлар шоирлардан содир бўлади. Ичкилик ичмасдан, фосиқлик этмасдан шоирлик қилганлар жуда кам. Бунинг устига, шоирлар

«қилмайдиган ишларни айтишлари» билан ажралиб турадилар. Шоир ўз шеърида ажойиб маъноларни, ҳикматли сўз ва насиҳатларни айтиши мумкин, аммо ўзи унга мутлақо амал қилмайди. Бундай одам қандай қилиб ўзгаларни ҳидоятга бошлиши мумкин?

Келгуси оятда мазкур васфлардан мустасно бўлган шоирлар ҳам борлиги таъкидланади:

إِلَّا الَّذِينَ إِيمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّلِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَأَنْصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا
وَسَيِّئَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَىْ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ

227. Магар, иймон келтириб, солиҳ амаллар қилганлар, Аллоҳни кўп зикр этганлар ва мазлум бўлганларидан кейин нусрат қозонгандар (ундай эмаслар). Зулм қилганлар эса, тезда қайси ағдарилиш жойига ағдарилишларини билурлар.

Ҳамма шоир ҳам ҳар водийда дайдидиган, беамал гапирадиган бўлавермас экан. Агар шоир иймонли бўлса, яхши амаллар бажариб, Аллоҳни қўп эсга олса, ўзини хор қилмай, ҳаққини таниган, золимлар устидан ғолиб келадиган бўлса, яхши, Аллоҳнинг розилигини топган шоир бўлиши мумкин.

Шеър фақат фисқу фужур, қандайдир казо-казоларнинг мақтовори, базму жамшидларнинг васфи, қандайдир маъшуқаннинг мадҳи, оҳ-воҳ ва дийдиёлар эмас. Аксинча, шеър эзгулик, иймон, Ислом хизматчиси бўлиши зарур. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Албатта, шеърдан ҳикматлиси бордир», деганлар. Шеър орқали ҳикматли, иймоний, исломий ва инсоний тушунчаларни кишиларга етказиш ўзига хос устунликка эгадир. Бунга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларини мисол қилиб олиш мумкин. Ўша саодат даврида юқоридаги оятда васфлари келган иймонли шоирларнинг биринчи авлоди яшаб ўтган.

Улуғ саҳобий Ҳассон ибн Собит уларнинг етакчиси эдилар. У киши билан бирга Каъб ибн Молик, Абдуллоҳ ибн Равоҳа, Абдуллоҳ ибн Забъарий ва бошқалар бор эди. Аллоҳ таоло уларнинг барчасидан рози бўлсин.

И мом Аҳмад ибн Ҳанбал Абдурроҳман ибн Каъбдан, у киши ўз оталаридан қуидаги ривоятни келтиради. У киши Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Аллоҳ, таоло шоирлар ҳақида ҳукмини нозил этиб қўйдими?!» деганида, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, мўмин киши қиличи ва тили билан жиҳод қиласи. Менинг жоним қўлида бўлган Зотта қасамки, сизнинг уларга отадиган ўқингиз камон ўқидан ҳам ўткирроқдир», деган эканлар.

Чунончи, ўрни келганда, мўмин-мусулмон шоирнинг шеъри ҳар қандай қуролнинг ўқидан ўткирроқ бўлиши мумкин. Асрлар давомида турли мусулмон халқлардан етук иймонли шоирлар ҳам чиқиб тургани барчани қувонтиради.

Динга, диёнатта қарши золимлар эса:

«...тезда қайси ағдарилиш жойига ағдарилишини билурлар».

سُورَةُ النَّمَلٍ

НАМЛ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 93 оятдан иборат.

Сураи каримада «намл» (чумоли) ҳақида ҳам сўз кетгани учун шу ном билан аталган.

Бир тарафдан, бу нарса – Қуръони Каримдек илоҳий дастур бўлмиш китобдаги бутун бошли бир суранинг «Чумоли сураси», деб номланиши – ҳайвонот оламига эътиборни тортишдир. Ҳайвонот ҳам ўзига яраша бир олам бўлиб, улар ҳам инсонларга ўхшаш умматлар экани, уларга эътибор бериш, уларни ўрганиш зарурлиги сура ичидаги оялардан фаҳмлаб олинади. Айниқса, Ҳазрати Сулаймон алайҳиссалом қиссаларида бу нарса алоҳида бўртиб туради.

Уламоларимизнинг таъкидлашларича, «Намл» сураси «Шуаро» сурасининг орқасидан нозил бўлган. Демак, икки сура бир-бирига яқин шароитда тушган. Шунинг учун ҳам, уларнинг услубларида ўхшашлик, бир-бирига яқинлик бўлиши турган гап.

Бошқа маккий суралар каби, «Намл» сурасининг ҳам асосий мавзуи ақийда масаласидир. Сурада Аллоҳга ва охиратта иймон келтириш, фақат Яратганинг Ўзигагина ибодат қилиш, у дунёда мукофот ёки жазога йўлиқишини назарда тутиб амал қилиш, вахийга ишониш, файбни фақат Аллоҳ, билишига таслим бўлиш, Аллоҳнинг яратувчи, ризқ берувчи эканига иймон келтириб, Унга шукр қилиш каби масалалар ёритилади.

Орада ушбу масалаларни чуқурроқ ёритиш учун ўтган умматларнинг қиссалари ҳам келтирилади. Уларда, асосан, мўминларнинг оқибати нима бўлгану кофирларники нима бўлганига алоҳида эътибор берилади.

Аввало, Мусо алайҳиссалом ва Фиръавн қиссаси келади. Довуд алайҳиссалом ҳам бир эслаб ўтилади, сўнгра Сулаймон алайҳиссалом ва Сабаъ маликаси қиссалари батафсил ёритилади.

Кейин Солиҳ алайҳиссалом ва Самуд қавми қиссаси келади. Охирида Лут алайҳиссалом ва у кишининг қавмларига тўхталади. Албатта, бу қиссалар суранинг сиёқига хос равища, янги қирралари кўрсатилган ҳолда ҳикоя қилинади.

Сўнгра Аллоҳ таолонинг биру борлигига далил ва ҳужжатлар, яраттан маҳлукотларидағи ажойиб хислатлар саналади. Қиёмат куни ва ундаги баъзи даҳшатли, қўрқинчли манзаралар баён қилинади.

Суранинг охирида Аллоҳга ибодат қилишга, мусулмон бўлишга, Қуръон ҳидоятида юришга, Аллоҳнинг кўрсатган оят-белгиларидан ибрат олишга чақирилади.

Ўтган «Шуаро» сурасида Аллоҳ таолонинг «Роббул оламийн» (Оламларнинг Тарбиячиси) деган сифати алоҳида бўрттириб кўрсатилган, кўпгина ояtlари айнан ўша сифат атрофида фикр юритган эди. «Намл» сурасида эса, Аллоҳ таолонинг «олимлик» сифатига – ҳамма нарсани билишига ва бу билишининг турли кўринишларда зоҳир бўлишига эътибор тортилади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИМ

طَسْ تِلْكَءَ آيَتُ الْقُرْءَانِ وَ كِتَابٌ مُّبِينٌ

1. То. Сийн. Ушбулар Қуръон–очиқ китоб ояtlариdir.

Суранинг аввалидаги алифбо ҳарфлари ҳақида ўтган сураларда кўп гапирилди.

Ушбу ояtlар очиқ–оидин китоб бўлмиш Қуръоннинг ояtlариdir. Қуръонда ҳамма нарса очиқ–оидин баён қилинган. Унинг ояtlарини ўрганаман деган одам бемалол ўрганади.

Шу билан бирга, бу ояtlар:

هُدَىٰ وَ شَرِىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ

2. Мўминлар учун ҳидоят ва хушхабардир.

Мўминлар бу ояtlарни ўқиб, ҳидоят топадилар. Улар Қуръони Карим ояtlарини ўқиб иймонли кишиларга бериладиган олий мақом ва мукофотларнинг хушхабарини топадилар.

Демак, Қуръондан ҳақиқий манфаат олиш учун, ундаги ҳидоятдан баҳраманд бўлиш учун мўмин ўқувчи керак. Бу очиқ–оидин Китоб қалби очиқларнинг китобидир. Қалби фафлат, куфр, ширк ва нифоқ, могори остида қолганлар бу китобни ўқиб, фойда топишлари қийин. Қуръонни ўқиганда, унинг маъноларини тушунгандা, ўзида ҳидоят,

башорат сезгисини ҳис қилаётганлар хурсанд бўлаверсинлар, уларга Қуръон таъсир қилмоқда, қалбларида иймон бор экан. Аммо, Қуръон ўқиганда, унинг маъноларидан таъсиранмаганлар ўзларининг ким эканликларини билиб олсинлар. Ҳа, Қуръон ва унинг оятлари мўминлар учун ҳидоят ва яхши кунлардан башоратдир.

Кейинги оятда ўша мўминларнинг васфи келади:

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيَؤْتُونَ الزَّكُوْةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقَنُونَ

3. Улар намозни тўкис адо этадиган, закотни берадиган ва охиратга қаттиқ ишонадиганлардир.

Демак, бенамозлар ёки намозни чала ўқийдиганлар Қуръони Каримдан ҳидоят ҳам, башорат – хушхабар ҳам ола билмайдилар. Шунингдек, закотни бермайдиганлар ҳам, охиратга қаттиқ ишонмайдиганлар ҳам бу неъматдан бебаҳрадирлар.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَ لَهُمْ أَعْمَالُهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ

4. Албатта, охиратга иймон келтирмайдиганларга Биз амалларини зийнатлаб кўрсатдик. Бас, улар адашиб-улоқиб юраверадилар.

Инсонни бу дунёning зебу зийнати ва лаззатларига берилишдан сақлаб турадиган нарса охиратга бўлган иймондир. Охиратга, ундағи ҳисоб-китобга, бу дунёда иймон билан ҳалол-пок яшаб, ибодат қилиб ўтганларга жаннат насиб этишига, куфра, ҳаром-харища юриб, гуноҳ устида ўтганларга жаҳаннам азоби бўлишига қаттиқ ишонган одам ҳеч қачон бу дунёning зебу зийнатларига алданмайди. Балки, охиратдаги абадий ҳаёт неъматларидан умидвор бўлиб, бевафо дунёning ўткинчи лаззатларидан воз кечади.

Охиратга иймони йўқ эса, ушбу беш кунлик дунёни ўзи учун берилган бирдан-бир имконият, деб билади. Ва шу имкониятдан фойдаланиб қолиш мақсадида ўзини ҳойи ҳавасга, ўткинчи лаззатларга уради. Нафсининг домига тушади. Нафси эса, доимо зиёда бўлишни хоҳлади. Шу боис ҳам, қилаётган ишлари ўзига чиройли кўриниади ва ўзи билмаган ҳолда адашиб-улоқиб юраверади. Оқибат эса, матлум.

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ

5. Ана ўшаларга ёмон азоб бордир ва улар охиратда энг кўп зиён кўргувчилардир.

Охиратга ишонмай, бу дунёning лаззатлари изидан қувиб яшаганларга икки дунёда ҳам ёмон азоб бордир. Бу дунёда охиратдан умиди йўқлиги учун молу дунё, айшу ишрат, шаҳвату лаззат кетидан тушиб, ўзини ўтга-чўқقا уриб, расво бўлади. Ҳаромдан топган молу дунёси учун ўлдирилиши, қамалиши ва бошқа балоларга учраши мумкин. Шунингдек, тинчлик-хотиржамликни йўқотиши, оқибатда турли касалликларга чалиниши каби ҳар хил мусийбатлар қадамида учраб туради. Охиратда эса, қанақа азобларга дучор бўлишини Аллоҳнинг Ўзи билади. Аммо шуниси аниқки:

«...улар охиратда энг кўп зиён кўргувчилардир».

Келаси оятда Қуръони Каримнинг асл масдари қўрсатилади:

وَإِنَّكَ لِتُلْقَى الْقُرْءَانَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ

6. Албатта, сенга бу Қуръон ўта ҳикматли ва ўта илмли Зот томонидан берилур.

Бу Қуръонни сенга йўллаётган Зот ўта ҳикматли зотдир. У ҳар бир ишни ҳикмат ила қиласи. Ҳикматсиз иши йўқдир. Жумладан, Қуръонни сенга бериши ҳам улкан ҳикматдир. Бунинг устига, Қуръоннинг ўзи ҳам ҳикматга тўладир.

У зот ўта илмли бўлгани учун ҳар бир ишни илм ила қиласи. У зотнинг илмга асосланмаган иши йўқдир. Жумладан, Қуръонни сенга тушириши ҳам илми билан боғлиқдир. Бунинг устига, Қуръоннинг ўзи ҳам илмларга тўладир.

Ўша ишончли масдардан – ҳикмат ва илм соҳиби бўлган Аллоҳдан бандаларга ибрат бўлсин учун қуидаги қиссалар ҳам Қуръон оятлари ўлароқ нозил этилди:

إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلَهُ إِنِّي مَانَسْتُ نَارًا سَأَتِيكُمْ مِّنْهَا بَخْرٌ أَوْ إِاتِيْكُمْ شَهَابٌ قَبْسٌ لَعَلَّكُمْ تَصْطُولُونَ

7. Мусо ўз аҳлига: «Аниқки, мен бир олов кўрдим. Тезда мен сизларга ундан бирор хабар ёки исинишингиз учун бир тутам чўр келтирурман», деганини эсла.

Ушбу ояти каримада васф этилган ҳолат Тур тоғига яқин жойда, Мусо алайҳиссалом оилалари билан Мадяндан Мисрга қайтиб келаётганларида рўй берган. Оятдаги васфдан ҳам билиниб турибдики, улар совуқ тунда сахрода адashiб қолганлар. Узоқдан ўша диёр

аҳолиси йўловчиларга йўл кўрсатсин ёки зиёфат борлигига белги бўлсин деб ёқиб қўядиган гулханлардан бири Мусо алайҳиссаломга кўринган, у киши бошлиқ сифатида оиланинг фамини қилганлар. Уларни дам олдириб қўйиб, ўзлари гулхан кўринган жойга бориб, бирор хабар ёки совуқда олов ёқиб исиниш учун ўша гулхандан бирор чўғ келтиришларини айтмоқдалар.

«Мусо ўз аҳлига: «Аниқки, мен бир олов кўрдим. Тезда мен сизларга ундан бирор хабар ёки исинишингиз учун бир тутам чўғ келтиурманс», деди.

Ана шу мақсадлар билан Мусо алайҳиссалом зулматли кечада гулхан кўринган томонга қараб кетдилар.

 فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُو رِكَّ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَنَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

8. У(олов)га келганида, олов олдидағи ва атрофидаги шахсларга барака берилди ва «Оlamларнинг Робби–Аллоҳ покдир», деб нидо қилинди.

Мазкур мақсадлар ила Мусо алайҳиссалом оловга яқинлашиб қолганларида, бирдан фойибдан қуйидаги нидо келди:

«Олов олдидағи ва атрофидаги шахсларга барака берилди».

Ушбу жумлада келган,

«Олов олдидағи» – Мусо алайҳиссалом,

«атрофидагилар» – эса, фаришталардир. Бундан ўша олов одамлар ёқиб қўйган оддий гулхан эмас, Мусо алайҳиссаломга Пайгамбар бўлганларини билдириш учун у кишини хилват жойга чақиришга қўлланган чора бўлиб, фаришталар томонидан ёқилган бошқача бир хусусиятли гулхан экан. Демак, Мусо алайҳиссаломга ҳам, ўша ердаги фаришталарга ҳам барака берилибди, улар муборак бўлибдилар.

Бу ишларни ҳикмат ва илм ила амалга оширган зот:

«Оlamларнинг Робби–Аллоҳ покдир».

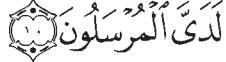
У зот турли нуқсону камчиликлардан покдир.

Нидо яна давом этади:

 يَمُوسَى إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

9. «Эй Мусо! Албатта, бу – Менман! Азизу ҳакийм Аллоҳман!

Яъни, эй Мусо, нидо қилаётган, шак-шубҳасиз, Менман. Азиз – ҳаммадан ғолиб ва кучли, ўта ҳикматли Аллоҳман.

وَأَلْقَ عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا تَهَزُّ كَانَهَا جَانٌ وَلَمْ يُعِقِّبْ يَمْوَسَى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ

10. Ва асоингни ташла! «Бас, қачонки, Мусо у(асо)нинг илондек қимирлаётганини кўрганида, ортига қарамай қочди. «Эй Мусо! Қўрқма! Зеро, Менинг ҳузуримда Пайғамбарлар қўрқмаслар!»

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга нидо қилаётган зот ўзи эканини баён қилиб бўлганидан кейин:

«Ва асоингни ташла!» деб амр этди. Мусо алайҳиссалом қўлларидағи асони ерга ташладилар. Асо илонга айланиб, ҳаракатлана бошлади.

«Бас, қачонки Мусо у(асо)нинг илондек қимирлаётганини кўрганида, ортига қарамай қочди.»

Мусо алайҳиссалом зулматли кечада, совуқ саҳрова, хилват жойда тўсатдан бўлган бу воқеадан қаттиқ, қўрқиб кетдилар ва ўзларини илондан олиб қочдилар. Шунда Аллоҳ таоло у кишига:

«Эй Мусо! Қўрқма! Зеро, Менинг ҳузуримда Пайғамбарлар қўрқмаслар!», деди.

Шу билан Мусо алайҳиссалом ҳам ўша Пайғамбарлардан бири эканликлари очиқ эълон қилинди.

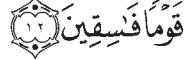
Пайғамбарлар пайғамбарлик амрини Роббилиридан қабул қилиш чоғида, яъни, У зотнинг ҳузурида турганларида, ҳеч қўрқмаслар. Сен ҳам Пайғамбар бўлдинг, Менинг ҳузуримда пайғамбарлик амрини қабул қилмоқдасан, зинҳор қўрқма.

إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُرَّ بَدَلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ

11. Лекин ким зулм қилсаю сўнгра ёмонлик кетидан унга яхшиликни бадал қилса, бас, Мен, албатта, мағфиратли ва меҳрибондирман.

Лекин Пайғамбарлардан бошқа кишилардан ким зулм қилса, Мендан қўрқсин. Ким мендан қўрқиб, ёмонлик кетидан бир яхшилик қилса, Мен унинг ёмонлигини кечираман. Чунки, мен сермағфират ва бандаларга меҳрибон зотман.

Бу гаплардан кейин Мусо алайҳиссалом ўзларига келдилар, у кишидаги қўрқинч кетиб, хотиржам бўлдилар. Аллоҳ таоло у кишига берадиган мўъжизаларини бирин-кетин кўрсатиб, тажрибадан ўтказиб, ишонч ҳосил қилиб олиш имконини давом эттириди, у зот алайҳиссаломга яна бир пайғамбарлик мўъжизасини кўрсатди:

وَأَدْخُلْ يَدَكِ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بِيَضَاءٍ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي شَعْءَ أَيَّتِ إِلَى فَرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ لِتَعْلَمْ كَانُوا

12. Қўлингни ёқангнинг ичига сук, ҳеч қандай ёмонликсиз оппоқ бўлиб чиқур. Фиръавн ва унинг қавмига қаратилган тўққиз мўъжиза орасида (бу бордир). Албатта, улар бузғунчи қавм бўлдилар.

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга қўлларини ёқалари ичидан қўлтиклирига суқиши амр этди. Бошқа оятларда тўғридан-тўғри «қўлтилингга сук», дейилган. Аммо бу оятда қўлтиққа ёқа орқали суқилишига амр қилинмоқда. Оятда келган «жайб» ёки «жийб» сўзи чўнтақ маъносида ишлатилиши ҳам бор. Лекин у асл маъно эмас. Асл маъно «ёқа»дир. Жаброил алайҳиссалом ҳам Биби Марямнинг жийибидан, яъни, ёқасидан пуфлаганлар, чўнтағидан эмас. Мусо алайҳиссалом ҳодисасида эса, қўлни чўнтақ орқали қўлтиққа тиқиб бўлмайди.

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга қўлларини ёқаларидан суқиши амр этиш билан бирга, кейин нима бўлишининг ҳам хабарини берди. У қўл:

«...ҳеч қандай ёмонликсиз оппоқ бўлиб чиқур».

Қўлни қўлтиққа бир суқиб чиқарса, оппоқ бўлиб қолиши, оппоқ бўлганда ҳам, ҳеч қандай ёмонликсиз, кўрган одам ҳайрон қоларли даражада чиройли оқ бўлиши илоҳий мўъжиза эди. Ўша даврда Мисрда, Мусо алайҳиссалом Пайғамбар қилиб юборилаётган юртда сехр жуда кучайган эди.

Сеҳргарлар одамларнинг кўзига бир нарсани турли шаклларга солиб кўрсатар ёки шунга ўхшаш кўплаб фирибгарликлар қилар эдилар. Аллоҳ таоло уларнинг сехрини синдириш, кишиларни сеҳргарларга эмас, Пайғамбарларга эргашиш зарурлигига ишонтириш ҳамда Мусо алайҳиссалом Аллоҳ томонидан юборилган Пайғамбар эканликларини исботлаш мақсадида у зот алайҳиссаломга мўъжизалар берди.

Биринчи мўъжиза асо эди. Уни амалда ишлатиб кўрсатилди.

Иккинчи мўъжиза қўл эди, уни ҳам қўрсатди. Шунингдек, бу мўъжиза:

«Фиръавн ва унинг қавмига қаратилган тўққиз мўъжиза орасида» борлиги айтилмоқда. «Аъроф» ва «Исрө» сураларида ҳам бу мўъжизаларнинг баёни келган.

Мазкур тўққиз мўъжиза қуйидагилардан иборат:

1. Асо.
2. Қўл.
3. Очарчилик.
4. Мева-чева ва жонларнинг нуқсонга учраши.

5. Тўфон.
6. Чигиртка.
7. Бит.
8. Бақалар.
9. Қон.

Оятнинг охирида Фиръавн ва унинг қавми ҳақида:

«Албатта, улар бузғунчи қавм бўлдилар», деб хабар берилмоқда.

Улар ушбу мўъжизаларни кўриб, ибрат олишлари, бузғунчиликдан қайтишлари керак эди. Аммо:

فَامَّا جَاءَهُمْ مِنْ نَّاسٍ مُّبِينٍ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ

13. Бас, қачонки уларга оят-мўъжизаларимиз кўз очгувчи бўлиб келганида, «Бу очиқ-ойдин сеҳрdir», дедилар.

Аллоҳнинг оятларини кўриб, ҳар бир инсоннинг кўзи очилиши керак. Бу мўъжизаларни кўриб, ҳамма тўғри йўлни топиши лозим.

«Бас, қачонки уларга оят-мўъжизаларимиз кўз очгувчи бўлиб келганида...»

Мўъжизалар бузғунчи Фиръавн қавмiga ҳам кўзларини очгувчи бўлиб келди, аммо уларнинг кўзлари очилмади.

Ха, қалб кўзлари кўрлигича қолди. Шунинг учун ҳам, Аллоҳнинг мўъжизаларини:

«Бу очиқ-ойдин сеҳрdir», дедилар.

وَجَهَدُوا بِهَا وَأَسْتَيْقَنْتُهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عِنْقَةُ الْمُفْسِدِينَ

14. Ва ўzlари аниқ билиб туриб, зулм ва кибр туфайли у(мўъжиза)ларни инкор этдилар. Бузғунчиларнинг оқибати қандай бўлишига назар сол.

Демак, Фиръавн ва унинг қавмининг бу илоҳий мўъжизаларни инкор этишлари уларни билмасликдан эмас. Улар бу мўъжизаларнинг нималигини жуда яхши билганлар. Аммо билиб туриб, зулм юзасидан, иймонни менсимасдан, кибр қилган ҳолларида инкор этдилар. Бу инкорнинг оқибати нима билан тугаши маълум ва машҳурдир.

«Бузғунчиларнинг оқибати қандай бўлишига назар сол.»

Фиръавн ва унинг қавмининг оқибати нима бўлгани ҳаммага маълум. Бошқа сура ва оятларда такрор-такрор келган.

Эндиги оятларда Довуд ва Сулаймон алайҳимуссаломларга илм берилганлиги, Сулаймон алайҳиссалом Довуд алайҳиссаломга ворис бўлганлари баён этилади, кейин у зотнинг қиссалари келтирилади:

وَلَقَدْ أَثِنَا وَدَوْسَلِيمَنْ عِلْمًا وَقَالَ لَهُ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

15. Батаҳқиқ, Биз Довуд ва Сулаймонга илм бердик. Икковлари: «Бизни кўпгина мўмин бандаларидан афзал қилган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин», дедилар.

Дарҳақиқат, Аллоҳ таоло ҳам Довуд алайҳиссаломга, ҳам Сулаймон алайҳиссаломга илм неъматини ато этган эди. Довуд алайҳиссаломга Забурни тиловат қилиш иммини ҳам берган эди. У киши алайҳиссалом Забурни тиловат қилганларида тоғу тошлар ҳам, осмондаги қушлар ҳам жим туриб тингларди. Бу ҳақда бошқа сураларда айтиб ўтилган.

Сулаймон алайҳиссаломга берилган илм ҳақида эса, ушбу сурада батафсил сўз юритилади.

Албатта, Аллоҳ берган бундай улуғ неъматларга Довуд алайҳиссалом ва Сулаймон алайҳиссалом шукр қилдилар.

«Икковлари: «Бизни кўпгина мўмин бандаларидан афзал қилган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин», дедилар.»

Пайғамбарлик, илм, ҳикмат неъматлари билан неъматланганлар Аллоҳга ҳар қанча шукр қилиб ҳамд айтсалар, оз.

وَرَثَ سُلَيْمَنْ دَأْوَدَ وَقَالَ يَأَيُّهَا النَّاسُ عِلْمَنَا مَنْطَقَ الْطَّيْرِ وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا
هُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ

16. Ва Сулаймон Довудга ворис бўлди. У : «Эй одамлар, бизга қуш тили ўргатилди ва ҳар бир нарсадан берилди. Бу, албатта, очиқ-ойдин фазлдир», деди.

Ушбу оятдаги ворислик, отанинг вафотидан кейин ундан қолган молу мулкка бўладиган оддий ворислик эмас, илмга ворислиқдир. Чунки, Довуд алайҳиссаломнинг Сулаймон алайҳиссаломдан бошқа фарзандлари ҳам кўп эди. Улар молу дунё масаласидаги меросда тенг ҳуқуқли эдилар. Аммо илм маъносидаги меросга фақат Сулаймон алайҳиссалом ворис бўлдилар. Шунинг учун ҳам:

«Ва Сулаймон Довудга ворис бўлди» жумласидан кейин Сулаймон алайҳиссаломнинг:

«Эй одамлар, бизга қуш тили ўргатилди», деган сўzlари келмоқда. Сулаймон алайҳиссалом ўзларига Аллоҳ томонидан қушларнинг тилини англаш илми берилганлигини барча одамларга эълон қилмоқдалар. Бу эълон фахр ва риёкорлик учун эмас, балки Аллоҳнинг неъматини эслаш маъносидадир.

«...ва ҳар бир нарсадан (насиба) берилди.»

Бу нарса Аллоҳ таолонинг катта неъмати. Катта неъмат бўлганда ҳам, ҳаммага ҳам берилавермайдиган неъмат.

«Бу, албатта, очиқ-оидин фазлдир», деди.»

Ҳа, бу нарсалар Аллоҳ таоло томонидан берилган фазлдир. Ўз-ўзидан келадиган нарса эмас.

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَنَ جُنُدُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالظَّيْرِ فَهُمْ يَوْزَعُونَ

17. Сулаймонга жин, инс ва қушлардан бўлган аскарлари тўпланиб, тизилган ҳолда турдилар.

Аллоҳ таоло Сулаймон алайҳиссаломга жинлардан ҳам, инсонлардан ҳам, қушлардан ҳам аскар берди. Албатта, у кишига дунёдаги ҳамма одамлар эмас, балки ўзлари яшаб турган ердаги маълум бир кишилар аскар бўлган. Шунингдек, жинлар ва қушлардан ҳам маълум миқдори у кишига аскарлик қилган. Ушбу оятда ўша аскарларнинг Сулаймон алайҳиссалом ҳузурларида саф тортиб, тизилиб тургандари васф қилинмоқда. Демак, муҳим бир сафар олдидан шундай тизилганлар ва йўлга тушганлар.

حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْ عَلَىٰ وَادِ النَّمَلِ قَالَتْ نَمَلٌ يَأْتِيهَا النَّمَلُ أَدْخُلُوا مَسَكِنَكُمْ لَا يَحْطِمُنَّكُمْ
سُلَيْمَانَ وَجُنُدَهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

18. Токи улар чумолилар водийсига келганларида, бир чумоли: «Эй, чумолилар, масканларингга киринглар, Сулаймон ва унинг аскарлари сизларни билмасдан эзib юбормасинлар», деди.

Ушбу биз тафсирини ўрганаётган сураи шарифанинг «Намл» – «Чумолилар», деган исми айнан ушбу ояти каримадан олингандир.

Чумолилар ҳам асалариларга ўхшаш ажойиб интизомга эга. Ҳалихануз уларнинг жамоат бўлиб яшашлари сири англашган эмас. Бу оядда улар бир-бирларини хавф-хатардан огоҳ этишлари айтилмоқда.

Сулаймон алайҳиссалом ўзларининг жин, инс ва қушлардан иборат аскарлари билан юриб бораётган эдилар.

«Токи улар чумолилар водийсига келганларида...»

Яъни, чумолилар яшайдиган жойга етганларида:

«Бир чумоли: «Эй, чумолилар, масканларингга киринглар, Сулаймон ва унинг аскарлари сизларни билмасдан эзib юбормасинлар», деди.»

Одатда, тўп-тўп аскарлар саф бўлиб ўтганларида унча-бунча нарсага эътибор бермай, дуч келган нарсани оёқости қилиб кетаверадилар. Ўша чумоли, эҳтимол, чумолилар водийсининг хавф-хатардан огоҳлантиргувчи масъули бўлгандир. Шу сабабли, у уларга уйларига кириб туришни маслаҳат берди. Унинг бу гапларини Сулаймон алайҳиссалом ҳам эшигидилар.

فَبِسْمِ رَضَا حَكَّا مِنْ قُولَهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرْ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ
وَالدَّيْ وَأَنْ أَعْمَلْ صَدَلِحَاتَرْضَنَهُ وَأَدَخِلَّنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادَكَ الْصَّدَلِحِينَ

١٩

19. Бас, у унинг сўзидан табассум қилди ва: «Роббим, мени Ўзинг менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр этишимга ва Сен рози бўладиган солиҳ амаллар қилишимга муяссар этгин. Ўз раҳматинг ила мени солиҳ бандаларингта қўшгин», деди.

Сулаймон алайҳиссалом чумолининг сўзларини эшитиб жилмайдилар. Дарҳақиқат, кичик бир жонзот шунчалик закий ва ҳушёр бўлиши, бошқалари бу бошлиққа итоат қилиши ажойиб ҳолат эди. Шу билан бирга, чумолиларнинг гапларини эшитиш, тушуниш яна ҳам ажойиб ва кишини шодлантирадиган иш. Аллоҳнинг неъмати эди бу. Шунинг учун ҳам, Сулаймон алайҳиссалом дарҳол шукр келтирдилар:

«Роббим, мени Ўзинг менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр этишимга ва Сен рози бўладиган солиҳ амаллар қилишимга муяссар этгин».

Неъмат бергувчига шукр қилиш ҳам катта неъматдир. Чунки, шукр ила неъмат бардавом бўлади. Сулаймон алайҳиссалом нафақат ўзларига, балки ота-оналарига берилган неъматларга ҳам шукр қилиш учун Аллоҳнинг Ўзидан ёрдам сўрамоқдалар. Чунки, неъматнинг йўғига чидашдан кўра, борига шукр қилиш қийинроқдир. Буни ҳам Аллоҳ, Ўз иноятига олганларгина адо этишлари мумкин.

Шунингдек, Аллоҳ, рози бўладиган солиҳ амаллар қилишга муяссар бўлиш ҳам катта фазлдир. Унга ҳам Аллоҳга сидқидилдан шукр қила оладиганларгина муяссар бўладилар.

«Ўз раҳматинг ила мени солиҳ бандаларингта қўшгин», деди.»

Сулаймон алайҳиссаломдек улкан Пайғамбарнинг Аллоҳ таолодан солиҳ бандаларига қўшишини тилаб дуо қилишлари, бир томондан, у зотнинг камтарликларини кўрсатса, иккинчи тарафдан, солиҳ бандаларнинг мақомлари қанчалик юксак эканини билдиради.

Ундан кейин яна аскарлар саф тортдилар. Сулаймон алайҳиссалом уларни бирин-кетин кўздан кечира бошладилар.

وَتَقَدَّمَ الطَّيْرُ فَقَالَ مَا لِي لَا أَرَى الْهُدَى هَذَا مَكَانٌ مِنَ الْفَاسِدِينَ

20. Ва қушларни текширди-да: «Нега Ҳудҳудни кўрмайтируман ёки ғойиблардан бўлдими?» деди.

Сулаймон алайҳиссалом лашкарни текшириб келиб, қушлар бўлимига етганларида, сафда Ҳудҳуд (Пўшишак) йўқлигини мулоҳаза қилдилар. Демак, бошлиқ Сулаймон алайҳиссаломга ўхшаб, ўз қарамоғидаги атбоъларни доимо назорат қилиб туриши керак. Сулаймон алайҳиссалом Ҳудҳуднинг йўқлигини пайқаганларидан сўнг, бошқа лашкарбосиларга ўхшаб бақириб-чақирмадилар, сўкмадилар. Юксак одоб билан:

«Нега Ҳудҳудни кўрмайтируман ёки ғойиблардан бўлдими?» дедилар.

Нима гап ўзи? Ё у сафда турган бўлса ҳам, мен кўрмаяпманми? Ёки аслида Ҳудҳуд сафда йўқми? Бошлиқнинг саволини ҳамма аскарлар эшитди. Ҳудҳуд рухсатсиз ғойиб бўлгани барчага ошкор бўлди. Энди суриштириш керак, унинг узри борми? Агар узри бўлмаса, бу тартиб-бузарни қаттиқ жазолаш лозим, токи бошқа аскарларга ўрнак бўлсин.

Шунинг учун, Сулаймон алайҳиссалом қаттиқ оҳангда сўзладилар:

لَا عَذَبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا وَلَا أَذْبَحَنَّهُ أَوْ لِيَأْتِيَنِي سُلْطَانٌ مُّبِينٌ

21. Албатта, уни шиддатли азоб-ла азобларман ёки сўйиб юборуман ёхуд менга, албатта, очиқ-оидин ҳужжат келтиражак.

Бу қилгани учун Ҳудҳудга, албатта, шиддатли азоб бераман. Бир йўла сўйиб юборишим ҳам мумкин. Ё бўлмаса, узрини тасдиқловчи очиқ-оидин ҳужжат келтириши шарт.

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَاطْتُ بِمَا لَمْ تُحْطِ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَيِّئَاتِنَا يَقِينٌ

22. Кўп ўтмасдан у келиб: «Сен билмаган нарсани билдим ва сенга Сабаъдан ишончли бир хабар олиб келдим.

Шу гаплардан кейин кўп ўтмасдан Ҳудҳуд етиб елди. Албатта, Сулаймон алайҳиссаломнинг аччикланиб турганларини билган Ҳудҳуд у кишини ҳовурларидан туширадиган гап қилишга уринди. Тафтищдан ва таҳдид гаплардан кўп ўтмай етиб келгани учун, ўзини оқлашга уринди. Сулаймон алайҳиссаломнинг эътиборларини тортаидиган гап бошлади:

«Сен билмаган нарсани билдим ва сенга Сабаъдан ишончли бир хабар олиб келдим», деди».

Сабаъ Арабистон ярим оролининг жанубида, Яманда жойлашган бир мамлакат эди. Ҳудхуд ана ўша мамлакатдан ўта муҳим бир хабар келтирганини айтди. Ҳам Пайғамбар, ҳам подшоҳ, ҳам инсу жин ва қушлардан иборат лашкарга бош бўла туриб, Сулаймон алайҳисса-лом билмаган бир хабар. Сўнгра у тўхтамай, ўз сўзида давом этди:

إِنِّي وَجَدْتُ اُمَّرَأً تَمَلَّكَتْهُمْ وَأُوتِيتَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ

23. Дарҳақиқат, мен бир аёлни кўрдим. У уларнинг маликаси экан. Ўнга ҳар нарса берилган экан. Ҳамда унинг улуғ тахти бор экан.

Ўша Сабаъ юртида мен бир аёлни кўрдим. У аёл халқа подшоҳ экан. Аёлга ҳар нарса берилган экан. Ҳамда ўша маликанинг катта тахти бор экан.

وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسِّجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَصَدَّهُمْ
عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ

24. Мен у(аёл)нинг ва қавмининг Аллоҳни қўйиб, қуёшга сажда қилаётганларини ва шайтон уларга амалларини зийнатлаб, йўлдан тўсаётганини кўрдим. Бас, улар ҳидоят топмаслар.

Гап шу ерга келганда, энг муҳим хабар чиқди. Ўша Сабаъ мамлакатига подшоҳ бўлган аёл ва унинг қавми Аллоҳга эмас, қуёшга сажда қилаётган экан. Бу нотўғри йўл. Аллоҳнинг Пайғамбари Сулаймон алайҳиссалом уларнинг бу хатоларини тузатишлари зарур. Шайтон лаънати улар қилаётган гуноҳ амалларни ўзларига чиройли кўрсатиб қўйибди. Агар шу ҳоларида юраверсалар, ҳидоят топмайдилар.

أَلَا يَسِّجُدُ وَاللَّهُ الَّذِي يُخْرِجُ الْحَبَّ بِفِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تَعْلَمُونَ

25. Осмонлару ердаги сирларни ошкор қиласиган, махфий ва ошкор қилган нарсаларингизни биладиган Аллоҳга сажда қилмайдиларми?!

Сабаъликлар англаб етмаган ҳақиқатни Ҳудҳуднинг билиши ҳайвонлар нақадар иймонли эканларини кўрсатади. Агар одамлар Сулаймон алайҳиссалом каби уларнинг сўзларини тушунганларида ҳар доим улардан панд-насиҳат эшитиб туармидилар?

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

26. Аллоҳ—Ундан ўзга ҳеч қандай илоҳ йўқ зотдир. У улуғ аршнинг Роббидир», деди.

Нима учун Сабаъ маликаси ва унинг қавми қуёшга сажда қила-дилар? Ахир, Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ-ку! Улуғ аршнинг Робби фақат Аллоҳнинг ўзи-ку!

Шу гаплар билан Ҳудҳуд ўта муҳим хабарни айтиб бўлди. Сулаймон алайҳиссалом нима қилинлар? Ҳудҳуднинг бу гапларига ишонсинларми ёки йўқми? Айбини беркитиш учун Ҳудҳуд бу гапларни ўзидан тўқимадимикан? Лекин бунчалик катта гапни ўзидан тўқиши ҳам қийин. Йўқ, Сулаймон алайҳиссалом нима қилишлари ни Аллоҳ у кишига берган илм асосида яхши биладилар. Ул зот ана шу илмга биноан тасарруф қилдилар.

قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقَتْ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَذِيْبِينَ

27. У :«Кўрамиз, рост сўзладингми ёки ёлғончилардан бўлдингми?

Сулаймон алайҳиссалом Ҳудҳудга: сенинг гапинг асосида дарҳол бир ҳукм чиқаришга ошиқмаймиз, келтирган хабаринг ростми ёки ёлғон эканини текшириб кўрамиз, дедилар.

Сўнгра бир хат ёзиб, муҳр босиб, Ҳудҳудга бердилар ва:

أَذْهَبْ بِتَكْتِيْ هَذِهَا فَإِلَيْهِ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تُولَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرِجُونَ

28. Бу мактубимни олиб бориб, уларга ташла, сўнгра четга чиқиб назар сол-чи, нима қайтарурлар», деди.

Бу тадбир Сулаймон алайҳиссаломнинг ўткир илмли Пайғамбар ва тадбиркор подшоҳ эканликларини кўрсатиб турибди. Ҳозир у зот бир йўла икки ишни қилмоқдалар: Ҳудҳуднинг ўзидан фойдаланиб, ҳам унинг ростгўй ёки ёлғончилигини синаб кўрмоқдалар, ҳам Сабаъ мамлакатига мактуб юбормоқдалар. Лекин У киши мактубда нима ёзилганини бирорвга билдирамадилар.

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَوْأُ إِنِّي أُلْقَى إِلَى كِتَابٍ كَرِيمٍ

29. У (Малика): «Эй, аъёнлар! Менга кароматли бир мактуб ташланди.

Оятда Худхуд мактубни олиб йўлга чиққани, Сабаъ мамлакатига етиб келиб, саройга яқин жойга мактубни ташлаб қўйиб, ўзи четта чиқиб тургани ва у мактуб маликанинг қўлига қандай тушгани айтиб ўтирилмади. Малика мактубни олиб, у ҳақда аъёнларига хабар бераётган жойидан гап давом эттирилди.

Малика аъёнларига мактуб ҳақида хабар бериши унинг ўз одамлари билан маслаҳатлашиб иш кўришига далолат қиласи. Шу билан бирга, малика ўзи сезган белгилар асосида мактубнинг кароматли эканини айтмоқда.

Малика сўзида давом этди:

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَنَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لَا تَعْلُو أَعْلَىٰ وَلَا تُنْفَيُ مُسْلِمِينَ

30. Албатта, у Сулаймондандир, албатта, унда: «Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм».

31. Менга қарши бош кўтармай, таслим бўлган ҳолингизда келинг», дейилмишдир», деди.

Малика мактуб юборган шахс Сулаймон алайҳиссалом эканини, бу мактуб-талабнома

«**Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм**» билан бошланганини ва Пайғамбарга қарши бош кўтармай, мусулмон бўлиб, ҳузурига боришлари талаб қилинганини аъёнларига айтди.

Сўнгра яна гапини давом эттириди:

قَالَتْ يَأَيُّهَا الْمَلَوِّأَفْوَنِي فِي أَمْرٍ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْ حَتَّىٰ تَشَهُدُنَّ

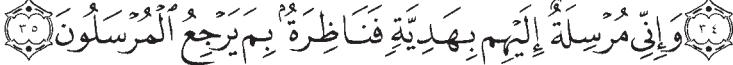
32. У (Малика): «Эй, аъёнлар! Менга бу ишимда фатво (маслаҳат) беринглар. Сизлар шоҳид бўлмагунингизча, мен бир ишга қатъий қарор қилмасман», деди.

Малика оқилона йўл тутмоқда. Олдин мактуб билан яхшилаб танишитириб, кейин аъёнларига, атрофидағи давлат арбобларига маслаҳат солмоқда. Сиз менга бу ишда, мактуб масаласида маслаҳат беринг, демокда.

قَالُوا نَحْنُ أُولُوْاْفَوَّةٍ وَأُولُوْبَاسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكَ فَانظُرْنِي مَاذَا تَأْمِنُنَّ

33. Улар : «Биз куч-қувват эгаларимиз ва шиддатли азму шижоат эгаларимиз. Иш ўзингта ҳавола. Нима амр қилишингни ўйлаб кўр», дедилар.

Аъёнлар фикр айтишдан қочиб, амрни бажаришга тайёр турганларини билдирилар. Бизда куч-кувват, азму шижаат етарли, нима буйрук берсанг, адо этишга тайёrmиз, энди бу ёғини ўзинг ўйлаб, бир қарорга келавер, дейишиди. Ана шундан кейин малика қарорини айтди.

قالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْبَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْزَمَهَا أَذْلَهُ وَكَذَّلَكَ يَفْعَلُونَ
وَإِنِّي مُرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيلَةٍ فَنَاظِرٌ بِمَمْرَأَتِ الرَّسُولِ

34. У: «Албатта, подшоҳлар бирор шаҳар-қишлоққа кирсалар, уни вайрон қилурлар ва унинг азиз аҳларини хор қилурлар. Ана шундай қилурлар.

35. Мен уларга бир ҳадя юборуман, кўрай-чи, элчилар нима билан қайтар эканлар», деди.

Аъёнлар жангта тайёр эканликларини билдиrsалар ҳам, малика урушишни ихтиёр қилмади.

Сулаймон алайҳиссаломнинг мактубларидағи сўзларни текшириб кўрмоқни истади. Сулаймон алайҳиссалом подшоҳми ёки Пайтамбарми эканини билмоқчи бўлди. Агар Сулаймон подшоҳ бўлса, ўшанга яраша иш кўриш керак. Чунки:

«Албатта, подшоҳлар бирор шаҳар-қишлоққа кирсалар, уни вайрон қилурлар».

Уларда ўзга юртларни босиб олиб, ўзига тобе халқларни кўпайтириш рағбати устун бўлади. Бунинг учун ҳеч нарсадан қайтмайдилар. Эга бўлиш учун шаҳар-қишлоқларни вайрон ҳам қилаверадилар.

«...ва унинг азиз аҳларини хор қилурлар.»

Одатда, подшоҳлар ўзлари вайрон қилган шаҳар-қишлоқлардаги азиз, обрў-эътиборли кишиларни хор этадилар. Чунки, улар босқинчи подшоҳга қарши курашга раҳбарлик қилишлари мумкин.

«Ана шундай қилурлар.»

Юқорида зикр этилган амаллар подшоҳларга хос ишdir.

«Мен уларга бир ҳадя юборуман.»

Одатда, ҳадя қалбни юмшатади. Ёмон ниятларни қайтаради.

«...кўрай-чи, элчилар нима билан қайтар эканлар», деди.»

Агар ҳадяни қабул этса, мол-дунё учун интилган ва динни унга восита қилган бўлади. Ҳадяни қабул этмаса, молу дунё учун эмас, дину диёнат учун ҳаракат қилаётган бўлади. Ана шунга қараб тасарруф қиласиз.

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتَمْدُونَنِ بِمَا لِفَمَّا آتَيْنَاهُ خَيْرٌ مِّمَّا أَتَيْنَكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ

نَفَرُوْنَ أَرْجِعُ إِلَيْهِمْ فَلَنَايِنَّهُمْ بِحُكْمِهِ لَا قَبْلَهُمْ بِهَا وَلَنْخِرْجُهُمْ مِنْهَا أَدْلَهُ وَهُمْ صَغِرُوْنَ

36. Қачонки, (элчиси) Сулаймонга келганида, у: «Сизлар менга мол-дунё ила мадад бермоқчимисиз?! Бас, Аллоҳ менга берган нарса сизга берган нарсадан яхшидир. Аммо сизлар ҳадяларингиз билан қувонурсиз.

37. (Эй элчи!) Сен уларга қайтиб бор. Бас, албатта, биз улар бас кела олмайдиган қўшин ила борурмиз ва у ердан уларни хору зор ҳолларида чиқарурмиз», деди.

Сабаъ маликасининг элчиси ҳадяни олиб келиб, Сулаймон алай-ҳиссаломга тутди. Бу иш у зотга ёқмади. Аллоҳнинг йўлига қилган даъватларини қабул қилиш ўрнига молу дунё билан кўнгилларини олишга уринаёттганлардан аччиқлари чиқди. Элчига қараб:

«Сизлар менга мол-дунё ила мадад бермоқчимисиз?!» дедилар.

Сизларни иймон-Исломга чақирган одамнинг кўнглини молу дунё билан олмоқчимисизлар?! Менга шуни раво кўрдингизми?!

«Бас, Аллоҳ менга берган нарса сизга берган нарсадан яхшидир.»

Сизга Аллоҳ, мол-дунё берган бўлса, менга мол-дунёни ҳам, ундан минг марта яхши пайғамбарликни, илмни ҳам берган. Мен сизларнинг иймонга келишингизни, Исломга киришингизни талаб қилдим. Ҳадя юборишингизни эмас.

«Аммо сизлар ҳадяларингиз билан қувонурсиз.»

Ушбу ҳадяларингиз билан иш битирмоқчи бўласиз. Сизнинг фикрингиздаги ҳаётнинг ўлчови шу.

«(Эй элчи!) Сен уларга қайтиб бор.»

Сен менга ҳадя юборганларнинг олдига қайтиб бор ва уларга айтиб қўй, агар мусулмон бўлиб келмасалар:

«Бас, албатта, биз улар бас кела олмайдиган қўшин ила борурмиз ва у ердан уларни хору зор ҳолларида чиқарурмиз», деди.»

Элчи қайтиб бориб, бўлган воқеани айтди.

Сўнгра Сулаймон алайҳиссалом Сабаъ маликаси одамлари билан келаёттанидан хабардор бўлдилар ва аскарларини тўплаб, сўз бошлидилар:

قَالَ يَأَيُّهَا الْمَلَوِّأَيْكُمْ يَا تَيْنِي بِعَرْشِهِ أَقْبَلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ

38. У (Сулаймон): «Эй аъёнлар! Улар менга таслим бўлиб келишларидан олдин қайсингиз ҳузуримга у(малика)нинг тахтини келтира олади?» деди.

Сабаъ маликаси одамлари билан йўлга чиқибди. Улар бу ёқقا келишмоқда. Сизлардан қайси бирингиз улар менга таслим бўлиб, етиб келишларидан аввал ҳузуримга маликанинг тахтини етказиб кела олади?

قالَ عُفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ أَنَا إِيَّاكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوْيٌ أَمِينٌ

39. Жинлардан бўлган Ифрит: «Мен уни сенга мақомингдан тургунингча келтиурман. Албатта, бунга қувватим ва ишончим бор», деди.

Араб тилида ёмонлиқда учига чиқсан ва қувватли жин-шайтон «ифрит» дейилади. Бу сўз шайтонга ўхшаш одамга ҳам ишлатилади. Сулаймон алайҳиссаломнинг мазкур гапларидан кейин у кишининг аскарларидан бўлган Ифрит:

«Мен уни сенга мақомингдан тургунингча келтиурман. Албатта, бунга қувватим ва ишончим бор», деди».

Афтидан, унинг бу гапи Сулаймон алайҳиссаломга ёқмади. Шунда:

قالَ اللَّذِيْ عِنْدُهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا إِيَّاكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَاهُ مُسْتَقِرًّا
عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّيِّ لِيَبْلُوْنِيْ أَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ
كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّيْ غَنِيْ كَرِيمٌ

40. Китобдан илми бор шахс: «Мен уни сенга кўзингни очиб юмгунингча келтиурман», деди. Қачонки (Сулаймон) у(тахт)нинг ўз ҳузурида қарор топганини кўргач: «Бу Роббимнинг фазлидан-дир. Мен шукр қиласанми ёки куфрони неъмат қиласанми, синаш учундир. Ким шукр келтирса, ўзи учунгина шукр қилур. Ким куфрони неъмат қилса, бас, Роббим беҳожат ва қарамли зотдир», деди.

Уламоларимиз ушбу ояти каримада зикр қилинган: «**китобдан илми бор шахс**»нинг кимлиги ҳақида кўпгина фикрлар айтганлар. Жумладан, у Тавротни, Исмул Аъзамни биладиган шахс эди, оти Осиф ибн Бархиё эди, Лавҳул Маҳфуздан хабари бор эди, деган гапларни айтишган. Лекин Қуръони Карим ёки Пайғамбаримиз солаллоҳу алайҳи васалламнинг ўzlари бирор нарса айтмаганларидан кейин, бошқа бирор ишончли илмий далил бўлмагач, Қуръон ибораси билан кифояланиб, Аллоҳ, ўша шахсни «китобдан илми бор», деб айтибди, у ёфини Ўзи билади, дейишимииз тўғридир.

Баъзи бир уламолар, «китобдан илми бор шахс» Сулаймон алайхиссаломнинг ўзлари, деганлар. Агар шундай бўлганида, оятда зикр қилинар эди. Зикр қилинмабдими, демак, у бошқа шахс.

Хулласи калом, Ифритдан кейин «китобдан илми бор шахс» Сулаймон алайхиссаломга:

«Мен у(тахт)ни сенга кўзингни очиб юмгуниингча келтирурман», деди.

Мен Ифритга ўхшаб гапни чўзиб ўтирмайман.

Демак, Аллоҳ таоло Сулаймон алайхиссаломга қўлидан шунчалик ишлар келадиган махлукларни ҳам аскар қилиб қўйган экан.

Дарҳақиқат, ўшандай бўлди ҳам. Маликанинг тахти келтирилди.

«Қачонки (Сулаймон) у(тахт)нинг ўз ҳузурида қарор топганини кўргач: «Бу Роббимнинг фазлидандир» деди.»

Бир зумда рўй берган бу ҳодиса Сулаймон алайхиссаломни шошириб қўймади. Ўша фаройиб ишни амалга оширган илмли шахс ўз аскарлари эканидан у зот фуурланиб кетмадилар. Ҳузурларида Сабаъ маликасининг тахти турганини кўриб, түғёнга бормадилар. Дарҳол дилларига, тилларига:

«Бу Роббимнинг фазлидандир», деган фикр, сўз келди. Ва бу гаплари билан, Аллоҳнинг фазли бўлмаса, бунақа иш рўй бериши мумкин эмаслигини жуда яхши билишларини айтяптилар. Шунингдек, Аллоҳ таоло бундай фазлни беҳикмат бермаслигини эсладилар.

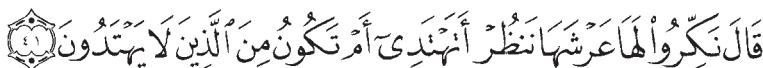
«Мен шукр қиласманми ёки куфрони неъмат қиласманми, синаш учундир», дедилар.

Ҳа, Аллоҳ таоло баъзи бандаларига фазлидан бирон неъмат берадиган бўлса, унда синов ҳам бўлади. Қани, банда бу неъматта шукр қиласдими ё ношукр бўладими? Яна шуни ҳам унутмаслик керакки, бундай неъматларга шукр ёки куфрони неъмат қилишнинг Аллоҳга ҳеч қандай фойда-зарари йўқдир. Нима бўлса, банданинг ўзига бўлади.

«Ким шукр келтирса, ўзи учунгина шукр қилур. Ким куфрони неъмат қилса, бас, Роббим беҳожат ва карамли зотдир.»

Шукр қилган савоб олади. Аллоҳ унга берадиган неъматларини янада зиёда қиласди. Куфрони неъмат қилган одам эса, гуноҳкор бўлади ва Аллоҳ унга берадиган неъматларини узиб қўяди. Бандасининг шукр қилишига Аллоҳнинг эҳтиёжи йўқ, у карамли зотдир. У неъматларини Ўз карами ила беради, шукр учун эмас.

Сабаъ маликаси яқинлашиб келаётганда, Сулаймон алайхиссалом яна бир чора кўришга қарор қилдилар.

41. У (Сулаймон): «Унинг тахтини танимайдиган қилиб қўйинг. Кўрайлик-чи, у(малика) уни танирми ёки танимайдиганлардан бўлурми?» деди.

Сулаймон алайҳиссалом бу ишни Сабаъ маликасининг ақл-заковати ва фаҳм-фаросатини синаб кўриш учун қилдилар.

Унинг тахти ўзгартириб қўйилди.

فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَّا هَنَكَذَا عَرَشُكَ قَالَتْ كَانَهُ هُوَ وَأُولَئِنَا الْعَالَمُ مِنْ قَبْلَهَا وَكَانَ مُسْلِمِينَ

42. Қачонки у келганида: «Сенинг тахтинг шундайми?» дейилди. У: «Худди ўшанинг ўзи», деди. «Бизга бундан илгари илм берилган эди ва мусулмон бўлган эдик».

Сабаъ маликаси тахтни кўриб, ўзиникига ўхшатди. Меники, деса, Сабаъда қолган тахт ўзидан олдин қандай қилиб бу ерда пайдо бўлади? Меники эмас, деса, ўзиникидан ҳеч фарқи йўқ. Шунинг учун:

«Худди ўшанинг ўзи», деб, икки томонга бурса ҳам бўлаверадиган жавоб қилди. Бу, маликанинг заковатини кўрсатади.

Ояти каримадаги:

«Бизга бундан илгари илм берилган эди ва мусулмон бўлган эдик», деган жумлани баъзи тафсирчиларимиз Сабаъ маликасига нисбат берсалар, бошқалари Сулаймон алайҳиссаломга тегишли, дейишади.

وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَفَرِينَ

43. Ва у(малика)ни Аллоҳдан ўзга ибодат қилган нарса тўсди. Албатта, у кофир қавмлардан бўлган эди.

Яъни, ўша Сабаъ маликасини Аллоҳ таолога иймон келтириб, Унгагина ибодат қилишдан Аллоҳдан ўзга сифиниб юрган нарсаси тўсиб қўйган эди.

«Албатта, у кофир қавмлардан бўлган эди.»

Шунинг учун ҳам, иймонга келмай юрарди.

قَيْلَ لَهَا أَدْخَلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حِسْبَتَهُ لَجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِيهَا قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مَمْرُدٌ مِنْ قَوَارِيرٍ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

44. У(малика)га: «Саройга кир», дейилди. Қачонки уни қўрганида, сув деб ўйлаб, пойчаларини очди. У(Сулаймон): «Албатта, бу биллурдан силлиқ қилиб ясалган саройдир», деди. У(малика): «Эй

Роббим, албатта, мен ўзимга зулм қилиб юрган эканман, Сулеймон ила оламларнинг Робби-Аллоҳга мусулмон бўлдим! деди.

Сулеймон алайҳиссалом Сабаъ маликасига мўъжиза кетидан мўъжи-за кўрсатишида давом этдилар. Бу сафар ажойиб саройни кўрсатиб:

«У(малика)га: «Саройга кир», дейилди».

Маликанинг қаршисида сув устига қурилган фаройиб бир сарой турар эди. Малика таклифни қабул этиб, саройга кирмоқчи бўлди.

«Қачонки уни кўрганида сув деб ўйлаб, пойчаларини очди.»

Малика саройни кўрган чоғида унинг майдонини сув деб ўйлаб, кийими хўл бўлмасин учун этакларини кўтариб, оёқларини очди.

Маликанинг бу ҳолини кўрган Сулеймон алайҳиссалом унга изоҳ бериб:

«Албатта, бу биллурдан силлиқ қилиб ясалган саройдир», деди».

Яъни, сарой олдидағи майдон ҳам биллурдан ясалган, жуда силлиқ, уни сув деб ўйлаб, кийимингни кўттарма.

Ана шунда малика рўй бераётган ҳодисалар оддий эмаслигига, балки Аллоҳ юборган Пайғамбарнинг мўъжизалари эканига ишонч ҳосил қилди. Аллоҳ таолонинг құдратига тан берди ва:

«Эй Роббим, албатта, мен ўзимга зулм қилиб юрган эканман», деди.

Сенга иймон келтирмай, зулмкор бўлган эканман. Хатоимни тушундим.

«Сулеймон ила оламларнинг Робби-Аллоҳга мусулмон бўлдим!» деди.»

Бир юртнинг тахтига эга бўлиб, қўлида ҳукми, аскарлари, чексиз молу мулки бўла туриб, кибру ҳавога кетмай, ақд-заковатини ишлатиб, ҳақиқатни тан олиб, Аллоҳга иймон келтириб, ҳақقا таслим бўлган бу аёлдан – Сабаъ мамлакатининг маликасидан ҳамма ибрат олиши керак.

Энди Солиҳ алайҳиссалом ва Самуд қавмининг ҳикояси келади:

 وَلَقَدْ أَرَسْنَا إِلَيْ شُمُودَ أَخَاهُمْ صَلِحًا أَنْ أَعْبُدُهُمْ فَإِذَا هُمْ فِي قَانِ يَخْصِمُونَ

45. Батаҳқиқ, Самуд қавмига, Аллоҳга ибодат қилинг, деб биродарлари Солиҳни юбордик. Бас, баногоҳ, улар икки гуруҳ бўлиб тортиша бошладилар.

Аллоҳ таоло қачон, қаерга, кимга Пайғамбар юборган бўлса, фагат бир шиор билан –

«Аллоҳга ибодат қилинг!» – шиори билан юборган.

Ҳамма Пайғамбарларнинг, ҳамма шариатларнинг бош шиори – **«Аллоҳга ибодат қилинг»** – бўлган.

Албатта, бу шиорни ҳозирда кўпчилик нотўғри тушунади, аслида, у шиор, дунёда фақат Аллоҳнинг кўрсатмаси бўйича ва Унинг дастури асосида яшаш, маъносидаги ибодатни англатади. Солиҳ алайхиссалом ҳам ана ўша шиор билан қавмлари Самудга Пайғамбар бўлиб келган эдилар.

«Батаҳқик, Самуд қавмига, Аллоҳга ибодат қилинг, деб биродарлари Солиҳни юбордик.»

Аммо у зот келганларида Самуд қавми у зотдан мазкур доимий, илоҳий шиорни эшитганларида, лаббай, деб жавоб бериш ўрнига:

«Бас, баногоҳ, улар икки гуруҳ бўлиб тортиша бошладилар».

Бир гуруҳи мўминлар, иккинчи гуруҳи кофирлар. Улар ўзаро тортишиб, жанжал қила бошладилар. Кофирлар кўпчиликни ташкил қиласиди. Улар мўминларга ёмонлик қилганлари етмаганидек, Солиҳ алайхиссаломга ҳам озор бердилар. Ҳатто, ҳаддиларидан ошиб, сен бизга ваъда қилаётганинг азобни, қўлингдан келса, тезроқ келтир, деб қистай бошладилар. Шунда:

قَالَ يَنْقُومَ لِمَ تَسْتَعِجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهُ لَعَلَّكُمْ

46. У (Солиҳ): «Эй қавмим, нима учун яхшилиқдан олдин ёмонликка ошиқасиз?! Аллоҳдан мағфират сўрасангиз-чи?! Шояд раҳим қилинсангиз», деди.

Эй қавмим, нима учун ҳидоят эмас, азобнинг тезроқ келишини сўрайсиз? Ўзингизга азоб сўраш ўрнига, Аллоҳдан гуноҳларингизни кечиришини тиласангиз бўлмайдими?

Ана ўшанда, шояд гуноҳингиз кечирилиб, Аллоҳнинг раҳматига эришсангиз, дедилар.

Аммо жиноятчи қавмда Пайғамбар насиҳатига амал қилиш, Аллоҳга истигфор айтиб, раҳматини сўраш нияти йўқ, эди.

قَالُوا أَطَّيَرَنَا إِلَكَ وَبِمَ مَعَكُمْ قَالَ طَئِيرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تَفْتَنُونَ

47. Улар: «Сендан ва сен билан бўлганлардан шумландик», дедилар. У: «Шумланишингиз Аллоҳнинг ҳузуридадир. Балки сизлар синалаётган қавмсиз», деди.

Биз «шумланиш» деб таржима қилган маъно ояти карима матнида «тоир», «тоййар» каби иборалар билан келган. Бу ибора «қуш»,

«қүш учирин» маъноларини беради. Ўша пайтлар мушриклар бирор иш қилмоқчи бўлсалар, ундан олдин фол очиш мақсадида қуш учирив кўрар эдилар. Агар қуш ўнг томонидан учса, хурсанд бўлар ва ўша ишни бошлар эдилар. Агар қуш чап томонига учса, шумқадамлик деб ўйлар, хафа бўлар, шумланар ва у ишни қилмас эдилар. Кейин бориб-бориб бу ибора қуш учирмаса ҳам, бирор нарсанинг шумқадамлигини англатиш учун ишлатиладиган бўлиб кетган.

Самуд қавми ҳам ўзларига «Аллоҳга ибодат қилинг» шиорини олиб келган, уларни Аллоҳга истиффор айтишга, ундан раҳматини сўрашга чақирган Пайғамбарлари Солих, алайҳиссаломдан шумланганларини айтишди.

«Улар: «Сендан ва сен билан бўлганлардан шумландик», дедилар.»

Яъни, эй Солих, биз сендан ва сенга иймон келтириб, бирга юрганлардан шумландик.

Ўзи шум бўлганидан кейин иши шумланиш бўларкан-да. Солих, алайҳиссалом ва мўминлар нима қилишибдики, бу бадбахтлар улардан шумлансалар. Солих алайҳиссалом Пайғамбар бўлсалар ҳам, бирорвга ёмонлик ёки яхшилик келтира олмайдилар. Бу ишларнинг эгаси бор. Шунинг учун ҳам, Солих алайҳиссалом Самуд қавмига бу ҳақиқатни англатмоқчи бўлди:

«У: «Шумланишинг Аллоҳнинг ҳузуридадир. Балки, сизлар синалаётган қавмсиз», деди.»

Сиз бирор нарсадан шумланаётган бўлсангиз, ўша шумланишингизни бирор сабаби Аллоҳнинг ҳузуридадир. Бундай ишларнинг ҳаммаси Аллоҳ таолонинг иродаси билан бўлади. Менинг ҳам, мен билан бирга бўлган мўминларнинг ҳам бунга даҳли йўқ. Сизга келаётган нарсалар, балки, синов учундир. Яхшилик етганда шукр қиласизларми, йўқми, ёмонлик келганда сабр қиласизларми, йўқми, синаб кўрилади, дедилар.

 وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تَسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

48. У шаҳарда тўққиз нафарли гуруҳ бор бўлиб, ер юзида бузғунчилик қилишар, ислоҳ қилмас эдилар.

Яъни, Солих алайҳиссаломнинг шаҳарлари бўлмиш Ҳижр шаҳрида тўққиз кишидан иборат бир гуруҳ бўлиб, ўша гуруҳ аъзолари бузғунчилик, фасод ишлар билан шуғулланишарди, яхшиликка, ислоҳ қилишга қўл уришмасди.

Ана ўша тўққиз кишилик бузғунчи гуруҳ аъзолари ислоҳга чақираётган Солих алайҳиссаломдан энг кўп дарғазаб бўлдилар. Ўз жиноятла-

ри билан шаҳар аҳолисини қўрқитиб олган мазкур уюшган жиноятчилар ўзларининг барча ҳамкасларига ўхшаб шаҳарнинг каттаю кичик ҳар бир ишига аралашиб турар эдилар. Солих, алайҳиссаломнинг гаплари чиққанидан сўнг улар ишни ўзларича муолажа қилишга ўтдилар.

قَالُوا تَقَاسِمُوا بِاللَّهِ لَنْ يَرَيْتَنَاهُ وَهُنَّ لَنْ قُولُنَ لَوْلَيْهِ مَا شَهَدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا
لَصَدِيقُونَ

49. Улар: «Аллоҳнинг номига қасам ичинглар! Албатта, у (Солих)ни ва унинг аҳлини тунда ўлдирамиз, сўнгра валийсига, биз унинг аҳлиниң ҳалокатига гувоҳ эмасмиз, албатта, биз ростгўйлармиз, деймиз», дедилар.

Ҳамма замондаги бузғунчи, зўравон, жиноятчи, иймонсиз гурухларнинг услуби шу – ўзларининг йўлига қарши бўлган, кишиларни фисқ-фасоддан қайтараётган, халқ-халойикқа бузғунчилик, қаллоблик, ҳаромхариш нималигини англашиб, уларнинг кўзини очаётган шахсга суиқасдлар уюштирилади; кечаси хоинларча бекиниб келиб, ўлдириб ёки бошқа бирор зарар етказиб кетилади; кейин мазлумнинг тарафдорларига: билмадик, ким қиёди экан бу ишни, дея без бўлиб тураверилади.

Солих алайҳиссаломнинг илоҳий даъвати ёқмаган кофир-бузғунчи, тўққиз кишилиқ жиноятчи гуруҳдагилар ҳам худди шу услубни қўллаш ҳақида маслаҳат қилишди. Энг қизифи, Аллоҳга иймони йўқ, Аллоҳнинг динига қарши чиқаётган, Аллоҳнинг Пайғамбари ва Унинг аҳлини ўлдиришга аҳдашаётганлар нима қиляптилар, эътибор беринг-а:

«Улар: «Аллоҳнинг номига қасам ичинглар!» демоқдалар.

Ҳа, бир-бирларини Аллоҳнинг номи билан қасам ичиб туриб, ўша мудҳишиш ишни амалга оширишга чорламоқдалар. Аллоҳга куфр келтириб, унга қарши жиҳод қилаётганлар унинг йўлида хизмат қилаётганларни, унга иймон келтирганларни ўлдириш пайида бўлиб туриб, яна нега Аллоҳнинг номи билан қасам ичадилар?!

Ҳа, бу алдамчилик бузғунчиларнинг қонига сингган хислатдир. Улар шу йўл билан Аллоҳни ҳам, одамларни ҳам, ўзларини ҳам алдамоқчи бўладилар. Лекин бу алдовга ўзларидан бошқа ҳеч ким ишонмайди. Бу тоифадаги бузғунчилар Аллоҳнинг номи билан қасам ичаверадилар, Аллоҳ, дин, шариат ҳақида, уларга ихлос қилиш зарурлиги хусусида лофт ураверадилар. Шу билан бирга, Солих алайҳиссаломни ва у ишига уммат бўлганларни кечаси ўлдиришнинг режасини ҳам тузаверадилар. Яна, бу режани амалга оширишда бирортаси айниб қолмасин учун, Аллоҳнинг номи билан қасам ҳам ичадилар.

Бузғунчи, дин душманларининг иккинчи бир фаройиб хусусия-

ти оятдаги:

«Албатта, у(Солих)ни ва унинг аҳлини тунда ўлдирамиз», деган гапларидан билинади. Дин ва диёнат учун хизмат қилаётган кишиларни, диндорларни очиқдан-очиқ ўлдиришга уларнинг юраги бетламайди. Кечаси хоинларча келиб, бирорга билдирамасдан ўлдириб кетадилар. Чунки, қанчалик коғир, золим, бузгунчи бўлмасинлар, Аллоҳ йўлида юрган одамни шу йўлда юргани учунгина ошкора ўлдиришга ёки бирор зарап етказишга журъат эта олмайдилар. Шунинг учун, бирор зарап етказмоқчи бўлсалар, бошқа сабабларни тўқыйдилар, ўлдиromoқчи бўлсалар, кечаси ўлдирадилар.

Бузгунчи, дин душманларининг учинчи бир фаройиб хусусияти:

«Сўнгра валийсига, биз унинг аҳлининг ҳалокатига гувоҳ эмасмиз, албатта, биз ростгўйлармиз, деймиз», деган гапларида кўринади.

Ундоқ нобакорлар қиласи ишни қилиб қўйиб, ёлғонни қўпиртириб, мен ростгўйман, деб қасам ичиб тураверадилар. Бунга Аллоҳни ҳам, одамларни ҳам ишонтирамиз, деб ўйлайдилар. Аммо ҳеч ким ҳеч қачон ишонмайди. Улар фақат ўзларини алдайдилар, холос. Улар, ўзларича, одамларни бопладик, деб хурсанд бўлиб юрадилар. Аммо охир-оқибат ўзлари бопланиб қолганларини билмай қоладилар.

50. Улар макр қилдилар. Биз ҳам улар сезмаган ҳолда бир «макр» қилдик.

Яъни, коғир-бузгунчилар ўзларича маслаҳатлашиб, макр-ҳийла ишлатиб, устомонлик қилмоқчи бўлдилар. Биз уларнинг макрининг жазосини бердик.

Ақийда бўйича, Аллоҳ таолога макр-ҳийлани нисбат бериб бўлмайди. «Намл» сурасидаги ушбу оят ва шунга ўхшаш бошқа оялларда араб тилининг балофат-фасоҳат қоидларидан «мушокала» қоидаси ишлатилгандир. Яъни, лафзларнинг шакли бир хил-у, маъноси бошқа-бошқа бўлади. Оялларда «макр» сўзи бузгунчиларга нисбатан асл маъносида, Аллоҳ таолога нисбатан эса, макрнинг жазосини бериш маъносида ишлатилади.

Ха, дин душманлари, бузгунчилар макр-ҳийла қилиб, Аллоҳнинг номи билан қасам ичиши, ўзини диндор қилиб кўрсатиши, аҳли иймонга турли найранглар ишлатиб, мусийбат етказиши мумкин. Ўзида бор куч-қувват, имконият ва ҳийла-найранглардан қувониши мумкин. Лекин ҳаммасини Аллоҳ таоло кўриб-билиб, ҳисобкитоб қилиб туради-ку?! Аллоҳ таоло ўша бузгунчиларни ўзларига сездирмай, аҳволини расво қилиб қўйиши мумкин-ку?! Ҳозирча

ўша бузғунчиларнинг сўзини ўтадиган, ишини битадиган қилиб қўйиши ҳам сездирмай олишнинг бир йўли-ку?! Мана шуларни унутган бузғунчилар охир-оқибат ҳақиқий ҳалокатта учрайдилар.

فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عِقْبَةً مُكَرِّهً مَأْنَادَ مَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ

51. Назар сол! Уларнинг макри оқибати нима бўлди?! Биз, албатта, уларни ва қавмларини, ҳаммаларини ер билан яксон қилдик.

Ха, динга қарши бўлган, бузғунчилик қилган, иймон аҳлига зулм ўтказган одамлар қанчалик қучли бўлмасин, қанчалик макру ҳийла-ларга ўрганган бўлмасин, барибир, охир-оқибатда ҳалокатта уч-рашлари муқаррар.

فَتَلَّكُ بِعِوْنَاهُمْ خَاوِيَّةً يُمَاظَلُمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

52. Ана, зулмлари сабабли уйлари ҳувиллаб ётибди! Албатта, бунда биладиган қавмлар учун ибрат бордир.

Зулмнинг оқибати шундай бўлиши турган гап. Бир кун келиб, золимлар ҳалокатта учрайди. Уларнинг ҳашаматли қасрлари, уйла-ри, туар жойлари вайронага айланиб, ҳувиллаб қолади. Буни ҳар жойда, ҳар диёрда кўриб юрибмиз. Ана ўша золимларнинг аянчли қисматида улардан кейин келганлар учун, агар улар биладиган қавм бўлсалар, ибрат, ваъз-насиҳат ва эслатма бордир. Аммо билмайди-ган, жоҳил қавмлар бўлса, яна айнан ўша ҳалокатта учраган золим-ларнинг хатосини такрорлайверадилар ва оқибатда ўша золимларга ўхшаб ҳалокатта йўлиқаверадилар.

وَأَنْجَحْنَا الَّذِينَ إِمْنَوْا كَانُوا يَنْقُولُونَ

53. Ва иймон келтириб, тақво қилиб юрганларга нажот бер-дик.

Аввалги ўтган мўмин ва тақводорларга нажот берганимиздек, Солих қавмининг ҳам мўмин ва тақводорларига нажот бердик. Улар-дан кейин келадиган мўмин ва тақводорларга ҳам нажот берамиз.

Эндиғи оятлар Лут қавмининг қиссасига тўхталади:

وَلُوطًا إِذْ كَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتَوْتَ الْفَحْشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ إِنِّي أَنَا لَكُمْ

لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ إِلَّا تَنْتَمُ قَوْمٌ بِحَهْلُوكٍ

54. Ва Лутни ҳам (Пайғамбар қилиб юбордик). Ўшанда у ўз қавмига: «Сиз кўриб-билиб туриб, фоҳиша иш қиласизми?!

55. Сиз, албатта, аёлларни қўйиб, эркакларга шаҳват ила яқинлик қиласизми?! Йўқ! Сиз жоҳиллик қилаётган қавмдирсиз!» деди.

Солиҳ алайҳиссалом қиссасида бўлгани каби, Лут алайҳиссалом қиссаларидан ҳам ушбу суранинг сиёқига мос парча келтирилмоқда. Лут алайҳиссалом қавмлари билан фақат уларнинг баччабозлиги ҳақида тортишганликлари зикр этилмоқда, холос. Аллоҳ таоло Лут алайҳиссаломни ҳам қавмларига Пайғамбар қилиб юборганида, у зот қавмга қараб:

«Сиз кўриб-билиб туриб, фоҳиша иш қиласизми?!» дедилар.

У жиноятчи қавмнинг «фоҳиша иши» баччабозлик – эркак кишиларнинг бир-бири билан жинсий алоқа қилиши эди. Бу ишлари на ҳайвоний, на инсоний табиатта тўғри келмайдиган иш эди. Аллоҳ таоло дунёдаги ҳамма жонзотларни, нарсаларни, ҳайвонларни бир-бирига боғлиқ, бир-бирига мос, бир-биридан манфаат оладиган қилиб яратган. Шу жумладан, инсонларда жинсий алоқа масаласини эркак ва аёлга боғлаб қўйган. Ҳақиқий жинсий алоқа, лаззат, ундан кела-диган самара – фарзанд ана ўша табиий алоқа орқали вужудга кела-ди. Баччабозлик эса, унга тамоман тескаридир. Шунинг учун ҳам, бу ишга фақат инсонийлик табиатидан чиққанларгина мубтало бўла-дилар. Улар амаллари инсоний табиатта хилоф эканини яхши била-дилар. Аммо кўриб-билиб туриб, яна қилаверадилар. Лут алайҳиссаломнинг ўз қавмига қарата қилган хитобларида ана шу маънолар бор. Ул зот алайҳиссалом сўзларининг давомида «фоҳиша иш» ни-мадан иборат эканини очиқ айтмоқдадир:

«Сиз аёлларни қўйиб, эркакларга шаҳват ила яқинлик қиласизми?!»

Мана шу гапнинг ўзи уларнинг ким эканини аниқ баён қилмоқда, бошқа ҳеч қандай изоҳга ҳожат йўқ. Эркак кишининг аёлга шаҳвоний яқинлик қилиши ҳаммага маълум ва табиий нарса, аммо эркак билан эркак шаҳвоний яқинлик қилиши ақдга сифмайдиган иш. Ҳатто ваҳшний ҳайвонлар ҳам бундай қилмайди. Фақат одам шаклида юрган, лекин табиийликдан четта чиққан махлуқларгина бунақа тубанликка боради.

«Йўқ! Сиз жоҳиллик қилаётган қавмдирсиз!»

Шундай бўлмаганида, бу ишни қилмас эдингиз.

Лут алайҳиссаломнинг бу айловларига қавми қандай жавоб берди?

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُ إِلَّا لُوطٌ مِّنْ قَرِيَّتِكُمْ إِنَّهُمْ
أُنَاسٌ يَنْظَهُرُونَ

56. Унинг қавмининг жавоби: «Лут аҳлини юртингиздан қувиб чиқаринг, чунки улар покиза бўлишни хоҳлаган кишилардир», дейишдан бошқа нарса бўлмади.

Ифлосликка ботиб қолган бу қавм покликни масхара қилиб, покиза одамларни камситиш йўлига ўтди. Уларни дунёда ҳеч ким қилмаган ифлослиқдан қайтариб, покланишга, инсон номига доғ туширмасликка чорлаган Аллоҳнинг Пайғамбари Лут алайҳиссаломни ва у кишига эргашган мўминларни айнан покликлари учун юртла-ридан ҳайдаб чиқармоқчилар.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرَاتُهُ قَدْرَنَاهَا مِنَ الْعَبَرِينَ

57. Бас, Биз унга ва хотинидан бошқа аҳлига нажот бердик. У(хотин)нинг азобда қолгувчилар ичида бўлишини тақдир қилдик.

Одатдагидек, Пайғамбар бошлиқ мўминлар нажот топдилар. Коғирлар эса, азобда қолдилар. Ҳатто, золимлардан бирини Пайғамбарга хотин экани ҳам қутқариб қола олмади. Чунки, динда ўлчам наслу наслуга, яқин қариндошликка боғлиқ эмас. Ҳамма амалига яраша олади.

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطْرًا فَسَاءَ مَطْرُ الْمُنْذَرِينَ

58. Ва уларнинг устларига бир ёмғир ёғдирдикки, бас, огоҳлантирилганларнинг азоби қандай ҳам ёмон бўлди.

Ва жиноятчи Лут қавмининг устидан тош ёғдирдик. Ҳаммалари ҳалок бўлдилар. Огоҳлантиришларга қарамай, жиноятда бардавом бўлганларнинг оқибати шундай бўлади.

«...бас, огоҳлантирилганларнинг азоби қандай ҳам ёмон бўлди.»

Шу билан ўтган Пайғамбарлар ва уларнинг умматлари ҳақидаги қиссалар тамом бўлади. Мусо, Довуд, Сулаймон, Солих, ва Лут алайҳимуссаломларнинг қиссаларидан кейин, яна суранинг аввалидаги мавзуга қайтилади. Яна ақийда масаласига, Аллоҳнинг қудратига далолат қилувчи жараёнларга эътибор тортилади, турли масалалар муолажа этилади. Аввало, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилинади:

قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ أَصْطَفَنَا اللَّهُ خَيْرًا مَا يُشَرِّكُ بِهِ

59. Сен: «Аллоҳга ҳамд бўлсин ва У танлаб олган бандаларига салом бўлсин. Аллоҳ яхшими ёки улар ширк келтираётган нарсаларми?» дегин.

Аллоҳ таоло ушбу оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга ҳар бир гапни бошлишдан олдин айтиш лозим бўлган муборак сўзларни ўргатмоқда:

«Алҳамду лиллаҳ» – «Аллоҳга ҳамд бўлсин», деб айтишни буюрмоқда.

Демак, каломнинг боши шу сўзлар бўлиши керак. Сўнгра, Аллоҳ танлаб олган бандаларга, танлаб олиб, Пайғамбар қилиб жўннаттан бандаларга саловот ва салом айтишни буюрмоқда.

«...ва У танлаб олган бандаларига салом бўлсин», дегин.

Кейин хоҳлаган гап гапирилавади.

Оятда асосий эътибор қуидаги саволга қаратилган:

«Аллоҳ яхшими ёки улар ширк келтираётган нарсаларми?»

Очиқ-оидин савол. Бир томонда, баркамол сифатлари билан Аллоҳ, субҳанаҳу ва таоло. Иккинчи томонда, мушриклар унга шерик қилаётган тош, ёғоч, лойдан ясалган жонсиз бут-санамлар, турли ҳайвонлар, одамлар, жинлар, фаришталар ва бошқалар. Қайси бири яхши? Бу саволга жавоб кутиб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Ҳамма нарса шундок ҳам маълум. Шу сабабли, бевосита иккинчи саволга ўтиляпти:

أَمْنَنْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَانْبَتَنَا بِهِ حَدَائِقَ
ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْتَوْا شَجَرَهَا أَعْلَهُ مَعَ اللَّهِ بِلَهُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ

60. Ёки осмонлару ерни яратган, сизларга осмондан сув туширган Зотми? Бас, Биз у(сув) билан гўзал боелар ўстирдик. Сиз ўзингиз унинг дараҳтини ўстира олмас эдингиз. Аллоҳ билан бирга бошка илоҳ борми?! Йўқ, улар ўzlари тенглаштирадиган қавмдирлар.

Қани айтинглар-чи, ўша турли-туман соxта худоларингиз яхшими

«Ёки осмонлару ерни яратган, сизларга осмондан сув туширган Зотми?»

Қайси бири яхши? Ҳеч нарсани, ҳатто битта пашшани ҳам яратта олмайдиган соxта худолар қаёқдаю осмонлару ерни яратган қодир Аллоҳ, қаёқда!

Сизга ҳеч нарсани ризқ ёки неъмат қилиб бера олмайдиган сохта худолар яхшими ёки осмондан сизга сув тушириб, бутун ризқу рўзингизга сабаб қилган Зот яхшими?

«Бас, Биз у (сув) билан гўзал боғлар ўстирдик.»

Ха, Ўзимиз осмондан туширган сув билан Ўзимиз гўзал боғларни ўстирдик. Сиз унинг мевасидан ейсиз. Ҳайвонларингизга-да берасиз. Гўзалигидан завқданасиз. Соясида истироҳат қиласиз. Яна қанчадан қанча манфаатлар оласиз. Хўш, бу гўзал боғларни сизга ўша сохта худоларингиз ўстириб бердими? Ёки ўзингиз ўстириб олдингизми?

«Сиз ўзингиз унинг дараҳтини ўстира олмас эдингиз.»

Набототлар қандай ўсади, улгаяди, гулга киради, мева қилади, ҳеч ким ҳозиргача билмайди. Инсоннинг иши баъзи бир хизматларини қилиш, холос. Бошқа вақтда набототларда юз бераётган жараёнлар нималигини билмасдан, унга аралаша олмай, қараб туришдан бошқа иш қўлидан келмайди. Ўсимликларнинг ўсиш жараёни ҳақида тасаввурга эга бўлмаган инсон қандай қилиб уни ўстира олар эди?! Буларнинг ҳаммасини фақат Аллоҳ таолонинг якка Ўзи қилади, холос. Шундай бўлса ҳам, Аллоҳга ширк келтирасизми?

«Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?!»

Аллоҳга тенг кела оладиган бирор зот бўлиши мумкинми?!

«Йўқ, улар ўзлари тенглаштирадиган қавмдирлар.»

Йўқ! Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ. Аммо мушрикларнинг ўзлари Аллоҳга бошқани тенглаштирадиган қавмдирлар. Улар қадимдан шунаقا касалга чалинганлар.

أَمَنَ جَعْلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعْلَ خِلَالَهَا آنْهَرًا وَجَعْلَ هَارُوسِي وَجَعْلَ بَيْتَ الْبَحْرَيْنَ حَاجِزًا أَلَّهُ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

61. Ёки ерни қароргоҳ эттан, унинг узра анҳорлар қилган, унга тоғлар қилган ва икки дентиз ўртасида тўсиқ, қилган Зотми?! Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?! Йўқ, уларнинг кўплари билмаслар.

Эй, мушриклар, қани айтинг-чи, сизнинг ўша турли-туман, қўлидан ҳеч иш келмайдиган сохта худоларингиз яхшими

«Ёки ерни қароргоҳ эттан» Зотми?

Ўзимиз яшаб турган ерни қарайлик. Ундаги саноқсиз мўъжизаларни санаб ўтирамайлик-да, биргина хусусиятини, унинг «қароргоҳ»лигини олиб қўрайлик. Аллоҳга куфр келтираётган инсонга ҳам қароргоҳ бўлиб турганига эътибор берайлик. Ер инсон учун қароргоҳ. Ерда инсон ҳаёт кечириши учун ҳамма нарса муҳайё. Буларни

ким қилган? Сохта худоларми ёки инсоннинг ўзими? Ер билан қуёш орасидаги масофа озгина узайса, ер музлаб қолиши ёки, аксинча, оралиқ масофа озгина камайса, ер куйиб кетиши илмий ҳақиқатдир. Хўш, ерни бундай аниқ ўлчов билан қуёшдан маълум даражадаги узоқликка ким қўйдию ким уни ушлаб турибди?

Нафас олишни ҳам бир ўйлаб кўрайлик. Инсон нафас олиши учун ҳавони ким етказиб бермоқда? Агар инсон озгина баланддикка кўтарилса, нафас олиши қийинлашади. Фазога учаётган кемалар маҳсус идишларда ҳаво олиб кетаётгани шундан. Ўша ерда инсон оғирлигини ҳам йўқотиб, муаллақ учиб юради. Аксинча, инсон ер қаърига тушиб борса ҳам, нафас ололмай қийналади. Мана шу мисолларнинг ўзиёқ ернинг биз яшаб турган қатламини инсонга ва бошқа сонсиз-саноқсиз маҳлуқотларга қароргоҳ қилиб қўйган зот Аллоҳ, эканини, Ундан ўзга ҳеч ким бу ишларни қила олмаслигини англаб етишимизга кифоя бўлиши керак.

Аллоҳ, таоло ерни фақат қароргоҳ этибигина қолмай, яна **«унинг узра анҳорлар қилган»** ҳамдир.

Дарё ва анҳорлар ернинг ҳаёт томири. Қаерда дарё бўлса, қаерда анҳор оқса, ўша ерда ҳаёт бор. Ўша ерда ободончилик, экинтикин ва бошқа нарсалар бўлади. Ер юзида қанчадан-қанча дарё ва анҳорлар бор. Уларни ким вужудга келтирган? Уларни ким қазиб, ким сувини оқизиб қўйган? Сохта худоларми? Ёки инсоннинг ўзими? Агар улар ҳаммалари тўпланиб, ҳамма имкониятларини ишга солиб, жон-жаҳдлари билан ҳаракат қылсалар, бир ҳўплам сувни йўқдан яратса олармикинлар? Албатта, яратса олмайдилар. Шундай бўлганидан кейин, Аллоҳга иймон келтириб, Унинг ягона ибодатта сазовор зот эканини тан олишса бўлмайдими?

Аллоҳ, ер юзида фақат анҳорларни оқизиб қўйган эмас, балки **«унга тоғлар қилган»** зот ҳамдир.

Ер юзидағи улуғвор, собит тоғларни ким пайдо қилган? Сохта худоларми ёки одамларнинг ўзими? Дарё ва анҳорларнинг суви ҳам ўша тоғлардан келади. Шу билан бирга, бошқа оятларда айтилганидек, тоғлар қозиқ бўлиб, ернинг мувозанатини ушлаб туради. Уларда инсон учун яна қанчадан-қанча манфаатлар бор. Буларнинг ҳаммасини яраттан Аллоҳнинг қудратига тан бермасдан юрганларга ҳайронсан.

Шу билан бирга, Аллоҳ, таоло

«икки денгиз ўртасида тўсиқ қилган» зотдир.

Икки денгиз – денгиз ва дарёдир. Аллоҳ, улар ўртасига табиий тўсиқ тортиб қўйибди. Бирининг суви иккинчисига қуйилади, аммо аралашиб кетмайди: дарёнинг чучук суви шўр, дengизнинг шўр суви чучук бўлиб қолмайди. Чунки, Аллоҳ, уларнинг ўртасига табиий тўсиқ тортиб қўйган.

Буни Аллоҳдан бошқа ким қила олади? Сохта худоларми ёки коғир ва мушрикларми? Йўқ! Ҳеч ким қила олмайди. Қила оладиганлар бўлса, айтсинлар!

«Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?!»

Қани, мушриклар жавоб берсинглар!

«Йўқ, уларнинг кўплари билмаслар.»

Уларда илм деган нарсанинг асари ҳам йўқ. Бўлмаса, Аллоҳга турли нарсаларни ширк келтириб юрармидилар!

﴿أَمَنَ يُحِبُّ الْمُضْطَرُ إِذَا دُعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُ لَكُمْ خَلْفَكُمْ أَرْضًا لَّهُ أَنْدَلَعَتِ الْأَرْضُ إِذَا أَرْسَلْنَا رُوحَنَا مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا مَّا نَذَرَ كَرُونَ﴾

62. Ёки музтар(ночор) одам дуо қилганда ижобат этиб, унинг мушкулини осон қилган ҳамда сизни ер юзида халифа қилган Зот яхшими?! Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми? Қанчалик оз эслайсизлар-а?!

Эй, мушриклар, қани айтинг-чи, қўлидан ҳеч нарса келмайдиган сохта худоларингиз яхшими

«Ёки музтар(ночор) одам дуо қилганда ижобат этиб, унинг мушкулини осон қилган» зотми?

Роҳат-фароғат вақтида Аллоҳни хаёлига келтирмайдиганлар ҳам, Аллоҳни умуман инкор этадиганлар ҳам, худолик даъвосини қиладиганлар ҳам ночор қолган вақтларида, ҳеч илож топа олмай, ҳамма таянчлардан умидлари узилган пайтда Аллоҳга ёлборадилар. Ҳаёти қил устида қолганда, аҳволи оғирлашиб, ҳеч бир илож тополмай турган вақтда Аллоҳдан ёрдам сўрайдилар. Бу ҳолат ҳар бир инсоннинг ҳаётида бўлади. Инсон бу дунёда ўзини боғлаган нарсалардан узилганида Аллоҳга юзланади, Унга боғланади. Мана шу ҳолатнинг ўзи Аллоҳнинг борлигига, ягона илоҳдигига далилдир. Чунки, Аллоҳдан ўзга сохта худолари унинг дуосини эшитмайди, ижобат ҳам қила олмайди. Фақат биргина зот дуони эшитиб, ижобат қилишга қодир. У ҳам бўлса, Аллоҳ, таолонинг Ўзири. Музтар бўлган пайтда бошқа ҳамма нарсани қўйиб, ягона Аллоҳга илтижо қилиш инсон табиатига жуда хосдир.

Аллоҳ, таоло ночор инсоннинг дуосини эшитиб, уни истижобат қилиш билангина кифояланиб қолмайди, балки фазли ила инсонни Ўзининг ер юзидағи халифаси – ўринбосари этиб сайлаб қўйганлар. Шунинг учун ҳам, саволнинг давомида:

«ҳамда сизни ер юзида халифа қилган Зот яхшими?!» дейилмоқда.

Дарҳақиқат, инсонни ер юзида хўжайин қилиб қўйган ким ўзи? Инсонга ер юзидағи ҳамма мавжудотни beminnat хизматкор қилиб

қўйган ким ўзи? Инсонга ер юзидағи барча нарсалардан фойдаланиш қобилиятини берган зот ким ўзи? Умуман, инсонни йўқдан бор қилган ким ўзи? Ўша сохта худоларми ёки Аллоҳ таоломи? Албатта, Аллоҳ таоло. Шундай экан:

«Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?»

Шунинг учун мушриклар Аллоҳга ширк келтиришяптими?

Йўқ, Аллоҳдан бошқа илоҳ бўлиши мумкин эмас. Аммо буни мушриклар эсламайдилар. Шунинг учун ҳам, оят охирида уларга:

«Қанчалик оз эслайсизлар-а?!» дейилмоқда.

۱۲

أَمْنَ يَهْدِي كُمْ فِي ظُلْمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الْرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيِ
رَحْمَتِهِ أَعْلَمُهُ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشِّرِّكُونَ

63. Ёки сизларни қуруқлик ва денгиз зулматларида тўғри йўлга соладиган ҳамда йўз раҳмати олдидан шамолларни хушхабар қилиб юборадиган Зотми?! Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?! Аллоҳ улар ширк келтираётган нарсалардан олийдир.

Эй, мушриклар, қани айтинг-чи, сизнинг қўлидан ҳеч нарса келмайдиган ўша турли-туман сохта худоларингиз яхшими

«Ёки сизларни қуруқлик ва денгиз зулматларида тўғри йўлга соладиган» зотми?!

Одамлар доимо қуруқлик ва денгизда сафар қилиб келади. Кўзланган манзилларга етиш учун турли йўллардан юришади. Иложини қилиб, ўша жойни топиб боришади. Хўш, ўша сафарларда йўл то-пиш қобилиятини инсонга ким берди? Йўлни аниқлашда ёрдам берадиган ақд, кўз, қулоқни-чи? Турли белгиларга, юлдузларга, асбобларга қараб йўл топишни унга ким ўргатди? Сохта худоларми? Ёки Аллоҳ таоломи? Албатта, Аллоҳ таоло. Шундай бўлса, яна:

«Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?!

Йўқ, албатта. Аммо мушриклар жоҳиллик қилиб, Аллоҳга ширк келтирадилар.

«Аллоҳ улар ширк келтираётган нарсалардан олийдир.»

У зот Унга бирор шерик бўлиш айбидан покдир.

۱۳

أَمْنَ يَدِهَا الْحَلَقُ شَرَّ بَيْدِهِ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَعْلَمُهُ مَعَ اللَّهِ قُلْ هَكَائِنُ
بُرْهَنَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

64. Ёки аввал бошдан яратадиган, сўнгра яна қайтадан яратадиган ва сизларни осмонлару ердан ризқлантирадиган Зот яхшими? Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?! «Агар ростгўй бўлсангиз ҳужжатингизни келтиринг», дегин.

Эй, мушриклар, қани айтинглар-чи, қўлидан ҳеч нарса келмайдиган сизнинг турли-туман сохта худоларингиз яхшими

«Ёки аввал бошдан яратадиган, сўнгра яна қайтадан яратадиган» зотми?

Аслида, йўқ инсонни бор қилиб, аввал бошда яратган ким? Бутсанамларми, жин ва фаришталарми, мушриклар худо деб юрган бошқа маҳлуқларми? Инсонни охиратда қайтадан яратадиган ҳам фақат Аллоҳ таолонинг Ўзи.

Эй, мушриклар, қани айтинглар-чи, сизнинг турли-туман, қўлидан ҳеч нарса келмайдиган сохта худоларингиз яхшими ёки:

«Сизларни осмонлару ердан ризқлантирадиган Зот яхшими?»

Аллоҳ, инсонни йўқдан бор қилиб яратди, энди унга ризқ берадиган ким? Инсон осмонлару ердан сонсиз-саноқсиз неъматлар билан ризқланмоқда. Ана ўша ризқлар туфайли инсон ҳаёт кечиришга имкон топмоқда. Бу ризқларни санаб саноғига етиб бўлмайди. Қани, эй, мушриклар, ўша ризқларнинг қайси бирини «худо»ларингиз берган, айтинглар. Биз нафас олаётган ҳавони бердими? Сувними? Нимани берди ўзи? Йўқ, ҳеч нарсани бергани йўқ. Инсон зотини осмонлару ердан беҳисоб неъматлар билан ризқлантираётган зот Аллоҳ, таолонинг Ўзидир. Шундай экан, яна:

«Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ борми?!»

Албатта, йўқ. Эй, мушриклар, агар, Аллоҳ билан бирга яна бошқа илоҳ ҳам бор, дейдиган бўлсангиз ва бу гапингизда

«ростгўй бўлсангиз, ҳужжатингизни келтиринг», дегин».

Пайғамбаримиз алайҳиссаломга Аллоҳ ўргатаётган бу талаб тавҳид аҳлининг ширк аҳлларига қўядиган доимий талабидир. Мушриклар ҳеч қачон бу талабни қондира олмайдилар. Чунки, уларнинг, Аллоҳнинг шериги бор, деган гаплари фирт ёлғон, агар рост бўлганида, ҳужжатларини келтирап эдилар.

Ширк амаллари, яъни, кўпхудолик, тўғрироғи, Аллоҳ таолонинг шериги бор, деб эътиқод қилиш баъзи йўлдан адашган тоифаларда учрайдиган ҳолатдир. Аслида, ҳамма самовий динлар ягона Аллоҳга ибодат қилишга, тавҳидга чақиргандир.

Ушбу сураи каримада ваҳдоният асосларини мустаҳкамлаш, ширкнинг асоссизлигини исботлаш учун юқоридаги беш савол берилди. Бу беш саволга мушриклар ҳеч қачон жавоб топиб бера олмаганлар, бера олмайдилар ҳам. Чунки, мушриклик асоссиз эътиқоддир.

Ваҳдониятни исбот қилиш ва ширкнинг асоссиз эканини кўрсатиш учун келтирилган оятлардан сўнг, яна Аллоҳ, таолонинг Ўзига хос сифатларидан бири – файбни билиши ва файб илмидан бўлган охират ҳақидаги хабарлар келади:

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنِ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبَعْثُرُونَ

65. Сен: «Осмонлару ерда Аллоҳдан бошқа ҳеч ким файбни билмас», деб айт. Улар қачон қайта тирилтирилишларини ҳам сезмаслар.

Файбни билиш фақат Аллоҳ, таолонинг Ўзига хосдир. Аллоҳдан бошқа ҳеч ким – на инсон, на фаришталар, на жинлар файбни билмайди. Бу эса, Аллоҳ, таолонинг мутлақ илм эгаси эканини англатиш билан бирга, махлуқотлар учун у буюк Зотнинг лутфи ҳамдир. Ўйлаб кўрайлик, инсон ўз тақдирини, бир кун, бир ҳафта, бир ой, бир йилдан кейин ёки умрининг охиригача нималар бўлишини аниқ билса, унинг учун ўша кун, ҳафта, ой, йил ва умрнинг қизизи қоладими? Албатта, йўқ. Бу мулоҳаза фақат биргина файб ҳақида. Яна қанчадан-қанча файб ишлари бор, уларни ҳам мулоҳаза қилсан, шунга ўхшаш ҳикматлар келиб чиқаверади.

«Улар қачон қайта тирилтирилишларини ҳам сезмаслар.»

Инсоннинг қачон қайта тирилиши ҳам файб илмидир. Уни ҳам осмонлару ерда Аллоҳдан ўзга ҳеч ким билмайди. Инсонларнинг ўзлари қачон қайта тирилишларини ҳатто сезмайдилар. Бу масала ҳам майли, ундан каттарофини ҳам сезмайдилар. Ёки билармикинлар?

بَلِ اُدَرَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ

66. Балки илмлари охиратни идрок қилгандир? Йўқ, улар ундан шак-шубҳададирлар. Йўқ, улар ундан кўрдирлар.

Кофиirlар охират илмидан хабардормикин? Йўқ, била олмайдилар. Улар охират нима эканини билиш у ёқда турсин, охиратнинг бўлиш-бўлмаслигига аниқ ишонмайдилар. Ҳаттоқи, у хусусдаги масалада кўрдирлар, ҳеч нарсани кўрмаслар. Шунинг учун ҳам:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِذَا كُنَّا تُرْبَى وَأَبَاوْنَا إِنَّا مُحْرِجُونَ لَقَدْ وَعَدْنَا هَذَا حَسْنٌ

وَءَابَآؤْنَا مِنْ قَبْلِ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ

67. Куфр қелтирганлар: «Биз ва ота-боболаримиз тупроқ бўлганимиздан кейин, яна чиқариламиزمий!»

68. Батаҳқиқ, бу бизга-да, ота-боболаримизга-да олдин ҳам ваъда қилингандай эди. Бу, аввалгиларнинг афсонасидан бошқа ҳеч нарса эмас», дедилар.

Кофиirlарда Аллоҳга ва Унинг баркамол сифатларига ишонмаслик оқибатида ўрнашиб қолган нотўғри хаёллардан бири қайта тирилиш масаласида кўринади. Улар, ўлганимиздан кейин кўмилиб, эту устихонимиз чириб, тупроққа қўшилиб кетганидан кейин, қандай қилиб яна қайтадан тирилишимиз мумкин? Биздан олдин ўлиб, чириб, умуман асари қолмаган ота-боболаримиз қандай қилиб яна қайтадан чиқарилишлари мумкин, деб ҳайратланадилар. Лекин, дунёга келмасимдан олдин мендан асар ҳам йўқ эди, ота-боболаримнинг ҳам дунёга келмасларидан олдин ҳеч қандай асари бўлмаган, аммо шундай бўлса-да, мен ҳам, ота-боболарим ҳам дунёга келдик, яшаб ўтдик. Мени ва ота-боболаримни йўқ жойдан бор қилган ана ўша Зот бор тупроққа аралашиб кетганимиздан кейин қайта чиқариб олишга албатта қодирдир, деб ўйламайди.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Куръони Карим уларга, бир кун келиб қайта тирилажаксизлар, десалар:

«Куфр қелтирганлар: «Биз ва ота-боболаримиз тупроқ бўлганимиздан кейин, яна чиқариламизмий!»» деб сўрайверадилар.

Уларнинг бу саволи ҳақиқатни англаш учун берилган эмас. Уларнинг бу саволи ҳақиқатни инкор этиш учун берилган саволдир. Улар ўзларининг бу саволлари билан нафақат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг, балки ҳамма Пайғамбарларнинг қайта тирилиш ҳақидаги хабарларини инкор қиласидилар.

Кофиirlар гапининг давомига эътибор берайлик:

«Батаҳқиқ, бу бизга-да, ота-боболаримизга-да олдин ҳам ваъда қилингандай эди».

Яъни, ўлгандан кейин қайта тирилиш бизга ҳам, ота-боболаримизга ҳам Муҳаммаддан олдин ҳам ваъда қилингандай эди. Ундан бошқа ўзини Пайғамбар деб атаганлар ҳам бу гапни айтган.

«Бу, аввалгиларнинг афсонасидан бошқа ҳеч нарса эмас», дедилар.»

Ўлгандан кейин қайта тирилиб чиқиши ҳақидаги Муҳаммаднинг гаплари аввал ўтганларнинг афсонасидан бошқа нарса эмас, дедилар. Улар бу билан қиёматга оид ақийдани эътибордан четда қолдиришга ҳаракат қиласидилар. Уларнинг бу ишлари катта жиноятдир.

Уларнинг бу улкан жиноятларига қарши Аллоҳ таоло Пайғамбари миз соллаллоҳу алайҳи васалламга қўйидаги гапни айтишни амр қиласиди:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَدِيقَةُ الْمُجْرِمِينَ

69. Сен: «Ер юзида сайр қилинглар ва жиноятчиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солинглар», деб айт.

Улар ер юзининг қаерига борсалар, охиратни, қайта тирилишни ўзларига ўхшаб инкор этган жиноятчиларнинг ҳалокат асарларини кўрадилар. Ҳа, бундай жиноятчиларнинг оқибати ҳар доим ҳалокат, шармандалик бўлиб келган. Шунинг учун ҳам:

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مَّا يَمْكُرُونَ

70. Сен улар ҳақида ғам чекма ва қилаётган макрларидан ҳам сиқилма.

Улар охиратга, қайта тирилишга ишонмасалар, ўзларига ёмон бўлади. Сен улар ўзларини бадбахтликка ураётганларидан хафа бўлма. Улар қилаётган турли макрлардан юрагинг сиқилмасин ҳам.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

71. Улар: «Агар ростгўй бўлсангиз, бу ваъда қачон бўлади?» дерлар.

Ўша кофирлар ҳар қачон қиёмат билан, қайта тирилиш ва ўтганларнинг ҳалокати билан огоҳлантирилганларида, ўша сиз ваъда қилаётган қиёмат қачон бўлади, қайта тирилиш қачон бўлади, ҳалокат, азоб қачон келади, деб истеҳзо билан сўрашади.

قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ رَدِّكُمْ بَعْضُ الَّذِي سَتَعْجِلُونَ

72. Сен: «Сиз келишига ошиқаётган нарсанинг баъзиси ортингизга мингашиб олган бўлса, ажаб эмас», деб айт.

Яъни, ўша ваъдалар шундоққина ортингизда турибди, аммо сиз сезмаяпсиз, холос.

Дарҳақиқат, файбни ким билади? Эҳтимол, беш дақиқадан сўнг азоб, қиёмат ёки қайта тирилиш рўй берар, эҳтимол, ундан кўпроқ ёки озроқ вақт қолгандир. Ким билади буни?! Аллоҳ таоло бу ишларни хоҳлаган лаҳзасида содир этишга қодир. Аммо:

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَا كَثُرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ

73. Албатта, Роббинг одамларга нисбатан фазлу марҳамат соҳибидир. Лекин уларнинг кўплари шукр қилмаслар.

Яъни, Аллоҳ, Ўз баңдаларига фазлу карам ва марҳамат кўрсатиб, уларни куфру исёнлари учун азобламасдан, уларга умр, муҳлат ва бошқа неъматларини бериб турибди.

«Лекин уларнинг кўплари шукр қилмаслар.»

Аллоҳ, уларга берган фазлу марҳаматтага ношукр бўладилар. Шукрнинг ўрнига, қачон қиёмат содир бўлади, деб масхара ва истеҳзо этадилар.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تَكِنُ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِمُونَ

74. Ва, албатта, Роббинг уларнинг диллари беркитган нарсани ҳам, ошкор қилган нарсани ҳам билур.

Ҳамма ғайбларни билгувчи Аллоҳ, уларнинг кўнгилларидағи ғайбни – беркитиб юрган ниятларини ҳам билади. Ошкора қилиб юрган нарсаларини билиши эса, ўз-ўзидан маълум. Аммо фазл эгаси бўлгани учун, муҳлат бериб, тек қўйиб қўйган.

وَمَا مِنْ غَابَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِلَّا فِي كِتَابٍ مَبِينٍ

75. Осмону ерда ҳеч бир ғайб нарса йўқ, илло у очиқ-оидин китобда бордир.

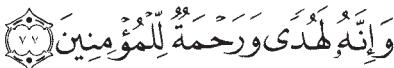
Яъни, нафақат одамларнинг қалбларида яширган сирлари, балки осмон ва ердаги ҳар бир сир ҳам Аллоҳ таолонинг ҳузуридаги очиқ-оидин китобда – Лавҳул Маҳфузда бордир.

Ана шундай мутлақ илм соҳиби бўлган Аллоҳ, Ўз илми ила Қуръонни туширгандир. Ундаги хабарлар ҳаммаси Аллоҳнинг илмидандин. Унда одамлар ихтилоф қилаётган нарса ҳақида ҳукм бўлса, ўша ҳукм ҳақдир. Чунки, у ҳукм Аллоҳнинг ҳукмидир.

إِنَّ هَذَا الْقُرْءَانَ يَقُصُّ عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

76. Албатта, ушбу Қуръон Бани Исроилга улар ихтилоф қилаётган нарсаларнинг кўпини айтиб берадир.

Бани Исройл ихтилоф қилган ва қилаётган масалалар анча-мунча. Бани Исройл Таврот ҳақида, унинг шариати, Пайғамбарлар, Ийсо алайҳиссалом ҳақларида ва яна бошқа кўпгина масалалар устида ихтилофлар қилганлар ва қилмоқдалар. Қуръони Карим улар ихтилоф қилган ва қилаётган масалаларни ҳақ, йўл билан ҳал этиб берди.

77. Албатта, у (Қуръон) мўминлар учун ҳидоят ва раҳматдир.

Ҳа, Аллоҳ, Қуръони Карим билан иймонли кишиларни энг тӯғри йўлга ҳидоят қиласи. Қинғир йўлдан тӯғри йўлга йўллайди. Ихтилофли йўлдан ихтилофсиз йўлга бошлайди. Унинг билан ҳидоятланган мўминлар икки дунёнинг саодатига эришадилар.

78. Албатта, Роббинг улар ўртасида Ўз ҳукми ила ажрим чиқаради. У азиз ва билгувчиdir.

Яъни, Роббинг бани исроилликлар орасида Ўз ҳукми ила ким ҳақ, ким ноҳақ эканини ажрим қиласи. У зотнинг ҳукм чиқаришга ҳаққи ва имкони чексиздир. Чунки:

«У азиз ва билгувчиdir».

Аллоҳ, ўта голиб ва ўта билгувчи зотdir.

Сен эса, эй Пайғамбар, уларнинг ихтилофлари билан ишинг бўлмасин.

79. Бас, сен Аллоҳга таваккал қил. Албатта, сен очиқ-оидин ҳақдадирсан.

Сен ўз ишингда фақат Аллоҳга суюн. Сен олиб бораётган иш ҳақ ишдир. Албатта, сен ҳақлиги очиқ-оидин кўриниб турган ҳақнинг устидадирсан.

80. Албатта, сен ўликларга эшиттира олмайсан, ортга қараб қочаётган карларга ҳам чақириқни эшиттира олмайсан.

Бу оятларда ҳам Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли бераётгани кўриниб турибди. Аллоҳ таоло ҳабиби Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб:

«Албатта, сен ўликларга эшиттира олмайсан», демоқда.

Яъни, Ислом даъватига қарши чиққанларни «ўликлар» деб васф қилмоқда. Дарҳақиқат, Исломдек очик-ойдин, икки дунё саодатига сабаб бўлувчи, осон, пок йўлга юрмаганлар «ўлиқдан» бошқа вужуд эмаслар. Ана ўша «ўликлар»га Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам эшиттира олмайдилар. Уларни фақат Аллоҳ таологина «тирилтириши» мумкин. Аллоҳ таоло эса, уларга ўхшаган саркашларни ҳидоятга солмаслигини очик-ойдин айтиб қўйган.

«Ортга қараб қочаётган карларга ҳам чақириқни эшиттира олмайсан.»

Аллоҳ таоло бу жумлада Ислом даъватидан юз ўтирган кофирларни бир нарсаларни эшитиб қолмаслик учун ортга қараб қочаётган карларга ўхшатмоқда. Ўзи ҳеч нарсани эшитмайдиган кар, шунинг устига, яна эшитиб қолмай деб, эшитиш эҳтимоли бор жойдан узоқроқقا қочади. Бу васф кофирларнинг Ислом даъватидан йироқда бўлиш учун нақадар ҳаракат қилишларини билдиради. Уларнинг иймонга келмаганликлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламда ёки Ислом даъватида қамчилик борлигини эмас, балки кофирларнинг қалбларида тузалмас мараз мавжудлигини кўрсатади.

وَمَا أَنْتَ بِهِدِي الْعُمَى عَنْ ضَلَالِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِتَائِتَافَهُمْ مُّسَلِّمُونَ

81. Сен кўрларни залолатдан ҳидоятга солгувчи эмассан. Сен фақат мусулмон бўлган ҳолларида оятларимизга иймон келтирадиганларгагина эшиттира олурсан.

Кофиirlар ўлик, қар бўлиш билан бирга, кўр ҳамдиrlар. Сен, эй Пайғамбар, у кўрларни адашиб юрган йўлларидан қайтариб, тўғри йўлга ҳидоят қила олмассан.

«Сен фақат мусулмон бўлган ҳолларида оятларимизга иймон келтирадиганларгагина эшиттира олурсан.»

Қалблари илоҳий оятларни қабул қилиб олишга тайёр, бутун борлиқлари билан Аллоҳга таслим бўлган, ўзлари тириқ, қулоқлари динг, кўзлари ўткир кишиларгагина даъватингни эшиттира оласан. Ана ўшаларга катта эътибор бер. Кофиirlар билан ҳисоб-китоб қилиш вақти келади.

وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَاهُمْ دَآبَةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُواْ بِإِيمَانِنَا^{۸۷}

 لَا يُوقْتُونَ

82. Қачонки уларнинг бошига сўз(ланган азоб) тушганида, Биз улар учун ердан бир жонивор чиқарамиз. У уларга, албатта, одамлар Бизнинг оятларимизга ишонмайдиган бўлганларини айтиб беради.

Бу ҳодиса қиёматнинг аломатларидан биридир. Аллоҳ, таоло ушбу ояти каримада коғирлар бошига ваъда қилинган сўз – қиёмат азоби тушиш чоғида ердан бир ҳайвон чиқариши ҳақида хабар бермоқда. Демак, бу ишнинг бўлиши муқаррарлигида ҳеч қандай шубҳа йўқ. Саҳих ҳадиси шарифларда бу ҳайвон қиёматнинг аломатларидан бири эканлиги, тавба қилса, фойда бермайдиган вақт бўлиб қолганда чиқиши ҳақида хабарлар келган.

Хофиз ибн Касир: «Бу жонивор охири замонда, одамлар фасодга берилганда, Аллоҳнинг амрини тарқ қилганларида ва ҳақ динни ўзгартирганларида чиқади», деганлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Ҳузайфа ибн Усайд ал-Фифорий розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадиси шарифда ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ўнта белгини кўрмагунингизча қиёмат қоим бўлмайди», деб туриб, ердан жонивор чиқишини ҳам айтганлар.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Абдуллоҳ ибн Амр розиаллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир ҳадис ёд олиб, ҳеч ёдимдан чиқармадим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шундай деганларини эшитганман:

«Қиёматнинг биринчи аломатларидан қуёшнинг мағрибдан чиқиши ва одамларга жониворнинг чиқишидир, буниси чошгоҳ пайтида бўлади. Қайси бири олдин чиқса, кейингиси дарров шеригининг орқасидан чиқади».

Шу билан бирга, муҳаққиқ тафсирчи уламоларимиз ушбу жонивор ҳақида кераксиз ва асоссиз гаплар кўпайиб кетганини, улар тафсир китобларимизга ҳам кириб қолганини, ишончли манбаларга суюнмаган гаплар бўлгани учун, уларга эътибор бермаслик лозимлигини тарьиҳлайдилар. Қуръони Каримда ва саҳих ҳадисларда келган хабарлар билан кифояланиш энг яхши иш. Қолгани эса, фақат Аллоҳ биладиган файб илмдир.

«Қачонки уларнинг бошига сўз(ланган азоб) тушганида, Биз улар учун ердан бир жонивор чиқарамиз.»

Бу «жонивор» оята «добба» деб айтилган. «Добба» – «ер юзида аста юрувчи» деганидир. Қорни билан судралиб юрадими, икки, тўрт

ёки соңсиз-саноқсиз оёқлари билан юрадими, фарқи йўқ. Диний адабиётимизда ҳам бу жонивор «доббатул арз» номи билан машҳур бўлган.

Демак, қиёмат яқинлашганда ўша жонивор чиқади ва:

«У уларга, албатта, одамлар Бизнинг оятларимизга ишонмайдиган бўлганларини айтиб берадир».

«Доббатул арз»ни одамларга гапиртиришдан мақсад уларнинг илохий оятларга иймон келтирмайдиган бўлганликларини билдириш экан.

Қандай қилиб айтишини Аллоҳ таолонинг Ўзи билади. Имо-ишора билан тушунтирадими, ҳамма инсонлар тушунадиган тилда гапира-дими ёки инсонлар унинг тилини тушунадиган бўлиб қоладиларми, бирор бу ҳақда бир нарса билмайди. Биз эса, ушбу «Намл» сурасида ҳайвонларнинг одамлар билан муомала қилиши, гаплашиши кетмакет келганига эътиборни қаратмоқчимиз, холос: Сулаймон алай-ҳиссалом ўзларига мантиқуттрай илмини бергани учун Аллоҳга шукр қилишлари, чумолининг гапириши, Ҳудҳуднинг қиссаси ва, ниҳоят, «доббатул арз»нинг одамларга сўзлаши зикр этилди.

Қиёматнинг улкан аломатларидан бири бўлган ушбу ҳодисадан кейин бевосита қиёмат васфига ўтилади:

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُكَذِّبُ بِيَوْمِ تَنَاهِيهِمْ يُوَزَّعُونَ

83. Биз ҳар умматнинг оятларимизни ёлғонга чиқаргандаридан бир гуруҳини тўплаган кунда улар жамланиб-тизилиб туришар.

Маҳшар кунида Аллоҳ таоло ҳар бир умматдан Ўзининг оятлари-га ишонмаган, уларни ёлғонга чиқаргандаридан бир гуруҳини тўплаб, маҳшаргоҳга келтирас экан. Ана ўшанда у кофиirlар тўп-тўп бўлиб, тизилган ҳолларида, энди нима бўлишини кутиб турар эканлар.

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ وَقَالَ أَكَذَّبْتُمْ بِيَوْمِ تَنَاهِيَتِي وَلَمْ تُحِيطُوا بِهَا عِلْمًا مَاذَا كُنْتُ تَعْمَلُونَ

84. Токи улар келиб бўлгач, У зот: «Бизнинг оятларимизни ёлғонга чиқардингизми?! Уларни пухта англамай туриб-а? Йўқса, нима қилган эдингиз?» дер.

Васф қилинаётган ҳолат ниҳоятда нозик. Қиёмат қоим бўлган. Маҳшаргоҳ. Ҳамма тўпланган. Ҳар бир миллатдан Аллоҳнинг оятла-рини ёлғонга чиқаргандар алоҳида-алоҳида гуруҳларга тизилиб, нима бўлишини кутиб турибдилар. Ана шундай пайтда Аллоҳ таолонинг Ўзи уларга айбномани эълон қиласи:

«Бизнинг оятларимизни ёлғонга чиқардингизми?!»

Улар Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқарғанлари аниқ, аммо уларни айблаш учун, ҳижолат қилиш, хорлаш, кўпчиликнинг олдида шармандасини чиқариш, айбини бўйнига қўйиб, иқрор қилдириш учун савол берилмоқда.

«Уларни пухта англамай туриб-а?»

Бизнинг оятларимизни ҳали тушунмай туриб ёлғонга чиқардингизми?

Ха, Аллоҳнинг оятларини пухта англаб етганлар уларни ёлғон дея олмайди, балки уларга иймон келтиради. Фақат, Аллоҳнинг оятларини яхши англаб етмаганларгина уларни ёлғонга чиқарадилар. Ўтмиш ҳам, ҳозир ҳам шуни кўрсатади.

Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқаришга журъат этган, Қуръон оятларига тил теккизган худосизлар уларни англаб етмаган бўлади. Кўпчилик ҳолларда эса, бирорта ҳам арабча сўз билмайдиган одамлар бўлади. Улар Қуръонда йўқ нарсани Қуръондан деб гапирадилар, ўzlари тўқиб олган гапларни «оят» деб номлаб, танқид қиласидилар. Қиёмат куни уларнинг ҳаммаси ушбу оятда васф қилинаётганидек сўроққа тутиладилар, иншоаллоҳ.

Аллоҳ таоло уларга бераётган саволининг охирида:

«Йўқса, нима қилган эдингиз?» дер»

Улар жим қоладилар. Гуноҳларига иқрор бўладилар. Бошқа иложлари ҳам йўқ.

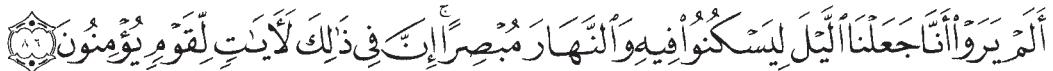

85. Ва уларга зулм қилганлари сабабли сўз(ланган азоб) тушар. Бас, улар сўзлай олмаслар.

Ана ўшанда уларнинг бошига бу дунёда Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқарғанларга ваъда қилинган — сўзланган азоб тушади. Бу азоб улар зулм қилганлари, иймон келтирмай, кофир бўлганлари ва Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқарғанлари учун муносиб жазодир.

«Бас, улар сўзлай олмаслар.»

Ҳамма нарса очиқ-оидин бўлганидан кейин нимани ҳам сўзлар эдилар. Ёруғ дунёда кўзларини каттароқ очганларида бундай бўлмас эди.

86. Биз сокинлик топишлари учун кечани, кўришлари учун кундузни қилганимизни кўрмадиларми?! Албатта, бунда иймон келтирадиган қавмлар учун ибратлар бордир.

Ўша коғирлар ҳар қадамда учраб турган сонсиз-саноқсиз ибратли ҳодисаларга диққат қилмасалар ҳам, биргина кеча ва кундузга, уларнинг алманиш туришига, кечада сокинлик, кундуз кўришилик учун манфаатли эканига эътибор берганларида эди, ўзлари учун яхши бўларди. Улар бу ҳодисаларнинг ўз-ўзидан рўй бермаслигини, Аллоҳдан бошқа бирор жорий этолмаслигини аниқ анлаган бўлардилар. Қиёматда шарманда бўлмас эдилар.

«Албатта, бунда иймон келтирадиган қавмлар учун ибратлар бордир.»

Аллоҳ таоло сукунат учун кечани, басорат(кўриш) учун кундузни пайдо қилиб қўйишида кўпдан-кўп ибратлар бор.

Кейинги оялларда мазкур сукунат ва басорат, тинч ҳаёт кечириш бир кун келиб бузилиши ва ўша кунда юз берадиган ҳодисалар ҳақида сўз кетади:

وَيَوْمَ يُنْفَحُ فِي الْصُّورِ فَقَرْعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَنْوَهٍ
دَخْرِينَ

87. Сур чалиниб, Аллоҳ ҳоҳлаганидан бошқа осмонлардаги кимсалар ва ердаги кимсалар даҳшатта тушган кунда ҳамма У(зот)-га бўйин эгиб келурлар.

Сур чалингани қиёмат бошланганининг дарагидир. Сур чалингандаги борлиқдаги барча одамлар даҳшатта тушади. Магар, Аллоҳ, Ўзи ҳоҳдаган баъзи кимсаларгина кўрқмаслар. Ана ўша кунда ҳамма Аллоҳ, таолонинг хузурига бўйин эккан ҳолда келади.

Ҳамда ўша кунда:

وَتَرَى الْجَبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذِي أَنْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ
خَيْرٌ بِمَا تَفَعَّلُونَ

88. Тоғларни кўриб, қимирамай турибди деб ҳисоблайсан. Ҳолбуки, улар булутнинг ўтишидек ўтурлар. Бу ҳар бир нарсани пухта қиласидан Аллоҳнинг санъатидир. Албатта, У нима қилаётганингиздан хабардордир.

Қиёмат куни шундай даҳшатлики, кўзимизга энг салобатли, виқорли, мустаҳкам бўлиб кўринадиган улуғвор тоғлар ҳам жойидан кўчиб, титилиб, булутдай сузид юради. Уларни кўрган одам, жойида турибди, деб ўйлади, аслида эса, улар булутдек сузид кетаётган бўлади.

Уларнинг бу ҳолати ҳам:

«ҳар бир нарсани пухта қиласиган Аллоҳнинг санъатидир».

Киёматда бўладиган ўзгаришлар, жумладан, тоғларнинг булутилар каби сузуб юриши ҳам Унинг ишидир.

«У нима қилаётганингиздан хабардордир.»

Киёмат куни амалингизга қараб, мукофот ёки жазо беради.

﴿٨٩﴾

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَهُمْ مِّنْ فَرَعَ يَوْمَ مَيْذَءَةِ الْمُنُونَ

89. Ким яхшилик қилса, унга ундан кўра яхшироқ (мукофот) бўлур. Ҳамда улар ўша куннинг даҳшатидан омондадирлар.

Ким бу дунёда яхшилик қилган бўлса, унга қилган яхшилигидан яхшироқ мукофот берилади. Бошқа бир оятда айтилишича, ўн ҳисса орттириб берилади. Ҳамда ўша яхшилик эгалари қиёмат кунининг даҳшатидан омонда бўладилар.

Шунинг ўзи ҳам катта баҳтдир.

﴿٩٠﴾

وَمَنْ جَاءَ بِالْسَّيِّئَةِ فَكَبِّتْ وَجْهُهُمْ فِي الْأَرْضِ هَلْ تُحْرِرُوهُنَّ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

90. Ким ёмонлик қилса, бас, юзтубан дўзахга ташланурлар ва (уларга): «Сизларга фақат қилган амалларингиз жазоси берилмоқда, холос», (дейилур).

Ёмонлик қилганларга, кофирларга, гуноҳкорларга фақат амалларига яраша жазо берилади. Ундан зиёда қилинмайди. Уларни юзтубан ҳолда дўзахга судраб киритилади.

Ва ниҳоят, сураи карима Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тилларидан айтилган қуйидаги оятлар билан якунланади:

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّهُ كَذَّهُ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ

﴿٩١﴾

91. Мен ушбу шаҳарнинг Роббига, уни ҳарам қилган Зотга ибодат қилишга амр этилдим, холос. Ҳамма нарса Уникидир. Ва мусулмонлардан бўлишга амр этилдим.

Бошқа гап йўқ. Менга амр қилинган нарса битта. У ҳам бўлса, ушбу Макка шаҳарининг Роббига, уни ҳарамга айлантирган зотта – Аллоҳгагина ибодат қилишдир.

У ҳамма нарсага эга бўлган зотdir.

«Ва мусулмонлардан бўлишга амр этилдим.»

 وَإِنْ أَتُلُّ الْقُرْءَانَ فَمِنْ أَهْتَدَ إِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ

92. Ва Қуръонни тиловат қилишга (амр этилдим). Ким ҳидоят топса, фақат ўзи учун ҳидоят топадир. Ким залолатга кетса, унга: «Мен огоҳлантиргувчиларданман, холос», дегин.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳга ибодат қилишга, ҳаётларини Аллоҳнинг таълимоти остида ўтказишга амр этилганлари билан бир қаторда, инсониятга дастур бўлмиш Қуръонни тиловат қилишга ҳам буюрилгандирлар. Қуръони Карим Аллоҳ таълимотларининг тўпламидир. Ким бу дунёда Аллоҳга ибодат қилиб яшайман деса, Қуръонни ўзига дастуруламал тутиб яшамоғи лозим. Ана шундагина у ҳидоят топади.

«Ким ҳидоят топса, фақат ўзи учун ҳидоят топадир.»

Унинг ҳидоят топгани Аллоҳга, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, Ислом даъватчиларига ёки бошқаларга фойда эмас.

Шунингдек, залолатга кетганлар ҳам ўзларига ўзлари қиласидилар.

«Ким залолатга кетса, унга: «Мен огоҳлантиргувчиларданман, холос», дегин.»

Менинг бошқа вазифам йўқ, дегин.

 وَقُلْ لَحْمَدُ اللَّهِ سَيِّدِكُمْ إِيَّاهُ فَنَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

93. Сен: «Аллоҳга ҳамд бўлсин! У сизларга Ўз оят-мўъжизалини кўрсатур. Сиз уларни кўриб, танийсиз», деб айт. Роббинг қилаётган амалларингиздан ғофил эмасдир.

Барча мақтовлар Аллоҳ, таолога бўлсин.

«У сизларга Ўз оят-мўъжизаларини кўрсатур.»

Дарҳақиқат, қанчадан-қанча мўъжизаларни кўрсатди ва кўрсатмоқда ҳам.

«Сиз уларни кўриб, танийсиз.»

Тан оласиз, қойил қоласиз.

«Роббинг қилаётган амалларингиздан ғофил эмасдир.»

Шунинг учун, фақат Унгагина ёқадиган амалларни қилиш керак.

سُورَةُ الْقَصَّاصِ

ҚОСОС СУРАСИ

Маккада нозил бўлган. 88 оятдан иборат.

Бу сураи каримада Мусо алайҳиссалом қиссалари батафсил келгани учун унга «Қосос» («Қисса») номи берилган. «Қосос» сураси мусулмонлар Маккада фойт оғир кунларни бошларидан кечираётган бир пайтда нозил бўлган. Шу сабабли ўзидан аввал келган «Шуаро» ва «Намл» сураларига ўхшаб кетади. Ушбу уч сураи карима Қуръони Каримда қандай жойлаштирилган бўлса, шу тартибда бирин-кетин нозил этилган.

Имом Олусий ўзининг «Рухул маъоний» номли тафсирларида келтиришича, Абдуллоҳ, ибн Аббос ва Жобир ибн Зайд розияллоҳу анхулар: «Аввал «Шуаро» сураси тушди, сўнгра «Намл», ундан кейин «Қосос» сураси нозил бўлди», деган эканлар.

Аввалги икки сура каби бунда ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ва мўмин-мусулмонларга тасалли берилади, улар иймон-Ислом йўлида сабрга чақирилади. Мушрик ва коғирларнинг жавр-ситамлари ўткинчилиги, охир-оқибат куфр ва унинг аҳли мафлуб бўлиши, иймон ва унинг аҳли фолиб келиши таъкидланади.

Сураи карима мўминлар устидаги қийин ва оғир шароит вақтинча эканини, уларнинг келажаклари порлоқ, зулмнинг оқибати албатта зулмат бўлишини алоҳида таъкидлайди.

Шу билан бирга, сабрнинг таги сариқ олтинлиги, мусулмонлар сабрлари туфайли ҳозирги заифҳоллик ва ночорлиқдан қутулиб, яқин орада оёқ-қўлларидағи кишанларни парчалаб, қайта ҳурриятга чиқишлиари уқтирилади.

Бунга тарихий мисол ўлароқ Мусо алайҳиссалом ва у кишининг қавмлари билан Фиръавн ва унинг қавми орасида бўлиб ўтган қисса муфассал ҳамда ўзига хос услуг билин келтирилади. Бошқа сураларда батафсил сўзланган ҳодисалар бу ерда қисқача эслатилса, бошқа сураларда қисқача сўзланган воқеалар тўлиқ ёритилади.

Аввалги икки сурада зикр қилинмаган қуйидаги тўрт жиҳат «Қосос» сурасида кенг баён этилган.

1. Мусо алайҳиссаломнинг туғилишлари; туғилишлари билан бошларига тушган мусийбатлар; оналари у кишини сандиққа солиб сувга оқизиши; сандиқ оқиб бориб Фиръавн қасрига кириши.

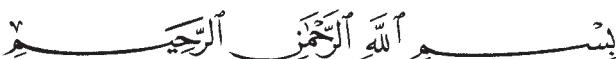
2. Мусо алайҳиссаломнинг Фиръавн қасридаги ҳаётлари; бирони эммай қўйғанлари учун оналари Фираъвн ва унинг аҳлига ўзини болага бегона қилиб кўрсатиб эмизгани.

3. Вояга етган йигит Мусо алайҳиссаломнинг ўз қавмларидан бўлган одамга ёрдам бермоқчи бўлиб бир қибтийни уриб ўлдириб қўйишлари; бу хатога тавба қилишлари; сўнгра бир одам у кишига, Фиръавн одамлари сени ўлдиришни маслаҳат қилишмоқда, деган хабарни етказиши; шундан кейин Мисрни ташлаб чиқиб кетишлари.

4. Мусо алайҳиссаломнинг Мадяндаги ҳаётлари; уйланишлари ва қўй боқишилари; сўнгра эса, бошқа сураларда ҳам келган воқеалар – Мадяндан қайтишлари; Тур тоғидаги ҳодисалар; Мисрга Пайғамбар бўлиб боришлари; у ерда бўлиб ўтган воқеалар охиригача келтирилади.

Сурада Қорун қиссаси ҳам зикр этилган. У мол-дунёга берилган ва ҳар бир нарсани модда билан ўлчовчи кофирдир. Бу қиссада иймон мантифи билан түғён мантифи солиштирилиб кўрилади.

Суранинг сўнгида эса, барча Пайғамбарларга хос саодат йўли бўлмиш иймон йўлига иршод қилинади.

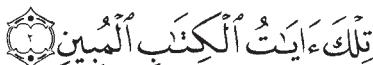

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. То. Сийн. Мийм.

Ушбу ҳарфларга ўхшаш ҳарфлардан иборат оятлар ҳақида бошқа сураларда кўп гапирилди.

2. Ушбулар очиқ-ойдин китоб оятлариидир.

Бу оятлар очиқ-ойдин китоб – Қуръон оятлариидир. Ҳа, бу китоб очиқ-ойдин китобдир. Унинг ҳеч қандай мужмал, тушунар-

сиз жойи йўқ. Фақат, уни ўрганмоқчи бўлганларда иймон, ихлос бўлса, бас.

Эй Пайғамбар!

نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ بَأْمَوْسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

3. Иймон келтирадиган қавм учун сенга Мусо ва Фиръавнинг хабаридан ҳақ ила тиловат қилиб берамиз.

Бу ояти каримадаги «сенга» деган хитоб Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васалламга қаратилгандир.

«Иймон келтирган қавм учун» дегани «мўминлар учун» деганидир. Оятда мўминлар ҳамда Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васаллам учун катта тасалли ва хурсандчилик бор.

Тасаввур қилиб кўрайлик. Мушрик-кофиirlарнинг Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ва оз сонли, заифхол мўминларга зулмлари ҳаддан ошган. Уларнинг кўча-кўйда юришлари қийин бўлиб қолган. Макканинг ҳар бир нуқтасида уларга қарши азобуқубат, истеҳзо, жавр-ситам тайёр. Уларнинг кўзларига дунё тор бўлиб кўринмоқда. Ҳеч бир жойдан нажот дараги йўқ.

Шундай пайтда очиқ-ойдин китоб бўлмиш муқаддас Қуръондан янги оят тушади. Оятда Аллоҳ таоло уларга тасалли берувчи қиссани, Мусо ва Фиръавн хабарини тиловат қилиб беришини айтади. Албатта, бундай илоҳий иноятдан мўминларнинг бошлари осмонга етади. Аллоҳнинг ўзи уларга Қуръон оятларини тиловат қилиб бермоқда. Ахир, улар ўша Зотнинг розилиги учун шунчалик қийинчиликларга дучор бўлишаётган эди-да. Демак, Аллоҳ таоло доимо улар билан бирга экан. Уларни тарк этмаган экан. Балки мўминларнинг сабр-матонатини тақдирлаб, уларга оятларни йўзи тиловат қилмоқда. Мўминларнинг ҳозирча заифхол бўлиб туришларининг бошқа ҳикмати ҳам бўлса керак?

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شَيْئًا يَسْتَضْعِفُ طَآفِةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

4. Албатта, Фиръавн ер юзида баланд кетди. У ўша(ер)нинг ахолисини бўлиб ташлади. Улардан бир тоифасини эзар, ўғилларини сўйиб, қизларини тирик қолдирарди. Албатта, у бузғунчилардан бўлган эди.

Фиръавн Миср подшоҳи. Мусо алайҳиссалом даврларида Рамсис II фиръавн бўлганини кўпчилик таъкидлайди. Фиръавн туғёнкор, золим ва худолик даъвосини қилган подшоҳdir. Куръони Каримда Фиръавн худонинг йўлидан чиққан фуқароларни ўз хоҳишига бўйсундиришга ҳаракат этган, кишиларга ўзини Робб сифатида кўрсатган, ўзига бўйинсунмай, унинг айттанини қилмаган, унга қўул бўлишни хоҳдамаган одамларга чексиз зулм ўтказган ягона ҳокими мутлақ, мустабид подшоҳ ўлароқ тавсифланади.

Шунинг учун, мусулмонлар орасида, исломий адабиётларда Аллоҳнинг йўлида юрмай, унинг дастурига амал қилмай, кишиларга зулм ўтказган, мустабид, ҳокими мутлақ бўлган ва ўзига сифинишни жорий этган шахслар «Фиръавн» деб аталади.

Ушбу ояти каримадаги:

«Албатта, Фиръавн ер юзида баланд кетди», дегани Фиръавн бутун ер юзига ҳоким бўлган экан, деган маънони эмас, балки Миср ерида **«баланд кетди»** – такаббурлик қилди, туғёнга кетди, ҳаддан ошди, каби маъноларни беради.

«У ўша(ер)нинг аҳолисини бўлиб ташлади.»

Ўзи ҳоким бўлган ер аҳолисини бўлиб ташлаш ҳар бир фиръавнинг одати. Чунки, фиръавнлар фақат ўзини, ўз ҳаловатини, ўз таҳтини ўйлайди. Тахтдан ажраб қолмаслик учун ҳар қандай пасткашликка боради. Аҳолини парчалаш эса, фиръавнларга айнан таҳтни мустаҳкамлаш, шахсий роҳатини таъминлаш учун керак. Чунки, фиръавнлар аҳолини бўлиб ташлаб, бир-бирига қарши қилиб қўйса, улар бир-биirlари билан овора бўлиб, фиръавнлар билан ишлари бўлмайди. Фиръавнлар аҳолини турли тоифаларга ажратиб, уларни бир-бирига қарши этиб қўяди. Тоифалар орасида ҳам низо чиқариб, уларни ҳам бир-бирига қарши қўяди. Ўзига қайси тараф яхшироқ топинса, ўшани қувватлаб, бошқаларнинг томошасини кўриб, ҳукм сураверади.

Мусо алайҳиссалом даврларидағи Миср фиръавни ҳам шу йўлдан бориб, Миср аҳолисини бўлиб ташлаган эди.

«Улардан бир тоифасини эзар, ўғилларини сўйиб, қизларини тирик қолдираради.»

Фиръавн эзган тоифа Бани Исроил эди. Бани Исроил Юсуф алайҳиссалом даврларида асл ватанидан Мисрга ҳижрат қилган эди. «Юсуф» сурасида ўрганганимиздек, акалари Юсуф алайҳиссаломни қудуққа ташлаб кетганидан сўнг карvonдаги йўловчилар у кишини топиб олиб, Миср азизининг вазирига сотишиди. Бориб-бориб Юсуф алайҳиссалом бош вазирлик мартабасига кўтарилдилар ва ота-оналари бошлиқ бутун қавмини Мисрга чақирдилар. Замон ўтиши билан улар шу жойда

ўрнашиб, ўзларидан кўпайишиб, катта сонли халқа айландилар. Қавмларидан кўплаб Пайғамбарлар чиққани, қадимдан самовий динлар билан алоқада бўлиб, Пайғамбарлар келтирган акийда ва динга эгалиги туфайли, Мисрнинг бутпарастлик динини ҳеч қабул этмас, айниқса, Фиръавн шахсига сифинишни мутлақо истамас эдилар. Ўзини Худо ўрнига қўйган Фиръавн уларни айнан шу сабабли эзарди.

Шу билан бирга, илохий таълимот, илохий тузум ва илохий адодатдан хабари бор Бани Исроил қавмида Фиръавн ўз шахси, хукми ва худолик даъвосига қарши катта хавф-хатарни кўрарди. Бани Исроилнинг ҳақиқатдан хабардорлигининг ўзиёқ, Фиръавн учун катта ташвиш туғдирарди. Фиръавнга қолса, қани энди Бани Исроил ўзи билган ҳақиқаттага амал қилмаса ва ўша ҳақиқатни ерли аҳолига ҳам ўргатмаса. Шу мақсадда Фиръавн дастлаб уларнинг орасига тафриқа солди — ораларини бўлиб ташлади. Бани Исроилни эзиш сиёсатини олиб борди, ўзига сифингани учун ерли аҳолини юқори қўйди. Сўнгра Бани Исроилни заифлаштириш йўлини ўйлаб топди. Үғиларини сўйиш ва қизларини тирик қолдириш сиёсатини қўллади. Шу йўл билан аста-секин Бани Исроилни ер юзидан умуман йўқотишини режалаштиради. Эркаклар йўқ, бўлиб кетаверса, одам сони камаяди, аёлларни хоҳлаган кўйга солиш осон бўлади.

Бунинг учун баҳона ҳам топилди. Ривоятларда келишича, Фиръавн атрофидаги гумашта сеҳргар-фолбинлар подшоҳга, сенинг мулкингнинг заволи Бани Исроилдан келажақда туғиладиган бир ўғил боладир, деган хабарни етказиши. Фиръавн мулкининг заволига чидай олмайди. Шунинг учун, таҳтига бўлган хавфни жонига бўлган хавфдан ортиқ кўради. Гарчи ўзи худолик даъво қилса ҳам, таҳтига хавф согани учун она қорнидаги ҳомиладан ҳам қўрқади. Фиръавннинг гумашталари унинг бу заиф жойини яхши билишади. Шунинг учун, Фиръавнга ёқмаган тоифанинг ҳомиладаги боласини ҳам унга ашаддий душман, таҳтига кўз олайтирган қилиб кўрсатишга уринадилар. Васвасага тушган Фиръавн наздида, келажақда Бани Исроилдан туғиладиган ҳар бир ўғил бола Фиръавн мулкининг заволи бўлиши мумкин. Шу боис, улар дарҳол ўлдирилсин, деган фармон чиқарди. Шу соатдан бошлаб, ҳар бир бани исроиллик ҳомила-дор ёнида доя қўшилиб юрадиган бўлди. Аёл туфиши билан доя қарар, ўғил бола бўлса, хабар берар ва жаллодлар болани ўлдиришар эди. Шундай қилиб, Фиръавн ўзининг мисли кўрилмаган шафкатсиз сиёсатини юргизди.

«Албатта, у бузғунчилардан бўлган эди.»

Фиръавннинг ер юзида катта кетиши у ернинг аҳолисини бўлиб ташлаб, шахсига сифинганларни ўзига яқин олиши, бошқаларни эса, эзишни иродга этиши эди.

وَنَرِيدُ أَنْ نَمَّنَ عَلَى الَّذِينَ أَسْتَعْفِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلُهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلُهُمْ
 الْوَرِثَةَ وَنَمْكِنْ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنَرِي فِرْعَوْنَ وَهَامَنْ وَحِنْوَدُ هُمَّا مِنْهُمْ مَا كَانُوا
يَحْذِرُونَ

5. Биз эса, ер юзида эзилганларга беминнат неъмат беришни, уларни пешво қилишни, уларни ворислар қилишни ва ер юзида уларга имконлар беришни;

6. Фиръавн, Ҳомон ва икковининг аскарларига улар(Бани Исроил)дан қўрққан нарсаларини кўрсатишни истаймиз.

Фиръавн хоҳдаган ишини ирода қиласерсин, унинг истаги ҳеч қачон амалга ошмайди. Бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам фақат Аллоҳ таолонинг истагани бўлади. Аллоҳ таоло нималарни истайди?

«Биз эса, ер юзида эзилганларга беминнат неъмат беришни...» истаймиз.

Ҳа, Фиръавн зулмидан ер юзида эзилиб, унинг истибоди остида азоб чекиб яшаган, оғир кунларни бошидан кечирган, ўғиллари сўйилиб, қизлари тирик қолдирилганларга Аллоҳ таоло беминнат неъмат беришни истайди. Ўшал неъматнинг сон-саноғини айтмайди. Миқдорини ҳам Унинг Ўзи билади.

«...уларни пешво қилишни...» истаймиз.

Эзилганлар ҳозир хору зор бўлиб юрган бўлсалар ҳам, келажакда уларнинг пешво, яхши ишларга бош-қош ва бошқаларни изига эргаштирадиган инсонлар бўлишини хоҳлаймиз.

«...ва уларни ворислар қилишни...» истаймиз.

Улар Фиръавн ва унинг одамларига у ҳалок бўлганидан кейин ер юзида ворис бўлиб қоладилар.

«...ва ер юзида уларга имконлар беришни...» хоҳлаймиз.

Ҳозир эзилаётганларга кейинчалик ер юзида енгиллик яратиб, куч-қувват, молу мулк ва бошқа имкониятлар берамиз.

«...Фиръавн, Ҳомон ва икковининг аскарларига улар(Бани Исроил)дан қўрққан нарсаларини кўрсатишни истаймиз.»

Ҳомон – Фиръавннинг вазири. У ҳар доим Фиръавн қиладиган ёмонликларга бошу қош бўлиб келган.

Фиръавн, Ҳомон ва икковининг аскарлари Бани Исроилдан нима учун қўрқар эдилар? Аниқки, мулкларига завол етишидан қўрқар эдилар. Аллоҳ таоло улар қўрққан нарсани айнан Бани Исроил орқали қўрсатишни ваъда қилмоқда.

Бу гап ўтган замондаги золимлар азоби ва озорларидан алам чекаётган мусулмонлар қалбига тасалли беради. Уларнинг қалблаб-

рига умид бағишлийди. Чунки, Аллоҳ доимо әзилган мұмынларға ёрдам беріб келган.

Ушбу муқаддимадан кейин бевосита Мусо алайхиссалом қиссалари бошланади:

وَأَوْحَيْنَا إِلَيْنَا أُمَّ مُوسَىٰ أَنَّ أَرْضِيَهُ فَإِذَا حَفَّتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِ وَلَا
تَحْزَنْ فِي إِنَّا رَادُوهُ إِلَيْكَ وَجَاعُلُهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

7. Ва Мусонинг онасига: «Уни эмизавер. Бас, (унга ёмонлик етишидан) қўрққан чоғингда уни дарёга ташла, қўрқма, хафа бўлма, Биз, албатта, уни сенга қайтаргувчимиз ва Пайғамбарлардан қилгувчимиз», деб ваҳий қилдик.

Уламоларимиз ушбу оятдаги «ваҳий» нинг илҳом маъносида келганини таъкидлаганлар. Чунки, Мусо алайхиссаломнинг оналари Пайғамбар бўлмаганлар, демак, у кишига ваҳий келмаслиги ҳам аниқ, Қолаверса, араб тилида, жумладан, Қуръони Каримда «ваҳий» сўзи Пайғамбарларга келган маҳсус хабардан бошқа маънода ҳам ишлатилади. Масалан, асаларига ваҳий қилдик, деган маъно ҳам бор.

Мусо алайхиссалом ниҳоятда хатарли бир вақтда дунёга келганидан, оналари нима қиласини билмай қолди. Фиръавннинг айғочилари янги туғилган гўдак ўғиллигини сезиб қолишса, уни онасидан тортиб олиб ўлдиришлари мумкин. Нима қилиш керак? Бирор чораси борми? Инсоннинг қўлида ҳеч қандай чора йўқ. Шунда Аллоҳ, таолонинг йўзи аралашди.

«Ва Мусонинг онасига: «Уни эмизавер. Бас, (унга ёмонлик етишидан) қўрққан чоғингда уни дарёга ташла...» деб билдириди.

Барибир ўлиб кетади, деб болани ташлаб қўйма, уни эмизавер, ноумид бўлма. Агар уни Фиръавн одамлари ўлдиради, деб қўрқсанг, болани сандиққа солиб дарёга ташла.

«...қўрқма, хафа бўлма...»

Боламга нима бўлар экан, деб қўрқма. Жигаргўшамдан айрилиб қоляпман, деб хафа бўлма.

«...Биз, албатта, уни сенга қайтаргувчимиз ва Пайғамбарлардан қилгувчимиз, деб ваҳий қилдик.»

Яъни, Биз болангни тезда ўзингга қайтарамиз ва уни ўзинг эмизасан. Келажақда эса, уни Пайғамбарлардан қиласиз.

Араб тилшунос олимлари бу ояти каримани Қуръони Каримнинг юксак даражадаги балофат ва фасоҳатига мисол сифатида келтирадилар. Аллоҳ, таоло биргина оятда:

иккита буйруқ – «эмизавер» ва «дарёга ташла»,
иккита қайтариш – «қўрқма», «хафа бўлма»,
иккита башорат – «уни сенга қайтарамиз» ва «Пайғамбарлардан қилгувчимиз» жуфтликларини ишлатгандир.

Мусо алайҳиссаломнинг оналари кўнгилларига Аллоҳ таоло илхом этган буйруқни бажардилар. Гўдакни сандиққа солиб, дарёга оқизиб юбордилар.

فَلَنْقَطَهُ إِلَى فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ

8. Бас, Фиръавн оиласи уни ўзларига душман ва фам-ғусса бўлиши учун тутиб олдилар. Албатта, Фиръавн, Ҳомон ва икковларининг аскарлари хатокорлардан бўлган эдилар.

Ичига гўдак Мусо солинган сандиқ дарёдан оқиб бориб Фиръавн қасридаги боққа кирди.

«Бас, Фиръавн оиласи уни ўзларига душман ва фам-ғусса бўлиши учун тутиб олдилар.»

Келажақда Мусо улғайиб, Фиръавн оиласига душман ва фам-ғусса бўлишини Аллоҳ таоло иромда қилган эди. Фиръавн душман ва фам-ғуссадан қутулишнинг барча чорасини кўрса-да, Аллоҳ Ўз иродаси ила душман ва фам-ғуссани уларнинг ичларига солиб қўйди. Мусо ҳеч нарсага қодир бўлмаган, ҳатто, ўзига керак физони ҳам тановул қила олмайдиган гўдак ҳолида душманнинг қоқ ўртасига келиб тушди.

«Албатта, Фиръавн, Ҳомон ва икковларининг аскарлари хатокорлардан бўлган эдилар.»

Улар хато ишни била туриб қилар эдилар. Бундай одамлар ҳеч нарсадан қайтмайдилар. Шунинг учун ҳам, Бани Исройлнинг янги туғилган ўғил болаларини ўлдиришдан ҳам қайтмадилар. Бундай одамлар ҳузурларига дарёда оқиб келган ўғил болани дарҳол ўлдиришлари турган гап эди. Шундай қилмоқчи бўлдилар ҳам. Аммо:

وَقَالَتِ اُمَّرَأَتِ فِرْعَوْنَ قُرْتَ عَيْنِ لَى وَلَكَ لَا نَقْتُلُهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَخَذَهُ وَلَدًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

9. Фиръавннинг хотини: «(Бу бола) мен учун ҳам, сен учун ҳам кўз қувончиидир. Уни ўлдирманглар. Шоядки, у бизга фойда берса ёки уни бола қилиб олсак», деди. Ҳолбуки, улар сезмасдилар.

Одатда ҳеч қачон юмшамайдиган Фиръавнни Аллоҳ таоло энг нозик жойидан олди. Унинг хотинини ишга солди. Ўша хотиннинг қалбига гўдакнинг муҳаббатини жойлади. Фиръавннинг хотини:

«(Бу бола) мен учун ҳам, сен учун ҳам кўз қувончиидир», деди.

Жуда ҳам истараси иссиқ, мурғак гўдак экан, кўрган одамнинг кўзи қувонади, биз ҳам уни кўриб қувониб юрайлик, деди.

«Уни ўлдирманглар», деди.

Тирик қолсин. Боқиб, тарбия қилиб ўстирсак,

«Шоядки, у бизга фойда берса ёки уни бола қилиб олсан», деди».

Боқиб ўстирганимиздан кейин у бизга фойда бериши мумкин, эҳтимол, яхшироқ бўлса, ўзимизга бола қилиб олармиз, деди.

«Холбуки, улар сезмасдилар.»

Улар Мусонинг келажақда ўзларига душман ва фам-фусса бўлишини (хотиндан бошқасига) сезмайдиган ҳолатда эдилар. Фиръавн хотиннинг гапи билан гўдак Мусони ўлдирмай, боқиб олишга қарор қилдилар.

Дарёга боласини оқизиб юборган:

وَأَصْبَحَ فُؤادِ مُوسَى فَرِيقًا إِنْ كَادَتْ لِتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَّنَا عَلَىٰ قَلْبِهِ
لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

10. Мусонинг онасининг қалби бўшаб қолди. Мўминлардан бўлиши учун қалбини мустаҳкам боғламаганимизда, уни билдириб қўйишига сал қолди.

Она учун дунёда янги туққан боласидан ажрашдек мусийбат йўқ. Мусо алайҳиссаломнинг оналари бошига ҳам ана шу ташвиш тушди. Лекин Аллоҳ таоло у кишининг қалбига сабр солди. Акс ҳолда, боласига меҳри қўзиб, у менинг болам, деб билдириб қўйиши мумкин эди. Аллоҳ таоло у аёл Ўзига иймон келтириб, бало-офтатларга ва синовларга чидайдиган мўминалардан бўлиши учун унга ўша фазилатни ато этди. Мусо алайҳиссаломнинг онаси сабр-тоқатли бўлди. Айни чоқда, Аллоҳнинг марҳаматидан умидвор бўлиб, мўминлик сифати или жигаргўшасига қайта етишиш чорасини ахтара бошлади.

وَقَالَتْ لِأَخْتِهِ قُصِّيَّةٍ فِي بَصَرَتِهِ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

11. У(она) у(Мусо)нинг опасига: «Изидан бор», деди. Бас, уни бир четдан кўрди. Холбуки, улар сезмасдилар.

Мусо алайҳиссаломнинг оналари у кишининг опасига, қизим, укангнинг изидан бор, дедилар. Қиз аста паналаб бориб, сандиқнинг Фиръавн боғига оқиб кирганини, улар сандиқдан болани чиқариб олишганини ва бошқа ҳодисаларни кўрди. Фиръавн аҳли эса бу ишларни сезмадилар.

وَحَرَّمَنَا عَلَيْهِ الْمُرَاضِعَ مِنْ قَبْلٍ فَقَالَتْ هَلْ أَدْلُكُ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ
وَهُمْ لَهُ نَصِحُّونَ

12. Ва бундан олдин унга эмизгувчиларни ҳаром қилган эдик. Бас, (опаси): «Мен сизларга уни сиз учун кафилликка оладиган ва унга насиҳатгўй бўлгувчи аҳли байтиб берайми?» деди.

Аллоҳнинг ҳикматли тадбири олдида ҳеч нарса тўсиқ бўла олмайди. Аввал Фиръавн оиласи аъзолари қалбига Мусо алайҳиссаломнинг муҳаббатини солиб, гўдакни ўлдирмасдан, боқиб олиш учун қарор қилдирди. Энди улар мурғак Мусони эмизиш учун сутли аёл қидира бошладилар. Мусонинг опаси Фиръавн қасрига яқинлашганида, улар Мусога эмизувчи аёл топа олмай хуноб эдилар.

«Ва бундан олдин унга эмизгувчиларни ҳаром қилган эдик.»

Қанча эмизувчи аёлни келтирсалар ҳам, Мусо алайҳиссалом уларни эммадилар. Бу ҳол ҳам Аллоҳ таолонинг ҳикматли тадбири эди. Бундан хабар топган Мусонинг опаси Фиръавн оиласининг ҳеч нарсани сезмаганлигидан фойдаланиб:

«Мен сизларга уни сиз учун кафилликка оладиган ва унга насиҳатгўй бўлгувчи аҳли байтиб берайми?» деди».

Сизларга уни эмизиб, боқиб, катта қилиб берадиган оилани кўрсатиб берайми, деди.

Бу таклифга аҳли Фиръавн жон деб рози бўлдилар.

فَرَدَدَنَاهُ إِلَيْ أُمِّهِ كَيْ نَقَرَ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنْ وَلِتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ
وَلَكِنَّ أَكَثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

13. Бас, Биз уни онасига қўзи қувончга тўлиши, хафа бўлмаслиги ва, албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ эканини билиши учун қайтардик. Лекин кўплари буни билмаслар.

Аллоҳ таоло Ўзининг ҳикматли тадбири или Мусо алайҳиссаломни оналарига қайтариб берди. Оятда таъкидланишича, бундан қўйидаги учта мақсад кўзланган эди:

1. Бас, Биз уни онасига қўзи қувончга тўлиши...»

Мусо алайҳиссалом ила оналарининг кўзлари қувониши. Ўзи туққан фарзандини бундай ҳодисалардан кейин яна қайта тирик ҳолда кўрган ҳар қандай онанинг кўзи қувонади.

2. «...хафа бўлмаслиги...»

Онанинг ўғли Мусо алайҳиссалом фироқи ила хафа бўлмаслиги. Ҳар қандай она ҳам жигаргўшаси фироқидан хафа бўлиши мумкин эди.

3. «...албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ эканини билиши учун қайтардик».

Мусо алайҳиссаломнинг оналари Аллоҳнинг ваъдаси ҳақ эканини билишлари. Чунки, аввал Аллоҳ, таоло у аёлга, Биз уни сенга қайтаргувчимиз, деб ваъда берган эди. Ана ўша ваъдасини ҳақ ила амалга ошириди. Ҳа, Аллоҳ, таоло нимани ваъда қиласа, уни албатта бажаради.

«Лекин кўплари буни билмаслар.»

Лекин кофиirlар, мушриклар, мунофиқлар ва иймони заиф кўпгина одамлар бу ҳақиқатни билмайдилар.

Шундай қилиб, Мусо алайҳиссалом оилаларидан айрилмаган ҳолда Фиръавннинг қасрида тарбия топа бошладилар.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشْدَهُ وَأَسْتَوَىٰ إِنِي نَهَٰ حُكْمًا وَكَذَلِكَ بَخْزِي الْمُحَسِّنِينَ

14. Қачонки у вояга етиб, мукаммал бўлганида, унга ҳикмат ва илмни бердик. Биз яхши амал қилгувчиларни шундай мукофотлармиз.

Биз «вояга етиб» деб таржима қилган «балага ашудда» иборасини араблар жисмоний жиҳатдан вояга етиш, «мукаммал бўлганида» деб ўғирган «иставо» сўзини ақлий жиҳатдан камолга етиш, деб тушунадилар.

Ҳазрати Ибн Аббос розияллоҳу анҳу:

«Вояга етиш ўн саккиздан ўттиз ёшгача, мукаммал бўлиш ўттиздан қирққача», деган эканлар.

Ана шу маъноларни эътиборга олиб, баъзи тафсирчи уламоларимиз, Мусо алайҳиссалом ушбу оятда васф қилинган пайти ўттиз ёшлар атрофида бўлганлар, деб тахмин қилишади.

«Қачонки у вояга етиб, мукаммал бўлганида, унга ҳикмат ва илмни бердик.»

Мусо алайҳиссалом жисмоний, ахлоқий ва руҳоний томондан ана шундай мукаммал ҳолга етганларида, Аллоҳ, таоло у кишига ҳикмат ва илм берди. Ана шу марҳамат зикридан кейин эса, Аллоҳ, таолонинг:

«Биз яхши амал қилгувчиларни шундай мукофотлармиз», деганидан Мусо алайҳиссалом аввал ҳам яхши амаллар қилганликлари келиб чиқади.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفَلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَلَانِ هَذَا مِنْ شَيْعَتِهِ
وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغْنَاهُ اللَّذِي مِنْ شَيْعَتِهِ عَلَىٰ الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَرْمُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ
هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ رُوُثُوفُ مُضِلٌّ مُبِينٌ

15. Ва у шаҳарга унинг аҳолиси фафлатдалик пайтда кирди. Унда уришаётган икки кишини кўрди. Буниси ўз гуруҳидан, униси эса, душманларидан эди. Бас, ўз гуруҳидан бўлган душман бўлганга қарши ундан ёрдам сўради. Шунда Мусо уни бир мушт уриб ўлдириб қўйди. У(Мусо): «Бу шайтоннинг ишидир. Албатта, у очиқ-тойдин душман ва йўлдан оздиргувчиidir», деди.

Кунлардан бир куни сафардан қайтган Мусо алайҳиссалом:

«Шаҳарга унинг аҳолиси фафлатдалик пайтда кирди».

Шаҳардан мурод пойтахтдир. Шаҳар аҳолиси фафлатда бўладиган пайт эса, туш вақтидир. Иssiқ юртларда, жумладан, Мисрда ҳам туш пайти шаҳар ва қишлоқ аҳолиси кундузги уйқуда бўладилар. Аҳолиси фафлат уйқусида ётган пайтда шаҳарга кириб келган Мусо алайҳиссалом:

«Унда уришаётган икки кишини кўрди. Буниси ўз гуруҳидан, униси эса, душманларидан эди».

Мусо алайҳиссалом бири ўз қавми – Бани Исроилдан, иккинчи душман – Фиръавн қавмидан бўлган икки кишининг уришаёттанини кўрдилар.

«Бас, ўз гуруҳидан бўлгани душман бўлганга қарши ундан ёрдам сўради.»

Бани исроиллик киши Мусо алайҳиссаломдан қибтийга қарши ёрдам сўради. Шундан кўриниб турибдики, Мусо алайҳиссалом қавмлари ичидаги ночорларга ҳар доим ёрдам бериб юрганлар. Шунинг учун ҳам, ҳалиги бани исроиллик у зотни кўриши билан дарҳол ёрдам сўради. Мусо алайҳиссалом рози бўлдилар. Қибтийга яқин бордилар ва:

«Шунда Мусо уни бир мушт уриб ўлдириб қўйди».

Бу ҳол Мусо алайҳиссалом ёш ва жуда бақувват бўлганларини кўрсатади. Катта одамни бир мушт билан ўлдириб қўйиш осон эмас.

Мусо алайҳиссалом қибтийни умуман ўлдирмоқчи эмас эдилар. Унинг ўлиб қолганини кўриб қаттиқ афсусландилар.

«У(Мусо): «Бу шайтоннинг ишидир. Албатта, у очиқ-ойдин душман ва йўлдан оздиргувчиидир», деди.»

Мусо алайҳиссалом бу кўнгилсиз ишни шайтонга нисбат бердилар ва шайтон инсон учун очиқ-ойдин душман ҳамда йўлдан оздирувчи эканини таъкидладилар. Айни чоқда:

قالَ رَبِّ إِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّكُمْ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

16. У: «Эй Роббим, албатта, мен ўзимга зулм қилдим. Бас, мени мағфират қил», деди. Шунда У зот уни мағфират қилди. Албатта, Унинг Ўзи мағфират қилгувчи, меҳрибондир.

Мусо алайҳиссалом бехосдан бирорнинг ўлимига сабаб бўлишларини ўзларига ўзлари зулм қилганлик деб баҳоладилар ва Аллоҳ, таолога илтижо этиб:

«Эй Роббим, албатта, мен ўзимга зулм қилдим. Бас, мени мағфират қил», деди.

Банда хатосига иқрор бўлиб, Аллоҳдан чин қалдан мағфират сўраса, Аллоҳ уни дарҳол кечиради. Мусо алайҳиссалом ҳам мағфират сўрадилар.

«Шунда У зот уни мағфират қилди. Албатта, Унинг Ўзи мағфират қилгувчи, меҳрибондир.»

Ундан ўзга ҳеч кимнинг бандаларни мағфират қилишга ҳаққи йўқ.

قالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَىٰ فَلَنْ أَكُونَ ظَاهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ

17. У: «Эй Роббим, менга берган неъматинг ҳаққи-хурмати, ҳаргиз, жиноятчиларга ёрдамчи бўлмасман», деди.

Мусо алайҳиссалом Аллоҳ, таолонинг мағфиратини ўзларига неъмат деб билдилар. Шунга ва Аллоҳ берган куч-қувват, ақл-заковат каби бошқа неъматларга шукр этиб, уларни фақат яхшиликка ишлатишга аҳду паймон қилдилар.

Ўзини билган одамга сал кўнгилсиз воқеа ҳам катта мусийбат бўлиб кўринади ва ҳаётида катта ўзгаришга сабаб бўлади.

فَاصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ حَالِيًّا يَرْقَبُ فَإِذَا الَّذِي أَسْتَنْصَرَ مِنْ يَأْلَمَ مِنْ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَغَوِيٌّ مِّنِيْ

18. Бас, у эрталаб шаҳарда қўрққан ҳолида, аланглаб кетаётган эди, бирдан, кеча ундан ёрдам сўраган яна ёрдам сўраб қичқириб қолди. Мусо унга: «Албатта, сен очик-ойдин гумроҳсан», деди.

Кўнгилсиз воқеа бўлган куннинг эртасига Мусо алайҳиссалом қилмишларининг оқибатини ўйлаб:

«эрталаб шаҳарда қўрққан ҳолида, аланглаб кетаётган эди...»

Мусо алайҳиссалом тавба қилиб, тавбалари қабул бўлган, энди ундей ишларни такрорламасликка аҳд этган бўлсалар ҳам, барибир, одамлардан, аниқроғи, Фиръавн ва унинг қавмидан бу ҳодисага акс-садо келишидан хавфлари бор эди. Шунинг учун ҳам, эртаси эрталаб, бирор хабар тарқалмадимикан, деб қўрққан ҳолларида, атрофга аланглаб, ҳар бир нарсадан ҳадиксираб борар эдилар...

«...бирдан, кечадан ундан ёрдам сўраган яна ёрдам сўраб қичқириб қолди».

Кечадан қибири билан уришаётуб Мусо алайҳиссаломни ёрдамга чақирган бани исроиллик бутун яна бошқа бир қибири билан уришаётган экан, у Мусо алайҳиссаломдан яна ёрдам сўраб қичқириб қолди. Кечаги воқеадан таъсирланиб, унинг оқибати нима бўлар экан, деб ҳадиксираб бораётган Мусо алайҳиссалом бу ҳолни кўриб ва чакириқни эшитиб, уришқоқ қавмдошларидан хафа бўлдилар ва:

«Мусо унга: «Албатта, сен очик-ойдин гумроҳсан», деди».

Сенинг ҳадеб жанжал чиқараверишишнинг ўзи гумроҳлигингандир, бундай ишлар нафақат сенга, балки умуман қавмимизга яхшилик келтирмайди, кечадан бўлар иш бўлган эди, энди буниси нима, демоқчи эдилар. Шундай бўлса-да, мазлум халқининг мазлум вакилига золимларга қарши яна бир бор ёрдам бермоқчи бўлдилар ва:

فَلَمَّا آتَى أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوُّ لَهُمَا قَالَ يَمْوَسَى أَتَرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قُتِلَتَ
 نَفْسًا بِأَلْمِسٍ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا أَنْ تَكُونَ جَبَارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ

19. Қачонки икковларига душман бўлганни тутмоқчи бўлган эди, у: «Эй Мусо, кечадан бир жонни ўлдирганинг каби, мени ўлдирмоқчимисан?! Сен ер юзида фақат жаббор бўлишни истарсан ва ислоҳ қилгувчилардан бўлишни истамассан», деди.

Ха, ортиқча зулм одамларга қаттиқ таъсир ўтказади. Бепарво, ҳимматсиз кишилар, умуман, одамгарчиликдан чиқиб кетади. Ҳассос ва ҳимматли кишиларнинг эса, асаби таранглашади. Золим, мустабид ҳоким шахсига сифинишга асосланган жамиятда турли маънавий ўлчовлар ҳам тескарисига айланиб қолади.

Мусо алайҳиссалом кечаги ишдан қаттиқ афсусланиб, бунга ўхшаш ишларни бошқа қимласликка аҳд этган, кечаги иш оқибатидан хавфсираб, қабиладошларини «Албатта, сен очик-ойдин гумроҳсан», деб айблаб турган бўлсалар ҳам, ҳассос ва ҳимматли инсонликлари, зулмга қарши вужудлари қаҳру фазабга тўлалиги сабабли, чида б тура олмадилар. Золимга қарши чиқищдан ўзларини яна тўхтата билмадилар.

«Қачонки икковларига душман бўлганни тутмоқчи бўлган эди...»

Яъни, ўзига ва бани исроилликка душман бўлган қибтийни тутмоқчи бўлган вақтларида ўша қибтий:

«Эй Мусо, кеча бир жонни ўлдирганинг каби мени ўлдирмоқчимисан?!» деб қолди.

Демак, унинг кечаги воқеадан хабари бор. Ўз-ўзидан, у қандай қилиб хабар топди, деган савол пайдо бўлади. Бунга тахминий иловалар кўп. Балки, ўша қибтий билан уришаётган бани исроиллик айтгандир. Эҳтимол, иккови орасидаги уриш кечаги уриш сабабли чиққандир. Чунки, мазлум кишилар золимларга озгина зарар етказса ҳам, бениҳоят хурсанд бўлиб кетадилар. Ҳеч ким билмасин, деб хабарни бир-бирларига айтаверадилар. Агар душман билан тортишиб қолсалар, уларга ҳам навбат келиб қолганини, кеча фалон жойда, фалон воқеа бўлганини ҳам айтиб берадилар. Бу сўзамоллар ўзларининг бу гапларидан бошқа мазлумларга фойда борми, йўқми эканига эътибор бермайдилар. Модомики, золимга оз бўлса ҳам зарар етибдими, гапириш керак, деб ўйлайдилар. Ана шу эътибордан бани исроиллик билан уришиб турган қибтий ўзини ушламоқчи бўлган Мусо алайҳиссаломнинг кечаги ишларидан хабардор бўлиши ҳеч гап эмас. Золимга мазлумнинг ўзига қарши чиқиши суюқасд бўлиб кўринади. Қибтий Мусо алайҳиссаломни суюқасдда айблади ва кеча нохосдан бўлган ишни юзларига солди. Лекин бу билан кифояланмади. У кишини айблашда давом этди:

«Сен ер юзида фақат жаббор бўлишни истайсан ва ислоҳ қилгувчилардан бўлишни истамайсан», деди».

Зулм, ситам ва истибодд кучайган, шахсга сифиниш авж олган юртда маънавий қадриятлар мезони ўзгариб қолишини қибтийнинг шу гапидан кўрса бўлади. Унинг фикрича, бутун бошли бир халқни қул қилиб олган, уларни эзиб, ўғил болаларини сўйиб, қизларини тирик қолдириб, оғир ишларда ишлатадаётган Фиръавн одил ва меҳрибон зот, уни жаббор ва бузғунчи дейиш гуноҳи азим, аммо қулликка қарши бош кўтарган, мазлум қабиладошини ўлимдан қутқариш учун ҳаракат қилиб, билмасдан, нохос бир золимни ўлдириб

қўйган Мусо алайҳиссалом «жаббор» ва «ислоҳ қилгувчилардан бўлишни истамай»диган одам эмишлар.

Том маънода фиръавнлар ҳукмрон бўлган жамиятда ана шундай вазият вужудга келади. Фиръавнлар ва унинг гумашталари қилган зулм, истибодд айниadolat, халқ манфаати йўлида кўрилган чора бўлиб, унга ҳамду сано ва мақтовлар айтилаверади-ю, аммо бирорта мазлум ўз ҳаққини талаб қилиб қолса, уни дунёдаги энг катта жиноятчи, ҳаддидан ошган золим, исёнкор, ношукр, деб айбланади.

Бу сафар Мусо алайҳиссаломга нисбатан ҳам худди шундай муносабатда бўлинди.

Баъзи муфассирларимиз, мазкур итоб гапларни қибтий эмас, бани исроиллик айтган, деганлар. Мусо, сен ўзинг гумроҳ экансан, деб унга қараб юрганларида, мени ўлдиргани келяпти, деб қўрқиб кетганидан айтган, дейдилар. Лекин кўпчилик уламолар аввалги фикрни қувватлашади.

Шу билан бу ҳодиса ҳам тутаб, ҳамма тарқалиб кетди.

وَحَاءَ رَجُلٌ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَمْوَسَى إِنَّكَ الْمَلَأَ يَا تَمَرُونَ إِنَّكَ لِيَقْتُلُوكَ
فَأَخْرَجَ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ

20. Ва шаҳарнинг нариги четидан бир киши шошиб келиб: «Эй Мусо, аниқки, аъёнлар сени ўлдириш учун тил бириктирмоқдалар. Бас, чиқиб кет! Албатта, мен сенга насиҳат қилгувчиларданман», деди.

Шаҳар четидан шошиб келган бу киши Фиръавн қавмидан бўлиб, иймонга келган-у, аммо иймонини яшириб юрган одам эканлиги бошқа сурадаги оятда айтилган. Ўша одам:

«Эй Мусо, аниқки, аъёнлар сени ўлдириш учун тил бириктирмоқдалар», деб хабар етказади.

Фиръавн тузумида Мусо алайҳиссаломга ўхшаб зулмга қарши бош кўтарган бир одамнинг чиқиб қолиши ҳам катта таҳдид бўлиб кўринади. Фиръавннинг атрофидаги гумашталар, аъёнлар зулмга қарши чиққан ўша исёнкорни дарҳол йўқ қилиш учун тил бириктира бошлайдилар. Умуман, фиръавнлар тузумида ҳам оз бўлса-да, иймонли кишилар топилади. Аммо улар тузумдан қўрққанларидан иймонларини беркитиб юрадилар. Улар тузум ичida юргани учун унинг сирларидан хабардор бўлишлари турган гап. Баъзи сирлардан хабар топганларида, айниқса, иймон аҳлига қарши аъёнларнинг тил бириктирганини билганларида, иймонлари тақозоси билан, бу

ҳақда иймонлиларга яширин хабар беришни, уларга йўл-йўриқ кўрсатишни, насиҳат қилишни бурчлари деб биладилар.

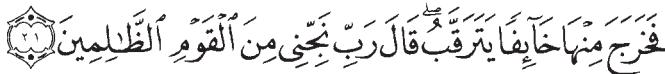
Фиръавн қавмидан бўлган мазкур мўмин киши ҳам худди шундай қилди. Фиръавн аъёнлари Мусо алайҳиссаломни ўлдириш учун тил бириктираётганларидан хабар топиши билан шаҳар четидан шошилиб келиб Мусо алайҳиссаломга ўша хабарни етказди ва у кишига йўл кўрсатиб:

«Бас, чиқиб кет!» деди.

Дарҳақиқат, Мусо алайҳиссалом чиқиб кетмасалар, бўлмас эди. Худолик даъво қилаётган подшоҳ Фиръавн ва унинг аъёнлари, аскарлари ҳамда қавми – ҳамма-ҳаммасига қарши ёлғиз ўзлари туришлари имконсиз нарса эди. У кишининг у ерда қолишлари ўзларига зулм бўлар, шу билан бирга, Фиръавнга қарши қураш истиқболини беркитиб қўяр эди. Шунинг учун, мўмин кишининг насиҳати тўғри эди. У буни тасдиқлаш ниятида:

«Албатта, мен сенга насиҳат қилгувчиларданман», деди».

Халиги кишидан бу хабарни эшитган Мусо алайҳиссалом,

21. Бас, ҳавфсираб, аланглаган ҳолда у ердан: «Эй Роббим, менга золим қавмлардан нажот бергин», деб чиқди.

Ҳа, Мусо алайҳиссалом золим қавмларнинг зулмидан қочиб, туғилган ерлари, ота-она, қариндош-уруглари – ҳамма-ҳаммасини ташлаб, ёлғиз бошларини олиб, ҳижрат қилишга мажбур бўлдилар. Кечагина Фиръавннинг эркатойи бўлган, айтгани айтган, дегани деган, ҳамма унинг бир оғиз сўзига интизор бўлиб турган зот бутун юртидан, ҳалқи ичидан қўрқиб-ҳавфсираб, бирор кўриб қолмаяптимикан, деб атрофга аланглаб, номаълум томонга, номаълум ҳалқ ичига кетмоқда эди. Бу ҳолат у кишининг ҳақиқат учун қурашгани, зулмга қарши бош кўтаргани туфайли, Фиръавн шахсига эмас, Аллоҳ таолога сифингани сабабли юз берди.

Аллоҳга иймон келтирган одам доимо Аллоҳга топинади, доимо ёлғиз Аллоҳдангина ёрдам сўрайди.

Мусо алайҳиссалом ҳам шундай қилдилар.

«Эй Роббим, менга золим қавмлардан нажот бергин», деб чиқди.»

Ҳа, мўминларга Аллоҳ таолонинг ўзи нажот беради. Уларни золим қавмлар зулмидан Аллоҳ таолонинг ўзи қутқазади. Шунингдек, уларни тўғри йўлга ҳам Аллоҳ таолонинг ўзи бошлайди. Шунинг учун ҳам, Мусо алайҳиссалом:

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَاءَ مَدِينَةٍ قَالَ عَسَى رَبُّنَا أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ

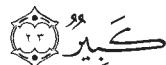
22. Қачонки Мадян томон юзланганида: «Шоядки, Роббим мени тўғри йўлга ҳидоят қилса», деди.

Мусо алайҳиссалом ёлғиз ўзлари чексиз сахрода нотаниш жойлар томон, бу машаққатли сафарга умуман тайёргарлик кўрмасдан кетмоқда эдилар. Иймонини беркитган мўмин кишининг кутилмаган ташвиши хабаридан сўнг, дарҳол йўлга тушишга мажбур бўлган эдилар. У киши ўзлари билмаган ҳолда Мадян номли жойга қараб бормоқда ва йўл-йўлакай Аллоҳдан умидларини узмай:

«Шоядки, Роббим мени тўғри йўлга ҳидоят қилса», деб илтижо этмоқда эдилар.

У киши алайҳиссалом ана шундок илтижо ила юриб кетдилар.

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدِينَةٍ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمْ أُمَّرَاتٌ يَذْوَادُانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ

23. Қачонки Мадян сувига етиб келгач, бир тўп одамларнинг ҳайвонларини сугораётганини кўрди ва улардан бошқа (қўйларини сувдан) қайтараётган икки аёлни кўрди. У: «Сизларга не бўлди?» деди. Улар: «Чўпонлар қайтмагунларича сугора олмаймиз, отамиз қари чол», дедилар.

Мусо алайҳиссалом узоқ йўл юриб, хориб-чарчаб Мадян сувига етиб бордилар. Албатта, чўл жойларда сув қудуқда бўлади. Мусо алайҳиссалом Мадян қудуғидан бир тўп одамлар ҳайвонларини сугораётганини, шунингдек, бир четда икки аёлнинг сувга интилаётган ҳайвонларини қайтариб турганини ҳам кўрдилар. Ҳимматли ва ҳассос эркакларга хос табиатлари жўш урган Мусо алайҳиссалом бу ҳолни сингдира олмадилар. Аслида, эркаклар аёлларни ҳурмат қилишлари, аввал уларнинг ҳайвонларини сувориб беришлари кепрак эди. Аммо бу ерда иш тескарича бўлмоқда. Эркаклар талашиб тортишиб ҳайвонларини суғормоқдалар, нозик, кучсиз аёллар тортиниб, сувга ўзини ураётган ҳайвонларини қайтариб ҳалак бўлмоқдалар. Доимо ҳақиқат учун курашиб келган, ҳақсизликка чидамайдиган Мусо алайҳиссалом бу сафар ҳам томошабин бўлиб тура олмадилар. У киши икки аёлга савол бериб:

«Сизларга не бўлди?» деди».

Сизларга нима бўлдики, аёл бошингиз билан ҳайвонларни сурғорани келибсиз? Сизларга нима бўлдики, сувга ўзини ураётган ҳайвонларингизни қайтармоқдасиз?

Шунда аёллар мўминаларга хос иффат ва одоб билан жавоб бердилар. Ҳайвонларини сувдан қайтариш ва бу ерга келишга мажбур бўлиш сабабларини айтдилар.

«Улар: «Чўпонлар қайтмагунларича суғора олмаймиз, отамиз қари чол», дедилар.»

Кучли-қувватли эркак чўпонлар билан талашиб-тортишишга одобимиз йўл қўймайди, кучимиз ҳам етмайди. Шунинг учун, улар суғориб бўлгунча бир четда, ҳайвонларимизни сувдан қайтариб туришга мажбурмиз. Аслида, бизнинг бу ерга келишимиз тўғри эмас, аммо отамиз қари чол, ҳайвонларни суғора олмайди.

Шунда Мусо алайҳиссалом одобли, қадрини билган эркак сифатида иш тутдилар.

 فَسَقَى لِهُمَا مِنْ تَوْلِيَّ إِلَى الظَّلَلِ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقَيْرٌ

24. Бас, икковларига (ҳайвонларини) суғориб берди. Сўнгра сояга қайтди ва «Эй Роббим, албатта, менга туширажагинг ҳар бир яхшиликка муҳтоjeman», деди.

Мусо алайҳиссалом ҳалиги икки аёлнинг ҳайвонларини суғориб бердилар. Буни ўзларининг эркак кишилик бурчлари, деб билдилар.

«Сўнгра сояга қайтди...»

Демак, кун иссиқ экан. Аввал ҳам сояда ўтирган эдилар. Лекин қийналаётган икки аёлни кўриб, фоятда чарчаган, ҳориб-толган, очиққан бўлсалар ҳам, туриб уларга ёрдам бердилар. Қайтиб бориб яна соядан жой олдилар. Яна ёлғиз қолдилар. Яна муҳожирлик фурбатини ҳис этдилар. Ёлғизнинг ёри худо, деб яна Роббул оламийнга илтижо қилиб:

«Эй Роббим, албатта, менга туширажагинг ҳар бир яхшиликка муҳтоjeman», дедилар.

Чунки, у кишининг ҳеч кими ва ҳеч нарсаси йўқ, эди. Ёлғиз ўзлари. Ёнларида ҳамроҳ ҳам, егани бир бурда нон ҳам, ётгани жой ҳам йўқ. Буларнинг бўлишидан дарак ҳам йўқ. Фақатгина Аллоҳ, бор! Шунинг учун, Аллоҳнинг Ўзига ёлбордилар. Нима яхшилик туширсанг, ўшанга муҳтоjeman, Сендан бошқа умидим йўқ, дедилар. Ҳамма нарсани кўриб тургувчи Аллоҳ Мусо алайҳиссаломнинг бу ҳолларини ҳам кўрди. Ҳамма нарсани эшитиб тургувчи Аллоҳ,

Мусо алайҳиссаломнинг бу илтижоларни ҳам эшитди. Барча мушкулларни осон қилгувчи Аллоҳ Мусо алайҳиссаломнинг мушкулларини ҳам осон қиди.

فَجَاءَهُ إِحْدَا مِنْهُمَا تَمَشِّي عَلَى أَسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِبْرَاهِيمُ يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجَرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخْفَ بَعْثَةً مِنْ الْقَوْمِ

الظَّالِمِينَ

25. Бас, икковларидан бири ҳаё билан юриб келиб: «Отам сенга бизларга сугориб берганинг ҳақини бериш учун чақирмоқда», деди. Қачонки унга келганида ва қиссани айтиб берганида, у: «Қўрқма, золим қавмлардан нажот топдинг», деди.

Ўйга толиб ёлғиз ўтирган Мусо алайҳиссаломнинг олдилариға ҳалиги икки аёлнинг бири уялибгина келиб:

«Отам сенга бизларга сугориб берганинг ҳақини бериш учун чақирмоқда», деди».

Албатта, ҳайвонларни осонлик билан сугориб уйга одатдагидан эрта қайтган қизлар билан қари оталари орасида суҳбат бўлиб ўтган. Қизлар отасига ҳайвонларини сугориб берган фариб йигит ҳақида, унинг мардлиги, шижаоталилиги, яна, ўзи ёлғиз сояда ўтириб қолганлиги ҳақида сўзлаб беришган. Ўшанда оталари қизлардан бирини ўша фариб йигитни чақириб келиш учун юборади. Мусо алайҳиссалом бу чақириқни қабул қилиб, чолнинг олдига борадилар.

«Қачонки унга келганида ва қиссани айтиб берганида, у: «Қўрқма, золим қавмлардан нажот топдинг», деди.»

Мусо алайҳиссалом уй эгасига бошларидан ўтган қиссани гапириб бердилар. Кўпни кўрган тажрибали чол у кишининг кўнглини кўтариб, қўрқма, энди қутулиб кетдинг, деган маънони айтди.

قَالَتْ إِحْدَا مِنْهُمَا يَأْبَى أَسْتَعْجِرُهُ إِبْرَاهِيمُ خَيْرٌ مِنْ أَسْتَعْجِرَتِ الْقَوْمُ الْأَمَمِينُ

26. Икки(қиз)дан бири: «Эй отажон, уни ишга ёллаб ол. Чунки, ишга ёлланадиган энг яхши кимса кучли ва ишончли кимсадир», деди.

Мўйсафиид чолнинг оиласида тарбия топган қизлар билимдон, ақлли, доно, сермулоҳаза ва иффатли бўлиб ўсганлари кўриниб турибди. Оталари қариб қолгани, уйда бошқа эркак киши йўқлиги-

дан қизлар ҳайвонларни ўзлари боқишига, сугоришга, эркакларга арлашишига мажбур бўлмоқдалар. Бу ҳол жуда ҳам нокулай. Ёш, бақувват ва ғариб бир йигитнинг пайдо бўлиб қолиши уларнинг оиласидаги чўпонлик муаммосини ҳал қилишига қулай фурсат эди. Шунинг учун, қизлардан бири отасига таклиф киритиб:

«Эй отажон, уни ишга ёллаб ол», деди.

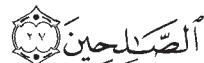
Яъни, отасига Мусо алайҳиссаломни чўпонликка ёллаб олишни таклиф қилди. Кейин нима учун Мусо алайҳиссаломнинг номзодини кўрсатганини шарҳлаб:

«Чунки, ишга ёлланадиган энг яхши кимса кучли ва ишончли кимсадир», деди.

Бу гапдан ҳам қиз олий савияли одоб соҳибаси экани кўриниб турибди. Гапни Мусо алайҳиссаломга эмас, учинчи шахсга қаратиб, ишга ёлланадиган энг яхши одам қандай бўлиши кераклиги ҳақида гапирмоқда. Зотан, ҳайвонларини сугориш ва оталарининг амри билан Мусо алайҳиссаломни чақириб келиш пайтида, у кишининг кучли ва ишончли одам эканини сезишган эди.

Шундай оқила ва фозила қизларни тарбиялаган отанинг жуда маданиятли ва одобли киши бўлиши турган гап. Қизининг таклифи маъқул келганидан кейин бу ҳақда Мусо алайҳиссаломга мурожаат қилиб:

قالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَنْكِحَنَّكَ إِحْدَى أُبْنَتَيِّ هَذَيْنِ عَلَىٰ أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَنِيَ حِجَاجَ صَفَانَ
أَتَمَّمْتَ عَشَرَ فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشَقَ عَلَيْكَ سَتَّ حِدْفَاتٍ إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنْ

27. У: «Менга саккиз йил ишлаб беришинг шарти билан, шу икки қизимдан бирини сенга никоҳлаб бермоқчиман, агар ўн йилни тамомлассанг, бу сенинг ишинг. Мен эса сенга машаққат қилишни истамасман. Иншоаллоҳ, менинг солиҳ кишилардан эканимни кўрасан», деди.

Бу гаплардаги одоб, соддалик, очиқлик киши қалбини қувончга тўлдиради. Қизларининг бирида ғариб йигитта нисбатан рафбат борлигини сезган ота масалани жўнгина ҳал қилди. Мусо алайҳиссаломга мен сенга яхшилик қилай, ҳеч киминг йўқ, бечора мусоғир экансан, мардикор бўлиб қўйларимни боқиб юр, бир кунингни кўрарсан, демади. Балки ишга таклиф қилишнинг ажойиб услубини қўллади.

«У: «Менга саккиз йил ишлаб беришинг шарти билан, шу икки қизимдан бирини сенга никоҳлаб бермоқчиман...» деди. Айни чоқда,

Мусо алайҳиссаломдек йигитни қуёв қилиб олиш имконини ҳам кўлдан чиқармади.

«...агар ўн йилни тамомласанг, бу сенинг ишинг.»

Бизга фазлу карам кўрсатган бўласан.

«Мен эса сенга машаққат қилишни истамасман.»

Ҳамма нарса содда, оддий ва осон бўлишини истайман.

«Иншоаллоҳ, менинг солиҳ қишилардан эканимни кўрасан»,

деди.

Яъни, мен айтган гапимда тураман, нолойиқ хатти-ҳаракат қилмайман, деди.

Тафсиричи уламоларимиз бу доно, улуғ ёщдаги киши ким эканлиги ҳақида ҳар хил фикрлар айтганлар. Фикрларнинг турлича бўлишига асосий сабаб у одамнинг кимлиги Қуръони Каримда ҳам, саҳих, ҳадисларда ҳам очиқ-ойдин айтилмаганидир.

Мўътабар тафсиричиларимиздан Ҳофиз ибн Касир тафсиrlарида ўзларидан олдинги уламоларнинг кўплари, бу улуғ ёшли киши Пайғамбар Шуайб алайҳиссалом деса, бошқалари, у киши эмас, деганларини, баъзилари, у киши Шуайб алайҳиссаломнинг укасининг ўғли эди, деса, учинчи бирлари, Шуайб қавмидан бир мўмин киши эди, деганларини айтадилар.

Сўнгра, ўша киши Шуайб алайҳиссалом эди ва у киши эмас эди, деганларнинг ҳужжат ва далилларини келтирадилар.

Ҳофиз ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳидан кейин ўтган тафсиричилар бу масалада асосан икки гуруҳга бўлинадилар: бир қисмлари ўша кишини Шуайб алайҳиссалом эмас эди, десалар, қолганлари, Шуайб алайҳиссалом эди, дейдилар.

Мусо алайҳиссаломга қайната бўлган шахсни Шуайб алайҳиссалом дейдиган уламолар у кишининг Мадянлик эканлигига, ҳикмат билан тасаруф қилганига ва баъзи ривоятларда ўша одам Шуайб алайҳиссаломга нисбат берилганига суюнадилар.

Мухолифлар эса, аввало, мазкур шахсни Шуайб алайҳиссалом деб атаган ривоятлар кучсиз эканини, уларга суюниб бўлмаслигини айтадилар. Кейин эса, Қуръонда тилга олинмагани у одамнинг Шуайб алайҳиссалом эмаслигини кўрсатади, чунки у кишидек катта Пайғамбар номининг тилга олинмаслиги мумкин эмас эди, дейдилар. Энг асосийси, тарихда, Қуръонда собит бўлишича, Шуайб алайҳиссалом Мусо алайҳиссаломдан жуда аввал, Лут алайҳиссаломга яқин даврда яшаганлар. У киши Иброҳим алайҳиссалом давларида, яъни, Мусо алайҳиссаломдан тўрт юз йил олдин ўтганлар. Шуайб алайҳиссалом қариган чоғларида қавмлари ҳалокатидан сўнг, фақат мухлис мўмин кишилар билан қолганлар, улар ҳеч қачон Пайғамбарла-

рини қаровсиз қўйиб, ўз ҳайвонларини унинг қизларига навбат бермай суфоришлари мумкин эмас, каби далилларни келтирадилар.

Нима бўлганида ҳам, Мусо алайҳиссалом доно мўйсафидан юқоридаги таклифни қабул қилдилар.

قالَ ذَلِكَ بَيْنِ وَبَيْنَكُمْ أَيْمَانًا الْأَجْلَيْنَ قَضَيْتُ فَلَا عُذْرَةٌ عَلَىٰ وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ
وَكَيْلٌ

28. У(Мусо): «Бу мен билан сенинг орамиздадир. Икки муддатдан қай бирини адо қилсан ҳам, менга тажовуз қилинмас. Айтиётган нарсамизга Аллоҳ вакилдир», деди.

Яъни, сен айтган таклиф иккимиз орамиздаги шартномадир. Икки муддатдан - саккиз ёки ўн йилдан қайси бирини адо қилсан, мен ўзим биламан. Айтган гапимизга, тузган шартномамизга Аллоҳ шоҳиддир, дедилар.

Ана шундай қилиб, Мусо алайҳиссалом ўз давридаги энг катта давлат саройи амиридан энг катта чўлларнинг чўпонига айландилар. Энг забардаст подшоҳнинг кўз қувончи, боқиб олган ўғлидан, энг заиф, ўрнидан қимирилаши қийин мўйсафидинг мардикорига айландилар.

Аммо буюк кишиларни бу мансаб ва меҳнатлар баландга ҳам қўтара олмайди, пастга ҳам тушира олмайди. Бундай ҳолатлар уларнинг кимлигини синайди, улардаги мардлик, муруват, сабр-матонат ва бошқа етуклик сифатларини яна бир бор намойиш қиласди. Ҳеч шубҳа йўқки, Мусо алайҳиссаломнинг ҳаётларидағи бу муҳожирлик, фариблиқ, ёлланма ишчилик босқичи ўзига хос тааммул, тафаккур даври, ўтган ҳодисаларни қайта баҳолаб чиқиш, кейинги давр ҳаётлари учун режа тузиш ва келажақда елкага тушажак оғирликларни қўтаришга тайёргарлик босқичи бўлган эди.

فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَىُ الْأَجْلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ إِنَّهُ مِنْ جَانِبِ الظُّورِ كَارَأَ قَالَ لِأَهْلِهِ
أَمْكُثُوا إِنِّيٰ عَافَتُ نَارًا لَعَلَّ إِنَّكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنْ النَّارِ لَعَلَّكُمْ

تَصْطَلُونَ

29. Мусо муддатни тугатиб, аҳли билан йўлга тушиб кетаётиб, Тур томонда узоқдан оловни кўриб қолди. У аҳлига: «Туриб туринглар, аниқки, мен узоқдан оловни кўрдим. Балки, у ердан

сизга бирор хабар ёки исинишингиз учун бир тутам чўғ олиб келарман», деди.

Мусо алайҳиссалом қайнатаси билан келишган муддатни ўтаб, аҳли аёлларини олиб Мисрга қайтиш учун йўлга чиқдилар. Йўлда, Сийно ярим оролидаги Тур тоғига яқинлашганда, тоғ томонда узоқдан бир олов ёниб турганини кўрдилар.

Шунда аҳли аёлларига, сизлар шу ерда:

«Туриб туринглар, аниқки, мен узоқдан оловни кўрдим. Балки, у ердан сизга бирор хабар ёки исинишингиз учун бир тутам чўғ олиб келарман», деди».

Ва ўша олов кўринган томонга кетдилар.

فَلَمَّا أتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبَقْعَةِ الْمُبَرَّكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنَّ يَمْوَسَّحَ إِذْنَهُ أَنَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ وَأَنَّ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَأَاهَا هَرَثٌ كَانَهَا جَانٌ
 وَلَيْ مُدْبِرًا وَلَمْ يَعْقِبْ يَمْوَسَّحَ أَقْبَلَ وَلَا تَخَفَّ إِنَّكَ مِنَ الْأَمْنِينَ

30. Бас, қачонки унинг олдига етиб келганида, водийнинг ўнг томонидан, муборак жойдан, дараҳтдан унга: «Эй Мусо, албатта, Мен, Ўзим оламларнинг Робби Аллоҳдирман.

31. Ва асоингни ташла», деб нидо қилинди. Қачонки унинг катта илон каби қимиirlаётганини кўргач, қарамасдан ортга қочди. «Эй Мусо, бери кел, қўрқма, албатта, сен омонлиқдагилардансан.

Мусо алайҳиссалом оловнинг ёнига етиб борсалар, кутилмагандада,

«водийнинг ўнг томонидан, муборак жойдан, дараҳтдан» у кишига нидо келди. Нидо жуда ажойиб эди.

«Эй Мусо, албатта, Мен, Ўзим оламларнинг Робби Аллоҳдирман», деб нидо қилинди.

Бу ҳол, ҳақиқатан ажойиб эди. Бепоён сахродаги тоғнинг ўнг томонида, муборак бир жойда Аллоҳ таоло фариштани ҳам ўртага қўймай, Мусо алайҳиссаломга бевосита Ўзи нидо қилмоқда. Бу жой ҳақиқатан ҳам муборак бир жой эди. Бу пайт, шубҳасиз, муборак бир пайт эди. Бу нидо, ҳақиқатан ҳам муборак бир нидо эди.

Мусо алайҳиссалом кутилмаган нидони дарҳол ўзларига сингдирив олишлари қийин эди. Яна нидо давом этиб, энди:

«Асоингни ташла», деб хитоб қилинди.

Мусо алайҳиссаломнинг қўлларида асолари бор эди. Бу буйруқни эшитгач, асони ерга ташладилар.

«Қачонки унинг катта илон каби қимиirlаётганини қўргач, қарамасдан ортга қочди.»

Буниси яна ҳам кутилмаган ҳол. Кўлларидағи қаттиқ таёқдан ясалган, узоқ муддатдан буён ўзлари кўтариб юрган асо бирдан катта илон бўлиб ҳаракатга келди. Шиддат билан жавлон уриб, ат-рофда юра бошлади. Илонни, айниқса, катта илонни қўришга тайёр турган одам ҳам уни қўрганда сесканади, ўзини олиб қочади. Энди кутилмагандаги, қўлидаги таниш асоси бирдан катта илонга айланаб жавлон ура бошлаган пайтда Мусо алайҳиссалом қандай ҳолга тушганинни тасаввур қилиш қийин эмас. У киши:

«қарамасдан ортга қочди».

У киши асадан пайдо бўлган илоннинг олдига бориб, унга қараб моҳиятини аниқлашга уринмадилар, балки сесканиб ортга қочдилар. Шунда нидо яна давом этди:

«Эй Мусо, бери кел, қўрқма, албатта, сен омонлиқдагилардансан».

Қочма, бери кел, бу илондан қўрқма, у сенга ёмонлик етказмайди. Албатта, сен турли хавф-хатардан омонда бўлган одамлардансан, дейилди.

Сўнгра яна нидо давом этди:

أَسْلَكَ يَدَكَ فِي جَيْلِكَ تَخْرُجٌ بِضَاءٍ مِّنْ غَيْرِ سُوءٍ وَأَصْمَمَ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الْرَّهْبِ
 فَذَنَاكَ بُرْهَنَانِ مِنْ رَّبِّكَ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَائِيْهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ

32. Қўлингни ёқангдан (қўлтифингга) сук, бирон нуқсонсиз оппоқ бўлиб чиқур ва қўрқувдан қанот(қўл)ингни ўзингта тортиб ол. Бас, шу иккиси Роббингдан Фиръавн ва унинг одамларига икки ҳужжатдир. Албатта, улар фосиқ қавм бўлдилар», (дейилди).

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга асони илонга айлантириб қўрсашиб, бу тажрибадан ҳосил бўлган қўрқувни муолажа қилганидан сўнг яна бошқа тажрибага ўтди.

«Қўлингни ёқангдан (қўлтифингга) сук, бирон нуқсонсиз оппоқ бўлиб чиқур», деди.

Аллоҳ таоло учун имконсиз ишнинг ўзи йўқ. Асони ташла, деган эди-ю, нима бўлишини айтмаган эди. Энди эса, қўлингни қўлтифингга сук, дейиш билан бирга нима бўлишини ҳам айтмоқда. Айни чоқда, аввалги ҳолатга ўхшаб қўрқув пайдо бўлса, чорасини ҳам ўргатиб:

«ва қўрқувдан қанот(қўл)ингни ўзингга тортиб ол», демоқда.

Бу жумлада инсоннинг қўллари қушнинг қанотига ўхшатилмоқда. Күш бирор нарсадан қўрқса, қанотини танасига қаттиқ сиқиб олиб ўзини босади. Шунингдек, инсон ҳам қўрқсан пайтида қўлини кўксига босса, қўрқув кетади. Кўкракка босилган қўл, типирлаб ураётган юракни тинчтади. Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга ана шуни айтмоқда ва ниносининг давомида:

«Бас, шу иккиси Роббингдан Фиръавн ва унинг одамларига икки ҳужжатдир», демоқда.

Яъни, асо ва қўл иккиси сенинг Роббинг Аллоҳ таолодан Фиръавн ва унинг одамларига сенинг ҳақ Пайғамбар эканингни тасдиқловчи икки мўъжиза-ҳужжатдир.

«Албатта, улар фосиқ қавм бўлдилар.»

Улар ер юзида кўплаб бузғунчиликлар қилдилар. Энди уларни Пайғамбар юбориб огоҳлантириш вақти келди. Демак, Аллоҳ таолонинг Мусо алайҳиссаломнинг оналарига берган иккинчи, яъни: «ва Биз уни Пайғамбарлардан қилурмиз», деган ваъдаси амалга ошди.

Мусо алайҳиссалом елкаларига оғир масъулият юклатиляётганини ҳис этдилар. Шу билан бирга, ўтган ҳодисаларни ва келажақда бўладиган эҳтимолларни ҳам ҳисоб-китоб қилдилар. Бу ҳақдаги мулоҳазаларини Роббул оламийнга тўкиб солдилар.

قَالَ رَبِّ إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِي وَأَخِي هَرُوتُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي
 لِسَانًا فَأَرْسَلْتُهُ مَعِ رِدَاءً يَصْدِقُهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِي

33. У: «Эй Роббим, мен улардан бир жонни ўлдирганман, улар мени ўлдиришларидан қўрқаман.

34. Биродарим Ҳорун мендан кўра тили бурророқ, уни ҳам мен билан юбор, мени тасдиқладир. Зеро, улар мени ёлғончи қилишларидан қўрқурман», деди.

Мусо алайҳиссаломнинг ушбу мулоҳазалари ўз шахси ҳақида ўйлаш, ўзини эҳтиёт қилиш, ўлимдан ёки ёлғончи бўлишдан хавфсираш эмас эди. Бундай бўлганида Аллоҳ у кишини пайғамбарликка танламаган бўларди. Мусо алайҳиссаломнинг бу мулоҳазалари дину диёнат, даъватнинг тақдирни ҳақида қайғуришдир. У киши бошидан кечирган шахс сифатида яхши билар эдиларки, энг аввало, даъватнинг, дину диёнатнинг ташвишини қилиш керак. Чунки, у кишига берилган даъват эндингина биринчи одимларини отмоқда. Агар у кишидан бошқа одам хабардор бўлмай туриб, Мусо алайҳиссалом

ҳалок бўлиб кетсалар, нима бўлади? Мусо алайҳиссалом даъват йўлида ўлишга тайёрлар, аммо даъват ўлмасин.

Мазкур мулоҳазаларни айтишларига сабаб ҳам шу.

«У: «Эй Роббим, мен улардан бир жонни ўлдирганман, улар мени ўлдиришларидан қўрқурман», дедилар.

Мен улардан бани исроиллик билан уришаётган қибитийни билмасдан, нохосдан ўлдириб қўйганман. Фиръавн аъёнлари мени ўлдириш учун тил бириктираётганларида қочиб кетганман. Энди яна кириб борсам, уларнинг эски адовати қўзиб мени ўлдириб қўйсалар, диний даъват иши нима бўлади, деб қўрқаман.

«Биродарим Ҳорун мендан кўра тили бурророқ, уни ҳам мен билан юбор, мени тасдиқлайдир.»

Менинг тилимда бир оз дудуқлик бор, оғам Ҳорун эса, тили бурро одам. Кофирлар билан тортишувларда иш беради. Уни ҳам мен билан бирга Пайғамбар қилиб юбор. У ҳам мен билан бирга Пайғамбар бўлиб, мени тасдиқласин.

«Зеро, улар мени ёлғончи қилишларидан қўрқурман», деди.»

Шунда:

قالَ سَنَشْدُ عَضْدَكَ يَا حَيَّا وَجَعَلَ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِإِيَّنَا أَنْتُمَا
وَمَنْ أَنْبَعَكُمَا الْغَلِبُونَ

35. У зот: «Биз сени оғанг билан қувватлаймиз ва икковингизга бир салтанат берурмизки, улар сизга етиша олмаслар. Бизнинг оятларимиз ила иккингиз ва сизга эргашганлар ғолибдирсиз», деди.

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломга сўраганларидан ҳам ошириб берди. Мусо алайҳиссалом оғалари Ҳорун алайҳиссаломни ҳам ёрдамчи Пайғамбар қилиб юборишини сўраган эдилар. Аллоҳ таоло:

«Биз сени оғанг билан қувватлаймиз», деди ва Ҳорунни Пайғамбар этиб, Мусо алайҳиссаломга сўраганларини ато қилди.

«Ва икковингизга бир салтанат берурмизки, улар сизга етиша олмаслар», дейиш билан эса, ортиқча куч-қувват берганини, Фиръавн ва унинг одамлари уларга бирон зиён етказа олмасликларини ҳам таъкидлади.

Сўнгра Аллоҳ охир-оқибат натижа нима бўлишини ҳам айтиб қўйди:

«Бизнинг оятларимиз ила иккингиз ва сизга эргашганлар ғолибдирсиз», деди».

Шундай қилиб, биронинг мардикор чўпони бўлиб юрган Мусо алайҳиссалом улул азм (улуг) Пайғамбарга айландилар. Улкан бир халқни озод қилиш, катта бир динни татбиқ этишга кирищдилар.

Демак, Мусо ва Ҳорун алайҳиссаломлар ҳамда уларга эргашгандар фолиб бўлишлари турган гап. Фалабага эришиш учун Аллоҳнинг оятлари билан ҳаракат қилинса, бас. Шундай ҳаракат бўлди ҳам.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِشَايْنَابِينَتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سَحْرٌ مُفْتَرٌ وَمَا سِكْعَنَا بِهَذَا
فِيءَابَكَانَا الْأَوَّلُينَ

36. Бас, қачонки Мусо уларга очиқ-ойдин оятларимиз ила келганида, улар: «Бу уйдирма сеҳрдан бошқа нарса эмас. Аввалги ота-боболаримиздан ҳам бу ҳақда эшитмаган эдик», дедилар.

Мусо алайҳиссалом Фиръавн ва унинг қавмига келиб, Аллоҳнинг оят-мўъжизаларини кўрсатгандаридан, улар иймон келтириб у кишига эргашиб ўрнига:

«Бу уйдирма сеҳрдан бошқа нарса эмас», дедилар.

Кўзларига кўриниб турган мўъжизани кўзбўямачилик, сеҳрдан ўзга нарса эмас, у уйдирмадир, дедилар. Аллоҳнинг Пайғамбарига қарши, Аллоҳнинг мўъжизаларига қарши бундай гапни айтишга бирор далил-хужжатлари бормиди? Албатта, йўқ эди. Агар далил ва хужжатлари бўлганида, айттар эдилар. Шунинг учун ҳам, улар:

«Аввалги ота-боболаримиздан ҳам бу ҳақда эшитмаган эдик», дедилар.

Ота-боболаридан эшитмаганлари учун Аллоҳнинг Пайғамбари ни ёлғончи қилиб, мўъжизасани сеҳр дейишлари тўғрими?! Уларнинг ота-боболари ким эди ўзи? Дунёнинг охиригача бўладиган нарсаларни кўрсатиб кетишганми?!

Уларнинг бу тухматларига Мусо алайҳиссалом етарли жавоб бердилар.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عِقْبَةٌ الدَّارِ إِنَّهُ لَا
يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

37. Ва Мусо: «Роббим Ўз ҳузуридан ким ҳидоят келтирганини ҳам, охират диёри оқибати кимга бўлишини ҳам яхши билгувчи зотдир. Албатта, золимлар нажот топмаслар», деди.

Яъни, кимни ҳидоят ила Пайғамбар қилиб юбориш Аллоҳ таолонинг иши. Менинг Пайғамбарлигини сиз тан олмасангиз ҳам, Аллоҳнинг Ўзи яхши билади. Сизнинг инкорингиз билан иш ўзгариб қолмайди.

Шунингдек, Аллоҳ таоло хайрли оқибат ва нажотни Пайғамбарлар ва уларга эргашган мўминларга беради.

«Албатта, золимлар нажот топмаслар», деди.»

Албатта, куфр келтириб, Аллоҳнинг Пайғамбарини инкор этиб, Аллоҳнинг оят-мўъжизаларини сеҳр деб зулм қилганлар нажот топмаслар, дедилар.

Шу ерга келганда гапга Фиръавн аралашади.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهُكَا أَمْلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِّنْ إِلَهٍ غَيْرِيْ فَأَوْ قَدْلِيْ بِنَهَمَنْ عَلَىْ
الْأَطْيَنْ فَاجْعَلْ لِي صَرْحًا عَلَيْ أَطْلَعْ إِلَى إِلَهٍ مُوسَى وَإِنِّي لَأَنْتَنِهِ مِنْ الْكَذَّابِينَ

38. Ва Фиръавн: «Эй, аъёнлар, мен сизларга ўзимдан бошқа илоҳ борлигини билмасман. Бас, эй, Ҳомон, лойга ўт ёқиб, мен учун бир баланд қаср қур, шоядки (унга чиқиб) Мусонинг илоҳини кўрсам. Албатта, мен уни ёлғончилардан деб ўйламоқдаман», деди.

Мусо алайҳиссаломнинг Пайғамбар бўлиб келиб, Фиръавн шахсига сифинаётган одамларни Аллоҳга ибодат қилишга, Унинг кўрсатмалари бўйича яшашга чақиришлари Фиръавнни ташвишга солди. У шошилинч равищда ўзининг худолик даъвосини такрорлади.

«Ва Фиръавн: «Эй, аъёнлар, мен сизларга ўзимдан бошқа илоҳ борлигини билмасман», деди.

Яъни, дунёда сизларнинг ибодатингизга мендан бошқа сазовор зот йўқ, деди. Сўнгра ўта беодобларча, Мусо алайҳиссалом васф қилаётган Аллоҳ таолонинг йўқлигини ўзича исботламоқчи бўлиб, истеҳзо ва масхара йўли билан вазирига:

«Бас, эй, Ҳомон, лойга ўт ёқиб, мен учун бир баланд қаср қур, шоядки (унга чиқиб) Мусонинг илоҳини кўрсам», деб хитоб қилди.

Худолик даъвосида бўлган аҳмоқ фиръавнлар ўйламай, оғзига нима келса гапираверади. Вазирига нимани хоҳласа, буюраверади. Ҳомон лойга ўт ёқиб пишириб, ўта баланд қаср қуарармиш, Фиръавн унга чиқиб, осмонда Аллоҳни кўтар эмиш. Аллоҳ осмонда сенинг чиқишингта қараб турадиган зотмиди?! Сенга ўхшаган ифлос Аллоҳнинг даргоҳига бора олармиди?! Осмон сенга ўхшаш бандалар учун Аллоҳ таоло томонидан яратилган бир нарса-ку, нима учун Аллоҳни осмон билан чегаралаб қўймоқчисан?! Ушбу саволлар ҳам ўзини худо санаётган Фиръавнинг нақадар эси паст эканини тушунишга ёрдам

беради. Ўша эси паст махлук ўзининг аҳмоқона гапи билан Аллоҳ, юборган Пайғамбар Мусо алайҳиссаломни ёлғончига чиқармоқда:

«Албатта, мен уни ёлғончилардан деб ўйламоқдаман», деди».

Қиссанинг бошқа сураларда келган машхур парчаси бу ерда зикр қилинмайди. Чунки «Қосос» сурасининг сиёки шуни тақозо этади. Қуръон қиссаларининг ажойиблиги ҳам шунда. Ҳатто, сиртдан айнан такрорга ўхшаб қўринган жойларда ҳам, баъзи сўз ва қарорларда ўзгаришлар бўлади. Буларнинг ҳаммаси беҳикмат эмас.

«Қосос» сурасида тушириб қолдирилган парча Мусо алайҳиссалом билан сехргарлар орасидаги мубораза бўлиб, ўтган суралардан унинг тафсилотларини билиб олганмиз. Бу сурай шарифада эса, кейинги оятлардан қиссанинг охирига ўтиб кетилади:

وَسْتَكِبَرُوا وَجْنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُونَ أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ

39. У(Фиръавн) ва унинг аскарлари ер юзида ноҳақдан такаббурлик қилдилар ҳамда ўzlарини Бизга қайтарилемаслар деб гумон қилдилар.

Фиръавн жуда катта мутакаббир эди. У нафақат кофир, балки худолик даъвосини қилган, одамларга «Мен сизларга ўзимдан бошқа илоҳ, борлигини билмасман» дейишга журъат этган нобакор эди. Унинг аскарлари эса, ўша нобакорга ва унинг ноҳақ йўлига хизмат қилдилар. Улар бўлмаса, Фиръавн ўзининг ноҳақ такаббури, зулм ва истибододини ўtkaza олмас эди. Шу билан бирга, Фиръавн ва унинг аскарлари:

«ўzlарини Бизга қайтарилемаслар, деб гумон қилдилар».

Ҳамма бало шундаки, улар қиёматтага, вақти-соати келиб Аллоҳ, нинг ҳузурига қайтиб боришлирага, қилмишларига жавоб беришлирага ишонмас эдилар.

Лекин дунёning иши улар ўйлаганидек эмас, Аллоҳ, хоҳлаганидек бўлади.

فَأَخَذْنَاهُ وَجْنُودُهُ فَنَبَذَنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَدِيقَةً
الظَّالِمِينَ

40. Бас, Биз уни ва унинг аскарларини тутдик ва денгизга отдик. Энди золимларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар сол.

Охир-оқибат Аллоҳ, таоло Фиръавнни ҳам, унинг аскарларини ҳам азоблаб, Қизил денгизга ғарқ қилди. Ушбу ҳол ояти каримада

«Бас, Биз уни ва унинг аскарларини тутдик ва денгизга от-дик», деб васф қилинмоқда.

Яъни, худди бир тош ёки кесакни эътиборсизлик билан сувга отишга ўхшатилмоқда.

«Энди золимларнинг оқибати қандоқ бўлганига назар сол.»

Улар сувга фарқ бўлиб, хору зор ҳолида ўлдилар.

Биз уларнинг азобини шу билан тугатиб қўймадик.

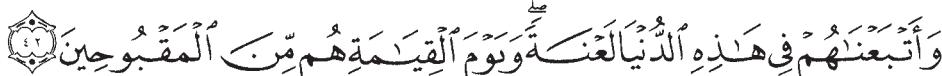
وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُصْرُونَ

41. Ва уларни дўзахга чақирадиган пешволар қилдик. Қиёмат куни эса, уларга ёрдам берилмас.

Улар чақирадиган жойни қаранг? Дўзахга-я! Уларнинг пешволигини қаранг? Дўзахга чақириш бўйича пешво! Фиръавн ва унинг аскарлари бошқа нимага ҳам даъват қиласди, бошқа қанақа ишга ҳам пешво бўларди!?

«Қиёмат куни эса, уларга ёрдам берилмас.»

Ахир, бу дунёдан зулмга ботиб, такаббурлик қилиб, дўзахга даъват бўйича пешволик билан ўтган бўлсалар, уларга қандай қилиб ёрдам берилиши мумкин?

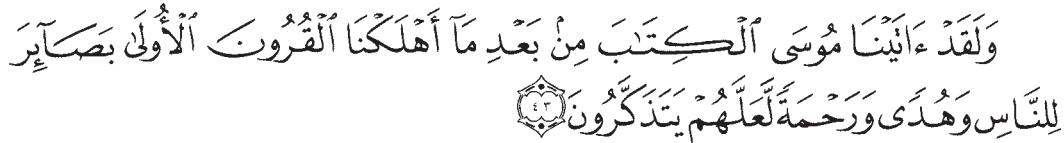
وَاتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةٌ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُم مِنَ الْمَقْبُوحِينَ

42. Ва бу дунёда уларга лаънатни эргаштириб қўйдик. Қиёмат куни эса, улар (раҳматдан) йироқ қилинганлардандирилар.

Бу дунёда ҳамма қиёматтагача ортидан уларни лаънатлайди. Ким уларнинг қилмишларини эшитса, албатта лаънат ўқиди.

Охиратда эса, бу қабих, кимсалар, барчанинг нафратига учраган бу малъунлар яна ҳам ночор ҳолга тушадилар. Чунки:

«Қиёмат куни эса, улар (раҳматдан) йироқ қилинганлардандирилар.»

وَلَقَدْ أَئَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا آهَلَكُنَا الْفُرُونَ الْأَوَّلَيْ بَصَارَ لِلنَّاسِ وَهُدَى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

43. Батаҳқиқ, Биз аввалги асрларни ҳалок қилганимиздан сўнг Мусога одамлар учун нур, ҳидоят ва раҳмат қилиб китобни бердик. Шоядки, улар эсласалар.

Кофиirlарни ҳалок қилгандан сўнг Аллоҳ таоло Мусо алайҳисса-ломга Тавротни берди. Одамларга Тавротни ёргуликка олиб чикувчи нур, тўғрига йўл бошловчи ҳидоят қилиб, Ўз томонидан раҳмат этиб берди.

Хуллас, ҳар ким қилмишига яраша жазо ва мукофотини олди.

Шу билан Мусо алайҳиссаломнинг қиссалари тамом бўлди.

Энди шу қисса хulosаси бўйича Пайғамбаримиз Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб бошланади:

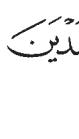
Эй Мұхаммад!

 وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْفَرِيقِ إِذْ قَضَيْنَا إِلَى مُوسَى الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّهِيدِينَ

44. Биз Мусога ишни ҳукм қилган пайтимизда сен ғарбий томонда эмас эдинг ва гувоҳлардан ҳам бўлмагансан.

Яъни, Биз Мусога Пайғамбарликни, Таврот ва унинг ҳукмини берган пайтимизда Тур тоғининг ғарбий томонида йўқ эдинг. Бу ишга гувоҳлардан ҳам бўлмагансан.

Куръон нозил бўлгунича Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у ҳақда ҳеч нарса билмаганларидан бир оғиз сўз гапирмаган эдилар. Акс ҳолда, душманлар дарҳол юзларига солар эди. Шундай бўлишига қарамай, Қуръонда Мусо алайҳиссаломнинг қиссаси батифсил келиши, ҳатто, яҳудий ва насороларнинг бу борадаги хатоларини тўғрилаши, Қуръоннинг ҳақиқий илоҳий китоб эканига ёрқин далиллар.

 وَلَكُنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَنَطَّا وَلَعَلَّهُمُ الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ شَأْوِيًّا فِتَّ أَهْلِ مَدِينَ تَثْلُوا عَلَيْهِمْ إِيمَنِتَنَا وَلَكُنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ

45. Лекин Биз бир неча асрларни пайдо қилдик, бас, уларнинг умри чўзилди. Сен Мадянда туриб, уларга оятларимизни тиловат қилиб берганинг йўқ. Аммо Биз Пайғамбар юборгувчи бўлдик.

Мусо алайҳиссаломнинг давларидан кейин бир неча асрлар, қанчадан-қанча авлодлар ўтиб кетди. Бу орада Мусо алайҳиссаломнинг қиссалари унтутиди ёки бузилди.

«Сен Мадянда туриб, уларга оятларимизни тиловат қилиб берганинг йўқ.»

Аммо ҳозир Маккада туриб, Мадян хабарларини қавмингга тиловат қилиб бермоқдасан. Бироқ қавминг бунга ишонмаяпти. Мад-

ян қаёқдаю Макка қаёқда. Сен тиловат қилаётган Мадяндаги ҳодисалар қачон ўтгану ҳозир қайси замон. У ердаги ва у вақтдаги ишлар унтутилиб кетган, ҳеч ким билмайди.

«Аммо Биз Пайғамбар юборгувчи бўлдик.»

Ана ўша юборган Пайғамбаримиз сенсан. Сенга мазкур хабарларни Қуръон оятлари орқали туширдик. Фақат сен, Пайғамбар бўлганинг учун, бу ишлардан энг тўғри хабарларни одамларга етказмоқдасан. Шунинг ўзи ҳам сенинг ҳақ Пайғамбар эканингта далилдир.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِ الْطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا آتَهُمْ
مِنْ نَذْيِرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ

46. Биз нидо қилган чоғимиизда Турнинг ёнида йўқ эдинг. Лекин Роббингдан раҳмат сифатида сендан олдин огоҳлантиргувчи келмаган қавмни огоҳлантириш учун (қиссаларни сенга билдиридик). Шоядки, эсласалар.

Яъни, биз Мусога Тур тоғининг ёнида нидо қилганимизда сен у ерда йўқ эдинг. Аммо Биз у ерда бўлиб ўтган қиссани сенга билдиридик. Бу иш сендан олдин огоҳлантиргувчи – Пайғамбар келмаган қавмни огоҳлантиришинг учун Роббингнинг сенга берган раҳматидир.

«Шоядки, эсласалар.»

Шоядки, ушбу қиссалар таъсирида улар эслашлари лозим бўлган нарсаларни эсга олсалар.

وَلَوْلَا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِمَا فَدَّمْتَ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُواْ رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا
رَسُولاً فَنَتَّعِيَّءَ اِيَّاكَ وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

47. Агар уларга қилмишлари туфайли мусийбат етганида: «Эй Роббимиз, бизга Пайғамбар юборганингда эди, оятларингга эргашар эдик ва мўминлардан бўлар эдик», демасалар эди.

Ҳа, Аллоҳ, таоло Пайғамбар юбориши инсоният учун улкан раҳматидир. Бу раҳмат бўлмаганида инсоният катта муаммо қаршисида қолган бўлур эди. Шу билан бирга, агар уларга Пайғамбар келмаса, бошлирига мусийбат тушган чоғида норози бўлиб:

«Эй Роббимиз, бизга Пайғамбар юборганингда эди, оятларингга эргашар эдик ва мўминлардан бўлар эдик», дейишлари турган гап эди.

Аммо Пайғамбар ҳужжат ва далиллар билан келганида, унга ишонмадилар, уни ёлғончига чиқаришди.

فَلَمَّا جَاءَهُمْ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا أُوتِقَ مِثْلَ مَا أُوتِقَ مُوسَىٰ أَوْلَمْ يَكُنْ فُرُوا
بِمَا أُوتِقَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا سَاحِرٌ تَظَاهِرُ أَوْ قَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كُفَّارٍ نَّدْعُونَ

48. Қачонки уларга бизнинг ҳузуримиздан ҳақ келганида, улар: «Унга ҳам Мусога берилган нарса берилса эди», дедилар. Улар илгари Мусога берилган нарсага куфр келтирмаган эдиларми?! Улар: «Икки сеҳр ўртага чиқди, бир-бирига ёрдам бермоқда, биз ҳар бирига куфр келтиргувчимиз», дедилар.

Яъни, кишиларга Бизнинг ҳузуримиздан ҳақ Пайғамбар – Мұхаммад алайҳиссалом юборилганида, унга иймон келтирмадилар, балки турли-туман баҳоналар тўқий бошладилар. Жумладан, улар:

«Унга ҳам Мусога берилган нарса берилса эди», дедилар.

Яъни, Мұхаммадга ҳам Мусога берилган мұъжизалар берилса эди, дедилар. Улар бу гаплари билан, агар Мұхаммадга ҳам Мусога берилган мұъжизалар берилганида, биз унга иймон келтираш эдик, демоқчи бўладилар. Лекин уларнинг бу гаплари ўринлими? Улар Мусонинг Пайғамбарлигига ва унга берилган мұъжизага ишонгандилар? Йўқ, ишонмаган эдилар. Куръони Карим бу ҳақиқатни ҳам алоҳида таъкидлайди.

«Улар илгари Мусога берилган нарсага куфр келтирмаган эдиларми?!»

Ха, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан илгари улар Мусо алайҳиссаломга тушган нарсага ҳам куфр келтирган эдилар. Энди бўлса, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирмасликларига Мусо алайҳиссаломга берилган нарсага ўхшаш нарса у кишига берилмаганини сабаб қилиб кўрсатиб турибдилар.

«Улар: «Икки сеҳр ўртага чиқди, бир-бирига ёрдам бермоқда, биз ҳар бирига куфр келтиргувчимиз», дедилар.»

Улар «икки сеҳр» деб Таврот билан Қуръонни назарда тутишяпти. Яъни, Таврот ҳам, Қуръон ҳам сеҳрdir, улар бирга ўртага чиқиб, бир-бирига ёрдам бермоқда, биз ҳар иккисига ҳам куфр келтирувчилармиз, дейишяпти.

Демак, улар умуман ҳақ йўлга юриш ниятида эмаслар. Шу ҳақиқатни коғирларнинг юзига солиши учун Аллоҳ таоло Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қўйидагиларни айтишни амр қилди:

Эй Пайғамбарим!

قُلْ فَاتُؤْبِكُنَّ بِمَنْ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا أَتَيْهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

49. Сен: «Агар ростгўйлардан бўлсангиз, Аллоҳнинг ҳузуридағи у иккисидан кўра тўғрироқ бир китоб келтиринг, мен унга эргашаман», дегин.

Сизларга Таврот ҳам, Қуръон ҳам ёқмаса, улардан кўра яхшироқ китобингиз бўлса, олиб келинг, бошқалар ҳам эргашсин ва мен ҳам ўша китобга эргашай.

Одатда, бирор нарсани танқид қилган, ёқтиргмаган, камчилиги ни айтган одам, унинг ўрнига ўшанга нисбатан яхшироқ бошқа нарсани келтиради. Қани, Таврот ҳам, Қуръон ҳам сеҳрдир, деган ўша кофиirlарнинг ўзлари бу икки илоҳий китобдан кўра тўғрироқ, ҳидоятлироқ китоб олиб келсинлар-чи? Улар бу таклифга жавоб берга олармиди?

فَإِنْ لَمْ يَسْتَحِبُّوا لَكُ فَاعْلَمُ أَنَّمَا يَتَبَعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هُوَنَّهُ بِغَيْرِ
هُدًى مِنْ رَبِّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

50. Агар сенга жавоб берга олмасалар, бас, билгинки, улар фақат ҳавои нафсларига эргашмоқдалар, холос. Аллоҳдан бўлган ҳидоятсиз, ўз ҳавои нафсига эргашгандан кўра ҳам гумроҳроқ кимса борми?! Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас.

Аллоҳнинг Пайғамбари Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам-нинг юқоридаги таклифларига кофиirlар жавоб берга оладиларми? Улар Таврот ва Қуръондан кўра тўғрироқ китоб олиб кела биладиларми? Агар шу иш қўлларидан келса, бошқалар ҳам унга иймон келтириши керак бўлади. Лекин ҳозирча олиб кела олганлари йўқ. Унда нима қилиш керак? Кофиirlарнинг Қуръони Каримга, Ислом динига бўлаётган муносабатларини қандай баҳолаш лозим? Ана шу саволларнинг жавоби ушбу оятда келмоқда:

«Агар сенга жавоб берга олмасалар, бас, билгинки, улар фақат ҳавои нафсларига эргашмоқдалар, холос».

Улар ҳавои нафсларига эргашмаганларида, бундай қилмасдилар: ё ўзлари энг тўғри китобни олиб келишлари, ёки Қуръонга эргашишлари керак эди. Улар Қуръонга эргашмадилар. Шунингдек, бошқа яхшироқ китоб ҳам олиб кела билмадилар. Демак, улар ҳавои нафслири ихтиёридаги кимсалардир. Ҳавои нафсига эргашганлар ким ўзи?

«Аллоҳдан бўлган ҳидоятсиз, ўз ҳавои нафсига эргашгандан кўра ҳам гумроҳроқ кимса борми?!»

Албатта, йўқ, Куръонга эргашмаган ҳар бир кимса ҳавои нафси йўлида юрган бўлади. Ҳавои нафси ихтиёридаги ҳар бир кимса дунёдаги энг гумроҳ, кимсадир. Агар бунга эътиroz бўлса, Куръондан кўра тўғрироқ китобни келтирсин!

«Албатта, Аллоҳ золим қавмларни ҳидоят қилмас.»

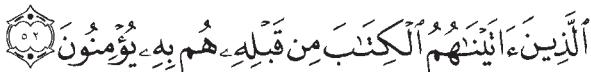
Куръон хабари ва унинг таълимотларини била туриб унга эргашмаган одамлар энг катта золимлардир. Бундай золимларни эса, Аллоҳ, таоло ҳидоят қилмайди.

51. Батаҳқиқ, Биз уларга гапни етказиб қўйдик. Шоядки, эсласалар.

Ҳақ гап – Куръон уларга етгани аниқ. Энди эслашлари, ибрат олишлари қолди, холос.

Келаси оятларда Куръонга иймон келтирган кишилар бошқаларга ўрнак қилиб кўрсатилади:

52. У(Куръон)дан олдин китоб берилганлар унга иймон келтирурлар.

Яъни, Куръон келишидан олдин илоҳий китоб – Таврот ва Инжил берилган кишилар Куръонга ҳам иймон келтирадилар.

Бу ояти карима тушган пайтда яҳудийлардан ҳам, масийхийлардан ҳам иймон келтириб, мўмин-мусулмон бўлган кишилар бор эди. Оятда ана шунга ишора қилинмоқда. Улар Таврот ва Инжилни яхши тушунган, инсоф билан иш тутган кишилар бўлиб, ўз муқаддас китобларидағи башоратларни мулоҳаза қилганларидан сўнг Куръоннинг ҳақиқий илоҳий китоб эканини тан олиб, иймонга келган эдилар. Агар бу иш воқеликда бўлмаганида, кофиirlар ушбу оятга дарҳол эътиroz билдирган бўлардилар.

Муҳаммад ибн Исҳоқнинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам сийратлари ҳақидаги китобида қуидагилар келтирилади:

«Сўнгра Макқада турганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига йигирматача насоролар келишди. У кишининг хабарларини Ҳабашистондан эшитишган эди. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни масжида топищди. У киши

билин ўтириб гаплашишди. Савол беришди. Қурайш одамлари эса, Каъба атрофида ўз сухбатхоналарида эдилар. Ул насоролар Расуллороҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламдан хоҳлаган нарсаларини сўраб бўлганларидан кейин, у зот уларни Аллоҳга даъват қилдилар, уларга Қуръон тиловат қилиб бердилар. Улар Қуръон тинглаганларида кўзларидан дув-дув ёш тўқдилар. Сўнгра Аллоҳнинг даъватига истижобат этиб, унга иймон келтириб, тасдиқ қилдилар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламда ўз китобларида васиф қилинган сифатларни кўрдилар. Расуллороҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларидан қайтиб кетаётгандаридан бир гуруҳ қурайшликлар билан Абу Жаҳл ибн Ҳишом уларнинг йўлларини тўсив чиқиб:

«Аллоҳ, додингларни берсин! Ўз динингиз аҳли сизни бу томон юборса, энди уларга бу одамнинг хабарини олиб борасизларми?! Унинг олдида озгина ўтириб динингизни тарқ этиб, уни тасдиқладингизми?! Сиздан қўра аҳмокроқ гуруҳ кўрмаган эдик!» дедилар. Шунда улар қурайшликларга:

«Сизга саломлар бўлсин. Биз сизларга ўхшаб жоҳиллик қилмаймиз. Бизга ўзимиз, сизга ўзингиз ихтиёр қилган нарса бўлсин. Биз ўзимизга яхшилик топа олмай қилганимиз йўқ», дедилар.

Илгари китоб берилганларнинг бу шаклда иймон келтирсанлари Қуръоннинг ҳақ китоб эканига яна бир далиллар. Улар, Қуръон ўқиса, ўзларини мушрикларга ўхшаб тутмайдилар, балки тамоман бошқача тутадилар.

وَإِذَا يُنَلَّ عَلَيْهِمْ قَالُوا إِنَّا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ

53. Уларга тиловат қилинган чоқда: «Биз унга иймон келтирдик. Албатта, у Роббимиздан келган ҳақдир. Албатта, биз бундан олдин ҳам мусулмон эдик», дедилар.

Яъни, аҳли китоб бўлган яхудий ва насороларга Қуръон тиловат қилинганда уларнинг инсофилари дарҳол иймон келтириб, Қуръонни тасдиқлаганлар:

«Биз унга иймон келтирдик».

Яъни, биз Қуръонга иймон келтирдик.

«Албатта, у Роббимиздан келган ҳақдир.»

Яъни, Қуръонни Аллоҳ, таоло ҳақ китоб қилиб юборганига ҳеч шак-шубҳа йўқдир.

«Албатта, биз бундан олдин ҳам мусулмон эдик», дедилар.»

Яъни, Қуръон келишидан олдин ҳам мусулмон эдик. Чунки, Аллоҳдан келган ҳар бир динга ишонган кимса мусулмон ҳисобланади. Ушбу аҳли китоблар ҳам Аллоҳни бир деб билганлар. Унинг китоблари ва

Пайғамбарларига ишонганлар ҳамда китобларида васфи келган охирзамон Пайғамбари – Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг келишларини орзиқиб куттанлар. Энди у зотта иймон келтирдилар.

أُولَئِكَ يُؤْتُونَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرُءُونَ بِالْحَسَنَةِ الْسَّيِّئَةَ وَمَمَّا رَزَقْنَاهُمْ

54. Ана ўшаларга сабр қилганлари учун ажрлари икки марта берилган. Улар яхшилик ила ёмонликни даф қилурлар ва уларга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан нафақа қилурлар.

Аҳли китоблардан кимки иймон келтириб, мусулмон бўлса, икки ҳисса ажр олади. Аллоҳнинг аввалги китоби ва аввалги Пайғамбариға иймон келтиргани учун бир ажр ва сўнгти китоби Қуръонга ва сўнгти Пайғамбари Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтиргани учун яна бир ажр.

Имом Бухорий Абу Мусо Ашъарий розияллоҳу анҳудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қуидагиларни айтганлар: «Уч тоифа одамларга ажрлари икки марта берилади. Аҳли китобдан бўлган одам ўз Пайғамбариға иймон келтирса, сўнгра менга иймон келтирса; бир қул Аллоҳнинг ҳаққини ҳам, хожасининг ҳаққини ҳам адо қиласа; бир кишининг чўриси бўлсаю уни яхшилаб тарбия қилиб, сўнгра озод қилиб унга уйланса».

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Қосим ибн Абу Амома: «Фатҳ куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам минган улов ёнида боратуриб, фоят гўзал, ширин гапларини эшийтдим. Гаплари орасида: «Икки китоб аҳлидан ким мусулмон бўлса, унга икки марта ажр берилур. Бизга бўлган имтиёзлар унга-да бўлур. Бизга юклатилган масъулиятлар унга ҳам юклатилур», дедилар», деб айтганлар.

Ҳа, ояти карима уларга ажр икки ҳисса берилиши сабабини ҳам айтиб ўтмоқда:

«Ана ўшаларга сабр қилганлари учун ажрлари икки марта берилган».

Улар Исломни сабр билан кутдилар. Бошқаларга ўхшаб адашиб кетганлари йўқ. Аввал ўз динларида тўғри юришга интилдилар. Кейин эса, Исломга ўтиш машаққатларига сабр қилдилар. Шунинг учун ҳам, уларга ажрлари икки марта берилади.

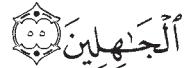
«Улар яхшилик ила ёмонликни даф қилурлар...»

Бу ҳам сабрdir. Ўзларининг собиқ диндошлари, кофирлар уларга ёмонликлар қиладилар, уларни масхара этадилар. Аммо бу аброр кишилар кофирларнинг ёмонликларини ҳам яхшилик билан қайтарадилар.

«...ва уларга ризқ қилиб берган нарсаларимиздан нафақа қилурлар.»

Уларнинг бошқа сифатлари қуйидаги оятда васф этилади:

وَإِذَا سَمِعُوا الْغُوَّا عَرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا نَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا تَبْغِي

55. Қачонки беҳуда нарса эшитсалар, ундан юз ўгириб: «Бизга ўз амалларимиз, сизга ўз амалларингиз, омон бўлинглар, биз жоҳилларни истамасмиз», дедилар.

Беҳуда, ноўрин гап-сўз нафақат вақтни, балки ақл-заковатни, соғ инсоний ҳис-туйфуни ҳам зое қиласди. Шунинг учун ҳам, мусулмонлар фойдасиз ишлар билан машғул бўлмайдилар. Ундан юз ўгириб кетадилар. Беҳуда нарсалар билан машғул бўлиб, мартабаларини пастлатмайдилар. Мабодо, бошқалар уларга беҳуда сўз айтиб, йўлларидан тўсиб чиқсалар, уларга тенг бўлиб ўтирумайдилар, улардан ўзларини олиб қочадилар ва одоб билан:

«Бизга ўз амалларимиз, сизга ўз амалларингиз», дедилар.

Одоб билан айтилган бу гап остида улкан ҳақиқат ётади. Биз мусулмонлармиз, бизнинг беҳуда гап-сўзларга вақтимиз ҳам, хоҳишимиз ҳам йўқ. Биз бутун дунёнинг саодати учун улкан ишларни амалга оширишимиз лозим. Ўша ишларимиз биз учун етарли. Сиз кимлигимизни ўзингиз яхши биласиз. Беҳуда гап-сўз, бекорчи ишлар қилмоқчи бўлсангиз, бизни тинч қўйинг-да, ўзингиз бемалол қилаверинг.

«Омон бўлинглар, биз жоҳилларни истамасмиз», дедилар.»

Биз жоҳилларга қўшилмаймиз. Улар билан тортишиб беҳуда овора ҳам бўлмаймиз, дедилар.

Бундай олий сифатларга эга бўлган бир гуруҳ аҳли китобнинг иймонга келиши учун уриш-жанжал, талашиб-тортишиш, турли ҳужжат-далил ёки мўъжизалар кўрсатиш керак бўлмади. Улар Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламдан Қуръон тиловати тинглашлари биланоқ қўзларидан дув-дув ёш тўкиб иймонга келдилар.

Ҳа, Аллоҳ, таоло Ўзининг охирги Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қиёмат кунигача собит қолажак мўъжиза қилиб Қуръони Каримни берган эди. Қуръон барча мўъжизалардан устундир. Ким Қуръони Каримни тадаббур қилиб кўрса, чуқур тушунишга уринса, дарҳол иймонга келади. Шунинг учун ҳам, уни инсоғ билан, тадаббур қилиб эшитган аҳли китоблар дарҳол иймонга келдилар. Ана шундай ажойиб кишиларнинг осонлик билан иймонга

келишларига қарши ўлароқ ўз қавмларининг иймондан бош тортиши Мұхаммад соллаллоху алайҳи васалламни қаттиқ ташвишга солар эди. Иймонга келишларини орзу қылган кишиларининг иймонга келмаслиги у кишига оғир ботарди. Расули Акрам соллаллоху алайҳи васаллам иймонга келишини жуда-жуда истаган кишилардан бири амакилари Абу Толиб эди. Бу инсон у киши соллаллоху алайҳи васалламни болаликлариданоқ ҳимояларига олиб, болаларидан ҳам устун күриб боқиб-тарбиялаб ўстирган, доимо ҳимоя қилиб келган, Пайғамбар бўлганларидан кейин мушрикларнинг тазийикларига асосий қалқон бўлган, бу йўлда кўпгина азиятлар чеккан одам эди. Абу Толибнинг Мұхаммад соллаллоху алайҳи васалламга қылган яхшиликари тарихда маълум ва машҳурдир. Лекин, шу билан бирга, унинг Исломга кирмагани ҳам маълум ва машҳурдир.

Имом Муслим ҳазрати Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан ривоят қылган ҳадиси шарифда қуийдагилар айтилади: «Абу Толибга ўлим ҳозир бўлганида, унинг олдига Расуулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам келиб: «Эй амаки, «Лаа илааҳа Иллаллоҳу»ни айтгин, у билан сенга қиёматда гувоҳлик берай», дедилар. У эса: «Агар қурайшликлар мени айблаб, уни ўлим қўрқинчигина бу ишга олиб келди, дейишлари бўлмаганида, сенинг хурсандчилигинг учун айтар эдим, у гапни фақат сенинг хурсандчилигинг учун айтар эдим», деди. Шунда Аллоҳ, таоло қуийдаги ояти каримани нозил қилди.

 إِنَّكَ لَا تَهْدِي مِنْ أَحَبَّتْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهَدِّينَ

56. Албатта, сен ўзинг севган кишингни ҳидоят қила олмассан. Лекин Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшани ҳидоят қиласадир. У ҳидоятга юрувчиларни яхши билгувчи Зотдир.

Демак, одамларни ҳидоят қилиш фақат Аллоҳ таолонинг измидадир. Аллоҳдан бошқа ҳеч кимнинг, ҳатто охирзамон Пайғамбари соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳам бу ишга қурблари етмайди. Агар у зот соллаллоху алайҳи васаллам бирор кишини ҳидоят қилиш имконига эга бўлганларида, амакилари Абу Толибни ҳидоят қылган бўлар эдилар. Аммо бунинг имкони бўлмади. Абу Толиб ҳидоятга муяссар бўлмай дунёдан ўтди. Бунга Расули Акрам соллаллоху алайҳи васаллам қаттиқ афсус чекдилар. Аллоҳ, таоло эса, бу ҳақда Пайғамбарига ушбу оятдаги баёнотни берди:

«Албатта, сен ўзинг севган кишингни ҳидоят қила олмассан».

Сенинг ишинг Аллоҳнинг даъватини бандаларга етказиш, холос. Ҳидоят қилиш сенинг ҳаққинг ҳам, вазифанг ҳам эмас. Шунинг

учун, ҳидоятга кириши орзу қилинган баъзи кишиларнинг ҳидоят топмаганларидан хафа бўлма.

«Лекин Аллоҳ кимни хоҳласа, ўшани ҳидоят қиласдири.»

Ҳидоят қилиш фақат Аллоҳнинг иши. Чунки:

«У ҳидоятга юрувчиларни яхши билгувчи Зотдир».

Ўша илми асосида кишиларни йозиши билиб ҳидоятга бошлайди.

Ҳидоятга юришдан бош тортишларини Аллоҳ таоло билган кишилар эса, турли баҳоналар тўқиб, ҳидоятта юрмай тураверадилар. Бунинг мисолини баъзи қурайшликлар туттган мавқифда қўрамиз:

وَقَالُوا إِنَّ نَّيْعَ الْهُدَىٰ مَعَكُ نَخْطَفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نُمْكِنْ لَهُمْ حَرَماًءَ اِمْنَانًا يُبْحِجَّ
 إِلَيْهِ شَمَرَتُ كُلُّ شَيْءٍ رِّزْقًا مِّنْ لَدُنِنَا وَلَنْكَنَّ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

57. Улар: «Агар сен билан ҳидоятга эргашсак, ўз еримиздан юлиб олинамиз», дедилар. Биз уларга омонлик ҳарамини макон қилиб бермадикми?! У ерга ҳар нарсанинг мевалари Бизнинг даргоҳимиздан ризқ ўлароқ йигилади-ку! Аммо қўплари билмаслар.

Ушбу оятда бутунлай Ислом йўлида юришдан ўзини олиб қочганларнинг баҳонаси келтирилиб, муноқаша қилинмоқда. Исломнинг дастлабки босқичида коғирлар айтган баҳонани исломий амалдан қочганлар ҳозиргача такрорлаб келадилар.

«Улар: «Агар сен билан ҳидоятга эргашсак, ўз еримиздан юлиб олинамиз», дедилар.»

Яъни, агар биз Исломга амал қиласиган бўлсак, ҳозирги имкониятларимиздан айрилиб қоламиз, одамлар бизни тинч қўймайдилар, дейдилар. Қурайшликлардан бири бу ҳақда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга: «Биз сен айтаётган нарса ҳақ эканини яхши биламиз, лекин сенинг динингга эргашсак, араблар бизни Макка еридан чиқариб юборишидан қўрқамиз», деган экан.

Оятда ўша гап умумлаштириб келтирилмоқда. Улар ҳидоят нимада эканини яхши биладилар. Аммо беш кунлик дунёнинг ҳойиҳаваси деб унга юрмайдилар. Еримдан, уй-жойимдан, мансабимдан, молу мулкимдан ва яна аллақандай бошқа матоҳларимдан айрилиб қоламан, деб қўрқадилар.

Лекин динга амал қилган қайси бир одам ёмонлик кўрибди? Қайси жамият Исломни ҳаётига тўла тадбиқ этиб мусийбат чекибди? Қайси миллат мусулмонлиги гуллаб-яшнаган пайтида хору зор бўлибди? Ҳар бир миллат, ҳар бир халқ, ҳар бир юрт ўз тарихини, Ислом

тарихини яхшилаб ўрганиб чиқса, баҳт-саодат фақат Ислом туфайли келганини билиб олади. Аллоҳ таоло ана шунга ишора этиб оядта:

«Биз уларга омонлик ҳарамини макон қилиб бермадикми?!»
демоқда.

Аллоҳ таоло Маккай Мұкаррамани ҳарам қилиб қўйди. У ерда уруш қилиш, ҳатто, қурол кўтариб юриш мумкин эмас. Мушриклар нимадан қўрқадилар ўзи? Ҳарамнинг ҳудудида туриб: ҳидоятга эргашсак, еримиздан ҳайдалишимиздан қўрқамиз, дейдиларми? Шунингдек, Ислом ҳукми жорий бўлган ҳар бир жойда тинчлик-омонлик ҳукм сурган, одамлар узоқ жойларга сафар қилганларида ҳайвонлари ҳам омонда бўлган. Энди эса, Исломга амал қилсак, у бўлишидан қўрқамиз, унга амал этсак, бу бўлишидан қўрқамиз, дейдиларми?

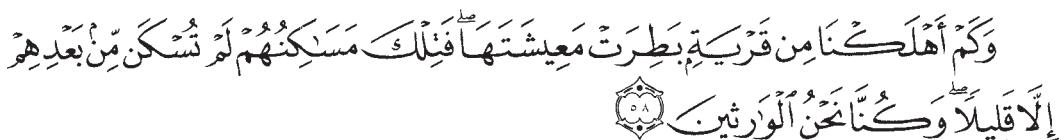
«У ерга ҳар нарсанинг мевалари Бизнинг даргоҳимиздан ризқ ўлароқ йифилади-ку!»

Хеч нарса унмайдиган Маккага дунёдаги ҳамма ризқ тўлиб-тошиб турадиган қилиб қўйилган-ку! Нимага энди аҳди Макка: ҳидоятга эргашсак, у бўлади, бу бўлади, деб баҳона қиласилар?

Шунингдек, Ислом шариати тўлиқ амалда бўлган мусулмонлар диёрида закот оладиган (муҳтож) одам топилмай қолиб, уламолар нима қилишни билмай бошлари қотган. Бу дегани, мусулмон юртда яшаётган кишилар ҳаммаси закот берадиган дараҷада бой бўлишган, деганидир. Энди нимага, Исломга амал қилинса, у бўлади, бу бўлади, деб одамлар қўрқитилади? Чунки, бу ҳақиқатларни билган билади, холос.

«Аммо қўплари билмаслар.»

Ана ўша билмаганлар ишни расво қилиб келмоқдалар. Хўш, Исломдан ҳадиксираб: унга амал этсак, хавф-хатарда қоламиз, майиштимиз бузилади, деган одамларнинг оқибатлари нима бўлган эди?

 وَكُمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَلَمْ يَسْكُنْ لَهُ شَكْنَانٌ مِّنْ بَعْدِهِنَّ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَرِثَيْنَ

58. Биз майишатлари ҳаддан ошган қанчадан-қанча юртларни ҳалок қилдик. Бас, анавилар уларнинг масканлари, улардан кейин маскан қилинмади, илло, озгинаси, холос. Ва Биз Ўзимиз ворис бўлиб қолдик.

Одамлар бу дунё майишати деб ҳидоятга эргашишдан бош тортмоқдалар. Майишатга берилганлар нима бўлди? Улар бу дунёда фа-

қат майишат деб яшадилар. Ундан бошқа ҳеч нарса ҳақида ўйламадилар ҳам. Охири нима бўлди? Бир назар солайлик-чи?!

«Биз майишатлари ҳаддан ошган қанчадан-қанча юртларни ҳалок қилдик.»

Дунёдан кимлар ўтмади дейсиз. Не-не қавмлар, не-не подшоҳлар ўтди. Уларнинг ичида ҳозиргиларга ўхшаб қорнига, фаржига, ҳавойи нафсига ва майишатта банда бўлганлар кўп эди. Аммо уларнинг қанчадан-қанчасини Аллоҳ таоло динга амал қилмаганлари, майишатта берилганлари учун ҳалок қилди.

Уларнинг ҳалокати асарлари ҳали ҳам ҳар жойда сақланиб қолган.

«Бас, анавилар уларнинг масканлари, улардан кейин маскан қилинмади, илло, озгинаси, холос.»

Ана, кўринглар, уларнинг яшаб ўтган масканлари, сарой-қасрлари, уй-жойларидан нима қолди? Вайроналар, холос. Улар ҳалок бўлганидан сўнг бошқалар у жойларни маскан тутмади. Илло, бир қисмигина маскан қилинган бўлиши мумкин.

«Ва Биз Ўзимиз ворис бўлиб қолдик.»

Биздан бошқа ҳеч ким уларга ворис бўла олмади. Уларнинг дунё майишатига берилиб, диндан қочиб, унга амал қилмай тўплаган нарсалари ҳамма-ҳаммасига ҳалокатидан кейин ўзимиз ворис бўлдик.

Энди ўйлаб кўрайлик. Дунёнинг бирор бурчагида Аллоҳдан келган ҳидоятга эргашиб ҳалокатта учраган қавм ҳақида хабар, қисса ёки вайроналар изи борми? Дунёнинг бирор жойида Исломга амал қилиб ёмонликка учраган эл, элат борми? Дунёнинг бирор нуқтасида Исломга амал қилиб, вайрон бўлган, унга ҳеч ким кирмай қўйган маскан борми? Йўқ, албаттa! Хўш, нега одамлар, Исломга амал қилсан, у бўлади, бу бўлади, деб қўрқадилар, бир-бирларини қўрқитадилар?!

Баъзиларда, майишатда ҳаддан ошганларнинг ҳаммаси ҳам ҳалокатта учрайверган эмас-ку, деган савол туғилиши мумкин. Бу саволга қўйидаги оятда жавоб берилади:

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أَمْهَارِ سُولَّا يَنْلُو أَعْلَيْهِمْ إِذَا تَنَاهَى وَمَا كَانَ
مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَهُنَّا كَظِيلُونَ

59. Роббинг шаҳар-қишлоқларни то улар орасига уларга оятларимизни тиловат қиласиган Пайғамбар юбормасдан туриб ҳалок қилувчи бўлмаган. Биз шаҳар-қишлоқларни фақат аҳли золим бўлган ҳолдагина ҳалок қилгувчи бўлганимиз.

Аллоҳ таолонинг одати шуки, инсонларга жон, ақл-идрок бериб қўйса ҳам, яна Пайғамбар орқали огоҳлантирмасдан туриб уларни ҳалок қилмайди. Пайғамбарни қачон ва қаерга юборишни Ўзи билади. Мана, Макка аҳлига ҳам Пайғамбар келмаган эди. Энди Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни юборди. У кишини фақат Макка аҳлига эмас, балки барча макон ва замонларга огоҳлантиргувчи Пайғамбар қилиб юборди.

Шу билан бирга, Аллоҳ таоло аҳли золим бўлган шаҳар-қишлоқ ва юртларни ҳалок қилишини ҳам таъкидлаб айтмоқда. Зулм нақадар ёмон амал эканини шундан ҳам билиб олсак бўлади.

Одамлар бу дунё майшатини, бу дунё матоҳини деб ҳидоятга эргашмайдилар. Ислом йўлида юриш, унга амал қилишдан бош тортадилар. Агар ҳидоятга эргашсак, еримиздан юлиниб олинишимииздан қўрқамиз, дейдилар. Лекин дунё майшати шунга арзийдими, ўзи?!

وَمَا أُوتِيتُم مِّنْ شَيْءٍ فَمَتَّعُ الْحَيَاةُ الْدُنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ

60. Ва сизга берилган нарсалар бу дунёning матоҳи ва зийнати, холос. Аллоҳнинг ҳузуридаги нарса яхшироқ ва боқийдир. Ақл ишлатмайсизларми?

Сизга бу дунёда берилган моддий фаровонлик ва омонлик ҳам, руҳий хотиржамлик ва бошқа матоҳлар ҳам – ҳамма-ҳаммаси ўткинчиидир. Улар бу дунёning ортиқча зебу зийнатидир. Сиз уларга уч бўласиз, шулар учун Аллоҳнинг динини тарк этасиз. Ҳолбуки:

«Аллоҳнинг ҳузуридаги нарса яхшироқ ва боқийдир».

Беш кунлик дунё ҳирсига қўнгил қўймай, Аллоҳнинг йўлида юрган инсонлар учун унинг ҳузурида дунё майшатига берилган одамлар эришадиган нарсадан кўра яхшироқ ва боқий неъматлар бор. Иймонлилар икки дунёда ҳам саодатманд бўладилар.

«Ақл ишлатмайсизларми?»

Демак, иймонли ва иймонсизлар орасидаги фарқни билиш учун ақл ишлатиш керак. Ақли бор одам бу фарқни дарҳол тушунади ва Ислом йўлида юради. Ақлсизлар бу фарқни тушуна олмайди. Шунинг учун, ўзларига фойдали амални қўйиб, зарарли йўлни танлайди.

أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسِنًا فَهُوَ لَقِيهِ كُمَّ مَنْعَنَهُ مَتَّعُ الْحَيَاةُ الْدُنْيَا ثُمَّ هُوَ يُؤْمِنُ
أَلْفِيَمَةٌ مِّنَ الْمُحْضَرِينَ

61. Биз унга гўзал ваъда қилган, кейин ўшангага эришувчи киши, бу ҳаёти дунё матоҳини берганимиздан сўнгра қиёмат куни (азобга) ҳозир қилингандардан бўлган киши каби бўлармиди?!

Бу ояти каримада мўмин билан кофир бир-бирларига солишишибириб қўрсатилмоқда. Бир томонда мўмин киши.

«Биз унга гўзал ваъда қилган, кейин ўшангага эришувчи киши...»

Унга Аллоҳ таоло мўминлиги учун бу дунёда гўзал яшашни, у дунёда гўзал жаннатга эга бўлишни ваъда қилган.

Иккинчи томонда кофир киши.

«...бу ҳаёти дунё матоҳини берганимиздан сўнгра қиёмат куни (азобга) ҳозир қилингандардан бўлган киши...»

Аллоҳ таоло унга ҳаёти дунёнинг озгина матоҳини берган. Кейин у дунёда азоблаш учун тайёрлаб қўяди. Хўш, шу икки кишини ўзаро тенг дея оламизми? Албатта, йўқ!

وَيَوْمَ يَنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِي الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزَعَّمُونَ

62. У зот уларни чақирган кунида: «Сиз даъво қилган Менинг «шерик»ларим қани?!» дер.

Ана ўша мушрик азобга ҳозирланган, Аллоҳ уларни тўплаш учун чақирган куни Аллоҳ таоло мушриклардан:

«Сиз даъво қилган Менинг «шерик»ларим қани?!» деб сўрайди.

Лекин улар жавоб бера олмайдилар. Жавоб ўрнига, уларни эргаштириб юрган бошлиқларининг ўзлари юзага чиқади.

قالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمْ الْقَوْلُ رَبَّنَا هُوَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كَمَا غَوَّبْنَا أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَا إِلَيْنَا إِلَيْكُمْ مَا كَانُوا إِلَيْأَنَا يَعْبُدُونَ

63. Устиларига сўз(ланган азоб) тушиши ҳақ бўлганлар: «Эй Роббимиз, анави йўлдан оздирганларимизни ўзимиз йўлдан озганимиздек оздирганмиз. Сенга ўзимизни оқладик. Улар бизга ибодат қилган эмаслар», дерлар.

Бу дунёда одамларга раҳбар бўлиб, уларни йўлдан уриб, Аллоҳга ширк келтиришга бошлаган бошлиқлар қиёмат азоби ҳақдигини билиб, ўзларини оқлашга ўтадилар. Улар:

«Эй Роббимиз, анави йўлдан оздирганларимизни ўзимиз йўлдан озганимиздек оздирганмиз», дейдилар.

Яъни, анави бизга эргашиб, тўғри йўлдан озиб, сенга ширк келтирганларни, ўз ихтиёrimиз билан вассасага учиб йўлдан озганимиздек, ўз ихтиёrlарига қўра вассаса қилиб йўлдан оздирдик. Биз уларни ҳеч мажбур қилганимиз йўқ. Айб уларнинг ўзида. Биз сенинг ҳузулингда ўзимизни оқлаймиз.

«Улар бизга ибодат қилган эмаслар», дерлар.»

Улар бизга эмас, турли бут-санамларга ибодат қилганлар.

Бу сўзлар айтиб бўлинганидан кейин яна олдинги гапга қайтилади:

 وَقِيلَ أَدْعُوا شُرَكَاءَ كُلِّهِمْ فَلَمْ يَسْتَجِبُوهُمْ وَرَأُوا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْنَدُونَ

64. Ва: «Менинг «шерик»ларимни чақиринглар», дейилур. Улар чақиурлар. **Бас,** (сохта худолари) уларга жавоб бермаслар. **Ва, азобни кўурлар. Кошки, ҳидоят топган бўлганларида эди!**

Аллоҳ таоло мушрикларга яна қайтадан:

«Менинг «шерик»ларимни чақиринглар», дейди.

Қани, у дунёда ибодат қилиб юрган «худо»ларини энди чақиринлар, уларга ёрдам беришсин. Ҳозир ёрдам беришмаса, қачон ёрдам беришади?

«Улар чақиурлар.»

Мушриклар Аллоҳга шерик қилган сохта худоларини чақирадилар.

«Бас, (сохта худолари) уларга жавоб бермаслар.»

Қандай қилиб жавоб берсин? Бу дунёда жавоб бера олмаган сохта худолар у дунёда жавоб бера билармиди? Демак, мушрикларнинг умидлари узилди. Ана шунда улар **«азобни кўурлар».**

Мушриклар ўзлари учун тайёрлаб қўйилган азобни кўрадилар.

«Кошки, ҳидоят топган бўлганларида эди!»

Бу ҳолатлар бошларига тушмас эди. Аммо иш ҳали тугамайди. Қиёмат куни улардан сўраладиган бошқа саволлар ҳам бор.

 وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ

65. У кунда У зот уларга нидо қилиб: «Пайғамбарларга нима деб жавоб бердингиз?» дер.

Аллоҳ мушрикларга Пайғамбарлар юбориб, ширкни ташлаб тавҳидга ўтишга, сохта худоларни қўйиб, ягона Аллоҳга ибодат қилишга амр қилган эди. Пайғамбарлар бу амрни уларга етказган эди. Хўш, улар бу чақириққа нима деб жавоб бердилар?

فَعَمِّيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ

66. Ана ўша кунда хабарлар улардан махфий бўлур ва улар бир-бирларидан сўрай олмаслар ҳам.

Улар қиёмат кунида ҳамма нарсадан бехабар бўладилар. Ҳеч нарса билмайдилар. Уларнинг тили жавобга айланмайди. Ҳатто, бир-бирларидан ҳам бирор гапни сўрай олмайдилар. Улар гунг-соқов бўлиб жим тураверадилар.

فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَأَمَّا مَنْ وَعَمِلَ صَنِيلًا حَافِعَسِيَّ أَنْ يَكُونَ كَمِنَ الْمُفْلِحِينَ

67. Аммо тавба қилган, иймон келтириб, солиҳ амалларни қилган киши, шоядки, нажот топгувчилардан бўлса.

Демак, ҳар бир инсон ўзига Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даъватлари етиши билан дарҳол тавба қилиб, мусулмон бўлиб, солиҳ амалларни қилишга ўтиши керак. Ўзига берилган фурсатдан фойдаланиб қолиши лозим.

Одамлар ўзларича ҳар хил баҳоналар топиб, Исломдан қочаверадилар. Аслида, бу дунё ишлари уларнинг ихтиёрида эмас. Тинчлик-омонлик ҳам, фаровонлик ва тўкин-сочинлик ҳам одамларнинг хоҳиши билан бўлмайди.

وَرَبِّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَاتَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ سُبْحَنَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا

يُشْرِكُونَ

68. Ва Роббинг хоҳлаганини яратиб, хоҳлаганини ихтиёр қилур. Уларда ихтиёр ҳаққи йўқдир. Улар ширк келтираётган нарсалардан Аллоҳ пок ва юксакдир.

Бу дунёда фақат Аллоҳ таолонинг хоҳлагани бўлади. Аллоҳ, хоҳлаганини яратади, истаганини ихтиёр қиласди. Бандалар эса, Аллоҳнинг ихтиёр қилганини кўришади.

«Уларда ихтиёр ҳаққи йўқдир.»

Агар бандага ихтиёр берилса, бу дунёда нималар бўлмас эди, дейсиз. Шунинг учун ҳам, бу дунёда кечадиган ишлар одамлар ихтиёрига боғлиқ қилинмаган.

«Улар ширк келтираётган нарсалардан Аллоҳ пок ва юксакдир.»

Бандалар Аллоҳ таолога турли нарсаларни шерик қиласидилар. Лекин Аллоҳ таолонинг ундан шериклари йўқ. Аллоҳ таоло мушриклар келтираётган шерикларнинг ҳаммасидан юксакдир.

وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تَكِنُ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِمُونَ
۷۹

69. Ва Роббинг уларнинг қалблари яшираётган нарсаларни ҳам, ошкор қилаётган нарсаларни ҳам билур.

Роббингдан ҳеч нарса маҳфий қолмайди. У ҳамма нарсани, ҳатто, қалбларида яширган сирларни ҳам билади. Охиратда эса, ўша билганига қараб жазо ёки мукофотларини беради.

وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَالآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ
۷۹

70. У Аллоҳ Ундан бошқа ибодатга сазовор илоҳ йўқ зотдир. Бу дунёда ва охиратда барча ҳамд Унгадир. Ҳукм ҳам Унинг Ўзигадир ва Унгагина қайтариурсизлар.

Бу дунёю у дунёда ибодатга сазовор зот фақат Аллоҳнинг Ўзидир. Шунинг учун, Аллоҳдан бошқага ибодат этган, Ундан ўзганинг йўлидан юрган одам катта хато қиласиди.

«Бу дунёда ва охиратда барча ҳамд Унгадир.»

Икки дунёда ҳам ҳамду сано ва мақтовга фақат Аллоҳнинг Ўзиҳақли бўлади. Бинобарин, Ундан ўзгага ҳамду сано айтган ҳам катта хато қиласиди.

«Ҳукм ҳам Унинг Ўзигадир.»

Ҳар икки дунё ҳукми Аллоҳнинг измидаидир. Демак, Аллоҳнинг ҳукмидан ўзга ҳукмга юрганлар катта хато қиласидилар. Қиёмат куни эса:

«Унгагина қайтариурсизлар».

Ундан бошқага қайтариурсизлар. У ўшандаги ҳаммани қилмисига яраша жазолайди. Демак, банда вақтини бой бермай, ўзини ўнглаб олиши керак.

Кейинги оятда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, фоғил инсонларнинг эътиборини Аллоҳ таолонинг ҳақиқатан ҳам ибодатга, ҳамду санога сазовор ягона зот эканига, ҳукм ва қиёмат эгаси эканига далил бўлувчи нарсаларга тортишни амр этади:

Эй Мухаммад!

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْأَيْلَ سَرَمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِلَّا هُنَّ أَغْرِيَ اللَّهُ يَأْتِيَكُمْ
بِضِيَاءً فَلَا تَسْمَعُونَ

71. Сен уларга: «Айтинг-чи, агар Аллоҳ қечани қиёмат кунигача доимий қилиб қўйса, Аллоҳдан ўзга қайси илоҳ сизга ёруғлик келтира олур? Эшитмайсизларми?!» деб айт.

Кеча маълум ва машҳур палладир. Уни Аллоҳ келтиради. Аммо қечани Аллоҳ қиёмат кунигача абадий кетмайдиган қилиб қўйса, ўрнига ёруғлик олиб келадиган бирор зот борми? Албатта, йўқ! Бўлса, ҳозиргача чиқар эди. Демак, қечани ўз вақтида кетказиб, ўрнига нурни олиб келаётганининг ўзи учуноқ Аллоҳ таолога ҳар қанча ибодат қилинса, ҳар қанча ҳамду сано айтилса, арзиди. Эй ғофиллар! Бу гапларни:

«Эшитмайсизларми?!»

Эй Мұхаммад!

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرَمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَمَةِ مَنْ إِلَّا هُنَّ أَغْرِيَ
الَّهُ يَأْتِيَكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبَصِّرُونَ

72. Сен уларга: «Айтинг-чи, агар Аллоҳ кундузни қиёмат кунигача доимий қилиб қўйса, Аллоҳдан ўзга қайси илоҳ сизларга ором оладиганингиз қечани келтира олади?! Кўрмайсизларми?!» деб айт.

Кундуз ҳам маълум ва машҳур палла. Уни Аллоҳдан бошқа ҳеч ким келтира олмайди. Аммо кундузни Аллоҳ қиёмат кунигача абадий кетмайдиган қилиб қўйса, ўрнига одамлар ором оладиган қечани келтира оладиган бирор зот борми?! Албатта, йўқ! Бўлса, ҳозиргача чиқар эди. Демак, кундузни ўз вақтида кетказиб, ўрнига одамлар ором оладиган қечани олиб келаётганининг ўзи учуноқ Аллоҳ таолога ҳар қанча ибодат қилинса, ҳар қанча ҳамду сано айтилса, арзиди. Эй ғофиллар! Бу нарсаларни:

«Кўрмайсизларми?!»

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ الْأَيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ لِتَبْنَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشَكُّرُونَ

73. У зот Ўз раҳмати ила сизларга кеча ва кундузни ором олишингиз ва Ўз фазлидан талаб қилишингиз учун пайдо қилди. Шоядки, шукур келтирсангиз.

Яъни, Аллоҳ таоло Ўз раҳмати ила қечани одамлар ором топишлари учун, кундузни эса, Аллоҳнинг фазли талабида меҳнат, иш, ҳаракат қилишлари учун яратгандир.

«Шоядки, шукр келтирангиз.»

Дарҳақиқат, бу икки нарса Аллоҳ томонидан одамларга берилган улуғ неъматдир. Одамлар бу неъматлар учун беадад шукрлар айтса, арзийди. Аммо кўпчилик, Аллоҳга шукр қилиш ўрнига, унга куфр-ширк келтироқдалар.

Аммо мушрикларни ҳисоб-китоб қилиш куни келади.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شَرِكَاءِ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزَعَّمُونَ

74. У кунда У зот уларга нидо қилиб: «Сизлар даъво қилган «шерик»ларим қани?» дер.

Бу ояти карима шу маънода аввалги ўтган оятларни таъкидлаш учун келмоқда. Яъни, мушриклардан қиёмат қунида Аллоҳ таоло:

«Сизлар даъво қилган «шерик»ларим қани?» деб сўраши таъкидланмоқда. Яна ўша кунда:

وَنَزَّعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَنَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ

عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

75. Ва ҳар бир умматдан бир шоҳид чиқариб: «Ҳужжатларингизни келтиринг!» дегаймиз. Бас, улар ҳақ Аллоҳга эканини билурлар ва ўzlари уйдериб юрган нарсалари ғойиб бўлур.

Қиёмат қунида Аллоҳ таоло ҳар умматнинг Пайғамбарини гувоҳ сифатида чиқариб олиб, умматларга, Менинг «шеригим» борлиги ҳақида қилган даъволарингизга ҳужжатларингизни келтиринг, дейди. Шу вақтда одамлар:

«...ҳақ Аллоҳга эканини билурлар...»

Ҳақиқат бутунлай Аллоҳ таолога оид эканини тушуниб етадилар.

«....ва ўzlари уйдериб юрган нарсалари ғойиб бўлур.»

Яъни, ўzlари ўйлаб топган сохта худолари ғойиб бўлиб қолади. Ана ўшанда шармандалари чиқади.

Дунёдаги кўпгина бало-офатлар сабабчиси бўлган сиёсий истибодод ҳақидаги қисса ва унга тегишли ояtlар тамом бўлганидан кейин, энди, туғёнга кетган иқтисодий бузғунчилик, иқтисодий ис-

тибдод ҳақидағи қисса ва унга тегишли оялтар келади. Ислом сиёсий истибдод ва зўровонликка қарши бўлганидек, иқтисодий истибдод ва зўравонликни ҳам қоралайди.

Молу дунёни яхши ёки ёмон деб сифатлаш мумкин эмас. Аввалио, уни ишлатиш йўлига қараш лозим бўлади. Бу ҳолатни қароқчининг қўлидаги қуролнинг хизмати билан аскарнинг қўлидаги қуролнинг хизматига қиёслаш мумкин: бири қароқчилик учун, иккинчиси ватан ҳимояси йўлида ишлатилади.

Кейинги оялтар мажмуаси катта миқдордаги молу дунё эгаси бўлмиш Қорун исмли шахснинг қиссаси билан бошланади:

﴿إِنَّ قَرْوْنَ كَانَ مِنْ قَوْمٍ مُّوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ وَأَيْنَ لَهُ مَا إِنَّ الْكُنُزَ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَنَنْوَأُ بِالْعُصْبَةِ أُولَئِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ﴾

76. Албатта, Қорун Мусо қавмидан бўлиб, уларга такаббурлик қилди. Биз унга қалитлари бир гурӯҳ қувватлиларга ҳам оғирлик қиласиган хазиналарни берган эдик. Ўшанда қавми унга: «Ховлиқма, албатта, Аллоҳ ҳовлиққанларни сўймас.

Куръони Карим Қоруннинг таржимаи ҳоли билан машғул бўлмайди. Унинг қачон ўтгани ҳақида ҳам хабар бермайди. Балки Қорун қиссасидан одамларга асрлар оша ибрат бўладиган жойини келтиради. Шунинг ўзи кифоя.

«Албатта, Қорун Мусо қавмидан бўлиб, уларга такаббурлик қилди.»

Демак, Қорун Мусо алайҳиссаломнинг қавмларидан, яъни, Бани Исроил қавмидан бўлиб, қавмига такаббурлик қилган. Қоруннинг такаббурлиги сабабини кейинги жумладан биламиз.

«Биз унга қалитлари бир гурӯҳ қувватлиларга ҳам оғирлик қиласиган хазиналарни берган эдик.»

Қорун катта бойликка учиб, қавмига такаббурлик қилди. Молу мулки шу даражада кўп эдики, хазиналарининг қалитларини кўтариш бир тўда кучли одамларга ҳам оғирлик қиласар эди. Ўша вақтда шунчалик молга эгалик уни ҳовлиқтириб юборади. Шу сабабли, ўз қавмига такаббурлик қиласади.

«Ўшанда қавми унга: «Ховлиқма, албатта, Аллоҳ ҳовлиққанларни сўймас», дедилар.

Молу мулкка берилиб, ҳовлиқиб кетиш яхшиликка олиб келмайди. Молу дунёга берилган киши одамларни, яхшиликни, ҳатто Аллоҳни ҳам ёдидан чиқаради. Унинг бутун вужуди, фикри-зикри

мол билан машғул бўлиб қолади. Ҳамма нарсани молу мулк билан ўлчайдиган ҳолга келади. Бундай кишиларни эса, албатта, Аллоҳ суймайди.

Қавм Қорунга насиҳат қилишда давом этди:

وَابْتَغِ فِيمَا أَتَنَاكَ اللَّهُ الْدَّارُ الْأَخِرَةُ وَلَا تَنْسِ نَصِيبَكَ مِنْ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ
كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

77. Ва Аллоҳ сенга берган нарса билан охиратни излагин, бу дунёдаги насибангни ҳам унутма. Аллоҳ сенга яхшилик қилганидек, сен ҳам яхшилик қил. Ер юзида бузғунчиликни излама. Албатта, Аллоҳ бузғунчиларни сўймас», дедилар.

Аллоҳ таоло берган молу дунёга қандай муносабатда бўлиш кераклиги ушбу ояти каримада ўз аксини топган. Мусулмон банда қўлига молу дунё тушганда ўзини худди шу оятга мос тутмоғи лозим.

«Аллоҳ сенга берган нарса билан охиратни излагин...»

Мусулмон одам, аввало, Аллоҳ берган молу дунё билан охиратни излашга интилади. Яъни, молу мулкини шариатда кўрсатилган, охиратда фойда берадиган жойларга сарфлайди. Ҳаром-хариш, гуноҳ, фисқу фужур ва беҳуда ишларга сарф этмайди. Чунки, беҳуда ишларга сарфланган молу дунё бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам фойда бермайди. Аксинча, икки дунёда ҳам зиён келтиради. Лекин мусулмон одам охиратни ўйлаб, бу дунёсини тарк қилиб, унутиб ҳам юбормайди.

«...бу дунёдаги насибангни ҳам унутма.»

Бу дунёда ҳам яхши яшаб, Аллоҳ берган молу дунёдан ҳалол йўл билан, такаббурлик қилмай фойдаланади. Чунки, Аллоҳ таоло ҳалол-пок ризқларни бандалар фойда, ҳузур ва лаззат олишлари, сўнгра уларни берган Зотга шукр қилишлари учун яратган. Ана шунда тавозуъли, ширин ва баҳтли-саодатли ҳолга эришилади.

«Аллоҳ сенга яхшилик қилганидек, сен ҳам яхшилик қил.»

Ҳалол-пок молу дунё Аллоҳнинг бандасига берган ҳадяси ва яхшилигидир. Ўша илоҳий неъматдан баҳраманд бўлган ҳар бир банда бошқа одамларга ҳам яхшилик қилиши керак. Турли сабабларга кўра нокулай иқтисодий ҳолатга тушиб қолган биродарларига ёрдам бериши, бева-бечора, фақир-мискинларнинг ҳолидан хабар олиши, мусулмонлар манфаати йўлида хайру эҳсонлар қилиши шу жумладаги ишлар қаторига киради.

«Ер юзида бузғунчиликни излама. Албатта, Аллоҳ бузғунчиларни сўймас.»

Молу дунёга қувониб, унга ишониб, бузғунчиликка – фасод ишларга берилиш ҳеч тӯғри келмайди. Аллоҳ бузғунчиларни хушкўрмайди. Шунинг учун, улар икки дунёда хору зор бўладилар.

Аммо молу дунё қўлига тушган одамларда диндорлик, тақво бўлмаса, ҳовлиқиб кетадилар, дарров бузғунчилик қилишга киришадилар. Қорун ҳам ўшандай нафси бузук, насиҳат кор қилмайдиган, молу дунё қутуртирган одамлардан эди.

У ўз қавмининг насиҳатларини қулоққа олмади.

قَالَ إِنَّمَا أُوْتِيْتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِيَّ أَوْ لَمْ يَعْلَمْ أَرْبَعَةٌ مِّنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقَرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ فُوَّةٌ وَأَكْثَرُ جَمِيعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ

78. У (Қорун): «Менга у фақат ўзимдаги илм туфайлигина берилгандир», деди. Аллоҳ ундан олдинги асрларда ундан кўра қувватлироқ, ундан кўра кўпроқ (мол) тўплаганларни(ҳам) албатта ҳалок этганини у билмасмиди?! Гуноҳкорлардан гуноҳлари ҳақида сўраб ўтирилмас.

Дунёдаги кўплаб молу дунё соҳиблари каби, Қорун ҳам бойлигига ўз назари билан қарап эди. Бу молу мулк менга илмим туфайли берилди, мен ўзимдаги қобилиятни, илмни ишга солиб мол топдим, энди қандай қилиб сарфлашни ҳам ўзим биламан, деб ўйлар эди. Мусулмон бўлмаган бойларнинг барчалари доимо худди шундай ўйлайдилар. Шунинг учун ҳам, улар түфёнга кетадилар, бошқалар устидан такаббурлиқ қиласидилар. Ер юзида бузғунчилик содир этадилар.

Ислом хусусий мулкчиликка кенг йўл очиб беради, кишилардаги мол-мулк топиш рафбатини қўллаб-қувватлайди. Аммо мол-мулк доимо ҳалол-пок йўл билан топилишини таъкидлайди ва текширади. Шунингдек, топилган мол-мulkни ҳалол-пок йўлда сарфлаш зарурлигини ҳам қаттиқ тайинлади. Мол-мулк эгасини түфёндан, такаббурлиқдан ва ер юзида бузғунчилик қилишдан қайтаради.

Киссада тилга олинган Қорун ер юзида бузғунчилик қиласидиган мулкдор бойлардан эди.

«У (Қорун): «Менга у фақат ўзимдаги илм туфайлигина берилгандир», деди.»

Яъни, менга мол-дунё фақат илмим туфайли келди. Уни мен топдим. Сизларнинг менга молни қандай сарфлашим ҳақида маслаҳат беришингиз нимаси? Нима қилишни ўзим биламан.

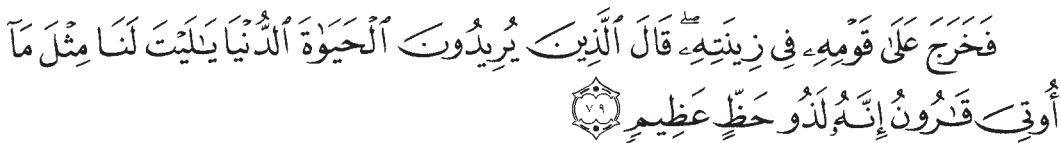
Унинг бу фурури танқид қилиниб, унга ўзини сал босиб олиш, ўтган бойлар аҳволига бир назар солиш кераклиги эслатилди.

«Аллоҳ ундан олдинги асрларда ундан кўра қувватлироқ, ундан кўра кўпроқ (мол) тўплаганларни(ҳам) албатта ҳалок этганини у билмасмиди?!»

У, ўзича, молу дунё билан хоҳлаган ишни қиласман, деб ўйлаётган бўлса керак. Йўқ, Аллоҳнинг иродаси билан Унинг азоби келганда, давлати қанча кўп бўлмасин, ҳеч кимни молу дунёси ҳалокатдан тўсиб қола олмайди. Қорундан олдинги асрларда ўтган турли бойларни Аллоҳ таоло ҳалок қилган. Ўша бойлар Қорундан кўра кўпроқ молу мулк тўплаган эдилар. Аммо түфёнга кетиб, такаббурлик қилгандарни учун ҳалокатта учрадилар. Уларни ҳалок қилган Аллоҳ Қоруни ҳам йўқотиши ҳеч гап эмас.

«Гуноҳкорлардан гуноҳлари ҳақида сўраб ўтирилмас.»

Ҳа, Қорунга ўхшаганларни сўраб-суриштириб ўтирмай, ҳалок қилиб юборилаверади.

 فَخَرَجَ عَلَى قَوْمٍ فِي زِينَتٍ هُنَّا قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَنْهَا تَلَانَ مِثْلَ مَا أُوْقَتَ قَاتُرُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍ عَظِيمٍ

79. Бас, у (Қорун) қавми ҳузурига зебу зийнати ила чиқди. Ҳаёти дунёни хоҳлайдиганлар: «Қани энди бизга ҳам Қорунга берилган нарсадан бўлса эди. Ҳақиқатан, у улуғ насиба эгасидир», дедилар.

Ўз қавмининг инсофли, билимли одамларининг насиҳатига қулоқ осмаган, мол-дунёси такаббур ва түфёнга кетказган Қорун бойлиги билан фахрланишда давом этди:

«Бас, у (Қорун) қавми ҳузурига зебу зийнати ила чиқди».

Қорунга ўхшаган бойларнинг умумий одати шу. Такаббурликка берилиб, молу дунёси билан фахрланувчи бой доимо инсонлар орасига зебу зийнати билан чиқишига ҳаракат қиласади. Улар одамлардан ўз кийимлари, марқаблари, юришлари, хизматкорларининг кўринишлари ва бошқа нарсалари билан ажralиб туришни истайдилар. Бундай бойлар нима қилиб бўлса ҳам, одамларни ўз зебу зийнатлари билан қойил қолдиришга ҳаракат қиласади. Қисман мақсадларига эришадилар ҳам. Баъзи бир кишилар уларга ҳавас қилишади, кўнгилларидан ҳар хил фикрларни ўтказишади, турли гапларни айтишади. Қорун қавми ичига зебу зийнати ила чиққанида ҳам шундай бўлди.

«Ҳаёти дунёни хоҳлайдиганлар: «Қани энди бизга ҳам Қорунга берилган нарсадан бўлса эди. Ҳақиқатан, у улуғ насиба эгасидир», дедилар.»

Молу дунёсига ишониб мутакаббирлик билан фууррга кетган, дунёда бузғунчилик қилишга уринган ношукр одамга фақат бу дунё ҳаётини ўйладиган кишиларгина ҳавас қилиши мумкин. Ушбу дунёнинг беш кунлик матоҳига эришишдан бошқа мақсади йўқларгина ўша түфёнкор, бузғунчи кимсага ўхшаган бўлишни орзу қилиши мумкин. Ана ўшаларгина фууррга кетган мазкур мутакаббирни «улуг насиба эгаси» дейиши мумкин.

Аммо ўзини таниган билим эгалари умуман бошқача фикрда бўладилар.

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَكُنْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَلِحًا وَلَا
يُفَلَّهُمَّ إِلَّا الصَّابِرُونَ

80. Илм берилганлар эса: «Вой бўлсин сизларга! Иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганлар учун Аллоҳнинг савоби яхшидир. Унга фақат сабр қилганларгина эришурлар», дедилар.

Доимо, ҳамма жамиятларда модда түфёнидан устун тура оладиган, унинг ҳойи-ҳавасига учмайдиган, моддий бойликнинг ҳаётдаги ўрнини тўғри баҳолай оладиган кишилар ҳам бўлади. Улар бу мавқифларида ўзларига берилган тўғри илмга асосланадилар. Улар молу дунё фитнасига учмайдилар. Бойу бадавлат бузғунчиларнинг зебу зийнатларига ҳавас қилмайдилар. Аксинча, зебу зийнатта берилганларга насиҳат қилиб юрадилар.

«Илм берилганлар эса: «Вой бўлсин сизларга! Иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганлар учун Аллоҳнинг савоби яхшидир.»

Бу дунёда ҳойи-ҳавасга, зебу зийнатта сабаб бўладиган молу мулқдан кўра, Аллоҳ таоло иймон ва амали солиҳ учун берадиган савоб яхши эканини одамларга эслатиб турадилар. Кишиларни иймонга, амали солиҳга чақирадилар. Аллоҳнинг савобига эришиш учун сабр-чиdam зарурлигини ҳам айтадилар.

«Унга фақат сабр қилганларгина эришурлар», дедилар.»

Ҳа, Аллоҳнинг савобига эришиш учун сабр-бардош керак. Иймонли бўлиш қийинчиликларига ва солиҳ амаллар йўлидаги тўсиқларга ҳамда бу дунё зебу зийнатларидан ўзини тийиш йўлидаги машаққатларга сабр қилиш керак. Молу дунё фитнасига учмаслик лозим. Ана ўшандагина Аллоҳ таолонинг савобига эришилади.

Қорун қавмида ҳам илмли кишилар бор эди. Улар ўз вазифаларини адо этдилар. Аввал Қорунга, сўнгра унга ҳавас қилаётган кишиларга насиҳат қилдилар. Бир томонда, молу дунё билан фуурла-нишнинг, түғёнга кетишнинг чўққисига чиқиб олган Қорун. Иккинчи томонда, унинг қавмидан бўлган, ҳаёти дунёни хоҳлайдиганлар. Улар, қани энди бизда ҳам Қорунга берилган молу мулк бўлса эди, деб ҳавас қилиб турибди. Учинчи томонда эса, илм берилганлар. Улар, Аллоҳнинг савоби яхшироқ, демоқдалар. Энди хотима, ажрим қилувчи ҳолат ҳам керак. Шундай бўлди ҳам:

فَنَسْفَنَا بِهِ وَيَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِتْنَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ
مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ

81. Бас, Биз уни ва унинг ҳовли-жойини ерга юттиридик. Унга Аллоҳ(азоби)дан ёрдам берадиган гуруҳ ҳам бўлмади, унинг ўзи нусратга эришгувчилардан ҳам бўлмади.

Ҳаммаси оддийгина тугади. Қорунни ҳам, ҳовли-жойини ҳам ер ютди-қўйди. Қорун ҳам, унинг бойликлари ҳам, кибру ҳавоси ҳам йўқ бўлди-кетди. Қорунга Аллоҳнинг азоби келганида унга ёрдам берувчи топилмади. Унинг ўзи ҳам илми ила, молу дунёси ила ўзини қутқариб қола олмади.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَانُ إِلَهٌ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ
مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنَّ مَنْ أَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا الْخَسَفُ بِنَا وَيَكَانُهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

82. Ва кечагина унинг маконини орзу қилаётганлар: «Воажаб, Аллоҳ бандаларидан йиши хоҳлаганларига ризқини кенг ёки тор қиласиганга ўхшайдир. Агар Аллоҳ бизга лутф қилмаганида, бизни ҳам ерга юттирас эди. Воажаб, кофиirlар нажот топмайдиганга ўхшайди-ку!» дейишга ўтдилар.

Ҳаёти дунёга берилган ғоғилларнинг кўзи шунга ўхшаш фало-катлар вақтида очилиши мумкин. Қорунни ва унинг ҳовли-жойини ер ютганидан кейингина унга ҳавас қилаётган одамларнинг, ҳаёти дунё ихлосмандларининг кўзи очилди. Ва кечагина унинг маконини орзу қилаётганлар:

«Воажаб, Аллоҳ бандаларидан йиши хоҳлаганларига ризқини кенг ёки тор қиласиганга ўхшайдир», дейишга ўтдилар.

Аллоҳ таоло одамларнинг шахсига қараб эмас, ўзи билган ҳикматга биноан, биронга кўп, биронга оз ризқ беришини тушуниб етдилар. Қорунга ҳам молу дунё унинг илми туфайли эмас, Аллоҳнинг хоҳиши ва ҳикмати ила берилганини англадилар. Молу дунё кишининг фазли, мартабаси бўла олмаслигини билдишар.

«Агар Аллоҳ бизга лутф қилмаганида, бизни ҳам ерга юттираси.»

Кечагина молу дунё талабида юришган эди, бугун молу дунёдан маҳрум бўлганликларини Аллоҳнинг лутфи деб тушунадиган бўлиб қолдилар.

«Воажаб, кофирлар нажот топмайдиганга ўхшайди-ку!» дешишга ўтдилар.»

Демак, нажот топмасликнинг асосий сабаби кофириқидир, факирлик эмас.

Шундай қилиб, сиёсий истибодод билан бўлган қурашдаги каби, иқтисодий истибодод билан қурашда ҳам иймон тарафи ютиб чиқди.

Энди қиссага хотима ясалади:

 تَلَكَ الْدَّارُ الْآخِرَةُ بَجْعَلَهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَقِبَةُ لِلْمُنَقَّبِينَ

83. Биз ўша охират диёрини ер юзида такаббурлик ва бузғунчиликни истамайдиганлар учун қилурмиз. Оқибат тақводорларникидир.

Ўша, илмилар айтган охират диёрини ер юзида Қорун каби такаббурлик ва бузғунчилик қилмаганлар, уларнинг ер юзида бўлишини истамайдиганларга берамиз. Ким тақводор бўлса, оқибат яхши бўлади.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِّنْهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزِي الَّذِينَ عَمِلُوا أَسْيَاءَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

84. Ким бир яхшилик келтирса, унга ундан кўра хайрлироқ (мукофот) бор. Ким бир ёмонлик келтирса, ёмонлик қилганлар фақат қилганларига яраша жазоланурлар.

Яъни, яхшиликнинг савоби кўпайтириб берилади. Ёмонлик эса, ўз ҳолича жазога тортилади. У кўпайтирилмайди.

Шу билан қиссалар ҳам, уларга қилинган таълиқлар ҳам тамом бўлди. Сураи кариманинг сўнгида Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз сол-

лаллоҳу алайҳи васалламга тасалли ва вайдалар беради. Ул зот умрларидағи энг машаққатли күнларни кечираётган бир даврда тушган бу оялтар дардларига малҳам бўлгани аниқ. Ушбу келажак оялтар кофир ва мушрикларнинг зулми ҳаддан ошганда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам севган юртлари Маккай Мукаррамадан Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилиб кетаётганларида, Маккадан чиқаверишдаги Жуҳфа номли жойга етганларида нозил бўлгандир.

Эй Мұхаммад!

إِنَّ اللَّهِ فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْءَانَ لِرَادِكَ إِلَى مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٌ

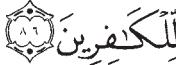
85. Сенга Қуръонни фарз қилган Зот, албатта, сени қайтар жойга қайтаргувчиидир. Сен: «Роббим ҳидоят келтирган шахсни ҳам ва очиқ-ойдин гумроҳликдаги шахсни ҳам яхши билгувчи-дир», деб айт.

Эй Пайғамбарим, сен она юртингдан ҳижрат қилиб кетишга мажбур бўлаёттанингдан ўкинма. Сенга Қуръон тиловати ва унга амал қилишни фарз қилган зот – Аллоҳ, албатта, сени қайтар жойга – Маккага яна қайтаргувчиидир. Мусо алайҳиссаломнинг ҳам ўз юртидан чиқиб кетишига мажбур бўлганини эсла. У ҳам бир куни юртига яна қайтиб борганини, золимлар устидан фолиб келганини эсла. Сен ҳам бугун чиқиб кетмоқдасан, аммо сенга Қуръонни фарз қилган Зот сени бир кун яна ўз юртингта қайтаражак, сени душманлар устидан фолиб қиласжак. Ушбу ҳақиқатларни яхши тушуниб олгин ва:

«Роббим ҳидоят келтирган шахсни ҳам ва очиқ-ойдин гумроҳликдаги шахсни ҳам яхши билгувчиидир», деб айттин-да, кетавергин.

Сен йўлингда кетавер, бу ёғини Қуръонни фарз қилган Зотга қўйиб қўй.

وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا أَنْ يُلْقَى إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِّلْكَافِرِينَ

86. Сен ўзингга китоб туширилишидан умидвор ҳам эмас эдинг. Илло, Роббинг раҳмати бўлиб (тушди). Бас, ҳаргиз кофирларга ёрдамчи бўлма.

Сени Қуръон ҳақида айблашмоқда. Аслида, сен ўзингга илоҳий китоб тушишини ўйлаб ҳам кўрмаган эдинг. Унга эга бўлиш учун уринмаган ҳам эдинг. Аммо Аллоҳ, Ўз раҳматидан сенга Қуръонни туширди. Бу иш сенинг хоҳишинг билан эмас, балки Аллоҳнинг хоҳиши билан бўлди. Кофиirlар эса, бунга қарши чиқмоқдалар. Сен уларга ҳеч қачон ёрдамчи бўлмагин.

وَلَا يَصُدِّنَكَ عَنْ إِيمَانِكَ بَعْدَ إِذْ أَنْزَلْتَ إِلَيْكَ وَأَدْعَ إِلَى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَ مِنَ
 الْمُشْرِكِينَ ﴿٨﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهَاءً أَخْرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهُهُ
 لِهِ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٩﴾

87. Ва сени улар сенга туширилган Аллоҳнинг оятларидан ҳаргиз тўсмасинлар. Роббингта даъват қил. Асло мушриклардан бўлма.

88. Аллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳга илтижо қилма. Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ. Ундан ўзга ҳар бир нарса ҳалок бўлгувчиdir. Ҳукм Унинг Ўзигагинаadir ва фақат Унгагина қайтариурсиз.

Аллоҳнинг оятлари сенга туширилганидан кейин мушриклар сени улардан тўсмасинлар. Сен уларнинг гап-сўзларига, хоҳиш-истакларига қараб ўтирма. Аллоҳнинг оятларига амал қилишда давом эта-вер.

«Роббингта даъват қил.»

Бутун дунёни Роббингта, Роббингнинг йўлига чақир.

«Асло мушриклардан бўлма.»

Чунки, ширк жуда катта зулmdir.

«Аллоҳдан ўзга ҳеч бир илоҳга илтижо қилма.»

Фақат Аллоҳнинг Ўзигагина илтижо-ибодат қил. Чунки:

«Ундан ўзга ибодатга сазовор зот йўқ.»

Фақат Аллоҳгина ибодатга сазовор зотдир.

«Ундан ўзга ҳар бир нарса ҳалок бўлгувчиdir.»

Фақат Аллоҳгина бокий қолади.

«Ҳукм Унинг Ўзигагина...»

Ундан ўзга ҳеч ким ҳукм қила олмас.

«...ва фақат Унгагина қайтариурсиз.»

Ундан ўзга ҳеч кимга қайтарилемассиз.

Шунинг учун, Аллоҳнинг биру борлигига иймон келтириб, Унинг динига тўлик амал қилиб яшамофимиз лозим.

سُورَةُ الْعَنكَبُوتِ

АНКАБУТ СУРАСИ

Маккада нозил бўлган. 69 оятдан иборат.

Араб тилида «анкабут» сўзи «ўргимчак» маъносини ифода қила-ди. Сураи кариманинг бундай номланишига сабаб унда ўргимчак мисол қилиб келтирилгандир. Сураи кариманинг қирқ биринчи оятида Аллоҳ, таоло: «**Аллоҳни қўйиб, ўзга дўстлар тутганларнинг мисоли ўзига уй тутган ўргимчакка ўхшайди. Ҳолбуки, энг заиф уй ўргимчакнинг уясидир. Кошки, билсалар эди**», дейди.

Бошқа маккий суралар каби ушбу сурада ҳам иймон, ақийда, мўмин билан кофир, ширк билан куфр орасидаги фарқ каби мавзулар муолажа қилинади.

«Анкабут» сураси ўзидан олдин келган маккий суралар силсиласи-нинг узвий, ажралмас бир қисмидир. Маълумки, Қуръони Карим инсониятта ҳидоят маёғи ўлароқ, йигирма уч йил давомида нозил этилган. Шунинг ўн уч йили Маккаи Мукаррамада ўтган. Ана ўша узоқ ва машаққатли ўн уч йил Ислом ақийдасининг шаклланиши, мусулмонларнинг турли синовлардан ўтиши йиллари бўлган. Бу даврда янги динни қабул қилган кишилар турли қийноқларга, бало-синовларга дучор бўлганлар. Аллоҳ, таоло иймон фақат оғизда сўзланадиган гап эмас, балки амал, сабр-бардош ва матонатдан иборат эканини уларга воқелиқда кўрсатган. Ҳар бир марғуб (исталган) нарсага етишиш осон эмас. Ўша марғуб нарсанинг салмоғига қараб, унга етишиш йўлидаги синов ҳам катталашиб бораверади. Иймон, Ислом йўли – икки дунё саодатига, жаннатта ва Аллоҳнинг розилигига эриштирувчи йўл осон йўл эмас. Чунки, бу дунёда ундан-да олийроқ мақом йўқ. Бу йўлдаги синовлар ҳам унинг ўзига яраша олий мақом бўлиши турган гап.

«Анкабут» сураси ана шу ҳақиқатни мўмин-мусулмонларга ўзига хос услуг билан тушунтиради. Бундан олдинги суралар тафсирида айтганимиздек, Ислом даъвати ва мусулмонлар учун энг таҳликали кунларда нозил бўлган ушбу суралар мўминларга тасалли вазифасини ҳам ўтаган. Ўша пайтларда кофир ва мушрикларнинг мусулмонларга қарши зулм ва зўравонликлари беҳад қучайган эди. Муш-

риклар мусулмонларга қарши қўлларидан қелган барча ёмонликларни қилишарди. Айниқса, ҳимоясиз, бечораҳол мусулмонларни шафқатсизлик билан қийнокларга солишар, ҳушларидан кеттунларича калтаклашар, баъзан ўлдириб қўя қолишар эди. Мушрикларнинг бу қилмишлари сийрат ва тарих китобларида батафсил келтирилган. Ана шундай пайтларда қийноқ жонидан ўтган мусулмонлар чора ахтариб, ҳабиблари, Пайғамбарлари Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламга мурожаат қиласар эдилар. Биргина мисол келтирамиз:

Имом Бухорий Ҳаббоб ибн ал-Арт розияллоҳу анҳунинг шундай деганларини ривоят қиласар: «Мен Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг олдиларига борсам, у зот соллаллоҳу алайҳи вассаллам Каъба соясида, ридолари устида ёнбошлаб ўтирган эканлар. Ўша пайтда мушриклардан кўп шиддатли (азоблар) тортган эдим. Мен:

«Аллоҳга бир дуо қилсангиз-чи?!» дедим. Шунда у киши туриб ўтиридилар. Юзлари қизариб кетган эди. Сўнгра:

«Сиздан олдин ўтганларнинг гўшти ва пайлари темир тароқ билан суюгидан ажратиб олинса ҳам, бу иш уни ўз динидан қайтара олмас эди. Бошининг ўртасига, фарқ очадиган жойига арра қўйиб, арралаб, иккига бўлиб юборилса ҳам, ўз динидан қайтмас эди. Аллоҳ, албатта, бу ишни охирига етказажак. Уловли киши Санъодан Ҳазарамавттacha Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан қўрқмай борадиган кунлар ҳам келажак. Лекин сизлар шошилмоқдасизлар, холос», дедилар».

Шунингдек, Пайғамбарамиз алайҳиссолату вассалом доим саҳобаларини сабрга чақирар, сабр ила жаннатга эришиш мумкинлигини баён қиласар эдилар.

Куръони Каримнинг оятлари эса, ҳам мўмин-мусулмонларга, ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ўзларига тасалли бўлиб тушиб турар эди. «Анкабут» сураси ҳам худди шу маънодаги – иймон, Ислом, Аллоҳ, розилиги йўлидаги синовларга, турли маشاқатларга сабр қилишга ундовчи оятларга бой.

Иймон келтирган одамлар синовга дучор қилинмасдан қолмасликлари суранинг бошидаёқ очиқ-оидин таъкидлаб айтилади. Кейин эса, иймон фақат оғиз билан айтиладиган гап эмаслиги, ким иймон калимасини келтириб, кейин бошига синов тушганида ортта чекинса, катта хато қилиши ҳақида сўз боради. Улар Исломдан қайтиб, муртад бўлиб, бу дунёнинг арзимаган қийинчилигидан қутулганлари билан, охиратда чексиз азоблар гирдобида қолишлари таъкидланади.

Шу билан бирга, дин йўлида қийинчилик, азоб-уқубатга дучор бўлиш янгилик эмаслиги, балки аввал ўтган барча Пайғамбарлар ва уларга эргашган мўминлар ҳам синовга дучор бўлганлари эслатилиб, Нух, Иброҳим, Лут, Шуайб алайҳимуссаломларнинг қиссалари келтирилади.

Сўнгра қадимда түғёнга кетиб, ўзбошимчалик қилган Од ва Самуд қавмлари, Қорун ва Ҳомон каби кимсаларнинг ҳоли нима бўлгани эслатилади.

Ва ниҳоят, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбарликлари ҳақ эканлиги баён қилинади. Яъни, у зот Пайғамбарлар силсиласидаги охирги ҳалқа эканлиги, ҳеч бир янги даъво билан чиқмаганлари, балки Аллоҳ томонидан юборилган Пайғамбарларнинг биттаси эканликлари турли далиллар билан баён қилинади. Бу билан, ким Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашса, аввалги Пайғамбарларга эргашган умматларга ўхшаб нажот топишига, ким у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга душманлик қилса, эргашмаса, аввалги кофирларга ўхшаб ҳалокатга учрашига ҳам ишора этилади.

Сура бало-офат ва синов-имтиҳонларга сабр этганларга, Аллоҳ, йўлида жиход қилганларга бериладиган мукофотлар ҳақидаги сўзлар билан тугайди.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАХИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

اللَّهُ أَحَسَّ النَّاسُ أَن يُرَكُّو أَن يَقُولُوا إِنَّا مَا وَهْمٌ لَا يُفْتَنُونَ

1. Алиф. Лаам. Мийм.

2. Одамлар «иймон келтирдик» дейишлари ила имтиҳон қилинмай тарк этилишларини ўйладиларми?

Яъни, одамлар иймонни «офиз билангина айтиб қўйиладиган қуруқ гап» деб ўйладиларми? Улар, ўзларича, иймон келтирдик, деб қўйисак, иш битди, мўмин бўлдик, унинг савоби ҳам бу дунёда, ҳам у дунёда ўз-ўзидан келаверади, деб ўйладиларми? Иймон сўзидан кейин ҳеч қандай имтиҳон-синов бўлмайди, деб ўйладиларми?

Қадимда ҳам, ҳозирда ҳам кўплар иймон ҳақида худди шундай нотўғри тасаввурда бўлганлар. Уларнинг фикрича, Аллоҳга иймон келтирдим, деганидан кейин ҳамма нарса ўз-ўзидан бўлавериши керак.

Аслида, унданай эмас. Аллоҳ, таоло ҳамма нарсанинг яхшисини ёмонидан, ҳақиқийисини сохтасидан ажратиш учун бу дунёда синов-имтиҳон қоидасини жорий қилиб қўйган. Маъданларнинг асли

ҳам ўтга солиниб, тобланганида намоён бўлади. Йўқса, ҳамма маъдан ҳам сиртидан маъдан бўлиб кўриниб тураверади. Ўтда синалганда эса, ҳақиқийси бошқаларидан ажраб чиқади.

Иймон калимасини оғизда айтиш осон. Ҳар ким ҳам, иймон келтирдим, деб айтавериши мумкин. Аммо тил билан айтилган калима дилдан чиққанми ёки йўқми, буни аниқлаш учун баңда синов-имтиҳондан ўтиши керак. Бу эса, қадимдан жорий бўлиб келаётган одат.

 وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ أَكْبَرُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَافِرُونَ

3. Ва, батаҳқиқ, Биз улардан олдингиларни ҳам имтиҳондан ўтказганимиз. Бас, Аллоҳ, албатта, содиқ бўлганларни ҳам билажак, ёлғончиларни ҳам билажак.

Яъни, Биз иймон учун имтиҳон-синовларга дучор бўлаётган Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам умматидан олдинги мўминларнинг ҳам бошларига худди шундай синовларни согланмиз.

«Бас, Аллоҳ, албатта, содиқ бўлганларни ҳам билажак, ёлғончиларни ҳам билажак.»

Яъни, Аллоҳ, таоло, албатта, мазкур синов ва имтиҳон орқали иймонида содиқ турганларни юзага чиқаради, шунингдек, мўминлик даъвосида юрган ёлғончиларни ҳам танитиб қўяди.

Агар имтиҳон-синов бўлмаса, ҳамма сиртдан иймон даъвосини қилиб юраверади, унинг сўзининг ҳақиқати, қалбида нима борлиги ҳеч кимга билинмайди. Аллоҳ, таоло бандаларининг сир-асрорларидан хабардор зот, синов орқали бу сир-асрорларни юзага чиқариб, бандаларнинг ҳам бундан хабардор бўлишини жорий қилган.

Иймондек улуғ неъмат ҳар кимга ҳам насиб қилавермайди. Балки, бу улуғ неъматга лойиқ топилганларгина эришадилар, синовдан, имтиҳондан ўтганларгина муюссар бўладилар.

Иймон йўлидаги имтиҳонлар турлича бўлади. Бу имтиҳонларнинг энг кўп тарқалган тури иймон йўлида бало-офатларга дучор бўлишdir. Бунда мўмин киши иймони туфайлигина кофир ва мунофиқларнинг озор ва қийиноқларига йўлиқади. Азоб-уқубатда қолади. Бу хилдаги синов ҳар бир Пайғамбар умматидан аксарисининг бошига тушган. Мўминлар кофир ва мунофиқларнинг турли-туман жисмоний ва маънавий қийиноқларига учраганлар. Кофирлар уларни масхара қилишар, турли гап-сўзлар билан камситишар, жазолашар эди. Худди шундай синовга Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламга иймон келтирган мусулмонлар ҳам дучор бўлдилар ва дучор бўлмоқдалар. Ушбу ояти карималар нозил этилаётган пайтларда

саҳобаи киромлардан Билол ибн Рабоҳ, Аммор ибн Ясир, у кишининг ота-онаси, Айяш ибн Абу Робиъа, Валид ибн Валид, Салама ибн Ҳишом ва бошқалар турли қийноқлар исканжасида эдилар.

Мўмин-мусулмонлар ҳозирги кунларда ҳам шунаقا синовларга қайта-қайта учраб туришибди. Бундай пайтда сабр қилиш билан кишининг иймони сайқал топади.

Иймон йўлида кўп учрайдиган синов турларидан яна бири дунё матоҳи синовидир. Иймон-Ислом йўлига юрган одам бу дунёниг матоҳидан маҳрум қилиб синалади. Исломга кириб, иймон келтирган банда молу дунёдан, мансабдан, турли ҳойи-ҳаваслардан ажратиб имтиҳон қилинади. Кўпол қилиб айтганда, мўмин одам амал поғоналаридан кўтарила олмайди, молу дунёга, турли имтиёзларга эга бўлолмайди, чунки жоҳилий жамият ҳалол йўл билан бир нарса-га эришишга йўл қўймайди. Бу ҳол аввалги Пайғамбарлар даврида ҳам бўлган, ушбу ояtlар тушаётган пайтда ҳам бўлган, ҳозирда ҳам бор.

Иймон йўлидаги синов ва имтиҳонларнинг тури кўп. Улардан баъзи бирлари яна сура давомида келади.

Энг муҳими шуки, кишилар қадимдан иймон йўлида синов-имтиҳонга дучор бўлиб келишмоқда. Шу билан бирга, кимнинг иймони салобатли бўлса, синови ҳам шунга яраша қилинади.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз алайҳис-солату вассалом:

«Одамларнинг энг шиддатли синовга дучор бўладиганлари Пайғамбарларdir. Сўнгра аҳли солихларdir. Сўнгра шунга ўхшаб кетаверади. Киши диндорлиги ҳажмига қараб синалади. Агар динида салобатли бўлса, унга синов ҳам зиёда қилинади», деганлар.

Охир-оқибатда имтиҳон-синовлардан яхши ўтиб, иймонини сақлаб қола олган бандалар нажот топадилар.

Мўмин-мусулмонларга ёмонлик қилганлар эса, икки дунёда хору зор бўладилар.

اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ أَلَّا سَيِّئَاتٍ أَنْ يَسْقِفُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ

4. Ёки ёмонликларни қиладиганлар биздан қочиб қутулишни ўйладиларми? Қилган ҳукмлари қандай ҳам ёмон-а?!

Иймон келтирмай, коғир бўлиб, мўминларга қарши турли мусийбатлар етказаётганлар нимани ўйлаб бундай қиладилар?

«Ёки ёмонликларни қиладиганлар биздан қочиб қутулишни ўйладиларми?»

Ёмонлик қиласверай-чи, кейин бир йўлини топиб, Аллоҳнинг азобидан қутулиб қоларман, деган ҳисоблари борми? Агар улар ўзларича шундай ҳукм қилаётган бўлсалар:

«Қилган ҳукмлари қандай ҳам ёмон-а?!»

Аллоҳдан қочиб қутулиб бўладими?! У зот, албатта, ҳар бир гуноҳкорга қилмишига яраша жазо беради, бу гап аниқ. Ундан ҳеч ким қочиб қутула олмайди.

5. Ким Аллоҳга рўбарў бўлишдан умидвор бўлса, албатта, Аллоҳ белгилаган вақт келгувчиdir. У ўта эшитгувчи ва ўта билгувчиdir.

Ана ўшанда ҳар ким қилганига яраша мукофот ёки жазо олади. Шунинг учун ҳам:

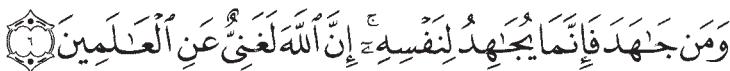
«Ким Аллоҳга рўбарў бўлишдан умидвор бўлса...» қўнглини тўқ тутаверсинг.

«...албатта, Аллоҳ белгилаган вақт келгувчиdir.»

Келмасдан қолмайди. Албатта, келади. Ана ўшанда Аллоҳ берган ваъдалар ҳам албатта амалга ошади. Ҳар ким бу дунёда қилганига яраша мукофот ё жазо олади. Чунки, буни ваъда қилган зот Аллоҳдир.

«У ўта эшитгувчи ва ўта билгувчиdir.»

У Ўзининг ушбу сифатлари ила бандалардан содир бўлган ҳар бир нарсани эшитиб, билиб турди ва ўша эшитгани, билгани асосида ҳисоб-китоб қиласди.

6. Ким жиҳод қилса, бас, албатта, ўз фойдаси учун жиҳод қилур. Албатта, Аллоҳ барча оламлардан беҳожатdir.

Илгари ҳам айтиб ўтилганидек, «жиҳод» сўзи бир нарсага эришиш учун бор имконни ишга солиб тиришиш маъносини ифодалади. Демак, иймон йўлида ким жиҳод қилса, бор имконини ишга солиб тиришса, ўзи учун тиришган бўлади. Чунки, Аллоҳга бундан ҳеч бир манфаат келмайди. Аллоҳ беҳожат зотдир, бандаларнинг иймон йўлида қиласиган жиҳодларидан ҳам беҳожатdir. Уларнинг бу йўлдаги саъй-ҳаракатлари фақат ўzlари учундир.

Сўнгги икки ояти карима инсониятга Ислом динининг энг юксак фояси ва энг юксак вазифасини танитмоқда. Энг юксак фоя —

Аллоҳга рўбарў бўлишдир. Энг юксак вазифа эса, Аллоҳ белгилаган ажал вақти келгунича, Ислом йўлида жиҳод қилишдир.

Уларнинг қилган жиҳодлари ҳеч зое кетмас.

وَالَّذِينَ إِمْنَأُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَنُبَرِّزَّنَّهُمْ أَحَسَّنَ الَّذِي
كَانُوا يَعْمَلُونَ

7. Иймон келтириб, яхши амаллар қилганларнинг ёмонликларини албатта ўчирурмиз ва уларни қилган амалларининг энг яхшиси ила мукофотлармиз.

Яъни, мўмин-мусулмонлар қўнгиллари тўқ бўлиб, иймонларида собит тураверсинлар. Улар, иймонлари, иймон йўлидаги синовларга бардош берганлари, яхши амалларни қилганлари учун албатта юқори даражаларга эришадилар. Икки томонлама эришадилар. Аввало:

«Иймон келтириб, яхши амаллар қилганларнинг ёмонликларини албатта ўчирурмиз».

Бандалик ила қилган гуноҳлари бўлса, иймонлари ва қилган яхши амаллари туфайли Аллоҳ таоло уларни ўчиради. Гуноҳлари учун жазога тортилмайдилар.

Иккинчидан:

«...уларни қилган амалларининг энг яхшиси ила мукофотлармиз».

Яъни, мукофот берилганида ҳам, оддий ёки ўртача эмас, энг яхши амалларининг мукофоти берилади.

Шундай экан, мўминлар иймон йўлидаги жиҳодларида собит-қадам бўлсинлар, иймон йўлидаги синов ва имтиҳонларга, бало-офтларга сабр қилсинлар.

Иймон йўлидаги синовларнинг бир тури ақраболар туфайли бошга солиниши мумкин. Иймон, Ислом йўлига юриш қариндош-уруфлар билан бўладиган алоқаларга, уларнинг манфаатларига зид келиб, у ёки бу йўлдан бирини танлаш масаласи кўндаланг бўлиб қолиши мумкин. Бундай пайтда нима қилиш керак?

وَوَصَّيْنَا إِلَيْنَاهُ بِوَلَدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لِكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا
تُطْعِمُهُمَا إِلَى مَرْجِعِكُمْ فَإِنْ شَاءُوكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

8. Ва инсонга ота-онасига яхшилик қилишни тавсия қилдик. Агар улар сенинг ўзинг билмаган нарсани Менга ширк келтиришинг учун

жиҳод қиласалар, бас, уларга итоат қилма. Қайтишларингиз Менгагинаadir. Бас, сизларга қилган нарсаларингиз хабарини берурман.

Ота-она ҳар бир инсон учун жуда мўътабар, эъзозли кишилардир. Ислом дини, ота-она ким бўлишидан қатъиназар, уларни хурмат-эҳтиром қилишга буюради. Дунёда ота-онанинг ҳурматини Исломчалик юқори қўйган таълимот, тузум йўқдир. Бу ҳақда кўплаб ояtlар бор. Жумладан, ушбу ояти кариманинг аввалида ҳам:

«Ва инсонга ота-онасига яхшилик қилишни тавсия қилдик», дейилмоқда.

Ота-она мўмин бўлсалар ҳам, кофир бўлсалар ҳам, ким бўлишларидан қатъиназар, уларга яхшилик қилиш мусулмон фарзанднинг бурчиdir. Уларнинг амрини бажариш ҳам фарзандлик вазифаси ҳисобланади.

Аммо иймон масаласида, дин аҳкомлари масаласида бу қоида амалдан тўхтайди.

«Агар улар сенинг ўзинг билмаган нарсани Менга ширк келтиришинг учун жиҳод қиласалар, бас, уларга итоат қилма.»

Холиқда маъсият бўладиган ишларда маҳлуққа итоат қилинмайди.

«Қайтишларингиз Менгагинаadir.»

Қиёмат куни Менга қайтурсизлар. Бошқага эмас. Шунинг учун, гуноҳ бўладиган ишларда ҳеч кимга итоат қилинмайди.

«Бас, сизларга қилган нарсаларингиз хабарини берурман.»

Бас, бу дунёда ким нима амал қилган бўлса, охиратда ҳаммасининг хабарини берурман. Ана ўшани ҳисобга олиб яшаш керак.

Аллоҳга ширк келтириб, унга осий бўлиб қолиш эҳтимоли бор ишларда инсон учун энг ҳақли кишилар – ота-онанинг амри, истак-хоҳиши ҳам инобатта олинмайди. Шундай экан, бошқа қариндошларнинг амлари, истак-хоҳишлиари умуман ўтмайди.

Уламоларимиз ушбу ояти карима Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ҳақида нозил бўлганини таъкидлашади. У киши Макка ёшлари ичида онасини хурмат қилиш билан ном чиқарган эдилар. Бошқа ёшларга онани эҳтиром этишда Саъд розияллоҳу анҳу мисол қилиб кўрсатилар эди. Иймонга келганларидан сўнг Саъд ушбу нозик нуқтада синовга учрадилар.

Имом Термизий бу ҳақда қўйидагиларни ривоят қиладилар:

«Ушбу оят Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ва унинг онаси Ҳамна бинти Абу Суфён ҳақида нозил бўлган. У онасига яхшилик қилувчи эди. Онаси унга:

«Бу янги дининг нима ўзи? Аллоҳга қасамки, аввалги ҳолингга қайтмагунингча, ўлсам ҳам овқат ҳам емайман, ичимлик ҳам ич-

майман. Кейин умрбод шу билан ор-номусга қолиб кетасан. Сени, эй, онасини ўлдирган, деб чақиришади», деди. Сўнгра аёл бир кечаю бир кундуз таом емай, ичимлик ичмай ётди. Сўнгра Саъд розияллоҳу анҳу унинг оддига келиб:

«Эй онагинам, agar сенинг юзта жонинг бўлса-ю, битта-биттадан чиқиб турса ҳам, мен динимдан қайтмайман. Агар хоҳласанг, еб-ич, хоҳдамасанг, еб-ичма», деди. Саъднинг динидан қайтишидан ноумид бўлган онаси еб-ичди. Ана шунда Аллоҳ таоло юқоридағи оятни нозил қилди».

وَالَّذِينَ إِمْنَأُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنَدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّلِحِينَ

9. Иймон келтириб, яхши амаллар қилганларни солиҳлар қато-рига қўшурмиз.

Шундай қилиб, иймон масаласи ҳар қандай қариндошчилик муносабатларидан устун экани событ бўлди.

Ҳақиқий мўмин-мусулмонлар иймон йўлида турли азоб-уқубатларга, синов-имтиҳонларга сабр қилиб, событқадам бўлиб турган пайтларида, бошқа бир тоифа одамлар бу масалада тамоман бошқача йўл тутадилар:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ إِمْنَأْتَا بِإِلَهٍ فَإِذَا أُوذِيَ فِي إِلَهٍ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلِئِنْ جَاءَ نَصْرٌ مِّنْ رَّبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْ لَيَسَ اللَّهُ بِأَعْلَمُ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَلَمِينَ

10. Ва одамлардан, Аллоҳга иймон келтирдик, дейдиган, сўнгра Аллоҳнинг йўлида озорланса, одамларнинг фитнасини Аллоҳнинг азобидек қабул қиласиганлари ҳам бор. Агар Роббинг томонидан нусрат келса, улар, албатта, биз сиз билан бирга эдик, дерлар. Аллоҳ оламларнинг кўксиларидағи нарсаларни ўта билгувчи Зот эмасми?!

Кўпчиликка қўшилиб, қизиқиб, осонлик, енгиллик пайтида Аллоҳга иймон келтириб ва буни бошқаларга пеш қилиб, кўкрагига уриб, ўзини дин йўлида жонфидо қилиб кўрсатадиганлар кўп бўлади. Бу ҳолат доимо такрорланиб келган. Айниқса, ёв қочганда ботир кўпайганидек, ўзининг иймонли эканини пеш қиласиганлар ҳам кенглиқ пайтларида жуда урчиди. Ушбу ояти каримада худди ана шундай кишилар ҳақида сўз кетмоқда.

«Ва одамлардан, Аллоҳга иймон келтирдик, дейдиган, сўнгра Аллоҳнинг йўлида озорланса, одамларнинг фитнасини Аллоҳнинг азобидек қабул қиласиганлари ҳам бор.»

Бундай одамлар, иймон калимасини айтсак бўлди, ҳамма нарса ўз-ўзидан бўлаверади, ҳеч қандай ёмонлик етмайди, деб тасаввур қиласидилар. Шунинг учун ҳам, Аллоҳнинг йўлида озгина қийналсалар, кофир ва мунофиқлардан уларга озор етса, сабр этолмай қоладилар. Одамларнинг фитнасини Аллоҳнинг азоби деб биладилар. Чидай олмай, турли ҳолатларга тушадилар ва иймондан қайтадилар.

«Агар Роббинг томонидан нусрат келса, улар, албатта, биз сиз билан бирга эдик, дерлар.»

Мунофиқлар иймон калимасини оғизда айтиб, кутиб турадилар. Агар Аллоҳ, таоло мусулмонларга нусрат берса, улар ҳам ўзларини фалабага шерик санаб:

«...биз сиз билан бирга эдик», дейдилар.

Демак, улар шу мақсад билангина иймон калимасини айтганлар. Бу дунё матоҳи умидида, мусулмонларга келадиган яхшиликларга шерик бўлиш мақсадида ўзларини мўмин деб эълон қилганлар. Лекин, оятнинг аввалида айтилганидек, синовга дуч келсалар, шумликлари фош бўлади. Улар ўзларича жуда ҳам устомонлик қилаётганга ўхшайдилар. Лекин ўта ақлсизлик қилаётганлари хаёлларига ҳам келмайди. Ахир, устомонлик билан Аллоҳ, таолони алдаб бўлармиди?!

«Аллоҳ оламларнинг кўксиларидағи нарсаларни ўта билгувчи Зот эмасми?!»

Ахир, Аллоҳ, таоло нафақат бир гурӯҳ, мунофиқларнинг, балки бутун оламлардаги одамларнинг қалбида нима борлигини билиб тургувчи зот-ку?! Ҳолбуки, уларнинг мунофиқликлари оддий одамга ҳам очиқ-равshan кўриниб турибди.

وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَفِّقِينَ

11. Албатта, Аллоҳ, иймон келтирганларни ҳам яхши билур, мунофиқларни ҳам яхши билур.

Шунинг учун, иймон келтирган ҳақиқий мўминлар хотиржам бўлиб, иймонларида собит турсинлар. Мунофиқлар эса, тавба қилиб, тўғри йўлга ўтсинлар.

Иймон йўлидаги синовлардан яна бири мўминларни тўғри йўлдан уриш учун кофир ва мунофиқлар томонидан уюштириладиган турли-туман ифволардир. Қуйидаги оятда ана ўшандай ифволардан бир намуна келтирилади:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبَعُوا سَيِّلَنَا وَلَنَحْمِلْ خَطَبَنَا كُمْ وَمَا هُمْ

بِحَمْلِنَكُمْ مِنْ خَطَايَاهُمْ مَنْ شَئْتُ إِنَّهُمْ لَكَذِبُونَ

12. Ва куфр келтирганлар иймон келтирганларга: «Бизнинг йўлимиизга эргашиналар, хатоларингизни биз кўтарайлик», дерлар. Ҳолбуки, улар аларнинг хатоларидан ҳеч бир нарсани кўтаргувчи эмаслар. Албатта, улар ёлғончилардир.

Кофиirlар доимо ифволари билан мўминларни тўғри йўлдан уриб, ўз йўриғларига солиш пайида бўладилар. Албатта, мўминлар уларнинг йўриғи хато эканини, гуноҳ, бўлишини айтиб, бош тортадилар. Ана шунда кофиirlар ифвонинг чўққисига чиқиб, яна ҳам қаттиқроқ ташвиқот қилишга ўтадилар.

«Ва куфр келтирганлар иймон келтирганларга: «Бизнинг йўлимиизга эргашиналар, хатоларингизни биз кўтарайлик», дерлар.»

Яъни, кофиirlар мўминларга: сизлар бизнинг йўлимиизга эргашаверинглар, агар шу йўл хато бўлиб, унга гуноҳ, бериладиган бўлса, ўша хато ва гуноҳни сиз эмас, биз кўтарамиз, дейдилар. Бунга ўхшаш гапни аввалги кофиirlар ҳам айтганлар, ҳозирги кофиirlар ҳам айтадилар. Лекин бу гапларида мантиқ борми ўзи? Улар бошқа кишиларнинг хатоларини кўтариш имконига эгамилар?

«Ҳолбуки, улар аларнинг хатоларидан ҳеч бир нарсани кўтаргувчи эмаслар.»

Ҳа, кофиirlар мўминларнинг ҳамма хатоларини тугул, лоақал бирортасини ҳам кўтаришга қодир эмаслар. Улар бирорнинг хатосини кўтариш ўрнига, ўз хатоларини эплаб турсинлар. Кофиirlарга бирорнинг хатосини кўтаришни ким қўйибди.

«Албатта, улар ёлғончилардир.»

Кофиirlар мўминларни йўлдан уриб, орқаларидан эргаштириш учун ҳар қандай ёлғондан қайтмайдилар. Албатта, улар бу қилмишлиари учун жавоб беришлари турган гап.

وَلَيَحْمِلْنَكُمْ أَنْقَافَهُمْ وَأَثْقَالًا مَعَ أَثْقَافَهُمْ وَلَيُسْتَلِنَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْرُونَ

13. Албатта, улар ўз юкларини ҳам, у юклар билан бирга бошқа юкларни ҳам кўтарурлар. Албатта, қиёмат кунида уйдириб юрган нарсалари ҳақида сўралурлар.

Ушбу оятдаги «юк»дан мурод гуноҳдир. Албатта, кофиirlар гуноҳлари юкини кўтарадилар. Шу билан бирга, ўз ифволари билан йўлдан урган одамларнинг гуноҳларини ҳам кўтарадилар. Аммо бу

нарса уларнинг ифвосига учганларнинг гуноҳини енгиллатмайди, улар ҳам қилмишларига яраша жазоларини тортадилар.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким адашувга даъват қилса, унга эргашганларнинг гуноҳи қадар гуноҳ, заррача камаймаган ҳолда, унга ҳам бўлур», деганлар.

«Албатта, қиёмат қунида уйдириб юрган нарсалари ҳақида сўралурлар.»

Ҳар ким қилмишига яраша жавоб беради.

Келгуси оятларда инсоният тарихида иймон йўлида дуч келинган синовлардан намуналар келтирилади:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا حَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمْ
الْطَّوَافَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

14. Ва, батаҳқиқ, Биз Нуҳни қавмига Пайғамбар этиб юбордик. Бас, у улар ичида эллик йили кам минг йил турди. Сўнгра уларни золим бўлган ҳолларида тўфон олди.

Нуҳ алайҳиссалом қавмларини тўққиз юз эллик йил давомида иймонга даъват қидалар. Ул зотнинг Пайғамбар бўлгунча ҳам, тўфон балосидан кейин ҳам яшаганлари эътиборга олинса, умрлари бундан ҳам узоқ кечгани ойдинлашади.

Бу ҳақда имом Жалолиддин Суютий ўзларининг «Ад-Дуррул Мансур фит-тафсири бил маъсур» китобларида ибн Аббос розияллоҳу анхудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Аллоҳ таоло Нуҳ алайҳиссаломни қирқ ёшлигида Пайғамбар қилиб юборди. У ўз қавмини эллик йили кам минг йил Аллоҳга даъват қилди. Тўфондан кейин олтмиш йил яшади, ҳатто, одамлар кўпайиб, кенг дунёни тор қилдилар».

Бир одамнинг минг йилдан ортиқ ҳаёт кечиргани кўпларга галати туюлиши мумкин. Лекин бу нарса инкор қилиб бўлмайдиган ҳақиқатдир. Қуръони Каримда келган хабарни инкор қилган одам кофири бўлади. Айни чоқда, бу ҳол ақл тарозусида тортса бўладиган оддий бир иш. Қадимда кишиларнинг умрлари узун бўлгани ҳаммага маълум. Бунинг устига, оз сонли жонзотларнинг умри узун, адади кўпларники қисқа бўлиши ҳам тажрибада кўрилган. Нуҳ алайҳиссалом инсоният тўфон туфайли қирилиб кетган бир даврда яшаганликлари эътиборга олинса, мазкур умрузоқлик оддий бир ҳол экани билинади.

Нуҳ, алайҳиссалом даврларидағи синов-имтиҳон Аллоҳ, йўлига биронинг қадам босмай туриб қолишидир.

Аллоҳнинг Пайғамбари Нуҳ, алайҳиссалом турли йўллар билан тўққиз юз эллик йил даъват қиласалар ҳам, озгина одамдан бошқа ҳеч ким иймонга келмади. Бундай ҳолда қўплар синовга дош бера олмай, қайтиб кетиши мумкин. Аммо ҳақиқий иймон соҳиблари бутун дунё абадий коғир бўлиб ўтса ҳам, ўз иймонларидан қайтмайдилар. Нуҳ, алайҳиссаломнинг даврларида ҳам шундай бўлди. Нуҳ, алайҳиссалом ва у зотта иймон келтирганлар иймонларида собит қолдилар. Коғирларни эса, шунча йиллар ўтса ҳам, ҳеч ким азобдан қутқариб қола олмади:

«...уларни золим бўлган ҳолларида тўфон олди».

Тўфон балоси уларни битта қўймай ҳалок қилди. Нуҳ, алайҳиссалом ва у кишига иймон келтирганлар нажот топдилар.

 فَأَنْجِنَتْهُ وَاصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَنَتْهَا إِكْيَاءً لِلْعَذَابِ مِنْ

15. Бас, Биз у(Нуҳ)га ва кема соҳибларига нажот бердик ва у(кема)ни оламларга оят-белги қилдик.

Аллоҳ, таоло иймон йўлидаги узоқ муддатли синовдан муваффакиятли ўтганлари туфайли Нуҳ, алайҳиссаломни ва у кишига иймон келтириб, нажот кемасига чиқиш баҳтига муюссар бўлган мўмин баңдаларни тўфон балосидан қутқарди.

Нажот кемасини эса, барча оламлар учун оят-белги, ибрат қилди. Иймон келтирганлар доимо нажот топишига ўша кема далолат бўлиб қолди. Барча халқларда бало-офатлардан қутулиш тимсоли сифатида ўша кема зикр қилинадиган бўлди.

Кейинги оялларда Иброҳим алайҳиссалом қиссаси келтирилади:

 وَإِنَّ رَهِيمَ إِذَا قَالَ لِقَوْمِهِ أَعْبُدُ أَلَّهَ وَأَتَقُوْهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

16. Ва Иброҳимни (юбордик). Ўшанды у ўз қавмига: «Аллоҳга ибодат қилинглар ва Унга тақво қилинглар. Бундай қилишингиз, агар билсангиз, сиз учун яхшидир.

Аллоҳ, таоло ушбу оядда Иброҳим алайҳиссаломни ҳам Пайғамбар этиб юборганини айтиб, сўнгра у зот қавмларини қандай даъват этганларини қуидагича васф қиляпти:

«Ўшанды у ўз қавмига: «Аллоҳга ибодат қилинглар ва Унга тақво қилинглар...»

Яъни, Иброҳим алайҳиссалом қавмларига илоҳий даъватни жуда содда қилиб тушунтиридилар. Аллоҳга ибодат қилинглар, бошқага эмас, Аллоҳдан қўрқинглар, бошқадан эмас, дедилар. Демак, қиласидиган ҳар бир ишингиз Аллоҳнинг розилигини топиш учун бўлсин. Ҳар лаҳзада Аллоҳга тақво қилиб туринг. Ана шунда мақсадга эришасиз.

«Бундай қилишингиз, агар билсангиз, сиз учун яхшидир.»

Яъни, Аллоҳга ибодат ва Унга тақво қилишингиз ўзингиз учун яхшидир, Аллоҳ, учун, Пайғамбар учун ёки бошқа бирор учун эмас.

Иброҳим алайҳиссалом сўзларида давом этиб, яна шуларни таъкидладилар:

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْثَنَا وَخَلَقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا
يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَإِنَّهُمْ عَنِ الدِّرْرِ لَا يَحْشُرُونَ وَأَشْكُرُوا اللَّهَ وَإِلَيْهِ تَرْجِعُونَ
17

17. Албатта, сизлар Аллоҳни қўйиб, бутларга ибодат қилмоқдасиз ва уйдирмалар тўқимоқдасиз, холос. Албатта, Аллоҳдан ўзга ибодат қилаётган нарсаларингиз сизга ризқ беришга молик эмаслар. Ризқни Аллоҳнинг ҳузуридан истанглар. Унга ибодат ва шукр қилинглар. Унгагина қайтариурсиз.

Иброҳим алайҳиссалом қавмларига уларнинг қилаётган амаллари нотўғри эканини баён этиб:

«Албатта, сизлар Аллоҳни қўйиб, бутларга ибодат қилмоқдасиз ва уйдирмалар тўқимоқдасиз, холос», дедилар.

Яъни, сизларнинг қилаётган ишингизда иккита хато бор: биринчиси, Аллоҳни қўйиб, бутларга ибодат қилиш бўлса, иккинчиси, уйдирма тўқиши.

«Бутлар» деб таржима қилинган сўз оятда «авсан» деб келган. Унинг бирлиги «васан» бўлиб, ёғочдан йўниб ишланган ҳайкалга айтилади. Инсоннинг ўз қўли билан ёғочдан йўниб ишлаган жонсиз ҳайкалга ибодат қилиши ўтакеттан ақлсизликдан бошқа нарса эмас. Аммо бутпарастлар ушбу амалларини оқлаш учун турли ёлғонларни уйдириб, ўзларича фалсафа ижод қиласидилар. Иброҳим алайҳиссалом уларнинг ибодати ҳам, уйдирмаси ҳам асоссиз эканини баён этиш билан бирга:

«Аллоҳдан ўзга ибодат қилаётган нарсаларингиз сизга ризқ беришга молик эмаслар», деб сохта худолари бу жиҳатдан ҳам ожиз эканини тушунтироқдалар.

Жонсиз нарса, ўзлари ёғочдан ўйиб ишлаган ҳайкал қандай қилиб уларга ризқ берсин?! Ўзига ибодат этаётганларга ризқ беролмайди-

ган «худо» қандай қилиб худо бўла олади?! Ҳа, ризқни фақат Аллоҳ, таологина бера олади.

«Ризқни Аллоҳнинг ҳузуридан истанглар.»

Фақат Унинг Ўзигина сизларга ризқ бера олади. Шунинг учун ҳам, фақат Унинг Ўзигина ибодатга сазовордир.

«Үнга ибодат ва шукр қилинглар.»

Аллоҳ таолонинг ризқ берувчилигининг ўзиёқ Үнга ибодат ва шукр қилишни тақозо этади. Иккинчи томондан, қиёматда:

«Үнгагина қайтариулурсиз».

Ҳисоб-китобни Унинг Ўзигина қилур. Шунинг учун ҳам, ёлғиз Унинг Ўзигагина ибодат қилиш даркор.

Ҳар бир одам ушбу ҳақиқатни яхшилаб ўйлаб кўриши лозим. Иброҳим алайҳиссалом ҳам ушбу гапларни қавмларига айтиб бўлгач, ортидан уларни огоҳлантириб қўйдилар:

وَإِن تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أَمْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلِيَ الرَّسُولُ إِلَّا الْبَلْغُ الْمَيْتِ

18. Агар сизлар ёлғончи қилсангиз, бас, сиздан олдинги умматлар ҳам ёлғончи қилганлар. Пайғамбар зиммасида очиқ-ойдин етказишдан бошқа нарса йўқ», деди.

Яъни, эй қавмим, агар сизлар мени ёлғончи дейдиган бўлсангиз, ажабланарли жойи йўқ бунинг, чунки сиздан олдин ўтган қавмлар ҳам Пайғамбарларини ёлғончи қилиб келганлар. Бу оддий бир ҳол. Сиз Пайғамбарингизни ёлғончига чиқаришингиз билан катта бир янгилик яратган бўлмайсиз, ўзингиздан олдинги кофир қавмларнинг амалини такрорлаган бўласиз, холос. Менга сизнинг куфрингиз тўсиқ бўла олмайди. Чунки, мен Аллоҳнинг Пайғамбариман, Пайғамбар зиммасида эса, Аллоҳнинг амрини одамларга очиқ-ойдин етказишдан бошқа вазифа йўқ.

Келгуси оятда ҳар бир кофирга хитоб қилинади:

أَوْلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبَدِّئُ اللَّهُ الْحَقَّ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

19. Аллоҳ махлуқни аввал бошдан қандай яратишини, сўнгра уни яна қайтаришини кўрмайдиларми?! Албатта, бу Аллоҳ учун осондир.

Ҳар лаҳзада Аллоҳ таоло турли мавжудотларни йўқдан бор қилаётгани кўрилади. Дунёда пайдо бўлаётган ҳар бир янги нарсани Аллоҳ таоло ярататётгани аниқ. Буни тушуниб етмоқ лозим.

Ўша янги пайдо бўлаётган махлуқотлардан, мавжудотлардан энг кичигини, энг соддасини, энг оддийини ҳам одамзот яратади. Барча инсонлар тўпланиб уринсалар ҳам, бу ишнинг уддасидан чиқа олмайдилар. Бу ҳам тажрибадан ўтган ҳақиқат. Инсон энди шу ҳақиқатни тан олиши лозимки, ана ўша барча махлуқотларни йўқдан бор қилган Зотга уларни қиёматда яна қайта тирилтириш жуда ҳам осон. Чунки, йўқдан бор қилган Зотга борни қайтариш ҳеч гап эмас.

«Албатта, бу Аллоҳ учун осондир.»

Бу ҳақиқатни ҳам ҳар бир инсон англаб етмоғи лозим. Агар англаб етмаган бўлсанглар:

فُلْ سِرِّ وَ فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقُ ثُمَّ أَلَّهُ يُنْشِئُ النَّشَاءَ الْآخِرَةَ إِنَّ
اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

20. Сен: «Ер юзида сайр этиб юринглар ва махлуқотларни У зот аввал бошдан қандай яратганига назар солинглар. Сўнгра Аллоҳ охират ҳаётини пайдо қилур. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир», деб айт.

Сайр мулоҳазали одамга катта манфаатлар келтиради. Инсон ер юзида кезиб юраркан, атрофига ибрат билан назар солса, кўплаб ажойиботларни кўради. Жумладан, инсон ўзи яшаб турган жойда кўзига ўрнашиб қолган манзараларни тарк этиб, ер юзини бир кезиб чиқса, зеҳни чархланиб, янгиланиб, Аллоҳ махлуқотларни аввал бошда қандай яратишини ҳам осонлик билан англаб олади. Ҳа, ибрат назарини ишга соглан инсонлар бу ҳақиқатни дарҳол пайқайдилар. Буни пайқаган одам Аллоҳ таоло охиратда, қиёмат кунида махлуқотларни яна қайта пайдо қилишига ҳеч шубҳаланмайдиган бўлади. Чунки:

«Аллоҳ ҳар бир нарсага қодирдир.»

Ўша, ҳар бир нарсага қодир Зот:

يَعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلِبُونَ

21. Кимни хоҳласа, азоблайдир, кимни хоҳласа, раҳим қила-дир. Унгагина қайтариурсизлар.

Аллоҳнинг хоҳлаган нарсаси бўлади. Унинг хоҳишини бирор қайтари олмайди. Ҳамма Аллоҳга қайтиб боради. Аллоҳдан ўзгага эмас.

وَمَا أَنْتُ مِعَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا

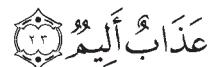
22. Сиз на ер юзида ва на кўқда У зотни ожиз қолдиргувчи эмассиз. Сизга Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам бўлмас.

Яъни, эй баңдалар, сиз ер юзида ҳам, кўқда ҳам Аллоҳни ожиз қолдирив, қочиб қутула олмайсиз. Унга қайтиб боришингиз, қилмишингизга яраша жазоингизни олишингиз турган гап. Шунингдек:

«Сизга Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам бўлмас».

Ана шундоқ қийин бир ҳолатда

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِشَاهِدَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ أُولَئِكَ يَسْوُا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ

23. Аллоҳнинг оятларига ва Унга рўбарў бўлишга куфр келтирганлар, ана ўшалар Менинг раҳматимдан ноумид бўлдилар. Ана ўшаларнинг ўзларига аламли азоб бор.

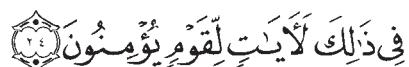
Ха, икки дунёда фақат коғиргина Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлади. Чунки, у ўзининг коғирлиги туфайли, Аллоҳ билан бўлган алоқасини узади. Аллоҳнинг оятларига куфр келтириш билан саодатга етакловчи манбалардан ҳам алоқасини узади. Аллоҳга қиёмат кунида рўбарў бўлишга куфр келтиргани учун, ёмонликдан қайтарувчи, яхшиликка ундовчи омилдан-да маҳрум бўлади. Оқибатда Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлиш нуқтасигача бориб етади.

«Ана ўшаларнинг ўзларига аламли азоб бор.»

Аллоҳнинг раҳматидан ноумид коғирдан бошқа яна кимга аламли азоб бўлиши мумкин?

Хўш, Иброҳим алайҳиссаломнинг юқоридаги даъватларига қавмлари қандай жавоб берди?

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَقْتُلُوهُ أَوْ حَرِقُوهُ فَأَنْجَهَ اللَّهُ مِنْ النَّارِ إِنَّ

24. Унинг қавмининг жавоби: «Уни ўлдиринглар ёки ўтда ёқинглар!» дейишларидан бошқа нарса бўлмади. Бас, Аллоҳ уни ўтдан

қутқарди. Албатта, бунда иймон келтирадиган қавмлар учун оят-белгилар бордир.

Иброҳим алайҳиссаломдан илоҳий даъватни эшиитган қавм, лаббай, деб жавоб бериш ўрнига, Пайғамбарларини ўтда ёкиб ўлдиришга қарор қилдилар. Ул зотни тутиб келиб, катта гулхан ичига отдилар.

«Бас, Аллоҳ уни ўтдан қутқарди.»

Аллоҳ таоло ўтга: «Иброҳим учун совуқ, ва саломатлик бўл!» деб амр этди. Ичига тушган нарсани ёндириш, куйдириш хусусиятига эга бўлган ўт-олов Аллоҳнинг амрига итоатан Иброҳим алайҳиссаломни куйдирмади, салқин ва саломатлик жойи бўлиб кутиб олди.

«Албатта, бунда иймон келтирадиган қавмлар учун оят-белгилар бордир.»

Аллоҳнинг дини йўлида, иймон йўлида турли синовларга сабр қилган бандаларга Аллоҳ, таолонинг ўзи нажот бериши муқаррар эканини шундан ҳам билиб олса бўлади. Агар Аллоҳ хоҳласа, бандасини улкан олов ичида ҳам заррача зарар етказмай, саломат сақлаб қолиши мумкин экан. Демак, иймон йўлида юриш осон эмас. Иймон учун, дин-диёнат учун азоб-уқубат тортиш Пайғамбарлардан, жумладан, Иброҳим алайҳиссаломдан қолган шарафли мерос эканини ҳам англамоқ лозим. Ҳа, бу ҳодисада кўплаб оят-белгилар бор.

Кейинги оятда Иброҳим алайҳиссалом ўтдан қутулиб чиққанларидан сўнг қавмларига айтган гаплари келтирилади:

وَقَالَ إِنَّمَا أَنْخَذْتُهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْ تَنَانَّا مَوَدَّةً بَيْنَكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَيَعْلَمُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَمَا وَنَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَصِيرٍ

25. У: «Сизлар, албатта, ҳаёти дунёдаги ўзаро дўстлигингиз учун Аллоҳни қўйиб, бутларни тутдингиз. Сўнгра, қиёмат кунида баъзингиз баъзингизга куфр келтиурсиз ва баъзингиз баъзингизни лаънатларсиз. Ва жойингиз дўзахдир. Ҳамда сизга нусрат бергувчилар бўлмас.

Мушриклар нима учун Аллоҳ таолони қўйиб бутларни, ёғочдан ўйиб ишланган ҳайкалларни илоҳ тутадилар? Улар ҳақиқатан ҳам ибодатга сазовор бўлгани учун шундай қиладиларми? Асл эътиқодлари шуми ўзи? Ёки бирор ҳужжат-далиллари борми? Албатта, йўқ. Ёғочдан ўйилган жонсиз ҳайкаллар ҳақиқий илоҳ эканига ҳеч қандай далил-ҳужжат йўқ. Мушрикларнинг ўзи ҳам буни яхши биладилар. Уларнинг ушбу

жонсиз ҳайкалларга топинишларининг бошқа сабаби бор. Бу сабаб ушбу оятда зикр қилинмоқда. Үнда Иброҳим алайҳиссалом тилларидан:

«Сизлар, албатта, ҳаёти дунёдаги ўзаро дўстлигингиз учун Аллоҳни қўйиб, бутларни тутдингиз», дейилмоқда.

Демак, ўзаро дўстлик, муҳаббат, мулоzамат кўрсатиш, бир-бирларига мувофиқ эканликларини билдириш учун Аллоҳни қўйиб, бутларга юзланганлар. Қадимдан бутларга ибодат қилиб келинган, ўрганиб қолинган, агар бошқага юзлансан, шерикларимиз биздан хафа бўлишади, деб ўзларича бир-бирларининг риояларини қилиб, гап-сўз кўпаймасин учунгина сифинадилар. Лекин бу ишларни ҳаёти дунё учун қиласидилар. Охиратда ҳамма нарса ошкор бўлганида бир-бирининг риоясини қилишга, бир-бирига хушомад этишга ўрин қолмайди.

«Сўнгра қиёмат кунида баъзингиз баъзингизга куфр келтирурсиз ва баъзингиз баъзингизни лаънатларсиз.»

Киёмат куни азоб кўз олдингизда намоён бўлганида бир-бирингизни инкор қила бошлайсиз, бир-бирингизни лаънатлашга турасиз. Аммо энди кеч бўлади.

Энди сизнинг:

«Жойингиз дўзахдир. Ҳамда сизга нусрат бергувчилар бўлмас». Килмишингизга яраша жазоингизни тортаверасиз.

❖ فَامَنْ لَمْ لُوطٌ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَى رَبِّيِّ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ❖

26. Бас, унга Лут иймон келтирди ва: «Албатта, мен Роббимга ҳижрат қилгувчиман. Албатта, У азиз ва ҳакиймдир», деди.

Яъни, Иброҳим алайҳиссаломга Лут иймон келтирди. Лут алайҳиссалом Иброҳим алайҳиссаломга жиян бўлар эди. Лут алайҳиссалом амакилари Иброҳим алайҳиссаломга иймон келтирган биринчи одам бўлдилар. Шунингдек, Иброҳим алайҳиссаломга хотинлари Биби Сора ҳам иймон келтирган эдилар.

Тафсиричи уламоларимиз оятдаги

«Албатта, мен Роббимга ҳижрат қилгувчиман» жумласини ким айттани тўғрисида икки хил фикр билдирганлар. Баъзилари, бу гапни Лут алайҳиссалом айтган, десалар, кўплари, Иброҳим алайҳиссалом айтган, дейдилар. Нима бўлганда ҳам, Аллоҳга ҳижрат қилиш, дунёдаги барча нарсани ташлаб, Аллоҳ таолога томон интилиш туйфуси Иброҳим алайҳиссаломда ҳам, Лут алайҳиссаломда ҳам кучли бўлган. Аллоҳ таолонинг азиз — голиб, барчадан устун эканлигига ва ҳар нарсани ҳикмат билан қилишига ишончлари ҳам юқори даражада бўлган.

Ҳамма нарсадан кечиб, фақат Аллоҳни деганлари учун ҳам Аллоҳ таоло уларга барча яхшиликларни кутганларидан зиёда қилиб берган.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ الْشُّبُّوَةَ وَالْكِتَبَ وَءَاتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي
الْدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الْصَّالِحِينَ

27. Биз унга Исҳоқни ва Яъқубни бахш этдик ва Пайғамбарлик ҳамда китобни унинг зурриётида бўладиган қилдик. Унга бу дунёда ажрини бердик. Албатта, у охиратда солиҳлардан бўлгай.

Яъни, биз Иброҳимга ўғил қилиб Исҳоқни, набира қилиб Яъқубни ҳадя этдик. Ортидан зурриётини узилмайдиган қилиб қўйдик. Шу билан бирга, унинг сулоласига Пайғамбарлик ва илоҳий китобни хос қилиб қўйдик.

Дарҳақиқат, барча Пайғамбарлар Иброҳим алайҳиссаломнинг зурриётларидири. Шунинг учун ҳам, Иброҳим алайҳиссалом «Абул Анбиё» («Пайғамбарларнинг отаси») деб аталадилар. Аллоҳ таоло Иброҳим алайҳиссаломни ихлосларига яраша, Аллоҳ йўлида тортган мashaққатларига мос равишда мукофотлади. У кишига авлодлар сулоласини берди ҳамда Пайғамбарлик мартабасини ва илоҳий китоб тушишини уларга хос қилди. Шу билан бирга:

«Унга бу дунёда ажрини бердик».

Яъни, уни тақдирлаш фақат зурриёти орқали бўлмади. Балки унга шу дунёнинг ўзида ажри берилди. Энг муҳими:

«Албатта, у охиратда солиҳлардан бўлгай».

Ҳамма ҳавас қилса, арзигулик мукофот! Аллоҳ йўлидаги, иймон, дину диёнат йўлидаги синовларга сабр қилиш ана шундай улуғ натижалар беради.

Шундай сабр намуналаридан бирини қуидаги оятларда ҳикоя қилинажак Лут алайҳиссалом қиссаларида ҳам кўрамиз:

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَحْشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا كَمِنْ
أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ

28. Ва Лутни (ҳам юбордик). Ўшандада у ўз қавмига: «Албатта, сиз ўзингиздан олдин ўтган оламлардан ҳеч ким қилмаган фоҳиша ишни қилмоқдасиз.

Яъни, биз Лутни ҳам Пайғамбар қилиб юбордик. Ўшанда у қавмига улар дунёда ҳеч ким содир этмаган фоҳиша ишни қилишаётганини айтди.

Бу фоҳиша иш нима экани ҳаммага маълум. Бу қавм жинсий бузуқликка берилган эди. Ушбу оятда мазкур бузуқликни Лут қавмидан олдин инсоният тариҳида ҳеч ким қилмагани ҳам таъкидланмоқда. Кейинги оятда Лут алайҳиссалом мазкур фоҳиша ишни очиқ баён этадилар:

أَيْنَكُمْ لَتَأْتُونَ الْرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَاتَلُوا أَئِنْتَ بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

29. Сизлар эркакларга яқинлик қилиб, йўлни кесасизми ва йиғинларингизда мункар иш қилурмисиз?! деди. Унинг қавмининг жавоби: «Агар росттўйлардан бўлсанг, бизга Аллоҳнинг азобини келтир», дейишдан бошқа бўлмади.

Лут алайҳиссалом қавмга уларнинг хатолари нақадар катта эканини англатишда давом этиб:

«Сизлар эркакларга яқинлик қилиб, йўлни кесасизми ва йиғинларингизда мункар иш қилурмисиз?! деди.

Лут қавмининг қилган фаҳш амали эр кишининг эр кишига шаҳват ила жинсий яқинлик қилишидан иборат эди. Пайғамбар Лут алайҳиссалом бу ерда ўша амални эслатмоқдалар. Оятдаги «йўлни кесасизми» ибораси бошқа маънодан олингандир. Аслида, «йўл кесиши» маъноси қароқчилик қилиш, одамларнинг йўлини тўсиб, озор бериш, молу мулкларини тортиб олиш маъноларини ифодалашда ишлатилади. Бу ерда эса, кишиларнинг йўлини тўсиб, фоҳиша ишга мажбур қилганларини англатиш учун ишлатилмоқда. Лут қавми бу ишга ўта мубтало бўлганидан, йўловчиларни тўсиб, зўрлаш даражасига бориб етган эдилар.

«...ва йиғинларингизда мункар иш қилурмисиз?!

Лут қавми бу ишга муккаларидан кетганликларидан тўп-тўп бўлиб олиб, очиқчасига қилишар эди. Улар на ўзларидан, на бошқалардан уялишарди. Бу ишлари оддий фаҳш эмас, балки ўтакеттан ёвузлик, инсонийлик доирасидан чиқиб кетишидир. Бундай даражага етган одамлар дарҳол тавба қилиб, ўзларини ўнгламасалар, оқибати ёмон бўлиши аниқ кўриниб қолган эди. Шунинг учун ҳам, Лут алайҳиссалом қавмларини юқоридаги гаплар билан бу йўлдан қайтишга даъват қилдилар. Хўш, қавм бу даъватга қандай жавоб берди?

«Унинг қавмининг жавоби: «Агар ростгўйлардан бўлсанг, бизга Аллоҳнинг азобини келтир», дейишдан бошқа бўлмади.»

Табиати бузилиб, ҳирсга берилган бу фоҳиша қавмга ўзларидан чиққан Пайғамбар Лут алайҳиссаломнинг даъвати заррача ҳам таъсир қилмади. Балки, түғёнга кетган қавм ўз Пайғамбарига истеҳзо билан, агар гапинг рост бўлса, бизга Аллоҳнинг азобини келтир, дейишиди. Бу ҳол Лут алайҳиссалом учун катта синов эди. Шаҳвоний лаззатта берилган қавмнинг иймон ва дину диёнат билан ҳам, Аллоҳнинг амри ва Пайғамбарнинг даъвати билан ҳам ҳеч қандай иши йўқ эди. Улар қилаётган гуноҳлари учун азоб келишидан ҳам қўрқмай қўйган эдилар. Ана ўшанда Лут алайҳиссаломнинг Аллоҳ, таолога ёлворишдан бошқа чоралари қолмади.

قالَ رَبِّ أَنْصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ

30. У: «Эй Роббим, менга бузғунчи қавмларга қарши Ўзинг нусрат бер», деди.

Бу бузғунчи қавмга ҳеч қандай насиҳат, даъват фойда бермади. Энди, уларга қарши Аллоҳнинг Ўзи нусрат бермаса, бошқа илож йўқ эди.

Аллоҳ, Лут алайҳиссаломнинг бу дуоларини қабул этди. Фоҳиша қавмни ҳалок қилиш учун фаришталарни юборди. Ўша фаришталарга йўл-йўлакай Иброҳим алайҳиссаломга фарзанд кўришлари ҳақидаги башорат-хушхабарни етказиш ҳам топширилган эди. Шу мақсад ила улар аввал Иброҳим алайҳиссалом хузурларига келдилар.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشَرِيِّ قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوْا أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنَّ أَهْلَهَا كَانُوا أَظَلَمُ مِنِّي

31. Бизнинг элчиларимиз Иброҳимга хушхабарни келтиришганида: «Албатта, биз ушбу шаҳар аҳлини ҳалок қилгувчи дирмиз. Албатта, унинг аҳли зулм қилгувчилардан бўлдилар», дедилар.

Иброҳим алайҳиссалом билан фаришталар орасида бўлиб ўтган сухбат тафсилоти бошқа сураларда келган. Бу ерда эса, сиёқقا мос жиҳатларигина келтирилади. Лут алайҳиссалом Аллоҳдан нусрат сўраб, дуо қилган эдилар. Ул зотнинг дуосини Аллоҳ, таоло ижобат қилганини ушбу оятдан билмоқдамиз.

Фаришталар Иброҳим алайҳиссаломга:

«Албатта, биз ушбу шаҳар аҳлини ҳалок қилгувчи дирмиз», дедилар.

Яъни, Лут қавми истиқомат қиласиган Садум шахрини ҳалок этамиз. Бунинг сабаби унинг аҳли зулм қилувчи бўлганлари дир.

«Албатта, унинг аҳли зулм қилгувчилардан бўлдилар», дедилар.»

Ха, Аллоҳ, йўллаган Пайғамбарнинг гапига кирмай, гуноҳ қилишда бардавом бўлишдан ҳам катта зулм борми ўзи?

Жияни Лут яшаб турган шаҳарнинг ҳалок этилиши ҳақидаги хабарни эшитган Иброҳим алайҳиссалом дарҳол савол бердилар.

قال إِنَّ فِيهَا لُوطًا قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَن فِيهَا لَتُنْجِيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أَمْرَاتُهُ
كَانَتْ مِنَ الْغَافِرِينَ

32. У: «Унда Лут бор-ку?!» деди. Улар: «Биз унда ким борлигини яхши билурмиз. Биз, албатта, унга ва унинг аҳлига нажот берурмиз. Магар, унинг хотини ҳалок бўлгувчилардан бўлгандир», дедилар.

Иброҳим алайҳиссалом бутунлай ҳалокатта учраши лозим бўлган шаҳарда Лут алайҳиссалом борлигини эслатиб, сизларга барибирми, ҳалок қиласиганларни деган маънода фаришталардан:

«Унда Лут бор-ку?!» деди.

Бу гапда савол аралаш эътиroz бор эди. Фаришталар буни тўла тушунган ҳолда қониқарли жавоб бердилар:

«Улар: «Биз унда ким борлигини яхши билурмиз. Биз, албатта, унга ва унинг аҳлига нажот берурмиз», дедилар.

Яъни, ўша Садум шахрида ким борлигини яхши биламиз. Жумладан, Лут борлигини ҳам яхши биламиз. Эй Иброҳим, сен уни ўйлаб, безовта бўлма, биз, албатта, унга, яъни, Лутга ва унинг аҳлига, яъни, унга иймон келтирганларга ҳалокатдан нажот берамиз.

«Магар, унинг хотини ҳалок бўлгувчилардан бўлгандир», дедилар.»

Чунки, у хотин жиноятчи қавмнинг ёнини оларди, уларнинг жиноятларини инкор этмасди.

Иброҳим алайҳиссалом билан бўлган сұхбатдан сўнг фаришталар Лут алайҳиссалом томон жўнаб кетдилар.

وَلَمَّا آتَيْنَا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سَيِّدَهِمْ وَضَافَ بِهِمْ دَرَعًا وَقَالُوا لَا تَخْفَ وَلَا
تَخْرُنْ إِنَّا مُنْجُوَكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أَمْرَأَنَا كَانَتْ مِنَ الْغَافِرِينَ

33. Элчиларимиз Лутга келишганида, у улар сабабли маҳзун бўлди ва келишларидан юраги сиқилди. Улар: «Сен хавфсирама ва маҳзун ҳам бўлма, албатта, биз сени ва аҳлингни қутқаргувчилармиз. Магар, хотининг ҳалок бўлгувчилардан бўлгандир.

Лут алайҳиссаломнинг Аллоҳ юборган фаришталарни кўриб хафа бўлишларига сабаб бор эди. Аввало, элчи-фаришталар навқирон, ҳуснли йигитлар қиёфасида келган эдилар. Қолаверса, Лут алайҳиссалом уларнинг элчи-фаришталар эканидан ҳали-ҳануз хабар топмаган эдилар. Бундай ёш ва чиройли меҳмон йигитларга жиноятчи қавм тажовуз қилиб, мезбон Лут алайҳиссаломни шарманда этишлари мумкин эди. Шу сабабли Лут алайҳиссалом уларни кўриб маҳзун бўлдилар ва юраклари сиқилди.

Бу ҳолни сезган фаришталар у зотга тасалли бериб:

«Сен хавфсирама ва маҳзун ҳам бўлма», дедилар.

Улар Лут алайҳиссаломни хотиржам этиб, нима иш қилишларини айтдилар.

«...албатта, биз сени ва аҳлингни қутқаргувчилармиз», дедилар.

Яъни, шаҳар аҳолисининг ҳаммасини ҳалок қиласиз, аммо сени ва сенинг аҳлингни ҳалокатдан қутқарамиз.

«Магар, хотининг ҳалок бўлгувчилардан бўлгандир», дедилар».

Яъни, у сенинг хотининг бўлса ҳам, ҳалок қиласиз.

Сўнгра фаришталар сўзларида давом этиб дедилар:

 إِنَّا مُنْزَلُونَ عَلَىٰ أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْبَيْةِ رِجَزٌ مِّنْ كَانُوا يَفْسُدُونَ

34. Албатта, биз ушбу шаҳар аҳолиси бошига фосиқлик қилганлари туфайли, осмондан азоб туширгувчимиз», дедилар.

Аллоҳ таоло бу қавмни қилмишига яраша жазолади. Жаброил алайҳиссаломга буюриб, уларнинг юртини чаппасига тўнтартириб қўйди. Қавмнинг ҳар бирининг устидан ифлосланган тошлар ёғдирди.

Бу ҳолат барчага ибрат бўлмоғи лозим:

 وَلَقَدْ تَكَنَّا مِنْهَا إِيَّاهُ بِئْنَكَ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

35. Батаҳқиқ, Биз ундан ақл юритгувчи қавмлар учун очик-оидин оят-белгилар қолдириганимиз.

Лут қавмидан, улар яшаб ўтган диёрдан уларнинг жиноятлари оқибати нима билан тутаганини эслатиб турувчи нишоналар қолдирилгандир. Бу нишоналар ўша қавм ҳақидағи қисса, оят ва эсда-

ликлар бўлиши мумкин. Шунингдек, улар яшаб ўтган юртнинг қолдиқлари ҳам бўлиши мумкин. Ўлик денгиз ҳудудида Садум шахрининг қолдиқлари топилган, ҳозирда қўпчилик бориб кўрмокда.

Энди, Шуайб алайҳиссаломнинг қиссалари келади:

وَإِنَّ مَدِينَةَ أَخَاهُمْ شَعِيبًا فَقَالَ يَقُومٌ أَعْبُدُهُ أَلَّا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَرْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا
تَعْشَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

۲۶

36. Ва Мадянга биродарлари Шуайбни (юбордик). Бас, у: «Эй қавмим, Аллоҳга ибодат қилинг, охират кунидан умидвор бўлинг ва ер юзида бузғунчилик ила ҳаракат қилиб юрманг», деди.

«Мадян» Шуайб алайҳиссалом қавмидаги сувнинг номи бўлиб, кейинчалик юртлари ҳам шу ном билан аталиб қолган. Мадянликлар, аслида, араб бўлганлар. Уларнинг диёри Ақоба кўрфазидан Тури Сийногача чўзилган. Шуайб алайҳиссалом эса, Иброҳим алайҳиссаломнинг зурриётларидан чиқсан араблардандирлар.

Вақти-соати келиб, Аллоҳ таоло Шуайб алайҳиссаломни ўз қавмларига Пайғамбар қилиб юборди. У киши қавмларини иймонга даъват этиб:

«Эй қавмим, Аллоҳга ибодат қилинг, охират кунидан умидвор бўлинг ва ер юзида бузғунчилик ила ҳаракат қилиб юрманг», деди».

Бу сўзлар Аллоҳнинг барча Пайғамбарлари келтирган даъват манбаи бир эканини кўрсатади. Уларнинг ҳаммалари қавмларини Аллоҳга ибодат қилишга ва охират кунидан умидвор бўлишга унданганлар. Шунингдек, ер юзида бузғунчилик қилишдан қайтарганлар. Мана, ўша Пайғамбарлардан бири бўлмиш Шуайб алайҳиссалом ҳам қавмларига айни шу даъватлар ила хитоб қиляптилар. Лекин қавм у кишининг даъватини қабул этмади.

فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَثِيَّةً

۲۷

37. Бас, уни ёлончига чиқардилар. Шунда уларни бир силкиниш тутди ва диёрларида чўккалаб қолдилар.

Мадян аҳлининг қай тарзда ҳалокатга учрагани ҳақидағи хабар тафсилоти бошқа сураларда ўтди. Аввал уларга қаттиқ ва даҳшатли овоз келиб, қалбларини ёриб юборди. Кейин кучли зилзила бўлиб, уларни тутдек тўкиб қўйди. Ҳаммалари турган жойларида чўккалаб

қолиб, ҳалок бўлдилар. Бу ҳалокат уларнинг қилган жиноятлари ва иймон йўлига юрганликларининг жазоси эди.

Бундан кейин Од ва Самуд қавмларининг ҳам ҳалок этилгани ҳақидаги хабар келади:

وَعَاداً وَثَمُوداً وَقَدْ تَبَرَّكَ لَكُم مِّنْ مَسَكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمْ
الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ

38. Ва Од ва Самудни (ҳам ҳалок этдик). **Батаҳқиқ,** бу сизга уларнинг масканларидан аён бўлиб турибди. Шайтон уларга амалларини зийнатлаб кўрсатиб, уларни йўлдан тўсади. **Ҳолбуки,** улар кўриб-билиб тургувчи эдилар.

Маълумки, Од қабиласи Арабистон ярим оролининг жанубида Ҳазаррамавтта яқин жойда яшаган. Уларни Аллоҳ таоло жиноятлари ва иймон йўлига юрганлари учун ўт-олов шамоли билан ҳалок этган.

Самуд қавми эса, Арабистон ярим оролининг шимол тарафида-ги Водий ал-Курога яқин жойларда яшаган. Аллоҳ таоло уларни қаттиқ қичқириқ юбориб ҳалок этган. Ҳам Од, ҳам Самуд қавмининг масканлари ушбу ҳалокатлардан эсдалик бўлиб қолган. Араблар ўтган-кетганларида ўша асаларни кўриб турар эдилар. Табиийки, бундан ибрат олишлари, мазкур қабилалар қилган хатони такрорламасликлари керак эди. Аммо бундай бўлмади. Шунинг учун ҳам, Қуръони Карим ушбу оятлар ила ўтган қавмларнинг ҳалокатини ёдларига солиб қўймоқда. Хўш, Од ва Самуд қабилаларининг ҳалок бўлишига сабаб нима эди?

«Шайтон уларга амалларини зийнатлаб кўрсатиб, уларни йўлдан тўсади.»

Демак, улар фикрлари, қилаётган амаллари билан фууррга кетгандар. Биз тўғри йўлдамиз, қилаётган ишларимиз ҳақ, ундан бошқача бўлиши мумкин эмас, деган хаёлга борганлар. Ўз фикрлари, тузган қонун-қоидалари, қилаётган ишларига маҳлиё бўлиб, Аллоҳнинг йўлидан юрмасдан, ҳақни танишдан бош тортдилар. Шайтон уларга амалларини чиройли кўрсатиб, Аллоҳнинг ҳақ йўлидан тўсиб кўйди.

«Ҳолбуки, улар кўриб-билиб тургувчи эдилар.»

Уларда ақл-идрок бор эди. Ўша ақл-идрокларини ишга солиб, Аллоҳнинг йўли ҳақ эканини англаб этишлари мумкин эди. Аммо, хаёллари ва амаллари ила фуурланиш уларни ҳалокат жари томон етаклади ва ҳалок бўлдилар. Барча замонлар Од ва Самуд қавмларидан ўрнак олсинлар. Хаёлларига келган йўлга эмас, Аллоҳнинг ҳақ

йўлига юрсинлар, акс ҳолда, худди Од ва Самудга ўхшаб, ҳалокатга дучор бўладилар.

Аллоҳ таолонинг йўлига юрмай, ҳалокатга учраган қавмларнинг хабаридан кейин такаббурлик ила ҳақдан бош тортган шахсларнинг баъзилари ҳақида сўз юритилади:

وَقَرُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ فَأَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَيِّئِينَ

39. Қорун, Фиръавн ва Ҳомонларни (ҳам ҳалок қилдик). **Батаҳқиқ,** **Мусо уларга очиқ-ойдин ҳужжатлар келтириди.** **Бас,** улар ер юзида мутакаббирлик қилдилар ва қочиб қутулгувчи бўлмадилар.

Ушбу ояти каримада номлари зикр этилган Қорун, Фиръавн ва Ҳомонлар молу мулклари, мансаблари билан тутёнга кетган, ер юзида ўзларини катта олиб, Аллоҳнинг йўлига юрмаган, бошқаларга зулм қилган шахслардир. Улар ер юзида куфру тутён ила бузғунчилик қилиб, кишиларга зулм ўтказиб, Аллоҳни ва Унинг йўлини тан олмай, ҳокимият ва молу мулк воситасида одамларни ўзларига қул қилишга интилевчи подшоҳ ва мулқдорларнинг вакилларидир. Улар бу дунёда ҳалокатга учрадилар. Бу ҳақда Аллоҳ таоло ушбу оядда хабар бериб:

«Қорун, Фиръавн ва Ҳомонларни (ҳам ҳалок қилдик)», демоқда.

Хўш, Аллоҳ таоло нима учун уларни ҳалок қилди? Бирор сабаби борми? Ёки ҳукмдор ва мулк эгаси бўлганлари учунгина ҳалок қилдими? Йўқ, фақат ҳукм ёки молу мулк эгаси бўлишлик ҳалокатга олиб келавермайди. Ҳукмдор бўла туриб ҳам, Аллоҳга яқин ва суюкли банда бўлиш мумкин. Молу дунёга соҳиблик қила туриб ҳам, Аллоҳга яқин ва суюкли банда бўлиш мумкин. Гап бошқа томонда.

«Батаҳқиқ, Мусо уларга очиқ-ойдин ҳужжатлар келтириди.»

Аллоҳнинг Пайғамбари Мусо алайҳиссалом Фиръавн, Ҳомон ва Қорунларга Аллоҳнинг ягоналигига, барча Унга ибодат қилиши лозимлигига очиқ-ойдин ҳужжатлар келтириди. Ана шунда улар иймон келтириб, Аллоҳнинг йўлида юришлари керак эди. Аммо улар бундай қилмадилар.

«Бас, улар ер юзида мутакаббирлик қилдилар.»

Илоҳий кўрсатмаларга бўйсунишдан бош тортдилар. Ўзларига берилган салтанатни, молу дунёни илоҳий динга қарши қўлладилар. Кишиларни ўз хоҳишларига бўйсундиришга ҳаракат қилдилар. Ўзларини юқори тутдилар. Аммо уларнинг ўйлагани бўлмади.

«...ва қочиб қутулгувчи бўлмадилар.»

Аллоҳнинг азобига дучор бўлдилар. Қочиб қаёққа ҳам борар эдилар.

Энди, улардан кейин келадиган ҳукмдорлар ва молу дунё соҳиблари ибрат олсинлар, уларнинг хатоларини тақрорламасинлар. Аллоҳнинг Пайғамбарларининг гапига кириб, илоҳий йўлга юрсинлар, ер юзида мутакаббирлик қилмасинлар, бандалик бурчини адо этсинлар.

Чунки, ҳукм, молу мулк, куч-қувват ва бошқа имкониятлар Аллоҳнинг азобидан сақлаб қололмайди. Аллоҳнинг йўлига юрмаганлар барибир ҳалокатга учрайдилар.

فَكُلًا أَخْذَنَا بِذُنْبِهِ فِيمَنْهُم مَنْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُم مَنْ أَخْذَنَاهُ الصَّيْحَةُ
وَمِنْهُمْ مَنْ خَسْفَنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَنْ أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ

وَلَا كُنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

40. Улардан ҳар бирини гуноҳи туфайли тутдик. Бас, улардан баъзилари устига тош ёғдирдик, баъзиларини қичқириқ ушлади, баъзиларини ерга юттиридик ва баъзиларини фарқ қилдик. Аллоҳ уларга зулм этгувчи бўлмади, лекин улар ўзларига зулм этдилар.

Куфр ва түғён туфайли иймон ва илоҳий таълимотлардан четланганларнинг ҳаммаси, хоҳ жамоатлар бўлсин, хоҳ якка шахслар, қилган гуноҳлари туфайли Аллоҳ таолонинг иқобига йўлиқдилар. Бу ҳақда Аллоҳ таоло:

«Улардан ҳар бирини гуноҳи туфайли тутдик», деб хабар бермоқда.

Сўнгра, ўша гуноҳкорларга юборилган азоблардан намуналар келтирмоқда.

«Бас, улардан баъзилари устига тош ёғдирдик.»

Од қавмига шундай азоб юборилган. Қаттиқ оловли шамол эсив, тошларни учириб келиб, уларни ҳалок қилган.

«Баъзиларини қичқириқ ушлади.»

Самуд қавмига даҳшатли қичқириқ овози келган, ундан қўрқиб, юраклари ёрилиб, тутдек тўкилганлар.

«Баъзиларини ерга юттиридик.»

Мисол учун, Қорунни ҳовлиси, уй-жойлари, бойликлари билан қўшиб, ер ютиб кетган.

«...ва баъзиларини фарқ қилдик.»

Фиръавн ва унинг лашкарлари сувга ғарқ бўлганлар.

Булар баъзи мисоллар, холос. Лекин дунё тарихига назар солинадиган бўлса, ҳар бир гуноҳкор, кофир, мунофиқ, түфёнга кетган, Аллоҳнинг айтганига юрмаган қавм ёки шахслар шу дунёning ўзидаёқ у ёки бу ҳалокатга дучор бўлганлар. Қиёмат куни эса, уларнинг энг буюк жазога тортилишлари ҳам турган гап. Уларнинг бундай оқибатларга йўлиқишиларига ўзлари сабабчиidlар.

«Аллоҳ уларга зулм этгувчи бўлмади, лекин улар ўзларига зулм этдилар.»

Бу ишларда Аллоҳ, заррача зулм қилгани йўқ. У зот кофир ва мунофиқларни ҳам, түфёнга кетиб, ҳаддида ошганларни ҳам йўқдан бор қилди. Уларга ҳаёт, ризқу рўз, ақл-идрок ва бошқа барча керакли нарсаларни ато этди. Шу неъматлар учун ҳам улар бир умр Аллоҳга шукр қилишлари, ибодат этишлари лозим эди. Аммо Аллоҳ, у неъматлари билан чекланмай, яна уларга Пайғамбар юборди, ўз таълимотларини жорий қилиб, икки дунё саодатига эришиш йўлини кўрсатди. Кофир ва мунофиқлар эса, мутакаббрлик қилиб, Парвардигорларини танишдан, Унинг ҳақ йўлига юришдан бош тортдилар. Баъзилари ўзларини Аллоҳнинг ўрнига қўйиб, кишиларни ўз фикрига, тузумига юришга мажбур қилдилар, ҳавои нафсларининг хоҳишлари или ҳаёт кечиришга ўтдилар. Бу билан эса, ўзларига ўзлари зулм қилдилар. Оқибатда, икки дунёning азоб-уқубатига гирифтор бўлдилар.

Келгуси оятда Аллоҳ, таолонинг йўлидан бошқа йўлга юрганларнинг мисоли келтирилади:

مَثُلُ الَّذِينَ أَخْنَدُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أُولَئِكَاءِ كَمَثُلِ الْعَنَكِبُوتِ أَخْنَدَتْ
بَيْتًا وَإِنَّ أَوَهَنَ الْبَيْوُتِ لَبَيْتُ الْعَنَكِبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

41. Аллоҳни қўйиб, ўзга дўстлар тутганларнинг мисоли ўзига уй тутган ўргимчакка ўхшайдир. Ҳолбуки, энг заиф уй ўргимчакнинг уясидир. Кошки, билсалар эди.

Илоҳий таълимотларни қўйиб, ўзгача йўл танлаган, тузум қурган, қонун-қоидалар ўйлаб чиққан қавмларнинг ва уларнинг йўриғига юрганларнинг ҳоли ушбу ояти каримада жонли мисол билан кўрсатиб берилмоқда.

«Аллоҳни қўйиб, ўзга дўстлар тутганларнинг мисоли ўзига уй тутган ўргимчакка ўхшайдир.»

Ўргимчак уйи қандай бўлишини ҳамма билади. Ўша заиф толалардан тўқилган тўр ҳам «уй» деб номланади. Лекин номигагина уй.

«Ҳолбуки, энг заиф уй ўргимчакнинг уясиdir.»

Ҳеч нарсага дош бера олмайди. Ҳеч нарсага арзимайди.

«Кошки, билсалар эди.»

Аллоҳдан ўзганинг йўлини тутганлар, унинг уйидан ўзга уйда яшашни ихтиёр қилганлар, кошки, ўзларининг ўргимчак уясида яшашни ихтиёр қилаётганларини билсалар эди. Уларнинг тузган тузумлари худди ўргимчак уясига ўхшаб ўта нимжон эканини билсалар эди. Такаббурликлари туфайли, Аллоҳ, қуриб берган улуғвор қасрни инкор этиб, ўргимчак уясида яшашни ихтиёр қилаётганларини билсалар эди. Бу ҳақиқатни биладиларми, билмайдиларми – уларга фарқи йўқ. Аммо:

 إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ كُلُّ مَنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ أَعَزِّ الْحَكَمُ

42. Албатта, Аллоҳ улар Ўзидан бошқа нима нарсага дуо қилаётганларини яхши биладир. Ва У азиз ва ҳакийм зотдир.

Ҳа, Аллоҳ таоло ҳар бир одамнинг кимга, нимага илтижо қилаётганини, сифинаётганини, қайси кўрсатмага биноан иш юритаётганини яхши билади. Аллоҳдан бошқанинг йўлига юрган одам, у қандай йўл бўлишидан қатъиназар, ўргимчак уясиdek энг нимжон, энг бефойда, энг нотўғри йўлга юрган бўлади.

«Ва У азиз ва ҳакийм зотдир.»

Ҳа, Аллоҳ таолонинг Ўзигина азиз, барчанинг устидан голиб зотдир. Ҳа, Аллоҳ таолонинг Ўзигина ҳакийм, ҳар бир ишни ҳикмат билан қилгувчи, жумладан, кишилар ҳаётида керак бўладиган таълимотларни ҳам ҳикмат или жорий этгувчи зотдир.

 وَتَلَكَ الْأَمْثَلُ نَصْرٌ بِهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالَمُونَ

43. Ушбу мисолларни Биз одамлар учун келтиurmiz. Лекин уларга олимлардан ўзгаларнинг ақллари етmas.

Ҳа, Аллоҳ таоло келтираётган мисолларни ақлли кишиларгина тўла тушуниб етадилар. Ундан ўзларига ибрат оладилар. Ақлсизлар эса, бу мисолларни тушуниш ўрнига Макка мушриклари каби: «Муҳаммаднинг Робби пашша ва ўргимчакни гапириб юрибди», деб масхара қиладилар. Аслида, ушбу мисолларни келтирган зот –

 خَلَقَ اللَّهُ الْسَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ

44. Аллоҳ осмонлар ва ерни ҳақ ила яратгандир. Албатта, бунда мўминлар учун оят-белги бордир.

Ўша пашша ва ўргимчакни мисол келтираётган зот ҳам Аллоҳ, таоло, осмонлару ерни ҳақ ила яратган зот ҳам Аллоҳ, таолодир. Унисини ҳам, бунисини ҳам иймон ила тадаббур қилган инсон ўзи учун кўп оят-белгилар топади.

Кейинги оядда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга тасалли берилиб, коғирларнинг мавқифларига – ўзларини тутишларига парво қилмасдан, Аллоҳнинг айтганларини сабитқадамлик билан адо этаверишга чорланади:

أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيَّكَ مِنَ الْكِتَبِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ۖ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ
 الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ ۗ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ۚ

45. Сенга китобдан ваҳий қилинган нарсани тиловат қил ва намозни тўқис адо эт, албатта, намоз фоҳиша ва мункар ишлардан қайтарур. Албатта, Аллоҳнинг зикри буюк ишдир. Аллоҳ нима қилсангиз, билур.

Эй Пайғамбар:

«Сенга китобдан ваҳий қилинган нарсани тиловат қил».

Куръонни тиловат қилиб, кишиларга етказиш Ислом даъватининг асосий омилидир. Ушбу илоҳий китоб маъноларини кишиларга етказиш, унинг таълимотларига амал қилишга чақириш даъватчининг асосий иши бўлмоғи лозим.

«...ва намозни тўқис адо эт.»

Биз «намозни тўқис адо эт» деб таржима қилган жумлани тўғридан-тўғри, сўзма-сўз ўзбекчага афдарадиган бўлсак, «намозни тик турғиз» бўлиб чиқади. Демак, намозни ўқиши билан намозни тик турғизиш, яъни, тўқис адо этиш орасида фарқ бор. Аллоҳ, таоло Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, намоз ўқи, деб эмас, намозни тўқис адо эт, деб хитоб қилмоқда. Ҳа, тўқис адо қилинганда:

«Албатта, намоз фоҳиша ва мункар ишлардан қайтарур».

Мана шу нуқтадан кимнинг намози ҳақиқий, кимнику сохта эканини билиб оламиз. Намозни ҳамма ҳам ўқийверади, лекин намозхон фоҳиша ва мункар ишлардан қайтмаса, унинг ўқиган намози ҳақиқий бўлмайди. Қачонки намозхон намозни тўқис адо қилса, фоҳиша ва мункар ишлардан қайтади.

Имом ибн Жарир Тобарий Ҳасан розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким

бир намоз ўқиса-ю, намози уни фоҳиша ва мунқар ишлардан қайтармаса, у кишининг ўз намози или Аллоҳдан узоқ бўлиши зиёда бўлади, холос», деганлар.

Чунки, намоз Аллоҳнинг зикридир.

«Албатта, Аллоҳнинг зикри буюк ишдир.»

Дунёда Аллоҳни зикр этишдан буюкроқ амал йўқдир. Ушбу буюк ишни тарқ этган одам ҳар қандай жазога лойиқдир. Бундай буюк ишни тўқис адо этмаган одам Аллоҳдан узоқлашмай, ким узоқлашсин?!

«Аллоҳ нима қилсангиз, билур.»

Жумладан, намозни тўла-тўқис адо этсангиз ҳам, билур, чала-нонгис ўқисангиз ҳам, билур. Ундан ҳеч бир иш маҳфий бўлиб қолмас.

Ушбу ишда ҳам иймон синови, ҳақиқий мўминни мунофиқдан ажратиш омили яққол кўриниб турибди. Ҳақиқий мўмин синовларга бардош бериб, намозини тўқис адо қиласади. Мунофиқ эса, намозда номига ўтириб-туради, холос.

Иймон аҳли китоблар билан бўлган алоқада ҳам синалади. Бу масалада алоҳида ёндашув, эҳтиёткорлик керак бўлади. Чунки, аҳли китобларда мусулмонларга ўхшаш белгилар учрайди. Улар ҳам Аллоҳга, Пайғамбарга, илоҳий китобга, қиёмат кунига ва бошқа шунга ўхшаш нарсаларга иймон келтиришларини даъво қиласадилар. Улар ҳам Аллоҳга ибодат қилишларини айтадилар. Албатта, улар билан бўладиган алоқа ўзига хос тайёргарликни тақозо этади. Энди келажак оятларда Аллоҳ таоло мусулмонларга аҳли китоблар билан қандай мумомала қилишни ўргатади:

وَلَا تُحِدِّلُوا أَهْلَ الْكِتَبِ إِلَّا بِأُلْيَّقِي هِيَ أَحَسَنُ إِلَّا لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا
أَمَّنَا إِلَيَّلَذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَحْدَوْنَحْنَ لَهُمْ مُسْلِمُونَ

46. Сизлар аҳли китобларнинг зулм қилганларидан бошқалари билан фақат яхши услугуда мужодала этинглар ва уларга: «Биз ўзимизга нозил қилинган ва сизга нозил қилинган нарсага иймон келтирдик, бизнинг илоҳимиз ва сизнинг илоҳингиз бирдир ва биз Унга бўйсунгувчимиз», денглар.

Ушбу оятда зулм қилмаган аҳли китоблар билан яхши, гўзал услугуда баҳслашишга амр этилмоқда. Аввало, зулм қилган аҳли китоблар ким эканини ажратиб олайлик. Аҳли китобларнинг зулм қилганлари хоҳ яхудий, хоҳ насроний бўлсин, ўзларига келган илоҳий таълимотларни бузиб, Аллоҳга ширк келтирган, соф ақийдани ўзгар-

тирганлардир. Демак, улар билан яхши услугда баҳслashiшга ўрин йўқ, чунки улар золимлардир.

Аммо ўзларига келган илоҳий таълимотларни бузмай, қандай бўлса, ўшандай эътиқод ва амал билан келаёттганларга нисбатан яхши услуг ила муомала қилинади.

«...ва уларга: «Биз ўзимизга нозил қилинган ва сизга нозил қилинган нарсага иймон келтиридик...» дейилади.

Ха, мусулмонлар, аввало, Аллоҳ таоло томонидан ўзларига нозил қилинган Қуръонга иймон келтирадилар. Шу билан бирга, ўзларидан олдин аҳли китобларга Аллоҳ нозил этган Забур, Таврот ва Инжил каби илоҳий китобларга ҳам иймон келтирадилар. Чунки, Қуръони Карим шунга амр этган. Чунки, Аллоҳ таолонинг Ўзи шунга буюрган.

Ҳамма самовий китобларни Аллоҳ таоло нозил қилган. Уларнинг барчасига баробар иймон келтириш ҳар бир мусулмон иймонининг ажралмас қисмиди. Агар бир инсон Қуръонга ва бошқа китобларга иймон келтира туриб, бирортасини инкор этса, мўмин-мусулмон ҳисобланмайди.

«...бизнинг илоҳимиз ва сизнинг илоҳингиз бирдир...»

Дарҳақиқат, аҳли забурга Забурни нозил қилган зот ҳам Аллоҳ таолонинг Ўзи. Яҳудийларга Тавротни нозил қилган зот ҳам Аллоҳ таолонинг Ўзи. Насороларга Инжилни нозил қилган зот ҳам Аллоҳ таолонинг Ўзи. Мусулмонларга Қуръонни нозил қилган зот ҳам Аллоҳ таолонинг Ўзи. Хуллас, барча илоҳий китобларни нозил қилган Зот бир. Демак, уларнинг барчаларининг илоҳлари бирдир.

«...ва биз Үнга бўйсунгувчимиз», денглар.»

Яъни, биз ўша ягона Илоҳга таслим бўлган мусулмонлармиз. Аслида, қайси илоҳий китобга, қайси Пайғамбарга иймон келтирса ҳам, Аллоҳга таслим бўлган банда мусулмон бўлади. Агарки, Китоби ўзгартирилмаган, эътиқоди бузилмаган бўлса. Демак, уларнинг ораларида уриш-жанжал, талашиб-тортишишга ўрин йўқ.

Чунки, Аллоҳ таоло қадимдан бирин-кетин китоблар нозил қилиб, инсониятни тарбиялаб келмоқда. Бир китобни нозил этиб, у билан маълум муддат кишиларни тарбиялаб, у китобга қўйилган – юклатилган вазифа адо қилингач, ўрнига бошқа янги китоб тушириб, олдингисини амалдан қолдириб келди.

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ إِذَا نَهَىٰهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ هُوَ لَهُؤُلَاءِ
مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْعَلُهُ دِيَارَتِنَا إِلَّا الْكَفِرُونَ

47. Ана шундай қилиб, сенга ҳам китоб нозил қилдик. Бас, Биз китоб берган кимсалар унга иймон келтиурлар. Анавилардан ҳам унга иймон келтирадиганлари бор. Бизнинг оятларимизни фақат кофирларгина инкор этурлар.

Ушбу оят Пайғамбаримиз Мұхаммад соллаллоху алайҳи васал-ламга қаратилғандыр. Аллоҳ таоло у зотта:

«Ана шундай қилиб, сенга ҳам китоб нозил қилдик», демоқда.

Яъни, аввалдан бирин-кетин китоб нозил қилиб келганимиздек, сенга ҳам Куръонни нозил этдик. Сен Биз юборган Пайғамбарлар силсиласининг давомисан. Куръон Биз нозил қилган китоблар силсиласининг давоми.

«Бас, Биз китоб берган кимсалар унга иймон келтиурлар.»

Яъни, оддин китоб берилған аҳди китоблар Куръонга иймон келтиурлар. Бу уларнинг бурчи. Ўзларининг китобида ҳам шунга буюрғилғандар. Куръон келганидан кейин бошқа китоблар амалдан қолади. Ҳамма Куръонга иймон келтириши, эргашиши лозим бўлади.

«Анавилардан ҳам унга иймон келтирадиганлари бор.»

«Анавилардан» мурод араб мушриклиаридир.

«Бизнинг оятларимизни фақат кофирларгина инкор этурлар.»

Демак, Куръон оятларини ким инкор этса, ким уларга иймон келтиирмаса, ўша кофирдир. Хоҳ у аҳли китобдан бўлсин, хоҳ мушриклардан бўлсин, хоҳ бошқа тоифадан бўлсин.

Баъзи бир устомон аҳли китоблар ҳозирда аввалги оят маъноси билан содда мусулмонларнинг бошини айлантирмоқдалар. Мана, Куръонда сизлар билан бизни teng дейилган, Илоҳимиз бир, фарқи йўқ, келинглар, Инжил ўқинглар, черковга киринглар, деб йўлдан урмоқдалар. Кейинги оят эса, айтилмай қолиб кетмоқда. Мусулмонлар Куръондан узоқлашганда ана шундай мусийбатлар келиб чиқади. Ислом келди, бошқа барча динлар ботил бўлди. Куръон келди, бошқа барча китоблар насх бўлди. Ушбу ҳақиқатни ҳамма яхши билмоғи даркор.

Кейинги оядда Куръон ҳақиқий илоҳий китоб эканига ақлий далил келтирилади:

Эй Пайғамбар!

وَمَا كُنْتَ تَسْلُوْمٌ مِّنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَبٍ وَلَا تَخْطُلُهُ بِيَمِينِكَ إِذَا لَأَرْتَابَ الْمُبْطَلُونَ

48. Ундан оддин ҳеч бир китобни тиловат қилмас эдинг ва қўлинг билан хат ёзмас эдинг. Агар шундай бўлганида, ботил аҳллари шубҳага тушган бўлур эдилар.

Яъни, эй Мұхаммад, сен Қуръондан олдин бирор китобни тиловат қилмас эдинг. Чунки, ўқиши – тиловат қилишни билмас эдинг. Буни ҳамма яхши билади. Сен уларнинг ичида ўсгансан. Сенинг ҳаётингнинг ҳар бир лаҳзасини улар яхши биладилар. Шунингдек:

«...қўлинг билан хат ёзмас эдинг».

Чунки, ёзишни ҳам ўрганмаган эдинг. Буни ҳам ҳамма яхши билади. Ўқиш ва ёзишни ўрганмаган одам Қуръондек мўъжиза китобни қирқ ёшидан кейин бирдан тиловат қилиб, кишиларга етказа бошлиши бунинг оддий иш эмаслигига ёрқин далиллар. Чунки, Қуръондаги таълимотлар, ундаги маълумотлар инсон тўқиб айтадиган жўн гаплар эмас. У китоб ўқиш ва ёзишни билмаган инсон томонидан тиловат қилиниши эса, унинг илоҳий эканига ҳеч шубҳа қолдирмайди. Ҳа, Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ўқиш ва ёзишни ўрганмаганлари у киши учун ҳам зийнат, ҳам мўъжизадир.

«Агар шундай бўлганида...»

Яъни, ўқиш ва ёзишни ўрганган бўлганларида:

«...ботил аҳлари шубҳага тушган бўлур эдилар».

Бу ўқиш-ёзишни билади, бирор китобдан ўқигандир, бирор устоздан ёзиб олгандир, деб Қуръоннинг илоҳий китоб эканлиги ҳакида шубҳага тушган бўлар эдилар.

Қуръон инсон томонидан яратилиши мумкинми?

بَلْ هُوَ إِيمَانٌ يَنْتَهِ فِي صُدُورِ الظَّالِمِينَ أُولُوُ الْعِلْمُ وَمَا يَجْحُدُ بِإِيمَانِنَا إِلَّا
الظَّالِمُونَ

49. Йўқ! У(Қуръон) илм берилганлар қўксидаги очиқ-ойдин оятлардир. Бизнинг оятларимизни фақат золимларгина инкор қилур.

Қуръон инсон томонидан тўқиб ёзилган китоб бўлиши мумкинми?

«Йўқ!»

Қуръон инсон томонидан тўқиб ёзилган китоб бўлиши мумкин эмас.

Қуръон илм берилганларнинг – мўмин-мусулмонларнинг қалбларига жо бўлган очиқ-ойдин оятлардир. Ҳа, бу китобнинг оятлари очиқ-ойдин илоҳий оятлар эканини англаш етиш учун илм берилган шахс бўлиш керак. Илм берилмаган жоҳиллар буни англаш етишлари қийин.

«Бизнинг оятларимизни фақат золимларгина инкор қилур.»

Илоҳий ҳақиқатдан чекиниб, ботилга эргашганлар золим бўлмай, ким золим бўлсин. Фақат золим бўлгандаргина, оқни қора, қорани оқ, дейдигандаргина Қуръон оятларини – Аллоҳ таолонинг сўзлари ни инкор қилиши мумкин.

Бу улкан ҳақиқат қаршисида Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи ва-салламга душман бўлган кофиirlар ҳам лол эдилар. Улар шунинг учун ҳам бошқа томондан эътиroz билдиришга ўтдилар.

وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَكَ عَلَيْهِ إِيمَانٌ مِّنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا أَلَّا يَأْتُ إِيمَانًا إِنَّمَا أَنَّمَا نَذِيرٌ مِّنْ

50. Ва улар: «Унга Роббидан мўъжизалар нозил қилинса эди», дедилар. Сен: «Мўъжизалар ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридадир. Мен эса, фақат очиқ-оидин огоҳлантиргувчиман, холос», дегин.

Кофиirlар хаёлига нима келса, гапираверади. Улар Мұхаммадга Роббидан оят-мўъжизалар тушса эди, демоқдалар. Ҳа,

«Ва улар: «Унга Роббидан мўъжизалар нозил қилинса эди», дедилар».

Аммо мўъжиза кўрсатиш Мұхаммад алайҳиссолату вассаломнинг ишлари эмас.

Эй Пайғамбар!

«Сен: «Мўъжизалар ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридадир. Мен эса, фақат очиқ-оидин огоҳлантиргувчиман, холос», дегин.»

Ҳа, мўъжизалар фақат Аллоҳ таолонинг ҳузуридан келади. Уларнинг тасарруфини ёлғиз Аллоҳ таолонинг Ўзи қиласи. Қачон керак бўлса, ўшанда туширади. Кимга керак бўлса, ўшанга туширади. Қанча керак бўлса, шунча туширади. Пайғамбар эса, очиқ-оидин огоҳлантирувчи, холос. Унга Робби кишиларни огоҳлантиришни топширган, у шу топшириқни бажаради, холос. Аслида, уларга мўъжизалар нозил қилинишининг ҳожати ҳам йўқ.

أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتَلَقَّى عَلَيْهِمْ إِنْ كَفَرُوا فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةٍ وَذَكْرَى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

51. Уларга Бизнинг сенга ўзлари учун тиловат қилинаётган ушбу китобни нозил этганимиз кифоя қилмасми?! Албатта, бунда иймон келтирадиган қавмлар учун раҳмат ва эслатма бордир.

Нима учун улар мўъжиза тушишини талаб қилишади? Ҳолбуки, қаршиларида мўъжизаларнинг мўъжизаси, абадий, боқий мўъжиза – Қуръон турибди-ку! Бундан ортиқ яна қандай мўъжиза керак?!

«Уларга Бизнинг сенга ўzlari учун тиловат қилинаётган ушбу китобни нозил этганимиз кифоя қилмасми?!»

Кифоя қилиши керак. Ахир, Қуръоннинг ҳар бир ояти ўзига хос мўъжиза-ку. Қуръон туфайли улар Аллоҳ, таоло билан бевосита алоқада бўладилар-ку!

«Албатта, бунда иймон келтирадиган қавмлар учун раҳмат ва эслатма бордир.»

Ха, Қуръони Каримдаги раҳматдан баҳраманд бўлиш учун кишида иймон бўлиши керак.

Ха, Қуръони Каримдаги барча ватъз-насиҳатлардан эслатма олиш учун кишида иймон бўлиши керак. Иймонсизлар олдиларида улкан мўъжиза турса ҳам, «унга Роббидан мўъжизалар тушса эди», деб юраверадилар.

Эй Муҳаммад, ундей кишиларга:

قُلْ كَفَىٰ بِاللّٰهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 وَالَّذِينَ أَمْنُوا بِالْبَطْلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَسِيرُونَ

52. Сен: «Мен билан сизнинг орамизда гувоҳликка Аллоҳнинг Ўзи кифоядир. У осмонлару ердаги нарсани билур. Ботилга иймон келтириб, Аллоҳга куфр келтирганлар, ана ўшалар ўzlari зиён кўргувчилардир», деб айт.

Эй Муҳаммад, кофирлар билан тортишиб ўтирма, уларга инкор қилиб бўлмайдиган гувоҳ келтир. Улар билан ораларингизда мени гувоҳ қил. Уларга:

«Мен билан сизнинг орамизда гувоҳликка Аллоҳнинг Ўзи кифоядир», деб айт.

Кимнинг қанақа эканига Аллоҳнинг Ўзи гувоҳлик беради. Менинг У зот томонидан Пайғамбар этиб юборилганимга ҳам, менга Қуръон нозил этилганига ҳам Аллоҳнинг Ўзи гувоҳлик беради. Сизнинг кофир – аҳли ботил эканингизга ҳам Аллоҳнинг Ўзи гувоҳлик беради. Чунки:

«У осмонлару ердаги нарсани билур».

Осмонлару ерда У билмайдиган нарса йўқ. Шу жумладан, менинг кимлигимни ҳам, сизнинг кимлигингиизни ҳам яхши билади. Эй кофирлар, билиб қўйингки:

«Ботилга иймон келтириб, Аллоҳга қуфр келтирғанлар, ана ўшалар ўзлари зиён кўргувчилардир».

Бошқалар эмас. Улар ҳар тарафлама зиён кўрадилар. Аввало, бу дунёда зиён кўрадилар. Қолаверса, у дунёда ҳам зиён кўрадилар. Шунингдек, ҳаммага ҳам маълум ва машҳурдирки, ботилга эргашиб, Аллоҳга қуфр келтириш ҳеч қачон, ҳеч кимга заррача фойда келтирмаган.

 وَيَسْتَعِجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمٌ لَّجَاءَ هُوَ الْعَذَابُ وَلَيَأْتِنَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

53. Улар сендан азобни тезлаштиришни талаб қилурлар. Агар белгиланган ажал бўлмаганида, уларга, албатта, азоб келган бўлур эди. Албатта, уларга у тўсатдан, улар сезмаган ҳолда келур.

Эй Мұхаммад, кофиirlар сендан ўзларига ваъда қилинаётган азобни тезроқ келтиришни талаб этмоқдалар. Улар бу билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни ожиз қолдирмоқчи, мот қилмоқчи бўлдилар. Шу билан бирга, қўринадики, азобнинг келмай туришида ҳикматлар борлигини англамаяптилар. Аллоҳ таоло беҳикмат иш қилмайди. Кофиirlарга ваъда қилган азобни тезлатмаганлигида ҳам бир қанча ҳикматлар бор.

Гоҳида, бу ҳикмат кофиirlарни вақтинча тек қўйиб, қуфр ва тутғёнга муққаларидан кетган пайтларида олишида зоҳир бўлади.

Гоҳида, бунда мўминларни синаш – имтиҳон қилиш ҳикмати бўлади. Бу синовдан ўтсалар, иймонлари яна ҳам мустаҳкам бўлади. Бундай синовларга дош бера олмайдиганлар эса, ўз-ўзидан сафдан чиқадилар.

Гоҳида, азобнинг келмай туришида кофир ва мушриклардан баъзиларининг иймонга келишига ёки улардан мўмин фарзандлар туғилишига муҳлат бериш ҳикмати бўлади. Шу ва шунга ўхшаш ҳикматларни кофиirlар англаб етмайдилар ва:

«Улар сендан азобни тезлаштиришни талаб қилурлар».

Улар талаб қилмасалар ҳам, азоб келади.

«Агар белгиланган ажал бўлмаганида, уларга, албатта, азоб келган бўлур эди.»

Лекин Аллоҳ таоло ҳар бир нарсанинг, шу жумладан, кофиirlарга келадиган азобнинг ажали – муддатини ҳам аввалидан белгилаб қўйгандир. Ўша муддат етганида, азоб ҳам келади. Азобнинг талаб қилинган заҳоти келмаслиги, унинг умуман келмаслигидан дарак эмас.

«Албатта, уларга у тўсатдан, улар сезмаган ҳолда келур».

Қандай келганини билмай, фафлатда қоладилар.

 يَسْتَعِجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لِمُحِيطَةٍ بِالْكَفَرِينَ

54. Улар сендан азобни тезлаштиришни талаб қилурлар. Ҳолбуки, жаҳаннам, ҳеч шубҳасиз, кофирларни ўраб тургувчиидир.

Кофирларнинг ҳолати қизик. Улар Пайғамбарлардан азобни тезлаштиришни талаб қиласидар. Лекин ўзларини азоб тўла жаҳаннам қуршаб турганини билмайдилар. Кофирикнинг ўзи азоб. Кофир одам жаҳаннам азобига гирифтор бўлишига заррача шубҳа йўқ. Яна улар азобни тезлатишни ҳам талаб қиласидар. Улар шошилмасалар ҳам, барабибир, азобга гирифтор бўлишлари аниқ. Шубҳасиз, бир кун келадики:

 يَوْمَ يَغْشَىهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمَنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُو قُوَّامًا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

55. У кунда азоб уларни устларидан ва оёқлари остидан ўраб олур ва У зот: «Қилиб юрган амалларингиз(жазоси)ни тотинг!» деб айтур.

Кофирлар интизор бўлаётган азоб қиёмат куни келади.

«У кунда азоб уларни устларидан ва оёқлари остидан ўраб олур.»

Ҳамма томонларидан ёпирилиб келади. Азоб келмаган томон қолмайди. Ана шунда уларга:

«У зот: «Қилиб юрган амалларингиз(жазоси)ни тотинг!» деб айтур.»

Бу жазо бўлишида ҳеч шубҳа йўқ, муҳаққақ, жазодир. Кофирлар шошилмай тураверсингар. Улар қуфрлари учун, мўмин-мусулмон бандаларга озор, азоб ва иқоб берганлари боис, Аллоҳ, томонидан жазоланишлари турган гап.

Кофирларнинг чексиз озор, азоб, қийноқларига сабр қилиб, иймонларида собит турган мўмин-мусулмонларга эса, Аллоҳ, таоло бундай хитоб қиласиди:

 يَعْبَادِي أَلَّذِينَ إِمْنَوْا إِنَّ أَرْضِي وَسِعَةٌ فَإِيَّى فَاعْبُدُونَ

56. Эй, иймон келтирган бандаларим, албатта, Менинг ерим кенгdir. Бас, Менгагина ибодат қилинглар.

Аллоҳ, таоло иймон учун, дину диёнат учун азоб-уқубат тортаётган мўмин-мусулмонларга суюкли, уларни тақдирловчи бир нидо қилмоқда:

«Эй, иймон келтирган бандаларим...» демоқда.

Уларни «иймон келтирганлар» деб атасининг ўзи улкан саодат. «Бандаларим», деб ўзига нисбат беришида эса, яна ҳам катта тақдирлаш бор.

«...албатта, Менинг ерим кенгдир.»

Бунда ҳам мўмин-мусулмонларнинг кўнглини қўтариш, уларга далда бериш бор.

Сиз Менинг бандамсиз, ер Менинг ерим. Кофирлар бирор жойда иймонингиз учун, дину диёнатингиз учун сизга тинчлик бермаётган бўлса, қийноқ-қистовга олаётган бўлса, Менинг ерим кенг, бошқа томонида яшаб, истиқомат қилишингиз мумкин.

«Бас, Менгагина ибодат қилинглар.»

Қаерда яшашингиз аҳамиятли эмас, фақат Аллоҳгагина ибодат қилишга имкон бўлса бўлди, ўша ер маҳбубдир.

Бу оятда Макка мушрикларидан азоб чекаётган мўминларга Маккани ташлаб, ҳижрат қилишга даъват бор эди. Биринчи муҳожирларнинг ҳижратларидан кейин кофирлар яна ҳижрат қилмоқчи бўлган мусулмонларнинг йўлларини тўсиб, уларни ўлдириш пайида бўла бошладилар. Ҳижрат сабабли вужудга келадиган она ватан, аҳли аёл, ёру дўст соғинчи устига жоннинг хавф-хатар остида қолиши ҳам қўшилди. Ана ўша сабаб юзасидан Аллоҳ таоло қўйидагиларни айтди:

كُلْ نَفْسٍ ذَاقَتُ الْمَوْتَ مِمَّا إِلَيْنَا تَرْجَعُونَ

57. Ҳар бир жон ўлимни тотажақдир. Сўнгра Бизгагина қайтарилурсиз.

Ўлим ҳақ. Ҳар бир банданинг бошида ўлим бор. Ундан қочиб қутулиб бўлмайди. Лекин ўлим билан ўлимнинг фарқи бордир. Иймонли ҳолда ўлиш бошқа, кофир ҳолда ўлиш бошқа. Синовга чидай олмай, муртад бўлиб ўлиш бошқа. Мунофиқлик қилиб ўлиш бошқа. Аллоҳнинг динига, мўмин-мусулмонларга ёмонлик қилиб юриб ўлиш бошқа. Аллоҳнинг дини учун, иймон йўлида ҳаракат қилиб, ҳижратда ўлиш тамоман бошқа. Ўлиш барибир бўлганидан кейин, кофирларнинг таҳдидидан қўрқмай, ҳижрат қилаверинглар.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئُنَّهُم مِّنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي مِنْ تَحْنَهَا الْأَنْهَرُ
خَلِدِينَ فِيهَا نَعْمَ أَجْرٌ لِّلْعَمَلِينَ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رِبِّهِمْ يَئُوكُونَ

58. Иймон келтириб, яхши амалларни қилганларни жаннатдан остидан анҳорлар оқиб турган олиймақом жойларга жойлаштиurmиз. У ерда абадий қолурлар. Амал қилгувчиларнинг ажри қандай ҳам яхши!

59. Улар сабр қилган ва Роббилирагагина таваккул қиласидиган зотлардир.

Демак, ҳақиқий иймон келтирган, яъни, оғзида иймон калимасини айтиш билангина кифояланиб қолмай, яхши амалларни ҳам қилган бандаларга Аллоҳ таоло жаннатдан олиймақом жойларни ато этар экан. Ўша жойлар олиймақом бўлиши билан бирга, остидан анҳорлар оқиб турар экан. Иймон келтириб, яхши амалларни қилганлар у ерда вақтингчалик эмас, абадий роҳатда қолар эканлар.

Улар бу улуф неъматга иймон ва дину диёнат йўлидаги мashaқ-қатларга, азоб-уқубатларга ва синовларга бардош берганлари учун, ҳамма ишда фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигагина таваккал қилганлари – суюнганлари учун эришадилар. Яхши амаллар соҳибларини ана шундай яхши ажрларга эриштиради. Яхши амалларни қилувчилярнинг ажри қандай ҳам яхши!

Албатта, Аллоҳнинг йўлида ҳижрат қилишда жонга бўладиган хавфу хатардан, ватан, аҳли аёл, акраболар фирогидан бошқа мушқулотлар ҳам бор. Мисол учун, ризқи рўз масаласи. Ҳижратга тайёргарлик кўраётган киши хаёлидан бу масала ҳам ўтиши мумкин. Аллоҳ таоло келгуси оятда ризқи рўз масаласини ҳам баён қиласди:

وَكَانَ مِنْ دَآبَةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا إِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

60. Ўз ризқини кўтара олмайдиган қанчадан-қанча жонзотлар бор. Уларга ҳам, сизларга ҳам Аллоҳ ризқ берадир. Ва У ўта эшитгувчи ва ўта билгувчи зотдир.

Дарҳақиқат, ўйлаб кўрадиган бўлсак, кўпгина жонзотлар ризқга муҳтож бўлганида, уни тановул қилишдан бошқа нарсани билмайди. Ризқ топиш учун ҳаракат ҳам қилмайди. Ризқни ўзи билан кўтариб ҳам юрмайди. Ўзига ризқ жамғармайди ҳам.Faқат ризқ керак бўлганида, уни тановул қиласди, холос. Аммо, ризқ топилмасдан, бирортаси очқаб ўлиб ҳам қолмайди. Ризқини териб еб юраверади. Faқат инсонгина ризқ тўплашни одат қилган. Илоҳий таълимотлардан узоқ бўлган баъзи бир одамлар ҳаётни ризқ-рўз учун курашишдан иборат, деб ўйлайдилар. Улар, ўзларича, ризқни ўзимиз топмоқдамиз, деб гумон қиласидилар. Аслида эса:

«Уларга ҳам, сизларга ҳам Аллоҳ ризқ берадир».

Яъни, ризқини кўтара олмайдиган ўша жонзотларга ҳам, инсонларга ҳам ризқни Аллоҳ таоло беради. Шунинг учун, ризқи рўзни баҳона қилиб, иймон йўлидаги курашдан чекиниш, ҳижратдан қолиш мумкин эмас. Ризқи рўзнинг хотирини қилмасдан, қўрқмасдан ҳиж-

ратга кетавериш керак. Ризқ берувчи Аллоҳнинг Ўзи. Ўзини деб ҳижрат қилган бандаларини ризқсиз ташлаб қўймайди.

«Ва У ўта эшитгувчи ва ўта билгувчи зотдир.»

Аллоҳ уларнинг нима деяётгандарини яхши эшитиб, билиб туради.

Энди келадиган оятларда мушрикларнинг тасаввурларидағи қарама-қаршиликлар баён қилинади.

 وَلَئِنْ سَأَلْتُهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولُنَّ اللَّهُ فَإِنِّي يُؤْفِكُونَ

61. Агар улардан: «Осмонлару ерни ким яратган ва қуёшнию ойни ўз измига қаратган ким?» деб сўрасанг: «Аллоҳ», дерлар. **Бас, унда қаёққа бурилмоқдалар?!**

Мушриклардан «Осмонлару ерни ким яратган?» деб сўралганида, Аллоҳ яратган, деб жавоб берар әдилар. Шунингдек, қуёш ва ойни ўз измига солиб қўйтган ким, деб сўралганида ҳам, Аллоҳ, деб жавоб берардилар. Аммо, айни чоқда, Аллоҳга эмас, бут ва санамларига ибодат қилишарди. Бу ишлари ўта мантиқсизлик эди. Осмонлару ерни яратган ҳам, қуёш ва ойни Ўз измига қаратган ҳам Аллоҳ, эканини билиб турса-ю, ўша зотта ибодат қилмай, бошқа томонга бурилиб кетса. Шунинг учун ҳам, ояти кариманинг охирида ажабланиш ила:

«Бас, унда қаёққа бурилмоқдалар?!» деб сўралмоқда.

Дарҳақиқат, улар Аллоҳни қўйиб, қаёққа буриладилар?

 اللَّهُ يَسْطُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

62. Аллоҳ Ўз бандаларидан кимни хоҳласа, ризқини кенг қилиб қўядир ва хоҳлаганиникини тор қиласидир. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчи зотдир.

Дунёда ҳаммага ризқ берувчи ягона розиқ Аллоҳ таолонинг Ўзидир. Аллоҳ Ўзи хоҳлаганига кенг ризқ беради ва хоҳлаганига тор ризқ беради. Унинг ишига бошқа ҳеч ким аралаша олмайди.

«Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчи зотдир.»

Кимнинг ризқини кенг қилишни, кимнинг ризқини тор қилишни жуда яхши билади.

وَلَئِنْ سَأَلْتُهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنْ كُلِّ السَّمَاوَاتِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لِيَقُولُنَّ اللَّهُ قَلِيلٌ
الْحَمْدُ لِلَّهِ بِلَأَكْثَرِهِمْ لَا يَعْقِلُونَ

63. Агар улардан: «Осмондан сув тушириб, у билан ўлган ерни тирилтирган ким?!» деб сўрасанг, албатта, улар: «Аллоҳ», дерлар. Сен: «Аллоҳга ҳамд бўлсин!» деб айт. Йўқ! Уларнинг кўплари ақл юритмаслар.

Мушриклардан «Осмондан сув тушириб, ўша сув билан ўлиб ётган ерни ким тирилтириди?» деб сўралса, Аллоҳ, дея жавоб берардилар. Лекин ўзлари Аллоҳга эмас, бут-санамларига ибодат қиласидилар. Аллоҳ таоло ушбу оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга мазкур савонни яна бир бор тақрорлашни тавсия қилмоқда. Шу билан бирга:

«Албатта, улар: «Аллоҳ», дерлар», деб уларнинг жавобини ҳам айтиб қўймоқда. Сўнгра эса, Пайғамбаримиз алайҳиссаломга:

«Аллоҳга ҳамд бўлсин!» (Алҳамду лилах) деб айтишни ҳам таълим бермоқда. Аллоҳнинг холиқ ва розиқ эканини мушриклар ўз тиллари билан эътироф этгандарни учун Аллоҳга ҳамд айтиш таъкидланмоқда. Яъни, мушрикларга ўз тиллари билан ўзларига қарши далил айттирган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин.

«Йўқ! Уларнинг кўплари ақл юритмаслар.»

Ақл юритганларида, ўз тиллари билан тан олган ҳақиқатга хилоф қилмасдилар, бут ва санамларга эмас, Аллоҳга сифинардилар.

وَمَا هَنِذَهُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الْدَّارَ الْآخِرَةَ لِهِيَ الْحَيَاةُ الْأَوَّلَ كَانُوا
يَعْلَمُونَ

64. Бу дунё ҳаёти фақат ўйин-кулгидан иборатдир. Агар билсалар, охират диёри, ана ўша ҳақиқий ҳаётдир.

Агар одамлар охиратни унутиб, фақат бу дунё учун яшайдиган бўлсалар, ҳаёт бекорчи ўйин-кулгидан бошқа нарса бўлмай қолади. Аслида, бу дунё ўткинчи бўлса-да, охират учун тайёргарлик босқичини ўташи керак.

«Агар билсалар, охират диёри, ана ўша ҳақиқий ҳаётдир.»

Чунки, у ўткинчи эмас, абадийдир. У ҳаётга лиммо-лимдир. Лекин мушрик ва кофирлар бу ҳақиқатни англамай, охиратни қўйиб, ҳаёти дунёга ўзларини урадилар. Уларнинг бундай нотўғри йўллари дунё ҳақидаги нотўғри тасаввурларидан келиб чиқади.

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفَلَكِ دَعَوْهُ اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الْدِينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ

65. Улар қачон кемага минсалар, Аллоҳга, Унинг динига ихлос қилган ҳолларида дуо қилурлар. Нажот бериб, уларни қуруқликка чиқарса, баногоҳ ширк келтиурлар.

Ушбу оятда ҳам кофир ва мушрикларнинг қарама-қарши ҳолатлари баён қилинмоқда.

«Улар қачон кемага минсалар, Аллоҳга, Унинг динига ихлос қилган ҳолларида дуо қилурлар.»

Кемага мингандарида, қўрқувда қоладилар. Чунки, денгиз ўртасида сузид кетаётган кема ҳар лаҳзада ҳалокатта учраши мумкин. Шунинг учун ҳам, кофир ва мушриклар кемага минган чоғларида жонлари кўзларига кўриниб, Аллоҳдан омонлик тилаб, дуо қила бошлийдилар. Бошқа бирор зотдан паноҳ сўраш ёдларига ҳам келмайди.

«Нажот бериб, уларни қуруқликка чиқарса, баногоҳ ширк келтиурлар.»

Аллоҳ таоло денгизда учраши мумкин бўлган ҳалокатдан нажот бериб, уларни қуруқликка эсон-омон чиқарса, қарабсанки, Аллоҳга яна ширк келтириб турибдилар. Ҳозиргина денгизда турганларида Аллоҳга ёлбориб, Ундан ёрдам сўраганлари эсларидан чиқиб кетган. Шундай қилиб, улар Аллоҳ берган неъматта куфр келтирмоқдалар.

ٰكُفَّرُوا إِمَّا أَتَيْنَاهُمْ وَلَيَتَمْنَعُوْ فَأَسْوَفُ يَعْلَمُونَ

66. Улар Биз берган нарсага куфр келтираверсинлар ва ҳузур қиласверсинлар! Бас, тезда билурлар.

Аллоҳ таолонинг айтганига юрганларидан кейин, нима хоҳласалар, қиласверсинлар. Аллоҳ берган неъматларга куфр келтириб, Унга ширк келтираверсинлар. Бу дунё матоҳларидан ҳузурланаверсинлар. Бунинг оқибати нима бўлишини тезда билиб оладилар.

أَولَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا إِمَّا نَّسْخَطْنَاهُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَيَا بَلْ تُظْلِلُ يُؤْمِنُونَ
وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ

67. Биз уларга Ҳарамни омонлик жойи қилиб қўйганимизни билмабмидилар?! Ҳолбуки, уларнинг атрофида одамлар талонтарожга учрамоқдалар. Улар ботилга иймон келтириб, Аллоҳнинг неъматига куфр келтиурларми?!

Макка аҳли Ҳарами Шарифнинг ҳурмати сабабидан омонлиқда яшар эдилар. Ҳеч ким уларга тегмас, ҳатто ёмон қарамас, балки

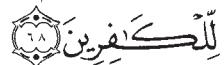
Ҳарами Шарифнинг ҳурмати туфайли уларни ҳам улуғлар, эҳтийом қиласар эдилар. Ҳарамнинг чегарасидан ташқаридағиларни эса, хоҳлаганлар ўлдирап, хоҳлаганлар олиб кетиб, қул қиласар ёки молу дунёсини тортиб олар эди.

Аллоҳ таолонинг ана шундай улуғ неъматига сазовор эканларига қарамасдан, Макка аҳли иймонга келмади. Бу ҳам етмаганидек, Исломга қарши энг ашаддий душманга айланди. Шунинг учун ҳам, оят охирида уларнинг бу ҳолларидан ажабланиб:

«Улар ботилга иймон келтириб, Аллоҳнинг неъматига куфр келтирурларми?!» деб сўралмоқда.

Улар бу билан-да кифояланиб қолмай, Аллоҳга ширк ҳам келтирадилар. Яъни, Аллоҳнинг неъматларига куфр келтирадилар. Аллоҳдан келган ҳақ динни инкор қиласадилар.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَبَ بِالْحَقِّ لِمَا جَاءَهُ وَأَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوَى

68. Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқиган ёки ўзига келган ҳақни ёлғонга чиқарган кимсадан ҳам золимроқ одам борми?! Кофирларга жаҳаннамда тураг жой йўқмиди?!

Албатта, дунёдаги энг золим одам, Аллоҳга нисбатан ёлғон тўқиб, Унга ширк келтиргувчи ва ўзига келган ҳақни ёлғонга чиқаргувчи одамдир.

Кофиirlарнинг тураг жойи албатта жаҳаннамдир.

Кетма-кет синовларга дуч келаётган мўминларга суранинг охирида яна бир бор тасалли берилади:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِي نَالَّهِ دِيَنَهُمْ سُبْلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

69. Бизнинг (йўлимизда) жиҳод қилганларни Ўз йўлларимизга ҳидоят этурмиз. Албатта, Аллоҳ чиройли амал қилгувчилар биландир.

Аллоҳнинг йўлида бор имкониятларини ишга солиб ҳаракат қилганларни Аллоҳ таолонинг Ўзи түғри йўлга бошлаб туради. Яхши амалларни қилганларни ёлғиз қўймай, улар билан Ўзи бирга бўлади. Бу ҳақиқатни мўминлар бир лаҳза ҳам унутмасликлари керак.

سُورَةُ الرُّومٌ

РУМ СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 60 оятдан иборат.

Бу сураи кариманинг бошида Румнинг фалабаси ҳақида башорат келади. Сура «Рум» деб номланишининг боиси шундан. Рум машҳур давлат ва катта императорликнинг номи бўлиб, ҳозирги ўзбек тилида «Рим» шаклида қўлланилади.

Мусулмонлар билан мушриклар орасидаги зиддият ҳаётнинг тури жабхасида кенг тарқалган эди. Душманликка одатланиб қолган мушриклар мусулмонларга озор бериш учун ҳар бир фурсатдан фойдаланарадилар. Ўша вактнинг икки етакчи давлати бўлмиш Рум ва Форс императорликлари орасида ўзаро тортишув, уруш-жанжал тинмай давом этарди. Уларнинг бу тортишувларини араблар ҳам кузатиб турар ва ўзларича тарафдорлик ҳам қиласи эдилар. Румликлар аҳли китоб бўлганилиги туфайли мусулмонлар уларга тараф бўлишиди. Мажусий форсликларга эса, динлари ўхшаш бўлган мушриклар тарафдорлик қилишиди.

Ўша пайтдаги урушларнинг бирида Форс ғолиб келди. Бундан мушриклар чексиз хурсанд бўлдилар ва яқинда биз ҳам мусулмонларни албатта енгажакмиз, деб гапира бошладилар. Аҳли китоб бўлмиш румликларнинг мағлубияти мусулмонларни қаттиқ хафа қилди.

Шунда Аллоҳ, таоло «Рум» сурасининг аввалги оятларини индириб, румликлар саноқли йиллар ичида фалабага эришажаклари ва бундан мўминлар хурсанд бўлишлари ҳақида башорат берди. Бу башорат Қуръон мўъжизаларидан эди.

Сура давомида иймон ва куфр орасидаги кураш мавзуи ривожланиб боради. Қадимдан ҳақ ва ботил ўртасидаги курашда иймон томони ғолиб келаётгани, бундан кейин ҳам шундай бўлиши ҳақида хабарлар берилади. Бу ишда Аллоҳнинг ягоналигига, Пайғамбарликка, ўлгандан кейин қайта тирилишга ва ҳар кимга жазо ёки мукофот берилишига иймон келтириш муҳим ўрин тутиши уқтирилади.

Иймон ва куфр аҳли орасидаги курашда иймон аҳлининг фалабаси аниқлиги билан бирга, улар охиратда ҳам нажотга, улкан ютуқقا эришишлари алоҳида таъкидланади. Шунингдек, бу дунёда мағлуб

бўлган қуфр аҳли у дунёда ҳам ёмон оқибатга дучор бўлиб, дўзах азобини тортишлари муқаррар эканлиги баён қилинади.

«Рум» сурасида Аллоҳниң ваҳдониятига ва чексиз қудратига далолат қилувчи борлиқдаги мавжудотлар ва ғайбий далиллар ҳақида ҳам сўз юритилади. Аллоҳ таолога ибодат қилувчилар билан бут-санамларга сифинувчилар орасидаги фарқ мисоллар билан тушунтирилади.

Сураи қариманинг сўнгида илоҳий оятлар ва огоҳлантиришлардан ибрат олмаёттан Қурайш кофирлари ҳақида сўз юритилиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ва мўминларга тасалли берилади.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбарликларининг бешинчи йили (613 милодий) Рум ва Форс императорликлари орасида жуда катта қонли уруш рўй берди. Ўша пайтда Форсга Хусрав II, Румга Ҳеракл подшоҳлик қиласди. Бу икки давлатнинг ўзига яраша ерлари, аскарий куч-кувватлари бор эди. Ўша даврда Фаластин, Сурия, Миср, Ироқнинг бир қисми ва Кичик Осиё Румга тобе эди. Мазкур урушда форсликлар Румга икки томондан хужум қилдилар. Дажла ва Фурот дарёлари бўйлаб Сурия ерларига, Озарбойжон ва Арманистон тарафдан Кичик Осиёга бостириб кирдилар. Форс лашкарлари Рум кучларини икки жабҳада ҳам енгиб, денгизгача таъқиб этиб бордилар. Улар Суриядаги насороларнинг барча муқаддас шаҳарларини эгалладилар. 614 милодий йилида бутун Фаластинни, жумладан, Қудусни ҳам қўлга олдилар. Уруш давомида барча канисалар йиқитилди, диний бинолар хароб этилди. Форсликлар йигирма олти минг яхудийни ва олтмиш мингдан зиёд христианни қиличдан ўтказдилар. Форс подшоҳи саройига ўлдирилган одамлардан ўттиз мингининг калласи келтирилди.

Уруш ҳаракатлари Мисрга ҳам этиб борди. 616 милодий йилида форсликлар Нил водийсини ишғол этдилар. Сўнгра Искандарияга юриш қилдилар. Бошқа томондан эса, бутун Кичик Осиёни қўлга киритиб, ўша пайтдаги Рум пойтахти Кустантанияга (Константинополга), унинг олдидаги бўғозга этиб келдилар. Форсликлар қаерни босиб олсалар, у ерда оташпастлик ибодатхонаси қуарар ва шу йўл билан христианлик ўрнига оташпастликни жорий қиласи эдилар. Бу катта мағлубиятдан сўнг Рум императорлигига қарашли бир қанча вилоят ва ўлкаларда марказий давлатга қарши исён кўтарилиди. Африқо ва Оврупадаги бир қанча ўлкалар, ҳатто пойтахтга қўшни баъзи ўлкалар ҳам империя қарамоғидан чиққанларини эълон қилди. Қисқаси, шарқий Рум императорлиги парчаланди. Лашкар тарқалиб кетди. Ҳазийна бўшаб қолди. Император Ҳеракл пойтахтни тарқ этиб, Қартажага қочди. Ғалабадан сархуш бўлган форсликлар бирқанча шартларни қўйдилар. Император форсликларга, жумладан, минг юк тилло, минг юк кумуш, минг юк ипак, минг от, мингта

аёл бериши шарт эди. Рум императорлиги бу талабларнинг ҳаммасини сўзсиз қабул қилди. Ўзаро шартнома имзоланди.

Румликларнинг вакиллари тўловларни тўлашга розиликларини билдириш учун Хусравнинг олдига киргандарида, у:

«Бу етарли эмас, Император Ҳеракл ўзи занжирбанд ҳолда келиб, хочга осилган худосини қўйиб, оташга ва қуёшга топинишини истайман», деди.

Мана шунаقا ишлар бўлиб ўтди.

Хуллас, румликларнинг мағлубиятини эшитган Макка мушриклари чексиз қувондилар ва мусулмонларга: «Сиз ва румликлар аҳди китобсизлар, биз ва форсликлар аҳди китоб эмасмиз, бизнинг шерикларимиз сизнинг шерикларингизни енгди, энди биз ҳам сизларни енгамиз», дедилар.

Ана шунда Аллоҳ таоло «Рум» сурасининг аввалги оятларини нозил қилди.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

الَّمَّاْ غُلِيَتِ الرُّومُ فِي أَدْفَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلْبَهِمْ سَيَغْلِبُونَ
بِضُعْسِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلٍ وَمِنْ بَعْدٍ وَيَوْمَيْذِ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ
يَنْصُرِ الَّلَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

1. Алиф. Лаам. Мийм.
2. Рум мағлуб бўлди.
3. Яқин ерда. Ва улар мағлубиятларидан кейин тезда ғолиб бўлажаклар.
4. Саноқли йилларда. Ундан олдин ҳам, кейин ҳам барча иш Аллоҳдандир. Ўша кунда мўминлар шодланурлар.
5. Аллоҳнинг нусратидан. У хоҳлаганига нусрат берур. Ва У азизу роҳиймдир.

Яъни, Рум Форсдан енгилди. Бу ҳодиса арабларга яқин ерда бўлди. Рум ва Форс ерлари Арабистон ярим оролига бевосита чегара дошдир. Ва румликлар бу мағлубиятларидан кейин тезда, саноқли йиллар ичида қайтадан ғолиб бўлажаклар. Румликлар ғолиб бўладиган кунда мўмин-

лар Аллоҳнинг нусратидан шодланадилар. Аллоҳ, хоҳлаганига нусрат беради. Ва У зот азиз (барчадан ғолиб) ва раҳим-шафқатлидир.

Форс ва Рум давлатлари орасидаги қирғинбарот уруш натижаларидан кейин бундай гапларни Аллоҳ таоло айтмаса, одам боласи журъят қилиб айта олмас эди. Ҳар қандай одамга, шунчалар қақшатқич зарбага учраган, тилка-пора бўлиб кетган Рум давлати қандай қилиб бир неча йил ичида қудратли Форс давлатини енга олади, деган фикр келиши турган гап эди. Шундай бўлди ҳам. Мушриклар Қуръоний хабарни масхара қилиб кула бошлашиди. Улар манзарани ўз қаричлари билан ўлчашар, аммо Аллоҳ таолонинг ўлчови бошқа экани хаёлларига келмасди.

Ушбу ҳодиса ҳақида бир қанча ривоятлар келган. Шулардан бири улуғ муфассир ва тарихчи имом ибн Жарир Тобарийнинг Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қилган ривоятларидир:

«Мушриклар форсликларнинг румликлардан устун бўлишини орзу қиласар эдилар. Мусулмонлар эса, румликларнинг форслардан устун бўлишини орзу қиласар эдилар. Чунки, улар аҳли китоб эдилар. Уларнинг динлари ўзаро яқин эди.

«Алиф. Лаам. Мийм. Рум мағлуб бўлди. Яқин ерда. Ва улар мағлубиятларидан кейин тезда ғолиб бўлажаклар. Саноқли йилларда» оятлари нозил бўлганида, мушриклар:

«Эй, Абу Бакр! Сенинг оғайнинг, Рум саноқли йилларда Форсдан устун бўлади, демоқда-я?!» дейишди. Абу Бакр:

«Тўғри айтади», дедилар. Улар:

«Биз билан гаров ўйнайсанми?» дейишди. Етти йил муддатга тўртгатдан туяга гаров ўйнадилар. Етти йил ўтди. Ҳеч нарса бўлмади. Бундан мушриклар шодланишди. Мусулмонлар маҳзун бўлишиди. Абу Бакр бўлиб ўтган гапни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга зикр қилдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизнингча, «бизъу» (саноқли йиллар) қанча?» деб сўрадилар. Абу Бакр:

«Ўндан оз», деб жавоб қилдилар. Расууллороҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бор, гаровнинг устига яна зиёда қил ва муддатни икки йилга ошир», дедилар. Икки йил ўтмай туриб отлиқлар келиб, Рум Форс устидан ғолиб келганининг хабарини бердилар. Мўминлар бундан шодланишди!»

(Илова: У вақтларда гаров ҳаром бўлмаган эди. Ояти каримада Рум «бизъя» – саноқли йилларда ғолиб келиши айтилган эди. Демак, ўн йилдан оз муддатда, деганидир. Шунинг учун ҳам, мушриклар етти йил ўтса ҳам бир гап бўлмаганидан хурсанд бўлдилар. Аммо Пайғамбари-

миз алайҳиссалом ояти қаримада айтилган нарса бўлишига тўла ишончда эдилар. Шунинг учун ҳам, у зот ҳазрати Абу Бакрга гаров қийматини оширишни иршод қилдилар. Аллоҳнинг айтгани содир бўлди.)

Ҳа, мазкур оятларда айтилганидек,

«Ундан олдин ҳам, кейин ҳам барча иш Аллоҳдандир».

Яъни, румликларнинг мағлубиятта учрашларидан олдин ҳам, ундан кейин ҳам дунёдаги барча ишлар Аллоҳнинг иродасига боғлиқ эди ва шундай бўлиб қолади. Фақат У зотнинг хоҳлагани бўлади. Аллоҳ, таоло румликларнинг саноқли йилларда фалаба қозонишини айтган эди. У кун келади. Ва:

«Ўша кунда мўминлар Аллоҳнинг нусратидан шодланурлар».

Шундай бўлди ҳам. Аллоҳ, румликларга фалаба берди. Мўминлар бундан шодландилар.

«У хоҳлаганига нусрат берур.»

Аллоҳ, таоло кимга хоҳласа, шунга нусрат беради. Унинг хоҳишига ҳеч ким тўсиқ бўла олмайди.

«Ва У азизу роҳиймдир.»

Аллоҳ, азиз, ҳамманинг устидан фолиб ва барчага меҳрибондир. Маълумки, Аллоҳ, таоло вақти-соати келиб румликларни форсдан, мусулмонларни мушриклардан устун қилди. Бу оятлар тушган пайтда ҳеч бир одам боласи румликлар форсдан, мусулмонлар мушриклардан фолиб келишини тасаввурига сиёдира олган эмас. Лекин орадан оятда айтилган саноқли йиллар – тўққиз йил ўтиб, румликлар форсликлар устидан фолиб келдилар. Айни вақтда, мусулмонлар Бадр урушида ўзларига нисбатан сон ва қурол жиҳатидан бир неча марта устун бўлган мушриклар устидан инсоният тарихини ўзгартирган фалабага эришдилар. Ҳамда Аллоҳ, ваъда қилган нусратга етишиб, шод бўлдилар.

وَعَدَ اللَّهُ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

6. (Бу) Аллоҳнинг ваъдасидир. Аллоҳ Ўз ваъдасига хилоф қилмас. Лекин одамларнинг кўпи буни билмаслар.

Аллоҳ, Ўзи хоҳлаган кишисига нусрат бериши ҳақидаги гап Аллоҳнинг ваъдасидир.

«Аллоҳ Ўз ваъдасига хилоф қилмас.»

У зот Ўз иродаси билан ваъда қилади ва Ўз иродаси билан ваъдасини амалга оширади. Бунга ҳеч ким ва ҳеч нарса тўсиқ бўла олмайди.

«Лекин одамларнинг кўпи буни билмаслар.»

Ўзларича ниманидир билгандек бўладилар, аммо асл моҳиятни англаб етмайдилар.

يَعْلَمُونَ ظِهِيرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُوَ غَافِلُونَ

7. Улар бу дунё ҳаётининг зоҳирини билурлар. Ҳолбуки, улар охиратдан ғофилдирлар.

Одамларнинг кўплари бу беш кунлик дунёning зоҳирини, сиртқи тарафини, юзаки тарзда биладилар. Кўзларига кўринган, қўллари билан ушлайдиган ёки бошқа ҳис этиш аъзолари ва асбоблари билан сезадиган нарсаларнигина, уларнинг ҳам бир қисминигина биладилар. Улар, асосан, бу дунёга қизиқадилар.

«Ҳолбуки, улар охиратдан ғофилдирлар.»

Шу сабабли, бу ҳаёти дунёга ўта берилиб кетадилар. Унинг забийнатларига, матоҳлари ва шаҳватларига ўзларини урадилар. Бутун ақл-заковот, куч-қудрат ва имкониятларини шу йўлга сарфлайдилар. Дунё ишларида маълум даражада натижага эришсалар-да, охират ишларида энг ғофил, энг қолоқ ва энг нотавон бўлиб қолаверадилар.

Бу тоифа кишилар ҳақида имом Ҳасан ал-Басрий: «Аллоҳга қасами, уларнинг баъзилари дунё илмида шу даражага етганки, тирнофи билан дирҳамни чертиб кўриб, унинг оғирлигини айтиб беради, аммо намозни эплаб ўқий олмайди», деганлар.

Ҳа, ҳаёти дунёning зоҳирига ўта қизиқиш одамни моддапарастлик домига тортиб, маънавий ва руҳий жиҳатдан ўта қашшоқ қилиб қўяди. Агар ушбу илм меъёрида бўлиб, иймон асосига қурилса, охиратдан ғофил қолинмаса, айни муддао бўлар эди.

Бундай даражага эришиш учун эса, инсон Аллоҳ яратган маҳлуқотлар ҳақида чуқур тафаккур қилиб кўрмоғи лозим:

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْسَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٌ مُّسَمٌ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَفِرُونَ

8. Ахир, улар, ўзларича, Аллоҳ осмонлару ерни ва улар орасидаги нарсаларни фақат ҳақ билан ва маълум муддатга яратганини тафаккур қилиб кўрмасларми?! Ҳақиқатан, одамлардан кўпали Роббиларига рўбарў бўлишни инкор қилгувчилардир.

Инсоннинг ақл ишлатиладиган нарсалар ҳақида ўйлаши «тафаккур» дейилади. Оятда одамларнинг тафаккур юритмасликларидан ажабланиш бор. Ҳар бир инсон осмонлару ер ва улар орасидаги маҳлуқотлар ҳақида чуқур тафаккур қилмоғи лозим. Бу нарсаларни яратишдан мақсад нима? Уларни ким яратган? Албатта, оятда айтилганидек,

яратгувчи Аллоҳ таолодир. Аллоҳ ҳикматсиз бир иш қиласлиги маълум ва машҳур. Аллоҳ таоло кўзга қўринмас ҳужайраларни ҳам яратиб кўйган. Уларнинг ҳар бирида ўзига яраша ҳикмат бор. Демак:

«...Аллоҳ осмонлару ерни ва улар орасидаги нарсаларни фаяқат ҳақ билан ва маълум муддатга яратганлигини...» ҳар бир инсон тушуниб этиши лозим.

«Ҳақиқатан, одамлардан кўплари Роббиларига рўбарў бўлишни инкор қилгувчилардир.»

Шу сабабли, бошларига мусийбатлар келтирадиган ишларга ўзларини урадилар.

أَوْلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عِقْبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ
 قُوَّةً وَأَثَارُوا أَلْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا
 كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمُهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

9. Ер юзида юриб, ўзларидан олдингиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмасларми?! Уларнинг булардан қувватлари кўпроқ эди ва ерга ишлов бериб, уни булар обод қилгандан кўра кўпроқ обод қилган эдилар. Ва уларга Пайғамбарлари очиқ-ойдин(оят)лар билан келдилар. Аллоҳ уларга зулм қиласлиги эди, лекин улар ўзларига зулм қилардилар.

Роббиларига рўбарў бўлишни инкор қилаётган кофири мушриклар:

«Ер юзида юриб, ўзларидан олдингиларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмасларми?!

Ана шунда ўтмишдаги кофири ва мушриклар нима оқибатта дуучор бўлганларини яққол кўрар эдилар. Ҳолбуки, ўша олдингилар ҳозиргилардан яхшироқ ҳолатда эдилар.

«Уларнинг булардан қувватлари кўпроқ эди...»

Қадимда ўтган кофирилар ҳозирги кофирилардан кўра кўпроқ куч-кувватга эга эдилар. Аммо оқибатлари ёмон бўлди. Уларга нисбатан заиф бўлган ҳозирги кофириларнинг оқибати нима бўлар эди?

«...ва ерга ишлов бериб, уни булар обод қилгандан кўра кўпроқ обод қилган эдилар.»

Аввалги кофирилар ободончилик масаласида ҳам ҳозирги кофирилардан устун эдилар. Улар ерга кўпроқ ишлов берганлар. Деҳқончиликни жуда ҳам ривожлантирганлар. Шунингдек, ердан турли маъданларни чиқариш ва бошқа ободончилик ишларини тараққий эттирганлар. Ушбу оятлар нозил бўлаётган давр кофириларидан кўра кўпроқ обод қилганлар. Шундай вазиятда:

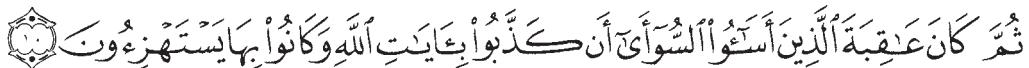
«...уларга Пайғамбарлари очиқ-оидин(оят)лар билан келдилар».

Уларни Аллоҳнинг ибодатига, тавҳид ақийдасига даъват қилдилар. Агар улар Пайғамбарлар даъватига лаббай деб жавоб берганларида, иймонга келганларида:

«Аллоҳ уларга зулм қилмас эди...»

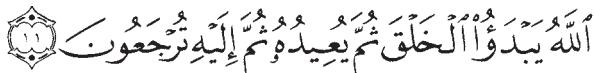
Ҳаммалари баҳту саодатга эришар эдилар. Улар, аксинча, коғир бўлдилар ва:

«...улар ўзларига зулм қилардилар».

10. Сўнгра ёмонлик қилганларнинг оқибати Аллоҳнинг оятларини ёлғонга чиқарганлари ва уларни истеҳзо қилганлари учун ёмон бўлди.

Аллоҳнинг Пайғамбарлари келтирган оятларини ёлғонга чиқариш ва уларни мазах қилиш энг ёмон одатдир. Бундай қилганларнинг оқибати ёмон бўлиши турган гап. Ёмонлик охират кунида бўлади. Қиёматнинг келишига эса, ҳеч шубҳа йўқ.

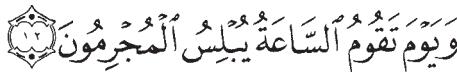

11. Аллоҳ маҳлуқотни йўқдан бор қилур, сўнгра уни яна қайтадан вужудга келтиур, сўнгра Үнга қайтарилурсиз.

Яъни, Аллоҳ, таоло барча маҳлуқотларни йўқ жойдан бор қилиб яратади. Ўлганларидан кейин қиёмат кунида уларни яна қайтадан тирилтириб вужудга келтиради. Тирилтирилганингиздан:

«...сўнгра Үнга қайтарилурсиз».

Яъни, Аллоҳнинг Ўзига қайтариласиз. У зот Ўзи билиб ҳисобкитоб қиласи.

12. Қиёмат қоим бўлган кунда жиноятчилар ноумид бўлурлар.

Улар бу дунёдан фоғил бўлиб, қиёматга ишонмасдан, коғир ҳолларида ўтган эдилар. Энди эса, албатта, ноумид бўладилар. Чунки, коғирликлари сабабли қиёматта ҳеч қандай тайёргарлик кўрмаган эдилар.

Сўнгра, уларнинг қиёматда ноумид бўлишларининг яна бир сабаби зикр қилинади:

وَلَمْ يَكُنْ لَّهُمْ مِنْ شَرِّ كَايِهِمْ شَفَعَوْا وَكَانُوا شَرِّ كَايِهِمْ كَافِرِينَ

13. Уларга (Аллоҳга келтирган) шерикларидан шафоатчилар бўлмади ва улар шерикларига қуфр келтиргувчи бўлдилар.

Бу дунёдан мушрик ҳолида ўтганлар турли нарсаларни Аллоҳ таолога шерик этиб, уларга ибодат қилишган ва охиратда уларнинг шафоатидан умидвор бўлишган эди. Энди эса, қиёмат қоим бўлганида, «шафоатчилари» улардан воз кечдилар. Шундай экан, ушбу мушриклар ноумид бўлмай, ким ноумид бўлсин?!

وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمٌ يَنْفَرُونَ

14. Қиёмат қоим бўлган куни, ўша куни (гуруҳларга) бўлинурлар.

Одамлар қиёмат куни бир қанча гуруҳларга ажralадилар. Аввало, жаннатий ва дўзахийлар гуруҳига, сўнгра мазкур икки гуруҳдан ҳар бири яна бир қанча гуруҳларга бўлинади. Жаннатийлар ҳаммалари бир хил даражада бўлмайдилар. Бу дунёдаги иймонлари қуввати ва қилган амаллари салмоғига қараб турли даражаларга соҳиб бўладилар. Баъзи гуруҳлар жаннатнинг энг тўридан жой олсалар, баъзилари ўртачароқ, яна бошқалари бундоқроқ ҳолатда бўладилар.

Шунингдек, дўзахийларнинг бадбахтлик даражалари ҳам ҳар хил бўлади. Мунофиқлар дўзахнинг энг қаъридан жой олсалар, кофирлар яна бошқа жойдан, мушриклар ўзларига хос ердан жой оладилар. Ана ўша даражаларга қараб улар гуруҳ-гуруҳларга бўлинадилар.

فَأَمَّا الَّذِينَ إِيمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحَبُّونَ

15. Бас, иймон келтириб, яхши амалларни қилганлар, улар жаннатда шодланурлар.

Қиёмат кунидаги одамларнинг бўлинган катта гуруҳларининг биринчиси

«иймон келтириб яхши амал қилганлар» гуруҳи бўлиб,
«улар жаннатда шодланурлар».

Ана ўша саодатманд гуруҳдан бўлиш учун фақат иймоннинг ўзи, яъни, оғиз билан айтилган қуруқ гап кифоя қилмаслиги, албатта яхши амаллар ҳам бўлиши зарурлигига эътибор бермоқ керак.

Кейинги ояти каримада иккинчи гуруҳ ҳақида сўз кетади.

 وَآمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا إِثْنَا وَلَقَاءِي الْآخِرَةِ فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْسَرُونَ

16. Куфр келтириб, Бизнинг оятларимизни ва охират мулоқотини ёлғонга чиқаргандар, ана ўшалар, азобга ҳозир қилинурлар.

Демак, қиёмат қунидаги одамларнинг бўлинган иккинчи катта гуруҳи

«Куфр келтириб, Бизнинг оятларимизни ва охират мулоқотини ёлғонга чиқаргандар»

бўлади. Улар бу дунёда иймонсиз бўлиб, кофирилик ила, Аллоҳ таолонинг оятларига ишонмай уларни ёлғонга чиқариш ила, охират кунига ишонмай, ўша кунда Аллоҳ таолога йўлиқиб, ҳисоб-китоб беришни ёлғонга чиқариб юрганлари учун,

«ана ўшалар, азобга ҳозир қилинурлар».

Қиёмат қуни васфидан сўнг энди келадиган ояти карималарда бу дунёning кўринишлари ва ажойиботлари, сиру асрорлари ва турли мўъжизалари баён қилинади:

 فَسُبْحَنَ اللَّهِ حِينَ تُمُسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ

17. Бас, тунга киришингизда ҳам, тонгга киришингизда ҳам Аллоҳни поклаб ёд этинг.

Аллоҳни поклаб ёд этишни арабчада «тасбих» дейилади. Тасбих, энг аввало, дилда бўлиб, сўнгра тилга кўчади. «Субҳаналлоҳ» деб такрорлаш тасбих, айтиш ҳисобланади. Тилда айтиш дилдаги тасбихнинг тасдиfi бўлади. Ўз навбатида, тилда айтилган тасбих, амалга кўчиши керак.

Уламоларимиз оятдаги тунга киришда тасбих, айтиш ҳақидаги амрни шом ва хуфтон намозига таъвийл қилганлар. Яъни, шом ва хуфтон намозларини ўқиб, Аллоҳни поклаб ёд этинглар деганидир, деб айтганлар.

Шунингдек, тонгга киришда тасбих, айтишдан мурод бомдод намозини ўқишидир.

 وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشَيَا وَحِينَ تُظَهِرُونَ

18. Осмонлару ердаги ҳамду сано Уницидир. Оқшомда ва пешинда ҳам (поклаб ёд этинг).

Дунёда барча ҳамду сано, мақтов Аллоҳнинг Ўзига хосдир. Сизлар Унга оқшом ва пешин пайтларида ҳам тасбих, айтингиз. Яъни, пешин ва аср намозларини қоим қилинглар.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيْتِ وَيُخْرِجُ الْمَيْتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْكِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرِجُونَ

19. У ўлиқдан тирикни чиқарур ва тириқдан ўликни чиқарур ва ерни ўлимидан кейин тирилтирур. Шунга ўхшаш, сиз ҳам чиқарилурсиз.

Ушбу оятда борлиқда ҳар доим такрорланиб турадиган ҳолат ажойиб услубда баён қилинмоқда. Бу дунёда доимий равишда ўликдан тирик, тириқдан ўлик чиқиб туради. Ҳар бир сонияда қандайдир ўсимлик қурийди, бошқаси уруғдан чиқади. Кимдир ўлади, кимдир туғилади. Бу нарса ерда ҳам, кўқда ҳам, сувда ҳам бўлиб туради. Сон-саноғига етиб бўлмайдиган ушбу жараёнларнинг ҳар бирини Аллоҳ таоло амалга оширади.

Ҳа,

«У ўлиқдан тирикни чиқарур ва тириқдан ўликни чиқарур...»

Ундан бошқа ҳеч ким бу жараёнларнинг бирортасини бошқара билмайди. Шунингдек, Аллоҳ:

«...ерни ўлимидан кейин тирилтирур».

Сувсиз қақраб ётган ернинг ўлиқдан ҳеч қандай фарқи йўқ. Унда ҳаётнинг заррача асари бўлмайди. Аммо, Аллоҳ таоло амри билан ёмғир ёғиб ўтганидан кейин, дарҳол, ернинг тирилгани билинади. Ҳали ўсимлеклари ўсмай туриб ҳам, ер чуқур нафас олиб, қимирлаб, ўзига келаёттанини пайқаш қийин эмас. Ҳа, ўлиб ётган ерни Аллоҳ таоло тирилтиради. Ундан бошқа ҳеч ким бу ишни қила олмайди.

«Шунга ўхшаш, сиз ҳам чиқарилурсиз.»

Яъни, ўлиб ётган ер ёмғирдан кейин тирилгани каби, сиз ҳам ўлганингиздан кейин қайта тирилтирилиб, қабрингиздан чиқарилурсиз. Бу иш ўлиб ётган ерни ёмғир ила тирилтирган Аллоҳ учун жуда ҳам осондир. Шундай экан, ўша кунга ҳозирдан тайёргарлик кўраверинг.

Ҳа, атрофга ибрат кўзи билан қараган киши Аллоҳ таолонинг кудратига, ягоналигига, ибодатта сазоворлиги, тадбиркорлиги ва бошқа баркамол сифатларига далолат қилувчи жуда кўп оят-белгиларни кўради.

وَمَنْ أَءَيْتَهُ أَنْ خَلَقْتُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا آتَنْتُمْ بَشَرًا تَنَسَّرُونَ

20. Сизни тупроқдан яратгани ва сўнгра сизлар башарга айланаб тарқалишингиз Унинг оят-белгилариданdir.

Ер юзида башариятнинг тарқалиб юришининг ўзи Аллоҳнинг биру борлигига, баркамол сифатлар соҳиби эканига ёрқин далилдир. Инсондек мураккаб ва ажойиботларга тўла мавжудотни Аллоҳдан ўзга ким яратади?

Аслида, инсонни Аллоҳ таоло тупроқдан яратган. У зот ўзининг ўликни тирилтирувчи сифати ила ўлик тупроқдан тирик ва мураккаб инсонни яратган.

Ҳа, инсон деб аталмиш бу улкан мўъжизанинг асли жонсиз тупроқ эди. Аллоҳ таоло чексиз қудрати ила уни ўша тупроқдан яратди. Унга жон ва бошқа нарсаларни берди. Аллоҳдан бошқа ҳеч ким инсонга на жон ва на бошқа бирор аъзо, ҳатто тирноқ ёки бирор тук ато қила олмайди. Шунинг ўзи Аллоҳ таолонинг ягоналигига, ҳар бир нарсага қодирлигига очиқ-ойдин далил-хужжат, оят-белги эмасми?!

وَمِنْ أَيْمَنِهِ أَنَّ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ
مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَنْفَكِرُونَ

21. Ва сизларга сокинлик топишингиз учун ўзингиздан жуфтлар яратганлиги ва ораларингизда севги ва марҳаматни солиб қўйгани (ҳам) Унинг оят-белгиларидандир. Албатта, бунда тафаккур қиладиган қавмлар учун оят-белгилар бордир.

Инсонни эркак-аёлга ажратиб, жуфт яратишнинг ўзи Аллоҳнинг биру борлиги, баркамол сифатлар соҳиби эканининг ёрқин далилидир. Доимо кўраверилгач, унга эътибор берилмайди, аммо эътибор ила тафаккур қилиб кўрилса, инсоннинг эркак ва аёллик ҳолати улкан мўъжизадир.

Аллоҳ таоло инсоннинг ўзидан унга жуфт яратиб беришни «**сокинлик топишингиз учун**» демокда. Дарҳақиқат, эркак фақат аёлдангина сокинлик, ором, осойишталик ва тинчлик топади. Шунингдек, аёл ўзига керак сокинликни эркақдан топади.

«...ва ораларингизда севги ва марҳаматни солиб қўйгани...»

Аллоҳ таолонинг Ўзи эр билан хотиннинг орасига севги, меҳрмуҳаббат, раҳим-шафқат солмаса, улар бир-бирларининг баъзи камчиликларини, қийинчиликларни кўтара олармидилар? Чидаб, бирга яшармидилар?

Эркакнинг танасини, аъзоларини, руҳиятини, ҳаттоки энг кичик ҳужайраларигача ўзига хос қилиб яратган ким? Аёлнинг танасини, аъзоларини, руҳиятини, ҳаттоки кичик ҳужайраларигача ўзига хос қилиб яратган ким? Ҳа, уларни бир-бирига сокинлик, меҳрмуҳаббатли бўладиган, ўзаро келишиб дунёни обод қиладиган этиб яратган зот қудратли Аллоҳ таолодир.

«Албатта, бунда тафаккур қиладиган қавмлар учун оят-белгилар бордир.»

وَمِنْ ءَايَتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَآخِلَافُ الْسِنَّةِ كُمْ وَالْوَنْكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ

لَآيَتٍ لِّلْعَالِمِينَ

22. Ва Унинг оят-белгиларидан осмонлару ернинг яратилиши ва тилларингиз ва рангларингизнинг турлича бўлишидири. Албатта, бунда олимлар учун оят-белгилар бордир.

Инсон боласи осмон остида ва ер устида яшайди-ю, бу маконларнинг улканлиги, мураккаблиги, мўъжизаларга бой эканига эътибор бермайди. Эътибор берса ҳам, маълум қисмини, маълум бир мақсад билан ўрганади. Аслида, осмонлару ерга чуқур тафаккур ила назар солган, ибрат қўзи билан қараган одам Аллоҳ таолонинг биру борлигига, баркамол сифатлар соҳиби эканига дарҳол ишониб етади. Шунчалик улкан нарсалар ва унинг ичидаги сонсиз-саноқсиз нозик жойлар ўз-ўзидан яралмаганига ишонч ҳосил қиласи.

«...ва тилларингиз ва рангларингизнинг турлича бўлишидири.»

Шунингдек, инсон боласи ўзига ўхшаган одамлар билан кўришади, гаплашади, лекин илоҳий қудрат туфайли уларнинг тиллари ва ранглари турлича яратилганига эътибор бермайди. Аслини олганда, булар ҳам улкан мўъжизалардир.

«Албатта, бунда олимлар учун оят-белгилар бордир.»

وَمِنْ ءَايَتِهِ مَنَامُكُمْ بِالْيَلِ وَالنَّهَارِ وَأَبْيَغَاوْكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَتٍ

لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

23. Ва Унинг оят-белгиларидан кечаси ва кундузи ухлашингиз ҳамда Унинг фазлидан талаб қилишингиздир. Албатта, бунда эшитадиган қавм учун оят-белгилар бордир.

Инсон уйқуни эътиборсиз ўтказиб юборади. Уйқу ўз ҳолича олиб қаралганда, катта бир мўъжизадир. Уйқуни олимлар турли йўллар билан ўрганиб, кўплаб сирларни кашф қилдилар. Аммо ҳаммасини кашф қила олмадилар.

«Ва Унинг оят-белгиларидан кечаси ва кундузи ухлашингиз...»

Уйқу Аллоҳ таоло томонидан баңдага берилган улуғ неъмат. Одам боласининг уйқуга эҳтиёжи жуда каттадир. Буни билиш, англаб этиш учун бирор кун уйқусиз юришнинг ўзи етади. Олимлар таъкидлашларича, инсон очлик ва яна бошқа муҳтожликларга узоқ муддат бардош бериши мумкин, аммо уйқусизликка чидай олмас

экан. Уйқу инсон учун, унинг ҳаёти учун жуда ҳам зарур омилдир. Унинг сир-асрорлари жуда ҳам кўп. Хуллас, «уйқу» деб аталмиш бу неъмат ҳам Аллоҳнинг биру борлигига ёрқин оят-белгидир.

«Унинг фазлидан талаб қилишингиздир.»

Шунингдек, инсон уйқудан туриб ҳаракатга тушади ва Аллоҳнинг фазлу қарамидан ризқи рўз талаб қилишга киришади. Инсоннинг юриш-туриши, ҳаёт учун ҳаракат қилиши, ўзига, оиласига керакли нарсаларни топишга уриниши ҳам Аллоҳнинг биру борлигига, баркамол сифатлар соҳиби эканлигига ёрқин оят-белгидир.

Уйқу ва ҳаракатнинг эшитишга бевосита алоқаси борлиги учун ҳам оят охирида:

«Албатта, бунда эшитадиган қавм учун оят-белгилар бордир», дейилмоқда.

وَمَنْ ءَايَنِهِ، يُرِيكُمُ الْبَرَقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنَزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحِيٍّ بِهِ
 الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

24. Ва Унинг ояларидан сизга қўрқув ва умид учун чақмоқни кўрсатур ва осмондан сувни нозил қилади-да, у билан ерни ўлгандан кейин тирилтирур. Албатта, бунда ақл юритадиган қавм учун оят-белгилар бордир.

Чақмоқдан ҳамма қўрқади. Йилнинг маълум мавсумида юз берадиган бу ҳодиса доимо инсон қалбига таъсирини ўтказади. Лекин чақмоқдан умид қилиш ҳақида ўйлаган одам кам бўлса керак. Баъзи уламоларимиз ушбу оятта чақмоқдан қўрқиш, унинг ортидан келадиган ёмғирдан умид қилиш, маъносини берганлар. Олимлар кашф қилишларича, чақмоқ чаққанда ҳавони куйдириши натижасида ўсимликлар учун ўта фойдали ўғит – азот пайдо бўлар экан. Ана ўша модда ёмғир ила ерга тушиб ўсимликларнинг ўсишига, ҳосил беришига омил бўлар экан. Демак, хавф ва умид чақмоқقا боғлиқ, экан.

«...ва осмондан сувни нозил қилади-да, у билан ерни ўлгандан кейин тирилтирур.»

Буни кераклигича фаҳмлаб етиш учун қурғоқчилик бўлган юртларни кўриш керак. Аллоҳ таоло ёмғир ёғдирмай қўйган юртларда ер ўлиб, ўсимликлар, булоқ ва қудуқлар қуриб, ҳайвонлар ва одамлар қирилиб, ҳамма томондан ҳалокатга кетиш асарлари кўрилади. Шундай жойга Аллоҳ таоло ёмғир ёғдирган пайтдаги ҳолатни ҳам бир кузатиш керак. Ана шунда Аллоҳнинг қудратига қойил қолинади.

Чақмоқ, ёмғир ва унга тегишли ҳодисалар фақат Аллоҳ қила оладиган ишлар, холос. У зотдан бошқа ҳеч ким бунга қодир эмас.

«Албатта, бунда ақл юритадиган қавм учун оят-белгилар бордир.»

 وَمِنْ أَيْنَهُ أَنْ تَقُومُ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ شَمَّاً إِذَا دَعَكُمْ دُعَوَةٌ مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا نَتَخْرُجُونَ

25. Унинг оят-белгиларидан, осмонлару ер Унинг амри ила туришидир. Сўнгра сизларни бир бор чақирса, ердан ҳаммангиз бирдан чиқарсизлар.

Бу ояти қаримада қисқагина сўзлар билан улкан ҳақиқат ифодаланмоқда. Осмонлару ерни ким тутиб турибди? Нима учун улар жойидан қўзғалиб кетмаяпти? Ўзаро тортишиш кучи ушлаб турибдими? Хўп, ўша ўзаро тортишиш кучини ким пайдо қилган? Ёки бошқа яна бирор баҳона топилармикан? Топилса-топилар, аммо ҳаммаси Аллоҳга бориб тақалиши турган гап. Демак, осмонлару ернинг қоим туришининг ўзи Аллоҳнинг биру борлигига, баркамол сифатлар соҳиби эканига оят-белгидир.

Ана шундай улкан жисмлар ва чексиз коинотни тасарруфида ушлаб турган Зот:

«Сўнгра сизларни бир бор чақирса, ердан ҳаммангиз бирдан чиқарсизлар».

Яъни, сўнгра вакти-соати келиб қиёмат қоим бўлганида, Аллоҳ таоло сизларни бир марта чақирса, бас, қўмилиб ётган ерингиздан ҳаммангиз бирдан чиқарсизлар. Бунга ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ. Ўша кунга ҳозирдан тайёргарлик кўраверинглар.

 وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّهُ مَقِنْتُونَ

26. Осмонлару ердаги кимсалар Унга хосдир. Барчалари Унга итоат қилгувчиidlар.

Яъни, осмонлару ердаги барча маҳлуқотлар У зотницидир, уларнинг холиқи ва молики Аллоҳнинг Ўзиdir. Уларнинг барчалари Аллоҳ, жорий қилган қонун-қоидага мослашиб яшайдилар. Аллоҳ, таолонинг иродаси ва хоҳишидан четга чиқа олмайдилар.

وَهُوَ الَّذِي يَبْدِئُ الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ وَهُوَ أَهُوَ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمِثْلُ الْأَعْلَى فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

27. У махлуқотни йўқдан бор қилур, сўнгра уни яна қайтадан вужудга келтирур, бу Унга жуда осондир. Осмонлару ердаги энг олий васф Уницидир. У азиз ва ҳакийм зотдир.

Аллоҳ таоло барча махлуқотларни йўқдан бор қилиб яратган зотдир. Қиёмат кунида уларни қайтадан тирилтирувчи ҳам Унинг Ўзиdir. Йўқдан бор қилувчи учун борни қайтадан вужудга келтириш қийин эмасдир.

«Осмонлару ердаги энг олий васф Уницидир.»

Аллоҳ осмонлару ерда Ўзининг олий ва баркамол сифатларига эга. Унинг сифатларига бирор шерик бўла олмайди, яқин ҳам кела олмайди. У ўхшаши йўқ зотдир. Унинг Ўзи барча сифатларида яккаю ёлғиздир.

«У азиз ва ҳакийм зотдир».

Аллоҳ барчадан ғолиб – устин ва ҳар бир нарсани ҳикмат билан қилувчи зотдир.

ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكْتُ أَيْمَنُكُمْ مِنْ شَرَكَاءِ فِي مَا رَزَقْنَاكُمْ فَإِنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَحِيفَةُكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ
الآيات لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

28. У сизга ўзингиздан мисол келтирди. Сизларнинг қўлингиздаги(қулларингиз)дан Биз сизга ризқ қилиб берган нарсада шерикларингиз бор-у, сизлар у(rizq)да тенг бўлиб, улар(ҳақи)да ҳам ўз(ҳақ)ингизда қўрқанингиздек қўрқасизми?! Ақл юритадиган қавмлар учун оятларни ана шундай муфассал қилиб борурмиз.

Бу ояти каримадаги мисол Аллоҳ таолога ширк келтириб, фаришталар, жинлар, одамлар ҳайвонлар, буту санамлар ёки баъзи табиатдаги нарсаларни худо санаётган мушриклар учун келтирилган. Аллоҳ таоло мушрикларга хабар бериб:

«У сизга ўзингиздан мисол келтирди», дейди.

Яъни, эй мушриклар, Аллоҳ таоло сизга бошқа нарсалардан эмас, ўзингиздан мисол келтирди.

«Сизларнинг қўлингиздаги(қулларингиз)дан Биз сизга ризқ қилиб берган нарсада шерикларингиз бор-у...»

Биз ризқ қилиб берган неъматга қулингиз ҳам сизга шерик бўлишини хоҳлайсизми? Йўқ. У қулни мазкур молу мулкингизнинг бир қисми ҳисоблайсиз. Унинг мол-мулкингиздан чиқиб кетишини ҳам хоҳламайсиз. Аллоҳ берган ризққа ўз қулингиз шерик бўлишини хоҳламас экансиз, қандай қилиб Аллоҳга Унинг Ўзи яратган махлуқотларини шерикликка раво кўрасиз?

Шерик бўлиш осон бўлибдими? Буни тушуниш учун мисолнинг давомини кўрайлик.

«...сизлар у(ризқ)да teng бўлиб, улар(ҳақи)да ҳам ўз(ҳақ)ингизда қўрққанингиздек қўрқасизми!»

Яъни, Аллоҳ берган ризқа қулингиз сиз билан баробар эга бўлиши мумкинми? Сиз ўз ҳаққингиз зое бўлишидан қўрққанингиз каби, унинг ҳақи зое кетишидан ҳам қўрқишингиз мумкинми? Ҳеч мумкин эмас.

Шундай экан, нима учун Аллоҳ таолога Унинг Ўзи яратган маҳлуқотларни шерик қиласиз?

«Ақл юритадиган қавмлар учун оятларни ана шундай муфасал қилиб борурмиз.»

Ушбу тафсилотларни тўғри тушунган одамлар Аллоҳга ширк келтиришнинг асосий сабабини англаб оладилар.

نَصْرِيْنَ

29. Йўқ!!! Зулм қилганлар илмсиз равища ҳавои нафсларига эргашдилар, холос. Аллоҳ залолатга солган кимсани ким ҳидоятга сола оларди?! Ва уларга нусрат бергувчилар бўлмас.

Аллоҳ таоло ушбу ояти каримани аввали ояти қаримадаги мушрикларнинг васфида келган маънони рад қилиш билан бошлаб:

«Йўқ!!!» демоқда ва ундан сўнг мушрикларнинг хатосини баён қилишга киришмоқда.

Мушрикликнинг асосий сабаби шулки:

«Зулм қилганлар илмсиз равища ҳавои нафсларига эргашдилар, холос.»

Агар илмни ишлатиб, ҳавои нафста эргашмаганларида Аллоҳга ширк келтирмас эдилар. Лекин улар «илмсиз равища ҳавои нафсларига эргашдилар». Натижада мушрик бўлиб, улкан зулм содир этдилар. Ҳавои нафсларига эргашиб, зулм қилганлари учун Аллоҳ уларни залолатга гирифтор этди.

«Аллоҳ залолатга солган кимсани ким ҳидоятга сола оларди?!»

Ҳеч ким сола олмайди. Албатта, ундоқ кимса бу дунёдан адашган ҳолида ўтади.

«Ва уларга нусрат бергувчилар бўлмас.»

Аллоҳнинг қаҳрига учраган кимсага ким ҳам нусрат берувчи бўла оларди?

Шу ўринда Аллоҳ таоло ҳавойи нафсига эргашганларни қўйиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қиласди:

Эй Пайғамбар!

**فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلَّدِينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ
ذَلِكَ الَّذِي بِالْقِيمَةِ وَلَا كِنْبَرٌ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ**

30. Бас, сен ҳаққа мойил бўлиб, динга юз тут. Бу, Аллоҳ одамларни яратган асл табиатдир. Аллоҳнинг яратганини ўзгартириб бўлмас. Ушбу тўғри диндир. Лекин одамларнинг кўпи билмаслар.

Биз «ҳаққа мойил бўлиб» деб ўзбекчага ўтирган ибора ояти каримада биргина «ҳанийф» сўзи билан ифода этилган. Араб тилида «ҳаниф» сўзи ёмонликдан яхшиликка, ботилдан ҳаққа юзланиш маъносида ишлатилади. Шунинг учун, бу оятнинг мазмуни, «барча ёмонликлардан юз ўтириб, ҳақ динга юз тут», бўлади. Яъни, бошқа ҳамма динлар, эътиқод ва тузумларни қўйиб, Исломга ихлос ила юзлан, демакдир. Мушрик, кофир ва бошқалар ҳавойи нафсга эргашиб, ўзлариникини маъқуллайверади, уларнинг барини эътиборсиз қолдириб, ҳақ динга юзлан, деган маъно чиқади.

«Бу, Аллоҳ одамларни яратган асл табиатдир.»

Яъни, турли-туман динларга эмас, Исломга юзланиш табиати инсонларнинг асл табиатидир. Аллоҳ, уларни ана шу асл табиати илия яратган.

Аллоҳ одамларнинг асл табиатларига Исломни, ягона Аллоҳга иймон келтиришни жойлаган. Аллоҳга ширк келтириш эса, инсоннинг асл табиатига зид бўлиб, илмсизлик ва ҳавойи нафсга эргашиб оқибатида пайдо бўлади.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳар бир фарзанд асл табиат ила туғилади. Бас, ота-онаси уни яхудий, насроний ёки мажусий қиласди», деганлар.

Бу дин асл табиатидан узоқлашган одамларни асл табиатига қайтаради.

«Аллоҳнинг яратганини ўзгартириб бўлмас.»

Яъни, асл табиатни ўзгартиришга уриниш ноўрин чираниш бўлади.

«Ушбу тўғри диндир.»

Ислом энг тўғри диндир. Ундан бошқа динга эътиқод этган киши нотўғри йўлда юрган бўлади.

«Лекин одамларнинг кўпи билмаслар.»

Шунинг учун ҳам, илмсиз равишида ҳавоий нафсларига эргашиб, турли-туман динларга кирадилар.

Ушбу оятдаги хитоб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васал-ламга қаратилган бўлса ҳам, барча мўминлар кўзда тутилгандир. Шу сабабли, кейинги оятда хитоб умумлашади.

 مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

31. (Ҳар бир нарсада) Унга қайтгувчи бўлароқ, Унга тақво қилинг, намозни тўкис адо этинг ва мушриклардан бўлманг.

Яъни, Аллоҳнинг динига юз тутганингизда, ҳар бир нарсада Аллоҳга қайтувчи бўлинг. Ҳар бир амални фақат Унинг амрига мос қилинг.

«...Унга тақво қилинг...»

Тақво ҳам Аллоҳга қайтишликнинг бир тури.

«...намозни тўкис адо этинг...»

Бу ҳам ихлос билан Аллоҳга қайтишнинг бир кўринишидир.

«...ва мушриклардан бўлманг.»

Кейинги оятда ўша мушрикларнинг васфи келади:

 مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شَيْعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدُّهُمْ فَرِحُونَ

32. Динларида тафриқага тушган, гуруҳ-гуруҳ бўлиб олиб, ҳар бир фирмә ўз олдидаги нарсадан шод бўлганлардан (бўлманг).

Гарчи ширк, мушрикликнинг бир маъноси Аллоҳга шерик келтириш бўлса-да, дунёда мушриклиқдан кўп нарса бўлмаса керак. Чунки, мушриклар динларида фирмаланиб кетган. Бир гуруҳи Аллоҳга бут-санамни шерик қилса, иккинчиси фаришталарни, учинчиси Аллоҳ. Ўзи юборган Пайғамбарни, тўртинчиси қўёш, ой, юлдузни, бешинчиси бирор ҳайвонни, олтинчиси қабр тошларни, еттинчиси жинларни, саккизинчиси ота-бобосини, тўққизинчиси подшоҳини, ўнинчиси тоғу тош, дов-дараҳтни ва яна аллақандай нарсаларни Аллоҳга шерик келтирадилар.

Улар ҳам ўз навбатида яна алоҳида фирмаларга ажралади. Аллоҳ, таоло мусулмонларни шулар каби тафриқага тушмасликка, «**ҳар бир фирмә ўз олдидаги нарсадан шод бўлганлардан**» бўлмасликка амр қилмоқда.

Келгуси оятларда, ушбу энг тўғри динга – Исломга кирмаганларнинг ҳоллари қандай ўзгариб, субутсиз бўлиши баён қилинади:

وَإِذَا مَسَ الْنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْهُمْ مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَاقَهُمْ مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ
بَرِّ بَيْهِمْ يُشْرِكُونَ

33. Қачон одамларга зарар етса, Роббилиарининг Ўзигагина қайтиб, дуо қилурлар. Сўнгра У уларга Ўзидан раҳмат тоттирганда, кўрибсанки, улардан баъзи гуруҳлари Роббилиарига ширк келтирурлар.

Собит иймон эгаси бўлмаган одамнинг ҳоли аниқ шундай бўлади. Бу тоифа одамлар шароитта қараб ўзгариб турадилар. Уларда субут бўлмайди.

«Қачон одамларга зарар етса, Роббилиарининг Ўзигагина қайтиб, дуо қилурлар.»

Бошига оғир кулфат тушса, ҳар қандай коғир ҳам Аллоҳга илтижо қиласи. Бу ҳол қайта-қайта тажрибадан ўтган ҳақиқатdir. Ҳар қандай одамнинг ҳам иши юришмаганда, Аллоҳ, эсига тушиб қолади. Худойи атаб, мушкули кушод бўлишини сўраб илтижо этади. Шунингдек, бутун бошли халқ, эл-юртлар ҳаётида ҳам бу ҳолат яққол сезилади. Турли табиий оғатлар, урушлар ёки бошқа қийинчиликларга дучор бўлган халқлар ва давлатлар динга қайтиб, худога ёлвориб қолиши ҳаммага маълум ва машҳур. Ҳатто, умр бўйи пешонаси сажда кўрмаган подшоҳлар ҳам ўзларини художўй қилиб кўрсатишга уриниб қолишади. Бу ўзича яхши нарса. Зааррга дучор бўлганда ўзини ўнглаб, тавба қилиб, художўй бўлиб кетишиликнинг ёмон жойи йўқ. Аммо афсусланарлиси шундаки:

«Сўнгра, У уларга Ўзидан раҳмат тоттирганда, кўрибсанки, улардан баъзи гуруҳлари Роббилиарига ширк келтирурлар.»

Собит ақийдага эга бўлмаган бундай одамлар бошларидан мусийбат кўтарилса, аввалги ҳолатлари ёдларидан чиқади. Яна Аллоҳга ширк келтириб, куфр ва нифоқ йўлига ўтадилар.

لِيَكْفُرُوا بِمَا أَئْتَنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا سُوْفَ تَعْلَمُوْنَ

34. Биз уларга берган нарсага куфр келтираверсинлар! Бас, ҳузурланаверинг! Яқинда биласизлар!

Бу оятдаги амрлар таҳдиидни англатади. Яъни, Аллоҳ, Ўз неъмати ила уларнинг бошига тушган заарни кўтарса, Унга шукр этиб, янада қўпроқ ибодат қилиш ўрнига, ширк келтиришлари ўта нон-кўрлик ва қуфррони неъматдир. Ана шунга ишоратан оятда ачитиб:

«Биз уларга берган нарсага куфр келтираверсинлар!» дейилмоқда.

Оят давомида таҳдиид яна ҳам кучайтирилиб, уларга бевосита хитоб қилинади:

«Бас, ҳузурланаверинг!»

Яъни, ҳавоий нафсингизга эргашиб, бу дунё матоҳи ила ҳузурланаверинглар!

«Яқинда биласизлар!»

Қилаётган ишингиз қандай оқибатларга олиб келишини.

Бу одамлар нима учун бошларига мусийбат тушганда, Аллоҳга ёлвориб, Аллоҳдан раҳмат тотганларида, Унга ширк келтирадилар?

أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِ مُسَطَّنًا فَهُوَ يَتَكَبَّرُ بِمَا كَانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ

35. Ёки Биз уларга ҳужжат туширганмиз-у, у(хужжат) Унга ширк келтирган нарсалари (жоизлиги) ҳақида сўзларми?!

Ёки мушприкларнинг қўлида Биз томонимиздан туширилган бирон ҳужжат борми?! Ўша ҳужжат Аллоҳ таолога ширк келтиришга изн берадими?! Шунинг учун улар ширк келтироқдаларми?!

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمُتُمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ

36. Ва қачон одамларга раҳматни tottirsak, undan shod boulurлар. Агар уларга ўз қўллари тақдим қилган нарса туфайли ёмонлик етса, дарҳол умидсизликка тушурлар.

Бу ҳам субутсиз инсонларнинг ҳолатларидан бир кўринишдир. Аллоҳ таолога иймон воситасида мустаҳкам боғланмаган одамларда бундай ҳолат бўлиши турган гап.

«Ва қачон одамларга раҳматни tottirsak, undan shod boulurлар.»

Ўзларига Аллоҳ томонидан бир яхшилик етса, ўта қувониб, ҳовлиқиб кетадилар. Бурунлари осмонга кўтарилиб, босар-тусарларини билмай қоладилар. Бундай яхши ҳолат ўзлари учун синов эканини ўйламайдилар. Шукр айтадими ёки ношукрлик қиласдими – шуни синаш учун берилган бўлиши мумкинлигини хаёлларига ҳам келтирмайдилар. Балки, манманликка, риёкорликка ва мақтанишга ўтадилар. Худди шу одамларнинг ўзи:

«Агар уларга ўз қўллари тақдим қилган нарса туфайли ёмонлик етса, дарҳол умидсизликка тушурлар».»

Улар, аввало, ўзларига етган ёмонлик «ӯз қўллари тақдим қилган нарса», яъни гуноҳ туфайли келганини англаб етмайдилар. Уни ўзларига нисбатан ўта адолатсизлик сифатида қабул қилиб, ортиқча маҳзун бўлиб, дод-вой соладилар. Бу мусийбат ўзларига бир насиҳат, танбех, ёки гуноҳларига каффорот бўлиши мумкинлигини ўйлаб ҳам кўрмайдилар. Шунингдек, бу ҳам синов бўлиши мумкин-

лиги хаёлларига ҳам келмайди. Бутунлай умидсизликка тушмасдан, сабр қилиб, чин ихлос билан Аллоҳга ёлворсалар, мушкуллари күшод бўлиши мумкинлигини эсламайдилар.

Бундай одамларнинг калтафаҳмлиги, узоқни кўра олмаслиги сонг ақийда соҳиби эмасликларини билдиради. Бўлмаса:

أَوْلَمْ يَرَوُ أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذَّاتٍ لَّقُومٌ يُؤْمِنُونَ

37. Улар Аллоҳ Ўзи хоҳлаган кишисига ризқни кенг ёки тор қилишини билмасларми? Албатта, бунда иймон келтирадиган қавм учун оят-белгилар бордир.

Ахир, бу дунёда ҳар бир нарса Аллоҳ таолонинг иродаси ва хоҳиши билан бўлади-ку?! Аллоҳ таоло хоҳлаган кишисининг ризқини кўп, хоҳлаган кишисининг ризқини оз қилиши ҳам маълум ва машҳурдир!

«Албатта, бунда иймон келтирадиган қавм учун оят-белгилар бордир.»

Иймонсизлар бу ҳолни тушуниб етишлари қийин. Дунёдаги ҳамма иш Аллоҳ таолонинг хоҳиши ила бўлганидан кейин, ризқ берадиган Унинг Ўзи бўлганидан кейин, молу дунёни кўпайтириш ва қандай сарфлаш йўлини ҳам Унинг Ўзи кўрсатиб беради. Келаси ояtlарда ана шу ҳақда сўз юритилади:

فَئَاتِ ذَا الْقُرْبَى حَقَّهُ وَالْمَسْكِينَ وَإِنَّ السَّيْلَ ذَلِكَ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

38. Бас, қариндошга, мискинга ва йўлда қолганга ҳақини бер. Ана шу, Аллоҳнинг юзини ирода қилганлар учун хайрлидир. Ва ана ўшалар нажот топгувчилардир.

Ризқ бериш Аллоҳ таолонинг қўлида бўлгач, ризқнинг камайиб қолишидан қўрқмай, қариндош-уругларга, мискинлар ва сафари туфайли муҳтожликка тушиб, йўлда қолганларга ҳақларини бер. Хайр-садақа қил. Сенинг қўлингдаги ризқи рўзда уларнинг ҳам ҳақлари борлигини унутма.

«Ана шу, Аллоҳнинг юзини ирода қилганлар учун хайрлидир.»

Кўлидаги молдан қариндош-уругга, мискинларга ва йўлда қолганларга эҳсон қилиш Аллоҳнинг розилигини кўзлаган кишилар учун энг хайрли ишдир.

«Ва ана ўшалар нажот топгувчилардир.»

Лекин:

وَمَا أَتَيْتُم مِّنْ رِبَّا لَيَرْبُوا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا أَئْتَمُ مِنْ زَكْوَةٍ
 تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأَوْلَئِكُ هُمُ الْمُضْعَفُونَ

39. Одамлар моллари ичида зиёда бўлсин деб рибо учун берган молингиз Аллоҳ ҳузурида зиёда бўлмас. Аллоҳнинг юзини қўзлаб берган закотингиз эса, бас, ана ўшалар бир неча баробар қилиб олгувчилардир.

«Рибо» ўзбек тилида «судхўрлик» деб юритилади. Рибо бир одам иккинчисига маълум муддатта маълум миқдор пулни устига фоиз қўйиб қайтариш шарти ила беришидир. Бунда пул эгаси ҳеч қандай меҳнатсиз, фақат пул бериб тургани учунгина текин фойда кўради. Пул олувчи эса, фойда кўриш-кўрмаслигидан қатъиназар, белгиланган муддатда келишилган фоизни қўшиб пулни эгасига қайтариши лозим. Бу нарса Исломда ҳаром қилинган. Рибо орқали одамлар пулларини зиёда қилишни истайдилар. Аммо Куръони Карим бу ҳақда бошқача ҳукм айтмоқда:

«Одамлар моллари ичида зиёда бўлсин деб рибо учун берган молингиз Аллоҳ ҳузурида зиёда бўлмас».

Аллоҳ таоло рибони ҳаром қилган, ҳаром нарса қанча кўп бўлса ҳам, зиёда бўлмайди. Шунингдек, рибода савоб ҳам йўқ. Балки гуноҳ бор.

«Аллоҳнинг юзини қўзлаб берган закотингиз эса...»

«Закот» сўзи ўзбек тилида «покиза» ва «зиёда» маъноларини англатади. Дарҳақиқат, закоти берилган мол покизаланади ва Аллоҳ берган барака ила зиёда ҳам бўлади. Ўша закот берган одамлар:

«...бас, ана ўшалар бир неча баробар қилиб олгувчилардир».

Шунинг учун, рибо йўлига эмас, закот йўлига юриш керак.

Кейинги оятда ризқи рўз масаласи эътиқод ва ширк масаласига боғлаб муолажа қилинади:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحِيِّكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَاءِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكُمْ مَنْ شَاءَ سُبْحَنَهُ وَتَعَلَّمَ عَمَّا يُشَرِّكُونَ

40. Сизларни халқ қилган, сўнгра ризқлантирган, кейин ўлдирадиган ва яна тирилтирадиган зот Аллоҳдир. Сизнинг (Аллоҳга келтирган) шерикларингиздан ким ана шуларингиздан бирортасини қила оладир?! У зот улар ширк келтираётган нарсалардан пок ва олий бўлди.

Дарҳақиқат, Аллоҳга ширк келтираётган мушрикларнинг ўзларини йўқдан бор қилиб яратган ким? Аллоҳ! Улар Аллоҳга шерик

деб эътиқод қилаётган сохта худолари уларни ярата оладиларми? Йўқ! Уларга ризқ берган ким? Аллоҳ! Сохта худолари уларга ризқ берга оладими? Йўқ! Уларнинг жонини олиб, ўлдирадиган ким? Аллоҳ! Сохта худолари бирорнинг жонини ола биладими? Йўқ! Уларни қиёматда қайта тирилтирадиган ким? Аллоҳ! Сохта худолари бирор кишини қайта тирилтира оладими? Йўқ!

Шундай экан, нима учун ёлғиз Аллоҳга ибодат қилмай, Унга ширк келтирадилар?

«Ү зот улар ширк келтираётган нарсалардан пок ва олий бўлди.»

Жоҳил ва ҳавоий нафсига эргашган одамларнинг бузуқ эътиқоди ва нотўғри тасаввури или зотан муназзах Аллоҳда нолойиқ сифат пайдо бўлмайди ёки Аллоҳ таолонинг олий мақоми пасайиб қолмайди.

Аксинча, бузуқ ақийда ва нотўғри тасаввурлар ўз эгаларига зарар қиласди, ер юзида турли бузгунчиликлар келиб чиқишига сабаб бўлади.

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيُ النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا

لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

41. Қилган амалларининг баъзисини туттириш учун, одамлар қўллари касб қилган нарсалар туфайли қуруқлиқдаю денгизда фасод зоҳир бўлди. Шоядки, улар қайтсалар.

Одамлардаги бузуқ эътиқод ва тасаввурлардан фиску фасод келиб чиқади. Бу эса, ўз навбатида, қуруқлиқдаю денгизда бузгунчилик устун келишига сабаб бўлади. Одамлар қилган гуноҳлар ва фиску фасод ўзларининг бошларига бало-офат келтиради. Бу мусийбатлар уларга танбех, бўлиши, залолатдан ҳидоятга, нотўғри йўлдан тўғрисига қайтишларига сабаб бўлиши керак.

Ха, одамлар бошларига тушаётган бало-офатлардан ибрат олсинлар, вақтида Аллоҳ таолога қайтсинглар.

Яна бошқа томондан ибрат олишлари учун, эй Пайғамбар, уларга:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَنْقَبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثُرُهُمْ مُشْرِكُينَ

42. Сен: «Ер юзида сайр қилинглар. Олдин ўтганларнинг оқибати қандай бўлганига назар солинглар. Уларнинг кўплари мушрик бўлган эдилар», деб айт.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, мушрикларни ўзларидан олдин ўтган мушрикларнинг ёмон оқибатидан ибрат олишга чақиришни буюрмоқда.

Дарҳақиқат, инсон ер юзида қезиб, ўтмишдан қолган асарлар, вайроналарни кўрса, уларнинг тарихини ўрганса, мушрикликнинг оқибатлари ёмон бўлганининг гувоҳи бўлади. Бундан ибрат олиб, ўша мушрик ҳолида ўтганлар учраган ёмон оқибатга дучор бўлмаслик учун уларнинг хатосини тақороламаслик керак.

Ундан бўлса:

 فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلَّدِينِ الْقَيْمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مُرْدَلٌ مِنْ أَنْهُ يُوْمَيْذٍ يَصْدَ عَوْنَ

43. Бас, Аллоҳ томонидан рад қилинмайдиган кун келмасдан аввал тўғри динга юз тут. Ўша кунда (одамлар) бўлак- бўлак бўлурлар.

Эй Пайғамбар! Аллоҳ томонидан ҳеч ким қайтара олмайдиган кун – Қиёмат қоим бўлмай туриб Исломга юзлан. Қиёмат кунида одамлар турли гурухга бўлинадилар.

 مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرٌ وَمَنْ عَمِلَ صَلِحًا فَإِنَّهُ لَنْفِسِهِمْ يَمْهُدُونَ

44. Ким куфр келтирса, унинг куфри ўзига зарар. Кимлар яхши амаллар қилган бўлса, ўзлари учун (замин) тайёрлар.

Яъни, ҳар ким ўзи учун қиласди. Кофир куфрининг жазосини олади. Мўмин бўлиб яхши амалларни қилганлар охират мукофотига замин тайёрлайдилар. Бундай бўлиши:

 لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْكُفَّارِ

45. У зот иймон келтирган ва яхши амалларни қилганларни Ўз фазли ила мукофотлаши учундир. Албатта, У кофиirlарни севмас.

Банда ҳар қанча яхши амал қилган чоғида ҳам, Аллоҳнинг шукрини жойига келтира олмайди ва жаннатга ҳақдор бўла билмайди. Унга бу мақомни Аллоҳ таоло Ўз фазли-марҳамати ила ато қиласди. Ҳа,

«У зот иймон келтирган ва яхши амалларни қилганларни Ўз фазли ила мукофотлаши учундир».

Чунки, У мўмин бўлиб яхши амаллар этган бандаларни севади.
«Албатта, У кофиirlарни севмас.»

Кейинги оятларда Аллоҳ таолонинг фазли-марҳаматига боғлиқ баъзий оят-белгилар ҳақида сўз кетади:

وَمَنْ إِيمَنَهُ أَنْ يُرِسِّلَ الرِّبَاحَ مُبَشِّرَتٍ وَلِيُذِيقُكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِتَجْرِيَ الْفَلَكُ بِأَمْرِهِ

وَلَيَتَنْبَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشَكُّرُونَ

46. Ва Унинг оят-белгиларидан сизга Ўз раҳматидан тоттириш учун, Ўз амри ила кемаларни юрдириш учун ва Унинг фазлидан (ризқ) талаб қилишингиз учун шамолларни хушхабарчи қилиб юборишидир. Шоядки, шукр қиласангиз.

Ушбу ояти каримада яхшилик ила эсадиган шамолларнинг Аллоҳ, таололонинг оят-белгиларидан эканлиги таъкидланмоқда ва у шамоллар баъзи бир нарсалардан олдин хушхабарчи бўлиб келиши хақида сўз юритилмоқда:

«Ва Унинг оят-белгиларидан сизга Ўз раҳматидан тоттириш учун...»

Ушбу жумладаги Аллоҳ, таолонинг «Ўз раҳматидан» мурод ёмғир-дир. Сув кам жойларда ёмғир ёғиши ўша жойлардаги барча нарсалар учун Аллоҳ, таолонинг бекёс раҳматидир. Ёмғир ёғишини интиқиб кутаётган кишилар фир этган шамолдан хурсанд бўлишади. Чунки, тажрибада ёмғирдан олдин унинг шамоли келиши аниқланган. Одатда, ёмғирдан олдин эсадиган шамол ёмғирга интизор бўлиб турганлар учун хушхабарчи бўлади. Дарҳақиқат, ўша шамол бандалар Аллоҳнинг раҳматидан тотишлари учун зарур бўлган ёмғирли булатларни олиб келаётган бўлади. Ёмғир ёғади, ҳамма фойдаланади. Ризқи рўз сероб бўлади. Бандалар Аллоҳнинг раҳматидан баҳраманд бўладилар.

«Ўз амри ила кемаларни юрдириш учун ва Унинг фазлидан (ризқ) талаб қилишингиз учун шамолларни хушхабарчи қилиб юборишидир.»

Шунингдек, авваллари тижорат ва касб-кор учун сафарни ихтиёр этган кишилар денгиз сафарига ҳозирланиб, елканли кемаларини тайёрлаб, шамолни кутишган. Улар учун ҳам шамол хушхабарчи бўлган. Аллоҳнинг амри ила юрган кемада сафар қилиб, ҳожатларини чиқаришган, Аллоҳнинг фазлидан ризқи рўз талаб қилишган.

«Шоядки, шукр қиласангиз.»

Шу ишларни жорий этган Аллоҳнинг қудратига тан бериб, унга иймон келтириш ва ибодат қилиш керак эмасми? Унга шукр айтиш керак эмасми? Нима учун одамлар буни тушунмайдилар? Бу ҳолат бугун бўлаётгани йўқ, авваллари ҳам бўлган эди.

Эй Пайғамбарим!

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رَسُلًا إِلَى قَوْمٍ هُمْ بَأْنَى وَهُمْ بِالْبَيْنَتِ فَانْقَحَنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرَمْوْا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرٌ الْمُؤْمِنِينَ

47. Батаҳқиқ, Биз сендан олдин ҳам Пайғамбарларни қавмларига юбордик. Бас, улар (қавмларига) очиқ-ойдин ҳужжатлар келтирганлар. Сўнг Биз жиноят қилганлардан интиқом олганмиз. Мўминларга нусрат бериш Бизнинг зиммамиздаги ҳақ бўлган.

Бу ояти каримада Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ва у зотга эргашган мўмин-мусулмонларга улкан тасалли бор. Уларга қуидаги маънолар уқтирилмоқда:

Сизлар иймон туфайли, дину диёнат туфайли мушрик ва коғирлардан кўраётган озор, азоб-уқубат ва қаршиликлардан хафа бўлманглар. Коғир ва мушрикларнинг қилмишларидан ажабланманглар. Сиз кўраётган бу ишлар маълум ҳикматларга боғлиқ бўлиб, Аллоҳ томонидан қадимдан жорий қилинган одатdir.

«Батаҳқиқ, Биз сендан олдин ҳам Пайғамбарларни қавмлари-га юбордик.»

Ўтган замонларда ҳам, ҳозир Муҳаммад алайҳиссаломни юбо-рилганидек, қанчадан-қанча Пайғамбарлар юборилган.

Бас, улар (қавмларига) очиқ-ойдин ҳужжатлар келтирганлар.»

Ана ўша ўтган Пайғамбарлар ҳам қавмларига очиқ-ойдин баё-нотлар ва ҳужжатларни етказганлар. Қавмларидан баъзилари ий-мон келтирганлар, кўплари куфрга кетиб жиноят қилганлар.

«Сўнг Биз жиноят қилганлардан интиқом олганмиз.»

Уларни ҳалок этганимиз. Азоб-уқубатга дучор қилганмиз. Шунингдек, ҳозирда қуфр келтириб, жиноят қилиб турганлардан ҳам вақти-соати келиб интиқом оламиз. Сиз сабр қилинг.

«Мўминларга нусрат бериш Бизнинг зиммамиздаги ҳақ бўлган.»

Шунга биноан, доимо мўминларга нусрат бериб келганмиз. Шунингдек, вақти-соати билан сизга ҳам нусрат берамиз. Фақат, сиз сабр қилинг ва мўминлик номига лойик бўлинг. Қачон нусрат беришни Бизнинг Ўзимиз биламиз.

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّبَّعَ فَتَشِيرُ سَحَابَةَ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا
 فَرَّى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خَلَلِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبِشُرُونَ وَإِنْ
 كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمْ يُبَلِّسِينَ

48. Аллоҳ шундай зотки, шамолларни юбориб, улар ила булутни қўзғатар ва у(булут)ни осмонда Ўзи хоҳлаганича ёяр ва бўлак-бўлак қилар, бас, унинг орасидан ёмғир чиқаётганини кўрасан. Қачон у(ёмғир)ни Ўз бандаларидан хоҳлаган кимсаларга етказса, улар дарҳол шод бўлурлар.

49. Ҳолбуки, устларига (ёмғир) туширилишидан олдин, ҳа, ундан олдин, мутлақо умидсиз әдилар.

Ушбу икки оят Аллоҳ, таоло әмғирни қандай ёғдириши ва ундан одамлар қандай хурсанд бўлишларини васф қилмоқда. Бу, аввало, Аллоҳ, таолонинг чексиз қудратига васф бўлса, айни пайтда Қуръоннинг ҳақиқий илоҳий китоб эканига ҳам бир далилдир. Чунки, бу оятларда сифатланган жараёнларни Аллоҳ, таолодан бошқа ҳеч ким қила олмаган, қила олмаяпти ва қила олмайди ҳам. Бу ҳол Аллоҳ, таолонинг биру борлигига, чексиз қудрат ва баркамол сифатлар соҳиби эканига ёрқин далилдир.

Иккинчидан, бундан ўн беш аср аввал ўқиши-ёзишни билмаган, табиий илмларни ўрганмаган одам ёмғирга боғлиқ ҳодисаларнинг бунчалик илмий ва аниқ васфини фақат Аллоҳнинг марҳамати ила қила олиши мумкин, холос. Бу оятдаги таърифга ҳозирги замондаги мазкур соҳанинг билимдонлари ҳам тан бериб лол қолмоқдалар. Қуръони Карим илоҳий мўъжиза бўлмаса, бу таъриф қаердан келар эди?

«Аллоҳ шундай зотки, шамолларни юбориб, улар ила булутни қўзғатар...»

Аллоҳ шамолларни юбормаса, ким юборар эди? Аллоҳ Ўзи юборган шамоллар ила булутларни қўзғатмаса, ким қўзғатар эди? Ким булат пайдо қиласар эди?

«...ва у(булут)ни осмонда Ўзи хоҳлаганича ёяр ва бўлак-бўлак қиласар...»

Баъзи булутларни қалин, айримларини юпқа қилиб ёйган ким? Ёки парча-парча қилиб бўлган ким? Албатта, Аллоҳ, таоло.

«...бас, унинг орасидан ёмғир чиқаётганини кўрасан.»

Булутнинг орасидан ёмғирни чиқарган ҳам Аллоҳ, таолонинг Ўзи.

«Қачон у(ёмғир)ни Ўз бандаларидан хоҳлаган кимсаларга етказса, улар дарҳол шод бўлурлар.»

Бу шодликни тўла ҳис этиш учун ҳаёти ёмғир сувига интиқ минтақанинг аҳолиси бўлиш керак. Бутун турмуши ва ризқи рўзи осмондан ёмғир ёғишига боғлиқ бўлган одамлар устларидан ёқсан ёмғирдан қанчалик шод бўлишларини бошқалар тасаввур этиши қийин.

«Ҳолбуки, устларига (ёмғир) туширилишидан олдин, ҳа, ундан олдин, мутлақо умидсиз әдилар.»

Ерлар қақраб, ўлиб ётган эди. Ўсимликлар қуриб жизғанак бўлиб қолган эди. Ҳайвонлари сувсизликдан озиб-тўзид, ўлиб бораётган эди. Тўплаган озуқалари тутаётган эди. Натижада улар бутунлай умидсиз ҳолга тушиб қолган әдилар. Ана шунда илкис шамол эсиб, булат пайдо бўлди ва ёмғир ёға бошлади. Ҳамма нарсага жон кирди. Энди ерлар сувга тўяди. Ўсимликлар унади. Ризқ мўл бўлади. Ҳайвон-

лар ҳам кўпаяди, семиради. Бу ишлар улар учун Аллоҳнинг раҳматидир. Улар шод бўлмай, ким шод бўлсин!

فَانْظُرْ إِلَيْهِ أَثْرِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحِيِّ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيٰ الْمَوْتَىٰ
وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

50. Бас, Роббинг раҳмати асарларига назар сол. У ерни ўлиб ётганидан кейин қандай тирилтирур?! Албатта, ана шу Зот ўликларни ҳам тирилтиргувчиидир ва **У ҳар бир нарсага қодирдир.**

Яъни, Парвардигоринг раҳмати бўлмиш ёмғирнинг таъсирига назар сол. Ўлиб ётган ерни тирилтириди. Ўлик ҳолда ётган ерни ёмғир ила тирилтирган Аллоҳ ўлиб ётган одамларни ҳам тирилтириши ҳеч гап эмас.

«**У ҳар бир нарсага қодирдир.**»

وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِحْمَةً مُصَفِّراً لِظُلُومِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ

51. Агар Биз бир шамол юбориб, улар (экинларини) **сағайган ҳолда кўрсалар, ундан кейин, албатта, куфрони неъмат қилишга ўтарлар.**

Яъни, Аллоҳ таоло раҳмат ўлароқ юборган ёмғир изидан экинлари ўсиб, гуллаб-яшнаб турган пайтда Аллоҳ яна бошқа бир иссиқ шамол эсдириб, экинларини сағайтириб қўйса, Аллоҳга ва Унинг қазои қадарига ишонмайдиган кишилар ноумид бўлиб, аччиқлари чиқиб, куфрони неъмат қиласидилар. Чунки, улар ҳамма нарса Аллоҳнинг тадбири ва хоҳиши билан бўлишини англаб етмайдилар. Ундей кишиларга гап-сўзни тушунириб ҳам бўлмайди.

Эй Пайғамбарим!

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصَّمَدَ الدُّعَاءَ إِذَا أَوْلَأَ وَمَدِّرَيْنَ

52. Албатта, сен ўликка эшиттира олмассан ва даъватни ортларига бурилиб кетаётган карларга эшиттира олмассан.

Ушбу оятда кофир ва мушриклар ўликка тенглаштирилмоқда. Пайғамбар соллаллоҳу алайхи васалламнинг гапларини ўликлар эшита олмаганидек, кофиру мушриклар ҳам эшитмайдилар. Тўғриси, эшитсалар ҳам, фойдаси йўқ. Эшитганидан фойда олмаслиқда ўликлар ҳам, булар ҳам баробар. Шунингдек, кофир ва мушриклар ортга

қараб бурилиб кетаётган карқулоқларга ўхшайди. Ўзи карқулоқ бўлса-да, яна бирон гап эшитиб қолмай, дея ортига қараб қочган шахснинг даъватдан фойда олиши эҳтимолдан узокдир. Мушрик ва кофирларнинг ҳоли ҳам шунга ўхшайди.

Эй Пайғамбарим!

وَمَا أَنْتَ بِهَدٍ لِّأَعْمَىٰ عَنْ ضَلَالِهِمْ إِنْ شَمِيعُ الْأَمَانِيُّونَ ﴿٢٣﴾

53. Сен кўрларни гумроҳликларидан ҳидоят қилгувчи эмассан. Сен фақат Бизнинг оятларимизга иймон келтирганларгагина эшилтирига олурсан. Ана ўшалар мусулмонлардир.

Бу оядда кофир ва мушриклар кўрларга ўхшатилмоқда. Кўрнинг кўзини бошқа киши оча олмаганидек, ўзи тўғри йўлга юришни истамаган кофирларни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ҳидоятта сола олмайдилар.

«Сен фақат Бизнинг оятларимизга иймон келтирганларгагина эшилтирига олурсан.»

Ана ўшалар даъватни жон қулоқлари билан эшигадилар. Эшигандаридан фойда оладилар.

«Ана ўшалар мусулмонлардир.»

Кейинги оятларда одамлар ўзларига қарашга ва ибрат олишга даъват қилинадилар:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِّنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ
ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٢٤﴾

54. Аллоҳ сизни заифлиқда яратган, сўнгра заифлиқдан кейин қувватли қилган, сўнгра қувватдан кейин яна заифлиқ ва қарилик орис қилган зотдир. У хоҳлаганини яратадир. У ўта илмли ва ўта қудратлидир.

Эй одамлар, кибрга кетиб, яратган Холиқингизни инкор қилишдан олдин ўзингизга бир қараб қўйинг.

«Аллоҳ сизни заифлиқда яратган...»

Ҳамма томонингиз заифлиқдан иборат. Асли уруғларингиз «нут-фа» деб аталмиш бир томчи жирканч сувдир. У жуда ҳам заиф нарса. Аммо Аллоҳ ўз инояти ила ўша заиф сувдан ҳомила пайдо қиласди. Ҳомила ҳам жуда заиф бўлади. Ҳеч нарсага қодир эмас. Аллоҳнинг инояти бўлмаса, бачадонда ётиши, вақти-соати келиб, ундан эсон-омон чиқиши ҳам мумкин эмас. Туғилган чоғида ҳам

инсон боласи энг заиф ҳолатда бўлади. Узоқ йиллар давомида ўзи мустақил равишда бирор иш қила олмайди. Шундай заиф одамни Аллоҳ, «сўнгра заифликдан кейин қувватли қилган»дир. Аллоҳдан ўзга ҳеч ким унга бу қувватни бермайди. Вояга етган инсон ҳамма жиҳатдан қувватга эришади. Лекин бу ҳам абадий эмас. Аллоҳ, унга:

«...қувватдан кейин яна заифлик ва қарилик ориз қилган зотдир».

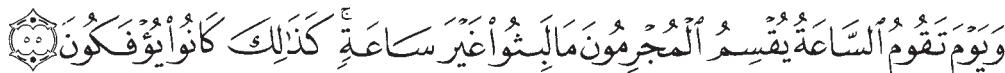
Вақти-соати етиб инсон қариб куч-қувватдан кетади. Дунё ана шундай нарса. Ундаги ҳамма нарса ўзгариб туради. Бу ўзгаришларнинг ҳаммасини Аллоҳ, таоло бажаради.

«У хоҳлаганини яратадир.»

Ха, Аллоҳ, таолонинг хоҳлагани бўлади.

«У ўта илмли ва ўта қудратлидир.»

Аллоҳ, таоло ҳамма нарсани билгувчи ва ҳамма нарсага қудрати етгувчи зотдир.

وَيَوْمَ تَقُومُ الْمَسَاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُوْفَكُونَ

55. Қиёмат қоим бўладиган куни жиноятчилар бир соатдан бошقا турмаганлари ҳақида қасам ичурлар. Улар ана шундай ўгирилар эдилар.

Қиёмат қоим бўлиб ҳамма маҳшарга тўпланганида, жиноятчилар ёруғ дунёда бир соатдан ортиқ турмаганлари ҳақида қасам ичадилар. Агар кўпроқ тургандарда, иймон келтиришлари мумкинлигини пеш қилмоқчи бўладилар. Бу дунёда ҳам:

«Улар ана шундай ўгирилар эдилар».

Яъни, субутлари йўқ эди. Бир зумда ростдан ёлғонга, ҳақдан ботилга ўгирилар эдилар. Ўша одатларини охиратда ҳам қилмоқдалар. Уларнинг бу гапларига қарши:

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَنَ لَقَدِ لَيْتَمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثَ فَهَكَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَا كَنَّ كُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

56. Илм ва иймон берилганлар: «Батаҳқиқ, Аллоҳнинг китоби бўйича, қайта тирилиш кунигача турдингиз. Бас, бугун қайта тирилиш кунидир. Лекин сизлар билмас эдингиз», дерлар.

Илмли мўмин бандалар жиноятчиларнинг қасам ичиб, ёруғ дунёда бир соатина турдик, деган ёлғон гапларини тузатиб, ҳақиқатни уларнинг юзига соладилар:

«Батаҳқиқ, Аллоҳнинг китоби бўйича, қайта тирилиш кунига-ча турдингиз».

Яъни, Аллоҳ, Ўз китоби – Лавхул Махфузда тақдир қилганидек, қиёмат кунига турдингиз.

«Бас, бугун қайта тирилиш кунидир.»

Сиз даҳшатидан қўрқиб ёлғондан қасам ичиб турган бу кун ўша қайта тирилиш куни бўлиб, сиз энди қайта тирилиб турибсиз.

 فَيَوْمَ يُبَرَّأُ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ

57. Бас, бугунги кунда зулм қилгандарга маъзиратлари манфаат бермас ҳамда улар итобга ҳам қайтарилилмаслар.

Энди бўлар иш бўлиб бўлди. Узр айтганлари билан узрлари фойда бермайди. Қилган гуноҳларимиз учун бизни итоб қилинса-ю, сўнгра ёруғ дунёга ортга қайтсан, Аллоҳ рози бўладиган ишларни қилар эдик, деб ёлборсалар ҳам, ортга қайтарилимайдилар.

Бу кун маъзират ёки итоб куни эмас, жазо ва иқоб кунидир.

وَلَقَدْ ضَرَبَنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْءَانِ مِنْ كُلِّ مُثَلٍ وَلِئِنْ حَتَّاهُمْ بِثَابَةٍ لَيَقُولُنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ أَنَّهُمْ إِلَّا مُبْطَلُونَ

58. Батаҳқиқ, Биз ушбу Қуръонда одамлар учун турли мисоллар келтиридик. Аниқки, агар сен уларга мўъжиза келтирсанг ҳам, куфр келтирганлар: «Сиз ботилчилардан ўзга эмассиз», дерлар.

Аллоҳ таоло бу ояти каримада маҳбуб Пайғамбари Мухаммад солаллоҳу алайҳи васалламга хитоб этиб, кофиirlарнинг ҳолини, уларнинг Қуръонга, Пайғамбарликка муносабатларини баён қилмоқда:

«Батаҳқиқ, Биз ушбу Қуръонда одамлар учун турли мисоллар келтиридик».

Кофиirlар ўша мисоллардан иймон, ибодат ва бошқа масалаларни тушуниб олишлари осон эди. Аммо улар бу китобнинг оятларига ҳам, мисолларига ҳам, сенга ҳам ишонмайдилар.

«Аниқки, агар сен уларга мўъжиза келтирсанг ҳам, куфр келтирганлар: «Сиз ботилчилардан ўзга эмассиз», дерлар».

Яъни, сен ўзингнинг ҳақ Пайғамбар эканингга моддий мўъжиза келтирсанг ҳам, улар ишонмайдилар. Бу ҳам етмаганидек, сенга ва мусулмонларга:

«Сизлар ботилчилардан ўзга эмассиз», дейдилар.

كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

59. Аллоҳ билмайдиганларнинг қалбларини ана шундай қилиб муҳрлар.

Уларга ҳақни етқазишнинг йўли қолмас.
Эй Пайғамбарим!

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَنَّ أَكْلَهُنَّ لَا يُوقِنُونَ

60. Бас, сабр қил. Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир. Собит иймон келтирмаганлар сени енгилтакликка бошламасинлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ва мўмин-мусулмонларни дину диёнат йўлидаги қийинчилклар учун сабр-бардошга даъват қилиш маънолари билан тўлган бу сураи кариманинг охириги оятида яна бир бор сабрга чақирилади.

«Бас, сабр қил. Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир.»

Сабр ила кўп нарсага эришилади. Аллоҳ мўминларга нусрат, фалаба ва зафар ваъда қилган. Унинг ваъдаси ҳақдир. Сабр қилсанг, албатта, Аллоҳ ваъда қилган нусратга, фалаба ва зафарга эришасан. Зинҳор:

«Собит иймон келтирмаганлар сени енгилтакликка бошламасинлар».

Иймонсиз ва иймони заифлар бу масалада кишини йўлдан уришлари мумкин. Улар, қачонгача сабр қиласиз, сабрнинг охири борми, дея безовталаниб, ифволари билан сени енгилтакликка бошламасинлар.

سُورَةُ الْقَافِ

ЛУҚМОН СУРАСИ

Маккада нозил бўлган. 34 оятдан иборат.

Суранинг бундай номланиши унда Луқмони Ҳакимнинг қиссаси келгани сабабидандир. Бу маккий сурада ҳам, асосан, ақийда масаласи муолажа қилинади. Хусусан, ваҳдоният, Пайғамбарлик ва қайта тирилиш ҳақида сўз кетади. Ушбу масалаларда мушрикларнинг хато тушунчалари турли йўллар билан кўрсатилади. Айни чоқда, ақийда, иймон, дину диёнат масаласида зарур бўлган одоб-ахлоқ жиҳатларига ҳам алоҳида эътибор берилади. Булар, айниқса, ҳазрати Луқмоннинг ўғлига қилган насиҳатларида яққол кўзга ташланади.

Маккий сураларда нафақат «Лаа илааҳа Иллаллоҳ» масаласига, балки шу тавҳид калимасини тили билан айтиб, дили билан тасдиқлаган кишиларнинг ахлоқларига ҳам эътибор қилинади. Яъни, «Лаа илааҳа Иллаллоҳ» шиорининг соҳиби бўлган инсоннинг одоб-ахлоқи ҳам гўзал бўлишига катта аҳамият берилади.

«Луқмон» сураси охирги Пайғамбар Мұҳаммад соллаллоҳу алайхи васалламга нозил бўлган абадий мўъжиза, ҳикматли китоб Қуръони Каримдан баҳс юритиш билан бошланади. Аввал бошда алифбо ҳарфларидан учтаси келтирилиб, ушбу Китоб ҳам, ушбу сура ҳам худди мана шу ҳарфлардан таркиб топганига ва, айни пайтда бу Қуръон Аллоҳнинг мўъжизаси эканига ишора қилинади. Яна бошқа баъзи сифатлари ҳам эслатиб ўтилади. Сўнгра Аллоҳ, таолонинг ваҳдониятидан баҳс юритилади. Бунда Аллоҳнинг чексиз қудратига далолат қилувчи борлиқдаги мавжудотларга — осмон, ер, қуёш, ой, кеча, кундуз, тоғ, денгиз, дов-дараҳт ва бошқаларга эътибор билан назар солишга даъват этилади.

Табиат ҳодисалари ҳақидағи баҳсдан сўнг одамнинг ўзидағи ажойиботлардан сўз очилади. Луқмони Ҳакимнинг ўғлига қилган насиҳатлари келтирилади. Бу насиҳатларнинг асосий марказида ҳам ширк масаласи муолажа қилинади. Луқмони Ҳаким насиҳатларини ўғлини ширқдан қайтариш ва ширкнинг катта зулм эканини баён қилиш билан бошлайди. Иймон-эътиқод, дину диёнат масаласи қон-қарин-

дошлик муносабатларидан устун экани ҳам баён этилади. Шунингдек, бу насиҳатларда иймон соҳиби йўлиқиши мумкин бўлган қийинчиликлар ва уларга нисбатан сабр-матонатли бўлиш лозимлиги зикр қилинади.

Кейин эса, ақийда масаласи осмонлару ерга ва улардаги неъматларга нисбатан инсон муносабати нуқтаи назаридан келиб чиқиб муолажа қилинади. Аллоҳ таоло осмонлару ерни инсон учун яратдими, демак, инсон унга шукр қилмоғи лозим. Аллоҳга шукр қилиш эса, Унга иймон келтириб, ибодат этиш билан рўёбга чиқади.

Суранинг охирида кечаю кундузга, қуёшу ойга разм солиб, ибрат кўзи билан боқиб, улардан хулоса чиқариб, Аллоҳ таолонинг чексиз қудрати ва ваҳдонаиятини англаб олиш зарурлиги эслатилади. Қиёмат қуни даҳшатидан огоҳлантирилади.

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Алиф. Лаам. Мийм.

2. Ушбулар ҳикматли Китоб оятлариидир.

Сизга тиловат қилинаётган ушбу ояtlар ҳикматли Китоб бўлмиш Куръони Каримнинг оятлариидир.

Ушбу оята Аллоҳнинг абадий мўъжизаси бўлмиш Куръони Карим «ҳикматли» деган сифати билан васф қилинмоқда. Дарҳақиқат, у бошидан охиригача пурҳикматdir. Ким Куръонга мурожаат қилса, ҳикмат топади. Ундаги ҳикматлардан баҳраманд бўлади. Ким Куръони Каримдан бебаҳра бўлса, ҳикматдан, улкан ҳикматдан бебаҳра қолади. Сурани Куръони Каримнинг ҳикматли эканини васф қилиб бошлашнинг ҳам ўзига яраша ҳикмати бор. Унда Луқмони Ҳакимнинг зикри келади. Умуман, суранинг бошидан охиригача ҳикматга алоҳида эътибор берилади.

Эндиғи оятларда Қуръони Карим мұхсинарларга ҳидоят ва раҳмат эканлиғи баён қилинади:

هُدَىٰ وَرَحْمَةٌ لِّمُحَمَّدٍ ۝ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكُوٰةَ وَهُمْ بِالآخِرَةِ هُمُّ يُوقَنُونَ ۝

3. У мұхсинарларга ҳидоят ва раҳматдир.

4. Улар намозни түкис адо этадиган, закотни берадиган ва охиратта ишонч-ла иймон келтирадиганлардир.

Аслида, Қуръони Карим бутун оламлар учун ҳидоят ва раҳматдир. Бу нарса бошқа оятларда таъкидланған. Аммо ушбу оядта мазкур сифатларга эга бўлган мұхсинарларга унинг ҳидоят ва раҳмат эканини айтишдан мурод ана ўша кишиларгина Қуръондан тўла маңфат ола билишларини таъкидлашдир. Мұхсин киши Аллоҳга холис ният илингиз жоғарий мәннен ишонч-ла иймон келтирадиганлардир.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Эҳсон Аллоҳга худди Уни кўриб тургандек ибодат қилишингдир. Агар Уни сен кўрмагудек бўлсанг, худди У сени кўриб турганидек», деганлар.

Ояти каримада мұхсинарларнинг намозни түкис адо этиши, закот бериши ва охиратта аниқ ишонч илингиз жоғарий мәннен ишонч-ла иймон келтириши эслатилмоқда. Бу сифатлар ҳар бир инсон учун ўта лозимдир. Дарҳақиқат, ушбу сифатлар билан сифатланиб, мұхсин бўлиш даражасига етган кишиларгина Қуръони Каримдан, унинг ҳидоят ва раҳматидан тўлиқ маңфат ола биладилар.

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدَىٰ مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

5. Ана ўшалар Роббилиаридан бўлган ҳидоятдадирлар. Ана ўшалар ўзлари нажот топгувчилардир.

Намоз ўқиб, закот бериб, охиратта сидқидилдан иймон келтириб, Қуръондан тўлиқ маңфаатланганларгина Аллоҳ таолонинг ҳидоятидадирлар.

Намоз ўқиб, закот бериб, охиратта сидқидилдан иймон келтириб, Қуръондан тўлиқ маңфаатланганларгина икки дунёда нажот топгувчилардир.

وَمَنْ أَنَّاسٍ مَنْ يَشَاءُ لَهُ الْحَدِيثُ لِيُضْلَلَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَحَذَّلُ هَاهُرُوا ۝
أُولَئِكَ هُمُ عَذَابُ مُهِينٍ ۝

6. Одамлар орасида(ўзлари) илмсиз равишда Аллоҳнинг йўлидан адаштириш учун ва у(йўл)ни истеҳзо қилиш учун беҳуда сўзни сотиб оладиган кимсалар ҳам бор. Ана ўшаларга, ўзларига хорловчи азоб бор.

Аввалги оятларда зикр қилинган муҳсин бандаларга қарши ўлароқ, нобакор одамлар ҳам бор.

Улар ҳикмат тўла Қуръони Каримни, Аллоҳнинг пурхикмат сўзларини қабул қиласдан, уларга бадалсиз тақдим этилаётган икки дунё саодатига элтувчи илоҳий дастурга бўйинсунмасдан, қандайдир беҳуда сўзларни кўтариб юрадилар.

Ҳа, ўша беҳуда сўзлар эгаси бўлиш учун молу мулкни, ҳаётни, зеҳн-заковатни, бутун имкониятларни сарфлайдилар. Улар беҳуда сўзларни бунчалик қиммат баҳога сотиб олишлари нима учун?

Кишиларни

«...илмсиз равишда Аллоҳнинг йўлидан адаштириш учун».

Яна, ўзлари илмсиз бўлғанлари ҳолда

«...у(йўл)ни истеҳзо қилиш учун...»

Ҳа, шунинг учун улар беҳуда сўзларни ҳам «сотиб оладилар».

Аллоҳнинг йўлини масхара қилиш учун ифлос сўзларни «сотиб оладилар». Бу йўлни камситиш учун ҳар қандай тутуруқсиз гаплардан ҳам фойдаланмоқчи бўладилар.

«Ана ўшаларга, ўзларига хорловчи азоб бор.»

Кейинги оятда ўша нобакорларнинг бошқа сифатлари ҳам зикр қилинади:

وَإِذَا تُلِئَ عَلَيْهِءِ آيَتُنَا وَلَيْ مُسْتَكَبِرًا كَانَ لَمْ يَسْمَعْهَا كَانَ فِي أَذْنِيهِ وَقَرَأَ فِي شَرِهْدِ
بعذاب اليم

7. Қачон унга Бизнинг оятларимиз тиловат қилинса, худди уларни эшитмагандек, худди қулогида оғирлик бордек, мутакаббирлик билан ортга қараб кетар. Бас, унга аламли азобнинг башоратини бер.

Бор-йўғини сарфлаб беҳуда сўзни сотиб олган нобакорга Аллоҳ, таолонинг оятлари тиловат қилинса, мутакаббирлик билан ортга ўтирилиб кетади.

«Қачон унга Бизнинг оятларимиз тиловат қилинса, худди уларни эшитмагандек, худди қулогида оғирлик бордек, мутакаббирлик билан ортга қараб кетар.»

Ўзини худди у оятларни эшитмагандек тутади. Худди қулоқлари оғир кардек қилиб кўрсатади. Ундан одам, албатта, азобга лойиқ одамдир.

«Бас, унга аламли азобнинг башоратини бер.»

Аввалги оятда «хорловчи азоб» дейилган эди. Бу оятда «аламли азоб» дейилмокда. Бу нарса нобакор одамларга турли-туман азоблар берилишидан аломатдир. Бехуда сўзни сотиб олиб, Аллоҳнинг оятларидан юз ўтирганлар турли-туман азобларга дучор бўлиб турган бир пайтда:

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّتُ الْعَيْمَ
خَلِدِينَ فِيهَا وَعَدَ اللَّهُ حَقًا
وَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَكِيمُ

8. Албатта, иймон келтириб, яхши амаллар қилганларга, ўшаларга неъмат жаннатлари бордир.

9. Улар унда абадий қолурлар. Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир. Ва У азиз ва ҳакиймдир.

Эътибор берадиган бўлсак, қачон мукофот, жаннат ва бошқа неъматлар ваъда қилинар экан, иймон билан бирга, яхши амаллар ҳам албатта зикр этилади. Шундан солиҳ амаллар ҳақиқий иймоннинг узвий бир парчаси эканини билиб олсак ҳам бўлади. Ушбу мақомда ҳам ноз-неъмат жаннатларига эришиш учун иймон ва яхши амал лозим эканлиги уқтирилмоқда.

«Албатта, иймон келтириб, яхши амаллар қилганларга, ўшаларга неъмат жаннатлари бордир.»

Жаннатта эришганлар у ерда вақтинчалик эмас, балки абадий қоладилар. Ҳа,

«Улар унда абадий қолурлар.»

Бу гап шунчаки гап эмас. Бу – Аллоҳнинг ваъдасидир.

«Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир.»

Албатта, рўёбга чиқади. Рўёбга чиқмай қолмайди. Шунинг учун, инсонлар ҳеч бир иккиланишсиз иймон келтириб, яхши амал қилиши лозим. Аллоҳ, ваъдасининг устидан чиқади.

«Ва У азиз ва ҳакиймдир.»

Аллоҳ, ҳар бир ишга қодирдир. Аллоҳ, ҳар бир ишни ҳикмат билан қиласиди. Бу ҳақиқатни келгуси оятларда зикр қилинадиган мисоллардан ҳам билиб олиш мумкин:

خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَفَّهَا وَلَقَى فِي الْأَرْضِ رَوْسِيًّا أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَ فِيهَا مِنْ كُلِّ
دَابَّةٍ وَأَنْزَلَنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَانْبَشَنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٌ

10. У, сиз кўриб турганингиздек, осмонларни устунсиз яратган, сизларни тебратмаслиги учун ер юзига оғир тоғларни ташлаган ва у(ер)да ҳар турли жониворларни таратиб қўйган зотдир. Ва осмондан сув тушириб, у билан у(ер юзи)да турли гўзал ва карамли жуфтларни ўстириб қўйдик.

Ушбу ояти каримада инсон доимо мулоқотда бўладиган, доимо кўриб турадиган, аммо улар Аллоҳнинг қудратига, ҳикматига далил эканига эътибор қилмайдиган мавжудотларга диққат жалб этилмоқда.

«У, сиз кўриб турганингиздек, осмонларни устунсиз яратган...»

(Ушбу жумланинг «У осмонни сиз кўрадиган устунсиз яратган», деган маъноси ҳам бор.)

Дарҳақиқат, инсон доим боши устидаги осмонни кўриб туради. Инсон боши устида кўрадиган ҳамма бинонинг устуни, таянчи бор. Аммо биноларнинг энг улкани, энг бепоёни бўлмиш осмонларнинг устуни йўқ. Ҳажмини идрок этиб бўлмайдиган бу мовий гумбазни бирорта устунсиз кўтариб қўйиш – яратиш фақат чексиз иззат, қудрат ва ҳикмат соҳиби Аллоҳ, таолога хосдир. У зот яна:

«...сизларни тебратмаслиги учун ер юзига оғир тоғларни ташлаган».

Инсон тоғларни салобат рамзи деб билади. Оятда ер одамларни тебратмаслиги учун тоғлар яратилгани айтилмоқда. Лекин бу маъно ўзига хос услуг билан айтилмоқда: «яратган» дейилмасдан, «ташлаб қўйилган» дейилмоқда. Шу нозик фарқ ҳам Аллоҳнинг чексиз қудратига ишорадир. Дунёдаги энг салобатли, энг виқорли, энг оғир бўлиб кўринган тоғларни, худди арзимаган нарса каби, «ташлаб қўйган» деб айтилмоқда. Оғир тоғлар ерда мувозанатни сақдаб туришини илм яқинда тушунниб етди. Аллоҳ, таоло ўн беш аср муқаддам Ўз китобида айтиб қўйган ҳикматни инсон илми эндинигина англади. Бу тоғларни Аллоҳдан бошқа ким яратади?

«...ва у(ер)да ҳар турли жониворларни таратиб қўйган зотдир.»

Ер юзида қанчадан-қанча жониворлар бўлган, ҳозирда ҳам бор. Одам боласи уларнинг баъзиларини билади, холос. Ўша билганларини олиб кўрадиган бўлса ҳам, уларнинг ҳар бирида Аллоҳ, таолонинг қудратига ва ҳикматига ёрқин далиллар топилади. Ушбу ҳақиқатни англаб етган одам иймон келтирмай иложи йўқ. Аллоҳ, таолонинг қудратига тан бермай иложи йўқ. Аллоҳ, таолонинг ҳикматига тан бермай иложи йўқ.

«Ва осмондан сув тушириб, у билан у(ер юзи)да турли гўзал ва карамли жуфтларни ўстириб қўйдик.»

Инсон доимо кўриб турадиган, доимо эҳтиёжи тушиб турадиган нарсалардан бири сувдир. Аммо ҳар ким ҳам сув ҳақида чуқурроқ фикр юритавермайди. Сув қаердан пайдо бўлган? Ушбу оятда айтили-

шича, у осмондан туширилган. Хоҳ, денгиздаги сув бўлсин, хоҳ, дарёдаги ё кўлдаги ва ёки булоқдаги, ҳамма-ҳаммаси осмондан тушгандир. Бу ишлар Аллоҳ, таолонинг чексиз қудрати ва ҳикмати ила бўлгандир.

Ер юзидағи ўсимликлар ҳам доимо инсон кўз ўнгида ўсиб, ривожланиб туради. Уларнинг турлари, шакллари, ривожланишлари ва бошқа-бошқа хоссалари ҳаммаси Аллоҳ, таолонинг чексиз қудрати ва ҳикматига ёрқин далилдир.

Оятда «ўсимликларни ўстириб қўйдик», дейилмасдан, «карамли (гўзал ва фойдали) жуфтларни ўстириб қўйдик», деб айтилмоқда. Бу ерда, аввало, ўсимликлардаги гўзаллик ва фойдага ишора қилингапти, қолаверса, улар жуфт бўлиши ҳам билдириб қўйиляпти. Аллоҳнинг китобида ўн беш аср илгари зикр этилган бу ҳақиқатга илм яқиндагина етди. Ҳар бир ўсимлиқда эркак ва ургочи хўжайралар бўлиб, улар бир-бири билан чатишгандагина мева ҳосил бўлиши энди тушуниб этилди. Ўсимликларни бундай қилиб яратишга фақат Аллоҳ, қодирдир.

 هَذَا أَخْلَقُ اللَّهِ فَأَرُوْنِ مَا ذَأَخْلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

11. Бу, Аллоҳнинг яратганидир. Қани Менга кўрсатинг-чи, Ундан бошқалар нимани яратдилар. Йўқ! Золимлар очиқ-оидин адашувдадирлар.

Яъни, юқоридаги оятда зикри ўтган мавжудотларни Аллоҳ, таоло яратганидир. Худо бўлгани учун шуларни яратган. Сизлар, эй, мушриклар, Аллоҳдан бошқа яна худолар бор, деяпсизми? Агар улар сиз айтганингиздек худо бўлса, қани айтинг-чи, улар нимани йўқдан бор қилиб яратганлар? Улар яратган нарсаларни кўрсатинглар-чи!

«Йўқ! Золимлар очиқ-оидин адашувдадирлар.»

Йўқ, у сохта худолар ҳеч нарсани яратса олмаслар. Аллоҳга ширк келтириш ила катта зулм қилган мушриклар очиқ-оидин адашувдадирлар.

Кейинги оятларда мушрикларнинг эътиқоди ҳикматдан йироқ экани ҳикмат берилган зот Луқмони Ҳаким тилидан баён қилинади:

وَلَقَدْ أَنِينَ الْقَمَنَ الْحِكْمَةَ أَنْ أَشْكُرُ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرُ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّيْ حَمِيدٌ

12. Батаҳқиқ, Биз Луқмонга: «Аллоҳга шукр қил. Ким шукр қилса, ўзи учун қиласдир. Ким ношукрлик қилса, бас, албатта, Аллоҳ беҳожат ва мақталган зотдир», деб ҳикматни бердик.

«Хикмат», аслида, ҳар бир нарсани яхшилаб ўз жойига қўйиш, деган маънони беради. Шу боисдан ҳам, ҳар бир гапни тўғри сўзлаш ва ҳар бир ишни тўғри бажаришга «ҳикмат» дейилади. Аллоҳ, таоло ҳазрати Луқмонга ана шундай неъматни ато қилганини ушбу оятда билдиromoқда.

«Батаҳқиқ, Биз Луқмонга:»

У кишининг исмларига «ҳаким» лақаби қўшилиб зикр қилиниши сабаби ҳам шундан. Баъзи кишилар бу ҳикмат соҳиби бўлган зотни Пайғамбар деб ҳам айтишган. Аммо аксар уламоларимиз, жумладан, кўпгина тафсирчиларимиз, ҳазрати Луқмон Пайғамбар эмас, ҳаким бўлган, дейдилар. Чунки, Пайғамбарларнинг зикри келган Қуръон ояларида бу кишининг исмлари келмаган. Шунингдек, у кишининг Пайғамбар бўлганлари ҳақида Пайғамбаримиз Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳам ҳеч бир хабар бермаганлар.

«Аллоҳга шукр қил.»

«Шукр» сўзи луғатда неъмат берувчига мақтov айтмоқ ва неъматни неъмат бергувчи рози бўладиган равищда ишлатмоққа нисбатан ишлатилади. Аллоҳга шукр қилиш – У зотнинг берган неъматларига (неъматларининг ҳадди-ҳисоби йўқ) қурби етганича миннатдорчилик билдириш ва ўша неъматларни Аллоҳ, рози бўладиган равищда ишлатишидир. Бунинг учун иймон келтириб, Аллоҳга ибодат қилиб яшаш керак. Шундай қилган одам фойда топади.

«Ким шукр қилса, ўзи учун қиладир.»

Аллоҳга иймон келтирган, Унга ибодат қилган одам фақат ўзи учун фойда олади. Икки дунё саодатига эришади.

«Ким ношукрлик қилса, бас, албатта, Аллоҳ, беҳожат ва мақталган зотдир.»

Ношукр бўлган банда фақат ўзига зарар қиласди. Чунки, унинг ношукрлигидан Аллоҳга зарар етмайди. Унинг шукрига Аллоҳ, таоло мухтож ҳам эмас. Аллоҳ, таоло аслида беҳожат зотдир. Ҳеч бир нарсага, жумладан, бандаларининг шукр қилишига ҳам ҳожати йўқдир. Шунингдек, Аллоҳ, таолонинг ҳамду сано ва мақтovларга ҳам ҳожати йўқ. У ўзи аслида мақталган зотдир.

وَإِذْ قَالَ لِقَمْنَ لَابْنِهِ وَهُوَ يَعْظُلُهُ يَبْنِي لَا شَرِيكَ بِاللّٰهِ إِنَّ الشَّرِيكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

13. Луқмон ўғлига ваъз-насиҳат қилиб айтганларини эсла: «Эй ўғилчам, Аллоҳга ширк келтирма. Албатта, ширк катта зулмдир».

Боласига панд-насиҳат қилиш отанинг вазифасидир. Айниқса, иймон-эътиқод, дину диёнат масаласида ота фарзандларига нисбатан улкан масъулият ҳис этмоғи даркор. Аллоҳ, томонидан ҳикмат

берилган зот Луқмони Ҳаким ҳам оталик бурчини адо этиб, ўғлига панд-насиҳат қилмоқда:

«Эй ўғилчам, Аллоҳга ширк келтирма».

Ота боласига қилиши лозим бўлган бош насиҳат мана шу. Чунки, доимо — қадимда ҳам, ҳозирда ҳам бош масала шудир.

Мана, қайсиdir замонларда Луқмони Ҳаким ҳам ўғлига шундай насиҳат қилганлиги келтирилмоқда. Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ушбу оятлар нозил бўлаётган пайтда ҳам шундай насиҳат қилинган. Бундан кейин ҳам шундай қилинаверади.

Луқмони Ҳаким ўғлини ширкдан қайтариш билангина кифояланиб қолмади. Балки, ширкнинг нима эканини ҳам баён қилди:

«Албатта, ширк катта зулмдир», деди.

Ҳа, ширкдан каттароқ зулм йўқ. Чунки, ширк яратган Холик, ризқ берган Розик, Роббул оламийн бўлган Аллоҳ таолога нисбатан катта жиноятдир.

Дунёдаги ҳар бир инсон яккаю ёлғиз Аллоҳ таолога иймон келтириб, фақат Унинг Ўзигагина ибодат қилиши лозим эди. Лекин баъзи одамлар айнан шу маънода Аллоҳга нисбатан зулм қилдилар. Унга ширк келтирдилар. Баъзи махлуқотларни Аллоҳга ширик қилдилар.

Ўтган оятнинг давоми ўлароқ кейинги икки оятда ота-она ва фарзанд ўртасидаги алоқа қандай бўлиши кераклиги баён қилинади:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَنَ بِوَالَّدِيهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهُنَّاعَلٌ وَهُنِّ وَفِصَّلُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ أَشْكُرْ
لِي وَلَوْلَدِيَّكَ إِلَى الْمَصِيرِ

14. Биз инсонга ота-онаси ҳақида тавсия қилдик: онаси уни заифлик устига заифлик билан кўтарди; уни сутдан акратиш икки йилдадир. Менга ва ота-онага шукр қилгин. Ва қайтиш фақат Менгадир.

Куръони Каримда фарзандларга ота-онани ҳурмат қилиш, уларни эъзозлаш ҳақида қайта-қайта насиҳат берилади. Чунки, ота-онанинг ҳаққини Ислом юқори қўяди. Бу мавзудаги оятлар ўрни билан ўрганилди ва яна ўрганилади. Ушбу оятда эса, ота-онани ҳурмат қилиш ҳар бир фарзанд учун Аллоҳнинг амри эканлиги баён этилмоқда.

«Биз инсонга ота-онаси ҳақида тавсия қилдик...»

Тавсия, кўпчилик тушунганидек, ихтиёрий иш эмас. Балки, Аллоҳнинг амридир. Ўша амр нимадан иборат эканини айтишдан олдин ота-онани ҳурмат қилишнинг сабаби айтиб ўтилади.

«Онаси уни заифлик устига заифлик билан кўтарди.»

Яъни, ҳомиладорлик пайтида онаси уни қорнида заифхол бўлиб кўтаради. Борган сари заифлик устига заифлик ортиб боради. Бу ҳол бола туғилгунича давом этади.

«Уни сутдан ажратиш икки йилдадир.»

Яъни, қорнида заифлик устига заифлик билан кўтарган она боласини кейин яна икки йил давомида эмизади.

Уламоларимиз шаръий эмизиш муддати икки йил экани ҳақидаги ҳукмни шу жумладан олганлар. Бола икки ёшга еттунича бирор аёлни эмса, сут орқали насаб сабит бўлади. Ҳамда ўша эмизишга боғлиқ ҳукмлар жорий қилинади. Мисол учун, уни эмизган аёл унга эмизукил она, унинг эри ота, болалари ака-ука, опа-сингил бўладилар. Маҳрамлик ва никоҳ масалаларида ҳукмлар ҳам шунга мувофиқ кучга киради.

Хуллас, она ҳам ҳомиладорлик даврида, ҳам эмизиш даврида бола туфайли катта қийинчиликларни бошидан ўтказади. Шунинг учун ҳам, фарзандда онанинг ҳаққи отаникидан кўп бўлади.

Оятнинг давомида тавсиянинг нимадан иборат эканлиги айтилади:

«Менга ва ота-онага шукр қилгин».

Эй, инсон фарзанди, аввало Менга – яратган Роббингта, кейин ота-онангта – сенинг дунёга келишинингтага сабаб бўлган зотларга шукр қилгин. Бу ишлар сенинг энг олий бурчингдир.

«Ва қайтиш фақат Менгадир.»

Билиб қўй, ана ўша қайтиш бўлганида, бу ҳақда Ўзим ҳисоб-китоб қиласман.

وَإِنْ جَهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطْعِهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا
مَعْرُوفٌ فَأَتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىٰ ثُمَّ إِلَىٰ مَرْجَعِكُمْ فَأَنْتُمْ كُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

15. Агар икковлари сени ўзинг билмаган нарсани Менга ширк келтиришга зўрласалар, бас, уларга итоат этма! Ва дунёда икковларига яхшилик қил ҳамда Менга йўналганларнинг йўлига эргаш. Сўнгра қайтишингиз фақат Менгадир. Бас, Мен сизга нима амал қилганингиз хабарини берурман.

Ҳа, ота-онанинг фарзандда ҳаққи кўп. Фарзандлари уларни ҳар қанча эъзозласа, уларга ҳар қанча шукр қилса, итоат этса, оз. Аммо Аллоҳ таолонинг ҳаққи ундан ҳам юқори. Чунки, ота-она фарзанднинг дунёга келишига, униб-ўсишига сабабчи бўлсалар, Аллоҳ таолонинг ҳаққи ота-онанинг ҳаққидан устундир. Бу оятда ана шу ҳақиқат баён этилмоқда.

«Агар икковлари сени ўзинг билмаган нарсани Менга ширк келтиришга зўрласалар, бас, уларга итоат этма!»

Агар ота-она ўз қадрини ўзи туширса, ота-оналиқ бурчини адо этиш, Луқмони Ҳаким каби, боласини ширқдан қайтариш ўрнига, уни номаълум нарсани Аллоҳ таолога ширк келтиришга зўрласалар, нотўғри қиласидар. Унда фарзанд уларга итоат этмайди. Бу масалада ота-онага итоат этилмаганидан кейин, улардан бошқасига итоат этмаслик турган гап. Мўмин-мусулмон кимса нафақат Аллоҳга ширк келтиришда, балки умуман У зотта маъсият ишларда ҳеч кимга итоат этмайди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Холиққа маъсият бўладиган ишда маҳлуққа итоат этилмас», деганлар.

Лекин бу дегани, бошқа эътиқодда бўлгани учун ота-онангдан бутунлай воз кеч, дегани эмас.

«Ва дунёда икковларига яхшилик қил...»

Мусулмон фарзанд коғир ота-онасига эътиқод, дину диёнат масаласида итоат этмагани билан, уларга ширин муомалада бўлади, дунёвий эҳтиёжларини қондиради. Ушбу ояти карималар нозил бўлмаган вақтларда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Абу Ваққос, Саъд ибн Молик каби ота-онаси мушрик бўлган саҳобийларга ота-оналарини ҳурмат этишни, уларга яхшилик қилишни буюрганлар.

«...ҳамда Менга йўналганларнинг йўлига эргаш.»

Яъни, менинг йўлимни туттган мўмин-мусулмонларнинг изидан юр.

«Сўнгра қайтишингиз фақат Менгадир.»

Мендан бошқага эмас. Қиёматда ҳаммангиз менга қайтасиз.

«Бас, Мен сизга нима амал қилганинг хабарини берурман.»

Ва ҳар ким қилган яхши амалига яраша мукофот, ношукр бўлганлар нонкўрлигига яраша жазоларини оладилар.

Луқмони Ҳакимнинг ўғлига қилаётган насиҳати орасида келган икки оятли бу «чекинишдан» сўнг гап мавзууси яна у кишининг ўғлига бераётган ўйтларига қайтади:

يَبْنِي إِنَّهَا إِن تَكُ مُتَقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرَدِلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي
الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ حَمِيرٌ

16. «Эй ўғилчам, албатта, у (амал) агар ачитқининг бир дона уруғича бўлса-ю, у бир қоя тош ичида ёки осмонларда ёхуд ерда бўлса ҳам, Аллоҳ уни келтирур. Албатта, Аллоҳ ўта лутфли ва ўта хабардор зотdir.»

Ушбу оятда охиратда Аллоҳ таоло бандаларига қилган амалларининг хабарини бериши қай даражада бўлиши баён этилмоқда. Киёматда ҳисоб-китоб қанчалик даражада аниқ ва дақиқ бўлиши сифатланмоқда. Бу баён ҳазрати Луқмони Ҳакимнинг ўғлига қилаётган панд-насиҳати орасида келмоқда.

«Эй ўғилчам, албатта, у (амал) ачитқининг бир дона уруфича бўлса-ю, у бир қоя тош ичида ёки осмонларда ёхуд ерда бўлса ҳам, Аллоҳ уни келтирур.»

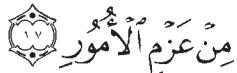
Ушбу жумлада инсоннинг бу дунёда қилган амали, яхшилиги ёки ёмонлиги, агар ачитқи ўсимлиги уругининг доничалик бўлса ҳам, эътиборсиз қолдирилмасдан, олиб келиниши таъкидланмоқда. Маълумки, ачитқи уруғи жуда кичкина бир нарсадир. У шунчалар кичики, ҳатто кўлга олиш ҳам қийин. Аммо қиёмат куни ўша ўта кичик ҳажмдаги ачитқи уруғидек амал катта харсанг қоя ичида йўқолиб кетган ёхуд ер юзининг бирор жойида тушиб қолган бўлса ҳам, Аллоҳ, таоло топиб келиб, банданинг ҳисоб-китобига қўшар экан.

«Албатта, Аллоҳ ўта лутфли ва ўта хабардор зотдир.»

У зот ўта лутфли бўлганидан ҳам, энг майда нарсаларни-да билади, ўта хабардор бўлганидан, энг кичик амаллардан-да хабардор. Шунинг учун, баnda ғофил бўлмаслиги лозим. Аллоҳ таоло унинг ҳар бир ишини билиб, хабардор бўлиб турганини ҳисобга олиб, амал қилсин.

Ҳазрати Луқмони Ҳаким ўғлини ширқдан қайтариб, тавҳидга йўллаб, охират ҳисоб-китобидан огоҳ қилганидан кейин, Аллоҳга иймон қелтирган, охиратдан умид этган ҳар бир мўмин-мусулмон қилиши лозим бўлган қуидаги амалларга буюради:

يَبْنِ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأَمُورِ

17. «Эй ўғилчам, намозни тўқис адо қил, яхшиликка буюриб, ёмонлиқдан қайтар ва ўзингга етган мусийбатга сабр қил. Албатта, булар азм этилажак ишлардандир!»

Аллоҳга иймон қелтириб, охиратдан умидвор ҳар бир одам адо этиши лозим бўлган ишлар шулардир:

«Эй ўғилчам, намозни тўқис адо қил.»

Намозсиз қаерга ҳам бориб бўларди? Намозсиз нима ҳам қилиб бўларди? Шунинг учун ҳам, зарурий амаллар орасидан биринчи бўлиб намоз тилга олинмоқда.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларида:

«Намоз диннинг устунидир», дейилган.

Ҳа, устунсиз иморат бўлмайди. Намоз инсоннинг тили билан айтиб, дили билан тасдиқлаган иймонининг аломатларидан бири-дир. Намозни тўқис адо этган одам бошқаларни амри маъруф, наҳ-ий мункар қилиш ҳаққига эришади.

«...яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтар...»

Бу амал ҳам Аллоҳга иймон келтириб, охиратдан умидвор бўлган ҳар бир инсон учун намоз каби фарзdir. Мўмин-мусулмон одам инсонларни яхшиликка чакириб, ёмонликдан қайтариш мажбури-ятидадир. Албатта, бу осон иш эмас. Унинг улуғлигига яраша қи-йинчилиги ва машаққатлари ҳам бор. Амри маъруф ва наҳий мункар қилган одам ҳаммага ҳам ёқавермайди. Тинимсиз қаршиликка учрайди. Одамлардан озорлар етади. Шундай ҳол рўй берса:

«...ўзингга етган мусийбатга сабр қил».

Сабр қилмасанг, иш битмайди.

Саҳобалардан Умайр ибн Ҳабиб розияллоҳу анҳу ўғилларига қилган васиятларида, жумладан, қуйидагиларни айтган эканлар:

«Қайси бирингиз амри маъруф ва наҳий мункар қилмоқчи бўлса, аввало мусийбатларга ҳозирлансан вАллоҳ таолодан савоб келишига ишонсин. Чунки, кимнинг Аллоҳдан савоб келишига қатъий қаноати бўлса, ўзига етган азиятни сезмас».

«Албатта, булар азм этилажак ишлардандир.»

Юқорида зикр қилинган ишлар азму қарор билан адо этилиши лозим бўлган аҳамиятли ишлардир. Шунинг учун ҳам, уларни адо этишда сабр керак бўлади.

 وَلَا تُصْعِرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْسِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْنَاطٍ فَحُوْرٍ

18. «Одамлардан такаббур-ла юз ўгирма ва ер юзида кибр-ҳаво ила юрма. Албатта, Аллоҳ ҳеч бир мутакаббир ва мақтан-чоқни севмас».

Биз «юз ўгирма» деб таржима қилган маъно оятда «тусоъир» деб келган. Бу маъно, аслида, тужда учрайдиган бир касалликка нисбатан ишлатилар экан. Ўша касалликка мубтало бўлган тужа доимо бошини пастдан юқорига ҳаракатлантириб, ёнбошга силтаб турар экан. Мутакаббирлик билан бурнини жийириб, юзини одамлардан ўгирадиган кишилар ана ўша касал тужага ўхшатилмоқда.

«Одамлардан такаббур-ла юз ўгирма.»

Ҳа, мусулмон киши учун одамларни камситиш, уларни паст сана-жуда ёмон иллат. Ҳатто юриш-туришда ҳам кибру ҳаводан, такаббурлиқдан сақланиш керак.

«...ва ер юзида кибр-ҳаво ила юрма.»

Бу жуда ёмон нарса. Бошқаларга кибр оғир ботади. Энг мухими:

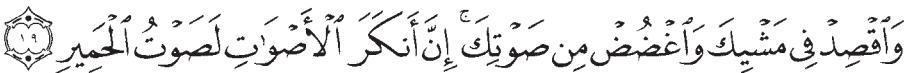
«Албатта, Аллоҳ ҳеч бир мутакаббир ва мақтанчоқни севмас».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анҳудан нақл қилингандың ривоятда:

«Кимнинг қалбида заррача мутакаббирлик бўлса, Аллоҳ уни дўзахга юзтубан ташлайди», дейилган.

Шунингдек, ибн Абу Лайло ривоят қилган ҳадисда:

«Ким кийимини кўз-кўз қилиб, мақтанчоқлик ила судраб юрса, Аллоҳ таоло унга назар солмайди», дейилган.

19. «Юришингда мўътадил бўл ва овозингни пасайтири. Чунки, овозларнинг энг ёмони эшакнинг овозидир.»

Яъни, юришинг ўртача ва мақсадли бўлсин. Бекорчи сохта ҳаралатлар билан қуч-қувватни исроф қилиб, кибру ҳаво билан ҳам юрма, жуда лапашанг бўлиб, судралма ҳам.

«...ва овозингни пасайтири.»

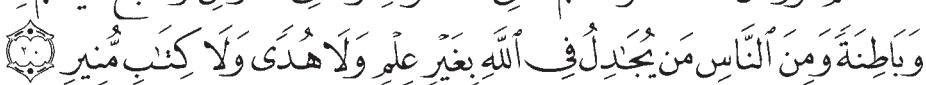
Ҳанграб, ҳаммаёқни бошингта кўтарма. Бақир-чақир қилиш ёмон нарса. Билиб қўй:

«...овозларнинг энг ёмони эшакнинг овозидир».

Эшак бекордан-бекорга бор овози билан ҳанграб туради. Ҳеч бир сабабсиз баланд кўтарилилган овознинг эшакниги ўхшатилишининг ўзи етарли. Оятда бу овоз энг ёмон эканлиги ҳам таъкидланмоқда.

Юриш-туриш ва ўзини жамиятда қандай тутиш борасидаги олий мисол Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг сийратлариридир. Ул зот шаҳдам қадамлар билан мўътадил юрганлар ва овозларини баланд кўтармай, дона-дона гапирганлар.

Шу ерда ҳазрати Луқмоннинг ўғлига қилган панд-насиҳати таомом бўлади. Кейинги оятларда Аллоҳ таоло маҳлуқотларга, жумладан, инсонларга қандай неъматлар ато этганини зикр қиласи ва уларни ўша неъматларни танишга, уларга шукр этишга чақиради:

20. Аллоҳ сизларга осмонлардаги нарсаларни ва ердаги нарсаларни беминнат хизматкор қилиб қўйганини ва сизга зоҳирий

ва ботиний неъматларни мукаммал қилиб берганини билмадингизми?! Одамлар орасида илмсиз, ҳидоятсиз ва равшан китобсиз (бўла туриб) Аллоҳ ҳақида тортишадиганлари ҳам бор.

Аллоҳ, таоло инсонларга осмондаги барча нарсаларни беминнат хизматкор қилиб қўйган. Осмонларда нимаики мавжуд бўлса: ҳавоми, қуёшми, ойми, юлдузми, ёмғирми, қорми, қушми ёки бошқа нарсаларми, ҳеч бири ҳеч нарса талаб қилмасдан, инсон учун хизмат қилади. Бу беминнат хизматларнинг кўпини инсон билмайди ҳам. Агар ўша хизматлардан бирортасига ҳақ сўралганида эди, мисол учун, қуёш тарататётган текин нур пуллик қилиб қўйилганида эди, инсон ўзи учун Аллоҳ қанчалар неъматларини беминнат ато этганини, уларнинг қиймати қанчалик баланд эканини англаб етган бўлар эди. Лекин Аллоҳ, бундай қилмади, инсонга ақл берди, ақл билан бу неъматни танисин, деди. Пайғамбарлар юборди, улар одамларга Аллоҳнинг беминнат неъматларини танитиб, шукр қилишга чакирдилар. Китоблар нозил қилди, улар ҳам одамларга мазкур хизматларни баён этди. Мана, илоҳий китобларнинг охиргиси бўлмиш Қуръони Карим ҳам инсонларни Аллоҳнинг неъматларига шукр қилишга даъват этиб туриди.

Шунингдек, Аллоҳ, таоло ердаги мавжудотларни ҳам инсон учун беминнат хизматкор қилиб қўйган. Ернинг ўзи ҳам, ундаги барча жамодот, наботот, ҳайвонот ҳам инсон учун беминнат хизматкор-дир, Аллоҳнинг унга кўрсатган марҳаматидир.

«...ва сизга зоҳирий ва ботиний неъматларни мукаммал қилиб берганини билмадингизми?!»

Ҳа, Аллоҳ, таолонинг инсонга ато этган неъматлари жуда кўп, уларнинг зоҳирийси (ошкораси) ҳам бор, ботинийси (пинҳонаси) ҳам бор. Баъзиларини инсоннинг ўзи билиб, ҳис қиласди. Баъзиларини эса, билмайди, ҳис ҳам қилмайди. Инсон Аллоҳ, берган неъматлар билан тирик, ўша неъматлар билан кун кўради. Шунинг учун ҳам, ўша неъматларни унга ато этган Аллоҳ, таолога иймон келтириб, Унга ибодат қилиб яшамоги лозим. Бу унинг бурчи. Шундагина инсон ўзига берилган неъматларга шукр қилган бўлади.

Лекин, афсуски, одамларнинг орасида бу неъматларни билмайдиганлари ҳам бор.

«Одамлар орасида илмсиз, ҳидоятсиз ва равшан китобсиз(бўла туриб) Аллоҳ ҳақида тортишадиганлари ҳам бор.»

Баъзи одамлар ўзларида ҳақиқатни исбот қилувчи илм бўлмаса ҳам, Аллоҳ ҳақида тортишаверадилар. Тўғри йўлга бошловчи ҳидоятчилари бўлмаса ҳам, Аллоҳ, хусусида баҳслашаверадилар. Турли бўлмағур фикрларни айтадилар. Унга куфр келтирадилар. Унга ширк келтирадилар.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَتَبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ أَبَاءَنَا أَوْلَئِكَ كَانُوا
 الْشَّيْطَنُ يَدْعُوهُمْ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ

21. Қачон уларга: «Аллоҳ нозил қилган нарсага эргашинглар», дейилса: «Йўқ! Биз оталаримизни ниманинг устида топсак, ўшанга эргашурмиз», дерлар. Агар шайтон уларни дўзах азобига чақираётган бўлса ҳам-а?!

Аллоҳ берган неъматларга шукр қилмай, илмсиз, ҳидоятсиз ва равшан китобсиз ҳолда Аллоҳ ҳақида тортишадиган ана ўша кимсаларга:

«Аллоҳ нозил қилган нарсага эргашинглар», дейилса...»

Яъни, ҳаётингизнинг барча соҳаларида Аллоҳ нозил қилган дастур – Қуръони Каримга эргашинглар, дейилса, улар:

«Йўқ! Биз оталаримизни ниманинг устида топсак, ўшанга эргашурмиз», дерлар».

Йўқ! Биз Аллоҳ нозил қилган нарсага эргашмаймиз. Биз илоҳий дастурга – Қуръонга эргашмаймиз. Оталаримиз нимага эргашган бўлса, ўша нарсага эргашамиз, дейдилар. Ушбу гаплариданоқ уларнинг ким эканини билиб олса бўлади.

Уларда на илм бор, на ҳидоят бор ва на йўл ёритувчи китоб бор. Улар ўзгаларга кўр-кўронга эргашадилар, холос. Бўлмаса, илмга асосланган, илоҳий ҳидоятли бўлган, икки дунё йўлини ёритувчи Қуръондек китоб дастур қилинган Исломга эргашмаймиз, дермидилар?! Шунинг учун ҳам, оятнинг сўнгида инкор этувчи савол берилмоқда:

«Агар шайтон уларни дўзах азобига чақираётган бўлса ҳам-а?»

Аллоҳ нозил қилган нарсани қўйиб, унга эргашаверадиларми?! Эргашсалар, эргашаверсинглар. Ким шайтон чақириғига эргашса, уни дўзах азобига етаклаб боради.

وَمَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحِسِّنٌ فَقَدِ أَسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى وَإِلَى اللَّهِ
 عِقْبَةُ الْأَمْوَارِ

22. Ким гўзал амалларни қилгувчи бўлган ҳолида Аллоҳга юз тутса, батаҳқиқ, у ишончли арқонни маҳкам тутибди. Ишларнинг оқибати фақат Аллоҳга қайтур.

Ким Аллоҳга юз тутса, яъни ихлос билан амал қилиб, Унинг амрига бўйсуниб, шариатига эргашса:

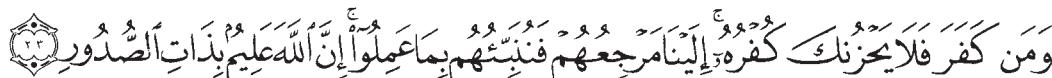
«батаҳқиқ, у ишончли арқонни маҳкам тутибди».

Биз «ишончли арқон» деб таржима қилган маъно оятда «ал-урватул вусқо» деб келган. «Вусқо» ишончли дегани, «ал-урвату» деб эса, тоққа осилиб чиқиладиган арқонга айтилади. Демак, бу дунёда олий мақсадга эришиш баланд тоғ чўққисига чиқиш деб олинса, Ислом динини тутиш ўша чўққига чиқиш учун узилмайдиган, ишончли арқонни маҳкам тутишга ўхшар экан. Чўққига чиқмоқчи бўлган одам энди арқондан кўнгли тўқ бўлаверсин. Бу ёфи ўзига боғлиқ, ҳаракат қилса, чўққига албатта чиқади.

«Ишларнинг оқибати фақат Аллоҳга қайтур.»

Шунинг учун, аввал бошдан Унга иймон келтириб, У зот нозил қилган Қуръонга эргашавериш керак.

Эй Пайғамбарим!

وَمَنْ كَفَرَ فَلَا يَحْزُنْكُ كُفُرُهُ إِلَيْنَا مُرْجَعُهُمْ بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

23. Ким қуфр келтирса, унинг қуфри сени хафа қилмасин. Қайтишлари фақат Бизгадир. Бас, Биз уларга нима амал қилгандари хабарини берурмиз. Албатта, Аллоҳ қалблардаги нарсаларни ўта билгувчиdir.

Ушбу ояти карима Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга тасаллидан иборатdir. Аллоҳ, таоло у зотга хитоб қилиб, эй ҳабибим, **«Ким қуфр келтирса, унинг қуфри сени хафа қилмасин»,** демоқда.

Коғирнинг ҳолати хафа бўлишга ҳам арзимайди. Унга эътибор бериб ўтиришнинг ҳожати йўқ. Улар билан машғул бўлиб қолмаслик керак.

«Қайтишлари фақат Бизгадир.»

Биздан ўзгага қайтмаслар, қочиб ҳам қутула олмаслар.

«Бас, Биз уларга нима амал қилгандари хабарини берурмиз.»

Қандай қилиб қуфр келтирдилар, қандай гуноҳлар қилдилар – ҳаммасининг хабарини берамиз. Жазосини ҳам берамиз.

«Албатта, Аллоҳ қалблардаги нарсаларни ўта билгувчиdir.»

Аллоҳ, таоло юзага чиққан амаллар у ёқда турсин, бирорвга билдирилмай қалбда тутилган сирларни-да жуда яхши билгувчи зотdir. Бас, шундай экан, Ундан бирор нарсани беркитиб бўлармиди?!

نَمْنُعُهُمْ قَلْلَاثَمْ نَضَطَرُهُمْ إِلَى عَذَابٍ غَلِظٍ

24. Уларни бир оз ҳузурлантирумиз, сўнгра қаттиқ азобга мажбур қилурмиз.

Коғир ва мушрикларни бу дунёда қўйиб бериб, бир оз ҳузурлантирамиз. Сўнгра охиратда шиддатли, қаттиқ азобга дучор қиласиз. Нима бўлганида ҳам, уларнинг ёмон оқибатта учрашлари турган гап. Чунки, улар «ишончли арқонни» мустаҳкам тутмаган одамлардир. Улар чўққига чиқа олмай, йиқилишлари турган гап. Улар ўргимчакнинг уяси каби заиф, ҳеч нарсага арзимайдиган арқонни тутган одамлардир.

Улар Аллоҳ, таоло тўғрисида куфр, нифоқ ва бошқа ёмон сўзлар билан тортишиб юрадилар, лекин:

وَلَئِن سَأَلْتُهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قَلِيلُ الْحَمْدُ لِلَّهِ بِلَّا أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

25. Агар улардан: «Осмонлару ерни ким яратган?» деб сўрасанг, албатта, «Аллоҳ», дерлар. Сен: «Аллоҳга ҳамд бўлсин», деб айт. Йўқ! Кўплари билмаслар.

Ҳар бир инсон инсоф билан ўзининг кимлигини, атрофидағи мавжудотларни мулоҳаза қилиб, фикр юритиб, ўйлаб кўрса, бор ҳақиқатни англаб етади. Шунинг учун ҳам:

«Агар улардан: «Осмонлару ерни ким яратган?» деб сўрасанг...»

Ўйлаб, тафаккур қилиб кўриб, осмонлару ерни Аллоҳ, таолодан бошқа ҳеч ким яратмаганини ва яратга олмаслигини тушуниб етадилар ҳамда Аллоҳ, таолонинг холиқлигини тан олиб:

«...албатта, «Аллоҳ», дерлар».

Яъни, осмонлару ерни Аллоҳ яратган, дейдиilar.

Ана шу пайтда сен улар бундай эътирофга мажбур бўлганлари учун:

«Аллоҳга ҳамд бўлсин», деб айт».

Алҳамдуиллоҳ, эътироф қилдингиз. Аллоҳ осмонлару ерни яратганини тан олдингиз, деб айт.

«Йўқ! Кўплари билмаслар.»

Уларнинг кўплари бу ҳақиқатни билмайдилар. Шунинг учун ҳам, тортишадилар, куфр келтирадилар ва мушрик бўладилар.

Улар билмасалар, ўзларига зарар.

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

26. Осмонлару ердаги нарсалар Аллоҳнидири. Албатта, Аллоҳ Ўзи беҳожат ва мақталган зотдир.

Коғирлар хоҳлайдими, йўқми, эътироф қиладими, йўқми, аслида, осмонлару ердаги барча нарсалар Аллоҳнинг мулкидир.

«Албатта, Аллоҳ Үзи беҳожат ва мақталган зотдир.»

Одамларнинг иймонига, шукрига Унинг ҳожати йўқ. Аллоҳ таоло одамларнинг ҳамду саносига, мақтовига ҳам муҳтоҷ эмас. У аслида мақталган зотдир.

وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَمُهُ وَالْبَحْرُ يَمْدُدُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةً أَخْرِيًّا
نِفَدَتْ كَلِمَتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

27. Агар ер юзидағи дараҳтнинг барчаси қаламлар бўлиб, денгиз-унинг ортида етти денгиз мадад бериб туриб-(сиёҳ) бўлса ҳам, Аллоҳнинг калималари битмас. Албатта, Аллоҳ азиз ва ҳакиймдир.

Одамлар билиб-бilmай, турли-туман гапларни гапираверадилар. Лекин одамларнинг қурби, умри, имкониятлари чегаралангандир. Шунингдек, гапириш қувватлари ҳам чекланган бўлади.

Аммо, Аллоҳ, таолонинг илми, қудрати, имконияти чексиз бўлганидек, сўзлари ҳам чексиздир. Агар борлиқдаги ҳамма дов-дараҳт қаламга айлантирилса ва дунёдаги барча сув сиёҳ қилинса, яна унга етти баробари қўшилиб ўша қаламлар ўша сиёҳларга ботирилиб Аллоҳнинг сўзлари ёзилса, қаламлар адо бўлади, дengiz-dengiz сиёҳлар ҳам тугайди, аммо Аллоҳ, таолонинг сўзлари тамом бўлмайди. Ҳа:

«Албатта, Аллоҳ азиз ва ҳакиймдир.»

У ҳаммадан ғолиб, устун ва ҳар бир ишни ҳикмат ила қиласди.

Шунинг учун, Унга:

مَا خَلَقْتُكُمْ وَلَا يَعْثِكُمْ إِلَّا كَنَسِ وَحْدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بِصَرِيرٍ

28. Сизларни яратиш ҳам, қайта тирилтириш ҳам фақат бир жонни (яратиш ва қайта тирилтириш) кабидир. Албатта, Аллоҳ ўта эшитгувчи ва ўта кўргувчидир.

Дунёда одамларнинг кўплигидан, бунча одамни Аллоҳ таоло қандай яратади, деган хаёлга борилмасин. Дунёдан ўтган одамларнинг кўплигидан Аллоҳ шунча ўликни қандай қилиб қайта тирилтирас экан, деган шубҳа уйғонмасин. Дунёдаги барча одамларни яратиш, барча ўликларни қайта тирилтириш Аллоҳ таоло учун ҳеч нарса эмас. Уларнинг ҳаммасини яратиш ва қайта тирилтириш унинг учун бир жонни яратиш ёки қайта тирилтириш кабидир. Бир жонни яратиш ёки қайта тирилтириш Аллоҳ учун иш эмас, «Бўл» деса, кифоя, бўлади.

أَلْمَ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ الْيَلَّا فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الْيَلِّ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَحْرِي إِلَى أَجَلٍ مُسَمَّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ

29. Аллоҳ кечани кундузга киритишини ва кундузни кечага киритишини, қуёш ва ойни беминнат хизматкор қилиб қўйганини, уларнинг ҳар бири белгиланган муддат томон юришини ва, албатта, Аллоҳ нима амал қилаёттганингиздан хабардор эканини кўрмадингми?!

Шунча улкан ишларни ҳеч бир мاشаққатсиз бажарган Зот одамларни яратишга ёки уларни қайта тирилтиришга ожизлик қиласмиди?!

Дунё яралганидан бери кеча билан кундуз алмашиб туради. Бу жараён миллиардлаб йиллардан буён бирон марта тўхтагани йўқ, бирор сонияга кеч қолгани ёки один кетгани йўқ. Хўш, бу тартибни жорий эттан Зот одамларни яратишдан ёки қайта тирилтиришдан ожиз бўладими?!

Ёки бўлмаса:

«...қуёш ва ойни беминнат хизматкор қилиб қўйганини...»
кўрмадингми?!

Аллоҳ қуёшдек улкан нарсани инсонга беминнат хизматкор қилиб қўйган. Қуёш бўлмаса, кундуз бўлмайди, иссиқлик чиқмайди. Қуёш инсон учун ҳам, унга зарур бўлган жамодот, наботот ва ҳайвонот оламлари учун ҳам фоят керакли нурни етказиб берадиган беминнат хизматкордир. Унинг хизматларини тўқис васф қилишга инсон қодир эмас, кўпини билмайди ҳам. Инсонларга ушбу қуёшни беминнат хизматкор қилиб берган ким? Хўш, инсон васф қила олмайдиган даражадаги улуғ ишни қилган Зот одамларни яратишдан ёки уларни қайта тирилтиришдан ожиз қоладими?

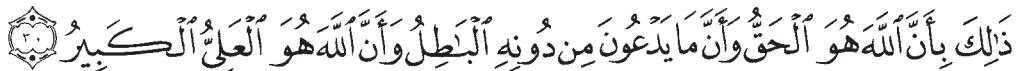
Ойнинг хизматлари ҳам қуёшницидан оз эмас. Кечаси ёруғлик бериш билан бирга, бутун мавжудотга керакли таъсирлар ҳам ўтказади. Ойнинг мўъжизавий хизматларининг кўпини ҳали инсон кашф этолгани йўқ. Уларни энди ўрганиб келмоқда. Хўш, бундай улкан ишни ҳеч бир машаққатсиз бажарган Аллоҳ таоло инсонларни яратса олмасмиди ёки қайта тирилтиришга ожизмиди?

«...уларнинг ҳар бири белгиланган муддат томон юришини...»
кўрмадингми?!

Ўша қуёш ҳам, ой ҳам белгиланган чизиқдан бошқа томонга қилча ҳам бурилмайди. Шунчалар улкан маҳлуқларни, шунчалар узоқ муддат билан шунчалар дақиқ, нозик низомга солиб қўйган Аллоҳ таоло одамларни яратса олишга ёки қайта тирилтиришга ожизми?

«...ва, албатта, Аллоҳ нима амал қилаётганингиздан хабардор эканини кўрмадингми?!»

Одам зотининг нима амал қилаётганини мукаммал билиб турган Зот уларни яратишга ёки қайта тирилтиришга ожизлик қиласдими?!

30. Бу, албатта, Аллоҳнинг Ўзи ҳақ, албатта, Ундан ўзга илтижо қилаётганлари ботил ва, албатта, Аллоҳнинг Ўзи энг юксак ва энг буюк зот эканидандир.

Яъни, доимий равиша кечанинг кундузга, кундузнинг кечага кириб туриши, қуёш ва ойнинг беминнат хизмат қилиши, улардан ҳар бирининг белгиланган муддат томон юриши, Аллоҳ, таолонинг бандалар амалларидан хабардор бўлиши:

«Бу, албатта, Аллоҳнинг Ўзи ҳақ...» эканидандир.

Ундан бошқа ҳамма нарса ўзгаради, алмашади, йўқолади, кучсизланади, фақат У зоттина алмашмайди, боқий, қовий, эскирмайди, завол ҳам бўлмайди;

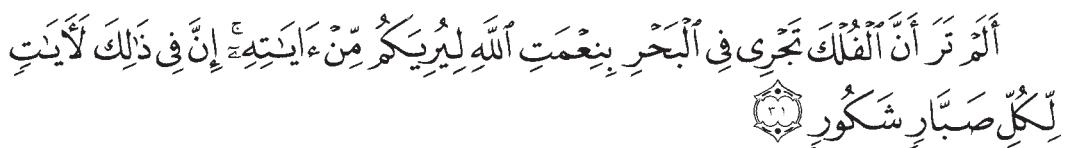
«албатта, Ундан ўзга илтижо қилаётганлари ботил...» эканидандир.

Одамлар Аллоҳдан ўзга кимни, нимани худо билиб илтижо қилсалар, ҳаммаси ботидир. Инсоннинг илтижосига, ибодатига Аллоҳ, таолодан ўзга сазовор зот йўқ.

Мазкур улуғ ишларнинг осонлик билан амалга ошиб туриши ўша сохта худоларнинг ботил бўлиб, ягона Аллоҳнинг ҳақ, эканидандир. Агар ўша сохта худолардан бирортаси ҳақ бўлганида, бу дунё ҳозиргидек тартибли турмас, бузилиб кетар эди. Чунки, иккита илоҳнинг иродаси бир-бири билан тўқнашиб, дунё низоми бузилиши турган гап эди.

Бу ишларнинг ажойиб ҳолда бардавом бўлиши яна:

«албатта, Аллоҳнинг Ўзи энг юксак ва энг буюк зот эканидандир».
Йўқса, бу ишларни қила олмас эди.

31. Кемалар Аллоҳнинг неъмати ила сизга Унинг оят-белгилари-ни кўрсатиш учун денгизда юрганини кўрмадингми?! Албатта, бунда ҳар бир ўта сабрли ва ўта шукрлилар учун оят-белгилар бордир.

Үйлаб қаралса, кеманинг сув устида юриши ҳам Аллоҳнинг улуғ неъмати. Лекин одамлар бу неъматни тушуниб етмайдилар. Улар кемани қурган мұхандисларнинг илмиға қойил қоладилар, тасаннолар айтадилар. Кемани бошқариб бораёттан дengизчиларга олқиши үқийдилар. Аммо кемани сув устида юрадиган қилиб қўйган Аллоҳ, таолони унутиб қўядилар.

Үйлаб кўрайлик, сувга кемани кўтара олиш хусусиятини берган ким? Умуман, сувни яратган ким? Уни уммон, дengиз ёки дарё ҳолига келтирган ким? Шунингдек, кема ясаладиган жиҳозларга сув устида чўкмай туриш хислатини берган ким? Ҳавони шунга мослаб қўйган ким? Ниҳоят, кема қурғанларга ақл, қўл-оёқ ва зарур ашёларни берган ким? Зикр этилган ва зикр этилмай қолган кўплаб нарсалардан бирортаси бўлмай қолса, кема сув устида юармиди?

«Кемалар Аллоҳнинг неъмати ила сизга Унинг оят-белгиларини кўрсатиш учун дengизда юрганини кўрмадингми?!»

Аллоҳнинг неъмати бўлмаса, кемалар дengизда юра олмас эди. Уларнинг дengизда юриши одамларга Аллоҳнинг оят-белгиларини кўрсатиш учундир. Кеманинг сувда чўкмай юриши учун вужудга келтирилган шароитларнинг ҳар бири Аллоҳ, таолонинг ояти, мўъжизаси, белгисидир. Ҳа:

«Албатта, бунда ҳар бир ўта сабрли ва ўта шукрлилар учун оят-белгилар бордир».

Аммо одамларнинг кўплари сабр ҳам қилмаслар, шукр ҳам қилмаслар.

 وَإِذَا أَغْشَيْهِمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْصِّينَ لَهُ الَّذِينَ فَلَمَّا بَحَثُوهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَبْحَثُ عَنِّيَّتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ

32. Қачон уларни тоғ қаби тўлқин ўраб қолса, Аллоҳнинг динига ихлос этароқ, дуо қилурлар. Нажот бериб, уларни қуруқликка чиқарса, баъзилари тежамкор бўлур. Бизнинг оятларимизни фақат ўта хоин ва ўта кофириларгина инкор этурлар.

Одамларнинг кўплари сабр ва шукр қилмасликларининг сабаби ушбу оятда зоҳир бўлмоқда. Уларга мусийбат етганида, сабр этмай, шошқалоқлик қилишлари, Аллоҳ нажот берганида, шукр этмай, куфр келтиришлари кўрсатилмоқда.

«Қачон уларни тоғ қаби тўлқин ўраб қолса, Аллоҳнинг динига ихлос этароқ, дуо қилурлар».

Ўлим кўзига кўринган чоғда, минган кемаси қаттиқ довулга учраб, дengизда хасдек у ён-бу ён отилаёттан бир пайтда ҳамма нарса-

ни унугиб, ёлғиз Аллоҳнинг Ўзига ёлвориб илтижо қилишга тушади. Аллоҳдан бошқа нарса ёдига келмайди. Аллоҳга, Унинг динига ихлос қилиб қолади. Эсон-омон қутулиб олса, доимо Аллоҳга шукр этиб, ибодат қилиб юришга ваъдалар беради. Аммо, Аллоҳ,

«Нажот бериб уларни қуруқликка чиқарса, баъзилари тежамкор бўлур».

Шукр қилишда тежамкорликка ўтиб қолур. Шукрни қўлидан келганича ўрнига қўймас. Биз «тежамкор» деб таржима қилган сўз оятда «муқтасид» деб келган. Бу сўз икки хил маъно беради: бири «тўғри», иккинчиси «ўртача». Демак, баъзи кишилар хоҳ тўғри бўлсин, хоҳ ўртача бўлсин, шукр қиласди. Аммо кўплари шукр этишмайди. Балки хиёнат ва ўта нонкўрлик қилишади. Шунинг учун ҳам, оятнинг сўнггида:

«Бизнинг оятларимизни фақат ўта хоин ва ўта кофирларгина инкор этурлар», дейилмоқда.

Улар тўлқинга учраган пайтларида, бундан буён Аллоҳга иймон-эътиқодда бўлиб, ибодат қилиб юраман, деб ваъдалар берган эдилар, ўша ваъдаларига хиёнат қиласдилар. Аллоҳнинг неъмати или ўлимдан топган нажотларига ношукрлик қиласдилар. Кемага мингандан давулда қолган пайтда кўрган оят-белгиларини инкор этадилар.

Суранинг охирида барчага баробар хитоб қилинади.

يَتَّاَيَّهَا النَّاسُ أَتَقْوَارِبُكُمْ وَأَخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدُونَ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَنْ
وَالِدِيهِ شَيْئًا إِنَّكُمْ وَعَدْ أَللَّهِ حَقًّا فَلَا تَغْرِبُنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغْرِبُنَّكُمْ بِاللَّهِ

33. Эй одамлар! Роббингизга тақво қилинг ва ота боласига фойда бера олмайдиган, бола отасига бирор нарсада фойда бергувчи бўлмайдиган Кундан қўрқинг. Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир. Бас, ҳаёти дунё сизни фууррга кетказмасин. Ўта фууррга кетказгувчи сизни Аллоҳ ила фууррга кетказмасин.

Суранинг аввалидан зикр этиб келинаётган куфр, ширк ва залолат йўлларига тушиб қолмаслик учун Аллоҳ таолога тақво қилиш ва қиёмат кунидан қўрқиб юриш керак.

«Эй одамлар! Роббингизга тақво қилинг...»

Бу дунё ва у дунё учун энг зарур зоду роҳила тақводир. Тақво бўлмаса, ҳеч бир яхши натижани умид қилиб бўлмайди. Роббул оламийнга тақво қилиш ҳар бир одамнинг инсонийлик бурчиридир.

Аллоҳга тақво қилмаган одам ҳеч бир ёмонлиқдан қайтмайди. Аксинча, Аллоҳга тақво қилган одам ҳеч бир ёмонликка қўл урмайди.

«...ва ота боласига фойда бера олмайдиган, бола отасига бирор нарсада фойда берувчи бўлмайдиган кундан қўрқинг.»

Бу кун қиёмат кунидир. У кунда инсонлар орасидаги боғланишлар, алоқалар кесилади. Ҳар ким ўзи учун жавоб беради. Бироннинг бирорвга фойдаси тегмайди. Ҳатто, ота болага, бола отага фойда бера олмай қолади. У кунда бирдан-бир фойда берадиган нарса иймон ва яхши амал бўлади. Ана ўшандай кундан қўрқиш барча одамларнинг одамийлик бурчиdir. Қиёмат кунидан қўрқсан одамгина барча ёмонликлардан қайтади. Аксинча, қиёмат кунидан қўрқмайдиган одам ҳеч қандай ёмонлиқдан қайтмайди.

«Албатта, Аллоҳнинг ваъдаси ҳақдир.»

У ваъдасига хилоф ҳам қилмайди, кечга ҳам сурмайди. Демак, қиёмат қоим бўлиши ҳақ. Инсонларнинг қайта тирилиши ҳақ. Маҳшарга тўпланиши ҳақ. Заррача яхшию ёмон амаллар ҳам адолат тарозуси ила тортилиши ҳақ. Дақиқ ҳисоб-китоб бўлиши ҳақ. Жаннат ҳақ. Дўзах ҳақ. Кофир ва осийлар дўзахга киритилиши ҳақ. Мўмин ва муҳсилар жаннатга дохил бўлиши ҳақ.

«Бас, ҳаёти дунё сизни фууруга кетказмасин.»

Бу дунё матоҳига алданиб қолманг. Бу дунё ҳаёти охират экinzори, холос. Шуни унутманг.

«Ўта фууруга кетказгувчи сизни Аллоҳ ила фууруга кетказмасин.»

Уламоларимиз «ўта фууруга кетказгувчи»ни шайтон деб таъвийл қилганлар. Дарҳақиқат, шайтон турли нарсалар билан фууруга кетказади. У ҳатто Аллоҳ билан ҳам, яъни, Аллоҳнинг марҳамати кенг, бу дунёда ўйнаб қол, деб ҳам фууруга кетказади. Буларнинг ҳаммасидан сақланиш учун тақво ва қиёмат кунидан қўрқув бўлиши керак.

إِنَّ اللَّهَ عِنْدُهُ عِلْمٌ الْسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ
 مَاذَا تَكَسِّبُ غَدَاءً وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلَيْهِ خَيْرٌ مُّمِمْلِكَةٌ

34. Албатта, қиёмат соати илми ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридадир. Ёмғирни У ёғдирур. Бачадонлардаги нарсани ҳам У билур. Ҳеч бир жон эртага нима қасб қилишини билмас. Ҳеч бир жон қайси ерда ўлишини ҳам билмас. Албатта, Аллоҳ ўта билгувчи ва ўта хабардордир.

Ушбу ояти каримада Аллоҳ, таолонинг илми шомилу комил ҳамда мутлақ, экани, У зотнинг илми қаршисида бошқа илмлар ҳеч нарсага арзимаслиги баён қилинмоқда.

«Албатта, қиёмат соати илми ёлғиз Аллоҳнинг ҳузуридадир.»

У зотдан бошқа ҳеч ким қиёмат қачон қоим бўлишини билмайди. Билиши мумкин ҳам эмас. Аллоҳ таоло улкан ҳикмат юзасидан бу илмни фақат Ўзига хос қилиб қўйган. Қиёмат қачон қоим бўлишини билмаган одамлар доимо ҳушёр турадилар. Ҳар лаҳзада қиёмат қоим бўлиб қолишидан қўрқиб, доимо яхши ишларни кўпайтиришга уринадилар, унга тайёргарлик қўрадилар.

«Ёмғирни У ёғдирур.»

Ёмғирга сабаб бўладиган моддаларни йўқдан бор қилган ҳам У зотнинг Ўзири. Уларни бир-бирига қўшган ҳам У зотнинг Ўзири. Булутни пайдо қилиб, маълум жойларга ёғдирадиган ҳам У зотнинг Ўзири. Аллоҳ, борлиқнинг ҳар бир нуқтасидаги ёмғирни пайдо қилган, ёғдирган, натижасини-да билиб турадиган зотdir. Борлиқнинг бир нуқтасида Аллоҳ, яратган шароитни кўриб, ёмғир ёфишини тахмин этган инсоннинг Аллоҳнинг сифатига шерикликни даъво қилиши кулгилидир. Бундай даъво илмдан эмас, жаҳолатдандир.

«Бачадонлардаги нарсани ҳам У билур.»

Дунёда қанча бачадон бўлса, уларнинг ичида нимаики бор бўлса, моҳиятини, тақдирини ва яна уларга боғлиқ ишларнинг ҳамма-ҳаммасини Аллоҳ билади. Бир аёлнинг тувиши яқин қолганида, асбоб ёрдамида, ўғилми-қиз эканини тахминан билиб олиб, Аллоҳнинг илмiga шерикликни даъво қилган жоҳил инсонга ҳайронсан!

«Ҳеч бир жон эртага нима касб қилишини билмас.»

Дунёда ҳеч бир одам эртага, балки беш дақиқа ва ундан оз вақтдан сўнг ҳам нима қилишини билмайди. У фақат ният қилади, режа тузади, холос. Лекин ҳақиқатда нима бўлишини фақат Аллоҳ таолонинг Ўзи билади.

Аллоҳ таоло бутун жонларнинг барча замонларда, маконларда нима қилишини яхши билади. Аниқ билади. Камчиликсиз билади. Баъзи бир тахмини Аллоҳнинг иродаси ила тўғри чиқиб қолган жоҳил инсоннинг Аллоҳнинг илмiga шериклик даъвосида бўлиши кулгилидир.

«Ҳеч бир жон қайси ерда ўлишини ҳам билмас.»

Дунёда бирорта инсон қаерда, қачон, қандай ўлишини билмайди. Бунинг ҳаммасини фақат Аллоҳ, таолонинг Ўзи билади.

«Албатта, Аллоҳ ўта билгувчи ва ўта хабардордир.»

Шунинг учун, ҳамма нарсани билади ва ҳамма нарсадан хабардор бўлади.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ушбу ояти карима-нинг маъносини таъкидловчи кўплаб ҳадиси шарифлар ворид бўлган.

Худди шунга ўхшаш оят «Анъом» сурасида ҳам ўтди.

САЖДА СУРАСИ

Маккага нозил бўлган. 30 оятдан иборат.

Бу сураи кариманинг «Сажда» деб номланишига сабаб – сура оятларининг бирида мўмин бандаларнинг Аллоҳ таолога сажда қилишлари васф этилади. Ном шу ояти каримадан олинган.

«Сажда» сураси бошқа маккий суралар каби, асосан ақийда масаласига бағишлиланганцdir. Хусусан, ушбу сурада Аллоҳ, охират куни, илоҳий китоблар, Пайғамбарлар, қайта тирилиш ва ҳисоб-китоб мавзулари ҳақида гап боради. Уларни ўзига хос услуг билин, бошқа суралардан фарқли равишда муолажа қилинади. Шунингдек, бу сурада инсоният тарихида янги уммат - Ислом уммати туғилгани ҳам эълон этилади. Бу янги уммат аъзолари қандай сифатларга эга эканлиги айтилади.

«Сажда» сураси аввалида Қуръони Карим Аллоҳ томонидан келган ҳақ китоб экани эсга олинади. Шу билан бирга, Пайғамбаримиз Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақ Пайғамбар эканликлари таъкидланади. Бу ҳақдаги коғир ва мушрикларнинг шубҳалари мутлақо бемаънилиги очиб ташланади.

Сўнгра, Аллоҳ таолонинг ягона илоҳлиги, ҳар бир нарсага қодир зот эканлиги далил ва ҳужжатлар билан исботланади.

Сурада тилга олинган қайта тирилиш ва охиратдаги ҳисоб-китоб масаласида ҳам коғир ва мушриклар қўзғаган шак-шубҳаларга етарли ва қониқарли жавоблар берилади. Қиёмат куни манзарали-ри тасвирланиб, кишиларнинг қалбига таъсир ўтказилади. У кунда коғир ва осийларнинг қандай азобларга учрашларию мўмин ва муттақийларнинг қандай мукофотларга эришишлари айтилади.

Сўнгра Мусо алайҳиссалом ҳақида сўз кетиб, у зот билан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Пайғамбарликлари бир хил эканлиги баён қилинади. У кишиларнинг сабри ҳақида сўз юритилади.

Ўтган замонда ғофил бўлиб, куфр билан ўтганларнинг оқибати нима бўлгани эслатиб ўтилади.

Ниҳоят, сура коғир ва мушрикларнинг қиёмат куни қачон бўлиши ҳақидаги саволларига жавоб бериш билан тамомланади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

1. Алиф. Лаам. Мийм.

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَا رَبَّ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

2. Бу китобнинг нозил қилиниши, унда ҳеч шак-шубҳа йўқ, оламларнинг Робби томонидандир.

Куръони Каримни бутун оламларнинг тарбиякунандаси бўлмиш Аллоҳ, таоло туширганига ҳеч қандай шак ёки шубҳа қилиб бўлмайди. Бу очиқ-ойдин масала. Шубҳаланишга, иккиланишга ва чекланишга асло ўрин йўқ.

أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَنَا بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا مَا أَنَّهُمْ مِنْ ذَيْرٍ مِنْ قَبْلِكَ
لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

3. Ёки, унинг ўзи тўқиб олган, дерларми?! Йўқ! У сендан олдин ўзларига ҳеч огоҳлантиргувчи келмаган қавмни огоҳлантиришинг учун Роббингдан (келган) ҳақдир. Шоядки, улар ҳидоят топсалар.

Шубҳасиз, Куръон илоҳий каломдир. Шунга қарамай, баъзилар уни инкор қиласидиларми?

«Ёки, унинг ўзи тўқиб олган, дерларми?!»

Яъни, Куръонни Мухаммад тўқиб олган, дейдиларми?!

«Йўқ!»

Уларнинг бундай тухматлари асоссиз.

«У сендан олдин ўзларига ҳеч огоҳлантиргувчи келмаган қавмни огоҳлантиришинг учун Роббингдан (келган) ҳақдир.»

Бу қавм Макка араблари бўлиб, уларга Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан олдин Пайғамбар келган эмас. Тарихдан И smoil

алайҳиссалом билан Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ўрталарида араблардан бирорта Пайғамбар ўтгани маълум эмас.

Аллоҳ, таоло Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳақ, китоби – Қуръони Каримни нозил қилиб, ўша қавмни огоҳлантириш учун Пайғамбар этиб юборди. Бу китоб ҳар тарафлама ҳақдир. Ундан бошқаси ботилдир. Аллоҳ, таоло уларга залолатдан қайтишлари, ширкни тарқ этиб, тавҳидга, зулматни қўйиб, нурга юришлари учун бу ҳақ китобни нозил қилди.

«Шоядки, улар ҳидоят топсалар.»

Тўғри йўлга, ҳақ йўлга, Ислом йўлига юрсалар.

Эндиғи оятда Аллоҳ, таолонинг ўша ҳақ китобни туширишга ва Пайғамбарлар юборишга қодир эканлигига далил-хужжатлар келтирилади:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَامٍ ثُمَّ أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ
 مَالَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا شَفِيعٍ أَفَلَا لَتَذَكَّرُونَ

4. Аллоҳ осмонлару ерни ва улар орасидаги нарсаларни олти кунда яратиб, сўнгра аршни эгаллаган зотдир. Сиз учун ундан ўзга дўст ҳам, шафоатчи ҳам йўқдир. Ахир, эсламайсизларми?

Осмонлару ернинг олти кунда яратилишининг ҳикмати ва сирлари ёлғиз Аллоҳнинг Ўзигагина маълум. Уламоларимиз бу тўғрида турли фикрларни айтган бўлсалар ҳам, кўплари Аллоҳга ҳавола этишини маъқул биладилар.

«**Олти кун**» деганда қанақа муддатни тушуниш ҳақидаги фикрлардан бир чимдимини аввалги сура тафсирида келтирдик. Айрим тафсирчиларимиз: у «олти кун» ушбу дунёдаги олти кун билан тенг; агар Аллоҳ, хоҳлаганида, кўз очиб-юмгунча яратиб қўяр эди-ю, аммо бандаларига шошилмасликни ўргатиш учун шундай қилган, дейишади. Бошқа баъзи тафсирчилар эса: бу кунларимиз вақт ўлчови сифатида осмонлару ер яратилганидан сўнг жорий бўлган, ҳозирги «кун» деб айтган вақт ўлчовимиз ернинг ўз ўқи атрофида бир марта айланиш муддатидир, ер яратилмасидан аввал бу ўлчов қандай бўлиши мумкин, дейдилар. Ва яна оятдаги «кун»нинг маъносини ҳам Аллоҳ, таолонинг Ўзи билади, дейдилар.

«...сўнгра аршни эгаллаган зотдир.»

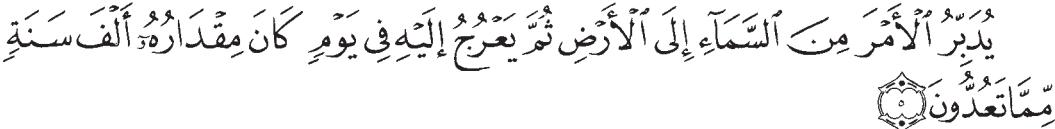
Тафсирчилар ва қалом илми уламолари ушбу жумла устида ҳам кўп тортишганлар. Бу «Истава» номи билан машхур бўлган масаладир. Худди шу маъно «Аъроф» сурасининг эллик тўртинчи оятида ва «Юнус» сурасида ҳам ўтди.

«Сиз учун Ундан ўзга дўст ҳам, шафоатчи ҳам йўқдир.»

Бандага Аллоҳдан ўзга ким ҳам дўст – валий бўларди?! Бандага Аллоҳдан ўзга ким ҳам шафоатчи бўларди?! Ахир, осмонлару ерни ва уларнинг орасидаги нарсаларни яратган, аршни эгаллаган зот Аллоҳ, бўлса, бандаларга валий – дўст у зот бўлмай, ким бўлсин? Бандаларга шафоатчи У зот бўлмай, ким бўлсин?

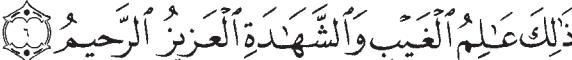
«Ахир, эсламайсизларми!»

Ахир, шу нарсаларни ўйлаб кўрмайсизларми? Тафаккур қилиб кўрмайсизларми?

يُدْبِرُ الْأَمْرُ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفُ سَنَةٍ مِمَّا تَعْدُونَ

5. У зот осмондан ергача барча ишнинг тадбирини қилур. Сўнгра ўша (иш) миқдори сиз санаётган ҳисобда минг йилга teng бўлган кунда Унга чиқар.

Яъни, Аллоҳ, таоло дунёдаги ҳамма ишларнинг тадбирини қилиб қўйган. Аммо бу ишлар қолиб кетавермайди. Унутилиб ҳам, натижасиз ҳам қолмайди. Балки, қиёмат куни яна Аллоҳнинг ҳузурига чиқади. Қиёмат куни, ўзининг даҳшати ила, бу дунёда одамлар санаб юрган минг йилга teng бўлади. Ана ўша кунни ўйлаб иш кўриш керак.

6. Ана шу Зот фойибни ҳозирни билгувчи, азизу роҳиймдир.

Яъни, юқорида айтилган буюк ишларни қилган Аллоҳ, таолонинг илми ҳам чексиздир. У фойибдаги ҳамма сирларни ҳам, ҳозирни – ошкора барча нарсани ҳам билгувчи зотdir. У Аллоҳ, азиз – ҳаммадан фолиб, устун, қодир ва кучли зотdir.

У Аллоҳ, раҳимли, меҳрибондир.

7. У ўзи яратган ҳар бир нарсани гўзал этган ва инсонни яратишини лойдан бошлаган зотdir.

Аввалги оятларда дунёдаги барча нарсаларни – осмонлару ерни ва улар орасидаги нарсаларни Аллоҳ, таолонинг ягона ўзи яратганилиги уқтирилган эди. Бу ояти каримада эса, Аллоҳ, таоло ўша нарсаларни гўзал қилиб яратганилиги таъкидланмоқда:

«У Ўзи яратган ҳар бир нарсани гўзал этган...»

Дунёдаги нимаики бўлса, ҳаммаси ҳам гўзалдир. Аллоҳ таоло яраттан нарсаларнинг гўзалиги инсонни маҳдиё қилишини ҳамма билади. Асрлар давомида шоирлар Аллоҳ яраттан гўзаликни куйлаб охирига ета олмаяптилар. Рассомлар Аллоҳ яраттан гўзаликни тасвирлаб, бироз ўхшатиб қўйиб, маҳоратларидан мақтаниб ўтмоқдалар. Аммо, Аллоҳ яраттан гўзаликни мукаммал чиза билмасликларини тан олмоқдалар. Ёзувчилар, сўз усталари ва воизлар ҳам бу ишнинг имконсизлигига тобора ишониб бормоқдалар. Аллоҳ таоло нарсаларни нафақат чиройли, балки пишиқ-пухта ва бенуқсон қилиб яратгандир, улар гўзалигининг боиси ҳам шундадир. Аллоҳ яраттан нарсалардан бирортасининг бир аъзоси ёки бўлагини бошқа жойга қўйиб тасаввур қилиб кўрган кишининг ўзи бу ҳақиқатни тушуниб етади. Узоққа бормай, ўзимизни, инсонни олиб кўрайлик. Мисол учун, кўзни, инсон кўзининг жойи ўзгарган ҳолатини тасаввур қиласайлик. Инсоннинг икки қўзи тананинг ҳозиргидан бошқа қаерида жойлашса, бундан кўра чиройли бўларди?

Эҳтимол, шу ҳақиқатни доимо эслаб туришимиз учун Аллоҳ таоло баъзи баңдаларнинг кўзларини нуқсонли қилиб қўйгандир. Эй баңдам, икки чиройли ва пухта-бенуқсон кўз берганимга шукр қил, бўлмаса, манави биродарингта ўхшатиб қўйишими мумкин эди, деяётгандир. Бу фикрни ҳар бир аъзога нисбатан татбиқ этсан ҳам тўғри бўлади.

«...ва инсонни яратишни лойдан бошлаган зотдир.»

Бу ҳақиқатни ҳамма билади. Аллоҳ инсоннинг асли – Одам Атони тупроқдан лой қилиб туриб ясаган.

ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ مَاءٍ مَّهِينٍ

8. Сўнгра, унинг наслини ҳакир бир сувдан ажраб чиқадиган қилди.

Аллоҳ таоло инсонни аввал бошда лойдан яратиб, кейин унинг наслини «нутфа» деб атамиши ҳакир бир сувдан ажраб чиқадиган қилиб қўйди. Ҳеч нарсага арзимайдиган, керак бўлса, инсоннинг ўзи жирканадиган ҳакир сувдан шунчалик мураккаб, олиймақом бир инсон яраладиган қилиб қўйди. Буни Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким қила олмайди.

ثُمَّ سَوَّلَهُ وَفَتَحَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَقْدَةَ قِيلَادًا
شَكُورُكَ

9. Сўнгра уни ростлади ва унинг ичига Ўз руҳидан пуфлади. У сизларга қулоқ, кўзлар ва диллар пайдо қилди. Камдан-кам шукр қилурсизлар.

Аллоҳ таоло инсонни ҳақир сувдан пайдо қилиб:

«Сўнгра уни ростлади...»

Онасининг қорнидаёқ ҳамма керакли аъзоларни бериб, мукаммал инсон ҳолига келтириб ростлади.

«...ва унинг ичига Ўз руҳидан пуфлади.»

Яъни, жон киритди. Инсон учун бундан улуғ шараф бўлиши мумкин эмас. Яъни, Аллоҳ таоло унинг ичига Ўз руҳидан жон пуфлади. Шунга қарамай, Аллоҳга қуфр, ширк келтириб, осий бўлиб, гуноҳлар қилиб юрган инсонлар бор-а?!

«У сизларга қулоқ, кўзлар ва диллар пайдо қилди.»

Бу нарсаларни инсонларга Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч ким бера билмайди. Дунёнинг ҳаммаси тўпланиб, қиёматгача уринса ҳам, бир одамга қулогининг бир тарафини ясаб бера олмайди. Дунёнинг ҳаммаси тўпланиб, қиёматгача ҳаракат қиласа ҳам, бир одамнинг қўзи ёки бир дона кипригини яратади.

«Камдан-кам шукр қилурсизлар.»

Аллоҳнинг неъматларига жуда оз шукр қиласизлар. Кўпроқ ношукр бўласизлар.

Ҳа, инсон ана шундай, ўта ношукр маҳлуқдир. Агар бирор табиб хоҳлаганича пул олиб, бир кишининг қулоги ёки қўзидаги хасталикни даволашга сабабчи бўлса, у киши табибдан умрбод рози бўлиб ўтади. Аммо ўзини ҳам, ўша табибни ҳам яратган, унга кўз-қулоқ ва давони ҳам берган Аллоҳ таолога ношукрлик қиласи. Ҳар бир инсон аввало ўзига боқса, ўзидаги аъзоларини ўйласа, Аллоҳга иймон ва ихлоси ортади.

Аммо, инсонларнинг кўплари аслларини унугтадилар. Ана шу унтиш оқибатида бошқа хатоларга йўл қўядилар. Жумладан:

وَقَالُوا إِذَا أَضَلْنَا فِي الْأَرْضِ أَئِنَّا فِي خَلْقٍ جَدِيدٍ بَلْ هُم بِلِقَاءَ رَبِّهِمْ كَفَرُونَ

10. Улар: «Биз ер остида йўқ бўлиб кетгач ҳам, яна янгитдан яратиламиزمи?!» дерлар. Йўқ! Улар Роббиларига рўбарў бўлишини инкор қилгувчилардир.

Кофиirlар, биз ўлганимиздан, қабрга кўмилганимиздан, ер остида чириб йўқ бўлиб кетганимиздан кейин ҳам яна янгитдан тириламизми, дейдилар. Ўлгандан кейин, қиёматда қайтадан тирилишини инкор қиласидилар.

«Йўқ! Улар Роббилирга рўбарў бўлишни инкор қилгувчилардир.»

Шунинг учун, ҳар хил бўлмағур гапларни айтадилар.

Аллоҳ таоло Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васалламга кофирларнинг мазкур саволларига қуйидагича жавоб беришни топшириди:
Эй Пайғамбарим!

﴿قُلْ يَئُوفُنَّكُم مَلِكُ الْمَوْتِ الَّذِي وَكَلَّ بِكُمْ ثُمَّ إِلَيْ رَبِّكُم تَرْجَعُونَ﴾

11. Сен: «Сизларга вакил қилинган ўлим фариштаси жонингизни оладир. Сўнгра Роббингизга қайтарилурсиз», деб айт.

Кофирлар ўлгандан кейин қайта тирилишни инкор этар эди. Оятда одам боласининг ўлими ҳам, тирилиши ҳам ўз ихтиёри билан бўлмаслиги баён қилинмоқда.

«Сизларга вакил қилинган ўлим фариштаси жонингизни оладир.»

Жонни олишга юборилган фаришта Азроил алайҳиссалом эканлиги маълум ва машҳурдир. Бу дунёда одам боласи ҳеч қачон ўлишни хоҳламайди. Доимо тирикликни истайди. Аммо ажали етса, у қанчалик яшашни хоҳласа-да, вакил қилинган ўлим фариштаси келиб жонини олади. Шунда у ўз истагига қарши ўлароқ вафот этади.

«Сўнгра Роббингизга қайтарилурсиз», деб айт.»

Шунингдек, ўлган инсон хоҳишидан қатъиназар, барибир, вақти-соати келганда, Аллоҳнинг амрига биноан қайта тирилади. Қайта тирилиб, Роббига қайтарилади. Ўшанда Робби уни бу дунёдаги амаллари юзасидан савол-жавоб қилиб, мукофот ёки жазо беради. Ана ўшанда:

﴿وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَأْكُسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرَنَا وَسَمِعَنَا فَأَرْجَعَنَا نَعْمَلَ صَلِحًا إِنَّا مُؤْمِنُونَ﴾

12. Гуноҳкорларнинг Роббилари ҳузурида бошларини эгиб туриб: «Эй Роббимиз, кўрдик, эшитдик. Бас, бизни ортга қайтар, яхши амал қиласиз. Албатта, биз ишониб етдик», дейишларини кўрсанг эди.

Кофирлар бу дунёда инкор этиб юрган нарсалар юзага чиқди. Қиёмат қойим бўлишини инкор этар эдилар, аммо қиёмат қойим бўлди. Қайта тирилишни рад қилар эдилар, аммо қайта тирилдилар.

Мана энди, маҳшарда Роббилари ҳузурида, халойиқнинг гувоҳлигида шармандаи-шармисор бўлиб, айбларини, гуноҳларини тан олиб, бошларини эгиб турибдилар. Айни пайтда, Аллоҳга ёлвормоқдалар:

«Гуноҳкорларнинг Роббилари ҳузурида бошларини эгиб туриб:» Эй Роббимиз, қўрдик, эшитдик».

Қиёмат қойим бўлишини ҳам, ўликлар қайта тирилишини ҳам қўрдик. Халойиқнинг тўпланишига гувоҳ бўлдик. Кўпгина таънадашном ва савол-жавобларни эшитдик.

«Бас, бизни ортга қайтар, яхши амал қиласиз», дейишларини кўрсанг эди.»

Бизни яна орқага, ёруғ дунёга қайтар. Иймон келтириб, яхши амалларни қиласиз. Охиратда албатта банданинг ҳолигавой бўлишига биз ишониб етдик, демоқдалар. Лекин энди кеч бўлди. Бу ишларни тириклиқда қилиш керак эди. Пайғамбарнинг айтганига юриш керак эди. Куръонга амал этиш лозим эди.

وَلَوْ شِئْنَا لَا لَيْنَا كُلَّ نَفِسٍ هَدَاهَا وَلِكُنْ حَقَ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْ
الْجَنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

13. Агар хоҳлаганимизда, ҳар бир жонга ўз ҳидоятини берар эдик. Лекин Мендан: «Албатта, жаҳаннамни жинлар ва одамларни жамлаб тўлдирурман», деган сўз ҳақ бўлди.

Аллоҳ таоло хоҳлаганини ҳеч қандай тўсиқ ва қийинчиликсиз амалга оширади.

«Агар хоҳлаганимизда, ҳар бир жонга ўз ҳидоятини берар эдик.»

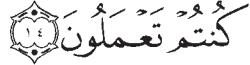
Ҳар бир одамнинг ҳидоятини ўзи билан бирга қилиб қўйган бўлар эдик. Ҳа, бу иш Аллоҳ таоло учун осон эди. Одамларни ҳам, ҳайвонотга фитрий илҳом берганидек, бирор ўргатмаса ҳам ўзидан-ўзи ҳидоятга юриб кетадиган ёки фаришталарга ўхшаб гуноҳ эта олмайдиган қилиб қўйиши мумкин эди. Аммо Аллоҳ инсонни айрича табиат билан яратди. Унга ақл берди. Ироди берди. Истак берди. Шахват берди. Пайғамбар юбориб, китоб нозил қилди. Ҳидоят ва залолат йўлини кўрсатди. Бу дунёдаги вазифасини тушунтириди.

«Лекин Мендан: «Албатта, жаҳаннамни жинлар ва одамларни жамлаб тўлдирурман», деган сўз ҳақ бўлди.»

Одамлар ва жинлар ичидан коғирликни, осийликни танлаганларини қўшиб жаҳаннамга ташлаб, улар билан уни албатта тўлдира-ман, деган сўзим бор эди, шу ҳақ бўлди.

Юқоридаги оятда эслатилган кофиirlар ўша ҳақ сўзга учраган кимсалардир. Ана энди уларга:

فَذُوقُوا بِمَا نِسِيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمَكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِيْنَا كُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلُدِ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

14. «Бас, тотиб қўринглар, ушбу қунингизда учрашувни унугтанингиз туфайли Биз ҳам сизни унугтдик. Қилиб ўтган амалларингиз туфайли мангубини тотинг!» дейилур.

Мана, энди жаҳаннам азобини тотиб қўринглар.

«...ушбу қунингизда учрашувни унугтанингиз туфайли Биз ҳам сизни унугтдик.»

Аслида, Аллоҳ, таоло ҳеч нарсани ва ҳеч кимни унугтмайди. Балки, худди унугтгандек муомала қиласди. Бу эса, моддий азоб устига қўшилган маънавий азобдир. Кофиirlар бу дунёда қиёмат кунига рўбарў бўлишларини унтиб куфр келтирадилар, гуноҳлар қиласдилар. Шу туфайли Аллоҳ, таоло уларни қиёматда жаҳаннамга ташлайди. Уларга худди унтиб қўйгандек муомала қилиб, уларни жаҳаннам азобидан қутқармайди.

«Қилиб ўтган амалларингиз туфайли мангубини тотинг!»

Шундай қилиб, кофиirlар абадий азобда қолурлар.

Кейин Аллоҳ, таоло мўмин бандалари сифатларидан баъзиларини келтиради:

إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِأَيَّتِنَا الَّذِينَ إِذَا دُكَرُوا بِهَا خَرُوا سُجَّداً وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكِبُرُونَ

15. Албатта, Бизнинг ояларимизга улар-ла эслатма берилганда саждага йиқиладиган, Роббиларига ҳамд ила тасбиҳ айтадиган ва мутакаббирлик қилмайдиганларгина иймон келтирурлар.

Демак, Аллоҳнинг ояларига иймон келтирадиган одамларнинг ўзларига хос сифатлари бўлар экан.

«...улар-ла эслатма берилганда саждага йиқиладиган...»

Яъни, Аллоҳнинг оялари тиловат қилинган чоғда таъсирланиб, қалблари эриб, ихлослари ортиб, Аллоҳни улууглаб саждага йиқиладиган одамларгина ояларга иймон келтириар эканлар.

«...Роббиларига ҳамд ила тасбиҳ айтадиган...»

Аллоҳ таолога ҳамду сано – мақтovлар айтадиган ва уни турли айблардан поклаб ёд этадиган кишиларгина Аллоҳнинг оятларига иймон келтириар экан.

«...ва мутакаббирлик қилмайдиганларгина иймон келтирурлар.»

Ушбу ояти карима Қуръони Каримдаги сажда оятларидан биридири.

Аллоҳнинг оятларига иймон келтирадиган бахтли бандаларнинг васфи давом этади:

16. Уларнинг ёнбошлари ётар жойдан йироқ бўлур. Улар Роббилиарига қўрқув ва умидворлик ила дуо қилурлар ва ўзларига ризқ қилиб берган нарсаларимиздан инфоқ қилурлар.

Бунда Аллоҳнинг оятларига ҳақиқий иймон келтирган одамлар хос сифатлари билан ажralиб туришлари яна эслатилмоқда.

«Уларнинг ёнбошлари ётар жойдан йироқ бўлур.»

Мазкур мўмин бандалар кечалари бедор бўлиб, иссик жойлари ни тарк этиб, таҳажҷуд намози ўқиб, ибодат қиладилар.

Тунлари уйғониб, намоз ўқишнинг фазилатлари жуда кўп. Бу иш олий мақомга эришган ҳар бир азизнинг ишидири. Пайғамбари миз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари бу амални қилганлар ва умматларини ҳам таҳажҷуд намози ўқишга тарғиб этганлар.

«...Роббилиарига қўрқув ва умидворлик ила дуо қилурлар...»

Улар доимо масъулиятни сезиб турадиган ва Аллоҳ таолонинг раҳматидан ноумид бўлмайдиган кишилардир. Мўмин бандалар ҳар доим Аллоҳнинг азобидан қўрқиб ва Унинг раҳматидан умид этиб дуода бўладилар.

«...ва ўзларига ризқ қилиб берган нарсаларимиздан инфоқ қилурлар.»

Яъни, фақат маънавий ва жисмоний эмас, балки молиявий ибодат ҳам қиладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаи киромларни фазилатли амалларга тарғиб қила туриб, ушбу оятни ўқиб далил келтирганларини машҳур муҳаддис уламолар кўп ривоят қилганлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда улкан саҳобий Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳу, жумладан, қуйидагиларни айтидилар: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга сафарга чиққан эдим. Бир куни юриб бораётиб, у кишига яқинлашдим-да:

«Эй Набийуллоҳ, менга мени жаннатга киритадиган ва дўзахдан узоқлаштирадиган амалнинг хабарини беринг», дедим. У киши:

«Батахқиқ, улуғ нарсани сўрадинг. Аммо у, Аллоҳ осон қилган одамга осондир», дедилар. Сўнгра давом этиб:

«Аллоҳга ибодат қиласан ва Унга ҳеч нарсани ширк келтирмайсан. Намозни тўла-тўқис адо қиласан. Закот берасан. Рамазон ойи рўзасини тутасан. Байтуллоҳга ҳаж қиласан», дедилар. Сўнгра:

«Сени яхшилик эшикларига йўллаб қўяйми?! Рўза – сақловчи тўсиқдир. Сажда хатони ўчиради ва кишининг тун оғушида ўқиган намози», дедилар-да, «...ёнбошлари ётар жойдан йироқ бўлур» оятини ва (кейинги оятни) ўқидилар».

Кейинги оятда эса, ўша сифатли кишиларга бериладиган мукофотлар зикр қилинади:

فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَا أَخْفَى لَهُمْ مِنْ قَرَّةِ عَيْنٍ جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

17. Бас, ҳеч бир жон ўzlари учун қилиб ўтган амаллари мукофотига беркитиб қўйилган кўз қувончларини билмас.

Яъни, ҳеч бир одам яхши амаллари эвазига жаннатда беркитиб қўйилган, кўзни қувонтирадиган мукофотлар борлигини идрок қила билмайди. Улар, риё бўлмасин деб, амалларни кечасида, махфий равишда қилгани учун, Аллоҳ таоло ҳам уларга берадиган мукофотини махфий қилиб, беркитиб қўйган.

Имом Бухорий ушбу ояти карима ҳақида Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қуйидаги ривоятни келтирган эканлар:

«Русуллоро, соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Аллоҳ, таоло: «Мен солих бандаларим учун кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ва башарнинг хотирасига ҳам келмаган нарсаларни тайёрлаб қўйдим», деган», дедилар.» «Сўнгра Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу: «Агар хоҳласангиз, «**Бас, ҳеч бир жон ўzlари учун...**» оятини ўқинглар», деди».

Албатта, Аллоҳга иймон келтириб, яхши амалларни қилиб, юқоридаги сифатларни ўзида жамлаган кишилар мазкур мукофотларга сазовор бўладилар.

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتُوِنْ

18. Ахир, мўмин бўлган одам фосиқ бўлган одамдек бўлурми?! Тенг бўлмаслар.

Мўминга ҳам, фосиқча ҳам ўзига яраша муомала қилинади. Албатта, уларга ҳеч қачон бир хил муомала қилинмайди.

أَمَّا الَّذِينَ إِمْنَوْا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

19. Аммо, иймон келтириб, яхши амалларни қилганларга, албаттада уларга қилиб ўтган амаллари учун жаннатут маъво манзилдир.

Улар иймонлари ва қилган яхши амаллари мукофотига жаннатдан жой оладилар.

وَإِمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فِيمَا وُعِدُوكُمْ لَكُمْ أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا أَعْيُدُوكُمْ فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ

20. Аммо фосиқлик қилганлар эса, бас, уларнинг жойлари дўзахдир. Ҳар қачон ундан чиқмоқни ирода қилсалар, унга қайтариурлар ва уларга: «Ўзингиз ёлғонга чиқарган дўзахнинг азобини тотинг», дейилур.

Кимлар фосиқлик қилса, Аллоҳнинг амридан четта чиққан бўлса, уларга дўзахдан жой берилади.

«Ҳар қачон ундан чиқмоқни ирода қилсалар, унга қайтариурлар...»

Фосиқлар дўзах азобидан қийналиб, ундан қочиб чиқишига ҳаракат қиласилар. Аммо улар дўзахдан энди чиқай деб қолганларида, яна унга қайтариладилар. Шундай қилиб, у ерда доимий ва абадий азобланадилар.

«...ва уларга: «Ўзингиз ёлғонга чиқарган дўзахнинг азобини тотинг», дейилур.»

Худди ушбу ояти каримага ўхшаш оят «Ҳаж» сурасида ҳам келган эди.

وَلَنْذِيقَنَهُمْ مِنْ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

21. Албатта, Биз уларга буюк азобдан олдин яқин азобни тоттирамиз. Шоядки, қайтсалар.

Яъни, ўша фосиқларга охиратнинг буюк азобидан олдин бу дунёдаги яқин азобни тоттирамиз. Шоядки, улар бундан сабоқ олиб, куфр ва фисқу фужурдан, ёмонликлардан қайтсалар.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذِكِرَ بِثَائِتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّمَا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ

22. Роббининг ояллари ила эслатилган, сўнгра улардан юз ўгирган одамдан ҳам золимроқ одам борми?! Албатта, Биз жиноятчилардан интиқом олгувчилармиз.

Ўз Робби, Холики, ризқ берувчиси ва тарбиячиси бўлган Аллоҳ, таолонинг илоҳий ояллари ила эслатилганида, панд-насиҳат қилинганида, ундан фойда олмаган, балки юз ўгирган одам дунёдаги энг золим одамдир. Дунёда ундан золимроқ одам топилмайди.

«Албатта, Биз жиноятчилардан интиқом олгувчилармиз.»

Ким нима жиноят қилган бўлса, Аллоҳ, таолонинг Ўзи ундан интиқом олади. Улардан интиқом олмай қўймайди.

Шу муносабат билан кейинги оятда ўтмиш тариҳдан Мусо алайхиссалом қиссаси мисол сифатида келтирилади:

وَلَقَدْ أَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَاتَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِّنْ لِقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِ إِسْرَائِيلَ

23. Батаҳқиқ, Биз Мусога китобни бердик. Бас, сен унинг рўбарў бўлишидан шубҳада бўлма. Ва биз уни Бани Исроилга ҳидоят қилиб бердик.

Яъни, Биз Мусога Таврот номли китобни бердик.

«Бас, сен унинг рўбарў бўлишидан шубҳада бўлма.»

Ушбу жумла маъноси ҳақида тафсирчи уламоларимиз турли фикрларни айтганлар;

Бирлари: бу жумлада Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам-нинг Исро ва Меърож кечасида Мусо алайхиссаломга рўбарў бўлишлари айтилган, деб тушунадилар.

Иккинчилари: Мусо алайхиссаломнинг Тавротта рўбарў бўлишлариdir, деб айтадилар.

Учинчилари эса, Мусога китоб берганимиздек, сени ҳам бир илоҳий китобга рўбарў қиласиз, деган маънода тафсир этадилар.

Ушбу ва шунга ўхшаш бошқа маъноларни ҳам ифода этиш учун Аллоҳ, таоло айни шу ифодани келтирган бўлса, ажаб эмас.

«Ва Биз уни Бани Исроилга ҳидоят қилиб бердик.»

Яъни, биз Мусога берган китобимиз Тавротни Бани Исроилга ҳидоят маёфи этиб бердик.

وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَاصِرُوا وَكَانُوا بِإِيمَانِنَا يُوقِنُونَ

24. Ва сабр қилган пайтларида улардан Бизнинг амримиз ила ҳидоятга бошлайдиган пешволар чиқардик. Улар Бизнинг ояларимизга аниқ ишонардилар.

Яъни, ўша бани исроилликлар Аллоҳнинг дини йўлидаги мashaқ-қат ва қийинчиликларга сабр қилган даврларда уларнинг ичидан Аллоҳ, Ўз амри ила бошқаларни ҳидоятга бошлайдиган пешволар чиқарди. Бунда кофир ва мушриклардан озор чекиб, қийин-қистовга тушиб турган мусулмонларни ҳам сабр қилишга чақириқ бор.

«Улар Бизнинг оятларимизга аниқ ишонардилар.»

Ўша пешво бўлган шахслар Аллоҳнинг оятларига мустаҳкам иймони бор кишилар эдилар. Шунинг учун ҳам, сабр қилдилар ва пешво бўлдилар. Мўмин-мусулмонлар ҳам улардан ўрнак олиб, Аллоҳнинг оятларига аниқ ишонсинлар, Иймон – Ислом йўлидаги қийинчилик ва азоб-уқубатларга сабр қилсинлар.

25. Албатта, Роббинг Ўзи қиёмат куни улар орасида ихтилоф қилган нарсалари тўғрисида ажрим қилур.

Хозирда ўзларича ихтилоф қилиб, талашиб-тортишиб, ҳар ким ўзиникини тўғри деб юраверади. Қиёмат куни келганда, улар орасида Аллоҳ, таолонинг Ўзи хукм чиқаради. У, ҳукмни адолат мезони асосида чиқаради. Аллоҳнинг айтганида юрганлар фойдасига ажрим чиқиши турган гап.

26. Ўзларидан олдин ўтган, масканларида юриб турган қанчадан-қанча асрларни ҳалок қилганимиз уларни ҳидоятга бошламадими?! Албатта, бунда оят-белгилар бордир. Эшитмайдиларми?!

Ўша кофир ва мушриклар ўзларидан олдин ўтиб ҳалокатта учраган неча-неча аср авлодларининг масканларида юриб, уларнинг асарларини кўриб, қиссаларини эшитиб турибдилар. Ўшалар Аллоҳнинг айтганини қилмай ҳалокатта учраганлари буларга ибрат бўлмайдими?! Улардан ҳидоятга учраганлари булар учун дарс бўлмайдими?! Уларни ҳидоятга бошламайдими?

«Албатта, бунда оят-белгилар бордир.»

Ўтмишда Аллоҳга куфр келтириб, осийлик қилганларнинг барчasi ҳалокатта учраганининг ўзи одамларга катта ибратдир. Унда Аллоҳнинг биру борлиги, ҳамма нарсага қодирлиги, Ўзига куфр

келтирганларни ҳалокатга учратмай қўймаслиги борасида оят-бел-гилар бордир. Ахир, улар ўтган кофир ва осийларнинг қиссаларини «Эшитмайдиларми?!»

أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا نُسُقُ الْمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرَعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَغْنَمُهُمْ
وَأَنفُسُهُمْ أَفَلَا يَبْصِرُونَ

27. Бизнинг сувни қуруқ ерга ҳайдаб у билан чорвалари ва ўзлари ейдиган зироатни чиқаришимизни билмайдиларми?! Ахир, кўрмайдиларми?!

Қуруқ, қақраган ерда ҳеч нарса ўсмаслиги ҳаммага маълум. Хусусан, ушбу ояtlар нозил бўлган ерларда яшовчи кишилар бу ҳақиқатни ҳаммадан яхшироқ биладилар. Ана ўша ерга Аллоҳ таоло сув юбор-маса, бирор нарса ўсмайди. Фақат Аллоҳ таоло сув ҳайдаб келсагина, у ердан чорвалари ва одамларнинг ўзлари тановул қиласидиган ўсим-ликлар униб чиқиши мумкин. Шундай экан, нима учун Аллоҳга иймон келтирмай, куфр келтирадилар? Бўлиб турган нарсаларни «Ахир, кўрмайдиларми?!

وَيَقُولُونَ كَمَّيْ هَذَا الْفَتْحُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

28. Улар: «Агар ростгўй бўлсаларингиз, бу фатҳ қачон бўлур?! дерлар.

Яъни, кофирлар мусулмонларга: агар сизлар, бир кун келиб бизнинг ғолибиятимиз муқарар бўлади, сизнинг ноҳақлигинги ҳам зоҳир бўлади, орани очадиган кун – фатҳ, куни келади, деган гапингизда ростгўй бўлсангиз,

«бу фатҳ қачон бўлур?! дерлар».

Эй Пайғамбарим, уларнинг бу истеҳзоли саволига жавобан:

قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمُونَ كَفَرُوا إِيمَنُهُمْ وَلَا هُمْ يُنَظَّرُونَ

29. Сен: «Фатҳ куни куфр келтирганларга иймонлари манфаат бермас ва уларга муҳлат ҳам берилмас», деб айт.

Яъни, фатҳ куни келиши аниқ. Аммо у кунда кофирлар иймонга келсалар-да, фойдаси йўқ. Тавба қилиб олайлик, десалар, муҳлат берилмайди.

Тўғридан-тўғри дўзахга ташланадилар.

30. Бас, улардан юз ўгир ва мунтазир бўл. Албатта, улар ҳам мунтазирдирлар.

Бу хитоблар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга тегишилдири.

Кўриб ўтганимиздек, «Сажда» сурасида ҳар бир инсон доимо эсда тутиши ва ҳаётда тез-тез эслаб туриши лозим бўлган маънолар ўзига хос услуг билин келтирилгандир. Шунинг учун ҳам, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу сураи каримани намозда ва ҳар куни ётишларидан олдин ўқир эдилар.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда ҳазрати Абу Ҳурайра розияллоҳу анху: «Расулумлоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жума куни бомдод намозида «Сажда» сураси билан «Ҳал ата алал-инсанни» сурасини ўқир эдилар», деганлар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда эса: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам «Сажда» ва «Таборак» сурасини ўқимасдан ухламас эдилар», дейилган.

سُورَةُ الْأَحْدَادِ

АҲЗОБ СУРАСИ

Мадийнага нозил бўлган. 73 оятдан иборат.

«Аҳзоб» сўзи «ҳизб»нинг кўплиги бўлиб, «гурухлар» ёки «фирқалар» маъносини англатади. Душманлар барча гурух ва фирмалари ила Исломга қарши курашганлари учун «Аҳзоб» номи билан тарихга кирган уруш ҳақида ҳикоя қилувчи ояtlари борлиги сабабли ушбу сура «Аҳзоб» деб аталиб қолган.

«Аҳзоб» сураси ҳам ўзига хос услугга эга. Унда Бадр урушидан то Ҳудайбия сулҳигача бўлган даврдаги мусулмон жамоаси ҳаёти-нинг турли жиҳатлари, Ислом жамиятининг жоҳилий эътиқод ва тасаввурлардан покланиш жараёни ҳақида ҳикоя қилинади. Шариятнинг янги ҳукмларини жорий этиш ҳақида сўз боради. Шу билан бирга, Исломни ва мусулмонларни ер юзидан йўқ қилиб ташлашга бел боғлаган кофир гурухларга қарши кураш ҳам тасвиранади.

«Аҳзоб» сурасида, асосан, мусулмонлар жамиятини барпо этиш учун зарур бўлган кўрсатмаларга ва ижтимоий одоб-ахлоқ масалаларига жиҳдий эътибор берилган. Масалан, тўй-маросимларда лозим бўладиган одоб-ахлоқ, аёлларнинг ҳижоби, очиқ-сочиқ ҳолда юриш мумкин эмаслиги ва ўзларини қандай тутишлари лозимлиги масаласи баҳс этилган. Шунингдек, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан қай тарзда муомала қилиш лозимлиги ҳам кўрсатилган. Бошқа яна бир қанча ижтимоий одоб-ахлоқ ҳақида сўз юритилган. «Аҳзоб» сурасида жоҳилият қонунлари ва урф-одатларидан бўлмиш зиҳор, фарзанд асрраб олиш, мерос, асрраб олган боласининг хотинига уйланиш каби масалаларга Ислом нуқтаи назаридан қандай ёндашиб кераклиги баён этилади. Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўп хотинли бўлишлари ҳикматларига ҳам тўхталади. Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтиш, шаръий ҳижоб, тўй-маросимларга чақириш каби масалаларга шариатнинг ҳукми баён қилинади.

Шунингдек, мусулмонларнинг ташқи олам билан, бошқа жамиятлар билан ўрнатадиган алоқалари ҳам тилга олинади. Бу жиҳат,

айниқса, Аҳзоб ва Бани Қурайза урушларини тасвиirlаш ва муолажа этиш жараёнида күзга ташланади.

«Аҳзоб» сураси Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни Аллоҳга тақво қилишга, коғир ва муноғиқларга итоат этмасликка буюриш билан бошланади. У зоти бобаракот ўзларига келган вахийга эргашишлари ва Аллоҳга тавакkal қилишлари лозимлиги уқтирилади.

Сўнгра жоҳилий урф-одатларнинг ботил жиҳатлари очиб ташланади. Ақлли, зийрак одамнинг иккита қалби бўлади, деган тасаввурнинг ва бошқа жоҳилий одатларнинг ботиллиги айтиб ўтилади.

Жоҳилий арабларда «зиҳор» деб номланган ҳукм бор эди. Унга кўра, ким ўз хотинига «Сен мен учун онамнинг орт қисми кабисан», деса, унга хотини худди онасиdek бўлиб қолади, деб ҳисобланарди.

Сурада ўша ҳукм ботил этилади. Шунингдек, фарзанд асраб олиш бўйича улар жорий эттан ҳукмлар ҳам бекор қилинади.

Сурада Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Ислом умматига ҳаммадан афзал валий эканликлари, у зотнинг завжай муроҳҳаралари мўминлар учун маънавий она саналишлари ҳақида-ги оятлар ҳам бор.

Шунингдек, бу сурада мерос ҳақидағи нотўғри тушунчалар ҳам тузатилади.

Мўминларга ҳужум қилган душманларни Аллоҳ таоло Ўз неъмати или даф этгани ҳақида сўз кетади. Аҳзоб ва Бани Қурайза урушлари жонли қилиб тасвиirlанади. Уруш вақтида мўминлар ўзларини қандай туттанию муноғиқлар қандай туттани ажойиб бир услубда ҳикоя қилинади.

Кейин эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан у кишининг покиза завжалари – жуфти ҳалоллари орасида бўлиб ўтган баъзи бир ҳолатлар баён этилади.

Хусусан, майиштат масаласида кенглик талаб қилган оналири-мизга нисбатан бўлган муомала очиқ-равшан келади.

Сўнгра ҳазрати Зайнаб бинти Жаҳшнинг Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхўга турмушга чиқишлиари ва улар орасида бўлиб ўтган ҳодисалар ҳақида сўз кетади.

Уларнинг ораларига талоқ тушиши ҳам айтилади. Кейин Аллоҳнинг амри билан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари асраб олган Зайднинг талоқ қилган аёлига уйланишлари ҳақида-ги оятлар келади. Бу иш Расууллоҳ учун оғир кечгани, у зот турли мулоҳазаларга боргандлари ҳам зикр этилади. Шу муносабат билан Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умуман мўминлар ҳузуридаги мақомлари баён қилинади.

Булардан кейин талоқ масаласи келади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам кимларга уйланишлари мумкин-у, кимларга мумкин эмаслиги зикр қилинади.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хотинлари, қизлари ва мўмина аёллар ўзларини қандай тутишлари лозимлиги ҳам баён этилади.

Ниҳоят, сураи карима Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло томонидан инсонга осмонлару ер ва тоғлар ҳам кўтара олмаган улкан омонат юқлатилганлиги ҳақидағи ояtlар билан тамомланади.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ أَتْقِنَ اللَّهَ وَلَا تُطْعِنَ الْكَفَرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْمًا حَكِيمًا

1. Эй Набий! Аллоҳга тақво қил ва коғири муноғиқларга итоат этма! Албатта, Аллоҳ ўта олим ва ўта ҳикматли зотдир.

Ушбу оядда Аллоҳ таолонинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«**Эй Набий!**» деб мурожаат қилиши ҳам у кишининг шаънларини кўтариш, улуғ мартаба бўлмиш Пайғамбарлик мақомларини яна бир бор эслатишдан иборатдир.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга қилинган хитоб айни чоқда мўмин-мусулмонларга ҳам тегишлидир. Бу ерда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Ислом жамиятининг раҳбари, мусулмон давлатининг бошлиғи эътибори билан хитоб қилинмоқда:

«Эй Набий! Аллоҳга тақво қил!»

Яъни, Аллоҳга тақво қилишда давом эт.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу оят нозил бўлишидан олдин ҳам Аллоҳга тақво қиласар эдилар. Бир ишни бажариб турган одамга яна ўша ишни қилиш ҳақида амр бўлса, ўша ишигни давом эттир, деган маъно чиқади.

Тақвонинг маъноси ҳақида авваллари ҳам кўп гапирилган. Тақво, авом ҳалқ тушуниб келганидек, қоронғу уйга кириб олиб, зикр билан машғул бўлиш эмаслиги таъкидланган.

Бу ояддаги даъватда ҳам ўша «тақво» назарда тутилмаяпти, балки Аллоҳнинг айтганини қилиб, қайтарганидан қайтиб, Унга тўла итоат этиб яшашга чорланяпти, холос. Бу маънони кейинги

«ва кофиру мунофиқларга итоат этма!» деган жумладан ҳам тушуниб олиш мүмкин. Ҳа, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳам, у кишининг умматлари ҳам ҳеч қачон кофир ва мунофиқларнинг гап-сўзларига итоат қилмасликлари ушбу оятда илоҳий буйруқ ўлароқ келмоқда.

Мўмин-мусулмонлар итоат этадиган зот Аллоҳдир. Улар ҳаётларининг барча соҳаларида Аллоҳ таолога итоат этадилар. Аслида, «Аллоҳга тақво қил», деган амрнинг ўзи етарли эди. Аллоҳга тақво қилишнинг ичида кофир ва мунофиқларга итоат этмаслик ҳам бор эди. Аммо бу иш, яъни, кофир ва мунофиқларга итоат этмаслик ўта муҳим ва эсга солиб қўйиш зарур бўлганлиги учун алоҳида таъкидлаб, «ва кофиру мунофиқларга итоат этма!» дейилди.

«Албатта, Аллоҳ ўта олим ва ўта ҳикматли зотdir.»

У Ўзининг ўта олимлиги или ким Аллоҳга тақво қиляпти, ким қилмаяпти, яхши билади. Шунингдек, ким кофир ва мунофиқларга итоат қиляпти, ким итоат қилмаяпти, буни ҳам яхши билади. Ҳамда Ўзининг ўта ҳикматлилиги или бунга яраша чора кўради.

 وَأَتَيْعَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا

2. Ва ўзингга Роббингдан ваҳий қилинаётган нарсага эргаш. Албатта, Аллоҳ нима амал қилаёттанингиздан хабардордир.

Ҳа, сен эргашадиган сўз бор. У, дунёдаги бирдан-бир эргашибига лойиқ сўздир. У, турли одамлар гапираётган гап ҳам эмас, қандайдир таги номаълум, шубҳали маълумотлардан ҳам иборат эмас. У сўз бутун оламларнинг, шу жумладан, сенинг ҳам Роббинг бўлмиш Аллоҳ таолодан ваҳий қилинаётган амрлардир, илоҳий таълимотлардир. Роббоний дастурдир. Икки дунё саодатига бошловчи йўлчи юлдуздир. Сен ўша:

«...ўзингга Роббингдан ваҳий қилинаётган нарсага эргаш.»

Бошқа нарсага эргашма. Агар кишилар бошқа йўлларга, турли соҳта динларга, кофир ва мунажжимларнинг амрларига, бўлмағур урф-одатларга ва бошқа нарсаларга эргашсалар, фақат ўзларига зарар қиласидилар.

«Албатта, Аллоҳ нима амал қилаёттанингиздан хабардордир.»

Ана ўшангга қараб, мукофот ёки жазоингизни беради.

 وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا

3. Ва фақат Аллоҳга таваккал қил. Вакилликка Аллоҳ кофийдир.

Барча ишларда фақат Аллоҳ таолонинг Ўзига суюн. Ундангина мадад сўра. Аллоҳга таваккал қилиб, Унинг айттанини қилавер. Бошқалар билан ишинг бўлмасин.

«Вакилликка Аллоҳ кофийдир.»

Ундан бошқага ҳожат йўқ. Ҳар бир мусулмон учун, мусулмон жамият учун зарур, лозиму лобуд амаллар Аллоҳга тақво қилиш, Аллоҳ таоло юборган ваҳийга эргашиш, фақат Аллоҳнинг Ўзига суюниб иш кўриш ва кофири мунофиқларга итоат этмаслик эканини ушбу оятлардан билиб олдик.

Эндиgi оятларда ушбу айтилганларнинг ҳаётдаги намуналари келтирилади:

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّنْ قَلْبِيْنِ فِي جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمُ الَّتِي تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ
 أَمْهَاتُكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ
يَهْدِي السَّبِيلَ

4. Аллоҳ бирон кишининг ичида иккита қалб қилган эмасдир. Ўзларингиз зиҳор қилаётган хотинларингизни сиз учун она ҳам қилган эмас ва асранди болаларингизни сизга фарзанд қилган эмас. Буларингиз оғзингиз билан айтган гапларингиздир. Аллоҳ эса, ҳақни айтур ва У тўғри йўлга ҳидоят қилур.

Бу оятда жоҳилият тузумининг учта ҳукми ҳақида сўз кетмоқда. Булар: ақлли ва зийрак кишиларнинг қалби иккита бўлади, деган тасаввур; ким хотинидан зиҳор қилса, хотини онаси бўлиб қолади, деган ақийда; ким бирор бола асраб олса, ўз сублидан бўлган боланинг ўрнида ўтади, деган ҳукм. Бу уч ҳукмга кофир ва мунофиқлар тўла ишонишар ва амал қилишар эди. Шу билан бирга, мўмин-мусулмонларнинг ҳам бу ҳукмларига итоат этишларини талаб қилишарди. Ким амал қилмаса, маломатга қоларди. Мана шу оят мусулмонлар олдига Аллоҳга тақво қилиш, у юбораётган ваҳийга эргашиш, фақат Яратганинг Ўзига суюниш ва кофири мунофиқларга эргашмаслик вазифасини амалий равишда қўйди.

«Аллоҳ бирон кишининг ичида иккита қалб қилган эмасдир.»

Араб мушриклари, баъзи одамларнинг иккита қалби бўлади, деб эътиқод қилишарди. Жумладан, Жамил ибн Маъмор ал-Фехрий исмли одамнинг иккита қалби бор, дейишарди. Унинг ўзи ҳам: «Менинг ичимда иккита қалбим бор. Уларнинг ҳар бири билан Мухаммаддан кўра яхшироқ ақл юритаман», дер эди. Ушбу ояти

карима ўша Жамилнинг ёлғончи эканини, мушрикларнинг бу маънодаги тушунчалари ботиллигини баён қилмоқда. Шу билан бир вақтда, ҳеч бир одам ҳеч қачон иккита қалбли бўлмаслигини, уларнинг бири билан иймон, иккинчиси билан куфр келтира олмаслигини, бир одам ҳам ростгўйлик, ҳам ёлғончилик қилолмаслигини, ҳам диндор, ҳам динсиз бўла олмаслигини, динга ҳам ихлос, ҳам адоват кўрсатолмаслигини уқтиримоқда. Аллоҳ таоло ҳар бир одамга битта қалб берган. У қалбга бир нарса сифади. Ё иймон, ё куфр, ё нифоқ. Иймонли қалб эгаси доимо ростгўй, диндор, ихлосли, тақвомли, ибодатли, ҳамма ҳолатда Аллоҳнинг амрига мувофиқ иш қиладиган, шариат бўйича йўл тутадиган бўлади. Унинг айтиётган сўзидан, қилаётган ишидан иймонли қалб эгаси экани билиниб туради.

Ўз навбатида, кофир қалб эгаси ёлғончи, динсиз, ихлоссиз, фисқу фужурга берилган, ҳаромхўр, ибодатсиз, Аллоҳнинг буюрганини қўйиб, бошқанинг айтганидан юрадиган бўлади. Кофир ҳам гап-сўзидан, қилаётган ишидан таниб олинади.

Мунофиқ эса, ичи бошқа, усти бошқа одамдир. У сиртидан мусулмон бўлиб кўринади. Ичи эса, кофир бўлади. Мусулмонларни кўрса, мусулмонман, дейди, Ислом амалларини бажаради. Ўзи қолса ё кофирларга қўшилса, Ислом амалларини тарк этиб, куфр ишларини қиласди. Уни ҳам гап-сўзи, юриш-туришидан билиб олса бўлади. Демак, инсон фақат бир хил бўлиши мумкин, холос. Чунки, Аллоҳ таоло унинг ичида фақат битта қалб яратган. Ўзининг шахсий ишларига алоҳида қалб, жамиятдаги ишларига яна бошқа бир қалб берган эмас. Диний ишлар учун алоҳида бир қалб, дунёвий ишларга яна бошқа бир қалб яратган эмас. Худо учун қиласдиган муомаласига ҳам бошқа битта қалб берган эмас. Аллоҳ таоло ҳар бир одамга ягона қалб берган. Ҳар бир одам шахсий юмушларида ҳам, жамият ишларида ҳам, дину диёнатда ҳам, Худо ва баңда билан бўладиган алоқада ҳам бир қалб билан, бир йўл билан – Аллоҳ кўрсатган йўл билан юриши керак.

«Ўзларингиз зиҳор қилаётган хотинларингизни сиз учун она ҳам қилган эмас...»

«Зиҳор» арабларга хос истилоҳ, бўлиб, жоҳилият қоидаларига кўра, ким ўз хотинига: «Сен мен учун худди онамнинг орт қисми кабисан», деса, хотини онасига «айланиб» қоларди. Яъни, худди онасига ўхшаб, никоҳи ҳаром бўлар ва бошқа хукмлар ҳам жорий қилинар эди. Зиҳор ҳақида тушунча ва унга тегишли ҳукмлар «Мужодала» сураси ва унинг тафсирида батафсил келтирилган. Бу оятда эса, зиҳор ногтўғри экани эълон қилинмоқда. Худди бир одамнинг ичида иккита қалби борлиги беҳуда ва мантиқсиз гап бўлганидек, эркак киши «мен сени зиҳор қилдим» дейиши билан хотини унга она ўрнига ўтиб қолиши ҳам мантиқсиз экани баён этилмоқда.

«...ва асранди болаларингизни сизга фарзанд қилган эмас.»

Арабларда бола асраш, хусусан, ўғил болаларни асраб, ўзига ўғил қилиб олиш одати бор эди. Бу ҳолат, айниқса, урушда асир тушгандарни ўғил қилиб олиш борасида кўпроқ содир бўларди. Жоҳилият арабларидан ҳар бири бошқа бир одамнинг ўғлини ўзиники қилиб олиши мумкин эди. Бу ҳолат жуда кенг тарқалган эди. Бир одам бироннинг боласига: «Сен менинг ўғлимсан, мен сенга меросхўрман, сен менга меросхўрсан», деса ва бола буни қабул қилса, иш битди ҳисоб. Бола унга ўз сулбидан бўлган ўғлидек бўлар, мерос, никоҳ, талоқ ва бошқа ҳукмларда ўз ўғлига нима муомала қилинса, асранди болага ҳам шу муомала қилинар эди.

Аллоҳ, таолонинг иродасидаги ҳикматга биноан, Муҳаммад соллалоҳу алайҳи васаллам ҳам Пайғамбар бўлишларидан олдин Зайд исмли болани араблар одати бўйича асранди ўғил қилиб олган эдилар.

Бу воқеанинг ўзига яраша тарихи ҳам бор. Уламоларимиз бу қиссани батафсил ёзиб қоддиришган:

«Зайд онаси билан Той қабиласидаги тоғалариникига зиёратта борганида, улар устига араб қабилаларидан бири бостириб келиб қолади. Ўшанда Зайд ҳам асирга тушганлар билан бирга Маккага келтирилади. Уни Хадийжа бинти Хувайлид хоним сотиб оладилар. У киши Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга турмушга чиққанларидан сўнг, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга Зайднинг заковати ва етуклиги ёқиб қолганини мулоҳаза қилиб, уни ҳадя қиладилар. Зайд Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хизматларини қилиб юради.

Зайднинг отаси Ҳориса ибн Шарҳабийл ўғли асирга тушганидан сўнг унинг фироқида кечаю кундуз йигларди. Унинг ҳақида шеърлар айтар эди.

Кунлардан бир куни Ҳорисага ўғли Зайд Маккада Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида эканлиги хабари етади. Ҳориса укаси билан тезда Маккага келиб, Ҳазрати Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни излаб топди ва:

«Эй Муҳаммад, албатта, сизлар Байтуллоҳнинг аҳлисизлар, асирга тушганларни озод қиласизлар, асирга таом берасизлар. Менинг ўғлим сизнинг ҳузурингизда экан, уни бизга беринг, унинг тўлови ҳақида бизга яхшилик қилинг. Албатта, сиз ўз қавмининг улуғи бўлган одамнинг зурриётисиз. Унинг тўловига нимани истасангиз, берамиз», деди.

Шунда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мен сизларга бундан ҳам яхшироқ нарсани бераман», дедилар. Улар:

«У нарса нима?» деб сўрашди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳузурингизда уни ўз ихтиёрига қўяман. Агар у сизларни ихтиёр қилса, уни тўлов бермай, олиб кетаверасизлар. Агар у мени

танлайдиган бўлса, мен ўзимни ихтиёр қилган киши учун тўлов оладиган одам эмасман», дедилар. Улар:

«Жуда яхши қиласан! Аллоҳ сенга яхши мукофотлар берсин!» дейишиди.

Сўнгра Расулulloҳ sollalloҳу алайҳи васаллам Зайдни чақириб: «Эй Зайд! Анавиларни танийсанми?» деб сўрадилар. У:

«Ха, буниси отам, ана униси амаким», деди. Ул зот sollalloҳу алайҳи васаллам:

«Эй Зайд! Бу отанг. Бу амакинг. Мен ўзинг билган одамман. Биздан кимни хоҳласонг, танла», дедилар. Шунда Зайднинг кўзла-ридан ёш оқа бошлади ва:

«Мен сиздан бошқа ҳеч кимни ҳеч қачон ихтиёр қилмайман. Сиз мен учун ҳам ота, ҳам амаки ўрнидасиз», деди. Отаси билан амакиси:

«Хой Зайд! Ҳурликни қўйиб, қулликни танлайсанми?!» дейишиди. Зайд уларга:

«Албатта. Мен бу одамдан шунчалар яхшилик кўрдимки, энди ундан ажрай олмайман. Мен ҳеч қачон ундан бошқа одамни ихтиёр қила олмайман», деди.

Сўнгра Расулulloҳ sollalloҳу алайҳи васаллам одамлар ҳузурига чиқдилар ва:

«Гувоҳ, бўлинглар! Зайд менинг ўғлимдир. Мен унга меросхўрман, у ҳам менга меросхўрдир», дедилар.

Зайднинг Муҳаммад sollalloҳу алайҳи васаллам ҳузурларида қанчалик икром-эъзозга эга эканини кўрган отаси ва амакиси кўнгилла-ри таскин топиб, ортга қайтдилар. Қуръон оятлари тушиб, асранди ўғил бекор қилингунча, у «Зайд ибн Муҳаммад» деб чақирилиб юрди».

Пайғамбаримиз sollalloҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳорисани, аввал айтилганидек, Аллоҳ таоло ирода қилган бир ҳикмат билан асранди ўғил қилиб олганларини ёдимиизда тутайлик-да, яна жоҳи-лият аҳлининг бошқа бироннинг боласини ўзига фарзанд қилиб олишдек номаъқул одатига қайтайлик. Аллоҳ таоло ушбу оят билан бу одатнинг ботил эканини баён қилди.

Эътибор берадиган бўлсак, Аллоҳ таоло бир оятда бир йўла жоҳиляйтнинг уч одатини ботилга чиқармоқда. Бир кишининг икки қалбли бўлиши мумкинлиги ҳақидаги хурофий тасаввурни; зихор қилинган хотин эрига она бўлиши ҳақидаги ҳукмни; бироннинг боласини бошқа одам ўзига фарзанд қилиб олиши одатини бекор деб эълон қилмоқда. Сўнгра оятнинг давомида:

«Буларингиз оғзингиз билан айтган гапларингиздир», дейил-моқда.

Ҳар кимнинг оғзидан чиққан гап қонун бўлавермайди. Бехудадан-бехудага оғзингизни тўлдириб гапириб юрган гапингиз, холос, бу ишлар. Сизнинг гапингиз ноҳақдир.

«Аллоҳ эса, ҳақни айтур ва у тўғри йўлга ҳидоят қилур.»

Аллоҳ бу уч масалада ҳақни баён қилиб қўйди. Бир кишининг икки қалби бўлмайди. Зиҳор қилинган хотин эрига она бўлмайди. Тутинган ўғил фарзанд ўрнига ўтмайди. Аллоҳгина тўғри йўлга ҳидоят қиласи, шунинг учун доимо У кўрсатган йўлдан юриш керак.

Аллоҳ асранди фарзандлар ҳақида қўйидаги йўлни кўрсатади:

أَدْعُهُمْ لَا يَأْبَاهُمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنَّ لَمْ تَعْلَمُوا إِبَاءَهُمْ فَإِخْوَنُكُمْ فِي الْدِينِ
 وَمَوْلَيْكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَاطُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعْمَدُتُ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ
 اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

5. Уларни ўз оталари номи билан чақиринглар. Ана шу, Аллоҳнинг наздида тўғридир. Агар оталарини билмасангиз, улар сизнинг дин қардошларингиз ва дўстларингиздир. Билмасдан қилган хато нарсангиз учун сизга гуноҳ йўқ. Аммо дилдан қасд қилган бўлсангиз, Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотdir.

Бу ояtlар нозил бўлгунча, одамлар бироннинг боласини ўғил қилиб олиб юрганлар. Инсонлар жамиятдаги мавжуд тушунча, урфодатлар ила иш тутишган. Энди эса, оят нозил бўлиб, бу одатни ботил қилди. Ўз-ўзидан, одамларда: нима қилиш керак, аввал асраб олинган фарзанд хусусида нима қиласиз, олдинги ишларимиз учун ҳам жавоб берамизми, каби саволлар пайдо бўлади. Ушбу ояти карима ана шу саволларга жавоб бермоқда.

«Уларни ўз оталари номи билан чақиринглар. Ана шу, Аллоҳнинг наздида тўғридир.»

Яъни, асраб олинган фарзандларни асраб олган одамнинг номи билан эмас, ўзининг ҳақиқий отаси номи билан чақиринглар.

Имом Бухорий ва имом Муслим ҳазрати Абдуллоҳ, ибн Умар розияллоҳу анҳудан қўйидагиларни ривоят қиласидилар:

«Расулулоҳнинг мавло – дўстлари Зайд ибн Ҳорисани фақат «Зайд ибн Мұхаммад» деб чақирап эдик. Қуръони Каримнинг **«Уларни ўз оталари номи билан чақиринглар. Ана шу, Аллоҳнинг наздида тўғридир»** ояти нозил бўлганидан кейин Расулулоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаллам Зайдга: «Сен Зайд ибн Ҳориса ибн Шарҳабийлсан», дедилар».

«Агар оталарини билмасангиз, улар сизнинг дин қардошларингиз ва дўстларингиздир.»

Мабодо, асраб олинган боланинг ҳақиқий отаси ким эканлиги маълум бўлмаса, улар сизга Ислом дини бўйича қардош бўладилар. Дин қардошим, деб мурожаат қилинглар. Ёки мавло – дўстларинг бўладилар. Эй дўстим, деб мурожаат қилинглар. Аммо, зинҳор, ўғлим, фарзандим, деб мурожаат қилманглар.

Ушбу оятлар тушгунча бироннинг боласини ўз фарзандим деб, унга ўз сублидан бўлган фарзандига қилган муомалани қилиб юрганлар бу ҳақдаги илоҳий ҳукмни билмаган эдилар.

«Билмасдан қилган хато нарсангиз учун сизга гуноҳ йўқ.»

Шунинг учун, бу оятлар тушгунча қилган ишларингизни ўйлаб, хижолат бўлманг, энди ҳукмни билдингиз, унга амал қилишга ўтинг.

«Аммо дилдан қасд қилган бўлсангиз...»

Аммо ўша ишни билмасдан эмас, билиб туриб қилган бўлсангиз, гуноҳга қоласиз. Бироннинг боласини «ўз болам» деб даъво қилиш гуноҳ, эканини билиб туриб шу ишни қилсангиз, гуноҳ бўлади.

«Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир.»

Хатоларни кечиради ва Ўзи тўғри йўлни лутф билан кўрсатади.

Дилингиздан қасд қилган бўлсангиз ҳам, тавба қилсангиз Аллоҳ мағфиратли ва раҳимлидир, кечиради, Яъни билмасдан қилинган хато учун Аллоҳ сизни гуноҳкор қилмайди. Аммо қасдан қилган гуноҳингиздан ҳам қайтишга йўл бор.

Ушбу ояти карима ҳукмига биноан, бирор бегона болани ўз номига ўтказиб олиши, уни «ўз болам» дейиши ҳаромдир. Шунингдек, биронни «отам» деб танлаши ҳам катта гуноҳдир.

Имом Бухорий ва имом Муслим ривоят қилишларича, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким ўзи билиб туриб, отасидан бошқанинг боласиман деб даъво қиласа, унга жаннат ҳаромдир», деганлар.

Чунки, Ислом кўзда туттган олти катта масаладан бири инсон наслини муҳозафа қилишдир. Шунинг учун ҳам, никоҳ, талоқ, идда ва шунга ўхшаш кўпгина ҳукмлар жорий қилинган. Ҳамма нарса инсон наслининг тоза, пок, очиқ-ойдин бўлишига қаратилган. Агар шундай қилинмаса, ҳаром-ҳалол аралашиб, ота боласини, бола отасини, она қизини, қиз онасини, ака синглисини, сингил акасини танимайдиган бўлиб кетади. Инсоният ҳалокатта учрайди. Насли бегона болани ўз наслидан бўлган болалари қаторига қўшиш билан кўпгина ҳаром-ҳариш ишлар юзага чиқади. Махрамлик-номаҳрамлик қоидалари бузилади. Бир куни келиб, ота ўз қизига ёки ака синглисига уйланиб қолиши мумкин. Мерос масаласида ва бошқа кўпгина масалаларда ўнглаб бўлмас хатолар вужудга келиши мумкин. Шунинг учун ҳам, Исломда бу иш ҳаром қилинган.

Аммо бу дегани, етим болани, қийинчиликда қолган оиланинг боласини боқиб олиш, тарбия қилиш мумкинмас, дегани эмас. Аксинча, бундай қилинса, жуда ҳам савоб бўлади. Бу ишларни қилиш керак. Лекин бегона болани ўзининг номига ўтказиб олиш эмас, балки у аслида кимнинг фарзанди бўлса, ўшанинг номида қолдириш керак. Ҳамда шариат ҳукмига мувофиқ боқиш, тарбиялаш керак.

Ислом оилани мустаҳкамлашга катта эътибор берган. Оила доимо пок, мустаҳкам бўлиши, шариат ҳукмига биноан яшashi учун барча чораларни кўрган. Чунки, оилалар пок бўлмагунича, жамият покланмайди. Оилалар мустаҳкам бўлмагунича, жамият мустаҳкам бўлмайди. Оилалар диндор бўлмагунича, жамият диндор бўлмайди. Ҳа, кўп нарса оиласдан бошланади.

Кўръони Карим инсонларни аста-секин тарбиялаб, етук шахсларни ва мусулмон жамиятини етиштиришни буюрган. Одамларни жоҳилият ботқоғидан чиқариб, Ислом нурига рўбарў қилган. Жамиятни шакллантириб, илоҳий қонун-қоидалар асосида яшашни ўргатиб келган.

Юқоридаги оялларда инсонларнинг насабга, никоҳга тегишли ўзаро алоқаларининг илоҳий ҳукмга тўғри келадиган-келмайдиган жиҳатлари баён қилиб ўтилди. Энди навбатдаги оялларда мусулмонларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, у кишининг завжай мутоҳҳараларига ва бир-бирларига нисбатан муносабатлари қандай бўлиши кераклиги баён этилади:

الَّذِي أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَأَهْلَهِمْ وَأَوْلُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى
 بَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَيْهِ أَوْ لِيَأْكُمْ
 مَعْرُوفًا كَمَا ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

6. Набий мўминлар учун ўзларидан кўра ҳақлидир. Унинг аёллари эса, уларнинг оналаридир. Аллоҳнинг Китобида қариндошлар бир-бирларига бошқа мўминлардан ва муҳожирлардан ҳақлидирлар. Фақат, дўстларингизга яхшилик қилмоғингиз мустасно-дир. Бу, Китобда сатрлар ила битилмиш.

Маълумки, бундан олдинги ояллар ҳукми ила фарзанд асраш ҳукми бекор қилинди. Тўғрироғи, бу жоҳилий ҳукмнинг ботил экани баён қилинди. Ўша баёнга биноан, Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Зайд розияллоҳу анҳу ораларидаги тутинган ота-болалик алоқаси ҳам узилди. Зайд розияллоҳу анҳу эса, бу алоқа билан фахрланиб юрар эдилар. Шу боисдан, ҳатто отаси ва амакисидан ҳам воз кечган

эди. Табиийки, бу ҳолат унинг руҳий-маънавий дунёсига таъсир қилган. У киши ўзларида қандайдир ваҳшат – ёлғизлик ҳис этган бўлишлари мумкин. Шунингдек, бошқа мусулмонларда ҳам, ҳатто мусулмон эмасларда ҳам шу каби ҳолатлар кўрилгандир.

Натижада, Пайғамбар мўминларга нисбатан қандай мақомда бўлади, деган савол туғилган бўлиши керак.

Ушбу оятнинг аввалида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг қўнгиллари кўтарилимоқда ва уйғониши мумкин бўлган мазкур саволларга жавоб берилмоқда:

«Набий мўминлар учун ўзларидан кўра ҳақлидири».

Яъни, Пайғамбарнинг мўминлар учун тутган ўрни шунчалик улуғки, у асраб олган отадан ҳам, сулбий отадан ҳам, ҳатто, ҳар бир мўминнинг ўз нафсидан ҳам юқори даражададир. Унинг бу даражаси доимий ва боқийдир. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар бир нарсада мўминлар учун ҳаммадан, ҳатто ўзларидан ҳам устун мақомдадир.

Бу фоятда олий мақомдир. Бу дунёда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан бошқа инсонга берилмаган мақомдир. Бу мақомнинг улуғлигини янада чуқурроқ тушунишимизга ҳадиси шарифлар ёрдам беради.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қўйидагиларни айтадилар:

«Менинг нафсим Унинг қўлида бўлган Зот билан қасамки, сизлардан бирортангиз мен то унга ўзидан, молу дунёсидан, боласидан ва барча одамлардан маҳбуброқ бўлмагунимча, мўмин бўла олмайди».

Имом Бухорий ривоят қилган яна бошқа бир ҳадисда айтилади-ки: «Умар розияллоҳу анҳу:

«Эй, Аллоҳнинг Расули! Аллоҳга қасамки, сиз мен учун ўзимдан бошқа ҳаммадан кўра маҳбуброқсиз», деди. Шунда Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ, эй Умар! Токи мени ўзингдан ҳам маҳбуброқ кўрмагунингча бўлмайди», дедилар. Умар розияллоҳу анҳу:

«Эй, Аллоҳнинг Расули! Аллоҳга қасамки, албатта, сиз мен учун ҳамма нарсадан, ҳатто ўзимдан ҳам маҳбубсиз», деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ана, энди, бўлди, эй Умар», дедилар».

Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мўминларга уларнинг ўзларидан ҳам ҳақлироқ эканликлари фақат у зоти бобара-котнинг шахслари билан чегараланмайди, балки у киши келтирган таълимотлар ҳам мўминлар учун ҳамма нарсадан устун туриши лозим.

У зоти бобаракот соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадисларидан бирида:

«Сизлардан бирортангиз, токи унинг нафси мен келтирган нарса-га эргашмагунича, мўмин бўла олмайди», деганлар.

Демак, қандайдир фалон-пистонларни ўзига доҳий, йўлбошчи, раҳнамо билганларнинг кимлиги маълум. Ҳабиб Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам келтирган Қуръон ва Суннатни қўйиб, бошқа таълимот, назария ва казо-казоларга эргашиб юрганларнинг кимлиги маълум. Мусулмон киши эргашадиган таълимот, ҳаётнинг қайси соҳасида бўлишидан қатъиназар, Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам олиб келган Қуръон ва Суннатдир, бошқа гап ортиқча.

Бу ояти каримага тааллуқли ривоятлардан бирида имом Бухорий ууғ саҳобий Абу Ҳурайра розияллоҳу анхудан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шундай деганларини ҳикоя қиласидилар:

«Хеч бир мўмин ийӯқки, мен унинг учун бу дунё ва охиратда одамларнинг энг ҳақдори бўлмасам, агар истасангиз, **«Пайғамбар мўминлар учун ўзларидан кўра ҳақлидир»**, оятини ўқинглар. Бас, қайси бир мўмин ўзидан кейин мол-мулк мерос қолдирса, уни қариндошлари олсин. Агар қарз ёки зое бўлган болалар қолдирса, эгаси менга келсин, мен унинг мавлосиман».

Яъни, вафот этган ўша мўминнинг қарзини мен тўлайман, етим қолган болаларига қарамайман.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мўминларга нисбатан мақомларини баён қилиш муносабати билан у кишининг аёлларининг ҳам мўминлар учун қайси мақомда туришлари айтилмоқда.

«Унинг аёллари эса, уларнинг оналаридир.»

Яъни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хотинлари мўминларнинг оналаридир. Мўминларга руҳий-маънавий она мақомидадирлар. Улар оналарини қандай ҳурмат-эҳтиром қилсалар, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларини ҳам шундай эҳтиром қиласидилар. Насабий оналарининг никоҳи уларга ҳаром бўлганидек, бу оналарнинг никоҳи ҳам ҳаром бўлади. Бошқа ишлар ва хукмлар ҳам шунга ўхшаш.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ва у зотнинг аёлларининг мўминларга нисбатан мақомлари баён қилинганидан сўнг, кейинги жумлада мўмин-мусулмонларнинг бир-бирларига нисбатан муомалалари баён этилади:

«Аллоҳнинг Китобида қариндошлар бир-бирларига бошқа мўминлардан ва муҳожирлардан ҳақлидирлар».

Ушбу жумлада баён қилинаётган «ҳақ» мерос масаласига боғлиқдир. Ушбу оят тушгунича мусулмонлар орасида мерос олиш дўйстлик, тутинган оға-инилик асосида бўлар эди. Бу жоҳилият одати эмас, ҳижратдан кейинги дастлабки пайтда Ислом жорий қилган қоидалардан эди.

Мўмин-мусулмонлар динларини сақлаб қолиш мақсадида молу дунёларини, ватанларини, қариндош-уруғларини ташлаб, Мадийнаи Мунавварага ҳижрат қилиб келдилар.

Шунингдек, Мадийнаи Мунавваранинг туб аҳолисидан бўлмиш мусулмон ансорийлар ҳам Ислом туфайли коғир қариндош-уруғларидан ажралдилар. Шунда инсоний алоқаларда маълум даражада ўзгаришлар бўлди. Деярли ҳамма мусулмонлар инсоний алоқалар бобида йўқотган яқинлари ўрнига янгисини излаб қолдилар.

Ана шу пайтда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам машҳур биродарлаштириш тадбирини қўлладилар. Муҳожирлар ва ансорийлар ўртасида диний ака-укалиқ, оға-инилик алоқалари боғланнишини тарғиб қилдилар. Ўзлари уларнинг номларини айтиб, фалончи, сен фистончи билан биродар бўл, деб уларнинг ақийда асосидаги биродарларга айланғанларини эълон қилдилар.

Ана ўша биродарлаштиришнинг бошқа ҳукмлари орасига мерос масаласи ҳам қўшилди. Муҳожир мусулмон биродари ансорий мусулмоннинг меросини олиш ҳуқуқига, аксинча, ансорий ҳам муҳожир биродарининг меросини олиш ҳаққига эга бўлди. Шу билан бир вақтда, қариндошлик асосида мерос олиш йўққа чиқди. Бу ҳолат маълум муддат давом этди.

Вақт ўтиши билан, Ислом аста-секин мусулмон шахс, оила ва жамиятни шакллантира борди. Ушбу оятларда оила, насл-насаб масаласи муолажа қилинар экан, аввало, насли-насаби пок бўлиши, унга бегона унсурлар кирмаслиги зарур экани, ана шунда оила мустаҳкам туриши баён этилди.

Айнан насл-насаб хусусида, оилавий алоқаларни мустаҳкамлаш ишларида мерос масаласининг муҳим ўрни бор. Мерос масаласи қариндош-уруғлар, оила аъзолари орасида ўзаро масъулиятни ҳис этиш, ҳақ-ҳуқуқларга риоя қилиш ишларида муҳим омил ҳисобланади. Шунинг учун ҳам, мерос мўмин қариндош-уруғлар орасида бўлиши лозимлиги эълон қилинди. Албатта, коғир қариндош-уруғнинг меросда ҳеч қандай ҳаққи бўлмайди. Мўмин кишидан қолган меросга мўмин қариндошлари ҳақлидирлар.

Имом Имодуддин ибн Касир ўз тафсиrlарида, жумладан, ушбу оятта боғлиқ қўйидаги маълумотларни келтирадилар:

«Ибн Аббос ва бошқалар: «Муҳожир ансорийга меросхўр бўлар эди. Ота томон қариндошлари ҳам, она томон қариндошлари ҳам меросхўр бўлолмас эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни биродар қилиб қўйганлари учун шундай қилинар эди», деганлар.

Ибн Абу Ҳотим ўз санади ила Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳудан ривоят қиласидики, у киши бундай деган эканлар:

«Аллоҳ азза ва жалла хусусан биз қурайшликлар ва ансорийлар ҳақида, «**Аллоҳнинг Китобида қариндошлар бир-бирларига бошқа мўминлардан ва муҳожирлардан ҳақлидирлар**» оятини нозил қилган. Чунки, биз қурайшликлар жамоаси Мадийнага келганимизда ҳеч қандай молу мулкимиз йўқ эди. Бас, ансорийлар жуда ҳам яхши биродар эканини кўрдик, улар билан биродарлардек мерос олишадиган бўлдик. Абу Бакр розияллоҳу анҳу Хорижа ибн Зайд билан биродар бўлди. Умар розияллоҳу анҳу ҳам биттаси билан оғанини тутинди. Усмон розияллоҳу анҳу Бани Зурайқ ибн Саъд аз-Зарқий қабиласидан бир киши билан биродар тутинди. Мен Каъб ибн Молик билан биродар бўлдим. (Урушда бўлганимизда) олдига бориб, сув тутдим. Қурол унга, ўзининг айтишича, оғир жароҳат берганини кўрдим. Аллоҳга қасамки, эй болам, агар у ўша кунлари ўлганида, мендан бошқа ҳеч ким меросини олмас эди. Токи Аллоҳ, таоло биз қурайшликлар жамоаси ва ансорийлар ҳақида айнан ушбу оятни нозил қилганидан кейингина ўз меросларимизга қайтдик».

Демак, мўмин-мусулмон қариндошдан бошқа ҳеч ким меросга ҳақдор бўла олмайди. Қариндошлардан кимлар мерос олади, ким қанча олади, бу томони алоҳида, бошқа ояtlарда баён этилган.

«Фақат дўстларингизга яхшилик қилмоғингиз мустаснодир.»

Яъни, ўлаётган одам дўстига яхшилик қилмоқчи бўлса, ўлимидан олдин молидан маълум миқдорини унга бериш ҳақида васият қолдирса, бўлади.

Ёки меросхўрлар, фалончи бизга мерос қолдирган азизларимизнинг дўсти эди, унга ҳам меросдан берайлик, деб ҳаммалари рози бўлиб берсалар, ўзларининг иши.

«Бу, Китобда сатрлар ила битилмиш.»

Яъни, бу ҳукмлар Аллоҳнинг ҳузуридаги Китобда азалдан ёзиб қўйилган эди.

Шу муносабат ила, Китобда ёзиб қўйилган нарсалардан яна биттаси келаси ояtlарда баён қилинади:

وَإِذْ أَخَذَنَا مِنَ النَّبِيِّنَ مِثْقَاهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى اُبْنِ مُحَمَّدٍ
وَأَخَذَنَا مِنْهُمْ مِثْقَاهُمْ مَيْتَانًا غَلِظًا

7. Набийлардан аҳду паймонларини олганимизни эсла! Сендан, Нуҳдан, Иброҳимдан, Мусодан ва Ийсо ибн Марямдан ҳам. Биз улардан салмоқли аҳду паймон олдик.

Демак, Аллоҳ таоло барча Пайғамбарлардан салмоқли, пухта-пишиқ аҳду паймон олган. Уламоларимиз, бу аҳду паймон Аллоҳнинг барча

амрларига итоат этиш, бошқаларни ҳам итоатта чорлаш, Аллоҳнинг таълимотларини одамларга бекаму кўст етказиш ва бу борадаги қийинчиликларга сабр қилиш, каби маъноларни англатади, деганлар.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло қийинчиликлар бошларига ёғилиб турган Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга:

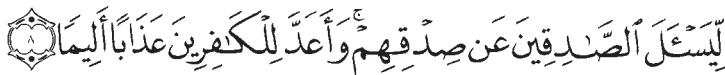
«Набийлардан аҳду паймонларини олганимизни эсла!» деб бу янги масъулият эмаслигини, аввалги Пайғамбарлар ҳам бу ишларни бошларидан ўтказганларини эслатиб, у зот соллаллоҳу алайҳи вассалламни событқадам бўлишга чақирмоқда.

«Сендан, Нуҳдан, Иброҳимдан, Мусодан ва Ийсо ибн Марямдан ҳам.»

Бу жумлада энг катта Пайғамбарлар, энг кўп мashaққат чеккан уулазм Расуллар алоҳида зикр этилмоқда. Уларнинг аввалида Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг зикр қилинишлари у зот учун ҳам, умматлари учун ҳам улуғ шарафдир.

«Биз улардан салмоқли аҳду паймон олдик.»

Яъни, оддий эмас, салмоқли, пухта-пишиқ аҳду паймон олдик.

8. (Буни Аллоҳ) содиқлардан садоқатлари ҳақида сўраш учун қилди. Ва кофирларга аламли азобни тайёрлаб қўйди.

Ушбу ояти каримадаги «содиқлар» кимлар эканлиги ҳақида тафсирчи уламоларимиз икки хил фикр айтганлар. Бир гурухлари: содиқлар Пайғамбарлардир, деганлар. Иккинчи бир гурухлари эса: содиқлар Пайғамбарларга содиқ бўлган мўминлардир, деб айтган. Аслида, бу икки маъно бир-бирини тўлдириб келади.

Аллоҳ таоло аввалин ал-мийсоқ — салмоқли аҳду паймон олиб қўйишининг ҳикмати кейин, қиёматда аҳдига содиқ Пайғамбарлар ва уларга эргашган содиқ мўминлардан сўраш учундир. Бу сўров иззат-эҳтиром сўрови, кўпчиликнинг олдида мукофотга сазовор шахсни мақташ маъносидаги сўровдир. Щу билан бирга, кофир, мушриқ, мунофиқ ва осийларнинг дардига дард, хасратига хасрат қўшиб, қани энди биз ҳам шулардан бўлсак, деб орзу уйғотадиган саводдир.

«Ва кофирларга аламли азобни тайёрлаб қўйди.»

Уларга азобдан бошқа нарсанинг бўлиши ҳам мумкин эмас.

Ушбу оятда эндиғина шаклланиб келаётган Ислом жамиятини, раҳбарлари Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ва ўша жамият аъзолари, ўша давлат кишилари бўлмиш мўмин-мусулмонларни аҳду паймонга эришиш йўлидаги ҳар қандай қийинчиликларга ҳам парво қилмай, олға боришига тарғиб бордир.

Мана, ўшандай қийинчилеклардан бири мусулмонлар қарши-сига чиқди. Мушрикларнинг ва Ислом душманларининг барча аҳзо-би – ҳизблари, гурух ва фирқалари бирлашиб, Исломни ер юзидан супуриб ташлашга қарор қилди.

Ўша пайтда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тинч-лик-омонлиқда Ислом даъватини инсонларга етказар эдилар. Мусулмонларга Ислом таълимотларини ўргатар, шариат аҳкомларини жамиятда татбиқ қилас, кишилар орасида бўлиши лозим муомалаларни йўлга қўяр, қисқаси, исломий шахсиятни тарбиялар ва мусулмон жамиятини қуриб келар эдилар. Бунинг хабари атрофга тарқалиб, кишиларда Исломга бўлган қизиқиш ортар ва якка-якка ҳолларида келиб, мусулмонлар сафига қўшилар эдилар.

Бу ҳолат Ислом душманларини ташвишга солди. Мусулмонлар тинч-омон қўйиб берилса, ҳамма улар томонга ўтиб кетишидан қўрқдилар. Шунинг учун, ҳаммамиз бирлашиб, мусулмонларни йўқ қилмасак, бўлмас экан, деган фикрга келдилар.

Турли аҳзобнинг Исломга қарши ҳаракатларини машҳур тарих-чиларимиздан ибн Исҳоқ қуйидагича ривоят қиладилар:

«Хандақ урушида воқеа бундай бўлган эди. Бир гурух, яҳудийлар, жумладан, Салом ибн Абул Ҳақиқ ан-Назрий, Ҳайй ибн Ахтоб ан-Назрий, Кинона ибн Робиъа, ибн Абул Ҳақиқ, Ҳаваза ибн Каас ал-Воилий, Абу Аммор ал-Воилий, бир тўп бани назирлик ва бани воилликлар Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши ҳизбларини тўплашган эди. Улар тўпланиб, Маккага Қурайш кофиirlари олдига бордилар ва уларни Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши урушга даъват қилдилар. «Биз уни таг-томири билан йўқ қилиб ташлагунимизча, сизлар билан бирга бўламиз», дедилар.

Қурайшликлар уларга:

«Эй, яҳудийлар жамоаси! Албатта, сизлар аввалги китоб аҳлидир-сизлар. Биз Мұҳаммад билан келишмаётган нарсанинг илмини ҳам биласизлар. Бизнинг динимиз ҳақми, уникими?» деб сўрадилар. Ўзларини аҳди китоб, Тавротта эргашувчи деб даъво қиладиган яҳудийлар:

«Сизларнинг динингиз унинг динидан яхшидир. Сизлар ҳаққа яқинсизлар», деб жавоб қилишиди.

Бу гапдан қурайшликлар хурсанд бўлиб, ҳаракатга тушдилар. Уларнинг Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши уруш қилиш ҳақидаги чақириқларига биноан, жангта тайёргарлик кўрила бошланди.

Сўнгра, мазкур яҳудийлар жамоаси Фатафон қабиласига бориб, уларни ҳам Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши уруш қилишга чақирдилар. Уларни ҳам, сизлар билан бирга бўламиз, деб

ишонтиридилар. Бу таклифни қурайшликлар ҳам қабул қилганини билдиридилар. Улар ҳам тўпландилар.

Қурайшликлар Абу Суфён ибн Ҳарб бошчилигида урушга чиқдилар. Фатафонликлар ҳам қўзғалдилар. Улардан Бани Физорага Уйайна ибн Ҳисн, Бани Муррага ал-Ҳорис ибн Ҳарб ва Ашжаъ қабиласидагиларга Масъар ибн Раҳийла бош бўлиб чиқдилар.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг тўпланиб келаёттганларини эшиштач, саҳобаларини чақириб, маслаҳат солдилар. Уларнинг қаршиларига чиқайлик, десалар, имкон йўқ, душман ҳаддан ташқари кўп. Уларнинг Мадийнаи Мунавварага киришларига ҳам йўл қўйиб бўлмайди. Хоин яҳудий қабиласи Бани Қурайза ичкарида туриб, душманга ёрдам бериши мумкин. Нима қилиш керак?

Шунда саҳобалардан Салмон Форсий розияллоҳу анҳу Мадийнаи Мунаввара атрофида хандақ қазишига маслаҳат бердилар. Чунки, форслар урушларда шундай услугуб қўллашар эди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу фикрни қабул қилдилар. Ул зот ҳаммани хандақ қазишига чорладилар. Бу ишда Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари шахсан иштирок этдилар. Ул зот ҳам, мусулмонлар ҳам астойдил ишлаб, ҳолдан тойдилар. Баъзи бир мунофиклар беркиниб қочиб қолди, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан изн ҳам сўрамай, уйларига кетди. Мусулмонлар эса, бирор зарур юмушлари чиқиб қолса, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан рухсат сўрасшар, ишлари битиши билан дарҳол жойларига қайтиб келишар эди.

Хандақ қазиши табиий шароитга ҳеч мос келмас эди. Шундай бўлса ҳам, мусулмонлар белни маҳкам боғлаб, иштиёқ билан ишладилар. Руҳларини кўтариш учун кўпчилик бўлиб шеър ўқидилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам саҳобаларнинг кўнгилларини кўтариб ва уларни файратлантириб турдилар.

Ҳижратнинг бешинчи йили эди. Хандақ қазиб бўлингач, душманлар ҳам кўрина бошлади. Қурайшликлар Румаҳ номли сел тўпланаидиган жойга келиб тушдилар. Уларнинг лашқари ўн минг кишидан иборат эди. Улар ўзларига яқин Бани Кинона ва Туҳома аҳларини, хизматкор қулларини ҳам бирга олиб келган эдилар. Фатафонликлар ҳам ўзларига қарашли Нажд аҳллари билан бирга Уҳуд тарафидағи Занаби Нақмал деган жойга келиб тушдилар.

Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уч минг кишилик мусулмон лашқари билан чиқдилар. Саль деган манзилдан ўтиб, ўша жойга қароргоҳ қуришди. Душман билан ўрталарида хандақ бор эди. Шунинг учун Аҳзоб уруши «Хандақ» номи билан ҳам танилган. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрлари билан болалар ва аёллар қўргонга жойлаштирилди.

Мадийнага бостириб киришни кўзлаб келган душманлар хандақни кўриб, ҳайрон қолишиди. Бу иш ҳеч кимнинг хаёлига келмаган иш эди. Араблар тарихида бирор жойда, бирор урушда хандақ, қазилгани номаълум эди. Шунда улар қандайдир бошқа чора кўриш зарурлигини ўйлаб қолишиди.

Ана шу пайтда Аллоҳнинг душмани яхудий Ҳайй ибн Ахтоб ҳаракатга тушиб қолди. Мадийнада мусулмонлар билан бирга яшаётган яхудийларни ишга солиб, ичкаридан зарба беришни режа қилди. У Бани Қурайза қабиласи бошлиғи Каъб ибн Асад ал-Қаразийга бориб учрашди. Каъб ибн Асад қабиласи номидан Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тинчлик, ҳамкорлик аҳдномасини тузиб яшаётган эди. Каъб ибн Асад Ҳайй ибн Ахтобга:

«Сен шум одамсан, мен Мұхаммад билан аҳдлашганман, у билан орамиздаги аҳдномани бузмоқчи эмасман, мен унинг доимо аҳдига вафо қилганини кўрдим», деди. Ҳайй бўлса:

«Шўринг қурисин, эй Каъб! Мен сенга бир умрлик обрў, улкан денгиз келтиридим. Қурайшни бошлиқларию улуғлари билан олиб келдим. Мен уларни Румаҳдаги сел тўпланадиган жойга туширдим. Фатафонни ҳам оқсоқоллари билан қўшиб олиб келиб, Уҳуд томонга туширдим. Улар менга Мұхаммадни таг-томири билан йўқотмагунларича қайтмасликка аҳду паймон бердилар», деди. Каъб унга:

«Аллоҳга қасамки, сен менга бир умрлик хорлик келтирдинг. Суви тушиб бўлган булат келтирдинг. Мен Мұхаммаддан фақат вафо ва садоқат кўрдим, холос», деди.

Ҳайй бўлса, Каъбнинг бошини айлантириб, турли гаплар билан қизиқтириб, охири айтганига кўндириди. Икковлари аҳду паймон қилишиди. Агар Қурайш ва Фатафон Мұхаммадни енга олмай, қайтиб кетсалар, Ҳайй ҳам Каъб билан бирга унинг қўрғонига кириб, мусийбатига шерик бўладиган бўлди. Каъб ибн Асад Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тузган аҳдномани бузди ва Бани Қурайза ҳам душман ҳизбларга қўшилди.

Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга бу хабар етиб борганида, одам юбориб, унинг ростлигини аниқлаб олдилар.

Шундан сўнг хавф-хатар яна ҳам кучайди. Мусулмонларнинг душманлари юқори тарафдан ҳам, қуий тарафдан ҳам бостириб кела бошлади. Мўминлар турли гумонларга бордилар. Мунофиқларнинг нифоқлари ошкор бўлди. Ҳатто, Бани Амр ибн Авф қабиласидан Мутъаб ибн Қушайр: «Мұхаммад бизга Кисро ва Қайсарнинг хазийналарини ейишимизни ваъда қилар эди. Лекин бугун бирор кишининг таҳоратта эсон-омон бориб келишига ҳам ишонмай қолдикку!» деди. Бани Ҳориса ибн ал-Ҳорис қабиласидан Авс ибн Қайзий

бир тўп одам билан келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, ҳақиқатан ҳам уйларимиз очик-сочиқ қолган. Бизга ортга қайтишга изн бер, уйжойимизга борайлик. Улар Мадийнанинг ташқарисида», деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ва мушриклар йигирма кундан ортиқ, бир ойга яқин шу ҳолатда турдилар. Баъзи бир камон отишишларни айтмагандა, орада уруш бўлмади. Мусулмонлар қамалда қолдилар.

Вазият оғирлашганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Фатафоннинг лашкарбошилари Уйайна ибн Ҳисн ва ал-Ҳорис ибн Авфга элчи юбориб, агар одамлари билан қайтиб кетишса, Мадийнадаги хурмозорнинг учдан бирини беришларини айтдилар. Икки томон сулҳ, устида шартлаша бошлади. Аҳднома ёзилди, аммо гувоҳдар олдида тасдиқланмади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу сулҳни тасдиқлашдан олдин Авс қабиласи бошлиғи Саъд ибн Муоз ва Ҳазраж қабиласининг бошлиғи Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳумоларга одам юбориб, бўлаётган ишдан хабар бердилар ва маслаҳат сўрадилар. Улар:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, бу ишни ўзингиз ёқтириб амалга ошироқчисизми ёки Аллоҳнинг сизга буюрган амри бўлиб, уни қилмоғимиз зарурми? Ёхуд биз учун қилаётган ишингизми?» деб сўрашди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сизлар учун қилаётган ишимдир. Аллоҳга қасамки, бу ишни қилмас эдим. Илло, қўрдимки, араблар сизни худди бир камондан ўқقا тутаётгандек тўпланиб турибдилар. Улар сизга қарши ҳар томондан ташланмоқдалар. Шунинг учун, уларнинг шавкатини бир оз бўлса ҳам синдиримоқчи эдим», дедилар. Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳу:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, биз ҳам, улар ҳам Аллоҳга ширк келтириб, бут-санамларга ибодат қилиб юрардик. Аллоҳга ибодат қилиш тугул, уни ҳатто танимас эдик. Ўшанда улар Мадийнанинг мевасини меҳмондорчилик ёки савдо туфайли ейишдан бошқа умидлари йўқ эди. Энди Аллоҳ бизни Ислом ила азиз қилган, ҳидоятга бошлаган, Сиз билан, Ислом билан эъзозлаган бир пайтда, уларга молу мулкимизни берамиزمи?! Аллоҳга қасамки, бизга бунинг зарурияти йўқ. Аллоҳга қасамки, Аллоҳнинг ўзи биз билан улар орасида ҳукм чиқармагунича, уларга қиличдан бошқа нарсани бермаймиз», дейишиди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Майли, сенинг айтганинг бўлсин», дедилар. Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳу аҳднома ёзилган саҳифани олиб, ундаги ёзувларни ўчирди. Сўнгра:

«Бизга қарши уриниб кўрсинаш!» деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у зотнинг саҳобалари шундай шиддатли ва хавфли вазиятда турдилар. Душман уларни ҳам юқори, ҳам қўйи томондан ўраб олган эди.

Мўминларнинг онаси Умму Салама розияллоҳу анҳо айтадиларки:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам билан барча урушлар ва хавфли-хатарли воқеаларга шоҳид бўйдим. Мурайсиъда, Хайбара, Ҳудайбияда бўлганмиз, Фатҳда ва Ҳунайнда ҳам. Уларнинг ҳеч бири Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам учун Ҳандақчалик қийин ва хавфли бўлмаган. Мусулмонлар жуда ҳам оғир ҳолатда эдилар. Қурайшликлар бола-чақа ва аёлларга ҳужум қилиб қолиши мумкин эди. Мадийнани то тонг отгунча қўриқлаб чиқишарди. Хавфнинг катталигидан мусулмонлар тонг отгунча такбир айтиб чиқ-қанларини эшитар эдик».

Кейин фатафонлик Найим ибн Масъуд ибн Омир Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларига келиб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, мен мусулмон бўйдим. Аммо қавмим мусулмон бўлганимни билгани йўқ. Менга хоҳлаган ишингизни бу-юринг», деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, сен бизнинг одамсан, агар қўлингдан келса, уларнинг орасини буз. Уруш доғда қолдиришдир», дедилар. Найим ибн Масъуд шундан кейин чиқиб, Бани Қурайзага борди. Жоҳилият даврида улар билан улфатчилик қилиб юрар эди. Ибн Масъуд уларга:

«Эй, Бани Қурайза, мен сизни яхши қўришимни биласиз. Гап орамизда қолсин-у, қурайшликлар билан фатафонликларнинг сиздан фарқи бор. Бу юрт, сизларнинг юртингиз. Унда молу мулкингиз, болачақангиз, аёлларингиз бор. Қурайшликлар ва фатафонликлар Мухаммад ва унинг шериклари билан урушгани келганлар. Сизлар эса, Мухаммадга қарши уларга ёрдам бердингиз. Уларнинг молу мулки ҳам, юрти ҳам, аёллари ҳам бошқа жойда. Агар қўлларидан келса, бир иш қиласидилар, бўлмаса, юртларига қайтиб кетиб, сизни анави одам билан ёлғиз ташлаб қўядилар. Агар у билан якка ўзингиз қолсангиз, кучингиз етмайди. Сиз анави қавмнинг улуғларидан баъзиларини гаровга олмагунингизча, улар билан урушга кирманг. То Мухаммадга қарши урушнинг охиригача гаровга олинганлар қўлингизда турсин», деди. Улар:

«Тўғри айтасан», деб жавоб қайтаришди.

Бу гап, гарчи Бани Қурайза қурайшликларга ёрдам бермасин, деган мақсадда айтилган бўлса ҳам, ёлғон эмас, Бани Қурайза учун керакли танбеҳ, эди.

Сўнгра, Найим ибн Масъуд қурайшликлар бошлиғи Абу Суфён ҳузурига борди ва:

«Менинг сизга бўлган муҳаббатимни ҳам, Мухаммад билан алоқам йўқлигини ҳам яхши биласизлар. Ўзимга етган нарсадан сизларни хабардор қилиб қўйишни бурчим деб билганимдан олдингизга келдим. Аммо бирорвга айтмайсизлар!» деди. Улар:

«Хўп бўлади», дедилар. У:

«Яхудийлар Муҳаммад билан ўрнатилган сулхни бузишганига надомат қилиб, унга одам юборганини биласизми? Улар, қилган ишимизга пушаймонмиз, агар Қурайш ва Фатафоннинг улуғларидан сенга асир олиб берсак, биздан рози бўласанми? Сен уларнинг калласини оласан, кейин биргалашиб, душманни қириб ташлаймиз, дейишган экан, Муҳаммад, хўп, дебди. Агар яхудийлар одам юбориб, сизлардан гаровга одам беришни сўрасалар, бирор кишини бера кўрманглар», деди.

Кейин Фатафон ҳузурига бориб, уларга ҳам Қурайшга айтганларини айтди.

Ушбу гаплардан кейин Абу Суфён Бани Қурайза ҳузурига Икрима ибн Абу Жаҳлни юбориб, уларни урушга чорлади. Икрима уларга:

«Биз ўз еримизда эмасмиз, ҳайвонларимиз ҳалок бўлмоқда. Урушни бошлайлик-да, Муҳаммадни йўқ қилиб, ишни тутатайлик», деди. Ўша куни шанба эди. Яхудийлар узр айтдилар:

«Бу кунда ҳеч нарса қилмаймиз. Баъзи бирларимиз бу кунда бир хил ишларини қилиб, мусийбатга учради. Ундан кейин, яна, то Муҳаммадни йўқотгунимизча бизга гаровга одам бериб қўймасанглар, сиз билан унга қарши уруш қилмаймиз. Сизлар урушда қийналиб, юртингизга қайтиб кетиб, бизни ташлаб қочишингиздан қўрқамиз. Муҳаммад бизнинг юртда турибди. Биз якка ўзимиз унга қарши тура олмаймиз», дедилар.

Шундай қилиб, уларнинг ораси бузилди. Лекин Пайғамбар соллалоҳу алайҳи васалламга қарши душманликларини давом эттиридилар. Бани Қурайза яхудлари ичкарида қолган аёллар ва болаларга зарар етказишнинг пайида бўлдилар. Шундай ёмон мақсадда борган яхудийлардан бирини София бинти Абдулмуттолиб уриб ўлдиридилар.

Қурайшликларнинг баъзилари хандақдан ўтиб, мусулмонларга яқинлашдилар. Булар ичida Икрима ибн Абу Жаҳл, баъзи бани махзумликлар ва Амр ибн Абду Вурд ал-Омирий бор эди. Амр яккама-якка олишувга чақирди. Ҳазрати Али икки марта у билан олишувга чиқмоқчи бўлдилар, аммо икки сафар ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни қайтардилар. Сўнгра Амр мусулмонларни айблай бошлади. Ана шунда ҳазрати Али унга қарши чиқди. Иккови тўқнашганда ҳазрати Али Амрга:

«Эй Амр, қурайшилик бирор киши сени икки нарсага чақирса, яхшисини олишувга Аллоҳга аҳд қилган эдинг-ку?» деди. Амр:

«Тўғри», деди. Али:

«Мен сени Аллоҳга, Унинг Расулига ва Исломга чақираман», деди. У:

«Уларнинг менга кераги йўқ», деди. Али:

«Мен сени олишувга чақираман», деди. Амр:

«Нима учун, эй жиян? Аллоҳга қасамки, мен сени ўлдиришни хоҳламайман», деди. Али:

«Мен сени ўлдиришни истайман», деди.

Шунда Амр қизишиб кетди ва эгардан тушиб, отини сўйиб юборди. Али билан жангта ҳозирланди. У Алига томон юрди. Олишув бошлианди. Амр қилич соглан эди, Али қалқони билан тўсди. Аммо қилич қалқонни ёриб ўтиб, Алиниг бошини яралади. Али ўз навбатида кучли зарба бериб, Амрни қатл этди. Мусулмонлар такбир айтдилар. Қолган мушриклар орқаларига қараб қочдилар.

Кейинчалик ҳам мушриклар бир неча бор ҳандақдан ўтишга уриниб кўрдилар, аммо ҳар сафар қаттиқ қаршиликка учраб, ортга қайтдилар. Икки томондан бир-бирига камон отишлар бўлди. Мусулмонлар беш кишини шаҳид ҳам бердилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонлар Аллоҳдан астайдил нусрат тилаб, мустаҳкам турар эдилар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам тинимсиз дуо қилдилар.

Аллоҳ таоло душманларга қишининг совуқ кечасида ўта совуқ шамол юборди. Шамол душманнинг чодирларини, қозонларини учирив кета бошлади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга душман орасида ихтилоф пайдо бўлгани, Аллоҳ уларнинг бирлигини бузгани ҳақида хабар етганидан сўнг, кечаси Хузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳуни нима бўлаётганини билиб келиш учун уларнинг ичига юбордилар.

Бу ҳақда Хузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳу қўйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга: «Эй Хузайфа, анави қавмнинг ичига бориб, нима қилаётгандарига назар сол. Бизга қайтиб келгунингча, ҳеч нарса қилма», дедилар. Топиб бордим ва қавмнинг ичига кирдим. Шамол ва Аллоҳнинг лашкарлари нима қилса, қилаётган эди. Шамол уларнинг қозонини ҳам, оловини ҳам, чодирини ҳам жойида қўймас эди. Абу Суфён ўрнидан туриб:

«Эй, Қурайш жамоаси, ҳамма ёнидаги одамга қарасин», деди. Мен ёнимдаги одамни ушлаб:

«Сен кимсан?!» дедим. У:

«Мен Фалончи ибн Пистончиман», деди. Сўнгра Абу Суфён:

«Эй, Қурайш жамоаси! Туриб бўлмайдиган ҳолатда қолдингиз. Туя ва отлар ҳалокатга учради. Бани Қурайза сизга хиёнат қилди. Улардан бизга ўзимиз ёмон кўрган нарса етди. Шамолнинг зўридан нима бўлаётганини ҳам кўриб турибсиз. Қозонимиз жойида турмайди. Олов ёнмайди. Чодирларимиз тик турмайди. Қани, жўнанглар, мен жўнадим», деди. Сўнгра бориб, туясига миниб, уни урган

эди, уч оёқлаб сакраб турди. Бир оёғи буқлаб боғланган экан. Аллоҳга қасамки, у түянинг оёғини тик турғазиб ечди. Агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг менга: «Бизга қайтиб келгунингча бир нарса қилма», деган амрлари бўлмаганида, уни ўлдирап эдим».

Шундай қилиб, Аҳзоб уруши тугади. Исломни ва мусулмонларни таг-томири билан сууриб ташлаш ниятида тўпланган кофир ва мушрик гуруҳлар ёвуз мақсадларига ета олмади. Аллоҳ таоло мусулмонларга нусрат берди.

Ана ўша ҳодисаларни Қуръони Карим келгуси оятларда ўзига хос услугуб ила ҳикоя қиласди:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نَعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَتْكُمْ جُنُودٍ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِحْمًا وَجُنُودًا
لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا

9. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳнинг сизга берган неъматини эсланг. Ўшанда устингизга лашкарлар келган эди. Бас, Биз уларнинг устига шамолни ва сиз кўрмаган лашкарларни юбордик. Аллоҳ нима қилаёттанингизни яхши кўриб тургувчи эди.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ушбу оятда мўмин-мусулмонларга улар учун энг маҳбуб бўлган нидо:

«**Эй, иймон келтирганлар!**» ниドоси билан мурожаат қилмоқда. Ҳамда уларга алоҳида марғуб услугуда нидо қилишни давом эттириб, «**Аллоҳнинг сизга берган неъматини эсланг**», демоқда.

Ҳа, душман ҳужумидан асраш, тинчлик-омонлик бериш, душманлар устидан голиб келиш Аллоҳнинг бандаларига ато эттан улуғ неъмати ҳисобланади. Бу неъматни эслаш, унга шукр қилиш мўмин-мусулмонларнинг бурчидир. Сўнгра, мазкур неъмат берилмасдан один уларнинг ҳолати бир эслатиб қўйилади.

«Ўшанда устингизга лашкарлар келган эди.»

Ўша пайтда устингизга аҳзоб – Қурайш ўзининг одамлари ва малайлари билан ҳамда Фатафоннинг турли қабилалари бирлашиб, бостириб келишган эди. Улар сизларни бутунлай йўқ қилиб юбориши мақсадида эдилар.

«Бас, Биз уларнинг устига шамолни ва сиз кўрмаган лашкарларни юбордик.»

Аллоҳ таоло кофирларнинг ҳизблари устига совуқ қиш кечасида ўта совуқ шамолни юборди. У шамол уларнинг қозон ва чодирларини учириб кетди. Оловларини ўчириб ташлади. Бирор киши қоматини тик тутиб юролмай қолди.

Уламоларимиз «кўринмаган лашкарлар»дан мурод фаришталар бўлиб, улар мушрикларнинг қалбларига қўрқинч солгандар-у, уруш килмаганлар, дейдилар.

«Аллоҳ нима қилаёттанингизни яхши кўриб тургувчи эди.»

Ҳа, Аллоҳ таоло сизнинг ҳамма ҳаракатларингизни кўриб турди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чақириқларига лаббай деб жавоб бериб, сафарбарликка чиқиб, маслаҳатлашиб, хандақ қазиш ва бошқа ишларда қанчалик жонбозлик кўрсатганингизни ҳам кўрибилиб турди.

إِذْ جَاءُوكُم مِّنْ فَوْقَكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَإِذْ رَأَتِ الْأَبْصَرُ وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ
الْحَنَاجِرَ وَتَظُنُونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا

10. Ўшанда улар сизнинг уст ва қуийи томонингиздан келган эдилар. Ўшанда кўзлар тиниб, жонлар ҳалқумга келган эди ва Аллоҳ ҳақида турли гумонлар қиласдингиз.

Аллоҳ сизга неъмат берган ана ўша пайтда қурайшликлар ва фатафонликлар уст томонингиздан, бани қурайзалик яхудийлар эса, қуийи томонингиздан келган эдилар. Сиз икки ўт орасида қолган эдингиз.

«Ўшанда кўзлар тиниб, жонлар ҳалқумга келган эди...»

Бу жумла аҳвол нақадар жиддий, нозик бўлганини, мусулмонлар қанчалик қийин ҳолатга тушиб қолганини кўрсатади.

«...ва Аллоҳ ҳақида турли гумонлар қиласдингиз.»

Гумонлар айнан нимадан иборат эканлиги айтилмайди. Нима гумон қилган бўлсангиз, қилгансиз, деган маънони беради.

هُنَالِكَ أَبْتُلِي الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلَّا شَدِيدًا

11. Ана шунда мўминлар синовга дучор бўлдилар ва шиддатли ларзага тушдилар.

Дарҳақиқат, мусулмонлар қуршов ичида қолдилар. Улар шаҳар атрофида хандақ қазиб, ҳимояланишиди. Душман ҳамма томондан хавф солиб турди. Кечаю кундузнинг фарқи йўқ бўлиб қолди. Мушриклар бирин-кетин келиб, мусулмонлар фафлатда қолган вақтда хандақдан ўтишга чора ахтарар эдилар. Мусулмонлар эса, ҳушёрликни қўлдан бермай, кечаю кундуз жангта шай турадилар. Ҳатто, баъзан намоз ўқишига ҳам вақт топа олмай қолишиди.

Бунинг устига, яҳудий қабиласи Бани Қурайза хиёнат қилиб, аҳдни бузди, душманга қўшилиб кетди. Мусулмонлар ичида турган бу хонилар ҳар лаҳзада катта мусийбатлар ёғдиришлари мумкин эди.

Мусулмонлар дучор бўлган синов, уларни ларзага солган ҳолат шу эди.

وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَفِّقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرْضٌ مَا وَعَدْنَا اللَّهُ وَرَسُولَهُ إِلَّا غُرُورًا

12. Ўшанда мунофиқлар ва қалбларида касаллик борлар: «Аллоҳ ва Унинг Расули бизга ёлғондан бошқани ваъда қилмаган экан», дердилар.

Мана шунаقا қийин ҳолатларда доимо мунофиқлар ва қалбида марази борлар, иймони заифлар панд берадилар. Улар бекиниб, Расуллороҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламдан изн сўрамай, сафарбарлиқдан кетиб қолганлари ҳам етмаганидек, мўминлар ичига фулгула солиб:

«Аллоҳ ва Унинг Расули бизга ёлғондан бошқани ваъда қилмаган экан», дердилар».

Уларнинг вакили Мутъаб ибн Кушайр: «Муҳаммад бизга Кисро ва Қайсарнинг хазиналарини ейишимизни ваъда қилар эди. Лекин бутун бирор кишининг эсон-омон таҳоратта бориб келишига ҳам ишонмай қолдик-ку?!» деди. Бундай кишилар доимо енгиллик ё ғалаба бўлсагина, мусулмонлар билан турадилар. Оғирлик ва мағлубият эҳтимоли юзага келса, иймонлари заифлиги ва нифоқлари дарҳол билинади.

وَإِذْ قَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ يَأْهَلَ يَرْبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ فَأَرْجِعُوهُ أَوْ يَسْتَعِذُنَ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ أُلَيْهِ
يَقُولُونَ إِنَّ بَيْوَنَاعُورَةٌ وَمَا هِيَ بِعُورَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا فِرَارًا

13. Ўшанда улардан бир тоифаси: «Эй, Ясриб аҳли, бу ерда сизга туриш имкони йўқ. Бас, қайтинглар», деди. Улардан бир гуруҳлари Набийдан изн сўраб: «Уйларимиз очиқ-сочиқ қолган», дерлар. Ҳолбуки, улар очиқ-сочиқ эмас. Улар қочишдан бошқани иродада қилмаслар.

«Ясриб» Мадийнаи Мунавваранинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳижрат қилиб келмасларидан аввалги номи. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам унга ҳижрат қилганларидан сўнг бу шаҳар «Расулнинг шаҳри» маъносида «Мадинатур-Расул» деб аталди ва аста-секин «Мадийна» бўлиб кетди.

«Ўшанда улардан бир тоифаси: «Эй, Ясриб аҳли, бу ерда сизга туриш имкони йўқ. Бас, қайтинглар», деди.»

Ўша қийинчилік, синов даврида мунофиқлар ва иймени заифлардан бир тоифаси: эй, Мадийна ахли, бу ерда душман қаршицида туришга имконингиз йўқ, барибир йўқ бўласиз, ундан кўра, вақтнинг борида жанггоҳдан уйларингизга қайтинглар, деди.

«Улардан бир гуруҳлари Набийдан изн сўраб: «Уйларимиз очик-сочиқ қолган», дерлар.»

Яъни, уларнинг яна бошқа бир гуруҳлари, аниқроғи, Авс ибн Қайзий ва одамлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассаллам-нинг ҳузурларига келиб: «Эй, Аллоҳнинг Расули, ҳақиқатан ҳам уйларимиз очик-сочиқ қолган. Бизга ортга қайтишимизга изн бер. Уйжойларимизга борайлик. Улар Мадийнанинг ташқарисида», дедилар.

Лекин Аллоҳ таоло ҳамма нарсани, ҳатто дилда яширинган сирларни ҳам биладиган зот, уларнинг ёлғончи эканини фош этмоқда.

«Ҳолбуки, улар очик-сочиқ эмас.»

Бу мунофиқ ва иймени заифлар қочиш баҳонасида шу гапни тўқишишмоқда, холос.

«Улар қочищдан бошқани иродада қилмаслар.»

Кўрдиларки, иш оғир, фидокорлик талаб қилияпти. Шунинг учун, қочишига баҳона тўқишиди.

وَلَوْ دُخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سُبِّلُوا الْفِتْنَةَ لَا تَوَهَّا وَمَا تَبَثُّوا بَهَا إِلَّا يَسِيرًا

14. Агар уларнинг устига у(Мадийна)нинг ҳар тарафидан бостириб кирилса, сўнгра улардан фитна талаб қилинса, албатта, уни қиладилар. Ҳеч кечикмаслар. Магар озгинагина.

Яъни, ўша мунофиқ ва иймени заифларнинг устига душман Мадийнанинг ҳар томонидан бостириб кириб, фитнани – диндан қайтиш ва мусулмонларга қарши урушишни талаб этса, дарҳол ўша ишни қиласар эдилар. Ҳеч иккиланмай қиласардилар. Кечиксалар ҳам, озгина вақтта кечикардилар. Ёки озгиналари кечикар эди..

وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلِ لَا يُولُونَ الْأَدْبَرَ وَكَانَ عَاهَدُ اللَّهِ مَسْؤُلًا

15. Ҳолбуки, улар бундан олдин ортга қараб қочмасликка Аллоҳга аҳд берган эдилар. Аллоҳга аҳд эса, масъулият бўлгандир.

Бу қавм, кетиши учун ёлғон тўқиган Авс ибн Қайзийнинг қабиласи Бани Ҳорисадир. Улар Уҳуд урушида ҳам ортга қараб қочмоқчи бўлган эдилар. Кейин эса, ортга қочмаслик ҳақида Аллоҳга аҳд берган эдилар. Ўшанда Аллоҳ уларни Ўз раҳматига олиб, кечирган эди.

«Аллоҳга аҳд эса, масъулият бўлгандир.»

Бир вақт келиб, албатта, у ҳақда сўраладилар. Унугиб юборилмайди. Мана, энди Хандақ, урушида ўша масъулият юзага чиқди. Қиёмат кунида эса, албатта, Аллоҳга берилган аҳдга вафо қилинди-ми, йўқми, сўроқ-савол бўлади.

Эй Набий!

 قُلْ لَنِ يَنْفَعُكُمُ الْفِرَارُ إِنْ فَرَّتُم مِّنَ الْمَوْتِ أَوْ أَقْتُلُوكُمْ وَإِذَا لَا تُمْتَنِعُونَ إِلَّا قَلِيلًا

16. Сен: «Қочиш сизга ҳеч қандай фойда бермас. Демак, агар ўлимдан ёки қатл бўлишдан қочсангиз ҳам, жуда оз ҳузурланасиз, холос», деб айт.

Бу ояти карима аҳдни бузиб, ўлимдан қўрқиб, ўлдирилишдан хавфсираб, уруш майдонидан қочишни ўзига ражо қўрадиган мунофиқ ва иймони заифларнинг нотўғри тасавурини таҳқирлаб, бу масаладаги Исломнинг боқий қоидасини эълон қилмоқда. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб этиб, ўша мунофиқ, ва иймони заифларга:

«Қочиш сизга ҳеч қандай фойда бермас», деб айтишларини буюрмоқда. Ўлимдан қочиб қаерга ҳам борар эди? Аллоҳ таолонинг тақдир қилганидан қочиб бўлармиди? Ўлим ҳам Аллоҳнинг тақдир, Аллоҳдан ажал келмаса, пашша ҳам ўлмайди. Аллоҳдан ажал келса, подшоҳ ҳам қолмайди. Шундай бўлганидан кейин, уруш майдонини ташлаб, қаёққача бориш мумкин? Қочиш ҳеч қандай фойда бермайди. Урушда қолганнинг ажали тезлашиб, урушдан қочганинг ажали ортга сурилмайди.

«Демак, агар ўлимдан ёки қатл бўлишдан қочсангиз ҳам, жуда оз ҳузурланасиз, холос», деб айт.»

Ҳар бир келувчи нарса яқиндир. Ўлим ҳам келувчиидир, демак, у яқиндир. Ҳар бир матоҳ оздир. Дунёнинг ҳузури ҳам матоҳдир, демак, у оздир.

 قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِّنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءٌ أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

17. Сен: «Агар сизга Аллоҳ ёмонликни ирода қилса ёки сизга раҳматни ирода қилса, сизларни Ундан тўсадиган ким бор?!» деб айт. Улар ўзларига Аллоҳдан ўзга дўст ва ёрдам бергувчи топа олмаслар.

Эй, мунофиқлар, эй, иймени заифлар, агар Аллоҳ сизга ёмонликни ирода қилса, Ундан сизни тўсадиган ким бор?! Айтинг-чи, Аллоҳнинг иродасига қарши чиқа оладиган, сиздан ўша, Аллоҳ, ирода қилган ёмонликни тўсиб қоладиган ким бор? Агар Аллоҳ сизга ўлимни ёки қатл этилишни ирода қилган бўлса, қочсангиз ҳам, қочмасангиз ҳам, барибир ўласиз. Бу ўлимни сиздан ҳеч ким қайтара олмайди.

Шунингдек, агар Аллоҳ сизга раҳматни – яхшиликни ирода қилса, уни сиздан тўсадиган ким бор?! Аллоҳнинг иродасига қарши чиқиб, сизга етаёттан раҳматни тўсиб қўя оладиган бирор зот борми?! Агар Аллоҳ сизга ҳаётни ирода қилган бўлса, ким ҳам сизни ўлдира оларди.

«Улар ўзларига Аллоҳдан ўзга дўст ва ёрдам бергувчи топа олмаслар.»

Лекин улар ушбу дўст ва ёрдамчи Зотга берган аҳдларига хиёнат қилиб, жанг майдонидан қочиб кетмоқдалар. Кишиларнинг жиҳодга бўлган шаштларини пасайтиromoқдалар. Уларга турли бўлмағур гапларни айтмоқдалар.

❖ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعْوَقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَابِلِينَ لَا خَوَافَنَهُمْ هُلُمٌ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ أَبَاسٌ إِلَّا قَلِيلًا ❖

18. Батаҳқиқ, Аллоҳ ичингиздаги (жиҳодга) тўсиқлик қилгувчиларни ҳам ва ўз биродарларига: «Биз томон келинг», деювчиларни ҳам билур. Улар жангга келмаслар, илло, озгина келурлар.

Яъни, Аллоҳ таоло ҳамма нарсани билиб тургувчи зот. Сизнинг ичингиизда одамларнинг жиҳодига тўсқинлик қилувчи, уларнинг шаштини қайтарувчи мунофиқлар ва иймени заифлар борки, уларни яхши билади.

«Батаҳқиқ, Аллоҳ ичингиздаги (жиҳодга) тўсиқлик қилгувчиларни ҳам» билади.

Уларнинг нима қилаётганларини кўриб, нима деяётганларини эшишиб турибди.

Шунингдек, Аллоҳ уларнинг орасидаги ўзларига ўхшаган кофир ва мунофиқларга:

«Биз томон келинг», деювчиларни ҳам билур.»

Яъни, Мұхаммадга қўшилманглар, деяёттанини эшишиб турибди.

«Улар жангга келмаслар, илло, озгина келурлар.»

У одамлар асло жангга келмаслар. Келсалар ҳам, хўжа кўрсинга бир озгинага келиб, бир четдан қайтадилар.

Агар, мабодо келсалар ҳам,

❖ أَشَحَّةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوفُ رَأَيْتُهُمْ يَنْظَرُونَ إِلَيْكَ تَدْوَرُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ

مِنَ الْمَوْتٍ فَإِذَا ذَهَبَ الْخُوفُ سَلَقُوكُم بِالسِّنَةِ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا
 فَأَحَبَّطَ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

19. Сизларга нисбатан баҳиллик қилган ҳолларида (келурлар). Бас, хавф келган чоғда уларнинг сенга ўлим талвасасидаги кишига ўхшаб, кўзлари айланиб назар солишларини кўрурсан. Бас, хавф кетганда эса, яхшиликка очкўзлик қилиб, сизларга ўткир тиллар ила озор берурлар. Ана ўшалар, иймон келтиргмаганлардир. Бас, Аллоҳ амалларини беҳуда кетказди. Бу эса, Аллоҳ учун осон эди.

Ана ўша жанг майдонида озгина вақтга ҳозир бўлганларида ҳам: «**Сизларга нисбатан баҳиллик қилган ҳолларида** (келурлар)».

Улар сизга нисбатан ёмонлик соғинганлари учун, сизнинг фойдангизга вақтларини, кучларини, молу пулларини ва бошқа нарсаларини сарфлашга баҳиллик қилдилар.

«**Бас, хавф келган чоғда уларнинг сенга ўлим талвасасидаги кишига ўхшаб, кўзлари айланиб назар солишларини кўрурсан.**»

Улар хавфни сезганларида, худди сен уларнинг ўлимига сабаб бўлаётгандек қарашларини кўрасан. Уларнинг бу қарашлари, хавфхатарга бизни сен олиб келдинг, мана, энди сенинг гапингта кириб, ўлиб кетадиган бўлдик, деганларини билдиради.

«**Бас, хавф кетганда эса, яхшиликка очкўзлик қилиб, сизларга ўткир тиллар ила озор берурлар.**»

Уруш тутгаб, душман енгилиб, хавфу хатар кетганида, ўлжадан кўпроқ олиш пайида очкўзлик қилиб, сизларга турли бўлмағур, озор берувчи гапларни айтиб, ўткир тилларини ишга соладилар. Уларнинг нима учун бундай қилишлари кейинги жумлада баён этилади:

«**Ана ўшалар, иймон келтиргмаганлардир.**»

«Ана ўшалар» мўмин-мусулмонларга қўшилиб, сафарбарликка чиқадиган, одамларнинг жиҳодга бўлган шаштини пасайтирадиган, ўз биродарларига, биз томонга келинглар, дейдиган, урушга озгинасигина кела-диган, мусулмонларга баҳиллик қиласиган, хавф келганда мусулмонлар раҳбарига, худди, ўлимимга сен сабабсан, дегандек назар соладиган, хавф кетганда, ўлжа талашиб уришадиганлар, иймон келтиргмаган одамлардир. Улар зоҳиран ўзларини мўмин-мусулмон қилиб кўрсатсалар ҳам, аслида, иймон келтиргмагандирлар. Иллат мана шу ерда.

«**Бас, Аллоҳ амалларини беҳуда кетказди.**»

Чунки, Аллоҳ иймонсиз амални қабул қилмайди.

«**Бу эса, Аллоҳ учун осон эди.**»

يَسْبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابُ يَوْدُوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُوبَ فِي
الْأَعْرَابِ يَسْتَلُونَ عَنْ أَنْبَاءِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا فَتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا

20. Улар аҳзобларни кетмаган деб ҳисобларлар. Агар аҳзоблар яна келсалар, улар аъробийлар ичида, чўлда бўлиб, сизнинг хабарингизни сўраб туришни орзу қилурлар. Агар сизнинг ичингизда бўлганларида ҳам, камдан-кам жанг қилган бўлур эдилар.

Ўша мунофиқ ва иймони заифлар Ислом душманларининг турли гурух, ва фирмалари Мадийнага бостириб келганларида шунчалик қўрқсан эдиларки, ҳатто, уруш тугаб, аҳзоблар шарманда бўлиб, ортларига қайтиб кетсалар ҳам:

«Улар аҳзобларни кетмаган деб ҳисобларлар».

Коғир гуруҳларнинг мусулмонларга ҳеч бир зарар етказа олмай қайтиб кетганлари мунофиқлар ва иймони заифларнинг тасаввурига сифмайди. Улар аҳзобларни қайтиб кетмаган деб ҳисоблайдилар. Улар шунчалик тубанликка етишганки:

«Агар аҳзоблар яна келсалар, улар аъробийлар ичида, чўлда бўлиб, сизнинг хабарингизни сўраб туришни орзу қилурлар».

Ҳа, мабодо, коғирларнинг турли фирмалари жам бўлиб, яна бир бор қайтиб, бостириб келиб қолсалар, мунофиқлар ва иймони заифлар Мадийнани ташлаб, чўлга қочиб бориб, ўша ердаги аъробийларга қўшилиб олишни ва ўша ердан сизга нима бўлганини сўраб туришни орзу қиласидилар.

Мабодо, саҳрода аъробийлар ичига қочиб кетмай, Мадийнада қолиб,

«Агар сизнинг ичингизда бўлганларида ҳам, камдан-кам жанг қилган бўлур эдилар».

Шунинг учун, уларнинг қилмишидан таъсирланмаслик керак. Уларнинг боридан йўғи яхши. Сизлар уларга эътибор берманглар. Сизлар учун эътибор беришга лойиқ, ўрнак олишга муносиб шахс бор.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أَشْوَأُ حَسَنَةً لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ

21. Батаҳқиқ, сизлар учун, Аллоҳдан ва охират кунидан умидвор бўлганлар учун ва Аллоҳни қўп зикр қилганлар учун Расулуллоҳда гўзал ўрнак бор эди.

Ҳа, мўмин-мусулмонлар учун гўзал ўрнак манбаи уларнинг маҳбуб Пайғамбарлари Ҳазрати Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васал-

ламдирлар. У киши ҳар бир нарсада, ҳар бир сўзда, ҳар бир ишда мўминлар учун гўзал ўрнақдирлар.

Оҳ, қани энди, ҳамма шу ўрнакнинг моҳиятини тушуниб етса! Расууллоҳнинг гўзал ўрнак бўлган гап-сўзлари ҳаводан олинган нутқ эмас, Аллоҳдан қилинган ваҳийдир. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилган ишлари Аллоҳнинг амри биландир. Ана шундай гап-сўз гўзал ўрнак бўлмай, қайси гап-сўз гўзал ўрнак бўлиши мумкин. Ана шундай ишлар гўзал ўрнак бўлмай, бошқа қайси ишлар гўзал ўрнак бўлсин.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аҳзоб урушида ҳам, одатдагидек, энг гўзал намуналарни кўрсатдилар. Хавф-хатар тасвирлаб бўлмайдиган даражада катта эканига қарамай, заррача қўрқмасдан, Мадийнани ҳимоя қилишга чиқдилар. Душманга қарши нима чора кўриш кераклиги ҳақида саҳобалар билан маслаҳат қилдилар. Салмони Форсий розияллоҳу анҳунинг фикрларини қабул этиб, хандақ қазишни бошладилар.

Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай хатарли ва нозик бир пайтда мўмин-мусулмонлар учун ишонч, орзу-умид, хотиржамлик тимсолига айландилар. Ким тушкунликка тушса, қўрқса, иккиланса, умидсизланса, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кўриши билан бу туйғуларидан фориф бўлар эди.

Хандақ қазиш ишларида Ул зот ҳаммага ўрнак бўлиб, тер тўқдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам ер қазир, тупроқ сурар ва замбил кўтарар эдилар. Оғир меҳнат енгилласин учун жўр бўлиб, шеър ўқиган саҳобаи киромларга ўзларининг муборак овозлари билан қўшилар эдилар.

Мусулмонлардан бирининг номи Жуъайл (қўнғиз) эди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг исмини «Амр» деб ўзгартирдилар. Бундай хавфли пайтда хунук исмдан қутулиш кайфиятни кўтаратар эди. Мусулмонлар бундан хурсанд бўлиб, исм ўзгарганини байтга солиб, баланд овоз билан айта бошладилар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам байтнинг охирида уларга жўр бўлиб турдилар.

Саҳобалардан Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳу ёш бўлишига қарамай, тупроқ ташир эди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни кўриб: «Қандоқ ҳам яхши бола экан-а?» деб эркалатдилар. Иш давомида чарчаб, Зайд ибн Собит хандақда ухлаб қолди. Шунда Аммора ибн Ҳазм унинг қуролини олиб қўйди. Уйғонгач, Зайд қуроли йўқлигини кўриб, қўрқиб кетди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа, уйқучи, ухлаб ёттанингда қуролинг кетиб қолибдими?» деб ҳазил қилдилар. Сўнгра:

«Бу боланинг қуролини ким билади?» деб сўрадилар. Аммора:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, у менда», деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Унга қуролини қайтар», дедилар-да, кейин мусулмон кишининг ўзига билдирилмай, бирор нарсасини олиб қўйиб қўрқитишидан қайтардилар.

Хандақ қазиётганида, Салмони Форсий розияллоҳу анхунинг олдидан катта харсангтош чиқиб қолди. У харсангни синдира олмади. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам буни кўриб, чўқморни унинг қўлидан олдилар. Куч билан харсангни урган эдилар, ўт чақнаб кетди. Яна бир урган эдилар, яна ўт чақнади. Учинчи марта урган эдилар, учинчи марта ҳам ўт чақнади. Шунда Салмони Форсий розияллоҳу анҳу:

«Ота-онам сизга фидо бўлсин, эй, Аллоҳнинг Расули, мен кўрган нарса нима ўзи? Зарба берганингизда ўт чиқди?» деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сен ўшани ростдан кўрдингми, эй Салмон?» деб сўрадилар. Салмон розияллоҳу анҳу:

«Ҳа», деб жавоб берди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Биринчиси билан Аллоҳ, таоло менга Яманни фатҳ қилди. Иккинчиси билан Аллоҳ, менга Шомни фатҳ қилди. Учинчиси билан Аллоҳ, менга Мағрибни фатҳ қилди», дедилар.

Бу хабар яшин тезлигида мусулмонлар ичида тарқалди. Уларнинг руҳлари юксалди, фалабага бўлган ишончлари мислсиз даражада ортди.

Шу билан бирга, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам тинмай Аллоҳ, таолога ёлборар, намоз ўқиб, муножот қилар, Роббул оламийннинг Ўзидан нусрат сўрар эдилар. Буларнинг ҳамма-ҳаммаси мусулмонлар учун гўзал ўрнакдир. Шунинг учун ҳам, ўзларидан кўра сон ва қурол жиҳатидан фоятда устун бўлган аҳзобларни кўрган мўминлар заррача қўрқмадилар.

وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادُهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا

22. Мўминлар аҳзобларни кўрганларида: «Бу бизга Аллоҳ ва Унинг Расули ваъда қилган нарсадир. Аллоҳ ва Унинг Расули рост сўзларлар», дедилар. Бу уларга иймон ва таслимдан бошқа нарсани зиёда этмади.

Ўша урушда – Аҳзоб урушида мусулмонларнинг сони уч мингта эди. Уларга қўшимча мадад келиши мумкин ҳам эмас. Чунки, ер

юзида улардан бошқа мусулмон йўқ эди. Мушрик ва кофиirlар аҳзобининг эса, сон-саноғига етиб бўлmas эди. Биргина қурайшиликлар лашкари ўн минг кишидан иборат эди. Бунинг устига, турли қабилаларни жамлаган фатафонликлар, Бани Қурайза яхудийлари ва бошқалар. Уларга яна қўшимча мадад кучлари келиши мумкин эди. Чунки, ўша пайтда дунё кофир ва мушрикка тўлиб кетган эди. Бирор аҳзобларга ёрдамга келса, йўлини тўсадиган одам ҳам йўқ эди.

Ана шундай пайтда кичик бир манзил атрофига хандақ қазиб олиб қамалда қолган кишилар ким бўлишидан қатъиназар, устларига бостириб келган сонсиз-саноқсиз фирмаларни кўрганларида, даҳшатта тушишлари турган гап эди. Хусусан, камон, қилич, найза ва тош билан уруш олиб бориладиган ўша пайтда ҳар бир жангчи катта куч ҳисобланарди. Инсоний ўлчовга кўра, кимнинг сони кўп бўлса, ўша ғолиб келиши керак эди. Аммо Аллоҳ ва Унинг Расулига иймон келтирган мўмин-мусулмонлар бу ўлчовдан устун бўлдилар.

«Мўминлар аҳзобларни кўрганларида: «Бу бизга Аллоҳ ва Унинг Расули ваъда қилган нарсадир. Аллоҳ ва Унинг Расули рост сўзларлар», дедилар.»

Мўмининг иши ўз-ўзидан жўнлашиб кетавермаслигини, балки турли синов ва имтиҳонлар бўлишини, кофир ва мушриklар бизга қарши чиқишини, бизга душманлик қилишини ва улар билан курашда биз ютиб чиқишимизни бизга Аллоҳ таоло ҳам, Унинг Расули ҳам айтган эдилар. Улар рост айтадилар, мана, ўз кўзимиз билан кўриб турибмиз, кофиirlарнинг аҳзоблари устимизга бостириб келдилар, дедилар.

«Бу уларга иймон ва таслимдан бошқа нарсани зиёда этмади.»

Яъни, кофиirlарнинг аҳзоб бўлиб, сонсиз-саноқсиз ададда устларига бостириб келишлари мўминларга иймондан ва Аллоҳ таолога бутунлай ўзларини топширишдан бошқани зиёда қилмади. Уларнинг иймон-эътиқодлари ва мусулмончиликлари яна ҳам кучайди. Ҳа, иймон келтирган, мусулмон бўлган одамлар ана шундай одамлардир.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهُ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْظَرُ وَمَا بَدَلُوا تَبْدِيلًا

23. Мўминлардан Аллоҳга берган ваъдаларига содиқ қолган кишилар бордир. Бас, улардан баъзилари ажалини топди. Баъзилари эса, интизор бўлиб турибдир. Улар бирор нарсани алмаштиrmадилар.

Оғир пайтларда сабр қила олмаган мунофиқлар ва иймони заифлардан фарқли ўлароқ:

«Мўминлардан Аллоҳга берган ваъдалариға содик қолган кишилар бордир».

Яъни, мўминлар ичида Аллоҳ таолонинг йўлида жонини фидо қилишга аҳду паймон берган кишилар бор. Улар мунофиқ ва иймени заифлар каби қўрқоқлик қилмайдилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи қилган ривоятда бундай дейилган:

«Ушбу оятда назарда тутилган кишилардан бири Анас ибн Назр розияллоҳу анҳу Бадр урушида қатнашмай қолган эди. Бу иш унга жуда оғир ботди. «Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам иштирок этган биринчи урушда фойиб бўлдимми?!» деб афсусланиб юради. Шу билан бирга: «Агар Аллоҳ таоло кейинчалик менга бир урушни кўрсатса, менинг нима қилишимни Аллоҳнинг ўзи кўради», дер эди. Уҳуд уруши куни Анас ибн Назр розияллоҳу анҳу ҳам Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам билан урушга чиқди. У йўлда кетаётиб Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳуни учратди ва унга: «Эй Абу Амр! Оҳ, оҳ! Жаннатнинг ҳиди қаёқдан келмоқда! Мен унинг Уҳуд томондан келаётганини сезяпман!» деди. Урушга кириб, шаҳид бўлгучижа жанг қилди. Унинг жасадидан саксондан ортиқ найза, қилич ва камон ўқи изларини топдилар. Унинг синглиси Рубайийъ бинти Назр: «Акамни фақат бармоғидан таниб олдим, холос», дегандилар.

Алҳамдуиллаҳ, мусулмонлар ичида бу кишига ўхшаб жонини фидо этганлар жуда кўп чиқди. Уларнинг фидойиликлари Исломга, мусулмонларга шону шухрат келтирди ва келтирмоқда.

«Бас, улардан баъзилари ажалини топди.»

Анас ибн Назр розияллоҳу анҳуга ўхшаб шаҳиди аъло бўлди. Орзуига эришди. Ўзи кўзлаган олий мақомга етишди.

«Баъзилари эса, интизор бўлиб турибдир.»

Ажаллари етмаганлари шаҳид бўлишга, Аллоҳга берган аҳдни амалга оширишга зору интизор турибди.

«Улар бирор нарсани алмаштирмадилар.»

Бу мўминлар Аллоҳга берган аҳду паймонларини ҳеч нарсага алмаштирмадилар.

Мунофиқларнинг Аллоҳга берган аҳдларига хиёнат этишларида ҳам, мўминларнинг Аллоҳга берган аҳдларига вафо қилишларида ҳам ҳикмат бордир. Яъни:

لِيَجْزِيَ اللَّهُ الْأَكْبَرُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا

24. Аллоҳ содиқларни садоқатлари сабабидан мукофотлаш учун ва мунофиқларни Аллоҳ хоҳласа, азоблаши ёки тавбасини қабул қилиши учундир. Албатта, Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимлидири.

Ҳа, Аллоҳ таоло Аҳзоб урушига ўхшаш қийин ҳолатларни мусулмонларнинг бошига ҳар бир замонда солиб туриши бежиз эмас.

«Аллоҳ содиқларни садоқатлари сабабидан мукофотлаш учун ва мунофиқларни Аллоҳ хоҳласа, азоблаши ёки тавбасини қабул қилиши учундир».

Ана шундай оғир вазиятларда иймонига содиқлар садоқатларини кўрсатадилар ва Аллоҳ таоло уларни садоқатларига яраша мукофотлайди. Шунингдек, оғир ҳолларда мунофиқларнинг мунофиқлиги ҳам ошкор бўлади ва Аллоҳ таоло хоҳласа, тавбаларини қабул қилиб, гуноҳларини кечиради, хоҳласа, жазоларини беради. Зотан:

«Албатта, Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимлидири».

Кейинги ояtlарда Аҳзоб уруши яқуни ҳақида сўз кетади:

وَرَدَ اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَيْرًا وَكَفَى اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَلْقَاتَالَ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا فَوْيَأَعْزِيزًا

25. Ва Аллоҳ куфр келтирганларни ғазаблари ила ортларига қайтарди. Улар ҳеч бир яхшиликка эриша олмадилар. Мўминлар учун урушда Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилди. Ва Аллоҳ кучли ва азиз зотдир.

Кофиirlар қалблари мусулмонларга қарши қаҳр-ғазабга тўлган ҳолда, уларни қириб ташлаш мақсадида тўп-тўп бўлиб, бостириб борган эдилар. Аммо ёвуз ниятларига эриша олмадилар. Мусулмонларга улар бирор ёмонлик етказолмадилар. Қайтага, ўzlари оғир аҳволда қолиб, қалблари тўла ғазаб билан ортларига қайтишга мажбур бўлдилар.

«Аллоҳ куфр келтирганларни ғазаблари ила ортларига қайтарди.»

Совуқ, қиши кунида қаттиқ шамолга дош беролмай, келган жойларига қайтишга мажбур бўлдилар. Уларнинг ғазаблари ичидаги қолди.

«Улар ҳеч бир яхшиликка эриша олмадилар.»

На бу дунё ҳисобида, на у дунё ҳисобида заррача яхшиликка эга бўла олмадилар.

«Мўминлар учун урушда Аллоҳнинг Ўзи кифоя қилди.»

Уларни овора қилиб, урушга киритиб ўтирамади. Ўзи совуқ ва кучли шамол юбориб, фаришталарни тушириб, кофиirlарнинг додини берди.

«Ва Аллоҳ кучли ва азиз зотдир.»

Унинг кучи ҳар қандай кучдан устун. Унинг кучи ҳар қандай «аҳзоб» – нинг кучидан кўп. У азиз – барчанинг устидан ғолиб бўлган зотдир.

وَأَنْزَلَ اللَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعَبَ
فِي رِيقَانَ قَاتَلُوكَ وَتَأْسِرُوكَ فِي رِيقَانَ

26. Ва У зот уларга ёрдам берган аҳли китоблардан бўлганларни қўрғонларидан туширди ва қалбларига қўрқинч солди. Бир гуруҳини ўлдируурсизлар ва бир гуруҳини асир олурсизлар.

Кофиirlар аҳзобига ёрдам берган аҳли китоблар яхудийлардир. Яна ҳам аниқроғи, яхудийларнинг Бани Қурайза қабиласидир.

Аҳзоб урушини қўзғаганлар Ҳайй ибн Ахтоб бошлиқ Бани Назир яхудийлари эканлиги, улар бориб мушрикларни бошлаб келганлари олдин айтиб ўтилган эди. Шунингдек, улар Бани Қурайза қабиласининг хиёнатларига сабаб бўлганлари ҳам айтиб ўтилган эди.

Энг оғир вазиятда Бани Қурайза яхудийлари Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тузган аҳдларини бузиб, душман томонга ўтиб олишлари мушрикларнинг ҳужумидан ҳам хавфли эди. Шунинг учун, бу совуқ хабарни эшитишлари билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қаттиқ ташвишга тушдилар. Чунки яхудийлар шаҳар ичида мусулмонлар билан бирга яшар эди. Хабарни эшитишлари билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам араблардан Авс қабиласининг бошлиғи Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳуни, Хазраж қабиласи бошлиғи Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳуни, шунингдек, Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу ва Ҳавват ибн Зубайр розияллоҳу анҳуни юбордилар. Уларга: «Бориб қаранглар-чи, анави қавм ҳақида бизга етган нарса ростми ёки йўқми? Агар рост бўлса, менга бир ишора қилиб қўйинглар, одамларнинг ҳафсаласини пир қилманглар. Агар биз билан ўzlари орасидаги аҳдга вафо қилиб турган бўлсалар, одамларнинг ичида баралла айтинглар», дедилар.

Улар чиқиб, Бани Қурайза олдига бордилар ва ўzlарига етган хабардан ҳам баттар ҳолга дуч келдилар. Яхудийлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шательларига бўҳтон гаплар айтишарди: «Расулуллоҳ ким бўлибди? Биз билан Мұхаммад ўртасида аҳд ҳам йўқ, паймон ҳам йўқ», дер эдилар. Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳу тоқат қила олмай, улар билан сўкишиб кетди. Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу: «Улар билан сўкишишни қўй. Орага сўкишишдан каттароқ нарса тушди», деди. Қайтиб бориб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ишора билан иш қандай эканини етказдилар.

Ана шунда вазият яна ҳам жиддийлашди. Хавф-хатар яна ҳам кучайди. Мусулмонлар икки ўт орасида қолдилар. Бундай нозик пайтда мунофиқлар ҳам бош кўтариб қолищди.

Аммо, Аллоҳ таоло Пайғамбарини ва мўмин баңдаларини қўллаб-қувватлади. Уларга зафарни ёр этди. Коғир ҳизблари ноумид бўлиб, келган томонларига қараб кетдилар. Улар бор имкониятларини ишга солиб, ҳамма арабларни тўплаб келсалар ҳам, бирор нарса қила олмадилар. Улар Расулуллоҳга ва мусулмонларга зарар етказа олмасликларига ишондилар, умидлари узилиб, ортга қайтдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонлар эса, Мадийнага музaffer бўлиб қайтдилар. Одамлар қуролларини қўйиб, ҳордиқ чиқара бошладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Умму Салама онамизнинг ҳужраларида ғазотдаги чанг-кирлардан покланиш учун фусл қилаёттан эдилар, ҳузурларига Жаброил алайҳиссалом келиб:

«Куролни қўйдингми, эй, Аллоҳнинг Расули?» деди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ха», дедилар. Жаброил алайҳиссалом:

«Лекин фаришталар қуролларини қўйганлари йўқ? Ҳозир душманни қувишидан қайтаёттан пайтим», деди. Сўнгра:

«Аллоҳ таборака ва таоло Бани Қурайза томон юришингни бујоради», деди. Бани Қурайза Мадийнадан бир неча масофа четроқда яшар эди. Пешин вақти эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам чиқиб одамларга:

«Ҳамма асрни Бани Қурайзадан бошқа жойда ўқимасин», дедилар.

Одамлар йўлга тушдилар. Улар йўлда кетар эканлар, намоз вақти бўлди. Баъзилар, Пайғамбаримиз ҳалиги гапни тез юришни кўзлаб айтдилар, деб намозни ўқиб олдилар. Қолганлар эса, Бани Қурайзада ўқиймиз, деб ўқимадилар. Аммо бирор бирорни айбламади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадийнага Абдуллоҳ, ибн Умму Мактумни ноиб қилиб қодирдилар. Байроқни Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳуга бериб, йўлга тушдилар. Бани Қурайзада қўргонларига етиб борганларида:

«Эй, маймунларнинг биродарлари! Аллоҳ сизларни хор қилиб, устингизга ғазабини туширдими?!» дедилар. Улар:

«Эй, Абул Қосим! Жоҳил бўлмаганмисан», дейишиди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам лашкарлари билан бориб, Бани Қурайзанинг қудуқларидан бирининг атрофига жойлашдилар. Бани қурайзаликлар қўргонлари ичига беркиниб олиб, урушга чиқмадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни қамал қилдилар. Қамал йигирма беш кун давом этди.

Бани қурайзаликлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ишда жиддий турганликларини, уларни ўз ҳолларига ташлаб кетмасликларини англаб етиб, ўзаро маслаҳат қила бошлишади. Улар ичида аҳдлашган бошқа қабила вакили Каъб ибн Асад исмли киши ҳам бор эди. Ўша Каъб ибн Асад уларга масалани ҳал қилишнинг уч йўлини таклиф этди:

Биринчиси, мусулмон бўлиш. Бани Қурайза бу таклифни қабул қилмади.

Иккинчиси, уруш қилиш. Бани Қурайза бу таклифни ҳам рад этди.

Учинчиси, шанба қуни тўсатдан ҳужум қилиш. Эҳтимол, Мұхаммад ва унинг шериклари буни кутмаслар. Бани Қурайза бу таклифга ҳам кўнмади.

Охири, таслим бўлишга келишишди. Лекин бунинг натижаси нима бўлишини ҳеч ким билмас эди. Шунинг учун, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга одам йўллаб, Абу Luboba бизнинг одимизга келсин, дейишди. Абу Luboba розияллоҳу анҳу уларнинг олдига борганида, эркак-аёл, болалар уни ўраб олиб, дод-вой қилиб, арз эта бошлишади. Абу Lubobанинг раҳми келди. Улар:

«Сенингча, Мұхаммаднинг ҳукмига ўзимизни топширсак, маъқулми?» дейишганида, у киши:

«Ҳа», деди-да, қўлини томонги тагидан ўтказиб, ҳамманг сўйиласан, деган ишорани қилди. Лекин шу лаҳзада, Расулуллоҳга хиёнат қилдим, деб афсусланди. Сўнг бирдан ўзини тутиб, тўғри масжидга кирди ва ўзини масжиднинг устунларидан бирига боғлаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени кечирмагунларича шу ҳолда туравераман, деди. Бани қурайзаликлар ўзларини Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳунинг ҳукмига топширишга қарор қилдилар. Саъд ибн Муоз ва у кишининг қабиласи Авс бани қурайзаликлар билан аҳдлашишган эди. Улар Абдуллоҳ, ибн Убай Бани Қайниқоъга яхшилик қилиб, уларни бўшаттириб юборганидек, Саъд ҳам бизга яхши муомалада бўлади, деб ўйладилар. Аммо улар Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳунинг Аҳзоб урушида билагидаги ўқ томирига камон ўқи тегиб, ярадор ҳолда ётганини билишмасди.

Ярадор ҳолда ётган Саъд розияллоҳу анҳу:

«Эй бор Худоё! Агар яна Қурайш билан бирор урушни қолдирган бўлсанг, мени ҳам ўша уруш учун қолдиргин. Агар биз билан уларнинг орасида урушни тўхтаттан бўлсанг, ярамни ёриб юбор. Бани Қурайзадан кўзим қарор топмагунча мени ўлдирмагин», деб дуо қилган эдилар. Аллоҳ, таоло унинг дуоларини қабул этди. Бани қурайзаликлар ўз ихтиёрлари билан унинг ҳукмига жонларини топширдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳуни Мадийнадан олиб келишни буюрдилар. Саъд ибн Муоз

розияллоҳу анҳуни эшакка миндириб, олиб келишди. У киши яқинлашишлари билан Авс қабиласининг одамлари ўраб олиб:

«Эй Саъд! Улар дўстларинг. Уларга яхшилик қил», дея бошлашди. Улар Саъднинг бани қурайзаликларга раҳмини келтириш учун турли гапларни айтишарди. У бўлса, индамай келар эди. Охири келиб:

«Батаҳқиқ, Саъдга Аллоҳнинг йўлида маломатчининг маломати кор қилмайдиган вақт етди», дедилар. Одамлар: ҳа, энди уларни соғ қўймас экан, деган фикрга келишди.

Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чодирларига яқинлашганларида, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларга:

«Улуғларингизни туриб кутиб олинглар», дедилар.

Мусулмонлар ўринларидан туриб, Саъд розияллоҳу анҳуни уловдан туширдилар. У киши ўтирганларидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бани Қурайзага ишора қилиб:

«Анавилар ўзларини сенинг ҳукмингга топширишди. Улар ҳақида хоҳлаган ҳукминги қил», дедилар. Саъд розияллоҳу анҳу:

«Менинг ҳукмим уларга ўтадими?» деб сўради. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа», дедилар. Саъд розияллоҳу анҳу:

«Ушбу чодирдагиларга ҳамми?» деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа», дедилар.

Сўнгра Саъд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан юзини бошқа томонга ўтириб туриб, у зотни улуғлаб, эъзозлаб туриб, у киши томон ишора қилиб:

«Анави томондаги зотта ҳамми?» деб сўради.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа», дедилар.

Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳу:

«Мен ҳукм қиласманки, уларнинг уруш қиласидиганлари қатл этилсин! Зурриётлари асир олинсан! Молу мулклари ўлжа қилинсан!» деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Батаҳқиқ, Аллоҳ таолонинг етти осмон устида туриб чиқарган ҳукмини қилдинг», дедилар.

Бу шиддатли, аммо адолатли ҳукм эди. Бани Қурайза ўзини ишониб ҳукмига топширган одамнинг ҳукми эди.

«Ва У зот уларга ёрдам берган аҳли китоблардан бўлганларни қўрғонларидан туширди ва қалбларига қўрқинч солди.»

Яъни, Аллоҳ, мушриклар аҳзобига ёрдам берган аҳли Тавротдан бўлган бани қурайзаликларни қамалдан сўнг, қўрғонларидан туширди. Уларнинг қалбларига қўрқинч солди. Сизларга қарши урушга ботина олмадилар.

«Бир гуруҳини ўлдируурсизлар ва бир гуруҳини асир олурсизлар.»

Урушга яроқли эркакларини ўлдирасизлар, аёллар ва болаларини асир оласизлар.

وَأَوْرَثْكُمْ أَرْضَهُمْ وَدِيْرَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضَالَّمْ تَطْعُوهَا وَكَبَرَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

27. Ва сизларга уларнинг ерини, ҳовли-жойларини, молу мулкларини ва қадамингиз етмаган ерни мерос қилиб берди. Аллоҳ ҳар бир нарсага қодир зотдир.

Аллоҳ, таоло мусулмонларга бани қурайзаликларнинг ерларини, ҳовли-жойларини, молу мулкларини ўлжа қилиб берди.

«Қадамингиз етмаган жойни» дегани, уруш қилиб бормаган жойингизни, деганидир. Бундан Бани Қурайзанинг бошқа жойда ерлари борлиги ва ўша ерлар ҳам мусулмонлар ихтиёрига ўтгани тушунилади. Баъзи уламоларимиз, бу ер «Хайбар» номли жой, деганлар. Баъзилари: келажақда мусулмонлар қўлига ўтажак ҳамма ерлар, дейишган.

«Аллоҳ ҳар бир нарсага қодир зотдир.»

Шунинг учун ҳам бу ишларни ҳеч бир машаққатсиз амалга ошириди. Уруш мусулмонлар ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам хоҳламасалар ҳам, кофир ва мушриклар томонидан содир этилган бир ҳолат эди. Мусулмонлар тинчгина ҳаёт кечириб, ўз жамиятларини қураётган, мустаҳкамлаётган эдилар. Уларнинг тинч ҳаёт жараёнида эришаётган муваффақиятлари кофир ва мушрикларнинг ичини ёндириб, улар мусулмонларни таг-томирлари билан қириб ташлаш мақсадида турли аҳзобни тўплаб, бостириб келган эдилар. Аллоҳ, урушда мусулмонларга нусрат берди. Уруш тугаши билан мусулмонлар яна тинч ҳаёт қуришга киришдилар. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмон шахсни, мусулмон жамиятни, мусулмон давлатни барпо этишда Аллоҳнинг таълимотларини ҳаётга тадбиқ этишни яна бошладилар. Уларни жоҳилият иллатларидан поклашда давом этдилар. Шунинг учун ҳам, Аҳзоб уруши ҳақидаги оятлардан сўнг бевосита мазкур масалаларга боғлиқ оятлар келди. Бу сафар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларига тегишли оятлар келди. Аввал бу покиза, муниса аёллар мўминларнинг оналари эканлиги айтиб ўтилган эди. Энди эса, ўша олий мақом улардан нималарни талаб қилиши ҳақида сўз кетади:

يَأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَا إِذْنَجَكَ إِنْ كُنْتَ تُرِدُّنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ
أَمْتَعَكَنَ وَأَسْرِحَكَنَ سَرَاحًا جَيْلًا ﴿١﴾ وَإِنْ كُنْتَ تُرِدُّنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّادَارَ الْآخِرَةَ
فَإِنَّ اللَّهَ أَعْدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢﴾

28. Эй Набий, жуфти ҳалолларингга: «Агар бу дунё ҳаётини ва унинг зийнатини ирода қилсангиз, келинглар, сизларни баҳраманд қилай ва чиройли бўшатиш ила бўшатиб қўяй.

29. Агар Аллоҳни ва Унинг Расулини ва охират диёрини ирода қиладиган бўлсангиз, бас, албатта, Аллоҳ сизлардан гўзал амал қилгувчиларга улуғ ажрни тайёрлаб қўйган», деб айт.

Ушбу икки ояти кариманинг нозил қилинишига Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам билан у кишининг тоҳира аёллари орасида ўтган ҳодиса сабаб бўлган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал бу ҳақда Жобир розияллоҳу анхудан қуидагиларни ривоят қиласидилар:

«Абу Бакр розияллоҳу анху Расулулоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кириш учун келганларида, одамлар у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эшиклари олдида туришган эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ичкарида ўтирган эдилар. Абу Бакр розияллоҳу анхуга изн берилмади. Сўнгра Умар розияллоҳу анху келди. Изн сўрадилар, унга ҳам изн берилмади. Кейин Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анхумоларга изн берилди, улар ичкарига кирдилар. Расулулоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жим ўтирадилар. Умар розияллоҳу анху (ўзича) бир гап қиласай, шояд, Расулулоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хурсанд бўлсалар, деб:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, Зайднинг қизи (Ҳазрати Умарнинг хотини) ҳозиргина мендан нафақа сўраган эди, бўйнига боплаб туширдим!» дедилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кулиб юбордилар, тишлари кўриниб кетди. Сўнгра:

«Манавилар ҳам атрофимни ўраб олиб, нафақа сўрашмоқда», дедилар. Абу Бакр розияллоҳу анху Оишани ургани ўринларидан турдилар. Умар розияллоҳу анху Ҳафсани ургани турдилар. Икковлари ҳам:

«Расулулоҳдан у кишининг ҳузурларида йўқ нарсани талаб қиласизларми?» дейишиди. Расулулоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни қайтардилар. Шундан сўнг «хиёр» деб номланган ушбу икки оят нозил бўлди:

«Эй Набий, жуфти ҳалолларингга: «Агар бу дунё ҳаётини ва унинг зийнатини ирода қилсангиз, келинглар, сизларни баҳраманд қилай ва чиройли бўшатиш ила бўшатиб қўяй», деб айт.

Яъни, ҳаёти дунё матоҳларидан керагини берай-да, сизларни талоқ қиласай.

«Агар Аллоҳни ва Унинг Расулини ва охират диёрини ирода қиласиган бўлсангиз, бас, албатта, Аллоҳ сизлардан гўзал амал қилгувчиларга улуғ ажрни тайёрлаб қўйган», деб айт.»

Ушбу икки оятдаги буйруққа биноан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар бир аёлларига ёки бу дунё ҳаёти ва унинг зийнатини, ёки Аллоҳ, Унинг Расули ва охиратни ихтиёр қилишини сўраб чиқишлари қерак эди. У зоти бобаракот бу ишни Оиша онамиздан бошладилар. Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Оиша онамизга:

«Мен сенга бир ишни айтаман. Шошилмасдан, ота-онанг билан маслаҳат қилиб жавоб бергин», дедилар. Оиша онамиз:

«У қандай нарса?» дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Набий, жуфти ҳалолларингга...» оятини ўқиб бердилар. Оиша онамиз:

«Сиз ҳақингизда ота-онам билан маслаҳат қиласаманми?! Йўқ! Мен Аллоҳни ва Унинг Расулини ихтиёр қиласаман. Сиздан илтимос, нимани ихтиёр қилганимни бошқа хотинларингизга айтмасангиз», дедилар. Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ, таоло мени қўпол қилиб эмас, муаллим ва енгиллатувчи қилиб юборган, улардан ким сенинг нимани ихтиёр қилганингни сўраса, айтиб бераман», дедилар.

Кейин Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам барча жуфти ҳалолларига икки ихтиёрдан бирини танлашга изн бердилар, ҳаммалари Оиша онамиз танлаган нарсани танладилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари учун, оиласлари учун содда ва камтарона ҳаёт тарзини ихтиёр қилган эдилар. Ул зот дабдабали ҳаёт кечириш имкони йўқлигидан эмас, ноилож қолиб ҳам эмас, агар бутун дунё бор зийнатлари билан оёқлари остида турганида ҳам фақирона кун кўришни афзал билардилар. Кўпчилик мусулмонларга ўҳшаб бир оз камтарроқ, кун кўрар эдилар. Дунё ва унинг зийнатларидан ўзларини юқори тутардилар. Пайғамбаримиз билан бир ёстиққа бош қўйган оналаримиз бутун оғирликларни бўйинларига олиб, ҳамма муслима аёлларга ўрнак бўлиб ҳаёт кечирдилар. Улар ер юзидағи энг улуғ инсон билан бирга оила қуриб яшар эдилар. Уларнинг уйларида инсонияттага икки дунё саодатини қиёматтacha кўрсатиб берувчи илоҳий дастур – Қуръони Каримнинг ояtlари нозил бўлиб турар эди. Шу билан бирга, улар инсон эдилар. Бошқаларга ўҳшаган оддий инсон фарзанди эдилар. Ислом дини кувватта кириб, жамият ва давлат шаклланиб, имкониятлар очилганидан кейин, энди биз ҳам бир оз бошқалар каби

манфаатлансак бўлар, деган фикрга борган бўлишлари мумкин. Шунинг учун, Ҳазрати Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламдан нафақаларини яхшилашни сўраган бўлсалар керак. Лекин бу ишлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хуш келмади. Ул зот маъюс бўлиб, сукут сақлаб, уйдан чиқмай ўтириб олдилар. Ҳузурларига киришга рухсат сўраганларга изн ҳам бермадилар.

Ниҳоят, бу масаланинг кескин жавоби Аллоҳ таолонинг Ўзидан келди. Оналаримиз кундалик маййший нафақалари ҳақидагина сўрашган бўлса ҳам, жавоб умумий тарзда келди. Ёки бу дунё, ёки охират. Ёки бу дунёning матоҳи, ёки Аллоҳнинг розилиги ва жаннати, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга бўлиш. Албатта, оналаримиз Аллоҳни, Унинг Расулини ва охиратни ихтиёр қилдилар.

Ислом ҳалол-пок ва шукри келтириладиган дунё матоҳини ҳаром қилмаган. Мусулмонларга бу дунёдаги насибаларини унутмасликни тавсия этган. Лекин Аллоҳ таоло Пайғамбарлик уйининг, ҳаммага ўрнак бўладиган жойнинг дунё матоҳига муносабатда алоҳида ажраб туришини ҳам ирода қилди. Шу боисдан, келаси оятларда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг покиза жуфти ҳалолларига – оналаримизга алоҳида хитоб этади:

يَنْسَاءُ النِّيَّارِ مَنْ يَأْتِ مِنْكُنَ بِفَحْشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَعَّفُ لَهَا الْعَذَابُ ضِعَافَيْنَ
وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا

30. Эй, Набийнинг аёллари! Сиздан ким очиқ гуноҳ қилса, унга бериладиган азоб икки марта кўпайтирилур. Бу эса, Аллоҳ учун осон бўлган ишдир.

Аслида, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тоҳира аёлларидан очиқ бир гуноҳ содир бўлиш хавфи йўқ. Лекин бу оятда маънонинг бўрттириб келтирилиши оналаримиз бўйниларидағи масъулият қанчалик оғир эканини, уларнинг Ислом жамиятидаги тутган ўринлари нақадар юксаклигини англатиш учундир. Шунинг учун ҳам, улар, мабодо, бирор гуноҳ содир этсалар, оддий аёлларга бериладиган азобга нисбатан икки баробар азоб берилиши таъкидланмоқда. Чунки, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари мусулмонлар учун гўзал ўрнак бўлганлари каби, у зотнинг оиласи, жумладан, аёллари ҳам гўзал намунаидирлар. Ҳамма кўз тикиб турадиган намунали зотлар доимо ўзларига ҳушёр бўлишлари, ҳеч қачон шариатга хилоф иш қилмасликлари керак.

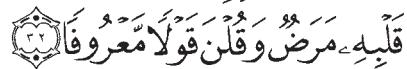
وَمَن يَقْنُتْ مِنْكُنَ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعْمَلْ صَنْلِحَانُّهَا أَجْرَهَا مَرْتَينَ وَأَعْتَدَنَا هَذَا

31. Сизлардан ким Аллоҳ ва Унинг Расулига мудом итоатда бўлса ва яхши амал қилса, унинг ажрини икки марта берамиз ва унинг учун гўзал ризқни тайёрлаганмиз.

Мабодо, оналаримизнинг бирортасидан гуноҳ содир бўлиб қолса, жазо икки марта зиёда қилиб берилиши эълон этилганидан сўнг, улардан ким Аллоҳ таолога ва Унинг Расулига доимий итоатда бўлса ва яхши амал қилса, ажрининг икки баробар этиб тайинланиши айни адолатдир. Ҳа, улар доимо зиммаларидағи улуғ масъулиятни ҳис этиб яшашлари керак. Шу билан бирга, фақирона, камтарона ҳаёт кечиришлари лозимлиги ҳам аввалги ояtlарда таъкидланди. Буларнинг ҳаммаси эвазига ажр-савоб икки марта зиёда бўлиши айни адолатдир. Шунингдек, улар учун охиратда, жаннатда Аллоҳ, таоло гўзал ризқ тайёрлаб қўйгани ҳам айни адолатдир.

يَنِسَاءَ الَّتِي لَسْتُنَ كَأَحَدٍ مِّنَ النِّسَاءِ إِنْ أَتَيْتَنِ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعُ الَّذِي فِي

32. Эй, Набийнинг аёллари! Сизлар аёллардан бирортаси каби эмассиз. Агар тақво қилсангиз, майин сўз қилманг, яна, қалбида касали бор бўлган тамаъ қилиб юрмасин. Гапирганда яхши гапни гапиринглар.

Яъни, сизларнинг бошқа ҳамма аёллардан фарқларингиз бор. Сизлар Пайғамбарнинг хотинларисиз, мўминларнинг оналарисиз. Ҳамма мўминалар учун ўrnаксизлар.

Ҳа, сизлар аёллардан бирортаси каби эмассизлар. Бу мақомга эришишларингиз учун Пайғамбарга жуфти ҳалол бўлганингизнинг ўзи етмайди, тақво ҳам қилишларингиз керак.

«Агар тақво қилсангиз, майин сўз қилманг...»

Овозингизни майин, назокатли қилиб, эркак кишига таъсир эта-диган ҳолатда гапирманг.

«...яна, қалбида касали бор бўлган тамаъ қилиб юрмасин.»

Мунофиқ ва иймони заифлар сизнинг майин овозингизни эши-тиб, фисқу фужурни бошлиб қолмасинлар.

«Гапирганда яхши гапни гапиринглар.»

Амри маъруф бўладиган, кишиларни тақвога, яхшиликка чақирадиган гаплардан гапиринглар.

وَقَرَنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْ تَبَرَّجْ الْجَهْلِيَّةِ الْأُولَى وَاقْمَنَ الصَّلَوةَ وَأَتَيْتَ
الْزَكُوَّةَ وَأَطْعَنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الْجُنُسَ أَهْلَ الْبَيْتِ
وَيُطَهِّرُكُمْ تَطْهِيرًا

33. Виқор билан уйингизда ўтилинг. Илгариги жоҳилиятнинг очиқ-сочиқлиги каби очиқ-сочиқ юрманг. Намозни тўқис адо этинг, закот беринг, Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилинг. Албатта, Аллоҳ сиздан кирни кетказиб, бутунлай поклашни хоҳлади, эй, аҳли байт!

Ушбу оядта яна мўминларнинг оналарига – Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларига бир неча амр йўлланмоқда:

«Виқор билан уйингизда ўтилинг».

Албатта, ўрнак бўладиган одам доимо виқорини сақламоғи лозим. Шунинг учун, оналаримизга ҳам виқорларини сақлаб, уйларида ўтиришга амр қилинмоқда. Бундан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари уйдан чиқишлари мумкин эмас экан, деган фикр тушунилмайди. Ушбу ояти карималар нозил бўлганидан кейин ҳам оналаримиз уйларидан чиққанлар. Нафақат уйдан чиққанлар, балки узоқ-узоқ сафарларга ҳам борганлар.

Мисол учун, Умму Салама онамиз Ҳудайбияга Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам билан борганлар. Оиша онамиз ҳам ҳажга у зот билан бирга борганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин ҳам уйдан чиққанлар, сафарларга борганлар. Бу ерда, араблар одати бўйича, аёл кишининг асосий жойи уй бўлиши кераклигига ишора қилинмоқа. Айниқса, мўминларнинг оналари бўлмиш Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари виқор билан уйларида ўтиришлари, сабабсиз остона ҳатлаб чиқмасликлари улар учун зийнат ва фазилатdir.

«Илгариги жоҳилиятнинг очиқ-сочиқлиги каби очиқ-сочиқ юрманг.»

Жоҳилият – Исломдан олдинги тузум. У вақтда аёллар очилиб-сочилиб, ясан-тусан қилиб, эркакларнинг эътиборини ўзига тортишга интилар эдилар. Ўзларини бозорга солиб, таналари ва зебу зийнатларини кўз-кўз қиласар эдилар. Бундай очилиб-сочилиб юриш «табарруж» дейилади. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг покиза аёлларини жоҳилият тузумининг хотинлари

қаби очиқ-сочиқ юрмасликка амр этмоқда. Бу амр ҳар бир муслима аёлга тегишли, лекин ҳар бир муслимага ўrnак бўладиган оналаримизга янада кўпроқ тегишли экан.

«Намозни тўқис адо этинг...»

Намозни тўқис адо этиш энг зарур амаллардан биридир. Айниқса, аёл кишилар учун яна ҳам аҳамиятли. Чунки, фарзандлар доимо улар билан бўлади. Аёлнинг намозни тўқис адо этиши бола тарбиясига сўзсиз таъсир қиласди.

«...закот беринг...»

Аёлларнинг молиявий ибодатга алоҳида эътибор билан қарашлари лозимлигини шу оятдан билиб оламиз. Одат бўйича, молиявий ибодатлар эркакларнинг ишига ўхшаб қолган. Лекин Аллоҳ, таоло аёл кишига ҳам эркак киши билан teng мол-дунё касб қилишига изн берганидан кейин, улардан молиявий ибодатни ўз ўрнида адо этишларини ҳам талаб этади.

«...Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилинг.»

Бу ҳамма амру фармонларнинг жамловчисидир. Аллоҳ, таолога ва Унинг Расулига итоат қилиш доирасига юқорида зикр этилган ва зикр этилмай қолган бошқа ишлар ҳам киради. Ҳар бир мўмин ва мўмина Аллоҳга ва Унинг Расулига тўла итоат қилмагунича комиллик касб этмайди. Уларга айни комилликдан дарс берувчи зотлар эса, мўминларнинг оналари, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мутоҳҳаралари бўлмоғи лозим. Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бир ёстиқقا бош қўйиб яшаётган аёллар, уйларида Қуръон ояtlари тушиб турган бандалар Аллоҳга ва Унинг Расулига биринчи бўлиб итоат қилмасалар, ким итоат қилар эди!

«Албатта, Аллоҳ, сиздан кирни кетказиб, бутунлай поклашни хоҳлайди, эй, аҳли байт!»

Ушбу жумладаги «кир», албатта, маънавиятга тегишлидир, яъни, гуноҳлар ва бошқа маънавий доғлар тушунилади. «Аҳли байт» – хонадон аҳллари. Шиъа мазҳабидагилар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «аҳли байт»лари деб ҳазрати Али, Фотима онамиз ва уларнинг фарзандларинигина назарда тутадилар. Аммо Аҳли сунна ва жамоа уламолари ушбу ояти каримани далил қилиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг азвожи мутоҳҳаралари ҳам «аҳли байт»га киришларини айтадилар. Бу мақом улар учун катта баҳтдир. «Аҳли байт» дейилишининг ўзи катта гап. Чунки, бу ибора бошқага ишлатилмайди. «Аҳли байт» деганда фақат маҳбуб Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хонадон аҳллари тушунилади, холос. Ўша аҳли байтдан кирларни кетказишни Аллоҳ, таоло Ўз зиммасига олмоқда. Ўша аҳли байтни бутунлай поклашни Аллоҳ,

таоло ўз зиммасига олмоқда. Лекин, аввало, уларни одобли, ахлоқли бўлишга, уйларида викор билан ўтиришга, жоҳилият очиқ-сочиқ-лигидан узок тuriшга, нозу карашма билан гапирмасликка, намоз ўқиб, закот беришга ҳамда Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилишга амр этмоқда ва шундан сўнггина улардан кирни кетказиб, бутунлай поклашга ваъда бермоқда.

Демак, Расуллороҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга аҳли байт бўлишнинг ўзигина Аллоҳнинг уларни бутунлай поклаши учун етарли эмас. Балки, аввало, улар иймон-эътиқодда ва ибодату амалда бўлмоқлари зарур. Ана шундагина Аллоҳ таоло уларнинг кирларини кетказиб, бутунлай поклайди.

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй, Фотима, Мұҳаммаднинг қизи!

Эй, София, Абдулмуттобилинг қизи!

Эй, Бани Абдулмуттобили! Мен сизларга Аллоҳдан келадиган бирор нарсани қайтаришга молик эмасман. Мендан ўз молимдан нимани хоҳлассангиз, сўранглар», деганлар.

Имом Муслим ва имом Термизий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй, Қурайш жамоаси, ўзингизни дўзахдан қутқаринг!

Эй, Бани Каъб жамоаси, ўзингизни дўзахдан қутқаринг!

Эй, Бани Ҳошим жамоаси, ўзингизни дўзахдан қутқаринг!

Эй, Бани Абдулмуттобили жамоаси, ўзингизни дўзахдан қутқаринг!

Эй, Фотима бинти Мұҳаммад, ўзингни дўзахдан қутқар!

Албатта, Аллоҳга қасамки, мен сизларга Аллоҳдан келадиган бирор нарсани қайтаришга молик эмасман», деганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтларига муносабат шунчалик экан, энди, бошқалар ўзлари тушуниб олаверса бўлади.

Ҳа, Аллоҳ таоло Ислом жамиятининг жавҳари ҳисобланган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтларидан кирни кетказишни, уларни бутунлай поклашни хоҳлайди, аммо аввал аҳли байтни иймон ва амалга чақиради.

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг азвожи мutoҳҳараларига қаратилган нидосини қуйидаги оят билан якунлайди:

وَذْكُرْ مَا يُتَلَئِ فِي بُوْتَكُنْ مِنْ آيَتِ اللَّهِ وَالْحَكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ

لطیفًا خیراً

34. Ва уйларингизда тиловат қилинаётган Аллоҳнинг оятларини ва ҳикматни эсланг. Албатта, Аллоҳ ўта латиф ва ўта хабардор бўлган зотдир.

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларига улар яшаб турган уйлар оддий уй эмас, Аллоҳнинг оятлари нозил бўлиб, тиловат қилиниб турган манзил эканини эслатмоқда. Улар яшаб турган уйлар оддий уй эмас, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатлари жорий этилиб, ҳадислари сўзланниб турган уйлар эканини эслатмоқда. Айни чоқда, улар уйларида тиловат этилаётган Қуръон оятларини ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳикматли ҳадисларини унутмасликка, уларни эслаб, англаб, ўрганиб, сўнг амал қилишга буюрилмоқдалар.

«Албатта, Аллоҳ ўта латиф ва ўта хабардор бўлган зотдир.»

Биз «латиф» деганда «лутфли», «марҳаматли» маъносини тушунадиган бўлиб қолганмиз. Аслида, «латиф» дегани ҳар бир нарсанинг ўта нозик жойларигача яхши билувчи, маъносини билдиради. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг азвожи мutoҳҳараларига бўлган узоқ нидодан сўнг, Аллоҳ таоло Ўзининг ҳар бир нарсани энг нозик жойигача яхши билувчи, ҳар бир нарсадан ўта хабардор зот эканини айтиш билан, ана ўша айтилган амрларга амал қиласизларми, йўқми, ҳаммасини билиб тураман, деб огоҳлантирмоқда.

Исломда оила масаласига алоҳида эътибор билан қаралиши маълум. Чунки, оила ҳар бир жамиятнинг ўзаги бўлади. Оилалари мустаҳкам бўлган жамиятнинг ўзи ҳам мустаҳкам бўлади. Ҳамма нарса оиласдан бошланади.

Шунингдек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оиласирига алоҳида эътибор беришда ҳам катта ҳикмат бор. Чунки, Ислом жамиятининг ўзаги мусулмон оилалари бўлса, мусулмон оилаларнинг ўзаги бу муборак оиласидир. Исломий оила қандай бўлади? Исломий оиласда ўзаро муносабатлар қандай бўлиши керак? Шу қаби кўплаб саволларга айнан мана шу муборак оиласдан жавоб ва ўрнак олинади.

Бу хусусда мулоҳазалар жуда ҳам кўп. Лекин нима учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг азвожи мutoҳҳараларига бунчалик жиддий эътибор берилимоқда? Ҳолбуки, душманлар: «Ислом аёллар масаласига эътибор бермайди, аёл кишига мислсиз жабрситам беради», деб айблайдилар-ку?

Аввало, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларига Қуръони Каримда бунчалик кўп эътибор берилишнинг ўзи душманларнинг гаплари беҳуда эканига ёрқин далилдир. Қолаверса, бу масалада анчагина гап бор. Аллоҳ таоло ер юзига Ислом нурини юбора бошлаган вақтда бутун дунё жаҳолат ботқофига ботган эди.

Чор атрофда жоҳиллик, адолатсизлик, зулм ва жавру ситам ҳукм сурарди. Айниқса, аёлларга тегишли масалаларда бу салбий ишлар авж олиб, энг чўққига чиққан эди. Ҳатто, аёлни одам ўрнида кўрмайдиган тоифалар бор эди. Масалан, насоролар оламида алоҳида йиғилиш ўтказилиб, ўша вақтдаги раҳнамолар томонидан «Аёл эркакни йўлдан уриш учун яратилган шайтондир, унга кўзи тушган одам ҳам гуноҳкор бўлади, аёл ҳавони булғатмаслиги учун оғзига тўсиқ тутиб юриши керак», деган қарорлар қабул қилинган эди. Аҳли китоб бўлмиш насоролардан келгани шу бўлганидан кейин, бошқа тоифаларни қўйиб турса ҳам бўлади. Жоҳилият тузумида аёлга дунёнинг матоҳи сифатида қараларди. У эркак кишига матоҳ, эди, гўё. У эркак кишининг шаҳвати учун керак эди. Жинсий алоқаларда ким нимани хоҳласа, шуни қиласди. Оила масаласи жуда оғир аҳволда эди. Аёл кишини молу мулкка қўшиб, мерос қилиб олиш оддий ҳол эди. Аёлга қилинган паст муносабатлар, унга етказилган турли зулмлар мисоли бошқа сурга ва оялларда ҳам келди.

Ислом дини мукаммал илоҳий тузум ўлароқ, дунёдаги мавжуд барча нуқсонларни, жумладан, инсониятнинг нафис парчаси саналмиш аёлларга муносабатдаги мавжуд нуқсонларни ҳам тузатишга киришди. Аёлга тўлақонли инсон сифатида қараш масаласини ўртага қўйди. Аёлларга қилинаётган зулм, жавр ва ситамни кесишга киришди. Шу билан бирга, исломий қонун-қоидаларни, ахлоқ-одобларни, тасаввур ва маданиятни жорий қила бошлади. Ўша вақтда аёлларга етказилган зулм кўп бўлгани учун Исломда уларга эътибор ҳам кўп бўлди.

Куръони Каримнинг узун сураларидан бири «Нисо» («Аёллар») деб аталди. Бошқа бир сурга «Мужода» («Тортишувчи аёл») номини олди. Шунингдек, «Талоқ» сурасини ҳам «Кичик Нисо», дейишади. Куръони Каримнинг бошқа сураларида ҳам аёллар масаласига алоҳида эътибор билан қаралади. «Нур» сураси бунинг ёрқин мисолидир. Ҳозир биз ўрганаётган «Аҳзоб» сураси ҳам шулар жумласига киради. Аёлларга бўлган эътиборнинг тасдиги ўлароқ, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи вассалам мусулмон умматига қилган оммавий ватъз-насиҳатларидан ташқари, яна аёллар учун алоҳида мажлислар ҳам ўтказиб турардилар.

Шу билан бирга, мазкур оялларни, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг суннатларини, ҳадисларини, шариат аҳкомларини муслима аёлларга ўзига хос услуг билан етказадиган, хусусан, аёлларнинг ўзларигагина хос бўлган масалаларни тушунтириб берадиган муаллималар керак эди. Бу вазифани фақат Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг аёлларигагина бажаришлари мумкин. Шунинг учун ҳам, юқорида ўрганган оялларимизда у зотларга алоҳида эътибор билан қаралмоқда, алоҳида талаблар қўйил-

моқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хотинлари кўп бўлгани ҳам, асосан, шу эътибордандир. Чунки, бундай улкан мастьулият – Ислом уммати аёлларига Қуръони Карим, Суннати набавия таълимотларини, шариат аҳкомларини етказиш битта ёки тўртга аёлнинг қўлидан келадиган иш эмас эди.

Аҳли байтдан доғларни кетказиб, бутунлай поклаш учун уларда зарур сифатларнинг мавжуд бўлиши шарт эканига юқоридаги оятларда ишора қилинди. Ислом жамиятидан кирни кетказиб, уни бутунлай поклаш учун ҳам, албатта, ўша жамият аъзоларида маълум бир сифатлар, қадриялар бўлиши керак. Чунки, Аллоҳнинг розилигига эришиш, жаннатга кириш ўз-ўзидан бериладиган мукофот эмас. Қўйидаги ояти каримада худди ана шу сифатларнинг баъзилари ҳақида сўз кетади.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْقَنِينَ وَالْقَنِينَ
وَالصَّدِيقِينَ وَالصَّدِيقَاتِ وَالصَّدِيرِينَ وَالصَّدِيرَاتِ وَالخَشِعِينَ وَالخَشِعَاتِ
وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّتَّيمِينَ وَالصَّتَّيمَاتِ وَالْمَحْفَظِينَ فِرُوجَهُمْ
وَالْحَفِظَاتِ وَالذَّكَرِينَ اللَّهُ كَثِيرًا وَالذَّكَرَاتِ أَعَدَ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًاً

عَظِيمًا

35. Албатта, муслимлар ва муслималар, мўминлар ва мўминалар, давомли итоаткор эркаклар ва давомли итоаткор аёллар, садоқатли эркаклар ва садоқатли аёллар, сабрли эркаклар ва сабрли аёллар, хушуъли эркаклар ва хушуъли аёллар, садақа қилгувчи эркаклар ва садақа қилгувчи аёллар, рўза тутгувчи эркаклар ва рўза тутгувчи аёллар, фаржларини сақловчи эркаклар ва (фаржларини) сақловчи аёллар, Аллоҳни кўп зикр қилгувчи эркаклар ва (Аллоҳни кўп) зикр қилгувчи аёллар – ўшаларга Аллоҳ мағфиратни ва улуғ ажрни тайёрлаб қўйгандир.

Ушбу ояти каримада келтирилган сифатларнинг ҳар бири ҳар бир мўмин-мусулмон эркак-аёлга жуда ҳам зарур бўлганидек, уларнинг ҳаммаси жамланиб, ҳамма мўмин-мусулмонларнинг умумий сифатларига айланиши ҳам зурурдир.

«Муслимлар ва муслималар...»

Яъни, бору будлари билан бутунлай ўзларини Аллоҳ, таолога таслим қилган, Исломнинг амрларига тўла бўйинсунган эркаклар ва аёллар.

«...мўминлар ва мўминалар...»

Яъни, Аллоҳга ва иймон келтириш лозим бўлган барча нарсаларга Аллоҳ айтганидек, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кўрсатгандариdek иймон келтириб, тасдиқловчи эркаклар ва аёллар.

«...давомли итоаткор эркаклар ва давомли итоаткор аёллар...»

Иймон ва Исломдан сизиб чиққан бу итоат доимий бўлиши билан бирга, инсоннинг ўз розилиги билан ичдан отилиб чиққан итоат ҳам бўлади. Ташқи мажбурият юзасидан келиб чиққан эмас. Бу итоат сокинлик билан, ишонч билан бўладиган итоатdir.

«...садоқатли эркаклар ва садоқатли аёллар...»

Сўзларида, ишларида, ниятларида ва иймонларида садоқатли эркак-аёллар. Сўзда садоқатли бўлиш рост сўзлаш, ёлғон гапирмасликдир. Ростгўйлик гўзал сифатdir. Ҳар бир эркак-аёл учун олий сифатлардан бўлиб келган. Ростгўйлик иймоннинг аломатидир. Ким ростгўй бўлса, нажотга эришади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг ҳадиси шарифларидан бирида: «Ростгўйликни лозим тутинглар. Албатта, ростгўйлик яхшиликка бошлайди. Яхшилик эса, жаннатга. Ёлғондан сақданинглар. Албатта, ёлғон фужурга бошлайди. Фужур эса, дўзахга. Инсон рост гапирса, ростгўйликни ихтиёр қиласерса, Аллоҳнинг ҳузурида сиддиқлардан бўлиб ёзилади. Агар одам ёлғон гапирса, ёлғонни ихтиёр қиласерса, Аллоҳнинг ҳузурида каззоблардан бўлиб ёзилиб қолади», деганлар.

«...сабрли эркаклар ва сабрли аёллар...»

Сабр ҳам ҳар бир мўмин-мусулмон эркак-аёлга лозиму лобуд сифатdir. Бу улкан хислатсиз инсон мўмин-мусулмонлик таклифларини, буйруқларини адо эта олмайди. Инсон бошига тушган мусийбатларга бардош бериши керак. Орзу қилгани олий мақомларга этиш йўлидаги ишларда сабрли бўлиши лозим. Турли синовлардан, мashaққатлардан фақат сабр ила ўтилади.

«...хушуъли эркаклар ва хушуъли аёллар...»

Оятда «хушуъ» сўзи ишлатилган, бизнинг тилимизда унинг маъносини бир сўз билан англашиб бўлмайди. «Хушуъ» сокинлик, хотиржамлик, шошмаслик, викор ва тавозуъ маъноларини ўз ичига олади. Бу сифат ҳам қалбга, ҳам аъзоларга тегишли сифатdir. Яъни, инсон бутун борлиги билан Аллоҳ таолонинг улуғлигини, ҳайбатини ҳис қилиб туришидир.

«...садақа қилгувчи эркаклар ва садақа қилгувчи аёллар...»

Садақа қилиш молиявий ибодат ҳисобланади. Садақа заифҳол, муҳтож кишиларга ёрдам беришдир. Садақа қилиш баҳиллик дардидан покланишдир. Садақа инсоннинг иймонини тасдиқловчи нарса бўлгани учун ҳам «садақа» деб номланган. Зоро, араб тилида «садақа» сўзи «тасдиқлаш» маъносини билдиради. Пайғамбаримиз сол-

лаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳадиси шарифларидан бирида: «Садақа, худди сув оловни ўчирганидек, гуноҳларни ўчиради», деганлар.

«...рўза тутгувчи эркаклар ва рўза тутгувчи аёллар...»

Рўза юқорида зикр қилинган барча сифатларни пайдо қиласидиган ва қувватлантирадиган амалдир. Рўза орқали мусулмон эркак ва аёлнинг иймони, итоаткорлиги, ростгўйлиги, сабри, хушуъ-хузуъи, садақа қилишга рағбати кучаяди. Рўза тўғрисида қанча кўп гапирсак, шунча оз. Фақат битта ҳадиси шарифни эслаб ўтамиш.

Имом ибн Можа ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Рўза баданинг закотидир», деганлар.

Яъни, рўза танани покловчи нарсадир, деганлар. Бу ҳадиси шариф Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мўъжизалари десак, ҳеч муболага қилмаган бўламиш. Мана, ушбу ҳадиси шариф айтилганидан бери ўн тўрт аср ўтиб, Исломдан, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларидан хабари йўқ, файридин олимлар рўза (ихтиёрий оч қолиш) кишининг баданини озиқ-овқат, ичимлик, нафас олиш ва бошқа сабаблар билан тўпланиб қолган ифлослик, чиқинди, туз каби заرارли моддалардан тозалашини исбот қилдилар. Ҳа, рўза инсоннинг руҳини, зеҳнини, ақлини, танасини, аъзоларини, қонини, барча-барча жиҳатларини поклайди. Рўзанинг бошқа фойдалари ҳам кўп. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларидан бирида: «Эй, ёшлар жамоаси, сизлардан ким жинсий алоқага қодир бўлса, уйлансин. Албатта, уйланиш кўзни тўсувчироқ ва фаржни сақловчироқдир. Ким уйланишга қодир бўлмаса, рўза тутсин. Албатта, рўза унинг учун шаҳвоний кучни кесувчиидир», деганлари ривоят қилинган. Оятда рўзадорлик сифатидан кейин фаржни сақдашлик келаётгани ҳам бежиз эмас.

«...фаржларини сақловчи эркаклар ва (фаржларини) сақловчи аёллар...»

Яъни, жинсий аъзоларини ҳаромдан сақладиган эркаклар ва аёллар. Бу ҳам покликнинг энг олий босқичларидандир. Зинодан, бошқа ҳаром жинсий алоқалардан фаржини сақлаш мўмин-мусулмонликнинг белгиларидандир. Пайғамбар алайҳиссолату вассаломнинг ҳадисларидан маълумки, ҳар бир одам боласи соф фитрат ила, яъни муслим бўлиб туғилади. Инсоннинг соф фитрати, шайтон вассаси ила бузилмаган табиати эса, ҳар қандай қинғир ишлар, ҳаромхариш нарсалардан, хусусан, зинодан ҳам хазар қиласиди. Бинобарин, зинонинг ҳар қандай кўринишидан сақланиш мўмин-мусулмон эркагу аёлларнинг энг муҳим сифатларидандир.

«...Аллоҳни кўп зикр қилгувчи эркаклар ва (Аллоҳни кўп) зикр қилгувчи аёллар...»

Аллоҳни кўп зикр қилиш юқорида зикр этилган ва зикр этилмаган сифатларнинг юзага келишига ва бардавом бўлишига асосий омидdir. Аллоҳни кўп зикр қилиш ҳар бир мусулмон эркак ва аёл учун зарурий амалларданdir.

Ибн Абу Ҳотим Абу Сайд ал-Худрий розияллоҳу анҳудан риво-ят қилган ҳадиси шарифда Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қачонки эр киши кечаси хотинини уйғотса ва икковлари икки ракъатдан намоз ўқисалар, ўша кеча Аллоҳни зикр қилган эркаклардан ва зокира аёллардан бўладилар», деганлар. Ҳа, зокирлик даражаси олий рутбадир. Зокирлик мақоми олий мақомдир. Ҳар бир мусулмон эркак зокирлик сифатини эгаллаши лозим. Ҳар бир муслима зокира сифатига эга бўлиши керак.

«...ўшаларга Аллоҳ мағфиратни ва улуғ ажрни тайёрлаб қўйгандир.»

Яъни, мазкур сифатларга эга бўлган ҳар бир эркакнинг ва ҳар бир аёлнинг гуноҳларини Аллоҳ, таоло бу дунёнинг ўзидаёқ, кечиришга тайёр, у дунёда эса, уларга ажр қилиб жаннатни шай этиб қўйган.

Юқорида зикр этилган олиймақом сифатлар соҳиби бўлган ҳар бир мўмин ва мўмина доимо Аллоҳ, таолонинг ҳар қандай амрини сўзсиз бажаришга тайёр туради.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةً إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمْ أَخْيَرٌ مِّنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ
يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا

36. Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун Аллоҳ ва Унинг Расули бир ишга ҳукм қилганида, ўз ишларини ўзларича ихтиёр қилмоқ йўқ. Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига осий бўлса, бас, батаҳқиқ, очиқ адашиш-ла адашибди.

Барча мўмин-мусулмонлар учун Аллоҳ таолонинг амри, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳукмлари ҳамма нарсадан устун туради. Аллоҳнинг кўрсатмаси, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг айттганлари турганида, мўмин киши, хоҳ, эркак бўлсин, хоҳ, аёл, ўзича бир иш қила олмайди. Мумкин эмас. Ким Аллоҳнинг ва Унинг Расулиниң ҳукмини қўйиб, ўзича иш тутса, Аллоҳ таборака ва таолога ва Унинг Расули соллаллоҳу алайҳи васалламга осий бўлади.

«Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига осий бўлса, бас, батаҳқиқ, очиқ адашиш-ла адашибди.»

Очиқ адашганларнинг ҳоли нима бўлиши ҳаммага маълум.

Ушбу ояти кариманинг ҳукми барча мўмин-мусулмонларга тегишли саналса ҳам, оятнинг нозил қилинишига баъзи бир воқеалар сабаб бўлгани ривоят этилади.

Жумладан, ал-Авфий Абдуллоҳ, ибн Аббос розияллоҳу анхудан қўйидагиларни ривоят қиласди:

«Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун...» ояти Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу учун совчиликка борганларида нозил бўлган. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнаб бинти Жаҳш ал-Асадия олдиларига кириб, совчилик қилиб, розилигини сўрадилар. У (Зайнаб):

«Мен унга (Зайдга) тегмайман», деди.

Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хўп де, унинг никоҳига кўнавер», дедилар. У:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менга ўз нафсимда ҳам амр қилинадими?!» деди. Икковлари гаплашиб туришганида Аллоҳ, таоло: **«Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун...»** оятини нозил қиласди. Шунда Зайнаб розияллоҳу анҳо:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, менга уни никоҳга оловчи деб рози бўлдингизми?» деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа» дедилар. Зайнаб розияллоҳу анҳо:

«Ундан бўлса, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга осий бўлмайман, ўз нафсимни унинг никоҳига топширдим», деди.

Оятнинг нозил этилишига сабаб бўлган ривоятдан кўриниб турибдики, Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳо бу никоҳга ўз иродасига қарши, Аллоҳнинг оятини эшитиб, Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг рафбатлари туфайлигина розилик бердилар.

Чунки, Аллоҳ, ва Унинг Расули ҳукм қилган ишга ҳеч бир мўмин ва мўмина қарши чиқиши мумкин эмас. Мусулмонлар ушбу эътиқодда мустаҳкам турган пайтларида, фақат Аллоҳ, таолонинг ва Расулининг ҳукми илиш юритганларида дунёнинг пешқадам уммати бўлганлар.

Жоҳилиятнинг ботил қонун-қоида ва урф-одатлари йўқотилиб, ўрнига исломий қонун-қоида ва урф-одатлар жорий этиларди. Маълумки, жоҳилиятда турли инсоний табақалар мавжуд бўлиб, ҳар кимнинг қадр-қиймати табақасига қараб белгиланар, шунга кўра муомала қилинар эди. Хусусан, қуллар ёки қулликдан озод бўлганлар одам ўрнида кўрилмасди. Ислом ҳамманинг тенг эканини, оқ билан қора, араб билан ажам, бой билан камбағал, подшоҳ билан гадо орасида ҳеч қандай фарқ йўқлигини, бўлганида ҳам, фақат тақвога кўра бўлиши мумкинлигини қатъий низом асосида йўлга қўйди. Бу ҳақда оят ва ҳадислар жуда ҳам кўп.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу оламшумул таълимотларни амалда татбиқ қилишни истадилар. Бу ишни ўз яқинла-

ридан бошладилар. Ўзларининг мавлолари – озод қилган қуллари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анху номидан аммалари Умайма бинти Абдулмуттобининг қизлари Зайнаб бинти Жаҳш ал-Асадияга совчи бўлиб бордилар. Бу билан Исломда асли қул ҳам, Бани Ҳошимдан бўлган оқсусяк ҳам баробарлигини кўрсатмоқчи эдилар. Шундай бўлди ҳам. Зайд ибн Ҳориса ва Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анхумолар оила қурдилар.

Лекин турмушлари унча келишмади. Эру хотин тутув яшай олмадилар. Зайд хотинидан норози бўлиб, унинг устидан шикоят қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига қайта-қайта келди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, унга насиҳат қилиб, сабрга чақириб, оиласига қайтарар эдилар. Кейинроқ Зайд розияллоҳу анху хотини Зайнаб розияллоҳу анҳони талоқ қилиш ниятида эканини айта бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга талоқ қилмай туришни маслаҳат берардилар. Сўнгра иш умуман бошқача тус олиб кетди.

Келгуси ояти каримада ана шулар ҳақида сўз кетади:

وَإِذْ تَقُولُ لِلَّهِ أَنَّمَّا اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسَكَ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَأَنْقَلَ اللَّهُ وَتُخْفِي
فِي نَفْسِكَ مَا أَلَّهُ مُبْدِيهِ وَتُخْشِيَ النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَىَ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِّنْهَا وَطَرَأَ
زَوْجَ حَنْدَكَهَا لَكَ لَا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجٍ أَدْعِيَاهُمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرَأَ
وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً

37. Эсла, сен Аллоҳ неъмат берган ва сен ҳам неъмат берган шахсга: «Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур ва Аллоҳга тақво қил», дер эдинг. Ва ичинингда Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани махфий тутардинг ва одамлардан қўрқардинг, ҳолбуки, Аллоҳдан қўрқоминг ҳақлироқ эди. Қачонки Зайд ундан ўз ҳожатини адо эттач, Биз сени унга уйлантиридик. Токи, мўминларга ўз асранди болалари хотинларида, улардан ҳожатларини адо қилишгач, танглик бўлмасин деб. Ва Аллоҳнинг амри амал қилиниши лозим бўлгандир.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ушбу ояти каримада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга у зот ўzlари озод қилган қуллари Зайд ибн Ҳорисага нималар деганларини эслатиш билан сўз бошламоқда:

«Эсла, сен Аллоҳ неъмат берган ва сен ҳам неъмат берган шахсга...»

Бу жумлада Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхунинг сифатлари келтирилмоқда.

«Аллоҳ неъмат берган...»

Аллоҳ Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга иймон-Ислом неъматини ва Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашиш саодатини берган эди.

«...сен ҳам неъмат берган...»

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд розияллоҳу анҳуни құллиқдан озод этган, унга күплаб яхшиликлар қылған әдилар. Шу сабабли, у жамиятда обрў-эътиборли, ҳамма хурмат қыладиган шахста айланған. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд розияллоҳу анҳуни ўта яхши құрганларидан у киши «Расулуллоҳнинг маҳбуби» лақабини олди. Кейинроқ у кишининг ўғли Усомага «Маҳбубнинг ўғли маҳбуб» номи берилди. Оиша онамиз: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари иштирок этмаган юришларга Зайдни юборадиган бўлсалар, фақат амир қилиб юборар әдилар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин қолганида Зайдни ўзларига халифа қилар әдилар», деганлар.

Ана ўшандай одам Зайнаб бинти Жаҳшдан шикоят қилиб келганида:

«Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур ва Аллоҳга тақво қил», дер эдинг».

Аввал айтиб ўтилганидек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари совчи бўлиб, ўртада туриб, Зайд ва Зайнаб икковларини никоҳлаб қўйған әдилар. Зайнаб розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аммалари Умайма бинти Абдулмуттолибнинг қизи эди. Унинг маҳрига ўн динору олтмиш дирҳам пул, бир рўмол, бир чойшаб, бир кўйлак, саксон мудд таом ва ўн мудд хурмо берилған эди. Муқотил ибн Ҳиббоннинг айтишича, бир йил ёки ундан сал кўпроқ бирга яшаганлар. Сўнгра Зайд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга хотинидан шикоят қилиб кела бошлади. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, унга: «**Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур ва Аллоҳга тақво қил**», дер әдилар.

«Ва ичинѓа Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани маҳфий тутардинг...»

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўнгилларига Зайд Зайнабни талоқ қылганидан кейин унга уйланиш ниятини солган эди. Аниқ амр бўлмаган эди-ю, аммо кўнгилларига тушган эди. Шунинг учун, Зайд розияллоҳу анҳуга «Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур», деб айтаётгандарида, хаёлларининг бир четида бу фикр бўлиб, Аллоҳдан амр келишини кутардилар. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хаёлларида кечган шу гапни ҳам эслатмоқда. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам-

нинг «Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани» махфий тутганлари-нинг сабаби кейинги жумлада келади:

«...ва одамлардан қўрқардинг, ҳолбуки, Аллоҳдан қўрқмофинг ҳақлироқ эди».

Одамларнинг «Муҳаммад ўзининг асрарди ўғли талоқ қилган хотинга уйланибди», деб айтишларидан қўрқар эдилар. Чунки, ўша вақтнинг урф-одатига биноан, асрарди ўғилга худди ўз ўғлидек муомала қилинарди. Ўз ўзининг талоқ қилган хотинига уйланиш ҳаром бўлганидек, асрарди ўғилнинг талоқ қилган хотинига ҳам уйланиш ҳаром ҳисобланарди. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу мулоҳазалар билан Аллоҳ қўнгилларига солган ишни – Зайд талоқ қилганидан кейин Зайнабга уйланиш ниятини махфий тутар эдилар. Таъкидлаб айтиш керакки, бу фақат кўнгилга тушган фикр эди. Агар Аллоҳнинг очиқ-ойдин амри бўлса, ҳеч қачон махфий тутмас эдилар. Балки, уни дарҳол ошкор қиласидилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳнинг амридан бирор сўзни ҳам махфий тутишга ҳақлари йўқ эди. Бундай қилмаганлари маълум ва машҳурдир.

Ибн Жарир ат-Тобарий раҳматуллоҳи алайҳи Омир розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда Оиша онамиз розияллоҳу анҳо қўйидагиларни айтадилар:

«Агар Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига ваҳий қилинган Аллоҳнинг китобидан бирор нарсани беркитадиган бўлсалар, «Ва ичингда Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани махфий тутардинг ва одамлардан қўрқардинг, ҳолбуки, Аллоҳдан қўрқмофинг ҳақлироқ эди» оятини беркитар эдилар».

Ха, Расууллоҳ Аллоҳнинг амрига итоат этиб, ҳеч нарсани беркитмадилар. Бу гапларни ҳам оят бўлиб нозил қилинганидан кейин ҳаммага ўқиб бердилар. Мана, асрлар давомида ўқилиб келмоқда.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ҳар бир ишни ҳикмат ила қиласиди. Бу ҳақиқат суранинг аввалида асрарди болаларга ўз фарзандидек муомалада бўлишни ботил қилган оятлар ҳақидаги баёнда ҳам айтилган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлгунларича ҳам жоҳилиятнинг ботил урф-одатларидан четда тургандар. Аллоҳ таоло у зот соллаллоҳу алайҳи васалламни Ўзи сақлаган. Фақат, бола асрараш бобида Аллоҳ ироди қилган ҳикмат юзасидан Зайд ибн Ҳорисани ўғил қилиб олганлар. Мана, энди ҳикмати юзага чиқмоқда. Аллоҳ таоло шу одатни ва унга қўшиб, асрарди ўғилнинг талоқ қилган хотинига уйланиб бўлмайди, деган жоҳилият қонунини ботил қилиш учун чиқарган ҳукмни Ўз Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётида тадбиқ этишни хоҳлаган экан. Чунки, шунда ҳукм таъсирироқ бўлади. Ҳамма ҳеч иккиланмай қабул қиласиди. Худди

шу ҳикматга биноан, Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам аммаларининг қизи бўлмиш Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳони норози бўлишларига қарамай, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга никоҳлаб берган эканлар. Худди шу ҳикмат юзасидан «Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун Аллоҳ ва Унинг Расули бир ишга ҳукм қилганида, ўз ишларини ўзларича ихтиёр қилмоқ йўқ» ояти нозил бўлган экан.

Мазкур ишларнинг асл моҳияти, улардан кўзланган ҳикмат энди юзага чиқмоқда ва Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига:

«Қачонки Зайд ундан ўз ҳожатини адо эттак, Биз сени унга уйлантиридик», демоқда.

Яъни, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу Зайнаб бинти Жаҳшдан ҳожатини адо этиб, уни талоқ қилгач, Биз ўзимиз сенга уни завжа – хотин қилиб бердик, демоқда.

Шундай бўлиши керак эди. Аллоҳ таолонинг иродаси шу эди. Аллоҳ, субҳанаҳу ва таоло Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳони Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Ўзи никоҳлаб қўйди. Бу ерда валий ҳам, маҳр ҳам, гувоҳ ҳам йўқ. Ҳаммасининг ўрнига Аллоҳнинг амри бор.

Зайнаб бинти Жаҳш онамиз бундай никоҳ билан фахрланиб юарар эдилар.

Имом Бухорий Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда бу ҳақда шундай дейилади:

«Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқа аёлларига фахрланиб:

«Сизларни аҳлларингиз никоҳлаб берган, мени Аллоҳ таоло етти осмоннинг устидан никоҳлаб берган», дер эди».

Кейинги жумлада бу ишнинг ҳикмати очиқ баён этилади:

«Токи, мўминларга ўз асранди болалари хотинларида, улардан ҳожатларини адо қилишгач, танглик бўлмасин деб».

Бироннинг асранди боласи хотинидан ўз ҳожатини адо этиб, уни талоқ қилса, уни асраб олган киши ҳалиги аёлга уйланиши мумкин эмас, деган фирт мантиқсиз бўлган жоҳилият қонунини энди Аллоҳ таолонинг Ўзи тўғрилади. Бу ишда намуна тариқасида Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахсан ўзларини танлади.

«Ва Аллоҳнинг амри амал қилиниши лозим бўлгандир.»

Бўлмасдан иложи йўқ. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таолонинг бу борадаги амрига ҳам амал қилинди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнабга уйландилар. Шу билан жоҳилиятнинг одамлар ҳаётига ва онгига қаттиқ сингиб кетган одатларидан бири – асранди

ўғилнинг талоқ қилган хотинига уйланиш ҳаром, деган қонуни ботил бўлди. Мўминлардан яна бир танглик кўтарилиди.

**مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةً اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ
قدَّرَ مَقْدُورًا**

38. Набийга Аллоҳ унга фарз қилган нарсада бирон танглик бўлмас. Бу – олдин ўтганлар ҳақида ҳам Аллоҳ тутган йўлдир. Аллоҳнинг амри белгиланган қадар бўлди.

Модомики, Аллоҳ таоло бир нарсани фарз қилар экан, ундан ҳеч уялмаслик, қандайдир танглик ҳис этмаслик керак. Аллоҳ ҳар бир нарсани Ўзи билиб қиласди. Пайғамбар ҳам Аллоҳнинг баңдаси, унинг амрига бўйсуниши лозим.

«Набийга Аллоҳ унга фарз қилган нарсада бирон танглик бўлмас.»

Шунинг учун, Зайнабга уйланиш борасида ҳам Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳеч қандай танглик бўлмаслиги керак. Одамлар у дейди, бу дейди, деган мулоҳазалар ҳам бўлмаслиги керак. Қолаверса, бу амр фақат Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёлғиз ўзлари учун бўлмаяпти.

«Бу – олдин ўтганлар ҳақида ҳам Аллоҳ тутган йўлдир.»

Аввал ўтган Пайғамбарлардан ҳам кўп хотинилари бўлган. Мисол учун, Довуд алайҳиссаломнинг юзта хотинлари бўлган. Сулаймон алайҳиссаломнинг уч юзта хотинлари бўлган. Аллоҳ шуни иро-да қилган, шундай бўлган.

الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسْلَتِ اللَّهِ وَيَخْشُونَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهُ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا

39. Улар Аллоҳнинг элчилигини етказадиган, Ундангина қўрқадиган, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан қўрқмайдиган зотлардир. Аллоҳнинг Ўзи ҳисоб қилгувчиликка кифоядир.

Аллоҳнинг йўлига ҳеч қандай тангликсиз эргашиб юрган зотлар, Набийлар қўйидаги сифатларга эга бўлганлардир:

«Улар Аллоҳнинг элчилигини етказадиган» зотлардир.

Аллоҳ уларни ўз элчиси – Пайғамбари қилиб юборган. Улар – Пайғамбар, одамларга Аллоҳнинг пайғомини – хабарларини етказувчилар. Сен ҳам, эй Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам, ўшаларга ўхшаб, Аллоҳнинг элчилигини одамларга етказадиган зотсан.

«...Ундангина қўрқадиган, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан қўрқ-майдиган зотлардир.»

Яъни, илгари ўтган Пайғамбарлар ҳам фақат Аллоҳ, таолоданги на қўрққанлар, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан қўрқмаганлар. Шунинг учун, Аллоҳ уларга нимани амр этса, ўйлаб ўтирумай, дарҳол бажаргандар. Сен ҳам, эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам, Зайнабга уйланиш масаласида Аллоҳнинг айтганини қил, одамларнинг гапига эътибор берма.

«Аллоҳнинг Ўзи ҳисоб қилгувчиликка кифоядир.»

Охиратда ҳисоб-китобни Аллоҳ, таолонинг Ўзи қиласи. Оғзига кучи етмаган одамлар эмас.

Ҳар бир нарсани ҳикмат билан қилувчи Аллоҳ, таолонинг бир никоҳ — Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Зайнаб бинти Жаҳш онамиз розияллоҳу анҳога никоҳлари масаласига бунчалик эътибор бериб, шунча оятларни нозил этиши бежиз эмас. Аввало, бу ерда гап жоҳилият даврида кенг тарқалган, одамлар қонига ва онгига сингиб кетган катта бир нотўғри урфни, қонун-қоидани ҳаётдан сиқиб чиқариш ҳақида кетмоқда. У ҳам бўлса, асранди бола тутиш, унинг талоқ қилган хотинини ўгай ота никоҳлаб ололмаслиги масаласидир. Аслида, бизнинг тушунишимизча, бу ерда асосий фикр ўша пайтда арабларда кенг тарқалган бир одатни — фарзанд асраб олиш одатини муолажа қилишдан иборат. Фарзанд асраб олиш муаммосини бўрттириб кўрсатиш учун ҳам бу ерга никоҳ масаласи қўшилган. Маълумки, ўз пушти камаридан бўлган ўғлининг хотини, яъни келини ота учун абадий маҳрам саналади. Лекин асранди фарзанднинг хотини ота учун фақат вақтинчалик маҳрам бўлади. Агар асранди фарзанд хотинини талоқ қилса, тутинган ота унга уйланиши мумкин. Худди бегона бир аёлга уйлангандек. Зоро, асранди ўғил насл-насаб жиҳатидан ҳеч қачон ҳақиқий фарзанд каби бўлолмайди. Жоҳилият даврида эса, арабларда асранди ўғил насл-насабга ҳам алоқадор ҳисобланарди. Бу ботил ҳукм туфайли жамиятда қанчалик нокулайликлар, ҳаром-хариш ишлар келиб чиқиши мумкинлиги ҳақида аввал ҳам гапирилди. Жоҳилий жамиятда жорий этилган урф-одатларни йўқ қилишдек оғир ва машаққатли вазифани бажарища намуна қилиб бу сафар Аллоҳ, таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларини жалб этди. Эҳтимол, бу йўл ила бу ҳукмнинг таъсири янада орттирилгандир.

Қолаверса, аввалги ояtlарда ҳам айтилганидек, бу ерда гап киши ўз нафсига, ўз хоҳишига қарши ўлароқ, Аллоҳ, таолонинг амрини сўзсиз қабул қилиши ҳақида кетмоқда. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи

vasallamning ўзлари бу ишда ҳам гўзал намуна бўлишлари керак эди. Шунинг учун ҳам, одамлар гап қиласидиган, турли-туман миш-мишлар тарқатадиган ишга у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам дучор бўлдилар.

Бу хусусда айтилган гаплар етарлидир. Аммо қадимда ҳам, ҳозирда ҳам бу масала Ислом душманлари ва баъзи тушуниб етмаган кишилар томонидан қайта-қайта қўзғатилиб, Исломга ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шахсларига таъна етказишга ҳаракат бўлгани учун, ҳатто баъзи исломий китобларга, баъзи тафсирларга ҳам нотўғри тушунчалар кириб қолгани учун, уламоларимиз бу масалага алоҳида эътибор билан қарайдилар. Бу хусусда душманлар томонидан тўқилган ботил ривоятларга раддия берадилар. Ана шундай ботил ривоятлардан бири қуийдагича: Эмишки, Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳо ҳали Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу билан яшаб юрганида унга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламning кўзлари тушиб, яхши кўриб қолибдилар ва «Субҳана муқаллибал қулуб» – «қалбларни айлантириб тургувчи зот пок бўлди», дебдилар. Зайнаб буни эшитиб, гап нимада эканини англабди ва Зайдга айтибди. Ана шундан кейин Зайд Зайнабни талоқ қилиш ҳақида ўйлаб қолибди ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламning ҳузурларига бориб, бу ҳақда сўз очибди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, жуфтингни ўзинг ила тутиб тур, дебдилар ва ҳоказо.

Бу гаплар тухмат ва бўхтон экани аниқдир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам аммаларининг қизи Зайнабни ундан олдин кўрмаган эдиларми? Зайнабга ўзлари совчи бўлиб, Зайдга олиб бермаган эдиларми? Наҳотки, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламдек зот бироннинг хотинига бошқача кўнгил билан қарасалар?!

Ҳамма нарсани олдиндан билгувчи Аллоҳ, душманларнинг бу хусусда бўхтон ва тухматлар тўқишлиарини ҳам олдиндан билган. Шунинг учун, унга таалуқли гапларни олдиндан очиқ-ойдин баён қилган. Қуръон шахс, жой, вақтни аниқ айтиш услубини қўлламайди. Бу унинг умумийлигини, ҳар замон, ҳар макон ва ҳар жамиятга лойиклигини ортиради.

Қуръони Каримда бирорта саҳобийнинг исми зикр қилинмаган. Аммо ушбу масалага алоқадор зотлардан бири бўлган Зайд розияллоҳу анхунинг исмини очиқ-ойдин «қачонки Зайд ундан ўз ҳожатини адо қилгач» деб келтирилган. Бу ишнинг, яъни, Зайнабга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уйланишларининг ҳам сабабини очиқ-ойдин келтирган: «Токи, мўминларга ўз асранди болалари хотинларида, улардан ҳожатларини адо қилишгач, танглик бўлмасин деб».

Қуийдаги оят ҳам худди шу масалани ёритади:

مَا كَانَ مُحَمَّدًا أَبَا أَحَدًا مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ

40. Мұхаммад сизлардан бирон әрқакнинг отаси бўлган эмас.
Лекин Аллоҳнинг Расули ва Пайғамбарларнинг сўнгтисицир. Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчицир.

Эй одамлар, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнабга уйлангани учун, Мұхаммад ўз ўғлиниң хотинига уйланди, деб бўхтон қилманглар. Чунки:

«Мұхаммад сизлардан бирон әрқакнинг отаси бўлган эмас».

Жумладан, Зайнабни талоқ қилган Зайд ибн Ҳорисанинг ҳам отаси бўлган эмас. Зайднинг отаси Ҳориса ибн Шарҳабийлдир. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд талоқ қилган Зайнабга Аллоҳнинг амри ила, жоҳилият ҳукмини ботил қилиш учун уйландилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам жоҳилият ҳукми бўйича Зайдни асраб олишлари ҳам Аллоҳ иродат этган ҳикмат ила шу одатни йўқ қилиш учун эди. Ҳеч қачон у зотга Зайд ўғил бўлган эмас. Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳеч ким ўғил бўлган эмас. Ул зот эса, ҳеч кимингизга ота бўлган эмас.

«Лекин Аллоҳнинг Расули ва Пайғамбарларнинг сўнгтисицир.»

Лекин Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳамма учун Аллоҳнинг юборган Расулицир. Ул зот Пайғамбарларнинг сўнгтисицир, ундан кейин ҳеч бир Пайғамбар келмас.

«Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчицир.»

Ана ўша ўта билиши асосида тасарруф қиласи. Ушбу масалада ҳам ана ўша билими ила тасарруф қиласи. Эҳтимол Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўғил фарзандлари турмагани ҳам ҳикматлицир?! Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳадийжа онамиздан Қосим, Тойийб, Тоҳир исмли ўғиллар кўрганлар, аммо уларнинг ҳаммаси кичиклик пайтларида вафот этган. Марям Қибтиядан Иброҳим исмли фарзанд кўрганлар, у эмизикли пайтида вафот этган. Ҳадийжа онамиздан тўртта қизлари бўлган: Зайнаб, Руқия, Умму Кулсум ва Фотима онамиз. Улардан учтаси Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан олдин дунёдан ўтганлар. Фақат Фотима онамизгина у зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан олти ой кейин вафот этганлар.

Пайғамбарларнинг сўнгтиси бўлмиш Мұхаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга фарзанд бобида мазкур ҳолатнинг жорий қилиниши Аллоҳ, таолонинг ҳикматидандир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан сўнг Расул ҳам, Набий ҳам келмаслиги аниқ. Ким бунга хилоф эътиқод қилса, коғир бўлади.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сўнгти Пайғамбар эканликларининг хабарини берган ушбу ояти каримани тасдиқловчи кўплаб ҳадиси шарифлар ҳам ворид бўлган.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи Убай ибн Каъбдан, у киши ўз оталаридан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қўйидагиларни айтадилар:

«Менинг мисолим шуки, худди, бир одам гўзал ва мукаммал ҳовли-жой қуриб, ундан биргина фиштни қўймай, ўрнини очиқ қолдирган, одамлар бинони айланиб кўриб, ундан ажабланишиб, сўнгра: «Агар мана шу ерга ҳам фишт қўйилганида эди», дейдилар, мен Пайғамбарлар ичида ўша жойга қўйилган фиштман».

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Ирбоз ибн Сория розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, мен Аллоҳнинг наздида Пайғамбарларнинг сўнгисидирман», деганлар.

Одамлар ичида турли-туман бўлмағур гапларга, ифво, бўхтон ва тухматлар тўқилишига сабаб бўлган масалага доир оятлардан кейин Аллоҳ таоло мўмин бандаларига қўйидаги хитобни қилади:

41. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳни қўп зикр қилинглар.

Аллоҳни зикр қилиш – қалбни Унга боғлашдир, У мени кузатиб турибди, деган доимий эътиборда туришдир. Аллоҳнинг буйруқларини бир лаҳза ҳам эсдан чиқармай, амалга оширишдир.

Ха, мўминлар Аллоҳни қўп зикр қилишлари матлубдир. Аллоҳ қўп зикр қилингандагина турли ёлғон, бўхтон, ифво, фийбат, чақимчилик каби гуноҳ гап-сўзлар узоқлашади. Аллоҳни қўп зикр қилган одамнинг қалбида беҳуда гапларга, сўкишишларга, кишига обрў келтирмайдиган ҳолатларга жой қолмайди. Аллоҳни қўп зикр қилган одамнинг қалбида дунёнинг, унинг матоҳларининг зикрига жой қолмайди. Аллоҳни қўп зикр қилган одамнинг қалбида турли кўнгилхушликларга, инсон зеҳнини чалғитувчи майиштларга жой қолмайди. Аллоҳни қўп зикр қилган одамнинг қалбида Аллоҳнинг муҳаббатидан бошқа муҳаббат сифмайди. Аллоҳни қўп зикр қилган одамнинг, аввало, тилида Аллоҳнинг исми жо бўлади. Сўнгра, бу муборак исм аста-секин ҳалқумига, кўксига ва қалбига етиб боради. Гарчи бундай инсон тили билан Аллоҳнинг

исмини айтмаса ҳам, қалби «Аллоҳ, Аллоҳ» деб туради. Ниҳоят, бутун вужуди шу ҳолатга етади. Ана шунда зокирлик мақомига эришади.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қилган ҳадисда қуидагилар айтилади: «Расулуллоҳнинг ҳузурларига икки аъробий келди. Улардан бири:

«Эй, Аллоҳнинг Расули, қайси одам энг яхши одам?» деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кимнинг умри узоқ бўлиб, амали яхши бўлса, ўша», дедилар. Иккинчиси эса:

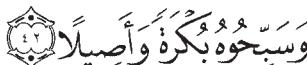
«Эй, Аллоҳнинг Расули, Исломнинг таклифлари қўпайди. Менга бир ишни амр қилингки, уни маҳкам тутай», деди. Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Доимо тилинг Аллоҳнинг зикри ила ҳўл бўлсин», дедилар.

Ҳа, Аллоҳнинг зикрини кўп қилиш мўмин бандани олий мақомларга эриштиради.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

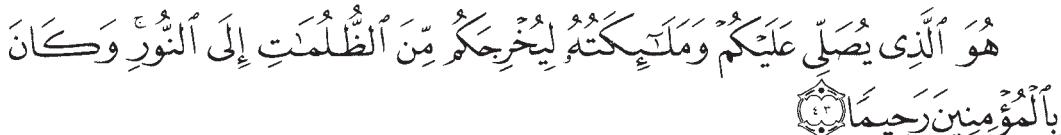
«Роббингиз: «Модомики, бандам мени зикр этиб, лаблари қимирлар экан, мен у билан биргаман», дейди», деганлар.

42. Ва эртаю кеч Уни поклаб ёд этинглар.

Эрталаб ҳам, кечқурун ҳам дунёда катта ўзгаришлар рўй беради. Шунинг учун ҳам, бу икки вақтда Аллоҳни поклаб ёд этиш алоҳида таъқидланмоқда.

Агар бандалар Аллоҳ таолони кўп зикр қилиб, уни эртаю кеч поклаб ёд этсалар, мукофоти нима бўлиши келаси оятда айтилмоқда:

43. У сизларни зулматлардан нурга чиқариш учун Ўзи ҳам, фаришталари ҳам саловот айтадир. У мўминларга ўта меҳрибон бўлган зотдир.

Аллоҳ таолонинг баңдага саловот айтиши У зотнинг баңдага бўлган раҳматини билдиради. Фаришталарнинг саловот айтиши эса, баңдага Аллоҳнинг раҳмати ёғилишини тилаб, дуо қилишларини англатади.

«У мўминларга ўта меҳрибон бўлган зотдир.»

Шунинг учун, бандаларининг зикрига муҳтож бўлмаса ҳам, бандалар ўз фойдалари учун Уни зикр қиласалар ҳам, Ўзини кўп зикр қилган, эртаю кеч поклаб ёд этган бандаларига Ўзи саловот айтиб, фаришталарига ҳам саловот айттирмоқда. Бундан ортиқ яна қандай меҳрибонлик бўлиши мумкин?!

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадиси қудсийда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ, таоло: «Ким Мени ичида зикр қилса, Мен ҳам уни ичимда зикр қиласман, ким Мени жамоат ичида зикр қилса, Мен уни унинг жамоатидан яхшироқ жамоат ичида зикр қиласман», дейди», деганлар.

Яъни, фаришталар ичида зикр қиласман, деганидир.

 تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ سَلَامٌ وَأَعْدَلُهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا

44. У зотга йўлиқадиган қундаги сўрашишлари саломдир. Ва уларга гўзал ажрни тайёрлаб қўйгандир.

Аллоҳни кўп зикр қиласиган, эртаю кеч Уни поклаб ёд этадиган ана ўша бандаларга Аллоҳ, таолонинг Ўзи ва фаришталари саловот айтиши билан бирга уларнинг:

«У зотга йўлиқадиган қундаги сўрашишлари саломдир.»

Аллоҳга йўлиқадиган қиёмат кунида ўша мўминларнинг ҳолаҳвол сўрашишлари саломдан иборатдир. Аввало, салом бериб кутуб олинади, қолаверса, барча хавфу хатардан, қиёмат куни даҳшатларидан ва дўзах азобидан саломатлик ато этилади.

«Ва уларга гўзал ажрни тайёрлаб қўйгандир.»

Аллоҳ, таолонинг Ўзи бундай зокир бандаларга гўзал ажрни – жаннатни тайёрлаб қўйгандир.

Энди Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кишиларга нисбатан тутган мақомлари, у зотнинг вазифалари ва мўминлар устидаги фазллари баён қилинади:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٢﴾ وَدَاعِيًّا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ
وَسَارِجًا مُنِيرًا

45. Эй Набий, албатта, Биз сени гувоҳлик бергувчи, хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи,

46. Ва Ўз изни ила Аллоҳга даъват қилгувчи ҳамда нурли чироқ қилиб юбордик.

Ушбу икки оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тўртта вазифалари ва битта сифатлари зикр қилинмоқда.

«Эй Набий, албатта, Биз сени гувоҳлик бергувчи» қилиб юбордик.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам барча ҳалойиқ устидан гувоҳлик берадилар. Гувоҳлик берганларида ҳам, Аллоҳ таоло ҳузурида гувоҳлик берадилар. Одамлар у зотнинг ҳақларида турли бўлмавур гап-сўзлар тарқатиш ўрнига, у кишидан яхши гувоҳлик олишга ҳаракат қилсинлар.

«...хушхабарчи...»

Иймон келтириб, ибодат ва амали солиҳ қилганларга ажру савоб, иззат-эҳтиром, икки дунё саодати ва жаннат ҳақида хушхабар берувчи ҳам Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдирлар.

«...огоҳлантиргувчи...»

Кофири, мунофиқ, осий, фосиқ, фожир бўлганларни азоб-уқубатдан, икки дунё бадбахтлигидан ва қиёмат куни шармандалиги ҳамда дўзах азобидан огоҳлантирувчи ҳам Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдирлар.

«...Ва Ўз изни ила Аллоҳга даъват қилгувчи...»

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларни Аллоҳга даъват қилувчиidlар, бошқага эмас. Даъват қилганларида ҳам, Аллоҳ таолонинг изни билан даъват қиладилар, ўзларича эмас. Бу ишни Аллоҳ таолонинг Ўзи ихтиёр қилган, Ўзи изн берган, Ўзи амр этган.

«...ҳамда нурли чироқ қилиб юбордик.»

Ҳа, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам жоҳилият зулматларидаги нурли чироқdirлар. Турли зулматлар ичida йўлини топа олмай, уриниб-суриниб юрган кишиларни Исломнинг ёруғ йўлига бошловчи нурли чироқdirлар.

Имом ибн Абу Ҳотим ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Эй Пайғамбар, албатта, Биз сени гувоҳлик бергувчи, хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи...» қилиб юбордик ояти нозил бўлганида, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Али ва Муоз розияллоҳу анҳуларни Яманга боришга амр этган эдилар. Бу икковларига:

«Бораверинглар, бас, хушхабар беринглар, нафратлантирадиган гапларни айтманглар, енгил олинглар, оғир олманглар, менга: «Эй Набий, албатта, Биз сени гувоҳлик бергувчи, хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи...» қилиб юбордик ояти нозил бўлди», дедилар.»

Имом Бухорий, имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва имом ибн Абу Ҳотим Аъто ибн Ясир розияллоҳу анҳудан қуйидаги ривоятни келтирадилар:

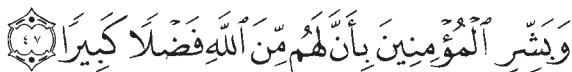
«Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу билан учрашганимда, унга:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Тавротдаги сифатларини айтиб бер», дедим. У:

«Хўп! Аллоҳга қасамки, у зот Тавротда ҳам ўзларинг ўқийдиган Қуръондаги баъзи сифатлар билан сифатлангандиirlар:

«Эй Набий, албатта, биз сени гувоҳлик бергувчи, хушхабарчи ва огоҳлантиргувчи, уммийларнинг суянчи қилиб юбордик. Сен бандамсан ва Расулимсан. Сени мутаваккил деб номладим. Қўрс ҳам, қўпол ҳам эмас. Бозорларда бақир-чақир қилгувчи ҳам эмас. Ёмонликни ёмонлик билан қайтармайди. Лекин афв қиласи, ўтиб юборади ва кечиради. Аллоҳ таоло то эгри умматни тўғриламагунча, «Лаа илааҳа Иллаллоҳ» демагунларича, унинг жонини олмайди. Бас, у билан кўркўзларни, кар қулоқларни, қулфлик қалбларни очади», деди.

Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоби яна давом этади:

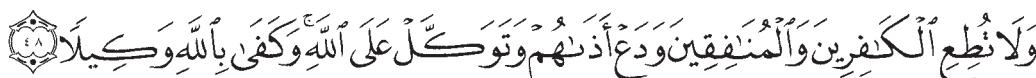

47. Мўминларга уларга албатта Аллоҳдан улуғ фазлу марҳамат бўлиши ҳақида хушхабар бер.

Ушбу оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мўминларга етказадиган хушхабар алоҳида тилга олинмоқда. Мўминларга, албатта Аллоҳ таолонинг улуғ фазлу марҳамати бўлиши таъкидланмоқда. Бундан каттароқ, бундан яхшироқ хушхабар бўлиши мумкинми?!

Кейинги ояти каримада ҳам Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломга қилаётган хитоби давом этади.

Эй Набий!

48. Кофир ва мунофиқларга итоат этма. Уларнинг озорларига парво қилма. Аллоҳга таваккал қил. Вакил бўлишга Аллоҳнинг Ўзи кифоядир.

Кофир ва мунофиқлар турли услублар билан сени ўз йўлларига солмоқчи бўладилар.

«Кофир ва мунофиқларга итоат этма.»

Сен уларга ҳеч итоат этма. Фақат Аллоҳга итоат эт.

«Уларнинг озорларига парво қилма.»

Кофир ва мунофиқларнинг озорларига парво ҳам қилма. Булар ўткинчи нарсалар.

«Аллоҳга таваккал қил.»

Барча ишларингда фақат Аллоҳ таолога суян.

«Вакил бўлишга Аллоҳнинг Ўзи кифоядир.»

Ундан бошқасининг кераги йўқ.

Эндиғи оятда кишилар ҳәётини, жумладан, оилавий ҳәётни Ислом таълимотлари асосида тартибга солиши борасидаги ҳукмлардан бири баён қилинади:

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكْتَمَ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنْ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْذِيزٌ هُنَّا فَمِتَعُوهُنْ وَسَرِحُوهُنْ سَرِحًا حَمِيلًا

49. Эй, иймон келтирғанлар! Қачонки мүминаларни никоҳлаб олсангиз, сұнгра уларни құл теккизмай туриб, талоқ қылсангиз, улар зиммасида сиз учун идда ўтириш бўлмас. Бас, сиз уларни баҳраманд қилинг ва гўзал бўшатиш ила бўшатиб юборинг.

Бу ояти каримада ақди никоҳдан кейин эру хотинлик қилмай туриб бўладиган талоқ ҳақида сўз кетмоқда. Бу ҳолат оз бўлса-да, ҳәётда учраб туради. Куёв билан келин ўртасида никоҳ ўқилганидан сўнг, улар бир-бирлари билан эру хотин сифатида хилват жойда ёлғиз қолгунларича ҳукмлар бир хил бўлади. Хилватда қолганларидан кейинги ҳукмлар эса, бошқача бўлади. Бу оятда биринчи ҳолат муолажа қилинмоқда.

Эй, иймон келтирғанлар! Қачонки мүминаларни никоҳлаб олсангиз, сұнгра уларни құл теккизмай туриб, талоқ қылсангиз, улар зиммасида сиз учун идда ўтириш бўлмас.

Никоҳдан сўнг, құл теккизмай туриб, яъни, эру хотин сифатида хилватда ёлғиз қолмай туриб талоқ қиласа, келин идда ўтирмайди. Чунки, идда эру хотинликдаги ҳәёт хурмати ва бошқа нарсалар сабабидан жорий қилингандир. Ушбу ҳолатда эса, мазкур мулоҳаза йўқ. Чунки, улар эр-хотин бўлиб, бир лаҳза ҳам бирга яшаганлари йўқ.

«Бас, сиз уларни баҳраманд қилинг...»

Яъни, сиз никоҳдан кейин, эр-хотин бўлиб яшашдан олдин талоқ қилинган келинларни баҳраманд қилинг. Бирор хурсанд қилувчи совфа беринг. Бундай совфа шариат истилоҳида «мутъя» (баҳраманд қилувчи) дейилади. Маълумки, ҳар бир инсон, шунингдек, аёл киши ҳам кўп орзу-умидлар билан турмуш қуради. Никоҳ эса, ўша орзу-умидлар амалга ошадиган вақт келганининг сўнгти ва ишончли даракчи-сидир. Аммо, энди умидимга етдим, деганида талоқ тушиши катта фожия ва кўнгилсизлик бўлади. Бунинг устига, шу хабарни эшитган одамлар ҳам, фалончи нима учун никоҳдан сўнг дарҳол талоқ қилинибди, бирор гап бўлса керак, деган фикрга боришади. Шунга ўхшаш ноқулайликларни кўтариш учун Ислом шариатида никоҳдан сўнг құл теккизмай туриб талоқ қилган эр келинга мутъя – совфа бериши жорий этилган. Албаттa, бу мутъя келиннинг маҳри тайин қилинмаган бўлса, берилиши вожибдир. Агар маҳри тайин қилинган бўлса,

унда келин маҳрнинг ярмини олади. Маҳр тайин қилинмаган бўлса, ўша вақтнинг таомилича, келин ва куёвнинг ҳолига қараб мутъя миқдори белгиланади. Шу билан, келиннинг кўнгли ҳам кўтарилади, одамларнинг оғзи ҳам беркилади. Улар, фалончини никоҳдан кейин қўл теккизмасдан туриб талоқ қиласа ҳам, куёв унга совфа бериби, бошқа бир узр бор, шекилли, дейишга ўтадилар.

«...ва гўзал бўшатиш ила бўшатиб юборинг.»

Исломда ҳар бир нарсанинг гўзал бўлишига катта эътибор берилади. Талоқ марғуб эмас, жуда ноқулай нарса. Аммо шуни ҳам гўзалик билан амалга ошириш амр қилинмоқда. Уруш-жанжал қилиб, бир-бирини сўкиб, одамлар ичидаги шарманда бўлиб эмас, гўзалик билан, яхшилик билан, бир-бирининг ҳурматини жойига қўйиб ажралиш тавсия этилмоқда.

Энди эса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оила-вий ҳаётлари ҳақида ва у зотнинг оиласлари билан мўминларнинг алоқаси қандай бўлиши кераклиги ҳақида сўз кетади.

يَسِّيْهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ الَّتِيْءَ أَتَيْتَ أَجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكْتُ يَمِينَكَ
 مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّيَكَ وَبَنَاتِ عَمَّتِكَ وَبَنَاتِ خَالِقَكَ وَبَنَاتِ خَالِئِكَ الَّتِيْ
 هَاجَرَنَ مَعَكَ وَأَمْرَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْدِحَهَا حَالِصَةً
 لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكْتُ
 أَيْمَانَهُمْ لَكِ لَا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرجٌ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا رَّحِيمًا

50. Эй Набий, Биз сенга маҳрларини берган жуфтларингни, Аллоҳ сенга ўлжа қилиб берган қўл остингдаги(чўри)ларни, амакингнинг қизлари, аммаларингнинг қизлари, тоғангнинг қизлари, холаларингнинг қизларидан сен билан ҳижрат қилганларини ҳалол қилдик. Ва агар бир мўмина аёл ўз нафсини Набийга ҳадя этса, Набий уни никоҳлаб олишни ирода қиласа, сен учун маҳсус ҳалол қилдик. Мўминларга эмас. Уларга жуфтлари ва қўллари остидаги мулк(чўри)лари ҳақида нимани фарз қилганимизни билурмиз. Буни сенга танглик бўлмаслиги учун қилдик. Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотdir.

Ушбу ояти каримада ва бундан кейин келадиган икки оятда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга қандай аёлларнинг никоҳи дуруст экани ҳақида, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам билан турмуш қурган ва қурадиган аёлларга тегишли масалалар устида сўз юритилади.

«Эй Набий, Биз сенга маҳрларини берган жуфтларингни» ҳалол қилдик.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ушбу оят нозил бўлган пайтдаги маҳрларини берган жуфтлари: Оиша онамиз – ҳазрати Абу Бакрнинг қизлари, Ҳафса онамиз – ҳазрати Умарнинг қизлари, Умму Ҳабиба онамиз – Абу Суфённинг қизлари, Умму Салама онамиз – Абу Умаййанинг қизлари, Савда онамиз – Замъя қизлари, Зайнаб онамиз – Хузайма қизлари, Зайнаб онамиз – Жаҳшнинг қизлари, Жувайрия онамиз – ал-Ҳорис қизлари ва София онамиз – Ҳайй ибн Ахтобнинг қизлари эдилар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари орасида фақат Оиша онамизгина у зотга қиз ҳолларида турмушга чиққанлар. Қолган аёлларига эса Пайғамбар алайҳиссолату вассалом, турли сабаб ва ҳикматларга биноан, ёшлари олтмишлар атрофида бўлган пайтларида уйланганлар. Бунинг устига, оналаримизнинг кўпларининг ёшлари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёшларидан катта бўлган.

«...Аллоҳ сенга ўлжа қилиб берган қўл остингдаги(чўри)ларни...» ҳалол қилдик.

Ўша пайтда бутун дунёнинг одати шу эди. Чўри хожасига хотин ўрнини ҳам босар эди. Урушда асир тушган аёллар чўри қилинади. София ва Жувайрия оналаримиз урушда асир тушганлардан эдилар. Лекин Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни чўри қилмадилар, олдин озод этиб, кейин никоҳлаб олдилар.

Шунингдек, Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Мория Қибития деган чўрилари бўлгани маълум ва машҳурдир. Мория она миз у зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан Иброҳим исмли ўғил кўрганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Мория онамизни Миср подшоҳи Муқовқис ҳадя қилган эди.

«...амакингнинг қизлари, аммаларингнинг қизлари, тоғангнинг қизлари, холаларингнинг қизларидан сен билан ҳижрат қилгандарини ҳалол қилдик.»

Уларнинг ҳижрат қилмаган қизларига уйланишинг мумкин эмас. Бу ерда никоҳи ҳалоллар билдириб қўйиляпти, холос. Буйруқ берилмаяпти. Юқорида айтиб ўтганимиздек, Пайғамбаримиз бу тоифа-нинг фақат биттасига – Зайнаб бинти Жаҳш онамизга уйланганлар, холос. Бу ерда, аслида, Аллоҳнинг йўлида, дину диёнат йўлида қилинган ҳаракат – ҳижратнинг ҳурмати юқори кўтарилмоқда, холос.

«Ва агар бир мўмина аёл ўз нафсини Набийга ҳадя этса, Набий уни никоҳлаб олишни ирода қилса, сен учун маҳсус ҳалол қилдик. Мўминларга эмас.»

Бу ерда гап валийсиз, маҳрсиз ва гувоҳсиз никоҳлаб олиш ҳақида кетмоқда. Агар бирор мўмина аёл ўз нафсини Пайғамбар соллал-

лоҳу алайҳи васалламга ҳадя этса, у зот ўша аёлни никоҳлаб олишни хоҳласалар, валийсиз, маҳрсиз ва гувоҳсиз никоҳлаб олишлари мумкин. Лекин бундай никоҳ, мўминларга мумкин эмас. Улар фақат валий, маҳр ва гувоҳ билан никоҳланишлари мумкин.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга кўпгина аёллар ўз нафсларини ҳадя этганлар. Умму Шарийқ, Хавла бинти Ҳаким, Лайло бинти ал-Хотийм розияллоҳу анҳолар шулар жумласидандир. Лекин Расули Ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг биронтасига ҳам уйланмаганлар.

«Уларга жуфтлари ва қўллари остидаги мулк(чўри)лари ҳақида нимани фарз қилганимизни билурмиз.»

Яъни, мўминларга хотинлари ва чўрилари ҳақида Ўзимиз фарз қилган маҳр, гувоҳлар, ақди никоҳ, тўрттадан ортиқ бўлмаслик, шунингдек, чўриларга хос жиҳатларни Ўзимиз яхши билурмиз.

«Буни сенга танглик бўлмаслиги учун қилдик.»

Яъни, ушбу оятда зикр қилинган уйланиш бобидаги ўзингтагина хос – никоҳда тўрттадан ортиқ аёлни ушлаб туришни, мазкур тоифа аёлларга уйланишни, чўри тутишни, ўз нафсини ҳадя қилган хотинга маҳрсиз, гувоҳсиз уйланишни сенга танглик бўлмаслиги учун қилдик.

﴿ تَرْجِيْحَ مَنْ تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتَقْوِيْ إِلَيْكَ مَنْ تَشَاءُ وَمَنِ ابْتَغَيْتَ مِمَّنْ عَزَّلَتْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْفَعَ أَنْ تَقْرَأَ أَعْيُنَهُنَّ وَلَا يَحْزَبَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْتَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴾

51. Улардан хоҳлаганингни нари қўйиб, хоҳлаганингни ўзингта олурсан. Ўзинг четлатганлардан бирортасини истасанг, сенга гуноҳ бўлмас. Шундай бўлиши уларнинг кўзлари қувончга тўлиши, хафа бўлмасликлари ва ҳаммаларининг сен уларга берган нарсадан рози бўлишларига яқинроқдир. Аллоҳ қалбларингиздаги нарсани биладир ва Аллоҳ ўта билгувчи ва ўта ҳалийм зотдир.

Ушбу ояти каримада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг юқорида зикр этилган аёллар билан қандай муомалада бўлишлари баён қилинмоқда. Юқоридаги оятда, асосан, маҳрларини бериб, никоҳлаб олган завжай мутоҳҳаралари, амаки,amma, тоға, холаларнинг ҳижрат қилган қизлари ва ўз нафсини ҳадя этган мўмinalар ва чўрилар ҳақида гап борган эди. Буларнинг бир қисми фараз қилгандаги рухсатлар бўлиб, воқелиқда ўз нафсини ҳадя қилиши мумкин мўмinalар ва завжай мутоҳҳаралари қолган эди.

«Улардан хоҳлаганингни нари қўйиб, хоҳлаганингни ўзингта олурсан.»

«Улардан» лафзидан, ўз нафсларини ҳадя қилган мўминалар қасд қилинган бўлганида, ўз нафсини ҳадя қилган аёллардан хоҳлаганингни қабул этиб хотин қилиб олурсан, маъноси чиқар эди. Аммо уларнинг бирортасини ҳам қабул қилмаганлари юқорида айтиб ўтилди. Демак, бу жумладаги ҳукм фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ушбу оят нозил бўлган пайтдаги завжай мutoҳҳараларига хос бўлиб қолади. Баъзи уламоларимиз, аёлларингдан хоҳлаганингни талоқ қилурсан, хоҳлаганингни талоқ қилмай, олиб қолурсан, деган маънони олға сурадилар. Аммо кейинги оят бу фикрни рад этади. Шунинг учун ҳам, кўпчилик уламоларимиз, бу рухсат Гайфамбари-миз соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ўз завжай мutoҳҳаралари билан бирга ётиш тақсимларида у зотга хоҳлаганча йўл тутиш ихтиёри берилганини ифода этади, дейдилар. Яъни, завжаларингдан бирортасига навбат келса ҳам, олдига кирмай, нари қўйиб, хоҳлаганинг билан, навбати келмаса ҳам, бирга ётурсан, деганидир, дейишади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи вассаллам аёллари билан навбатманавбат ётар эдилар. Мабодо, навбатни бузишга эҳтиёж чиқиб қолса, навбати келган онамиздан, фалончининг олдида тунашимга изн берасанми, деб сўрар эдилар. Бу оятда эса, сўрамасдан ҳам, ўзлари нимани истасалар, қилаверишга ҳақлари бор эканлиги баён қилинмоқда.

«Ўзинг четлатганлардан бирортасини истасанг, сенга гуноҳ бўлмас.»

Бу ҳам, фараз маъносида олсак, ўз нафсини ҳадя қилган аёлни олдин рад этиб, кейин яна хоҳлаб олганинг сенга гуноҳ бўлмас, маъноси чиқади. Ёки завжаларингдан бирортасига навбатида кирмай қўйган бўлсанг, истаган пайтингда кираверасан, маъноси чиқади.

«Шундай бўлиши уларнинг кўзлари қувончга тўлиши, хафа бўлмасликлари ва ҳаммаларининг сен уларга берган нарсадан рози бўлишларига яқинроқдир.»

Чунки, бу ишларни Аллоҳнинг амри билан қилаётганингни билганиларидан кейин, аёлларингнинг кўзлари қувончга тўлади, хафа бўлмайдилар ва рози бўладилар.

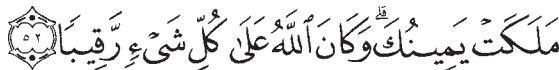
«Аллоҳ қалбларингиздаги нарсани билади...»

Шунинг учун ушбу ҳукмни жорий қилди.

«...ва Аллоҳ ўта билгувчи ва ўта ҳалийм зотдир.»

У зот ҳамма нарсани, ошкору махфийни, каттаю кичикни билади. Ўта ҳалиймлигидан бандаларини иқоб қилишга (жазолашга) шошилмайди.

لَا يَحْلِلُ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدِ وَلَآ أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُنَ إِلَّا مَا

52. Сенга бундан бошқа аёллар ҳалол бўлмас ва уларга бошқа завжаларни алмаштиришинг ҳам бўлмас. Агар ўшаларнинг ҳусни сени ажаблантирса ҳам. Магар қўлингда мулк бўлган (чўри) бўлса мумкин. Аллоҳ ҳар бир нарсани қузатиб тургувчи зотдир.

Имом Имодуддин Исмоил ибн Касир ўз тафсиirlарида ушбу ояти карима хусусида қўйидагиларни ёзадилар: «Кўпгина уламолар, жумладан, ибн Аббос, Мужоҳид, Захҳок, Қатода, ибн Зайд, ибн Жарир ва бошқалар: ушбу оят Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжайи мutoҳҳараларини мукофотлаш учун, улардан рози бўлганлик аломати сифатида нозил бўлгандир, – дейдилар. – Бу нарса Расуулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан, аввал айтиб ўтилганидек, икки нарсадан бирини ихтиёр қилишни талаб қилганларида, гўзал йўл тутиб, Аллоҳни, Унинг Расулини ва охират диёрини ихтиёр қилганлари учун мукофотдир. Улар Расуулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ихтиёр қилганларида мукофоти учун Аллоҳ, таоло у зот соллаллоҳу алайҳи васалламни уларга боғлаб қўйди. Расуулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга улардан бошқага уйланишни ёки уларнинг ўрнини бошқа аёл билан алмаштиришни, агар ўша бошқа аёлларнинг ҳусни у зотни ҳайратлантирса ҳам, ҳаром қилиб қўйди. Магар чўрилар ва асиралар бўлса, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга танглик йўқ эди.

Бошқа тафсиirlаримиз: оналаримиз бу дунё ҳаёти ва унинг зийнатларини хоҳламай, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни ихтиёр қилганлари учун Аллоҳ, таоло уларни уч нарса билан мукофотлади, дейишади.

Биринчиси: улар ҳамма аёллардан устун қўйилдилар. Аллоҳ таоло уларга: «Сизлар бошқа аёллардан бирортасига ўхшамайсиз», деди.

Иккинчиси: уларни «мўминларнинг оналари» деб эълон этилди.

Учинчиси: Расуулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга уларни талоқ қилишни, уларни бошқаларга алмаштиришни ман этилди.

«Сенга бундан бошқа аёллар ҳалол бўлмас...»

Яъни, ҳозир ўзингта жуфтиҳалол бўлиб турган аёллардан бошқасига уйланиш сенга ҳалол эмас.

«...ва уларга бошқа завжаларни алмаштиришинг ҳам бўлмас.»

Яъни, ҳозирги аёлларингдан бирортасини талоқ қилиб, ўрнига бошқа аёлга уйланишинг ёки бирортаси вафот этса ҳам, ўрнига бошқа аёл олишинг мумкин эмас.

«Агар ўшаларнинг ҳусни сени ажаблантирса ҳам...»

Яъни, ўша, сен уйланмоқчи бўлган аёлларнинг ҳусни-жамоли сени ажаблантириб, уйланишни жуда-жуда хоҳласанг ҳам, мумкин эмас.

«Магар, қўлингда мулк бўлган (чўри) бўлса, мумкин.»

Яъни, ҳозир мавжуд аёлларингнинг устига уйлансанг, бўлмайди. Аммо чўри сақласанг, мумкин. Уламоларимиз таъкидлашларича, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга Мория Қибтия онамиз ушбу ояти карима нозил қилинганидан сўнг ҳадя этилганлар.

Исломда кўп хотинлиликка рухсат берилгани душманларнинг беҳисоб тұхмат ва бўхтонларига восита қилинганидек, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тўрттадан кўп хотинли бўлганлари ҳам талай ифво ва тұхматларга сабаб бўлган.

Ислом душманларининг бу борада тўқиган бўхтонларининг ху-
лосаси қуйидагичадир: «Мұҳаммад шаҳвоний одам бўлган, у лаззат
учун, шаҳват учун ҳар нарсани қилишга тайёр эди. Шунинг учун
ҳам, битта хотин билан кифояланмай, ўзига эргашганларга жорий
қилган тўрт хотинга ҳам қаноат қилмай, ўнта хотин олган», деганлар.

Бу тұхматларга уламоларимиз жуда қониқарли жавоблар бер-
ганлар.

Аввало, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлла-
ри у зот алайҳиссалом олтмиш ёшга яқинлашиб қолганларида кўпай-
ган. Бу ҳам маълум ҳикматлар юзасидан. Қолаверса, оналаримиз-
нинг кўплари Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан катта
ёшда бўлишган. Энди ўйлаб кўрайлик, олтмишга яқинлашиб қолган
одам шаҳвоний ниятда уйланадиган бўлса, ўзидан катта ёщдаги кам-
пирга уйланадими?! Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам
ёшлиқ чоғларида уйланган биринчи аёллари Ҳадийжа онамиз у ки-
шидан ўн беш ёш катта бўлганлар. Йигитлик чоғлари худди шу
онамиз билан бирга кечган. Ҳадийжа онамиз вафот этганларида
Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эллик ёшда эдилар. Қани
бу ерда шаҳват ортидан юриш? Оиша онамиздан бошқа оналари-
миз бир ёки бир нечта эрга теккан аёллар эдилар. Шаҳватта берил-
ган одам шундай қиладими?

Энди аёллари сонига келайлик. Аввал айтганимиздек, Пайғамба-
rimiz соллаллоҳу алайҳи васаллам умрларининг кўп қисмини Ҳа-
дийжа онамиз билан ўтказдилар. Йигирма беш йил бирга умр кўрди-
лар. Ҳадийжа онамиз вафотларидан сўнг яна уч йил Маккаи Му-
каррамада яшадилар. Сўнгра ҳижрат қилдилар. Ҳижратдан кейин
ҳам аёллари дарҳол кўпайгани йўқ. Турли ҳодисалар, илоҳий ҳик-
матлар тақозосига кўра оналаримизга уйланганлар. Мана, ушбу су-
рада ўрганганимиз Зайнаб бинти Жаҳш онамизга уйланишлари ҳам

ҳикматта биноан, Аллоҳнинг амри билан, тахминан, у зот алайҳис-саломнинг эллик саккиз ёшлирида содир бўлди.

Пайғамбарлар учун кўп хотинли бўлиш фақат Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга хос эмаслигини ҳам билдик. У кишидан аввалги Пайғамбарлар ҳам кўп хотинли бўлишган. Пайғамбарлик мақоми шуни талаб қилган бўлса, ажаб эмас. Довуд алайҳиссаломнинг юзта, Сулаймон алайҳиссаломнинг уч юзта хотинлари бўлгани айтилди.

Турли ижтимоий, сиёсий, таълимий, қонуний ва бошқа ҳикматларга кўра Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари сони тўққизтага етган бўлса, ҳеч ажабланадиган жойи йўқ. Аввало, дин таълимотлари ва ҳукмларини мусулмон умматининг аёлларига етказиш ва Пайғамбарлик хонадонини бошқариб туриш учун тўртга аёл эмас, кўпроқ аёллар бўлганлари маъқул. Исломдан олдин хотинлар сони чегараланмаган эди. Ким нечта хоҳласа, шунчага уйланаверарди. Бу борада эркакларнинг иштаҳаларини чегаралаб, бир эркак бир вақтнинг ўзида тўрттадан ортиқ аёлга эр бўла олмаслигини Ислом ҳукм қилди. Бу чегарани Қуръони Карим қўйди. Бу ҳақда «Нисо» сурасининг оятлари нозил бўлганида, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мutoҳҳаралари тўққизта эди. Уларнинг ҳар бири «Мўминларнинг онаси» деб Аллоҳ томонидан аллақачон атаб қўйилган эди. Бунинг устига, мабодо, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг тўрттадан ортифини талоқ қилсалар, бошқа эрга тегишлари мумкин эмас эди. Аллоҳ, буни ман қилган. Уларга уйланишларидан кўзланган ҳикмат ҳам ботилга айланар эди. Шунинг учун, Аллоҳ таолонинг Ўзи Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни тўрт хотинли бўлиш ҳукмидан истисно қилди. Яқиндагина ўрганиб ўтган оятимиз билан улардан бошқага уйланишларини ҳам ман этди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари кўп бўлишининг турли ҳикматлари борлиги аввал ҳам айтиб ўтилди. Бу ҳикматлар икки турга бўлинади: умумий ҳикматлар ва хусусий ҳикматлар. Умумий ҳикматлар қўйидагилардан иборат:

1. Таълим-тарбияга оид ҳикматлар.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари сони кўпайиши, асосан, Ислом уммати аёлларига дину диёнат ва шариат аҳкомларини ўргатувчи устозлар тайёрлаш билан боғлиқ бўлган. Маълумки, Ислом ижтимоий ҳаётнинг барча соҳасини, каттаю кичигини илоҳий қонун асосида қайтадан қуриб чиқди. Жамиятнинг ярми эса, аёллардан иборат. Умумий таълимни Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам берсалар ҳам, унинг кўпгина қирраларини

аёлларга аёл киши етказиши керак эди. Шу сабабдан, Пайғамбари-мизнинг рисолатини аёлларга тўқис етказишда оналаримиз хизмат қилгандар. Улар бу ишни шараф билан уddaлагандар. Пайғамбари-миз соллаллоҳу алайҳи васалламдан энг кўп ҳадис ривоят қилган шахс Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу бўлсалар, иккинчи ўринда Оиша онамиз турадилар. Шуни эслашнинг ўзи кифоя бўлса керак. Бунинг устига, Пайғамбаримизнинг суннатлари фақат гапларидан иборат эмас. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилган амаллари ва иқрорлари ҳам суннатдир. Оналаримиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга яшашлари давомида у зотдан кўрган амал ва ҳолатларини ҳам Ислом умматига етказганлар.

2. Шариат қонунларини жорий қилиш билан боғлиқ ҳикматлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари кўп бўлишининг яна бир ҳикмати баъзи шаръий ҳукмларни жорий қилишда кўринади. Бунга ушбу сурада ўрганиб ўтган оятларимиз ёрқин мисодир. Жоҳилиятда кенг тарқалган «асранди бола тутиш» одатини ботил қилиб, унинг ўрнига исломий ҳукмни жорий этиш учун Аллоҳ, таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ўзларининг асрарди ўғиллари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу талоқ қилган Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳога уйланишни буюрди. Бу никоҳда ҳеч қандай шаҳвоний мақсад бўлмай, бош масала жоҳилият қонунини ботил қилиб, Ислом қонунини жорий этишдир.

3. Ижтимоий ҳикматлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари кўп бўлишининг умумий ҳикматларидан яна бири ижтимоий масалаларда кўринади. Мисол учун, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Оиша онамизга уйланишларини олайлик. Бунда ижтимоий алоқаларни мустаҳкамлаш ҳикмати бордир. Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг Исломга, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга қилган фидокорликларини тақдирлаш, ўргадаги алоқани янада мустаҳкамлаш учун у кишининг қизларига уйланганлар. Худди шу гапни ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг қизлари Ҳафса онамизга уйлашилари ҳақида ҳам айтишимиз мумкин.

4. Сиёсий ҳикматлар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг баъзи аёлларга уйланишларида сиёсий ҳикматлар ҳам бор. Ул зотнинг баъзи оналаримизга уйланишлари сабаб бўлиб, баъзи қабилалар, жамоа ва тоифалар Исломга кирган, мусулмонлар янада кучайганлар.

Мисол учун, Бани Мусталақ қабиласи билан бўлган урушда Жувайрия бинти ал-Ҳорис онамиз асирга тушадилар. У киши фидя – тўлов тўлаб, асирлиқдан озод бўлмоқни истаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу

алайҳи васалламдан ёрдам сўрайдилар. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у киши учун фидя бериб, ўзлари уйланиш ниятлари борлигини айтадилар. Жувайрия онамиз рози бўладилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Жувайрия онамизга уйланганларини кўрган мусулмонлар, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам куёви бўлган қавмни асириқда ушлаб турдизми, деб барча бани мусталақлик асиirlарни озод қиласидилар. Бундай олийжаноблик ва мардликни кўрган Бани Мусталақ қабиласи бирдан Исломга киради.

Мавзу муносабати ила шу ерда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мутоҳҳаралари, оналаримиз розийаллоҳу анхолар ҳақларида қисқача тўхталайлик:

1. Ҳадийжа бинти Хувайлид розияллоҳу анҳо: Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам биринчи аёллари Ҳадийжа онамиз розияллоҳу анҳога уйланганларида йигирма беш ёшда, Ҳадийжа онамиз эса, қирқ ёшда эдилар. Кўриниб турибдики, бу никоҳдан кўзланган бош мақсад шаҳвоний мақсад эмас. Аллоҳ таоло Ўз ҳикмати ила Ҳазрати Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни Пайғамбарликни қабул қилиб олишга шу тарийқа тайёрлаган. Дарҳақиқат, Жаброил алайҳиссалом биринчи бор ваҳий олиб келганида, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга энг биринчи иймон келтирган инсон Ҳадийжа онамиз бўладилар.

Кейинчалик ҳам энг оғир пайтларда Ҳадийжа онамиз Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга энг ишончли ёрдамчилардан бўладилар. Ўзларининг мол-мулкларини, жамиятдаги обрўларини, бор имкониятларини Ислом йўлида сарфладилар. Ўша пайтда Ҳадийжа онамиз ўринларида тажрибасиз ёш келин бўлганида, бундай оқилона ишларни қила олармиди, йўқмиди – Аллоҳ билади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг гуллаган ёшлиқ чоғларини Ҳадийжа онамиз билан ўтказдилар. У киши билан йигирма беш йил умр кечирдилар. Ҳадийжа онамиз вафот этган йилни «маҳзунлик иили» деб эълон қилдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳадича онамизнинг устларига хотин олмадилар. У киши алайҳиссалом Ҳадича онамизни ўта яхши кўрганлар ва қадрлаганлар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳадийжа онамиз ҳақларида: «Аллоҳга қасамки, Аллоҳ менга унинг ўрнига ундан яхшироғини бермади. Одамлар менга куфр келтирганида, у менга иймон келтирди. Одамлар мени ёлғончи қилгандарида, у мени тасдиқлади. Одамлар мендан нарсаларини беркиттагнида, у молини мен учун сарфлади. Аллоҳ таоло менга бошқа аёллардан эмас, ундан фарзанд берди», деган эдилар.

2. Савда бинти Замъя розияллоҳу анҳо: Савда онамиз аввал ас-Сакрон ибн Амр ал-Ансорий деган киши билан турмуш қурган эди-

лар. У онамизнинг ёшлари ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёшларидан катта бўлган. Савда онамиз эрлари билан Ҳабашистонга ҳижрат қиласиган Ислом фидойиларидан эдилар. У ердан Маккай Мукаррамага қайтиб келганларида эрлари вафот этади. Катта ёшли аёл, Ислом учун жонини фидо қиласиган инсон ёлғиз, қаровсиз қолади. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ана ўша кекса аёлнинг қўнглини қўтариш учун ҳамда онасидан етим қолган кичкина Фотимага қараб туриши учун ўзларига никоҳлаб оладилар. Агар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шаҳват учун уйланадиган бўлсалар, дунёдаги энг гўзал қизларни ота-оналари у зот алайҳиссаломга жон деб тутадиган бир пайтда олтмишнинг атрофидағи бева аёлни никоҳларига олар эдиларми? Ривоят қилинишича, Савда онамиз семизгина аёл бўлганлар. У кишининг кичик Фотимага қарашда, уй ишларига уринишда ўнғайсизланишларини кўриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам табассум қилиб қўяр эканлар.

3. Оиша бинти Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳо: Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қиз ҳолатида уйланган бирдан-бир хотинлари Оиша онамиздир. Оиша розияллоҳу анҳо оналаримиз ичидаги энг заковатли, ёддашга қобилиятли, илмлиси эдилар. Улуғ саҳобалар ҳам ўзлари еча олмаган масалаларда Оиша онамизга мурожаат қилишарди. Оиша онамиз Абу Хурайрадан кейин энг кўп ҳадис ривоят қиласиган, фиқҳ, тиб ва шеър илмида ҳам тенгсиз зотдирлар. Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Оиша онамизга уйланишларида, юқорида айтиб ўтганимиздек, Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳунинг анҳунинг Ислом учун, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам учун кўрсатган чексиз фидокорликларидан миннатдорлик кайфияти ҳам бор эди.

4. Ҳафса бинти Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳо: Ҳафса онамизнинг аввалги эрлари Хунайс ибн Хузофа розияллоҳу анҳу эди. У киши энг жасур ва шижиоатли паҳлавонлардан бўлиб, Бадр урушида шаҳид кетдилар. Шундан кейин ҳазрати Умар қизини ҳазрати Абу Бакр ва ҳазрати Усмон икковларидан бирига бермоқчи бўлдилар. Аммо Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига улуғ илтифот кўрсатиб, қизлари Ҳафсани ўз никоҳларига олдилар. Ҳафса онамиз ҳам олима бўлганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўплаб ҳадислар ривоят қиласиганлар.

5. Зайнаб бинти Хузайма розияллоҳу анҳо: У кишининг аввалги эрлари Ислом йўлидаги дастлабки шаҳид паҳлавонлардан бири Убайдада ибн ал-Ҳорис розияллоҳу анҳу эди. У киши Бадр урушидаги яkkамаякка олишувда шаҳид бўлган. Бу пайтда Зайнаб онамиз ярадор мужоҳидларга ёрдам берардилар. У киши эрлари шаҳид бўлганига қарамасдан, то мусулмонлар урушда болиб келгунларича тиним билмадилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнаб бинти Хузайма онамизнинг жиҳодлари, сабрлари ва жасоратларини, Аллоҳнинг дини йўлидаги фидокорликларини тақдирлаб ва эрлари шаҳид бўлиб, ёлғиз қолганини билганларидан кейин никоҳларига олдилар. Уша пайтда Зайнаб онамиз олтмиш ёшда эдилар. Бу никоҳни шаҳват учун деб айтиб бўладими?! Икки йилдан сўнг Зайнаб онамиз вафот этдилар, Аллоҳ, у кишидан рози бўлсин.

6. Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳо: У киши аввал Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга турмушга чиққанлари, кейин қайси ҳикматлар юзасидан Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга завжа бўлганлари ҳақида юқорида батафсил гапирилди. Зайнаб бинти Жаҳш онамизнинг Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга никоҳланишлари ҳам Аллоҳнинг амри билан бўлган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга никоҳланишлари ҳам Аллоҳ, таоло нозил қилган ояти карима билан бўлди.

7. Умму Салама Ҳинҷ бинти Умайя ал-Махзумия розияллоҳу анҳо: Умму Салама онамиз ўзларининг биринчи эрлари Абдуллоҳ, ибн Абдул Асаດ розияллоҳу анҳу билан Ҳабашистонга ҳижрат қилиб, Ислом йўлидаги фидокорлар сафидан ўрин олишган эди. Эрлари Уҳуд жангига шаҳид бўлгач, тўрт боласи билан тул ва қаровсиз қолади. Ана шу ҳолатларни эътиборга олиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини никоҳларига олмоқчи бўлганларида, узр айтиб, етимларим бор, ўзим қари ва рашқчиман, дедилар. Лекин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам етимларни тарбияларига олмоқчи эканликларини, ёшнинг аҳамияти йўқлигини ва рашқ кўтарилиши учун duo қилишларини айтдилар. Умму Салама онамизнинг ҳам бошқа оналаримиз каби фазилатлари, яхши хислатлари ва хизматлари жуда кўп. Айниқса, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга тадбирли фикр билан маслаҳат берганлари машҳурдир. Ҳусусан, Ҳудайбия сулҳи чоғида.

8. Умму Ҳабиба Рамла бинти Абу Суфён розияллоҳу анҳо: Бу онамиз ҳам Ҳабашистонга ҳижрат қилган мужоҳидлардан эдилар. Эрлари Убайдуллоҳ, ибн Жаҳш Ҳабашистонда вафот этади. Олис юртларда яқин кишисидан айрилиб, ёлғизлик ичида қолган мўминанинг кўнглини кўтариш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга уйланишга қарор қилдилар. Ҳабашистон подшоҳи Нажошийдан Умму Ҳабибага совчи бўлиб боришини сўрайдилар. Нажоший бу илтимосни амалга оширади ва Умму Ҳабиба онамизга Пайғамбаримизнинг номларидан тўрт минг дирҳам маҳр беради. Умму Ҳабиба онамизнинг оталари Абу Суфён ўша пайтда Исломнинг ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг ашаддий душмани эди. Шунга қарамай, у бу никоҳдан хурсанд бўлди. Албатта, бу иш Абу Суфённинг душманлигини кесиш йўлида хизмат қилганига шубҳа йўқ.

9. Жувайрия бинти ал-Ҳорис розияллоҳу анҳо: Жувайрия она-миз Бани Мусталақ қабиласи бошлиғи ал-Ҳорис ибн Зирорнинг қизи эдилар. У кишининг аввалги эрлари Мусо ибн Сафрон деган одам эди. Жувайрия онамизнинг урушда асир тушганлари, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини озод қилиб, ўз никоҳларига олганлари ва шу сабабдан бани мусталақликларнинг ҳаммаси мусулмон бўлганлари ҳақида юқорида айтиб ўтилди.

10. София бинти Ҳайй ибн Ахтоб розияллоҳу анҳо: Хайбарда у кишининг эрлари мусулмонларга қарши урушда қатл этилиб, ўзлари асирга тушдилар. Мусулмонлар Бани Қурайза қабиласининг улуғи Ҳайй ибн Ахтобнинг қизи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга муносиб, деб асира Софияни у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб келишди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Софияга икки нарсани таклиф қилдилар. Ё уни асириликдан озод қилиб, никоҳларига оладилар ёки шундай озод қилиб юборадилар ва у бориб, қариндошларига қўшилиб олади. София онамиз биринчи таклифни қабул қилиб, аввалдан Исломга кирмоқчи бўлиб юрганларини айтдилар.

11. Маймуна бинти ал-Ҳорис ал-Ҳилолия розияллоҳу анҳо: Бу онамизнинг номлари Барра бўлган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маймуна деб ўзгартирганлар. У кишининг аввалги эрлари Абу Раҳм ибн Абдул Уззо бўлган. Маймуна онамиз розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз никоҳларига олган охирги аёл бўлиб, ҳазрати Аббоснинг тавсияларига биноан уйланганлар. Бу никоҳ Расулуллоҳга катта ёрдам кўрсатган Бани Ҳилол қабиласини тақдирлаш ва Маймуна онамизнинг ўзларига яхшилик қилиш учун бўлган эди. Маймуна онамиз оналаримиз ичидаги энг тақвадорлари ва силаи раҳмни кўп қиладигани эдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларига нисбатан алоқалари ва мақомлари баёнидан кейин, энди келадиган оятларда мўмин-мусулмонларнинг бу шарафли мақомга, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳамда завжай мutoҳҳараларига қандай муомалада бўлишлари лозимлиги таълим берилади:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءامَنُوا لَا نَدْخُلُوا بَيْوَتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ
نَظِيرٍ إِنَّهُ وَلَكُنْ إِذَا دَعَيْتُمْ فَادْخُلُوا إِذَا طَعَمْتُمْ فَأَنْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَعِنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ
ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي الَّذِي فَيَسْتَحِيٌ مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحِيٌ مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا
سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَّعًا فَسَلُوْهُنَّ مِنْ وَرَاءِ جَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا

كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبْدًا إِنَّ ذَلِكُمْ
كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا

53. Эй, иймон келтирганлар! Набийнинг уйларига кирманг. Магар, таомга изн берилганида, унинг пишишига мунтазир бўлмайдиган бўлиб (киринг). Лекин чақирилсангиз, кириңг-да, таомни еб бўлингиз билан тарқалиб кетинг, гапга берилиб, (қолиб) кетманг. Албатта, бундай қилишингиз Набийга озор берур. У эса, сизлардан ҳаё қиласади. Аллоҳ ҳақ(ни айтиш)дан ҳаё қилмайдир. Қачонки улардан бирор нарса сўрасангиз, парда ортидан сўранг. Шундай қилмоғингиз ўз қалбларингиз учун ҳам, уларнинг қалблари учун ҳам покроқдир. Сиз учун Расулуллоҳга озор бериш ва ундан кейин унинг жуфтларини никоҳингизга олишингиз ҳеч қачон мумкин эмас. Албатта, бундай қилмоғингиз **Аллоҳнинг наздида катта(тunoх)дир.**

Ушбу ояти кариманинг маъноларини яна ҳам чуқурроқ англаб етишимиз учун унинг нозил бўлиш сабабини ўрганиб чиқайлик.

Имом Бухорий ва имом Муслим қилган ривоятда машҳур саҳобий Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнаб бинти Жаҳш онамизга уйланган кунлари нималар бўлгани ҳақида қўйидагиларни айтадилар:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уйланиб, ўз аҳллари хузурига киргандарида онам хийс (таомнинг тури) қилиб, тавр (идиш)га солиб:

«Эй Анас, мана буни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга олиб боргин-да, буни сизга онам бериб юборди, у киши сизга салом айтдилар ва мана шу озгина нарса биздан сизга, деб айтдилар, дегин», дедилар.

Мен уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга олиб бориб:

«Онам сизга салом айтдилар ва мана шу озгина нарса биздан сизга, деб айтдилар», дедим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Уни қўй, – дедилар, сўнгра: – энди бориб фалончи, фалончиларни ва йўлда учратган одамларингни ҳам айтиб кел», деб бир қанча одамларнинг исмларини айтдилар. Мен у зот айтган одамларни ва йўлда учратгандаримни чақириб келдим. (Одамлар:

«Неча киши эдилар?» деб сўраганларида, Анас розияллоҳу анҳу:

«Уч юз кишича бор эди», деганлар.) Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Эй Анас, таврни олиб кел», дедилар». Суффа ва ҳужра одамларга тўлиб кетган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ўнта-ўнтадан халқа бўлиб ўтиинглар, ҳар ким ўз олдидан есин», дедилар. Ҳаммалари еб тўйдилар. Бир гуруҳи чиқиб, бир гуруҳи кириб, ҳаммалари едилар. Сўнг менга:

«Эй Анас, кўтар», дедилар. Билмайман, олиб келиб қўйганимда кўпмиди ёки қайтариб олганимдами? Ўшалардан баъзи гуруҳлар, Расулулоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйларида ўтириб, гаплашиб қолдилар. Расулулоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўтиридилар. Аёллари эса, юзини деворга ўтириб ўтирарди. Бу ҳолат Расулулоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламга оғир келганидан, ташқарига чиқиб, аёлларига салом бериб кирдилар. Расулулоҳ, соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайтиб келганларини кўрган чоғларида, ўтирганлар у зотнинг оғир олганларини билдилар ва ҳаммалари эшик томон юриб, чиқиб кетдилар. Расулулоҳ, пардани тушириб, ичкарига кирдилар, мен ҳужрада ўтирар эдим. Сал ўтмай, олдимга чиқдилар. Аллоҳ, у кишига: «Эй иймон келтирганлар. Пайғамбарнинг уйларига кирманг», оятини нозил қилди. Расулулоҳ, ташқарига чиқиб одамларга ўқиб бердилар.

«Эй, иймон келтирганлар. Пайғамбарнинг уйларига кирманг. Магар, таомга изн берилганида, унинг пишишига мунтазир бўлмайдиган бўлиб (киринг).»

Яъни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйларига сиз учун таомга изн берилганида, таом пишишини кутиб ўтирамайдиган бўлиб киринг. Бошқача айтганда, пишиб, тайёр бўлиб турган таомни тановул қилиш учун изн берилганида киринг.

«Лекин чақирилсангиз, киринг-да, таомни еб бўлишингиз билан тарқалиб кетинг, гапга берилиб, (қолиб) кетманг.»

Ўша таом учун сизга изн берилганида, киришингиз билан таомни еб, қайтиб чиқиб кетинг. Овқатни еб бўлиб ҳам улфатчилик учун гапни чўзиб ўтираманг.

«Албатта, бундай қилишингиз Набийга озор берур.»

Ул зот ўз аҳли билан қолишлари, зиммаларидағи вазифаларни адо этишлари лозим эди. Сиз буни эътиборга олмай, гаплашиб ўтирибсиз. Бу ҳол Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни безовта қиласида эди.

«У эса, сизлардан ҳаё қиласида.»

Меҳмонларга, уйдан чиқиб кетинглар, деб айта олмас эди.

«Аллоҳ ҳақ(ни айтиш)дан ҳаё қилмайдир.»

Шунинг учун сизга, таомни еб бўлганингиздан сўнг, гапга берилиб ўтирамай, тезда чиқиб кетинг, демокда.

«Қачонки улардан бирор нарса сўрасангиз, парда ортидан сўранг.»

Яъни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларидан бирор нарсани сўрасангиз, олдиларига кириб эмас, парда ортида туриб сўранг.

Мусулмонларнинг одоби шундай бўлмоғи керак. Эркак-аёлнинг аралаш-қураш бўлиши оқибатида келиб чиқадиган турли мусий-батлардан, бало-оғатлардан холи бўлмоғи керак. Аёллар аёллигини, эркаклар эркаклигини билиши, ҳар бири ўзининг чегарасида туриши керак.

«Шундай қилмоғингиз ўз қалбларингиз учун ҳам, уларнинг қалблари учун ҳам покроқдир.»

Эркак киши билан номаҳрам аёл орасида парда бўлмаса, қалбларнинг поклигига футур етади. Шунинг учун ҳам, Аллоҳ таоло «шундай қилмоғингиз», яъни, Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларидан бирор нарсани сўраганингизда, парда ортидан сўрашингиз икки томон қалблари учун ҳам покроқ эканини айтмоқда.

«Сиз учун Расулуллоҳга озор бериш ҳеч қачон мумкин эмас.»

Эй, иймон келтирганлар! Сиз учун Расулуллоҳга озор бериш ҳеч қачон мумкин эмас. Ҳатто, меҳмондорчиликдан кейин гаплашиб ўтириб қолиб озор беришингиз ҳам мумкин эмас.

«...ва ундан кейин унинг жуфтларини никоҳингизга олишингиз ҳеч қачон мумкин эмас.»

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганидан кейин ҳам, у зотнинг завжай мутоҳҳараларидан бирортасига ҳеч ким уйланана олмайди.

«Албатта, бундай қилмоғингиз Аллоҳнинг наздида катта (гуноҳ)дир.»

Яъни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга озор бермоғингиз, у зотнинг хотинларига у кишидан кейин уйланмоғингиз катта гуноҳдир. Пайғамбарамиз соллаллоҳу алайҳи васаллам доимо ҳурмат ва эъзозга мушарраф зотдир. Баъзи бир мунофиқлар, Муҳаммад вафот этганидан кейин, фалончи хотинига уйланаман, деган ҳам экан. Аллоҳ таоло ана ўшанга ўхшаш ўй-фикрларга ҳам барҳам бериб, бу масалада гапни узил-кесил ҳал қилиб қўйди. Пайғамбарамиздан кейин ҳеч ким, ҳеч қачон у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёлларига уйлана олмаслигини эълон қилди. Шу билан бирга, ундан сўнг:

إِنْ تَبُدُّو أَشِيَاءً أَوْ تَخْفُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

54. Гар бир нарсани ошкор қилсангиз ҳам, маҳфий қилсангиз ҳам, албатта, Аллоҳ барча нарсани ўта билгувчи зотдир.

Жумладан, ким Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин у зотнинг аёлларига уйланаман деб ўйлаб юрибди, ким бу ҳақда гапириб юрибди, ҳаммасини яхши билади.

Юқорида мўминларга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аёллари билан фақат ҳижоб – парда ортида туриб муомала қилишга рухсат берилди. Эндиғи оятда оналаримизга пардасиз муомала қилишига рухсат берилган зотлар ҳақида сўз кетади:

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَّ فِي إِبَاهَةٍ وَلَا أَبْنَاءٍ لِخَوْفِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءٍ
أَخْوَتِهِنَّ وَلَا نِسَاءٍ لِهِنَّ وَلَا مَالَكَتْ أَيْمَانَهِنَّ وَاتَّقِيَنَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

55. Уларга ўз оталари, ўғиллари, ака-укалари, ака-укаларининг ўғиллари, опа-сингилларнинг ўғиллари, ўз аёллари ва қўллари остида мулк бўлган(қўл)лари ҳақида гуноҳ йўқдир. (Эй, Пайғамбар аёллари,) Аллоҳга тақво қилинглар. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага шоҳид зотдир.

Ушбу ояти каримада зикр қилинган шахслар оналаримиз билан парда – ҳижоб ортидан туриб эмас, ҳижобсиз муомала қилаверишлари мумкин. Оятда амакилар ва тоғалар зикр этилмасалар ҳам, худди шу тоифага киришларини уламоларимиз айтиб ўтганлар. «Оталари» жумласига боболари, амакилари ва тоғалари ҳам қўшилади, деганлар. Ҳа, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мутоҳҳараларига хос бу ҳукмга биноан, улар фақат ушбу оятда зикр қилинганларга қораларини кўрсатишлари мумкин эди. Бошқаларга мумкин эмас. Шунинг учун ҳам, имом Бадриддин Айний ўзларининг «Умдатул Қорий» китобларида келтирғанлариdek, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу вафот қилганларида Ҳафса онамиз розияллоҳу анҳо оталарининг жанозасига чиқишига мажбур бўлганлар. Шунда у кишининг атрофларига парда тўсиб юришган, у киши розияллоҳу анҳо парданинг ичида юриб чиққанлар. Шунингдек, Ҳафса онамизнинг ўзлари вафот этганларида ҳам жуссалари устига қубба қўйилган.

Уламоларимиз ояти каримадаги «ўз аёллари» деган жумладан, мўмина-муслима аёллар англашилади, шунинг учун ҳам, оналаримизнинг кофира, мушрика аёлларга ҳам кўринишлари мумкин бўлмаган, дейдилар. Албатта, бунчалик эҳтиёт бўлиш, ўз шарафларини, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам оиласи шарафини улуғлаш

учун доимо тақвода бардавом бўлиш зарур. Шунинг учун, Аллоҳ, таоло оятнинг давомида оналаримизга хитоб қилиб:

«Аллоҳга тақво қилинглар. Албатта, Аллоҳ ҳар бир нарсага шоҳид зотдир», демоқда.

Бу ишларнинг барчасида тақво энг муҳим омил ҳисобланади. Агар тақво бўлмаса, парда иш бериши қийин. Бундай ишларда Аллоҳ, ҳар бир нарсага шоҳид эканини доимо ҳис этиб турилмаса, парда қанча қалин бўлса ҳам, иш бериши қийин.

Ха, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оиласи шунчалик эътиборга сазовордирлар. Ул зот соллаллоҳу алайҳи вассалламнинг шарафлари худди шуни тақозо қиласи. Нима учун умматлардан, мўмин-мусулмонлардан у кишига нисбатан бунчалик иззат-икром бўлмасин экан?! Ҳолбуки:

إِنَّ اللَّهَ وَمَا تَعْبُدُ مِنْ إِلَّا كُلُّهُ يُصَلِّوْنَ عَلَى الْتَّيْمَرِ يَأْتِيهَا الْذِينَ أَمْنُوا صَلَوْا عَلَيْهِ وَسَلَّمُوا

٥٦

تَسْلِيمًا

56. Албатта, Аллоҳ ва Унинг фаришталари Набийга саловот айтурлар. Эй, иймон келтирганлар! Сиз ҳам унга саловот айтинг ва салом юборинг.

Ушбу ояти карима Пайғамбаримиз Мұхаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қадр-қимматлари Аллоҳ таолонинг ҳузурида қанчалар улуғ эканини яна бир бор кўрсатмоқда. Бошқа бирор эмас, Аллоҳ таолонинг Ўзи Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга саловот айтиши таъкидланмоқда. Араб тилида «саловот» сўзи «салот»нинг жами бўлиб, дуо маъносини англатади. Арабчада намоз ҳам «салот» дейилади. Чунки, намозда ҳам дуо маъноси бор. Аммо «салот» Аллоҳ таоло томонидан бўлганида «дуо» маъносини йўқотади. Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи вассалламга саловот айтишининг маъноси, у зот соллаллоҳу алайҳи вассалламга Ўз раҳматини юбориши, улуғлаши, мақомларини кўтариши ва фаришталар ҳузурида шаънларига мақтовлар айтишини англатади.

Фаришталарнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассалламга саловот айтишлари, у зоти бобаракот ҳақларига дуо қилишлари, истиффор айтишлари маъносида бўлади.

Мўмин-мусулмонларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи вассалламга саловот айтишлари эса, улар томонидан бўлган дуо ва улуғлаш маъносидадир.

Демак, Аллоҳ таоло доимо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Ўз раҳматини юбориб, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан рози эканини билдириб, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга мақтовлар айтиб турар экан.

Фаришталар ҳам у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳдан раҳмат, саломатлик, розилик сўраб, дуо қилиб туришар экан.

Ояти каримада таъкидли хабардан кейин мўминларга:

«Эй, иймон келтирганлар! Сиз ҳам унга саловот айтинг ва салом юборинг», деб амр қилинмоқда.

Бу амрга биноан, ҳар бир мўмин учун Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтиш ва салом юбориш фарз бўлиб қолади. Бу хусусдаги баҳсларда уламоларимиз, умрда бир марта ёки ҳар бир мажлисда бир марта ёки у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг номлари ҳар зикр қилинганида бир марта саловот айтиш керак, деганлар.

Амалда эса, охиргиси – ҳар номлари зикр қилинганида саловот айтиш урф бўлган. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтишни амр қилган экан, бу саловот қандай қилиб айтилади, деган савол пайдо бўлиши табиий. Жумладан, худди шу савол ушбу оят нозил бўлганидан кейиноқ саҳобаи киромларда пайдо бўлган.

Имом Бухорий ва имом Муслим Каъб ибн Ужра розияллоҳу анхудан ривоят қилган ҳадисда айтиладики:

«Бир одам: «Эй, Аллоҳнинг Расули, сизга салом беришни-ку биламиз, аммо саловот айтиш қандай бўлади?» деди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳумма солли ала Мұҳаммадин ва ала оли Мұҳаммадин, кама соллайта ала Иброҳийма ва ала оли Иброҳийм. Иннака ҳамийдуммажийд. Аллоҳумма барик ала Мұҳаммадин ва ала оли Мұҳаммадин, кама барокта ала Иброҳийма ва ала оли Иброҳийм. Иннака ҳамийдуммажийд», деб айт», дедилар.

Бошқа ҳадисларда ҳам бир оз фарқли сийғалар келган. Шундан кўриниб турибдики, бир хил сўзлар билан саловот айтиш шарт эмас. Турли сўзлар, турли иборалар билан, айтса ҳам, бўлаверади. Энг муҳими, албатта айтиш керак.

Баъзи кишиларда, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга Аллоҳ таолонинг Ўзи саловот айтиб турса, Унинг фаришталари саловот айтиб турса, мўминларнинг саловотига нима ҳожат бор, деган савол пайдо бўлиши мумкин.

Бу саволга жавоб шулки: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мўминлар саловотига эҳтиёжлари йўқ. Балки мўминлар у зотга саловот айтишга муҳтождирлар. Улар ушбу саловотлари ила

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни улуғлаб, савоб оладилар. Дуолари қабул бўлади. Муродларига етадилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ва имом ибн Можа ривоят қилган ҳадисда Омир ибн Робиъанинг оталари қуидагиларни айтадилар: «Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Ким менга саловот айтса, фаришталар унга ҳам менга айтган саловотининг баробарида саловот айтиб турадилар. Банда саловотни, хоҳласа, оз айтсин, хоҳласа, кўп», деганларини эшигдим».

Бошқа бир ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким менга бир марта саловот айтса, Аллоҳ унга ўн марта саловот айтади», деганлар.

Куръон тиловати ва Аллоҳнинг зикридан кейин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтиш энг савобли ишлардан ҳисобланади. Чунки, бу нарса Аллоҳ, таолонинг амри. Шунинг учун ҳам, на мознинг ташаҳхудидә Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтилади. Имом Шофитий: «Ташаҳхудда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтилмаса, намоз намоз бўлмайди», деганлар.

Имом Насаий ва имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Абу Талҳа розияллоҳу анҳу қуидагиларни айтадилар: «Бир куни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам юзларидан қувонч балқиган ҳолда келдилар.

Биз:

«Юзингизда қувонч кўрмоқдамиш!» дедик. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Чунки, ҳузуримга фаришта келиб: «Эй Муҳаммад, албатта, Роббинг айттурки: «Ким сенга саловот айтса, албатта, Мен унга ўн марта саловот айтишим, ким сенга салом айтса, Мен унга ўн марта салом айтишим сени рози қилмайдими?» деди», деб хабар бердилар.

Имом Термизий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қиёмат куни менга энг яқин кишилар, албатта, менга кўп саловот айтганлардир», деганлар.

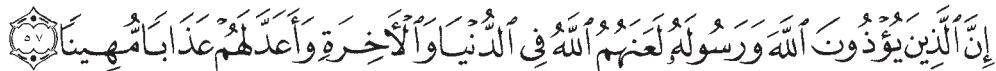
Ушбу маънодаги ҳадиси шарифлар жуда ҳам кўпdir. Асрлар давомида мусулмонлар ушбу оятга ва ҳадисларга чин ихлос билан амал қилиб келмоқдалар. Намозларида ўз Пайғамбарлари соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтмоқдалар. У зоти бобракотнинг номи шарифлари зикр этилиши билан саловот айтишга шошиладилар. Аҳди солиҳ, кишиларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга саловот айтишдан иборат кундалик вазифалари ҳам бор.

Аксинча, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг номлари зикр қилинса-ю, у зотга саловот айтилмаса, мусулмонларнинг на доматга йўлиқишлиарига сабаб бўлади.

Чунки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари Имом Термизий ва имом Насайй ривоят қилган ҳадисда:

«Кимнинг ҳузурида мен зикр қилинсам-у, у менга саловот айтмаса, ўша одам баҳилдир», деганлар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак номлари зикр этилганида, у зот алайҳиссолату вассаломга саловот айтмаслик шунчалик ёмон бўлса, у кишига озор бериш қанчалик бўларкин?!

57. Албатта, Аллоҳга ва Унинг Расулига озор берадиганларни Аллоҳ бу дунё ва охиратда лаънатлади ҳамда уларга хорловчи азобни тайёрлаб қўйди.

Аллоҳга озор бериш – Аллоҳга куфр, ширк келтириш, Унга осий бўлиш, Уни ўзига мос бўлмаган сифатлар билан сифатлаш, динга, Пайғамбарларига, китобларига тил теккизиш каби ёмон амаллардир.

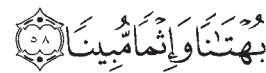
Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга озор бериш эса, ўша вақтда у зотга қарши чиқиши, жисмоний ва маънавий зарба бериш, шахсларига, оиласлари ва умматларига нисбатан ёмонлик қилиш, ифво, бўхтон қилишдан иборатдир. Ҳозирда ҳам худди шундай: ким у кишининг шахсларига, динларига, шариатларига, оиласларига, китобларига, суннатларига, умматларига тил теккизса, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга озор берган бўлади.

Аллоҳ, таолога ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга озор берганларни эса:

«Аллоҳ бу дунё ва охиратда лаънатлади...»

Яъни, лаънатлаб бўлди. Келажақда лаънатлайди, эмас. Шунингдек, **«...уларга хорловчи азобни тайёрлаб қўйди».**

Аллоҳга ва Унинг Расулига берган озорлари учун охиратда хорловчи азоб билан азобланадилар.

58. Мўмин ва мўминаларга, улар бирор нарса қилмасалар ҳам, озор берадиганлар, батаҳқиқ, ўз устларига очиқ бўхтон ва гуноҳни олибдилар.

Хеч бир айбсиз мўмин эркак ва мўмина аёлга озор берганлар катта гуноҳ қилган бўладилар. Мўмин инсон Аллоҳ таолонинг ҳузурида энг қадрли инсондир. Аллоҳ таоло бошқа оятларда Ўзи мўминларнинг валийси эканини таъкидлаб айтиб қўйгандир. Кимки мўмин инсонга озор берса, очиқ бўхтон қилган бўлади ва шунга яраша жазосини олади.

Имом ибн Абу Ҳотим ҳазрати Оишадан ривоят қилган ҳадисда айтиладики:

«Расулуллоҳ, соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларидан:

«Аллоҳнинг наздида энг ёмон рибо нима?» деб сўрадилар. Улар:

«Аллоҳ, ва Унинг Расули билади», дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳнинг эътиборидаги энг ёмон рибо мусулмон одамнинг обрўйини тўкишни ўзига эп кўрищдир», дедилар.

Мўмин-мусулмонлар Аллоҳ таолонинг валийлари бўлганидан кеинин, уларга озор берганлар, албатта, Аллоҳга озор берган бўлади. Аллоҳ таоло эса, валийларига – мўмин бандаларига озор берганларни қандай жазолашни яхши билади.

Коғир ва мунофиқлар, дин душманлари кўпинча аёлларга бўхтон қилиш билан мўминларга озор беришга интилишади. Шунинг учун, Аллоҳ таоло ушбу тарафни беркитиш учун қуиидаги хитобни қилмоқда:

يَأَيُّهَا النَّبِيُّ مُلْ لِأَزْوَاجِكَ وَبَنَائِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَبِيهِنَّ ذَلِكَ
أَدْفَعَ أَنْ يَعْرُفَنَ فَلَا يُؤْذِنُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

59. Эй Набий, жуфтларингга, қизларингга ва мўминларнинг аёлларига айт: жилбобларини ўзларига яқин қилсинлар. Ана ўша уларнинг танилмоқлари ва озорга учрамасликлари учун яқинроқдир. Аллоҳ ўта мағфиратли ва раҳимли зотdir.

Ушбу оятда Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга аввало ўз жуфтлари ва қизларига жилбобларини ўзларига яқинлаштиришни буюришга амр этмоқда. Чунки, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжай мутоҳҳаралари ва қизларининг шарафлари улуғ бўлгани учун бу ишни ҳаммадан олдин улар қилмоқлари лозимдир.

Жилбоб устдан кийиладиган ёки ёпиладиган кенг куйлак ёки либосдир. Мўмина аёлни бошқа аёллардан ажратиб турадиган бу кийим турли мусулмон ўлқаларда турлича бўлган. Лекин ҳаммаси ҳам мўмина аёлни ёмон кўздан сақлаш, уни бошқа аёллардан ажратиш каби вазифаларни адо этган.

Жоҳилият даврида аёллар очиқ-сочиқ юришар эди. Турли кийимлар кийиб, кўча-куйда эркакларнинг эътиборини ўзларига тортишга ҳаракат қилишарди. Шунинг учун, фосиқ ва фожирлар дуч келган аёлларнинг ортларидан тушишган, гап отишган, турли қилиқлар қилишган. Ўша фосиқ ва фожирларга мўминлар эътиroz билдириб, Ислом дини мўмина аёлларга бундай муносабатда бўлишни ман қилганини айтганларида, улар, биз буларнинг мўмина эканини билмабмиз, мўмина эмас, балки чўри бўлса керак, деб ўйлабмиз, дейишган.

Ушбу ояти қарима нозил бўлганидан кейин эса, шароит тамоман ўзгарган.

Имом ибн Абу Ҳотим Умму Салама онамиздан қилган ривоятда у киши розияллоҳу анҳо:

«Жилбобларини ўзларига яқин қилсинглар» ояти нозил бўлганидан кейин, ансорийларнинг аёллари қора рангли кийим ёпиниб, худди бошларида қарға ўтиргандек сокинлик билан чиқардилар», деганлар.

Ха, исломий ҳижоб кийими мўмина аёлларнинг мўминалиқ аломатлари – белгилариидир. Бу нарса оятда ҳам таъкидланмоқда.

«Ана ўша уларнинг танилмоқлари ва озорга учрамасликлари учун яқинроқдир.»

Яъни, жилбобларига ўраниб, ёпинчиқ ёпиниб юришлари, мўмина аёлларнинг бошқалардан ажраб, мўминаликлари танилмоғи учун яқинроқдир. Уларнинг фосиқ ва фожирларнинг озорига учрамасликларига яқинроқдир.

Ушбу ояти қарима тафсирида машҳур тафсирчилардан ал-Суддий қуийдагиларни айтадилар:

«Мадийна аҳдининг баъзи фосиқ одамлари кечаси бўлиши билан шаҳар кўчаларига чиқиб, аёлларнинг йўлларини тўсар эдилар. Мадийна аҳдининг масканлари тор эди. Аёллар қазои ҳожатга кечаси ташқарига чиқардилар. Фосиқлар шуни кутиб турар эдилар. Кейин жилбоб ёпинган аёлни кўрсалар, бу ҳур экан, деб ўзларини тиядиган, жилбоби йўқ, аёлни кўрсалар, бу чўри экан, деб унга ташланадиган бўлдилар».

Бу гапга изоҳнинг ҳожати йўқ. Ҳар ким ўзи тушуниб олса, бўлади, деб ўйлаймиз.

«Аллоҳ ўта мағфиратли ва раҳимли зотдир.»

Ушбу оят нозил бўлгунича ўтган амалларни Ўзи кечиради. Бу борадаги ҳисоб-китоб оят нозил бўлганидан кейин бошланади.

Агар шунда ҳам кофирлар, мунофиқлар, фосиқ ва фожирлар мўмин ва мўминаларга озор беришдан тўхтамасалар, унда Аллоҳ, таоло бошқача чора кўради:

لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ الْمُنَفِّقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرْضٌ وَالْمَرْجَفُونَ فِي الْمَدِينَةِ
 اَنْعَرِينَكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُبَحِّأُوْرُوكَ فِيهَا إِلَّا فَلِيَلَا

60. Қасамки, агар мунофиқлар, қалбларида марази борлар ва Мадийнада миш-миш тарқатувчилар тўхтамасалар, сени уларга қарши қўзғотурмиз. Сўнгра улар у(Мадийна)да сенга озгинадан бошқа қўшни бўла олмаслар.

Аллоҳ, таоло бу оятда қасам билан таъкидлаб айтмоқдаки, агар мунофиқлар мўмин-мусулмонларга қарши турли озорлар етказишида давом этаверсалар, шунингдек, қалбларида марази бор, иймони заифлар мўмин-мусулмонларга зарар етказишидан тўхтамасалар, мўмин-мусулмонлар ҳақида турли-туман ифво-бўхтонларни тарқатаверсалар, Аллоҳ, таоло Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васалламга амр этиб, уларга қарши Ўз ҳукмини куч билан ўтказиш чорасини кўради.

Керак бўлса, жиҳод қилинади. Керак бўлса, улар мусулмонлар жамиятидан ҳайдаб чиқарилади.

«Сўнгра улар у(Мадийна)да сенга озгинадан бошқа қўшни бўла олмаслар.»

Хозир улар Мадийнада сен билан қўшни бўлиб яшаб турибдилар. Аммо Аллоҳ, сени уларга қарши қўзғаттанида, улар озгина муддат, амрни бажо этишинг муддатигача Мадийнада сенга қўшни бўлиб турадилар, холос. Кейин ё ўлдириладилар, ёки ҳайдаб чиқариладилар. Ҳайдаб чиқарилмоқдалар ҳам:

مَلَعُونِينَ كَيْنَمَاقِفُوا أَخِذُوا وَقُتِلُوا تَقْتِيلًا سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْ مِنْ
 قَبْلٍ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةَ اللَّهِ تَبَدِيلًا

61. Лаънатланган ҳолларида, қаерда топилсалар, тутилурлар ва ўлдириб ташланурлар.

62. Илгари ўтганлар ҳақида Аллоҳ тутган йўл ҳам шудир. Аллоҳнинг йўлига ҳеч бадал топа олмассан.

Қадимдан Аллоҳ, таоло мўминларга озор берувчи мунофик, қалбида марази бор ва миш-миш тарқатувчиларга қаттиқ чора кўриб келган. Уларга ўхшаганларга нисбатан Аллоҳнинг қадимдан тутиб келган йўли шудир. Бу йўлнинг ўrniga бошқа бир йўлни топа олмассан.

Маълумки, қиёмат ҳақидаги оятлар, асосан, Маккаи Мукаррамада нозил бўлган. Кофирларнинг қиёмат ҳақидаги саволлари ҳам,

асосан, Маккада бўлган. Аммо бу дегани, Мадийнаи Мунавварада қиёмат ҳақида сўз айтилмаган, одамлар ҳам қиёмат ҳақида савол бермай кўйган, дегани эмас. Кофирлар қаерда бўлсалар ҳам, коғирлигини қиласди. Айниқса, яхудийлар турли фитна-фасод саволларни сўрашар эди. Бошқаларга ҳам савол ўргатиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига юборишарди. Келаси оятда ана шундай саволлардан бири ҳақида сўз кетади:

 يَسْأَلُكَ الْمَنَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا لِلَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا

63. Одамлар сендан соат (қиёмат) ҳақида сўрарлар. Сен: «Унинг илми фақат Аллоҳнинг ҳузуридадир», деб айт. Недан билурсан, эҳтимол, ўша соат яқиндири.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларни қиёмат соати билан кўрқитар, бу дунёда қилган ишларининг жазосини қиёматда тортишларини қайта-қайта такрорлар эдилар. Қуръони Каримда ҳам қиёмат ва унинг васфи, ундаги даҳшатлар ҳақида кўплаб ояtlар келгани маълум. Кофирлар доимо, қиёмат қачон бўлади, деб сўрар эдилар. Улар, қиёмат қоим бўлишига шак-шубҳа қилганлари учун ҳам, у ҳақда кўп сўрардилар. Қани, бўлса, бўлмайдими, деб шошилар эдилар. Лекин қиёматнинг илми Аллоҳ таолонинг Ўзига хосдир. Аллоҳ таоло унинг қачон бўлишини бошқага билдиришни истамади. Ҳатто Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳам, фаришталарга ҳам бу илмдан хабар бергани йўқ.

Имом Муслим, имом Абу Довуд, имом Термизий ва имом Насаий Абдуллоҳ, ибн Умар розияллоҳу анхудан қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Менга отам Умар ибн Ҳаттоб розияллоҳу анху айтдики: «Биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида ўтирас эдик. Бирдан ҳузуримизда оппоқ кийимли ва қоп-қора сочли одам пайдо бўлди. Унда сафарнинг асари кўринмас эди. Уни биздан бирор киши танимас ҳам эди. У келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тиззаларига тиззасини теккизисиб ўтириди. Икки кафтини икки сонларига қўйди ва:

«Эй Муҳаммад, менга Ислом ҳақида хабар бер!» деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ислом – «Лаа илааҳа Иллаллоҳ, Муҳаммадун расулуллоҳ», деб шаҳодат келтирмоғинг, намозни тўқис адо этмоғинг, закотни бермоғинг, Рамазон рўзасини тутмоғинг, агар имконинг бўлса, Байтуллоҳга ҳажж қилмоғинг», дедилар. Ҳалиги одам:

«Тўғри айтдинг!» деди. Биз ундан ажабландик. Ўзи савол бериб, ўзи, тўғри айтдинг, дейди. Кейин у:

«Менга иймондан хабар бер», деди. Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга, Унинг фаришталарига, китобларига, Пайғамбарларига ва охират кунига иймон келтирмоғинг ва яхши-ёмон қадарга иймон келтирмоғинг», дедилар. У одам:

«Тўғри айтдинг. Эҳсон ҳақида хабар бер!» деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга худди сен Уни кўраётгандек ибодат қилишинг. Агар сен Уни кўрмаётган бўлсанг, У сени кўраётгандек ибодат қилишинг», дедилар. У:

«Менга соат (қиёмат) ҳақида хабар бер!» деди. Ул зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У ҳақда сўралаёттан одам сўровчидан кўра билимли эмас», дедилар.

У одам чиқиб кеттанидан сўнг, Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаи киромларидан бу одамнинг кимлигини сўрадилар. Саҳобалар, танимаймиз, деб жавоб бердилар. Шунда Расууллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Жаброил сизга динингизни ўргаттани келган эди», дедилар».

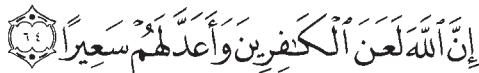
Ушбу ҳадиси шарифдан сўралувчи шахс Мұҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам, сўровчи Жаброил алайҳиссалом ҳам қиёмат қаҷон бўлишини билмаганлари кўриниб турибди.

Шу билан бирга, ояти каримада қиёмат қаҷон қоим бўлишини фақат Аллоҳ таолонинг Ўзигина билишининг, бошқаларга билдирилмаганининг ҳикматларидан бири ҳам баён қилинади:

«Недан билурсан, эҳтимол, ўша соат яқиндир».

Қиёмат соати яқиндир, сен буни билмайсан, сендан бошқа ҳеч ким ҳам билмайди. Шунинг учун, ҳамма доимо ҳушёр бўлиб, тайёр-гарлигини кўриб туради. Ҳозир ёки эртага қиёмат қоим бўлиб қолса, нима қиласман, деб яхши ишларни кўпроқ қиласи, ёмонликдан қочади.

Қиёмат соати қаҷон бўлиши ҳақида унинг бўлишига ишонмай сўраётган ўша кофирлар ва уларнинг шериклари билиб қўйсинларки:

64. Албатта, Аллоҳ кофирларни лаънатлади ва уларга дўзахни тайёрлаб қўйди.

Аллоҳ таоло кофирларни Ўз раҳматидан қувди. Улар икки дунёда Аллоҳ таолонинг лаънатига учрадилар. Қиёмат куни эса, уларга ўта қизиган дўзахни тайёрлаб қўйди.

خَلِيلِينَ فِيهَا أَبْدًا لَا يَمْحُدُونَ وَلِيَّاً وَلَا نَصِيرًا

65. Улар унда абадий бардавом қолурлар. На бир дўст ва на бир ёрдамчи топа олмаслар.

Ўша кофирлар дўзахда вақтинча эмас, абадий бардавом қолурлар. У ерда улар ўзларига бирорта раҳим қиласдиган дўст ҳам, қутқарадиган ёрдамчи ҳам топа олмаслар.

يَوْمَ تَقْلِبُ وُجُوهُهُمْ فِي الْأَرْضِ يَقُولُونَ يَنْلَيْتَنَا أَطْعَنَاهُ اللَّهُ وَأَطْعَنَا الرَّسُولُ لَا

66. Юзлари олов ичида айлантирилаётган кунда улар: «Эҳ, кошки, Аллоҳга итоат қилсак эди, Расулига итоат қилсак эди», дерлар.

Киёмат кунида, кофирлар ўта қизиган дўзах оловида қаттиқ қуидирилганларида, ҳатто юзларидан бирор жойига олов камроқ тегиб қолмасин, деб юзлари айлантирилиб, оловнинг кучли жойига тутиб қуидирилаётган кунда улар «Эҳ, кошки, Аллоҳга итоат қилсак эди, Расулига итоат қилсак эди», дейдилар.

وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطْعَنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءِ نَا فَاضْلُونَا السَّبِيلُ لَرَبِّنَا إِنَّا أَتَهُمْ ضَعْفَيْنِ مِنْ
الْعَذَابِ وَالْعَذَابُ لَعْنَانَا كَيْرَانَا

67. Ва: «Эй Роббимиз, албатта, биз бошлиқларимизга ва катталаримизга итоат қилдик. Бас, улар бизни йўлдан оздирдилар.

68. Эй Роббимиз, сен уларга азобдан икки ҳисса бергин ва уларни катта лаънатлаш ила лаънатлагин!» дедилар.

Албатта, бу дунёда Аллоҳ, таолога ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга итоат қилмаганидан кейин, турли бошлиқларга ва «катта»ларга итоат қилган бўлади. Бу дунёда Аллоҳнинг айтган йўлидан юрганидан кейин, бошлиқларнинг йўлига юрган бўлади. Бу дунёда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўрсатмаларини қилмаганидан кейин, у зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўrnak олмаганидан кейин, турли «катта»ларнинг кўрсатганини қилган, ўшалардан ўrnak олган бўлади. Бу дунёда бошлиқлари ва «катта»лари унга ризқи рўз, обрў-марtaba ва бошқа керакли нарсаларни бераётган бўлиб кўринади. Ана ўша дунё матоҳлари илинжида уларга эргашади. Бу дунёда ўзига ўхшаган бандага – бошлиқ, ва «катта»га

банда бўлиб, расвои олам бўлиб ўтгани етмаганидек, охиратда иши яна ҳам чатоқ бўлади. Аллоҳ таолонинг лаънатига учрайди. Дўзахга тушади. Оловда юзлари айлантирилиб, куйдирилади. Аллоҳга ва Расулига итоат қилмаганига пушаймон бўлади. Яна, бошлиқларига ва «катта»ларига итоат қилганига ҳам пушаймон бўлади. Бу пушаймонлари шунчалик кучлики, уни ичларида яшира олмай, нидо қилиб, Аллоҳ таолога айтмоқдалар:

«Эй Роббимиз, албатта, биз бошлиқларимизга ва катталаримизга итоат қилдик».

Қизик, бўлар иш бўлганидан кейин Аллоҳ таоло Роббилари эканни ёдларига тушиб қолибди! Ҳам «албатта», деб сўзларини, эътирофларини таъкидлаб айтмоқдалар, қилган гуноҳларида ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ, эканини бўйинларига олмоқдалар.

«...биз бошлиқларимизга ва катталаримизга итоат қилдик.»

Ўзимизча, уларга итоат этсак, мақсадга эришамиз, саодат соҳиби бўламиз, деб гумон қилган эдик.

«Бас, улар бизни йўлдан оздирдилар.»

Улар ҳам бизга ўхшаган хом сут эмган банда экан. Ўз ҳавоий нафслари, шаҳватлари тақозоси билан иш кўрар эканлар. Ўзлари адашгани етмаганидек, бизни ҳам йўлдан адаштирдилар. Ҳамма бало ўша бошлиқларимиз ва «катта»ларимизда. Шунинг учун:

«Эй Роббимиз, сен уларга азобдан икки ҳисса бергин...»

Ўзлари залолатда бўлганлари учун бир ҳисса, бизни ҳам залолатга кетказганлари учун бир ҳисса.

«...ва уларни катта лаънатлаш ила лаънатлагин!» дедилар.»

Эй Роббимиз, бизни ўзингга ва Расулингга итоат қилмаганимиз учун лаънатладинг, бу кичик лаънатлаш бўлсин, бизни йўлдан оздирган бошлиқларимиз ва «катта»ларимизни катта лаънатлаш ила лаънатла!

Кофиirlарнинг охират кунидаги ҳоллари шу. Мўминлар уларнинг бу ҳолатидан ибрат олишлари керак. Кофиirlарнинг бу дунёда қилган хатоларини улар қилмасликлари лозим.

يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ اذْوَأْ مُوسَى فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِهَّا

69. Эй, иймон келтирганлар! Мусога озор берганлар каби бўлманглар. Бас, Аллоҳ уни улар айтган нарсадан поклади. Ва у Аллоҳнинг наздида обрўли эди.

Юқоридаги оятлардан тушунганимиздек, Мадийнадаги мунофиқлар, иймони заифлар ва миш-мишчилар Пайғамбаримиз соллал-

лоҳу алайҳи васалламга турли гап-сўзлар билан кўп озор берганлар. У кишининг аёллари тўғрисида, хусусан, Зайнаб бинти Жаҳш она-мизга уйланишлари ҳақидаги озорлар ҳаддан ошиб кетган. Ўтган оятларда уларнинг қилмишлари фош этилиб, ўшангага яраша жазо олишлари муқаррар экани айтилган эди. Ушбу оятда эса, мўминларга хитоб қилиниб, ўз Пайғамбарлари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Мусо алайҳиссаломга қавмлари Бани Исройл озор берганидек озор бермасликка чақирилмоқда.

«Эй, иймон келтирганлар! Мусога озор берганлар каби бўлманглар.»

Бани исроилликлар Мусо алайҳиссаломга турли озорлар берганлар. Жумладан, жинсий масалада ҳам миш-миш тарқатиб у зотга озор берган эдилар. Баъзилари, Мусо дашпа, эркаклиги йўқ, деб миш-миш тарқатганлар. Қорун эса, бир аёлга пул бериб, Мусо алайҳиссаломни зино қилишда айблашта уринишни топширган эди. Сизлар ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга турли озорлар берманглар, хусусан, оила-вий тарафдан турли миш-мишлар тарқатиш билан у зот соллаллоҳу алайҳи васалламни ранжитманглар. Бошларингизга Бани Исройлнинг қуни тушиб қолмасин. Аллоҳ Бани Исройлни Мусо алайҳиссаломга озор берганлари учун нима қилгани маълум. Улар Мусо алайҳиссалом ҳақларида миш-мишлар тарқатган, турли ёмон гаплар айтган эдилар.

«Бас, Аллоҳ уни улар айтган нарсадан поклади.»

Аллоҳ таоло Мусо алайҳиссаломни бани исроилликлар айтган айблардан поклади. Шунингдек, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳам мунофиқлар, иймони заифлар ва миш-мишчилар айтиётган айблардан поклайди.

«Ва у Аллоҳнинг наздида обрўли эди.»

Яъни, Мусо алайҳиссалом Аллоҳнинг хузурида обрўта эга эди. Шунинг учун, уни поклаб, озор берганларни жазолади. Шунингдек, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Аллоҳнинг наздида катта обрўта эгадирлар. Бинобарин, Аллоҳ Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳам поклайди ва у зотга озор бераётганларни муносиб жазолайди.

Мўминлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга озор беришдан қайтарилганидан сўнг, кейинги оятда уларнинг қандай кишилар бўлишлари лозимлиги ҳақида сўз кетади:

70. Эй, иймон келтирганлар! Аллоҳга тақво қилинглар ва тўғри сўз сўзланглар.

Ана шундагина мунофиқлар, иймони заифлар ва миш-мишчи-ларнинг ифвосига учмайсиз. Аллоҳга тақво қилсангиз, Ундан доимо қўрқиб турсангиз, нафақат Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васал-ламга, балки бошқа бирорга ҳам озор беришга ботина олмайсиз.

«...ва тўғри сўз сўзланглар.»

Сўзингиз доимо тўғри бўлсин, рост бўлсин, кучли бўлсин, мақ-садни қўзлаган бўлсин. Ана шунда Аллоҳ:

 يُصْلِحُ لَكُمْ أَعْمَلَكُمْ وَيُغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فِرَّارًا عَظِيمًا

71. У зот сизнинг амалларингизни солиҳ қиласидир ва гуноҳла-рингизни мағфират қиласидир. Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилса, батаҳқиқ, буюк зафарга эришибидир.

Доимо Аллоҳга тақво қилиш ва тўғри сўз бўлиш кишини яхшиликларга эриштириши муқаррар эканини ушбу оятдан билиб оламиз. Аввалги оятда айтилган тақводор ва тўғри сўз бўлиш ҳақидаги амрнинг натижаси ушбу оятда баён қилинмоқда.

«У зот сизнинг амалларингизни солиҳ қиласидир ва гуноҳларин-гизни мағфират қиласидир.»

Яъни, сиз тақводор ва тўғри сўз бўлсангиз, Аллоҳ сизни яхши амалларга йўллаб қўяди ва бандалик билан қилган баъзи гуноҳларингизни ўзи кечиради.

«Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилса, батаҳқиқ, буюк зафарга эришибидир.»

Бу ҳам муқаррар ҳақиқатидир. Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қила олишнинг ўзи улкан зафардир. Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилишдан келиб чиқадиган икки дунёнинг зафарлари эса, итоаткор банданинг ёнига қоладиган фойдалардир. Аллоҳга ва Унинг Расулига итаот қилганлар бошқаларга ўхшаб йўлдан адашмайдилар, турли бошлиқ ва «катта»ларга қул бўлмайдилар, балки ўша бошлиқ ва «катта»ларнинг ҳам Робби бўлган ягона Аллоҳ таолога банда бўладилар. Уларнинг нияти ҳам, йўли ҳам, мақсади ҳам аниқ. Уларнинг икки дунёда зафар қозонишлиарини Аллоҳ таолонинг Ўзи ваъда қилган. Аллоҳга ва Унинг Расулига итоат қилганлар бошқалар каби Аллоҳнинг лаънатига учрамайдилар, улар учун ўта қизиган дўзах ҳам тайёрлаб қўйилгани йўқ. Улар Аллоҳнинг раҳматига йўлиқадилар ва улар учун жаннати маъволар тайёрлаб қўйилган.

Эътибор берадиган бўлсак, бу ваъдалар тоат-итоат қилганларга берилмоқда. Яъни, амали Аллоҳнинг амрига, Расулининг фармонига итоат қилиш бўлганларга берилмоқда.

Инсоннинг улкан зафарга эришиши ёки лаънатга учраши унга таклиф қилинган омонатта қандай муносабатда бўлишига боғлиқдир:

إِنَّا عَرَضْنَا لِلْأَمَانَةِ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلُنَّهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَجْهَهُمْ
آلَانْسَنْ إِنَّمَا كَانَ ظَلْوَمًا جَهْوَلًا

72. Албатта, Биз бу омонатни осмонларга, ерга ва тоғларга таклиф қилдик. Бас, улар уни кўтаришдан бош тортдилар ваундан қўрқдилар. Уни инсон кўтарди. Дарҳақиқат, у ўта золим ва ўта жоҳилдир.

«Омонат» сўзи «амана» феълининг масдари – иш-ҳаракат номи бўлиб, «ишониб топширилган нарса» маъносини англатади. Ушбу ояти каримада Аллоҳ таолонинг омонати, бирортага ишониб топшириладиган нарсаси борлиги тушунилади. Бу омонат нима эди, деган саволга уламоларимиз ушбу оятдан ва бошқа турли манбалардан келиб чиқиб: «Шариат таклифлари ва Аллоҳнинг фарзлари», деб жавоб берадилар. Бошқача қилиб айтганда, Аллоҳ таолонинг Ўз ҳаққига, инсонларнинг ҳаққига ва бошқа махлуқотларнинг ҳаққларига боғлиқ амрларини, наҳйиларини, кўрсатма-татьлимотларини ва ҳукмларини ўз жойига қўйиш бўйича унинг ишонган вакили бўлиш таклифи, демакдир. Бу эса, ўз ихтиёри билан бўладиган нарсадир. Яъни, ўша таклифларни амалга оширадиганлар ўз ҳурриятига – хоҳласа, амал қилиб, хоҳламаса, қилмаслик ихтиёрига эга бўлади. Ушбу оятдан Аллоҳ таоло мазкур омонатни Ўзининг турли махлуқларига таклиф қилгани билинади.

«Албатта, Биз бу омонатни осмонларга, ерга ва тоғларга таклиф қилдик.»

Аллоҳ таоло шариат таклифларини, фарзларини, Ўз амр ва наҳйиларини қабул қилишни Ўзи яратган чексиз, мустаҳкам осмонларга таклиф қилган. Бепоён, турли мавжудотларни, махлуқотларни ўз ичига олган ерга таклиф қилган. Саботли ва сервиқор тоғларга таклиф қилган.

«Бас, улар уни кўтаришдан бош тортдилар ваундан қўрқдилар.»

Бу омонатни кўтариш шунчалик оғир эдики, ҳатто шундай улкан, пишиқ, қувватли ва умри узун осмонлар, замин ва тоғлар ҳам уни кўтаришдан қўрқдилар. Бу омонатни ўдалаб, ўрнига қўя олишларига кўзлари етмади. Ихтиёрий бўлиб, омонатни бўйинларига олишнинг ўрнига, ихтиёrsиз бўлиб, доимий равишда ўзлари учун Аллоҳ таоло қўйган чегарадан қилча ҳам четта чиқмай юришни афзал кўрдилар.

«Уни инсон кўтарди.»

У омонатни инсон кўтарди. Чексиз осмонлар кўтаришдан қўрққан омонатни уларнинг остида яшайдиган кичик зарра – инсон кўтарди. Улкан ва қадимий ер кўтаришдан қўрққан омонатни унинг устидаги яшаётган умри қисқа, кичик бир жонзот – инсон кўтарди.

Салобат ва қувват рамзи бўлган тоғлар кўтаришдан қўрққан омонатни уларнинг орасида яшайдиган кўримсиз ва заиф бир маҳлуқ – инсон кўтарди.

«Дарҳақиқат, у ўта золим ва ўта жоҳилдир.»

Дарҳақиқат, инсон жинси (ҳамма эмас, албаттa) ўта золимдир. Ўзига юклатилган ва ўзи қабул қилган омонатга мувофиқ иш юритмасдан ўзига ўзи зулм қилади.

Инсон жинси ўта жоҳилдир, шунинг учун, ўзи рози бўлиб, қабул қилиб олган омонатнинг улканлигини билмасдан, унга хиёнат қилаади. Инсон зулм қилавермасдан, ўзига юклатилган омонатни адо этсин. Инсон жоҳил бўлавермасдан, ўзига юклатилган омонатнинг қанчалик нозик эканини тушуниб етсин. Ахир, унга осмонлар, ер ва тоғлар кўтаришдан қўрққан омонат юклатилган-а! Бу эса:

لِيَعْذِبَ اللَّهُ الْمُنَفِّقِينَ وَالْمُنَفَّقَتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمَنَاتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

73. Аллоҳ мунофиқлар ва мунофиқаларни, мушриклар ва мушрикаларни азоблаши учун ҳамда мўмин ва мўминаларнинг тавбаларини қабул этиши учундир. Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир.

Яъни, мазкур омонатнинг инсонга таклиф қилинишидан мақсад инсонлар орасидан мунофиқ ва мушрикларни ажратиб олиб азоблаш ва мўминларни ажратиб олиб, уларнинг тавбасини қабул қилиб, мукофотлашдир. Ушбу омонат бўлмаса, шариат таклифлари, Ислом ибодатлари, талаблари бўлмаса, ким мунофиқ, ким мушрик, ким мўмин экани билинмай юраверадилар.

Аллоҳ, таклиф қилган омонатга – Ислом ҳукмита итоат этиб, унинг таълимотларига амал қилиб яшаганлар икки дунёнинг баҳт-саодатига сазовор бўладилар. Уларнинг тавбаларини Аллоҳ, қабул қилади. Тавбаси қабул бўлганлар эса, бу дунёда ҳам, у дунёда ҳам зафарга эришадилар.

Аллоҳ, таклиф қилган омонатни – Ислом ҳукмини ва унинг таълимотларини инкор қилган мушриклар эса, икки дунёда азобу иқобга дучор бўладилар.

Шунингдек, Аллоҳ таклиф қилган омонатга – Исломга тили билан хайрихоҳлик билдириб, амалда ундан бошқача иш юритган мунофиқлар ҳам икки дунёда бадбаҳт бўладилар. Аллоҳ таоло уларни ҳам икки дунёда азобу иқобга дучор қиласи.

«Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳимли зотдир.»

Мушрик ва мунофиқ баңдалар вақтнинг борида тавба қилиб, Исломга кирсалар, тиллари, диллари ва танлари билан Ислом таълимотларига мувофиқ яшасалар, уларни ҳам мағфират қиласи ва йўз раҳматидан баҳраманд этади.

*Аллоҳ таолонинг ёрдами ва риояти
ила тўртинчи жуз тамом бўлди.*

*Бешинчи жуз
«САБАЬ» сурасидан бошланур.*

МУНДАРИЖА

Ҳаж сураси.....	3
Муъминун сураси.....	57
Нур сураси.....	100
Фурқон сураси.....	208
Шуаро сураси.....	251
Намл сураси.....	314
Қосос сураси.....	360
Анкабут сураси.....	419
Рум сураси.....	464
Луқмон сураси.....	497
Сажда сураси.....	522
Аҳзоб сураси.....	538

ШАЙХ
МУҲАММАД СОДИҚ
МУҲАММАД ЮСУФ

Пафсиғи Хилол

ТУЗАТИЛГАН ВА ҚЎШИМЧА ҚИЛИНГАН

ИККИНЧИ НАШР

4 ЖУЗ

Тошкент — 2008

Муҳаррир *Шаҳобиддин Одилов*
Мусаввир *Мунаввар Турсунбой ўғли*
Техник муҳаррир *Мансур Қаюмов*
Ношир *Исмоил Муҳаммаг Содик*